

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TOPLUMSAL HAFIZA, MİMARLIK, TARİH ve KURAM*

UĞUR TANYELİ İLE SÖYLEŞİ

EDİTÖR: ERHAN BERAT FINDIKLI



TOPLUMSAL HAFIZA, MİMARLIK, TARİH VE KURAM*

Uğur Tanyeli ile Söyleşi

UĞUR TANYELİ, mimarlık ve mimarlık tarihi öğrenimini bugünkü adıyla MSGSÜ Mimarlık Fakültesi'nde ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde gördü. Pek çok devlet ve vakıf üniversitesinde görev yaptı. Halen İstinye Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nde dekan olarak çalışmaktadır. Akademik araştırmaları ağırlıklı biçimde mimarlıkta modernlik olgusu ve Türkiye modernleşmesinin Osmanlı 16. yüzyılından bugüne uzanan bir aralıkta irdelenmesi üzerinde yoğunlaşır. Temel yaklaşımı, mimarlığı sadece bir inşa ve tasarım pratiği değil, toplumsal tarihin bir bileşeni olarak ele almak şeklinde özetlenebilir. Çok sayıdaki kitapları arasında *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11.-15. Yüzyıl* (1986), *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak* (2004), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar* (Atilla Yücel ile birlikte, 2007), *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000* (2007), *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri* (2011), *Sınırışımı Metinleri: Osmanlı Mekanının Peşinde* (2015), *Yıkarak Yapmak* (2017), *Mütereddit Modernler: Türkiye'de ve Dünyada Mimar İdeologlar* (2018), *Mimar Sinan: Tarihsel ve Muhayyel* (2019) ve *Korku Metropolü İstanbul: 18. Yüzyıldan Bugüne* (2022) var.

ERHAN BERAT FINDIKLI, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans (1995) ve yüksek lisans (1999) öğrenimi gördü. 2011 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü'nde Uğur Tanyeli danışmanlığında "İtalyanlar ve Türkler: Mekânın Reel ve Historiyografik İnşası (1922-1943)" başlıklı tezle doktorasını tamamladı. 2018'de sosyolojide doçent unvanı aldı. Toplumsal mekân ve tarih üzerine ulusal ve uluslararası akademik projelerde araştırmacı olarak çalıştı. Çeşitli üniversitelerde mimarlık ve kent tarihi, toplumsal tarih ve kent sosyolojisi üzerine dersler verdi. 2016-2019 tarihleri arasında İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev aldı. 2019'dan bu yana ise yine aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Mimarlık, mekân ve kent üzerine yazdığı makalelerin yanı sıra *Mare Nostrum: Mussolini Dönemi'nde Türkiye'de İtalyan Arkeologlar, Mimarlar ve Seyyahlar* (2018) ve Işıl Uçman Altınışık'la birlikte editörlüğünü yaptığı *Uğur Tanyeli'ye Armağan* (2019) gibi kitapları bulunmaktadır.

***SEL YAYINCILIK**

Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,

No: 17, Beyoğlu – İstanbul

Tel: (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>

e-posta: halkdailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:

Çatalçeşme Sokak, No: 19/1

Cağaloğlu – İstanbul

e-posta: siparis@selyayincilik.com

Tel: (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

***SEL YAYINCILIK: 1170**

KENTSEL: 15

ISBN: 978-625-737-081-3

TOPLUMSAL HAFIZA, MİMARLIK,

TARİH VE KURAM

UĞUR TANYELİ İLE SÖYLEŞİ

Erhan Berat Fındıklı

© Erhan Berat Fındıklı, 2022

© Sel Yayıncılık, 2022

Genel yayın yönetmeni: Bilge Sancı

Kapak görseli: "Bauhaus Koşan Adam", tasarım: William Sports

Kapak tasarımı: Aslı Sezer

Sayfa tasarımı: İklim Yılmaz

1. Baskı: Ekim 2022

Baskı ve Cilt: Yayıncılık Matbaası

Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203

Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

Toplumsal Hafıza, Mimarlık, Tarih ve Kuram

Uğur Tanyeli ile Söyleşi

Editör: Erhan Berat Fındıklı

Hatırlatma: Söyleşi boyunca konuşmanın doğallığını bozmamak için, cümle düşüklüğü ya da anlam kayması ve belirsizliği görülen yerlerde düzeltmeden özellikle kaçınılmıştır. Yalnızca yazıya aktarımdan kaynaklı yazım hataları ile basit gramer sorunları giderilmiş ve standart imla kuralları uygulanmıştır. Bu baskıda eklenen Dizin vesilesiyle, yanlış hatırlanan bazı isimler de ayrıca not edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7

DENEYİMLER, ETKİNLİKLER, UĞRAŞLAR

1. Akademik Maceralar: İstanbul'dan Mardin'e ve Yine İstanbul'a

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Ayrılış	11
Mardin Deneyimi	15
Yıldız Teknik Üniversitesi (1998-2011): Anadolu Üniversitesi Yılları ve Yıldız'a Geçiş Süreci	27
Yıldız'da ve Bilgi'de Kesişen Yollar: Sosyal Sermaye	44
İstanbul Teknik Üniversitesi Yılları:	
Doktora Programından Doçentlik Başvurusuna	46
Amerika Deneyimi: Ann Arbor'a Varış	57
University of Michigan ve Akademik İlgiler	64
İTÜ'de Akademisyen Portreleri	70
Öğrenci Profillerinin Analizi: İTÜ, Akademi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği	72
Hocalar, Öğrenciler, Rol Modelleri	81
Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi	92
Akademi'de Asistanlık ve Bülent Özer	98
İTÜ'de Doktora Programına Kabulün Öyküsü	107
1980'ler	115
1980'lerde Mimarlık Dergiciliği	128

2. Akademya Dışı Uğraşlar: İkincilken Neredeyse Birincile Dönüşenler

Dergicilik: <i>Arredamento</i> Serüveni	133
Sergicilik: Sergiler, Sergilenenler, Sergileyenler	143
İkonoklazm: Seyfi Arkan ve Turgut Cansever	147
Habitat, <i>Üç Kuşak Cumhuriyet</i>	163
Sergiler: <i>Mimarlığın Aktörleri</i> , Sedat Hakkı Eldem, Turgut Cansever	167
Tarih Vakfı, SALT Galata	185

MİMARLIK SORUNSALLARI VE MİMARLIK TARİHİ TARTIŞMALARI

1. Güncel Mimarlık Pratiği: Mimarlar, Mimarlıklar, Diğer Mimarlar ve Diğer Mimarlıklar	
Star Mimarlığı	195
2. Mimarlığın ve Kentsel Mekânın Siyasallığı	
Muhafazakârlık, Mimarlık ve Kentsel Mekân	221
Vulger-Materyalizm, Sol ve AKP	236
3. Mimarlığın Mesleki Meseleleri	
Mimarlar Odası, Siyaset ve Ekonomi	243
4. Sanat ve Mimarlık Tarihi: Öncüler, Amatörler, Profesyoneller	
Celâl Esad Arseven: Kurucu Metinler	271
Süheyl Ünver, Ekrem Hakkı Ayverdi, Rifat Osman	287
Semavi Eyice: Türkiye’de Bizans Sanat Tarihinin Alımlanması	308
Doğan Kuban ve Eleştirel Düşünce	315
Gülru Necipoğlu: Osmanlı’da Bir Rönesans Muadilini Aramak	333
Zeynep Çelik: Kolonyalizmi Düşlerken	365
Sibel Bozdoğan ve Erken Cumhuriyet Romantizmi	380
DİZİN	407

ÖNSÖZ

Mimarlık üretimini, eleştirisini, tarihini, eğitimini, mimarlık meslek piyasasının oluşum/işleyiş süreçlerini şekillendiren tarihsel, kültürel, siyasi, ekonomik, toplumsal ve sosyo-psişik koşulların yeni kuramsal analitik araçlar, bireysel deneyimler ve yaşamöyküleri üzerinden çözümlenmesi ve yorumlanmasının Türkiye’de yeni bir *mimarlık sosyolojisinin* gelişiminde önemli imkânlar sunacağı fikrinden hareketle 2015 yılında, söz konusu alanlarda eserler vermiş olan Uğur Tanyeli’yle Bilgi Üniversitesi’nde altı aya yayılan bir süreç içinde bu nehir söyleşi gerçekleştirildi.

Söyleşide, Türkiye’de mimarlık ortamı, kuramı, eğitimi, tarihi ve eleştirisi Tanyeli’nin yaşamöyküsünden bazı kesitler eşliğinde ele alınırken mekân/mimarlık/toplumsallık ilişkisi ve üretimini farklı açılardan tartışmak, analiz etmek, açıklamak ve söz konusu alanla ilgili yeni sorunsallar üretmek hedeflendi. Burada lineer kronolojik bir çizginin takibi tercih edilmedi. Günümüzden geçmişe uzanan, zikzaklar, helezonlar çizen bir anlatının daha yaratıcı ve dinamik, her defasında yeniden kurulan bir hatırlama sürecini destekleyeceği düşünüldü. Özellikle öngörülemeyen, hesaplanamayan birtakım düşünsel/duygusal gerilimlerin, iç çelişki ve çatışmaların söyleşi yayımlandıktan sonra yeni çalışmalar için fırsatlar sunması istendi.

Bu söyleşide bir taraftan sosyoloji, sözlü tarih ve bellek çalışmaları gibi alanlarda tercih edilen derinlemesine mülakat tekniği kullanılırken, diğer taraftan söz konusu teknik bilinçli olarak ihlal edildi. Görece uzun bir sürece yayılan bu mülakatların her defasında aynı yoğunluk ve ciddiyetle devam etmesi elbette mümkün değildi. Diyaloğun tamamen kontrolden çıkarak eleştirelilikten ziyade acımasız bir alaycılığa dönüştüğü anlar da oldu. Enformel bir sohbet ortamında anlayışla karşılanabilen bu üslup ve ifadelerin kitap yayıma hazırlanırken pratik sebeplerden ötürü tekrar gözden geçirilmesi gerekti. Bazı düzeltiler, ekleme ve çıkarmalar yapıldı. Hatırlama ve hafızanın kendisi dinamik bir süreç olduğu için, birkaç istisna dışında, adı geçen mekân, zaman, yazar ve eserlerin doğ-

ruleğunun/kesinliğinin ayrıca kontrol edilmesi, anlatıların sağlamasının yapılması tercih edilmedi. Hatırlama ve söyleşi sürecinde verilen bilgilerle ilgili olağan/muhtemel maddi hatalar, iç çelişki ve çatışmalar, bu söyleşiyile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara düşünsel malzeme sunmak üzere metinde muhafaza edildi. Burada temel düşüncelerden bir diğeri, söyleşiyi aşırı redaksiyonla yapay bir manifesto veya neredeyse dipnotlandırılmış bir makale haline getirme riskinin önüne geçmekti.

Tanyeli ile aramızda Yıldız Teknik Üniversitesi'nde derslerini takip ettiğim ve doktora tezime danışmanlık yaptığı yıllarda (2005-2011) özel bir diyalog gelişti. Bu iletişim ve paylaşım daha sonraki dönemde de farklı düzlemlerde çeşitlendi ve derinleşti. Gerek doktora yıllarında gerekse sonrasında mimarlık ve mekân tarihi, sosyolojisi üzerine yazdığım metinler hakkında Tanyeli'den geri bildirimler aldığım gibi, doğrudan kendisini konu alan eleştirel makalelerimi de yine kendisiyle yüz yüze tartışma fırsatım oldu.

Söyleşi esnasında, Tanyeli'nin hem geçmiş yıllarda gerçekleştirdiğimiz enformel görüşmelerimizde hem de makalelerimde kendisiyle ilgili yaptığım yorum, tespit ve eleştirilere zaman zaman bilinç düzeyinde ve bilinçaltında cevap verdiğini, itiraz ettiğini veya söz konusu eleştiriler üzerinde birlikte düşünmeye çalıştığını gözlemledim. Dolayısıyla Tanyeli'yle sürdürdüğümüz, yıllara yayılan bu diyalog, söyleşi sürecinin bazı bölümlerine yön veren bir gölge-strüktür oluşturdur.

Tanyeli'yle yapılan bu söyleşi, mimarlık tarihinden mimarlık sosyolojisine, sözlü tarih ve bellek çalışmalarından mimarlık eleştirisine uzanan interdisipliner bir yaklaşım ve söylem arayışının sonucu olarak ortaya çıktı. Burada Türkiye'nin 1970'lerden günümüze mimarlık/toplumsallık ilişkisinin yakın geçmişine ışık tutulması, mimarlık tarihinin mevcut kuramsal birikiminin farklı akademisyen, profesyonel ve amatörlerin mekânsal ve metinsel üretimleri, bireysel yaşamöyküleri aracılığıyla tartışılması, aynı zamanda geleceğe dönük yeni araştırma konularının teşvik edilmesi amaçlandı. Bu söyleşi, mimarlık tarihi, eleştirisi ve sosyolojisinde yeni düşünsel gerilim alanları yarattığı, farklı ve özgün sorunsalların üretilmesine dolaylı katkı sunduğu, eleştiri ve itiraz aldığı, hem birlikte düşünmeyi teşvik ettiği hem de yabancılaştırıcı bir etki yaratıp okuru yalnızlaştırdığı ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

Erhan Berat Fındıklı

DENEYİMLER, ETKİNLİKLER, UĞRAŞLAR

1. Akademik Maceralar: İstanbul'dan Mardin'e ve Yine İstanbul'a

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Ayrılış

EBF: Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanlığı görevine henüz başladınız. İleride buradaki deneyimlerinize ilgili anlatılacak epeyi şey birikecek muhakkak, fakat biz dört yıl öncesinde yaşadıklarınızdan başlayalım. Yıldız Teknik Üniversitesi'nden ayrılarak Mardin Artuklu Üniversitesi'ne geçiş süreciniz nasıl gerçekleşti? Bunu biraz anlatabilir misiniz?

UT: Mardin Artuklu macerası Yıldız'daki kimi sevimsizliklerden kaynaklandı. Mardin'e gitmek gibi bir amacım da, bir "kahramanlık" niyetim de yoktu. Türkiye'de böyle naif inançlar vardır ya, "oraya gitmemiz gerekir arkadaşlar" biçimindeki vatan görevleri bilinci ve idealizmi bende olmadığı için böyle bir endişem de yoktu. Bence şu oldu. Yıldız'da yüksek yönetim biriminde ciddi bir iktidar değişikliği oldu. Bu da Yıldız'ı gözle görülür biçimde adım adım hırpalamaya başladı. Yeni bir rektör geldi. Önce bir rektör seçimi yapılmıştı ve daha sonra iktidarın atayacağı kişi o oylamada epeyi az oy aldı ama yine Abdullah Gül onu atadı. O atamadan başlayarak Yıldız çok ciddi biçimde kan kaybetmeye başladı. Bundan kastettiğim şey, örneğin, unutulmaz bir soruşturma açıldı bizim hakkımızda. İlk yapılan şeylerden biri buydu. "Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı'na öğrenci alırken önyargılı davranıyorsunuz," biçiminde bir soruşturmaydı. Neyle ilgili önyargılı olduğumuz konusunda ise hiçbir şey söylenmiyordu soruşturma yazısında. Bu, suçun, eylemin tanımlanmadığı, Türkiye'ye özgü ilginç hukuki süreçlerden biriydi. Herhalde kimseyi şaşırtamazdı bu Türkiye'de.

Aslında şunu yapmaya çalıştılar. Bunu açık açık söylemedikleri için suçumuzu tanımlayamadılar tabii ki. "Siz başörtülü öğrencileri almıyorsunuz, böyle bir ayrımcılık yapıyorsunuz," şeklinde bir suçlamada bulunuyorlardı. Bu suçlamanın haksız olduğu kesindi. Çünkü YÖK'ün

o ünlü başörtüsü yasağı döneminde bile benim derslerime lisansta ve yüksek lisansta üniversite dış kapısından geçmeyi başaran herkes girdi. Ben kimseye başörtülü olduğu için itirazda bulunmadım. Aynı şekilde lisansüstü öğrencilerimin bir bölümü başörtülüydü o dönemde de. Hatta o dönemde dekan bana, sizin derslerinize başörtülüler giriyormuş diye sordu, evet giriyor dedim, ben hiçbir öğrenciyi başörtülü ya da başörtüsüz diye kapıdan çevirmem, gelen benim için sadece öğrenci, diye cevap verdim. Dekan Zekai Görgülü uygar bir öğretim üyesiydi, konuyu bir daha açmadı.

Sonra işte bu yeni rektör döneminde ilginç bir biçimde bunun beter biçimde simetriği başımıza geldi. Siz başörtülüler almıyorsunuz denerek hakkımızda soruşturma açıldı. Evet, başörtülü birini kabul etmemiştik, ama nedeni mülakatta verdiği yanıtlardı. Örneğin, “Neden Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı’na girmek istiyorsunuz?” diye sorduğumuzu ve o öğrenciden “Sahi siz ne dersiniz?” gibi gayriciddi bir yanıt aldığımızı hatırlıyorum. Doğal olarak sıfır puan vermiştik. “Sıfır gibi bir not ve böyle soru olur mu?” diye bize hesap sorduklarını da hatırlıyorum. Soruşturma komisyonuna doğrusu epeyi ağır yazılı ve sözlü cevaplar verdim. Ama disiplin cezası tahakkuk ettirildi. Bize kınama cezası verildi. Bu Türkiye akademisiyle ilgili unutulmaz ayıplardan biridir. Bunun üzerine ben dava açmayı düşündüm, avukatla görüştüm, öğretim üyeleri sendikasına gittim, sonra bu deli saçması işle uğraşmanın hiçbir anlamının olmadığına karar verdim ve dava açmaktan vazgeçtim. Aynı dönemde de, rektör bize verilmiş cezayı affetti. Böylece yapmadığım bir eylemden dolayı akademik ceza aldım, daha komiği bir de affedildim. Cezayı keşke verselerdi, en azından o zaman belki de bu hukuki durumu zorlayacaktım, affettikleri için o şansım da kalmadı. Ceza yoktu ki... O noktadan başlayarak “artık Yıldız’da durulmaz” dediğimi gayet iyi hatırlıyorum. Bunu herkese de söyledim zaten.

Tam o dönemde fakültede bize, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı’na profesörlük kadrosu açtılar. Profesörlük aşamasında bulunan beş arkadaş vardı ve beşi de buna müracaat etti. Herkes profesörlüğe layık olduğuna inanıyordu. Bir jüri tespit edildi. Genellikle böyle durumlarda akademik teamül, jürinin tespit edilmesi meselesini kürsü başkanına, onun ardından dekana bırakmaktır. Yöntem budur. Bu bir kere ilk başta çiğnendi. Benim önerdiğim yalnızca bir kişi jüriye girdi: Edhem Eldem. Benim önerdiklerimin hepsi önemsenebilir akademisyenlerdi tahmin edileceği gibi. Adlarını hatırlamaya çalışsam hatırlarım da sadece şu anda doğru-

su sadece Edhem Eldem aklımda kalmış, diğerleri atanmadı. Bazılarının kim olduğunu hâlâ bilmediğim, mimarlık tarihçisi de olmayan kimi öğretim üyeleri atandı. Bir öğretim üyesi atandı ki adını aynı üniversiteden bir arkadaşına söylediğim zaman “Aaaa!” diye bir tepki aldım. Google arama motorundaki göndermelerine baktım, abartmayayım altı tane falan çıktı. Aynı arkadaşına bunu söyledim, “Yahu, benim kedime bile daha fazla atıf var,” diyerek dalga geçtiğini hatırlıyorum. Hayatımda o kişinin hiçbir metnini okumadım, uzmanlığı hakkında hiçbir fikrim yok; mimarlık tarihçisi olmadığını biliyorum ve mimarlık tarihi profesörlük jürisine girdi. Böyle bir tuhafılık yapılabildi. Jüri üyeleri raporlarını verdiler. Sonuçta hangi saiklerle değerlendirme yaptılar bilmiyorum, ama bence çok ciddi bir akademik yanlış yaptılar. Üniversite yönetiminin bu raporlara dayanan atama kararı da bence yanlıştı. Doğrusu bunu hazmetmem mümkün değildi. Ama üniversite bunu içine kolayca sindirdi. Bir kere daha kadro açıldı. Yine aynı karar verme mekanizmaları çalıştı. O ikinci profesörlük jürisindekiler ne yazdılar, ne diyerek bu arkadaşın atanmasını önerdiler, bu hâlâ meçhulüm. O öğretim üyelerini de bir gün görüp oradaki oylarının gerekçelerini sorup öğrenebilirim doğrusu çok memnun kalacağım. Bu durum Türkiye’de nasıl bir akademik adabın oluştuğuna dair çok güvenilir bir mihenk taşı olmalıdır.

Bütün bunları gördükten, o soruşturmaya da muhatap olduktan sonra artık daha fazla tahammül edemeyeceğimi düşünüyordum. Tam o sırada, Halil İbrahim Düzenli bir öneriyle geldi. O, bir zamanlar KTÜ’den gelip Yıldız’dan, bizim Mimarlık Tarihi ve Kuramı Lisansüstü Programı’ndan birkaç doktora dersi almıştı. KTÜ’deki dersler yeterli olmadığından İstanbul’a gelmiş, bir yıllığına İstanbul’a yerleşmişti. Hatta o sırada bina bilgisi alanında doktora yapıyordu. “Bu alanda doktora yapma. Senin belirgin bir şekilde ilgi duyduğun ve becerikli olduğun alan mimarlık tarihi; mimarlık tarihine yönel,” diye özellikle önermiştim, onun da aklına yatmıştı. Düzenli, KTÜ’de doktorasını tamamladıktan sonra (ki değerlendirme jürisinde ben de vardım) oradaki tıp fakültesinden bir profesörle Mardin’e gitmeyi planlamış. O sırada Mardin Artuklu Üniversitesi’ne rektör olarak atanan o kişi, Serdar (Bedii Omay) Bey, Halil İbrahim’in arkadaşısıydı. O rektör “Burada sosyal bilimler ağırlıklı olan ve fen bilimlerine yer vermeyen bir üniversite kuralım,” biçiminde bir ideal tanımlamıştı. Kendisi aslında bir tıp profesörüydü ama sosyal bilimlerde yoğunlaşacak bir ihtisas üniversitesi tesis etmeyi amaçladı. Dolayısıyla mimarlık da bu bağlamda gündeme

gelmiş. Mimarlığın ağırlıklı biçimde sosyal bilimlerden beslenmesi, bir teknik fakülte gibi olmaması, üniversitenin de mühendislik bölümlerini içermemesi düşünülmüş.

Halil İbrahim de bunun organizasyonunu yapan bir yardımcı doçent olarak oraya gitmişti. Bizi aradı. “Buraya gelsenize,” dedi. Serdar Bey bize telefonlar açtı. “Gelin, burada imkânlar var. Hangi koşullarda istiyorsanız gelin. Çok iyi biliyorum. İstanbul’da yaşıyorsunuz, ama İstanbul’da yaşamakla birlikte burada fakülte kuruluşunu gerçekleştirebilirsiniz, bu esnekliği gösteririz. Zaten adabıyla bir bölüm kurmak istiyorsam, bu esnekliği göstermezsem kimse İstanbul’u terk edip de buralara sürekli kalmaya gelmez,” dedi. Bu arada bana bir konferans verdirdiler. Öğrencilere açılış dersi gibi bir şey yaptım. Böylece aramızda bir diyalog ortamı oluştu. Özetle, Yıldız itti, Mardin çekti.

İtişe bir örnek vereyim: Bir gün Mimarlık Fakültesi profesörleri olarak grup halinde yeni YTÜ rektörüyle görüşmeye gittiğimizi hatırlıyorum. Uzun bir dönem fakülteye dekan ataması yapmamıştı. Bir randevu istedik, gittik odasına oturduk. Arkadaşlardan biri çekingen çekingen, “Problemler çıkıyor, artık bir dekan atasanız,” gibi bir şey söyledi. Rektörün verdiği cevap ömrüm boyunca unutmayacağım cevaplardan biridir: “Aaaa! Bana böyle şeyler söylemeyin. Ben Karadenizliyim, gider aksini yaparım.” Bu şahane bir akademik anekdot olarak tarihe geçmeli. “Bana oğlum çok fazla mandalina yeme dersiniz gider on beş tane mandalina yer, midemi de bozarım,” demekten bunun mantık olarak hiçbir farkı yok. Ben bu toplantıda tek bir kelime söylemedim. Söylenecek sözün kalmadığını artık görmek gerekiyordu. Bana bir şey mi yapıldı? Hayır yapılmadı. Türkiye’de o zaman yasalar kolay kolay profesör atmayı mümkün kılmıyordu. Kimse beni atmadı, ama suçlama yapıp, disiplin soruşturması açılıp ondan da ceza aldığımı unutmayalım.

EBF: Bir de affedildiniz.

UT: Evet, bir de affedildim. Suç işledim, üstelik bir de affedildim. Sadece ceza almak beni mutlu edecekti, ama maalesef bu mutluluktan da mahrum kaldım. Mardin’e dönecek olursak, bu koşullarda Halil İbrahim Düzenli müthiş bir çekici etmen oldu. Aynı dönemde üniversitenin kendisi de zaten Türkiye’deki üniversiteler içinde hiç yapılamayacak işlere kalkıştı. Mesela ilk olarak Kürtçe ve Süryanice eğitim veren bölümler açılar. O yıllar için akademik özgünlük imkânına benzeyen bir şeyi olabildiğince görme şansımız oldu.

Mardin Deneyimi

EBF: Artuklu'da sizi oraya davet edenler de Yıldız'daki gibi ideolojik pozisyonları itibarıyla iktidara yakın bir yerde duruyorlardı. Aradaki farkı nasıl tanımlıyorsunuz?

UT: Bu, ideolojik farklılıkların her şeyi açıklamadığına işaret ediyor. Yani üç aşağı beş yukarı aynı partiye mensup olduklarını rahatça söyleyebilirim. İki rektör de cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından atanmıştı. Aradaki fark nedir diyorsanız, ne diyelim, iki kişi arasındaki farktır. Serdar Omay'ın entelektüel kapasitesi, ilgileri, yaklaşımı akademik adaba uygundu. Dolayısıyla aynı partiye oy vermek hiçbir şeyi tanımlamıyor. Herhalde parti içinde sayısız denebilecek toplumsal gruba mensup insan var ve bu durum da ondan çok farklı değildi. Şunu söyleyebilirim, Serdar Omay'ın gerçekten entelektüel ilgileri ve akademik bir kurumun nasıl olması gerektiğine ilişkin fikirleri vardı. Bir kere bir sosyal bilimler üniversitesi tahayyül etmek bile az buz bir şey değil. Bir üniversite tahayyülü vardı; sadece fakülteleri olan, öğrenci alan, mezun eden bir yer değil de, akademik içeriği ve angajmanı olan bir yer yapmak istiyordu. Onun için gerçekten ciddiyetle çalıştığını biliyorum. Amerikan üniversitelerinde kapı kapı dolaşıp Artuklu için tanımlanan alanlarda çalışanlarla konuştu. Yezidi çalışmış birini gitti buldu. Süryani çalışmış birini buldu. Süryani mimarisi çalışmış birini buldu. Bunları Oxford'tan, Harvard'dan buldu. Onları davet ederken de, hakkını vermek lazım, hiçbir biçimde ideolojik davranmadı. Bu kişilerin hemen hepsi liberal denebilecek gruplara mensuptular, oylarını emin olunabilir ki hiçbiri AKP'ye vermiyordu. Bunların hepsini kendisi bizzat buldu. Bunlar bence üniversiteye ilişkin, üniversitenin vizyonuna ilişkin ve Serdar Bey'in akademik düzeyine ilişkin çok şey söyler. Az buz bir marifete işaret etmiyor bence.

İlahiyat fakültesi kurmaya mesela bildiğim kadarıyla uzun süre direndi. Üniversitede meslek okulları değil, gerçek akademik disiplinler tahayyül ediyordu. Onun için, ilahiyat fakültesi olsun istemedi orada. Ama Arap Dili ve Edebiyatı, İslam Felsefesi olsun istedi. Türkiye'de üniversitelerin en kolay siyasal yatırım yapabileceği alanlarda epeyi cecur diyebileceğimiz muhalif bir tavır yürüttü. Sözelimi Anadolu'daki üniversitelerin hepsi tıp fakültesi isterler; hastanesini isterler, doktorunu isterler, yakın çevrede çocuklarına eğitim yaptıracak birtakım meslek öğretimi tesisleri isterler. Bunlara hep direndi. Mardin'de bir tıp fakültesi kurmaya, kendisi doktor olduğu, onkolog olduğu halde diren-

di. Küçük bir üniversitede bir tıp fakültesi kurmak, hele Anadolu’da, o üniversiteyi kısa sürede tıp fakültesinin kuyruğuna bağlamak demektir. Çünkü örneğin üniversitede 250 öğretim üyesi varsa, bunların 150’si tıp fakültesinde kadrolu olur bir çırpıda. Üniversite geneli artık tıp fakültesi tahayyülüyle gerçekleştirmeye başlar ve sosyal bilimler alanında çalışma imkânı neredeyse kalmaz. Bunları çok iyi biliyordu ve direndi gerçekten. Uzun süre ilahiyat fakültesi açtırmadı, ama İslam felsefesiyle ilgili birçok ciddiye alınabilir insan buldu ve oraya getirdi. Bunları çok önemsiyorum doğrusu.

O dönemde gerçekten Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü açabilmek için Ankara’da kapı kapı dolaştığını biliyorum. Bunun o dönemde ne kadar çok insan tarafından karşı çıkılan bir proje olduğunun gayet iyi farkındayım. YÖK’ten öyle kolay verilmiş izinlerle falan geçmedi. Hatta bu yüzden, Kürt adı telaffuz edilemesin diye ona Yaşayan Diller Enstitüsü adını koymak zorunda kaldılar. Ancak Yaşayan Diller Enstitüsü gibi gülünç bir isimle izin alınabildiğini biliyorum. Dünyada bütün diller yaşayan dillerdir, eğer Latince, Sümerce, bahsetmiyorsak yaşayan dillerden bahsediyoruz. Yaşayan diller, Arapça, Farsça, Süryanice, Kürtçe olmak üzere biçimlendiler. Sözelimi bu bile Omay’ın ne kadar uğraştığını, çabaladığını gösteriyor.

Hataları olmadı mı? Herkesin hataları oluyor. O ayrı mesele. Siyasal görüşleriyle uzlaşıyor muydum? Hayır, uzlaşmıyordum. O da biliyordu ki uzlaşmıyorum. Bunu bir gün bile tartıştığımızı hatırlamıyorum. Hiç böyle bir tartışma olmadı. O da çok iyi biliyordu ki ben asla iktidarın temsil ettiği görüşle uzaktan yakından ilişkili biri değilim. Oraya beraber geldiğim insanların önemli bir bölümü de değildi. Bunlara imkân tanıdı. Bunlara imkân tanınması sayesinde Türkiye’de hiçbir üniversitede görmediğim ve uzun süre de yine görmemekte devam edeceğim bir şey vuku buldu. Birbirinden alabildiğine farklı siyasal görüşten insanlardan oluşan bir mimarlık fakültesi yapabildik. İçinde liberaller vardı, Kürtler, Arap ve Türkler vardı, Marksistler vardı, İslamcılar vardı ve orada bulunduğumuz dört yıla yakın süre boyunca dekanlık yaptım. Hemen hiçbir sorun çıkmadan, neredeyse mükemmel bir uyum ortamı içinde Türkiye’de bir üniversitede farklı görüşten insanların bir arada bulunabileceğini gördük. Yapabildik bunu. Sözelimi Halil İbrahim Düzenli de İslami eğilimliydi. Bir grup arkadaşı açık biçimde İslamcıydılar ve biz orada bundan kaynaklanan bir sorun hiç yaşamadık diyeceğim neredeyse. İdeolojik bir gerilimle, dayatmayla karşılaşmadık. Demek ki pekâlâ olabiliyormuş bu.

Herkes bulunduğu ortamın akademik olduğunu biliyordu. Onun dışında kimse kimsenin hayatına müdahale etmiyordu. İçki içmiyorlardı. İçmiyorlardı. Başkaları da içki içiyordu. Bazıları karşı cinsiyettekilerin elini sıkmaazlardı. Bu insana çok tuhaf gelebilir. Ona rağmen ciddi bir sorun olmadı. Herkes birbirinin inancıyla pekâlâ barış içinde yaşayabildiğini gösterdi. Bir Türkiye mucizesi gerçekleşti, ama bütün mucizeler gibi tek defalıktı. Biliyorsunuz mucizeler bir kere olurlar, yoksa mucize olmazlar, her gün tekrarlanırlarsa ona rutin diyorlar.

EBF: Siz Yıldız'dan bir grup akademisyenle birlikte Mardin Artuklu'ya gittiniz.

UT: Sadece Yıldız'dan değil çeşitli üniversitelerden.

EBF: Çeşitli üniversitelerden ama ilk başta “Uğur Tanyeli, Yıldız'daki hocaları örgütledi. Hep beraber bölümü bıraktılar ve Artuklu'ya gittiler,” şeklinde bir izlenim daha belirgindi. Yıldız Teknik kadrosunun akademik göçü gibi düşünüldü. Yıldız'la ilişkileri kesme ve Artuklu'ya geçme sürecinde diğer akademisyenlerin katılımı nasıl gerçekleşti?

UT: Şöyle söyleyeyim, bazıları tamamen rastlantılarla oldu. Bazıları “Yahu biz de gelelim,” dediler. İlk evrede Bülent'le (Tanju) biz ikimiz gidiyorduk oraya. Bana, “Gel burada dekan ol,” dendi. Bülent'e de “Orada profesör olursun. Akademik kararları kendi başına alırsın, çünkü buradaki gibi saçma tartışmaların odağında olmayacaksın,” dendi. Hepsinden önemlisi de deneysel diyebileceğimiz bir mimarlık fakültesinin mümkün olabileceğine inandık. Onun için gittik zaten. O sırada tesadüfen Tayfun (Gürkaş) Mardin'de askerlik yapıyordu zaten. Orada yedek subaydı. Daha o sırada onunla konuşuldu, “Ben de gelirim buraya,” dedi. Eşiyle (Ezgi Tuncer Gürkaş) konuştu, eşi Doğuş Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuştu, “Ben Doğuş'ta durup da ne yapacağım? Çok daha ilginç bir şey yapma şansım var. Gelirim,” dedi. Zehra Tombul o sırada Cambridge'te yüksek lisansını tamamlamıştı, doktorasına sanırım ki başlamak üzereydi. O, İTÜ'den olmasına rağmen “Ben de gelirim,” dedi. Mehtap (Serim), İTÜ Mimarlık Fakültesi, mimarlık tarihi asistanlığından istifa etti. “Ben buradaki koşullara tahammül edemiyorum,” dedi. Geldi. Yani, ne diyelim, bütün muhalifler bir araya toplandılar dersem çok yanlış bir şey söylemiş olmam. Pek çok kişi mevcut üniversitelerde aradığını bulamadığı için geldi. Pelin Tan aynı şekilde, “Ben buraya geleyim, beni niye çağırılmıyorsunuz?” dedi, o sırada da Kadir Has Üniversitesi'ndeydi. Aramızda zaten Mardinli hiç kimse neredeyse yoktu diyeceğim. Benden önce Mehmet Atlı gelmişti. Mehmet Atlı, Yıldız'dan bir öğrencimizdi, lisansüstü tezini be-

nim danışmanlığında yapmıştı. O bölgede önemli bir müzikçi Mehmet Atlı aynı zamanda. Tanıdığım en uygar insanlardan biridir. *Birikim*’e yazılarıyla katkıda bulunan, *Birikim* çizgisinde biri olarak da nitelendirilebilir rahatlıkla. Önce Stuttgart’ta eğitim yapmış, orada yaşayan bir Kürt arkadaş, Süleyman Tursun “Ben de geleyim,” dedi, geldi.

EBF: Zeynep Sayın’ın gelmesi nasıl oldu?

UT: Zeynep Sayın’ı bir konuşma yapmaya çağırdık. Zeynep Sayın o sırada İstanbul Üniversitesi’nden istifa edip emekli olmuştu, farklı üniversitelerde part-time dersler veriyordu. Oraya konuşmaya çağırdığımızda, Halil İbrahim, “Hocam buraya gelir misiniz?” gibi bir şey sordu ortaya. O da “Niye gelmeyeyim?” dedi. Zeynep Sayın da bu şekilde geldi. İlginç bir biçimde, orada ilginç bir şeyler yapıldığını görenler, bir tür kurtarılmış bölgeye gelir gibi geldiler. Örneğin, Bülent Diken, Lancaster Üniversitesi’nden yıllık izinle gelmiş, Türkiye’yi dolaşıyordu. Bir gün gelmiş, bir de bakmış karşısında ilginç bir bina var. İçine girmiş. Dolaşırken, bakmış içeride bir kapı açık. İçerde Bülent Tanju oturuyor. “Burası neresi?” diye sormuş. Bülent de “Burası Mimarlık Fakültesi,” demiş. Aramızda böyle bir diyalog doğdu ve o da iki yıllığına transfer oldu, geldi. İlginç bir şekilde şunu gördüm aslında: Ne kadar zor bir yerde olursa olsun, insanlar Türkiye’de anladığım kadarıyla gerçekten akademik bir yer istiyorlar. Akademik yerde bulunma imkânları o kadar kısıtlı, akademik bir pozisyonda kendini iyi hissedebileceği yer o kadar az ki... Böylece Mardin gibi uzak bir yerdeki bir mimarlık fakültesine kolay rastlanmayacak düzeyde bir kadro toplama imkânımız oldu. Bu bir açıdan Türkiye’nin ne kadar kesat bir yer olduğuna da işaret ediyor. Mardin’de bile olsa insanlar demek ki üniversiteye benzer bir şey gördüklerinde oraya gelmek istiyorlar. Bunu gördük. İkincisi, çok da mütevazı davranmayacağım doğrusu, bizim bir grup arkadaşla orada bulunmamız da insanlara bir açıdan güven verdi. Çünkü Türkiye’de genelde taşra üniversitesi diye bir imaj var. Bu, insanın gidip şurada öğretim üyeliği yapayım diyeceği bir yere işaret etmiyor. Bizim varlığımız orada bunu sağladı diyeceğim. Bir açıdan da övünçle bunu ilan edebilirim. Adım adım gelişti ve şaşırtıcı biçimde herkes fakültenin meslek okulu değil, sosyal bilimler merkezli bir akademik kurum olduğunu gördükçe, sosyal bilim ağırlıklı insanlar o tarafa doğru transfer olmaya başladılar. Bülent Diken, Pelin Tan böyle geldi. Bunların hiçbirisi, teknik diyebileceğim bir mimarlık talebinin insanları değil. Bunların hepsi mimarlığın entelektüel diyebileceğimiz güzergâhlarını temsil eden, sosyal bilimler kanadını temsil eden kişilerdi. Hangi mimarlık fakültesi Zeynep Sayın’ı

alırdı İstanbul’da kadrosuna kolay kolay? Bir devlet üniversitesindeki bir mimarlık fakültesinde Alman filolojisi kökenli, sanat tarihinin neredeyse küçük bir alanını ve sanat felsefesi anlatan birinden söz ediyoruz. Rahatça, sözelimi, onu alabildik. Devam edebilseydi, herhalde dünya çapında, hani biraz mizahi biçimde söylersem, neredeyse bir Türk Bauhaus’unun kurulduğunu düşünebilirim. Sorun şu ki daha giderken bile biliyorduk ki uzun süre bu devam etmez.

EBF: Ne aksadı orada? Nasıl bir problem yaşandı?

UT: Hiçbir şey aksamadı. Hatta Halil İbrahim’le epeyi konuştuğumuzu hatırlıyorum. Halil İbrahim şöyle demişti, sözelimi: “En az yedi yıl hepimiz burada kalabiliriz hocam.” Ben de ona “Türkiye’de yedi yıl sonrasını hiç kimsenin bilme olanağı yoktur. Bugün öngöremeyeceğin öyle problemler çıkar ki, üç gün sonra buradan hepimiz ayrılmak zorunda kalırız,” dedim ve nitekim öyle oldu. Sonunda ne Halil İbrahim orada ne Bülent Diken ne Zeynep Sayın ne ben oradayım.

EBF: Ne üzerine böyle bir karar alındı?

UT: Şu gerçekleşti. Bu kez üniversite rahatsız edilmeye başlandı. YÖK yönetimi değiştikten sonra yeni YÖK yönetimi soruşturma üstüne soruşturma açtı. Parasal yolsuzluklar buldular, hırsızlıklar buldular, şöyle söyleyeyim, bunları bulmalarını hiç yadırgamadım. Yeni kurulan bir üniversitenin kampüsünü inşa ediyorsanız, Türkiye’de bana kimse Mardin’de yolsuzluk yapıldı ama başka yerlerde yapılmadı dedirtemez. Bir büyük inşaat söz konusuysa, orada çeşitli biçimlerde, kimileri ciddi boyutlarda, kimileri pekâlâ sadece sistemin tıkanıklıklarını açmak için bile yolsuzluklar yapılmış olabilir. Bilmiyorum. Hiçbir fikrim yok. Ben bu inşaatların, bu ihale süreçlerinin hiçbir aşamasında konumlanmadığım için buna ilişkin söyleyecek sözüm yok. Ama Serdar Omay’ın yolsuzluk yapan birisi olduğuna hiçbir zaman inanmadım ve olmadığına neredeyse yüzde yüz eminim. Ama sorun şu, üniversitenin içinde bir grup insan bir kere, onun yeterince İslamcı olmadığı için rahatsızlıklarını beyan etmeye başladılar. Ve de Ankara’ya dilekçeler, hatta ihbarlar göndermeye başladılar. Arkasını oymaya başladılar. Bir grup insan bölgenin etnik gerilimleriyle oynadı. Mardin bir zamanlar ağırlıklı nüfusu Arap olan, Kürt nüfusu azınlıkta olan bir yermiş. Ama bugün Kürt nüfusu çoğunlukta, Arap nüfusu azınlıkta olan bir yer. Sözelimi Arap kökenlilerin en azından bir kesimi rahatsızlık beyan ettiler. Çünkü “Kürtler burada kayırılıyor,” biçiminde şikâyetler beyan ettiler. Zaten üniversitenin bünyesinde olan, o Kürt meselesi gibi problemler buharlaşıp uçmadılar. Onlar, sayısız huzursuzluğu sürekli bünyesin-

de barındırdılar. Hepsi tırmana tırmana sonunda rektörün altını oydu. Ama rektörün altının oyulmaya başlandığı noktada üniversitenin altı oyuldu. Çünkü orada gerçekten de, üniversitenin bir üniversiteye benzer biçimde devam etmesini sağlayan şey Serdar Bey'in entelektüel ilgileriydi diyeceğim. Neredeyse bireysel denebilecek bir boyutu vardı. Bu arada mimarlık fakültesine duyduğu özel bir sempati vardı. Mimarlık Fakültesi orada kısa sürede bir başarı öyküsüne dönüştü. Burada hiç mütevazı davranmayayım.

EBF: Üniversite ciddi bir görünürlük kazandı.

UT: Müthiş bir görünürlük kazandı. Türkiye'de taşrada bir üniversite başlı başına bir yer haline geldi. Suha Özkan'ın deyimiyle, haritaya yerleştirildi Mardin mimarlık bağlamında. Yoktu mimarlık haritasında Mardin diye bir yer.

EBF: Taş evleriyle ve geleneksel mimarlığıyla vardı.

UT: Taş evleriyle vardı, fakültesiyle yoktu. Şimdi bir kere kurumun böyle altı oyulmaya başlandı mı artık devam edemeyeceği besbelliydi. Onlarca soruşturma açıldı. Sonunda Serdar Bey memuriyetten ayrıldı. Yörenin politik problemleriyle iktidarın kendi içindeki gerilimleri hepsi birleştiler ve Serdar Omay'ı uzaklaşmak zorunda bıraktılar. Mardin'de değil başka bir yerde olsaydı bu kadar kolay altı oyulmayabilirdi. Çünkü en azından orada yörenin gerilimleri rektöre bulaşmayacaktı, ama Mardin etnopolitik gerilimlerin olduğu bir yer. Diyarbakır değil Mardin... Diyarbakır neredeyse monoblok bir yer. Ama Mardin farklı etnik grupları barındırır. Hem avantajı hem dezavantajı Mardin'in o. Bir taraftan Mardin'i başka, o yöredeki her yerden daha özgürlükçü kılan da o. Mardin'de sokakta içki içebilirsiniz. Kaç yerde Türkiye'de sokakta içki içebilme şansınız olabilir? Bir içkili gazinonun bulunma şansı Türkiye'de kaç yerde var? Bir buçuk milyon nüfuslu Kayseri'de 14 tane içkili lokanta var. Bir buçuk milyon nüfustan bahsediyorum. Bu Kayseri'nin özgürlükçü bir yer olabilme şansının ne kadar olduğuna işaret ediyor. Bu Kayseri'de içki içilmediğini anlatmıyor. Bu Kayseri'de içki içilemediğini anlatıyor. Önemli mi? Bence önemli.

EBF: Fakülteye doğrudan yöneltilen bir suçlama oldu mu peki?

UT: Fakülteye hiçbir suçlama gelmedi. Mimarlık Fakültesi'yle ilgili hiçbir yolsuzluk isnadı ve olumsuz iddia gündeme gelmedi. Bunu büyük bir rahatlıkla söyleyebiliyorum. Hiçbir soruşturma açılmadı. Başka dekanlardan bazılarına açıldı. Rektör yardımcılarında ve dekanlardan biri içeride uzun süre hapis bile yattı bu iddialarla. Sonunda serbest bırakıldılar ama suçlamalar nedeniyle bir süre hapis yattılar.

EBF: Mimarlık Fakültesi'nin halk arasındaki alımlanması nasıl oldu?

UT: Halk arasında hiçbir tepki görmedik. Öyle söyleyeyim. Kimse Mimarlık Fakültesi aleyhine bir tek kelime söylemedi. Ya da benim kuşağıma gelmedi. Aslında herkes iftihar etti hatta. Mimarlık Fakültesi'nin varlığı herkese iyi geldi. Üstelik fakülte şehrin göbeğindeydi, kampüste değildi. Eski şehrin içinde konumlanıyordu bina ve en küçük halk tepkisiyle karşılaşmadık.

EBF: Levent Şentürk'ün düzenlemek istediği konuşma tepki çekti diye biliyorum.

UT: Levent'in düzenlemek istediği toplantının kentte tepki uyardığını söyleyemem. O olayın iki boyutu var. Biri şöyle gerçekleşti: Levent fakültede önce eşcinsel gruplarla ilgili bir konuşma yaptırdı. Bu konuşma yapıldı. Hiçbir tepki çekmedi. Üzerinden altı ay geçti. Bu kez Levent "Queer Theory" üzerine bir yüksek lisans dersi açtı. Öğrenciler derse kaydoldular. Öğrencilerin önemli bir bölümü hatta İslamcı kökenliydi. En küçük bir itirazda bulunmadılar. En küçük bir problem yaratmadılar. Sonunda Levent aynı LGBT sivil toplum örgütünden iki kişiyi bir kere daha konuşma yapmak üzere davet etti. İslamcı-Hizbullahçı bir site, "Üniversite ne biçim yer, dinimizce uygun görülmeyen eşcinseller davet ediliyor, bunlara devlet parası veriliyor," gibi yayınlara başladı ve yayınları da bize Mimarlık Fakültesi'ne yöneltmedi, rektöre yöneltti. "Bu ne biçim rektör!" Çünkü rektörle gerçekten kozlarını paylaşamama haliydi bu. Herkes biliyordu ki biz oraya dışarıdan gelip gidiyoruz. Kimse bizimle uğraşmıyordu. Biliyorlardı ki biz Mardin'de kalmayacağız, yörenin insanı değiliz. Bu bizlere yönelik başka tür bir tahammül getirdi. Ama rektör yerel denklemlerin içinde önemli bir fiğürdü ve ona dış bileyenler vardı.

Ben olay patlak verdiği sırada orada değildim, İstanbul'a bir telefon geldi rektörden, "Böyle bir şey varmış, yayınlar yapıldı, şu toplantıyı durdurun," dedi. Ben de bunun üzerine telefon açtım arkadaşlara, "Arkadaşlar bakın böyle yayınlar başladı, üç gün sonra üzerimize birileri saldırırsa, okulu basmaya kalkarlarsa sorun çıkar, lütfen bu konuşmayı iptal edin," dedim. Ama bu arada da şunu söyleyeyim, benim bu girişimden hiç haberim yoktu. Bununla ilgili izinlerin dekanlıktan geçmesi gerekiyor ve bana iletilmesi gerekiyor. İki mimar geliyor diye ilan edilmiş resmi belgede. Böyle bir şey olabilir mi? Rektörün önüne kadar gidiyor o izinler. Çünkü parasını devlet ödüyor onların. Adamın yol parasını, otel parasını devlet ödüyor. Sorumluların bunu ayrıntılı bilmesi

gerekir. Şayet rektör bilseydi önceden, en azından “Arkadaşlar bunu çağırmayın, arka arkaya çağırıyorsunuz, bu bölgede problem çıkıyor,” deme şansı olurdu. Olayın, ne diyelim, sansasyonel bir hale gelmesi engellenirdi ki, engellenmeliydi. Rektöre en azından bu şansı vermek zorundaydık. Rektör olmanın zaten başka bir gerekçesi mi var? Kaldı ki söz konusu insan o noktaya kadar yaptığımız hiçbir şeye müdahale etmedi. Türkiye’de böyle bir rektöre bir devlet üniversitesinde bir daha herhalde rastlamayacağım. O kadar özgürlükçü davrandı. Hakkını yememem gerekiyor.

Levent’e de bu görüşlerimi söyledim. Bunun üzerine Levent orada bildiriler kaleme almaya, insanlara imzalatmaya, imzalamayanlara “Ne biçim adamlarsınız, imzalamıyorsunuz,” diyerek bir anlamda posta koymaya başladı. Bunları gidip fakültenin içindeki İslami duyarlılıkları olan arkadaşlarla gerilim konusu yapmaya başladı. Onlara da imzalatmak istiyor. Onlar “Biz böyle bir şeyi imzalamıyoruz,” diyorlar. Bu durumda söylenecek şey “peki siz bilirsiniz”dir. Adama baskı yapmaya kalkışabilir miyiz böyle bir durumda? Bununla da yetinmedi, bütün Türkiye’de bu meseleyi bir tür kahramanlık aracına, kendisine görünürlük kazandıracak bir meseleye dönüştürdü. O noktada ben hiçbir şey söylemedim. Arkasından aleyhimde yazılar yazmaya başladı: “Sömürge valisi gibi dolaşan adam” diye.

EBF: Ben tehdit aldı diye bir şey duymuştum. Bir online gazetede okumuştum sanırım.

UT: O türden konuşmalar yaptı gazetelerde. Benim bildiğim kadarıyla, öyle bir şey olmadı. Öncelikle rektöre saldırdılar. Bülent Tanju’nun adı bile geçti, ama Levent’in adı geçmedi. Öğrencilerle birlikte içki içiyor diye aynı site Bülent hakkında yayın yaptı, ama Levent hakkında yayın yapmadı.

EBF: Mardin Artuklu Üniversitesi’ni artık bırakıyorum dediğiniz süreç nasıl gelişti?

UT: Bizim durumumuza gelince, grup dağılmaya başladı. Dağılma süreci, rektörün hırpalanmasıyla başladı. Ben o noktada burada artık durulamayacağını öngörmeye başladım. Böyle durumlarda kehanetlerde bulunan bir yapım var anlaşılan. “Burada artık durulmaz deme noktalarını” ömrüm boyunca çok çabuk saptadım ya da çok kolay karar aldım diyelim. “Yürümeyecek burası,” dedim. Çünkü rektör gittikten sonra bir başka rektör atandı. İlahiyat Fakültesi’nden biriydi. Hakkını da yemeyeyim, yeni rektörün en küçük bir terbiyesizliğini görmedim, ama diğer fakültelerde sürekli eski kadroları ayıklamaya başladı. Dekanları

ayıklamaya başladı. Öteki rektörün adamı olduğunu düşündüğü insanları yönetim kadrolarından ayıklamaya başladı. Şimdi bu başladıktan sonra, sıranın bana geleceğini görmem için üstün zekâ gerekmiyordu. Ve ben artık giderim hesabı yapmaya başlamıştım. Hep de bu hesapları yaparken yaşamımda hemen daima başka bir imkân doğar. Tanrısal bir irade var yukarıda diye tahmin ediyorum.

O sırada Bilgi Üniversitesi'nin daveti söz konusu oldu. Aga Khan Awards'ın yıllarca sekreterliğini yapmış Suha Özkan bir gün telefon etti. "Uğur, Bilgi'ye dekan olur musun?" "Nereden çıktı," dedim kendisine. "Bir dekan arıyorlar, bana isim sordular. Yapar mısın?" dedi. "Vallahi, ben şu anda Mardin'deyim ve benim oraya verilmiş sözüm var," dedim. "Sen orada yapabileceğinin maksimumunu yaptın, zaten Mardin'de daha fazla ne yapabilirsin? Sonunda orasının Architectural Association School olacak hali yok ya." İltifat da etti. "Mardin'i gerçekten mimarlık haritasına yazdırdın. Yapabileceğin de budur işte. Ömrünü orada geçirecek halin yok herhalde," dedi. Ben düşünceğimi söyledim. Ertesi gün gibi bir daha aradı. "Bir görüşme yapmak ister misin buradaki yönetimle?" "Peki, madem böyle bir teklif var görüşürüm," dedim. Böylece arka arkaya neredeyse bir yaz boyunca görüştük müteveli heyetle ve rektörle. Sonunda Bilgi'ye transfer oldum.



Mardin Artuklu Üniversitesi'nde ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde meslektaş ve dost Zeynep Sayın'ın evinde bir toplantıda Sayın'ın köpeği Ali Cengiz ile, 2015.

Ben gittikten sonra, Mardin çok hızlı çözülmeye başladı. Bülent (Tanju) önce duracağını söyledi, ama bir yarıyıl geçmeden, muhtemelen çözülmeyi o da görerek “ben de ayrılacağım” demeye başladı. O gitti. Halil İbrahim Düzenli İstanbul’a transfer oldu. Alidost Ertuğrul –restorasyon uzmanıydı– Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi’ne transfer oldu. Yavaş yavaş herkes kopmaya başladı. Kopma süreci hâlâ devam ediyor. Yeni rektör, Zeynep Sayın’ın oradan ayrılması için ufak ufak baskı yapmaya başladı.

EBF: Ne gibi?

UT: Mesela Zeynep Sayın İstanbul’da kimi üniversitelerde de dersler veriyordu. Onlara izin vermedi. Mardin’de olunması gerektiğini söyledi. Bunu söylediği anda, İstanbul’da yaşayan hiçbir öğretim üyesinin Mardin’de çalışma imkânı kalmadı. Bu açık biçimde git demek. Mardin gibi bir yerde gerçekten iyi bir kadro istiyorsanız, bir ölçüde oradaki öğretim üyesinin orada sürekli yaşamayacağı gerçeğini kabul etmeniz gerekir. Mardin, Niğde, Batman vs. fark etmez. Bunu Amerika’daki üniversiteler bile bilirler. Cornell’de ders vermek iyidir de, Ithaca’da yaşamak çekilmez. Ithaca çünkü Allah’ın unuttuğu New York eyaletinin kuzeyinde boş bir alanın ortasında. İnsan New York’ta yaşar. Ithaca’da yaşamaz. Yale’de ders verenlerin önemli kesimi New Haven’da yaşamazlar. Üniversite de bilir ki oraya gidip gelecek. Amerika’da bile o geniş kentsel imkânları düşünecek olursak, hocalar Ithaca’da yaşamaya zorlanmazken, Türkiye’de böyle zorlamalar tahrip edicidir.

Bu yapıldığı zaman fakültenin ayakta kalamayacağı besbelli. En azından sürekli olarak orada yerleşik olamayacaklar kaçıp gidecekti. Orası sadece o civardaki bir grup arkadaşla kalır. Onlar da yeterli sayıda değiller. Onlar daha yeni yetişme evresindeler. İçimizde Mardinli olan bir arkadaş vardı, bir tane Batmanlı vardı, geri kalan herkes Türkiye’nin batısından ve bir kısmı da Trabzon’dan gelmeydi. İki ODTÜ’lü, birkaç MSGSÜ’lü, birkaç İTÜ’lü, birkaç Yıldız’lı, bir Stuttgartlı, birkaç KTÜ’lü vs. Kadro buydu. Orada bu kadroyla bir küçük deney gerçekleştirdik.

EBF: Dört yıl sürdü. En azından mezun olabilen öğrencileriniz oldu.

UT: Evet oldu. Bir grup öğrenci mezun oldu. Hatta bir tanesini buraya, Bilgi Üniversitesi’nde yüksek lisans programına almak da mümkün oldu. Gerçekten çok ilginç öğrenciler yetiştirdiğimizi düşünüyorum. Ayrıca Türkiye’de hiçbir okulda olmadığı ölçüde özgürlükçü bir ortam yarattık diye düşünüyorum. Bunu özellikle söyleyebilirim. Türkiye’de-



Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi tartışmasına ilişkin Tarih Vakfı toplantısında: Soldan itibaren Engin D. Akarlı, Murat Belge, Şevket Pamuk, Aydın Uğur, Uğur Tanyeli, 28 Mayıs 2014.

ki olağan mimarlık eğitimi güzergâhlarının çok dışında kalan bir öğretim yapmak mümkün oldu. Gerçekten deneysel denebilecek bir öğretim oldu. Bütün mimarlık eğitimi hayatımdaki en hevesli insanlarla orada çalıştım. Herkes yepyeni bir şey yapmanın keyfiyle çalışıyordu. Hiçbir okulda, ki 39 yıldır bu işi yapıyorum, bu kadar hevesli insan bir araya toplanamaz. Herkes kendisine hiçbir şey söylenmeden sorumluluklarını yerine getiriyordu. Hiç kimseye görev verdiğimi hatırlamıyorum. Herkesin kendi kendisine görev tayin ettiği ve yerine getirdiği bir yerdi. Türkiye’de mucizeler oluyor diye onun için söyledim. Bu bir mucizeydi ama işte bütün mucizeler gibi bir kere olur. Fakülte binasının organizasyonundan mekân kullanımına kadar her şeyle Türkiye’nin alışkanlıklarının dışında bir şeydi. Arkadaşlar kapısında unvan yazmayan odalarda çalıştı. Başka yerlerdekinin aksine hiyerarşilere dayanmayan ilişkiler içinde çalıştı. Çok kolay söylenir ama ender olarak gerçekleşir; herkes gerçek bir anlayış zemininde çalıştı.

Stüdyo eğitiminin sınıf sınıf bölünmesinin neredeyse kural olduğu bir ülkede neredeyse tek bir stüdyoda bölüntüsüz çalışma ortamını uygulama imkânını bulabildik. Ders içeriklerini gerçekten Türkiye’de pek az yerde yapılan nitelikte biçimledik. Türkiye alışkanlıklarına çok az benzeyen bir mimarlık fakültesi ders programı gerçekleştirdik. Ayrıca onların hepsinden başarılı olanı söyleyeyim, bir yüksek lisans, doktora programı açtık. Bu zor bir iştir, hâlâ benim orada çalışmaya devam

eden üç doktora öğrencim var, sözgelimi. Gerçekten yürüdü. Kümülatif olarak düşünürsek, bir daha uzun süre aynı kalitede bir yerlerde ders verileceğini hiç sanmıyorum o civarda. Çok kaliteli bir ders programı ve içeriği sunmak mümkün oldu yüksek lisans ve de doktorada.

EBF: İstanbul’a dönmeye karar verdiğinizde Artuklu Üniversitesi ne tepki verdi?

UT: Bir tepki göstermedi. Arkadaşlara zaten burada daha konuşmaya başladığımda bunu beyan etmiştim. “Bakın arkadaşlar, ben böyle konuşma yapıyorum. Henüz kararımı vermedim, gider miyim gitmez miyim bilmiyorum. Hem buradan gitmekte tereddütlerim var hem oraya katılmakta tereddütlerim var,” dedim. Bunu açık açık söyledim, son anda “ben gidiyorum” demek herhalde etik değil. Gideyim mi gitmeye-yim mi diye uzun uzun konuşmalar yaptım, teke tek, ikili, birçok arkadaşla konuştum. Pek çok kişinin bir biçimde benimkine bağlanmış bir akademik yaşamı vardı, onu terk edip gitmek! Şöyle söyleyeyim, çok istifa ettim, yedi üniversitede çalıştım kadrolu olarak. Çoğu ayrıldığı yerden güle oynaya, aman bana Allahaismarladık, bir daha görmeyeyim diyerek gittim, hiçbirinden gözüm yaşlı ayrılmadım. Ama Mardin’den böyle ayrıldım.



Mardin Artuklu Üniversitesi’nde ders yılı sonu toplantısında. Bülent Tanju, Halil İbrahim Düzenli (arkası dönük), Uğur Tanyeli, Süleyman Tursun, Evrim Düzenli, Haziran 2014.

Yıldız Teknik Üniversitesi (1998-2011): Anadolu Üniversitesi Yılları ve Yıldız'a Geçiş Süreci

EBF: Uzun bir kronolojik atlama yapıp Anadolu Üniversitesi yıllarından ve oradan da Yıldız'a geçiş sürecinizden biraz söz edebilir misiniz?

UT: Anadolu Üniversitesi'nde 1990 yılı içinde ders vermeye başladım. Daha doğrusu Anadolu Üniversitesi macerası şöyle başladı: Amerika'da bir yıl bulundum, döndüm. O sırada Teknik Üniversite'deydim ve doktordum, ama asistandım. Hiçbir şekilde de kadro verilme ihtimali yoktu. Kürsü başkanı ve en yakın dostuyla ilişkilerim berbattı. Durup daha fazla orada başımı belaya sokmayayım dedim ve istifa ettim. Hatta öyle istifa ettim ki Amerika'dan geldikten sonra kürsü mekânına hiç uğramadım, kürsü başkanına merhaba bile demeden istifa ettim ve paçamı kurtardım.

Amerika'dan takip ettiğim kadarıyla, benden kurtulmak için uğraştıklarını biliyordum. Bana İTÜ'den haber veren arkadaşlar vardı. Zaten kadro vermemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Dolayısıyla da kavgaya daha fazla devam edip yıpranmaya niyetim de yoktu. Kavgayı kazanma olasılığı da yoktu. Beni uzaklaştırmak isteyen iki profesör karşısında bir araştırma görevlisi pek eşitlikçi bir denklem sayılmaz. O sırada zaten yapabilecek işim de vardı. *Arredamento* bağlantım bir biçimde devam ediyordu. Dergiyi bir ölçüde uzaktan kumandayla yürütme bağlamında zaten işleyen bir sistemdi. Bana geçinme imkânı sağlayan bir işim de vardı. Biraz da o özgüvenle istifa ettim. Daha sonra ne kadar süre geçti çok iyi hatırlamıyorum ama Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölüm Başkanı Yavuz Koşaner'den bir telefon aldım. Kendisiyle görüşme yapmamı istiyordu, orada mimarlık tarihi dersleri vermek üzere.

EBF: Sene 1991-92 galiba.

UT: Öyle herhalde. Şimdi o tarihleri ezbere bilmiyorum. O sırada, neden olduğunu bilmiyorum ama Yıldız Üniversitesi rektörlüğünde bir görüşme yapmıştık. Koşaner oraya bir toplantıya gelmiş. Yanlış hatırlıyorsam mimarlık bölüm başkanları toplantısı gibi bir şey düzenleniyormuş. “Gel burada görüşelim,” dedi ve bir sonraki çalışacağım yerin yöneticisiyle Yıldız'da görüştüm. “Ders verir misin?” dedi. “Ne dersi?” diye sordum. O da olağan mimarlık tarihi derslerinin tümünün verilmesi gerektiğini, zaten çok küçük bir öğrenci gruplarının olduğunu, bana bir yük olmayacağını, beni tavsiye edenler olduğunu söyledi. Ben de “denebilirim” dedim. Bu part-time olarak söz konusuydu. Zaten burada dergi bütün zamanımı dolduruyordu.



Evde Gülsün, Can, Uğur Tanyeli, 1993.

“Ne kadar sürer?” dedim. “Haftada bir gün yeter,” dedi. “Her yarıyıl ikişer mimarlık tarihi dersi bizim bütün mimarlık tarihi programımızı oluşturuyor. İlk sömestrde iki, bir sonraki sömestrde iki olmak üzere dört mimarlık tarihi lisans eğitiminin ihtiyacını karşılıyor.” Gitmeye başladım. İlk seferde trenle gideyim dedim. Tesadüfen yanımda bir adam oturuyordu, “Nereye gidiyorsunuz?” diye sordu. “Mimarlık bölümüne ders vermeye,” dedim. “Ben de mühendislik bölümünde ders veriyorum. Burası Eskişehir, burada Eskişehirli olmayanlara kadro vermezler ve sevmezler,” dedi. Doğrusu korka korka gittim. Ne yapıyorum acaba diye. Part-time çalışıyor olacaktım, ama yine de daha en başından bu olumsuz değerlendirme doğrusu pek içimi açmadı, ancak bu iddia tamamen haksız çıktı. Anadolu Üniversitesi, çalıştığım yerlerin en adaplılarından biri olarak nitelendirilecek gibiydi. Hiçbir şekilde böyle bir hemşerilik önyargısıyla karşılaşmadım. Eskişehirli olmadığım için kimse bir imada bulunmadı. Hatta daha bile iyi oldu. Çünkü genellikle bu hemşerilik ağları insana yardımcı olur, ama aynı zamanda düşmanlık ağları da oluşturur. Dayanışma ağlarıdır, ama simetriği de aynı şekilde geçerlidir.

Ben sabahları İstanbul'dan altı gibi yola çıkıyordum. Göztepe'de Ankara Asfaltı üzerinde otobüs bekliyordum. O zamanlar Eskişehir'e giden otobüsler belediye otobüsü gibiydiler. Yollarda duruyorlardı. Üç dört saat süren bir yolculukla Eskişehir'e gidiyor, öğlen olmadan orada ders vermeye başlıyordum. Arka arkaya dört saat ders verdikten sonra da akşam, yanlış hatırlamıyorsam altı, yedi gibi bir otobüse binip İstanbul'a dönüyordum. Otobüs orada da okulun önünden geçiyordu. Yine aynen belediye otobüsü gibi. Böyle gittim geldim. O zamanlar çok gençmişim herhalde ki kolay geldi doğrusu. İstanbul'da zaten Anadolu yakasında oturuyordum. Evden karşı tarafa geçmek her sabah bir saatten az vakit almadığı için bu bana doğrusu vahim bir yolculuk gibi gelmedi. Eve geldiğim zaman gece 11 gibi oluyordu. Sabah 6 ila gece 11 arası zaman dilimi bir mimarlık bölümünün bütün mimarlık tarihi derslerini vermeye yetiyordu.

Yüksek lisans olmadığı için dersi hazırlamak da zamanımı çok fazla almıyordu. Çalışmam bile çok fazla gerekmiyordu dersem abartılı olmaz. Dialarımı bile buradan paket olarak alır, yolda dizer, dersin içeriğini oluştururdum. Bir sene kadar böyle gittim oraya. Bu bir yıl içinde de doçent oldum. Bu arada Yavuz Koşaner "Niye bize kadrolu gelmiyorsun?" diye sordu. "Buraya part-time geliyorum, buraya yerleşmem, bütün hayatımı burada geçiremem, İstanbul'da hem evim hem işim var," dedim. "Biz böyle bir durumda burada yaşamayı beklemeziz. Rektörle de konuştum. Burada kalmaman koşuluyla istihdam edilmede bir sakınca yok. En fazla haftada iki gün kalırsın. Derslerini de daha rahat yapmanı sağlar." Arka arkaya dört saat ders yapmanın zorluğu düşünülecek olursa, bir gece sonra ikinci dersi anlatmak işi rahatlatıyordu bence de. "Peki, nerede kalacağım?" diye sordum. "E buranın zaten öğretim üyesi misafirhanesi var," dedi.

O gerçek bir oteldi. Devlet misafirhaneleri gibi değil; banyosu olan, odaya oda servisi yapılan, adaplı, iyi düzenlenmiş, temiz bir yer. Onu da yılın daha başından tanımlıyordum, şu gün geleceğim diye. Bu şekilde orada ben 1991-1998 arasında ders verdim. Bunun yedi yılını kadrolu olarak vermişim. Doğrusu hiç şikâyetim olmadı. İki biçimde şikâyetim olmadı. Birincisi öğrencilerden bir şikâyetim olmadı. Anadolu Üniversitesi'nin öğrencilerinin gerçekten gördüğüm iyi öğrenciler arasında olduğunu söyleyebilirim. Bütün lisans öğrenci sayısı 25 civarındaydı. Bu büyük bir avantaj oluşturur. Yüzlerce öğrenciyle uğraşmak zorunda kaldığınızda sınıfın entelektüel kalitesi gerçekten düşüyor.



Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde bir kısım öğrenci ve öğretim üyesiyle, 1996.

Bir kere öğrencilerden çok memnun kaldım. Öğretim üyelerinden çok memnun kaldım.

EBF: Orada kimlerle çalışıyordunuz?

UT: Yavuz Koşaner bölüm başkanıydı. Onun dışında birkaç öğretim üyesi ve araştırma görevlileri vardı. Araştırma görevlilerinin hiçbiri zaten mimarlık tarihçisi değildi. Benim oradan ayrılmama yakın bir tarihte, İngiltere'de doktorasını yapmış bir mimarlık tarihçisi geldi. O geldiğinde, görevi ona teslim edip ayrılma fırsatı buldum. Ama önce-sinde tek tabanca olarak çalıştım. Üniversite olarak okul çok adaplıydı. Teknik imkânları o zamana kadar Türkiye'de gördüğüm çoğu üniversiteden daha iyiydi. Doğru dürüst misafirhanesi, doğru dürüst lokantası, akşam yemeğini yiyebileceğim bir yer, yemekten sonra bir bardak bir şey istediğim zaman servis yapan bir hizmet düzeni. "İçki içmek istiyorum," diyordum odaya getiriyorlardı. Neredeyse beş yıldızlı otel servisi. Bunun çok önemli olduğuna gerçekten inanıyorum. Üniversite-lerin çoğu Türkiye'de kendilerini lisenin beşinci sınıfı zannettikleri için, orada bulunmanın nasıl bir dizi talebi tetiklediğini görmek istemezler. Bu öyle değildi. İnsanın ihtiyaçları var, doğru düzgün bir yerde yatmak, adabıyla bir şeyler yemek istiyor. Ayrıca kitaplık istiyor ki, Anadolu Üniversitesi'nin Türkiye ölçüleriyle oldukça iyi bir kitaplığı vardı.

Kitaplık binası kitaplık binası olarak yapılmış, kitap satın alan bir yer. Evet, çok zengin değil, ama kitaplık gibi çalışan, kitaplık kartı olan bir kurum. O zaman Teknik Üniversite’de kitaplık kartı yoktu, ama Anadolu Üniversitesi’nin manyetik kitaplık kartı vardı.

EBF: Şimdi var ama hâlâ doğru düzgün çalışmıyor.

UT: Üniversitenin müthiş bir avantajı vardı. Rektör Büyükerşen’di. Büyükerşen bir dizi ilginç özelliği olan biridir. En önemlisi, üniversitenin neye benzediğini, sadece ders verilen, diploma sunulan bir yer olmadığını bilen, o zamanki Türkiye’deki ender öğretim üyelerinden biriydi. Müdahaleci bir kişiliği vardı, ancak derslere ve içeriklere müdahale ettiğini söyleyemem. Buna karşılık kendisinin mimarlıktan anladığına yönelik bir inancı vardı. Dolayısıyla yeni üniversite binalarını Yavuz Koşaner’e verip tasarlatmak gibi bir alışkanlığı vardı. Onları önüne alıp sanki mimarmış gibi proje tashihi yaparak, eleştiri vererek konuştuğunu hatırlıyorum. Büyükerşen’in mimarlıkla hiçbir örgün ilişkisi yoktu, tahmin edilebileceği gibi, ama onda bir kendi sınırlarını bilmeme, sınırlarını çizememe hali olduğunu hatırlıyorum. Bu Türkiye’de epeyi yaygın bir şeydir. Türkiye’de birileri bir şeyi iyi biliyorlarsa ve bir de yüksek bir hiyerarşik konuma ulaşırlarsa, her şeyi zorunlu olarak bilmeleri gerektiğine inanırlar. İktidarda olmak Türkiye’de böyle bir entelektüel yücelik edinmeyi sağlar. Nasıl oluyorsa bilgi, beceri, yetenek kazandırır. Dünyanın başka yerlerinde sağlamıyor, ama iktidara geçmek Türklere bilgi ve yetenek de ekliyor. Nasıl mucizevi biçimde bunu sağlıyorsa? Bilmediğim bir tanrısal imkân var herhalde.

EBF: Bürokratik yetkiler insanların hareket imkânlarını artırıyor.

UT: Bürokratik yetkinlik Türkiye’de entelektüel yetkinlik üretiyor. Böyle bir vehim var, en azından bu bürokratik yetkiye sahip olanlarda. Büyükerşen’de vardı. Yine de hakkını yemeyeyim, üniversiteyi yoktan var ettiğini biliyorum. Gerçek bir tür entelektüel olduğunu söyleyebiliyorum. Bunu bir Foucault ya da Chomsky olduğu anlamında söylemiyorum, şunu söylemeye çalışıyorum: Üniversite ne talep eder, nelere sahip olursa iyi çalışır, görevini yapar, işte bunları bilen biriydi.

Örneğin, üniversite hemen her akşam öğrencilere film gösterirdi. Bazıları gerçekten önemli filmlerdi. Orada her zaman konserler olurdu. Bu üniversiteyi üniversite gibi çalıştırmaktır. Türkiye’de üniversitelerin büyük bölümü böyle şeyler yapmazlar. Öğrenci derse gelir, çıkar, gider. Anadolu Üniversitesi’nde bunun çok ötesinde bir üniversite vizyonu olduğunu söyleyebilirim.

Fiziksel çevre koşullarına özel önem verdiğini biliyorum. Şimdi Türkiye’de kampüs sahibi çok üniversite var. O zamanlar çok az sayıda vardı ve önemli bir bölümü berbattı. Erken Hacettepe’yi hatırlıyorum. Dağın başında bir grup yapıdan oluşuyordu. Berbattı, ilk gördüğüm zamanki haliyle. Ama Anadolu Üniversitesi gerçek bir üniversite kampüsüydü. Yemek yenilecek yerler, konser salonları ve bunların hepsinin çalışıyor olması hakkı yenmeyecek bir özelliktir. Benim Büyükerşen’le herhangi bir biçimde olumlu ya da olumsuz bir diyalogum söz konusu değildi. Böyle bir talep de olmadı. Orada epeyi huzurlu bir dönem çalıştım. Kimse bana “Niye bütün gün burada değilsin, neden İstanbul’da yaşıyorsun?” diye bir kere bile sormadı. Oysa bu çok rahat söylenebilir. Genelde bir adam kaçırma yöntemidir Türkiye’de. Böyle bir şeyle karşılaşmadım. Hele öğrenciler bana derin bir sempatiyle yaklaştılar. Oraya gelişim nedeniyle kendilerine adeta özel, ekstra bir hizmet sunuyormuşum gibi değerlendirdiler. Sanki para almıyormuşum da bir tür kamusal hizmet yapıyormuşum gibi algılıyorlardı. Doğrusu, orada kalma süremi düşünecek olursam, bana çok bile para vermiş sayılabilirler. Aynı maaşa insanlar haftanın beş günü çalışıyorlardı. O açıdan da Anadolu Üniversitesi’ne ciddi bir borçluluk duydum, hâlâ da duyarım. Fakültenin iç işleyişinin aynı şekilde olduğunu söyleyebilirim. Bürokratik işlerin eksiksizliği, hızı bir daha hiçbir üniversitede görmediğim düzeydeydi. Sınav yapılacaksa sınavınızın bütün imkânları size hazırlandığı gibi, kâğıtlarınız özel damgalanmış olarak gelirdi. O kâğıtlar tekrar toplanır, arşivlenir, itinayla fakülte bünyesinde saklanırdı. Sizin başınıza bela olmazdı. Diğer bütün üniversitelerde sınav kâğıtları başınıza bela olur. Anadolu Üniversitesi tıpkı Amerika’da olduğu gibi sınav malzemesini itinayla takip eder ve saklardı. Notları bile tek tek kontrol edip, sorulara verilen puanları toplayıp yanlış yazılma var mı diye karşılaştırırlardı.

EBF: Şehirle nasıl bir ilişki kurdunuz?

UT: Şehirle ilişkim akşamları yemek yemek, bazen de sinemaya gitmekle sınırlıydı. Şehirle bundan daha derin bir ilişki kurdum dersem yalan olur. Çünkü zaten vaktim kalmıyordu. İki gün kalmak orada işleri o kadar yoğunlaştırıyordu ki... Hatta derslerin miktarı da arttı. Yeni mimarlık tarihi dersleri kondu. Bu günümü tamamen dolduruyordu. Şehirde neredeyse sadece akşam yemeği saatini geçiriyordum dersem çok yanlış olmaz. Şehre inip akşam yemeğini yedikten sonra misafirhaneye dönmekle sınırlı bir deneyim. Ama Eskişehir Türkiye’de bir üniversiteyi

barındırabilecek birkaç kentten biridir. Türkiye’de hangi kentler üniversite barındıramaz biçiminde bir değerlendirme yapacak olursam, Türkiye kentlerinin çok önemli bir bölümü üniversite barındırma kapasitesine ve özgürlükçülüğüne sahip değildir. Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya ve Eskişehir’i sayabilirim. Örneğin Kayseri’yi buna ekleyemem.

EBF: Niçin ekleyemezsiniz?

UT: Bir kere şöyle söyleyeyim, üniversite öğrencisini istemeyen ama üniversite isteyen kentler var Türkiye’de. Bunlar bir Türk mucizesi olsun isterler. Türkiye’de gerçekten üniversiteler olsun, fakat üniversite öğrencisinin o kentteki alışılmış ve kısmen geleneksel sınırları zorlaması söz konusu olmasın isterler. Öğrenci görmek istememek neredeyse olağandır. Öğrencinin öğrenci olarak davranma halini sürekli yadırgayan, çoğu zaman onu sadece bir şey satılacak adam olarak gören, bir tür hizmet satın aldığı için katlanılabilen müşteri olarak gören yerlerdir bunlar. Kaldı ki özgürlük taleplerinin yadırganması da olağandır. Kayseri’de bir öğrenci bir bara gidecek de içki içecek. Bir sol tartışma grubu kuracak. Konya’da kız-erkek hafta sonu partisi verecek. Ya da Adana’da ciddi bir zengin kitapçıya gidip kitap alacak. Kapsamlı bir kitaplıktan yararlanacak. Bir sanat müzesi dolaşacak. Bir sanat filmi görecek. Böyle bir şans sayısız yerde yok. Erkekse ancak mahalle kıraathanesine gider. Kızsa gününü yurt binasında geçirmek zorunda kalır. Kentin pek çok sokağında bile dolaşmasının mümkün olmadığını söyleyebilirim.

EBF: Hangi açıdan yadırgandıklarını düşünüyorsunuz?

UT: Örneğin, bir kızla oğlanın sokakta öpüştüğünü görmek Anadolu’da çoğu şehirde hâlâ bir tür travmatik deneyim olur. Bu öğrenci istememektir. Olağan orta boy Türk şehrinin namus normlarına uygun davranması beklenir. Bu konuda ne kadar katı olduklarını biliyoruz, pek çok şeye izin verilmez. Anadolu’da barlar sokağı olan şehirleri sayısam bunun ne olduğu ortaya çıkar. Sayayım: Diyarbakır’ın, Eskişehir’in, İzmir’in, Antalya’nın barlar sokağı var.

EBF: Türkiye’de öğrenci manzarası tektip değil, çok çeşitli profiller söz konusu. Barları talep etmeyen muhafazakâr bir öğrenci kitlesi de var.

UT: Tabii ki var. Ama bir de öyle olmayanlar var. Üniversite karşı cinsle karşılaşma isteyen, istemeyenin, muhafazakârın liberalin, din-darın dinsizin, solcunun sağcının çoğulluğunu içeriyorsa üniversitedir. Öğrencisi ve öğretim kadrosu tektipse adı üniversite olur, kendi olmaz. Kaldı ki özgürlük veya kız-erkek arkadaşlığı istemeyen için sorun yok

ki. İstemeyen zaten edinmez. Sorun isteyen için çıkar. Zaten kendisini bara gitmeyecek bir muhafazakâr olarak gören, flört etmek istemeyen, sanatsal bir etkinliğe katılabileceği, şu ya da bu şekilde sivil toplum girişimleriyle uğraşabileceği bir yer talep etmeyen bir öğrenci için zaten sorun yok. İdeal Türkiye öğrencisi böyle oluyor. Türkiye talep etmeyenlerin cenneti, sorun talep edenlerin başına gelir.

EBF: O yüzden talebelerin başına gelir diyorsunuz.

UT: Daima talebelerin başına gelir. Benim gördüğüm Eskişehir üniversite şehrinin mümkün olduğu ender yerlerden biriydi. Yine de katlıklar aşınıyor mu diye soracak olursak, haksızlık da etmeyeyim, aşınıyorlar. Sözgelimi, Trabzon'a gittiğimde artık bir öğrenci hayatının olduğunu, bazı mahallelerin öğrencilerden oluştuğunu, Amerikan üniversitelerinin çevresindeki öğrenci mahalleleri gibi çalıştığını gördüm. Geçen yıl böyle bir Trabzon gördüm. Antalya zaten sokakta yabancı gördüğünde artık yadırgamayan bir yer. Fakat Adana sayısız imkânlarına karşın üniversiteyle sorunları olan bir yer. Bir kere üniversitenin şehrin 35 km ötesine atıldığı bir yer üniversite şehri olduğunu iddia ediyorsa gerçeklerden kaçıyor demektir. Bu öğrenci görmek istememekle bağlantılı. Bir üniversite kampüsü 35 km öteye atılamaz. Arada sırada öğrenci göreceksiniz demektir bu. Eskişehir gerçek bir üniversite kenti gibi çalışır. O yüzden başka kentlere saldırmak yerine Eskişehir üzerine konuşmak daha doğru olur. Eskişehir'de kentin yaşamının içinde öğrenci var. Her köşede öğrenciye rastlanıyor. Öğrenci olağan bir insandır orada. Hiç kimse öğrenci gördüğü zaman, öğrenci halleri, çizgidişlilikleri gördüğü zaman yadırgayarak bakmaz.

Türkiye'nin her köşesinde bunun böyle olduğunu söyleyecek değilim. Türkiye'yi hiç tanımıyor olmam lazım bunu söylemek için. Pek çok yerde üniversite bir hizmet olarak tahayyül edilir ama üniversiteye tahammül edilmez. Bu çok yaygın bir alışkanlık. Ya da asıl önemlisi, kentin ürettiği entelektüel, sanatsal, kültürel hizmetler bir üniversiteyi ayakta tutmaya yetmiyordur. Mardin'deki durum gibi. Mardin'de doğrusu öğrenciyi yadırgadıklarını iddia edemem. Mardin yine de pek çok yere göre özgürlükçü bir yer, ama kentsel hizmetleri bir üniversiteyi ayakta tutacak düzeyde değildi. Çeşit yoktu. Zaten Mardin'in merkez kesiminde küçücük bir nüfus yaşıyor. Yüz seksen bin gibi bir şey. Bu nüfus Türkiye için çok düşük bir hizmet kapasitesi demek.

EBF: Emin değilim ama Mardin'in merkezi, farklı ilçelerle birleştirilerek büyükşehir olarak tanımlanmamış mıydı?



Anadolu Üniversitesi'nden ayrılış yemeği: Julie Koşaner, Yavuz Koşaner, Uğur Tanyeli ve Ebru Parman, Temmuz 1998.

UT: Büyükşehir oldu ama şöyle: Oradaki bütün ilçe belediyelerini bir araya getirdiler, büyükşehir yaptılar, ama bunlar bütünleşmediler ki. Biri Nusaybin, biri Kızıltepe, diğeri Mardin, başka biri Midyat, bunların hepsi aralarında 30-40 km. mesafe olan yerler. Adına büyükşehir demekle bir yeri büyükşehir, metropol yapmak mümkün olmuyor. Bu çocuğun adını Zeki koyarsak kendisi de akıllı olur diye ummak gibi bir şey. Ne yazık ki olmuyor. Çocuk neyse o oluyor.

EBF: Herhalde zamanla aradaki mesafeler binalarla dolar diye düşündüler.

UT: O zaman New York büyüklüğünde bir Mardinleri olacak veya Mardin'in Almanya'nın Ruhr havzası gibi olmasını bekliyorlar. Oysa ne yazık ki Mardin hâlâ kırsal nüfusun egemen olduğu bir il. Türkiye'de gerçek ile bürokratik tahayyül arasındaki mesafe hep çok uzak oluyor. Bu da onun bir tezahürü. Kim bilir neler hesaplanarak orası büyükşehir yapıldı. Ama Nusaybin bir kasaba, Kızıltepe kasaba, Mardin bir kasaba, Midyat bir kasaba, bunların toplamından bir metropol çıkmıyor. Kâğıt üzerinde Ankara'da tahayyül edenler, yerel olarak da bundan çıkar umanlar, oranın halkı da hiç kuşkusuz buna dahil, böyle bir şeyi gündeme taşıyorlar. Bundan rahatsız da olmuyorlar, "Bu nasıl şehir!"

demiyorlar. Bir tür kendi kendine yalan söyleme, söylediği yalana kendi inanma hali gibi bir şey. Bugün Mardin'e gidince belki yerleşim alanı sınırında 800.000 nüfus yazıyordur. Sözde büyükşehrin nüfusu oluyor, ama kır nüfusunu çıkardığınızda geriye çok az şey kalıyor.

EBF: Gönüller geniş, şehirler büyük olsun.

UT: Aynen öyle. Gönülde yatan aslanı kafesteki aslan zannetme hali bu. Böyle oluyor Türkiye'de. Tahayyüller daima gerçeklerden hızlı çalışır.

EBF: Eskişehir'den ayrılma süreci nasıl gerçekleşti?

UT: O dönemde Yavuz Koşaner dekanlıkla bir küçük uzlaşmazlık yaşadı ve istifa etti. İstifa ettikten sonra, o sırada oradaki en kıdemli insan ben haline geldim birdenbire. "Sen bölüm başkanlığı yap," dediler. "Ben burada bile yaşamıyorum," diye cevap verdim. "Bunun önemi yok, sen yap," dendi. Bunun üzerine ben de "Tamam, peki madem üzerime kaldıramayacağım bir yük binmeyecek," dedim. Genelde idari görev istemem, ama o zamandan başlayarak giderek hep idari görev yapan biri haline de geldim. Bölüm başkanlığı yapmaya başladım. Zor bir bölüm başkanlığıydı. Yavuz Koşaner başkanlıktan istifa etti ama gönlü bölüm başkanlığındaydı, orayı kendisi kurduğu için kendi öz evladı biliyordu. Dolayısıyla da müdahale ediyordu. Davul benim boynumda tokmak başkasının elinde yöntemiyle işler yürümeye başladı. Kendisine söyledim. "Bu böyle yürümez, yapmaya hevesli değilim, ancak yöntem de bu olmamalı. Yapmak istiyorsanız buyurun yapın."

Aramızda bir tatsızlık oldu diyemem, sadece çok terbiyeli bir biçimde konuştuk. O da o işi istemediğimi biliyordu fakat yönetimle arası o kadar kötü olmuştu ki kolayca geri dönemiyordu. Sonunda bölümdeki tüm arkadaşlar ısrar ede ede beni bölüm başkanlığından azat etmeyi başardık ve Yavuz Koşaner tekrar döndü. Tam o sırada İhsan Bilgin'i *Arredamento*'nun yayın kuruluna almıştım. İhsan Bilgin'le görüşür olduk. Sonra ben Eskişehir'e bir konuşma yapması için çağırdım. Yavuz Koşaner, İhsan Bilgin'in doçentlik jürisinde bulundu. Sürekli böyle karşılaşmalar vuku bulmaya başladı. İhsan "Niye Yıldız'a gelmiyorsun?" diye sordu. Ben de doğal olarak "İstanbul'a tabii ki gelmek isterim, ama Türkiye'de devlet üniversiteleri arasında transfer o kadar da kolay değildir," diyerek kuşkuvarımı söyledim. Hele o dönemde Türkiye'de üniversite sayısı şimdiki gibi olmadığı için devlet üniversitelerinde doçent, profesör kadrosunda birini transfer etmek çok zor bir işti. Tüm kadrolar doludur ve boş kadroları da o üniversite içinden bekleyenler vardır

zaten. Dışarıdan gelen biri rahatsız eder. İhsan, “Dekan Hakkı (Önel) Bey’le ben bu meseleyi konuştum. Hakkı Bey de gelsin diyor. YTÜ’nün Mimarlık Tarihi Bilim Dalı ses getirmeyen, hiçbir akademik başarısı olmayan bir yer,” diyerek bana uzun bir açıklama yaptı. “Bu yüzden bizim okulda ne doğru düzgün mimarlık tarihi dersi veriliyor, ne de çağdaş mimarlık anlatılıyor,” dedi. “Gelirim,” dedim, ama bunun olmayacak duaya amin demek olduğunu da düşündüğümü gayet iyi hatırlıyorum. İlginç olan, o sırada Yıldız’da Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı Başkanı olan Özden Süslü aynı zamanda da Teknik Üniversite’den ayrılmanın başrol oyuncularından biri olan Semra Ögel’in arkadaşıydı. “Sadece bu bile benim oraya gelmemi engeller,” dedim. İhsan “O çok kolay aşılır, biz zaten iktidardayız. Dolayısıyla bu engeli aşarız, sen oraya girersin,” dedi. “Peki, gelirim,” dedim.

Eskişehir’de daha da fazla yapılacak bir şey yoktu. İngiltere’de York’ta doktorasını tamamlayan bir arkadaş, Nuray Özasan, geldi. Artık bana lisans düzeyinde mimarlık tarihi için ihtiyaç da yok. Bir kişi olsa, 25 öğrencilik bir bölümün ders verme ihtiyacını zaten karşılar. Onun varlığı bana ayrılma fırsatı sağladı. Hepsinden önemlisi, bana özgü bir mesele olabilir bu: Ben bir şey rutine bindiği zaman sevmeyen bir insanım. Artık oradaki çalışma tempom rutine binmeye başlamıştı. Örneğin, Anadolu Üniversitesi’nin yüksek lisans programı yoktu. Onu tatminsizlikle karşılamaya başlamıştım. Sürekli lisans dersi vermek aşındırıcı bir şey. Ne yaparsanız yapın, her yıl ne kadar değiştirirseniz değiştirin, aynı şeyi anlatmaya başlarsınız. Bu pek çok kişinin hoşuna gidebilir ama beni sıkar. Böyle bir akademik yaşamı –ukalaca söyleyeyim– tahayyül etmedim. Bana Yıldız Teknik Üniversitesi için şöyle bir havuç da uzatmışlardı. “Bak işte mimarlık tarihi yüksek lisans ve doktora programı da kurarsın.” Bu bana özellikle iyi geldi.

Hakkı Bey o dönemde dekandı ve epeyi becerikli bir politik etkinlikle bulundu. O dönemde rektörler de dışarıdan gelenlere sıcak bakmazlardı. Burada elemanlarımız var, onlar varken niçin dışarıdan eleman getirelim diye bakarlardı. Bu çok aşındı Türkiye’de ama 1998 yılında böyle değildi. Hâlâ üniversite kendi kadrosunu kıskançlıkla kapatan bir kurum olarak çalışıyordu. Zaten bunun üzerine Özden Süslü benim atanmamam için epeyi uğraştı. Sözgelimi o dönemde benimle aynı anda kadroya müracaat etsin diye bir arkeolog kökenli mimarı, Ümit Serdaroğlu’nu gündeme taşıdı. Ona seni almak istiyoruz diyerek müracaat ettirtti. Serdaroğlu birkaç yıl önce öldü. O dönemde bile sanıyorum

65 yaşında falandı. Fakülte ise yeni birini arıyor, yeni bir atılım yapmaya çalışıyordu. Yüksek lisans kurmaya çalışıyorlardı. İki yıl sonra emekli olacak birini almayı istemiyorlardı. Onların beklentisi mimarlık okulunda bir mimarlık tarihi yüksek lisansıydı, onlar için mimarlık kökenli birinin daha faydalı olacağını düşünüyorlardı. Hepsinden önemlisi, Özden Süslü'nün aslında benim girmeme engel olmak için böyle bir politik girişim yaptığını herkes biliyordu.

EBF: Sizi istememesinin sebebi nedir?

UT: Onunla doğrudan karşılaşmamıştım bile. Semra Ögel'in arkadaşydı, onunla olan arkadaşlığı ve dayanışması dolayısıyla böyle davranıyordu. Semra Ögel de kuşkusuz "Aman sakın almayın, bu adam belanın tekidir, problem çıkarır," biçiminde epeyi bir uğraştı.

EBF: Semra Ögel sizi niçin öyle algıladı? Anlaşmazlığınızın sebepleri nelerdi?

UT: İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki maceramı anlatmadan bu anlatılamaz. Onu sonra anlatayım. Şu kadarını söyleyeyim. Özden Süslü benim ilk doçentlik jürimde bulunanlardan biriydi ve o bağlamda hayatımın en unutulmaz akademik raporunu yazan kişiydi. Ondan "Sinan'la ilgili fikirlerinin öğrencilere aktarılması sakıncalıdır," diyen bir rapor almıştım. Böylece mimarlık tarihinde sakıncalı kabul edilen herhalde ender adamlardan biriyim. Bu raporla iftihar ediyorum. Sonra Yıldız'a transfer olduğumda öğretim üyesi bir arkadaş, İsmet Ağaryılmaz, bu raporu evrakların arasında buldu, getirdi, bana armağan etti.

EBF: Sene kaçtı?

UT: 1998 olsa gerek. Benim YTÜ'ye gelmem Özden Süslü için açık bir saldırı demektir. Zaten Özden Süslü'nün yarattığı bir açmazdan ötürü beni oraya getirmek istiyorlardı. Özden Süslü orayı bir anlamda tıkıyordu. Yıllar sonra bunu bana ondan mimarlık tarihi dersi almış arkadaşlardan pek çoğu ve ayrıntısıyla da Tayfun (Gürkaş) anlatmıştı. Şöyle hatırlıyorum: "Elinde notları vardı, kürsüye gelirdi, notlarından okumaya başlardı, biz de o notlarından okuduğu her şeyi satır satır kendi defterimize geçirirdik. Bu arada araştırma görevlilerinden biri de bunları kroki halinde tahtaya çizirdi." Böyle bir mimarlık tarihi. Dünyada 19. yüzyılda bile gülünç kabul edilebilecek bir tavra işaret ediyor. Her neyse. Benim oraya alınacağım ortaya çıktı ve değerlendirme raporlarım geldi. Raporları da tartışmalı olmayacak şekilde çeşitli kişilerden talep ettiler. Günekut Akın'dan, Doğan Kuban'dan, Afife Batur'dan sözelimi profesörlük raporları aldılar ki danışıklı dövüş olmadığı kanıtla-

nabilsin. Benim raporlarım geldikten sonra atanacağım ortaya çıkınca Özden Süslü istifa etti, gitti. Benimle birlikte çalışmak istemediğini beyan etmek suretiyle bir anlamda bana bir iyilik yaptı, ama zaten istifa etmese de emekliliği gelmişti. Gittiği zaman galiba 66 yaşındaydı. O yüzden Özden Süslü'nün hayatında zarar verici bir rol oynamadım ve Yıldız'a böyle geldim. Bütün bunlar daha hiç ortada yokken, bir gün Eskişehir'de Yavuz Koşaner bana geldi, "Yıldız'a gidiyormuşsun," dedi. "Nereden duydunuz böyle bir şeyi?" deyince, "Öğrenciler biliyorlar, bana gelip sordular, ben bilmiyorum diye cevap verdim," diye açıkladı. Gülünç olan şu: Ben henüz Yıldız'a geçeceğimi bilmiyordum. "Sadece konuşuldu," cevabını vermiştim ve yalancı çıktım neredeyse. Öğrenciler bunu Yıldız'daki arkadaşlarından böyle bir niyet var diye öğrenmişler, Yavuz Koşaner'e iletmışler. Bu Türkiye'de öğrenci haberleşmesinin nasıl olduğunu gösteriyor. Öğrenciler "Gidiyor musunuz?" diye sordu, "yok" dedim. Olduğu zaman da kendimi rezil olmuş hissettirdim, sanki ben ayrılacağımı saklıyormuşum gibi. Orada, Yıldız'da konuşuluyormuş, "Uğur Tanyeli gelse ne iyi olur," diye, öğrenciler de duymuşlar bunu. Böyle bir ilginç hikâye.

EBF: Yıldız'a geldiğinizde Mimarlık Fakültesi'nin fiziksel koşullarıyla ilgili ilk izlenimleriniz neler oldu? Anadolu Üniversitesi'nin kampüsünden Saray'a geldiniz, bir yerde saraylı da oldunuz.

UT: Kürsüye geldim, ilk gün kapıyı açtım ve hayatımda gördüğüm en tuhaf durumlardan biriyle karşılaştım. Balkon gibi bir asma katı vardı ve giriş katında düzensiz olarak sanki bir ambara atılmış gibi masalar hatırlıyorum. Aralarından insanın sıyrılarak geçebileceği şekilde duruyorlardı. Her taraf evrak, kitap, dergiler, popüler mecmualarla doluydu. Terk edilmiş gibi bir ortam. O sıralar bu terk edilmiş gibi duran yerde iki doçent, bir öğretim görevlisi, üç araştırma görevlisi vardı. Araştırma görevlilerinden ikisi doktordu. Ve durum buydu. Ortamın o terk edilmişlik hali hayatımda gördüğüm en rahatsız edici sahnelerden biriydi. Bu belki de yaşadığı çevredeki fiziksel sorunlardan rahatsız olmayan birilerinin varlığına işaret ediyor.

EBF: O mekânın mimarlar tarafından kullanılışı da başka bir ironi.

UT: O da şakanın başka bir yüzü. Oraya gelen insanlar ne düşünüyordu acaba? Hiç abartmıyorum. Asla burnu büyüklük falan değil, gerçekten bir ambara benziyordu. Masalar karmakarışık konmuş, oturacak yer belli değil. Hangi masada oturacağım bilemedim. Bu böyle birkaç ay devam etti. Ondan sonra Yıldız'da o kürsüyü yeniden yapılandırmak



Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde
1,5 x 2,5 m boyutlarındaki çalışma odasında, 2008.

zorunda kaldım. Kürsünün bir kere üst katının strüktürel olarak tamamlanması söz konusu oldu. Onu o sıradaki doktor araştırma görevlilerinden Berrin Alper'in eşi restoratör mimar Mehmet Alper yaptırdı. Sonraki dönemde sizin de bildiğiniz o mekân bölümlenmeleri yapıldı. Ben o sıralar *Üç Kuşak Cumhuriyet* sergisini hazırlıyordum. Onun mimarı Cengiz Kabaoğlu'dan kürsü mekânının yeniden düzenlenmesi için teknik yardım rica ettim. "Ben sergi kitabının editörlüğünü yaparım, ama karşılığında sen de bana kürsünün içindeki bölmeleri inşa edersin," dedim. *Üç Kuşak Cumhuriyet* sergisinin stand düzenlenmesi için alınmış malzemeden bana eleman da göndererek sonraki dönemde de varlığını sürdüren duvarları ve kapıları yaptırdık. O sayede biraz olsun oturulabilir, kullanılabilir hale geldi orası.

EBF: O odadaki merdivenler çok kullanışsızdı, her defasında düşeceğim diye korkuyordum.

UT: O merdiven vardı daha önceden. O samba merdiveni denilen şey; o kadar kısa bir yerde o kadar yükseğe çıkmak gerekiyor ki normal her rıhtı yaparsak merdiven çok yer kaplıyor. Samba merdiveni onu yarı miktarında kısaltmayı sağlıyor. Türkiye'de bir daha öyle merdiven görmedim.

EBF: Oradan inip çıkarken pek samba gibi ritmik, melodik bir duyguya yol açmıyordu.

UT: Ödö kopuyordu insanın oradan düşövereceğim diye. Ben bir tarafından tutunmadan oradan hiç inmedim. Yanlışlıkla biriyle konuşurken bir adım atılsa düşöölöverecek bir merdiven. Onun yapılmasında benim katkım yok.

EBF: İhsan Bilgin’le aranızın açılmasının nedeni neydi?

UT: Görünürdeki ve derindeki gerekçeler olarak belki ayrıştırılabilir. Görünürdeki nedeni; bir sabah geldim, yüksek lisans seminer odasına ders vermek üzere bodrum kata indim. Bütün o koridorun masalarla tıklım tıklım dolu olduğunu fark ettim. Neredeyse aralıksız çizim masalarıyla doldurulmuştu. “Nedir bu, kim getirdi bunları?” dedim. Bunları Nevzat Sayın ve Emre Arolat’a yaptırmışlar yanlış hatırlamıyorsam. İhsan talep etmiş. Burayı atölye yapacaklarmış. Burası nasıl atölye olabilir, okulun, herkesin ortak mekânı, koridoru! Birisi ben buraya atölye yapacağım demek suretiyle atölye yapılabilir mi? Bununla ilgili bir toplantı yapıldı. Ben İhsan’ı bu bağlamda eleştirdim. “Ne hakkın var bunu yapmaya? Kaldı ki bütün bir koridoru doldurduğunda bir yangın olsa kaçacak yer bile yok. Birisinin herkese ait olan bir alanı stüdyo ihtiyacını karşılamak üzere değerlendirmeye hakkı olabilir mi?” şeklinde herkesin önünde eleştirdim. Herkes itiraz ediyordu ama benden başka hiç kimsenin de bu itiraza katkıda bulunmayışı Türkiye’de sivil toplum oluşumu hakkında pek çok şey söyler. Bu sadece beni ilgilendiren bir durum olamazdı, benim kapımın önüne konduğu gibi birçoklarının da kapısının önü kapandı. Herkes kendi arasında konuşurken bunun olmaması gerektiğini söylüyordu ama o toplantıda hiç kimse çıkıp “İhsan, yanlış yapmışsın,” demedi benden başka.

EBF: İhsan Bilgin’in bunu yaparken gerekçeleri ve motivasyonu neydi?

UT: Çünkü faköltenin ciddi bir atölye sorunu vardı. Atölye miktarı yeterli değildi. Motivasyonun gerisinde haklı bir gerekçe vardı, ortada yeterince ders yapacak atölye yoktu. Ama sorun şu ki yöntem bu değil. Canımızın istediği yere masa yaptırap doldurma hakkına sahip değiliz. Böyle bir özgürlüğümüz yok. O kadar tuhaftı ki o süreç. Dekan bile başkalarından öğrendi alt katta masaların olduğunu. Onunla bile konuşulmamış. O sırada Hakkı Bey ayrılmıştı, başka bir dekan vardı. Dekanı hiçe saymayı bir kenara bırakıyorum, dekan da öğretim üyelerinden biri neticede, ama diğer öğretim üyelerine hiçbir şey sormadan böyle bir şey yapılabilir mi? En azından “Arkadaşlar biz böyle bir şey yapmak istiyoruz, ne yapalım, yapalım mı yapmayalım mı?” denir. Neticede bi-

rinin kapısının önü burası. Hiç bunlar gündeme gelmedi. İhsan kendini tek yetkili sayarak eylemde bulundu. Benim böyle durumlara çok da tahammülüm yok, itiraf edeyim.

Tam da o sırada eşini Yıldız’a almak istedi. Yeni evlenmişti. Yıldız’a mimarlık tarihine gelsin dedi. Ben de “Gereğinden geniş bir kadroyuz, birisi ayrılmadıkça olmaz,” dedim. Doğrudan kendisine de, Tansel’e de açıkça söyledim. Aramızı bozan başka şeyler de söylenebilir: İhsan uzun yıllar boyunca tek tabanca olmaya alışmıştı, bütün kuramsal dersleri YTÜ’de o veriyordu. Ben geldim ve bir tür rakip olarak görüldüm belki. O da zamanla onu bence rahatsız etti. Bir de İhsan’ın kişilik özellikleri benimkinden çok farklı. İhsan bir kadroyla çalışmayı sever, arkadaşlarından ve İhsan’ın önderliğinden oluşan bir tür iktidar ilişkileri ağı tahayyül eder. Benimse tam aksine böyle bir iktidar ağı ilişkisine hiç tahammülüm yoktur. Deyim yerindeyse benim “adamlarım” da yoktur. Benimle birlikte fikir birliği içinde, blok halinde davranan insanlar benim talebim olmak bir yana, en rahatsız olduğum durumlardan biridir. Açık açık bana fikrini söyleyen, adı benimle birlikte takım olarak anılmayan, benimle eşitlikçi ilişkiler içinde çalışanları yeğlerim. Beni ustası bilenlerle işim yoktur; o yüzden benim adamlarım yoktur, ekürim yoktur.



Yıldız Teknik Üniversitesi bahçesinde.

EBF: Bundan emin değilim. Aslında Yıldız'da böyle bir merkezi pozisyonu temsil ediyordunuz. Mimarlık tarihi ikiye bölünmüştü. Siz, Bülent Bey, birkaç arkadaş ve bölümün geri kalanı şeklinde.

UT: Evet ama, birincisi, bu ayrımı ben inşa etmedim. Benden önce orada olanlarla benim dönemimde katılanlar çok farklı oldukları için zorunlu olarak ayrıştılar. Ayrışma akademik yaklaşım ve tercih farklarının bir sonucuydu. Kimseyi dışlamadım. İkincisi, benden sonra gelenler de benim ekürim değildi. Bende çete reisi ruhu yoktur. Bülent'e de, Alev'e (Erkmen) de, diğer arkadaşlara da kimse "Uğur'un adamı" dememiştir bir kez bile. Birilerine iktidar uygulamam. İtaat beklemem. Bu benim en rahatsız olduğum konulardan biridir. İtinayla bundan kaçırım. Olsa olsa eşitler içinde birinci olmayı sevebilirim. En büyük marifetim budur. İhsan böyle biri değildir. İktidarı sever. Veya severdi.

EBF: Şu an Bilgi'de İhsan Bey ve eşi Tansel Korkmaz'la birlikte çalışıyorsunuz değil mi?

UT: Evet öyle. Ben herkesle çalışırım. İşin yapılmasını engellemeyen herkesle işbirliği yaparım. Yıldız'da asıl tadımı kaçırın şeydu: Ben o eleştirilerimi sıraladıktan sonra İhsan'la hâlâ rahatsız olmadan ilişkimizi sürdürebilirdim, ama İhsan neredeyse bütün Türkiye'de kimi tanıyorsa, "Uğur bana neler yaptı," diye anlatmaya başladı. Bu tahammül edebileceğim bir şey değil. Olmadık yerlerden beni arayıp "Uğur neler yaptın sen öyle Allah'ını seversen, İhsan anlattı," diye sormaya başladılar. Ortama adam şikâyet etme katlanabileceğim bir durum değil. Hatta kendisiyle benim aracılığım ile tanışanlara bile beni şikâyet etti. Bülent Erkmen'i onunla ben tanıştırmıştım, gidip Bülent Erkmen'e beni şikâyet ediyor. Bunlar çocukça şeyler. Bülent Tanju'yu bir gün bir konferanstan sonra grup halinde yakalıyorlar, gece üçe kadar "Uğur'u bırak ve Uğur'a karşı sen de bizimle beraber davran," diyorlar bir biçimde.

EBF: Beraber davranmaktan burada kasıt nedir?

UT: Bilemiyorum. Bülent bana bunu çok uzun süre anlatmadı. Yıllar sonra öğrendim. Bu kadar naifliği anlamam. Bülent Tanju beni terk edip de ne yapacaktı? Herhalde bana yandaş olduğunu düşünüyorlardı. O benim adamım değildi ki, adamım olmaktan vazgeçsin. Nerelerden dönüp dolaşıp bu tür laflar bana geldi. O dönemde bir küçük psikolojik savaş açtı. Beni tanıyan birisi olduğunuz için, bunu söylememe gerek bile yok. Benim birilerinin altını oymak gibi bir alışkanlığım yok. Kaldı ki oyun oyulur.



İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Teorisi Eleştirisi Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden bir grupla dersten sonra, 2015.

Yıldız'da ve Bilgi'de Kesişen Yollar: Sosyal Sermaye

EBF: Bilgi Üniversitesi'nde sizden önce İhsan Bilgin dekanı. Sizin buraya geçmeniz nasıl oldu? Aslında iki üniversite öyküsünde de, hem Yıldız'da hem Bilgi'de sizden önce İhsan Bilgin var.

UT: Evet var. Şöyle söyleyeyim, ilkinde İhsan Bilgin, Hakkı (Önel) Bey'in Yapı Üretimi kürsüsünde doçentti o sırada. Hakkı Bey'in yakın mesai arkadaşıydı ve gerçekten benim oraya gelmem için o dönemde İhsan'ın ciddi uğraştığını biliyorum. Hatta Hakkı Bey'i bir biçimde yönlendirenin de İhsan olma ihtimali çok yüksek görünür. Sonra aramız bozuldu o ayrı mesele, ama erken dönemde İhsan'ın öyle bir rolü oldu. Bilgi'ye gelişim ise çok farklı bir durumdu. Ötekiyle hiçbir benzerliği yok. Anlatayım mı bunu?

EBF: İlginç olabilir.

UT: Buraya gelişim yönetimin tercihleriyle ilgiliydi. İhsan bir kere üç yıl kadar önce çok ciddi bir aort yırtılması yaşadı. O yırtılmadan sonra çok uzun bir tedavi süreci yaşamak zorunda kaldı. Ve yıllar süren bu süreçte İhsan burada fiilen dekanlık yapmadı ama resmen dekan gözüktü. Pratikte İhsan'ın eşi Tansel Korkmaz gölge dekan olarak çalıştı. Benim anladığım ve bana söylendiği biçimiyle yönetimle epeyi

sürtüşme oldu. Yönetim buradaki idari durumdan hiç memnun olmadı. Bana anlatıldığı kadarıyla açık biçimde Mimarlık Fakültesi'yle rektörlük ve mütevelli heyet arasında bir gergin ortam doğmuş. Uzun bir süre boyunca da yönetim buna tahammül göstermiş sağlık sorunları yüzünden, ama bundan iki yıl kadar önce yönetimden İhsan'a "Lütfen artık ayrıl, dekanlık görevine seni bir kere daha atamayacağız," demişler ve atamadılar. Atamadıkları dönem bir çeşit fetret devri olarak yaşanmış. Yeni dekan da atanmamış, İhsan da dekan olarak korunmamış. Dekanlık hizmeti burada reel olarak verilmemiş. Rektör Remzi Sanver dekan vekili olarak görev yapmış. Bin tane işinin arasında onun Mimarlık Fakültesi'nin işlerine de koşması mümkün olmayacağı için işler buradaki arkadaşların iyi niyetleriyle ve sorumlulukları paylaşmasıyla ve Tansel'in de yine gölge dekanlığı yüklenmesiyle yürümüş. Her neyse, yönetim çok akıllıca davranmış, fakülteye zarar vermemek için, İhsan'ı hiçe saymak anlamına gelecek bir karar alıp dekan arayışına yönelmemiş. Okulun kurucu dekanını tasfiye etmek anlamına gelecek bir girişim gibi gözükmesinden doğal olarak çekinmişler. Sürekli böyle ilerlenemeyeceğinden ötürü iki yıl kadar önce "Artık buraya bir dekan arayalım," diyorlar ve o arama çerçevesinde benimle ve birkaç kişiyle daha görüştüler ve böyle oldu benim buraya transferim.

EBF: Bilgi Üniversitesi'ne alınmanızda Masonik çevrelerle olan ilişkinizin rol oynadığı, daha doğrusu Mason bir arkadaşınızın referansı ile buraya girdiğiniz şeklinde bir söylenti dolaşıyor.

UT: Hiçbir alakası yok. Anlatabilirim bunun hikâyesini daha ayrıntılı bir biçimde. Ama konu başka kişileri de ilgilendiriyor; o yüzden ad vermesem iyi olacak. Bu söylentiye ben duymadımsa da tahmin etmedim değil. Ancak ben Mason değilim.

EBF: Sizin Mason olduğunuzdan değil, Mason arkadaşınızın referansı ile Bilgi'ye girdiğinizden söz ediliyor. Sosyal sermayenin önemi ne dikkat çekiliyor.

UT: Hiçbir Mason arkadaşım da yok ayrıca. Gerçekten yok. Kim acaba, kimi tahayyül etmişler? Suha Özkan'ın beni tavsiye ettiğini ve bana olumlu referans verdiğini söyleyebilirim. Ne var ki, Suha Özkan Mason değil. Ben de değilim, masonluğa karşı da değilim. Bazı insanlar Mason olmak istiyorsa olurlar. Fakat benim Mason çevrelerle bir ilişkim de yok. Hem olsaydı ne olacaktı? Masonluğu yeryüzündeki en tuhaf şey zannetmiyorum. Bugüne dek Masonlardan bir düşmanlık da görmedim.

İstanbul Teknik Üniversitesi Yılları: Doktora Programından Doçentlik Başvurusuna

EBF: Doktoranızı İTÜ’de yaptınız. Onun maceralı bir jüri hikâyesi var galiba.

UT: Doktoramın jürisi üç kişilikti. Metin Sözen, Doğan Kuban ve MSGSÜ’den Mustafa Cezar’dan oluşuyordu. Mustafa Bey ve Metin Bey olumlu oy kullandı, Doğan Bey ise olumlu oy verdi, ama sözlü sunumda benimle epeyi itişti. Doktoram geçti ama jüride benimle çok sert tartıştığını söyleyebilirim. Doğan Bey kendi metinlerine eleştirel bir anlamda yaklaşılmasına bence alışık değildi. Uzun yıllar boyunca hiç kimse kendisine itiraz etmediği için, hele hele metin aracılığıyla kimse itiraz etmediği için ve daha da önemlisi Türkiye’de 1980’li yıllarda daha metin aracılığıyla bir görüşe itiraz etmenin pek de alışılmış bir pratik olmayışından ötürü benim o eleştirel değerlendirmelerimden epeyi rahatsız olduğunu rahatça söyleyebilirim. Ben doktor oldum kuşkusuz o ayrı mesele, ama eleştirilerinin dozu benim Doğan Bey’den beklemediğim bir dozdu. Doğan Bey’in kendisinin de çeşitli historiyoğrafik argümanlara epeyi eleştirel yaklaşabildiğini bildiğim için, hani benim de ona aynı derecede eleştirel yaklaşabileceğimi beklemesi gerektiğini düşünmüştüm o zaman. Böyle olmadı ve o metinlerden çok rahatsız oldu, açıkça söyleyeyim. İşte ne diyelim, meydan vardır yoktur tartışması. İşte mahalle şöyledir böyledir tartışması, bunlar o dönemde açık biçimde Doğan Bey’e yönelik eleştirel metinlerdi. “Böyle olduğu söyleniyor ama böyle olduğundan kuşkuluyum,” gibi açıklamaları olan, karşı kanıtlar sunan değerlendirmelerdi bunlar.

EBF: Ben doktora tezinizi okudum, o anlamda çok katı bir eleştiri ve Doğan Kuban’ın zıttı bir pozisyonu ifade ediyor değilsiniz; Kuban’ın görüşlerinin olsa olsa varyantını söylüyorsunuz diye düşünüyorum.

UT: Yoo, varyantı denemez, ama müthiş keskin bir şey de söylediğimi iddia edemem. Mesela meydan vardır ama başka bir şeydir veya adı meydan olan bir sürü yer var ama bunlardan meydan diye beklediğimiz Avrupa’daki meydanların benzerleriyse; San Marco Meydanı’nı bekliyorsanız, öyle bir meydan yoktur gibi eleştirilerdi onlar. Bayağı çok sayıda yerde Doğan Bey’e açık ya da dolaylı biçimde eleştirel gelebilecek yerler vardı. Bilemiyorum bana karşı niye o kadar keskindi.

EBF: Duyduğu rahatsızlığı hangi kelimelerle ifade etti?

UT: Bu kadar ayrıntılı nasıl anlatabilirim? 1985 yılından bahsediyoruz. 30 yıl.

EBF: Genel olarak neye itiraz etti, tezinizin hangi noktada eleştirilmesi gerektiğini düşündü?

UT: Kendi fikirlerinin doğru olduğunu söyledi. Doğan Bey’in o üslubunu taklit edemediğim için cevabını vermekte zorlanıyorum. “Bu pek de düşünülmemelidir,” gibi bir laf söylemişsem, “Şimdi bu ‘pek de’ ifadesi bir kıvırtma,” diye itiraz ettiğini hatırlıyorum sözgelimi. Bu “pek de” lafı hem yok hem var demekti ona göre. Bence hiç öyle değildi. “Pek de düşünülmemelidir” oldukça açık bir argüman ama Doğan Bey bunu kıvırtma gibi algıladı. Sıkıştırılırsam “yok dedim zaten” diyeceğim. Sıkıştırılmazsam, “evet var.” Sanki böyle kaçak oynuyormuşum gibi bir eleştiri yaptı. Benim yapıma, kişiliğime bundan daha az uygun hiçbir şey olmasa gerek. Hani böyle sıkıştırılınca “evet”, sıkıştırılmazsam “hayır” gibi bir tavrım ömrüm boyunca olmadı. Beni tanıyan herkes de böyle şeylerden kaçınmadığını en erken gençliğimde bile bilirler.

Neyse, tezin dilinin bile onu rahatsız ettiğini hatırlıyorum, öyle söyleyeyim. Türkiye’de o zamanlar çok katı bir yazma üslubu vardı. Bunun Akademi’de bile bana bir gün söylendiğini hatırladım şimdi. İlk tamamlanmamış doktoramı yaptığım zaman Orhan Şahinler’e gittiğimi söylemiştim. O da demişti ki “Siz bunu hocanızla görüşün, ben bir şey diyemem.” Ama bir de şunu demişti: “Çok rahat bir dille yazıyorsunuz.” Türkiye’de akademik yazma denildiği zaman, o zaman akla gelen, rapor dili denebilecek kadar katı bir yazma üslubuydu ki o yıllarda da bunu sevmiyordum. Akademik yazımda öyle taş gibi, tahta gibi konuşma halinin Türkiye’deki akademyanın bir dizi problemine işaret ettiğini o zaman da düşünüyordum.

Doğan Bey aynı şeyden rahatsız olmuştu, rahat bir dille yazma meselesi. Hani “-dır, -dir, -tır, -tir” böyle bir dille yazılsın diye bekliyordu galiba. Nitekim demin de söyledim, bence bu Türkiye’de akademyaya ilişkin yorum yapmayı sağlayan bir yazma üslubudur. Bu katılığın metnin yoksun olduğu bir içeriği bir anlamda resmiyet ve ciddiyetiyle kazanmaya çalışma hali olduğunu düşünmüştümdür. Böyle bir dil beklentisi bana anlamlı gelmez. O zaman da gelmediğini hatırlıyorum. Fakat bunları ne Doğan Bey’e söylediğimi hatırlıyorum ne de Orhan Şahinler’e. Söylemedim tabii ki. “Bu akademyadaki kabızlığa işaret eder,” demediğime eminim. Bunu söylemediğim zaman bile yeterince tepki çektiğimi düşünecek olursak, bir de böyle laflar söylemiş olsaydım neyle karşılaşardım düşünmek bile istemiyorum. Ancak Mustafa Cezar’ın jüriden sonra Metin Sözen’e “Doğan Bey’in Uğur’la ne alıp veremediği var?” diye sorduğunu Metin Bey bana aktarmıştı.

Sonra doktor oldum. Doktor olduktan sonra kara kara düşünmeye başladım: ben burada böyle bir akademik düşmanlık ortamıyla, kürsü başkanı ve en yakın arkadaşının ve kürsü hiyerarşisindeki yeri en tartışılmayacak kişinin, yani Filiz Özer’in düşmanlığıyla burada ne yapabilirim araştırma görevlisi olarak? Doktor oldum ama hiçbir güvenliğim yok.

Ankara’da bir konuşmaya davet edilmiştim Mimarlar Odası’nda. O konuşmayı yaptım, oradakilerden biri bana “Sen niye doçentliğe müracaat etmiyorsun?” dedi. Ben nasıl doçentliğe müracaat ederim, ben daha bir yıl önce doktoramı verdim? “Ne münasebet, artık yeni yönetmelikler ve YÖK koşullarında böyle bir şey yok. Ertesi gün müracaat edebilirsin zaten. Artık kümülatif doçentlik diye bir sisteme geçildi, o güne kadar yaptığın yayınların toplamıyla değerlendirileceksin, dolayısıyla senin de çok sayıda yayının var, müracaat et,” şeklinde bir öneri geldi bana. Ben de Ankara’dan dönerken trende oturdum, bir kâğıda elimdeki yayınları kabaca döktüm. Bakalım yapabilir miyim? Kendi kendime bir hesap yaptım, “Bu yayınlarla başvuramam. Sinan’ın mimarlığını değerlendiren, kapsamlı denebilecek ve eski doçentlik tezi sistemindekine benzeyen bir tür kitap hazırlayayım,” diyerek kendimce bir hesap yaptım. Aklımda zaten böyle bir çalışma vardı. Geldikten sonra bir yıl kadar çalıştım. Sinan’la ilgili, sonradan “öğrenciye aktarılması sakıncalıdır” diye nitelendirilecek fikirlerimi bir kitapta topladım ve doçentliğe müracaat ettim. Bu ne zaman oldu? Herhalde doktoramı yaptıktan iki yıl kadar sonradan bahsediyorum. Doçentliğe müracaat ettim. Dedğim gibi o günkü koşullar çerçevesinde zaten epeyi yayınım vardı ve bir de doçentlik tezi gibi yapılmış bir Sinan metni hazırladım. Sinan eserlerine yeni bir bakış imkânı çizim aracılığıyla da mümkün müdür gibi meseleleri tartışmak için bir denemeydi. Çünkü “strüktürel-mekânsal bir değerlendirme” gibi bir altbaşlığı vardı o çalışmanın. O bir yıl içinde, çizimsel imkânı da metin imkânına eklemleyerek bir şey yapabilir miyim diyerek bir çalışma hazırladım ve müracaatımı yaptım. Yaptığım noktadan başlayarak kürsünün içinde bir tür küçük kıyamet koptuğunu tahmin etmek zor değil.

Hemen herkes rahatsız oldu çok ilginç bir biçimde. Bunu büyük bir rahatlıkla söyleyebilirim. Ayla Ödekan ciddi bir biçimde rahatsız oldu. Çünkü o sırada Ayla Ödekan kürsünün içinde yardımcı doçentti. E ben doçentliğe müracaat ediyorum. O doçentliğini yıllar önce almıştı ama doçentlik kadrosuna atanamıyordu, kadro yoktu. Sorun şu ki YÖK’ün o zamanki ve bugünkü kuralları çerçevesinde düşünecek olursak doçent-

lik unvanını aldıktan sonra doçentlik haklarından yararlanmaya başlıyorsunuz. Ben de zaten niye doçentliğe müracaat ediyorum? Başka bir biçimde hiçbir şekilde kürsünün içindeki o kavgadan, gürültüden, en azından kürsünün elemanlarının bir bölümünün paylaştığı bana yönelik olumsuzluktan kurtulamayacaktım. Doçent olursam en azından araştırma görevlisi olarak karşılaştığım problemlerle karşılaşmayacağım diye hesap yaptım doğal olarak. Bu çok rahatsız etti ciddi bir biçimde.

“Bize niye sormadın?” diye Semra Ögel’in bana bir eleştirisi olduğunu gayet iyi hatırlıyorum. Bense “Sorulması gerektiğini bilmiyordum,” gibi bir şey söyledim. Bu bireysel bir başvuru, aklıma bile gelmedi. Gerçekten de gelmedi. Doğrusu gidip de bunun için Semra Ögel’e ne soracağım? Ayla Ödekan rahatsız oldu, hatta Afife (Batur) Hanım çok daha kibar ve kuşkusuz bunu böyle bu kadar açıkça beyan etmedi, ama onun da pek hoşuna gitmediğini gayet iyi biliyorum. Eşi bile rahatsız oldu Afife Hanım’ın: Selçuk Batur. O dönemde üniversiteden ayrılalı yıllar olmuş, üniversiteyi bırakmış dışarda matbaacılık yapıyordu ve o bile sözgelimi Haydar Karabey’e “Uğur doçentliğe müracaat etmiş, ona ne oluyor daha dur bakalım,” gibi konuşmuş. Haydar Karabey de “Yahu bari sen söyleme bunu Selçuk,” demek suretiyle cevap vermiş. “Sen üniversitede bu tür problemlerle karşılaşmış birisin.” Gerçekten Selçuk Batur yıllar önce bu tür meseleler yüzünden üniversiteden ayrılmak zorunda kalmış olan birisiydi. Her neyse işte, ama onu bile rahatsız etti. “Onu ne ilgilendiriyordu” dersek, ilgilendirmiyordu, ama herkes bir biçimde ilgileniyordu. Türkiye’de bir kere haddini bilmek diye bir mesele vardır. İtiraf edeyim ki ben hayatım boyunca haddimi bilmedim. Bu herhalde o haddini bilmek meselesiyle ilgiliydi. “Dur bakalım genç adam. Afife bilmem kaç yaşında daha ancak doçent. İşte bilmem kim daha kaç yaşında daha ancak doçent ama Uğur daha çocuk. Nereden doçent olacak,” gibi düşünüldüğünü biliyorum. Düşünülmekle kalmadığını ve bunun bana ifade edildiğini de biliyorum. O günün koşulları çerçevesinde öyleydi. Bugün artık o çoktan aşılmış bir şey. Bugün kimse kimseye kalkıp “çok gençsin” falan demiyor ama o zamanlar...

EBF: Diyenler var.

UT: Halen var mı?

EBF: Doçentlik kriterleri için gerekenden çok daha fazla yayını olan bir akademisyene bölüm başkanının “Beş yıl boyunca müracaat edemezsin, aksi takdirde burada çalışmayı unut,” dediğini çok iyi biliyorum.

UT: Türk akademisinde hiçbir davranış formu ölmez.

EBF: Devlet üniversitelerinde oluyor, özellerde böyle bir şey yok.

UT: Ama o zamanlar çok yaygın bir formattı bu. Gerçekten de benim düşünmem gerekirdi. Hoşlanmayacaklarını biliyordum ama bu kadar keskin bir muhalefet gerçekten beklemiyordum. Bu da benim saflığım olabilir. Hani en azından biraz daha akademik adaba uygun davranabileceklerine itiraf edeyim ki inanmıştım. Sonunda Semra Ögel’le bir konuşma yaptığımızı hatırlıyorum. Onu anlatmakta yarar var. Semra Ögel’in “Böyle bir müracaat etmişsiniz, işte biz bu kadar erken olmasın karşıyız, bana sormadınız. Keşke konuşsaydınız,” gibi bir şeyler söylediğini hatırlıyorum. En sonunda da “Bakın böyle bir durumda ben şu kadar yıl bekledim,” gibi bir şey dedi ve o zaman patladım. İtiraf ediyorum. “Akıl yaşta değil baştadır,” gibi bir laf söyledim ki ben kolay kolay kızmam. Beni tanıyan herkes zor kızdığımı bilir, ancak belli ki artık tepem atmış. Biraz megalomanyak olduğumu da düşünebilirsiniz. Ağzımdan kaçtı dersem yalan olur. Benim ağzımdan laf kaçmaz genellikle. Bu tepemi attırmıştı fena halde. Yıllarca bir de hiçbir nedeni olmayan bir düşmanlıkla bir ortamda yaşayıp bir de üstüne bunları böyle duymaya başlayınca artık cinlerimin tepeme çıktığını hatırlıyorum.

EBF: Bu sözleri aynen bu şekilde mi kullandınız?

UT: Tam bu sözlerle söyledim mi emin değilim; yani “akıl yaşta değil baştadır” gibi bir atasözü söylemediğimi sanırım, ama söylediğim buydu. Kabaca şöyle bir şey söylemiş olabilirim: “Herkes aynı değil, kimisi daha erken olur kimisi daha geç olur,” gibi konuşmuş olabilirim. Söylediğimin anlamı bundan zerre kadar farklı değildi. Zaten Semra Ögel de mesajı aldı.

EBF: O sözünüze nasıl bir karşılık verdi?

UT: Hiçbir karşılık vermedi, fena halde bozuldu tahmin edilebileceği gibi. E zaten ben o cevabı verdikten sonra konuşmayı bitirmekten başka ne şansı olabilirdi? Hâlâ yanlış yaptığımı inanmıyorum. Kırkıncı yılımdayım akademik sistemde, böyle bir hiyerarşik rolü asla oynamadım. Dünyada bir sağlam tarafım varsa Semra Ögel’in benimle konuştuğu dille kimseye konuşmamamdır. Kimseye de çok açık bir terbiyesizlikle karşılaşmamışsam ömrüm boyunca ayar vermedim. Ondan sonra Semra Ögel jüri üyelerini tek tek aradı. Çünkü jüri üyelerinden bazıları yıllar sonra bana döküldüler. Arayıp “Biz onun doçent olmasını istemiyoruz, geçirmeyin,” diye konuştuğunu gayet iyi biliyorum. Gerekirse ad bile verebilirim kimlere telefon edildiğini.

EBF: Kimleri aradı?

UT: Mesela Yıldız Demiriz’e bunun yapıldığını gayet iyi hatırlıyorum. Yıldız Demiriz İstanbul Üniversitesi’nin sanat tarihindeydi mesela. “Sizin aranızda ne var?” diye bana sorduğunu hatırlıyorum. “Hocan beni aradı. Bu adamı geçirmeyin,” diye... Günsel Renda vardı mesela, ona bunun yapıldığını gayet iyi biliyorum. Ayrıca o dönemde bana tanımlanan doçentlik jürisinin rastlantısal seçilmiş bir jüri olduğuna inanmadığımı da bu arada söyleyeyim. Çünkü neredeyse kanlı bıçaklı olduğum, yanından kaçarak ayrıldığım Bülent Özer jürideydi sözgelimi. O jürinin bir bilgisayardan hesaplanmaksızın çıktığına bir gün bile inanmadım. Özel bir jüriydi. Bülent Özer’in varlığı zaten büyük bir problemdi.

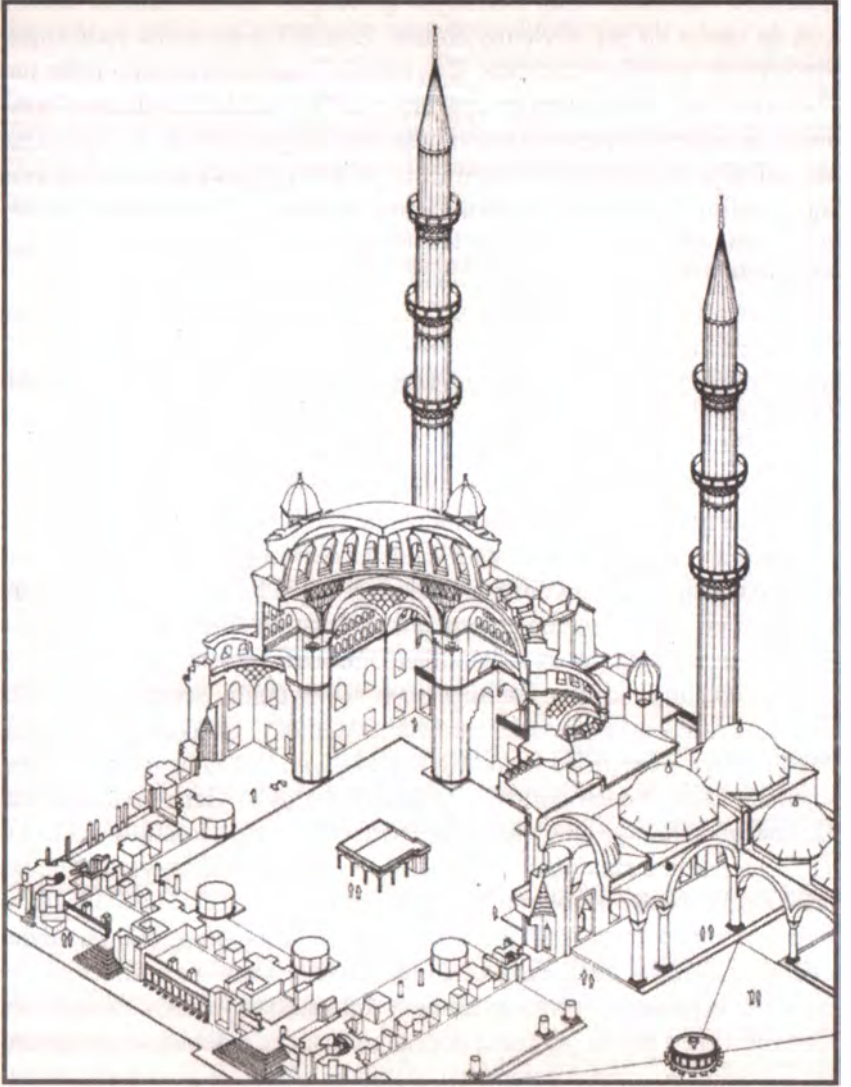
Onun da telefona sarılıp mesela Doğan Kuban’ı aradığını ve Doğan Kuban’a –Doğan Kuban bana aktardığı için bunu rahatça söyleyebilirim– özellikle Sinan’la ilgili söylediklerini biliyorum. Biraz matraklık yaparsam, o noktadan başlayarak ömrüm boyunca Sinan’la ilgili bir derdim oldu. Mimar Sinan neredeyse belalımmış gibi bir inancım var artık. Bülent Özer’in “Sinan’la ilgili söylediklerinin hiçbir önemi yok, bunlar zaten herkesin ben de dahil olmak üzere daha önce söylediği sözler,” diyerek Doğan Bey’e telefon ettiğini biliyorum. Doğan Bey bunu anlattı ve ben bu müracaatı yaptıktan iki ay sonra Bülent Özer hayatı boyunca yazdığı tek Osmanlı Mimarlığı metni olan, Sinan’la ilgili bir yazı yazdı. *Yapı* dergisinde benim o doçentlik tezinde söylediğim bazı lafların da kısaca ve yaklaşık olarak içinde yer aldığı bir makale yayımladı. Sinan’la ilgili hiç yazı yazmadığını herhalde tanıyanlar bilirler. Uzmanlığı veya beklentisi ya da üzerinde yoğunlukla durduğu alan hep modern mimarlıktı, ama birdenbire bir Sinan metni ortaya çıktı. Hatta birkaç gün önce, daha sonuçlanmadan “Eyvah,” dedim, “tamam, bu Sinan üzerinden bir şeye hazırlanıyor.” Böyle bir metin niye çıkar? Hiçbir şekilde o güne kadar ilgilenmediği bu konuda, bazılarının içine bile girmiş olduğundan kuşkulandığım yapılarla ilgili değerlendirmeler vardı sözgelimi o Sinan makalesinin içinde. Tesadüfen gördüm dergiyi ve o gece de bir arkadaşta yemeğe davetliydik ve orada konuştuğumu hatırlıyorum bu meseleyi.

Arkasından benim değerlendirilme günüm geldi. Teknik Üniversite’ye gittim ve jüri toplandı ve jüri anlaşılan kavgalı gürültülü olarak benim doçentliğimin reddedilmesine karar verdi. O zamanki yöntem şuydu; yöntem değil kural oydu: Jürinin toplandığı salonun kapısında beklersiniz, biri sizi içeri çağırır, yayınlarınızdan geçtiniz veya geçmediniz diye yüzünüze bir bildirimde bulunulur. Bu Türkiye’de muhteme-

len en azından mimarlık tarihi alanında bir daha görmediğim bir şekilde bana yapılmadı. Jüri toplandı gitti, hiç kimse beni çağırıp içeride siz reddedildiniz, şu nedenle reddedildiniz diye bir açıklamada bulunmadı.

Bu hâlâ o jürinin üyelerine derin sempati duygusuyla yaklaşıcağım bir konu oluşturuyor. Sonra Doğan Bey beni odasına çağırdı ve hayatım boyunca unutmayacağım bir konuşma yaptık. “Sen benden çalmışsın bunun içindekileri. Bunların hepsini ben daha önce yazdım,” dedi. Sinan’la ilgili anlattıklarımın söz ediyordu. Ben de “Gösterin nereleri çalmışım,” dedim. “İşte şurasını benden çalmışsın.” “Doğan Bey, olsa olsa bir tek cümle söylemişsinizdir böyle bir şey üzerine. Bunu bile görmedim.” Hatta o kadar ileriye gitti ki, “Selimiye Camisi aksonometrik çizimini bile benden çalmışsın,” dedi. “Yapıya aynı yönden bile bakmıyoruz,” dedim. “Tersine çekmişsinizdir,” dedi. Hiç unutmayacağım bunu ömrüm boyunca. Saydam çizim levhasının önünü arkaya gelecek şekilde tersine çevirince sollar sağ olur ya. “Doğan Bey, yapın bakalım oluyor mu?” dediğimi hatırlıyorum. Bu çalışmamda Sinan mitolojisi üzerine o zaman da bir bölüm vardı, sonra yıllarca yazdığım mesele. “Bu zaten mimarlık tarihiyle ilgili değil,” dedi. Ben de içimden “Allah belasını versin bu konunun,” dedim. İtiraf edeyim ki dünyada en çok sinirlendiğim birkaç durumdan birinin bu olduğunu herhalde söyleyebilirim. Hayatta bana çok şey söylenebilir, ama birinden fikir çaldığımı söylemenin mümkün olduğuna çok emin değilim.

Doğan Bey’in yaklaşımı doğrudan doğruya arkitektonik okuma diyebileceğimiz bir şeydir ve yapıyla neredeyse onu okuyan özne arasındaki bir dolayımız ilişkiye dayanır. Mimarlık tarihçisi gider, yapıya bakar ve yorumlar. Doğan Bey’in bakış açısı buydu. Dolayısıyla yapıyı neredeyse çıplak gözle okunabilen bir gerçeklikmiş gibi tahayyül ederdi. Ben hiçbir dönemde öyle yaklaştığımı söyleyemem. Her neyse ama böyle bir tartışma cereyan etti. O dönemde şaka gibi olan şuydu bence: Bülent Özer, “Sinan’la ilgili söyledikleri harcıâlem laflar, zaten herkesin söylediği şeyler bunlar,” diye bir eleştiri yazmıştı. Doğan Bey ise raporunda “bunlar intihaldir” diye yazıyordu. Dolayısıyla böyle iki karşıt metin var. Biri “bunlar zaten hiçbir şey değil alelade laflar”, diğeri “benden çalındı” diyen iki metinle değerlendirildiğimi söyleyebilirim ve reddedildim. Ben de “Allah belasını versin!” demek suretiyle artık buradan kaçsam diye düşünmeye başladım. Böyle bir durumla karşılaşınca, Türkiye’de birisinden görüş çalmış olarak nitelendirildikten sonra söyleyebileceğim hiçbir şey doğrusu yoktu.



Selimiye Camisi'nin aksonometrik çizimi.

O noktadan başlayarak ben dünyanın bir yerlerine kaçayım diye düşünmeye başladım. Artık neredeyse geleceğim söndürülmüştü dersem çok da yanlış bir şey söylemiş olmam. Genellikle doçentlik reddedilmesinde böyle metinler yazılmaz; jüriye ne deli saçması metinler gelir, jüri “yetersiz” der, ama kalkıp da açık biçimde “bu intihaldir, çalınmış” şeklinde bir doçentlik raporu almayı başarmak doğrusu kolay iş değil. Yine de intihal gibi ciddi bir akademik suç nedeniyle hakkımda soruşturma açılmasının istenmemiş olmasını ilginç bulurum. Bilimsel hırsızlık sadece iddia olarak bile ceza gerektirir. Bana bunu yapmayı önermediler. Herhalde diğer jüri üyeleri engelledi.

Doçentliğimin epeyi onur kırıcı bir biçimde reddinden sonra Semra Ögel ile Filiz Özer ellerinin kuvvetlendiğini gördüler. İntihal yapan bir adam var ve bu adamı atmak için artık herhalde etraftan destek alınabileceği inancı doğdu. Dekanlığa yazı yazdılar: “Artık biz bu kişiyi istemiyoruz, zaten görevlerini yapmıyor. Hiçbir biçimde ders verme yeterliliğinde değildir, gelecekte ders verme ihtimali yoktur,” diye bir metin olduğunu iyi hatırlıyorum. O sırada neredeyse her hafta başka öğretim üyelerinin yerine, ki aralarında Filiz Özer de vardı, iki-üç derse giriyordum, boş saatim geçmiyordu ve dekanlığa böyle bir yazı yazıp atılmama talep ettiler. Hatta kürsüde bir toplantı gerçekleştirdiler. Orada kürsünün öğretim üyeleri tek tek oy kullandılar, Uğur atılsın mı atılmasın mı diye.

Bu toplantıya kimler katıldı hemen söyleyeyim. Semra Ögel, Filiz Özel, Afife Batur, Ayla Ödekan, Metin Ahunbay, Günkut Akın katıldı. Metin Sözen’i çağırmadılar bildiğim kadarıyla, yanlış hatırlamıyorsam. O sırada Metin Sözen görevli olarak Milli Saraylar Genel Sekreteri idi. Dolmabahçe Sarayı’ndaki bilim heyetini yönetmek için izinliydi. Dolayısıyla intihal iddiasını gayet uygun bir imkân olarak tahayyül ettiler. Bu artık okul çapında bir olay oldu. “Uğur’un atılması meselesi” bir olaya dönüştü. Bu toplantı sırasında kimler ne oy kullandılar, onu da söyleyebilirim. Semra Ögel, Filiz Özer atılmamdan yana oy kullandı. Afife Batur, Ayla Ödekan ve Metin Ahunbay atılmamdan yana oy kullanmadı. Günkut Akın o sırada yardımcı doçent olmuştu ve o çekimser oy kullandı. Çünkü öteki tarafın bana karşı olduğunu gördü ve politik olmak gerektiği gerçeğini hatırladığı için çekimser oy kullandı. Hani atılsa da olur atılmasa da. Bu eğlenceli bir biçimde o sırada epeyi tepki çekti. Doğan Kuban bana o raporu yazdıktan sonra ilginç bir biçimde pişman oldu. O dönemde İTÜ Mimarlık Fakültesi içinde benden yana düpedüz kulis bile yaptı. Bu da ayrı ilginç bir hikâye olarak yazılması ya da not düşülmesi

gereken bir şey. Afife Hanım çok uğraştı gerçekten, bütün fakülteyi neredeyse ayağa kaldırdı. Benim atılmamın karşısında bir blok oluşturdu. Her ikisi de etkili oldular. Her ikisine borçluluk duyuyorum.

Fakülte Kurulu'nda bu mesele gündeme geldi, onların gönderdiği bu metin Fakülte Kurulu'nda reddedildi ki bu büyük bir ölçüde Afife Batur'un çabalarının sonucudur. Yapı Üretimi kürsüsünden Yıldız Sey benden yana ciddi biçimde çalıştı ve oy kullandı. Fakültenin içinde küçük bir çatışmanın odağı haline geldiğimi söyleyebilirim. Uğur'dan yana olanlar ve Uğur'a karşıt olanlar şeklinde bir şeye dönüştü. Semra Hanım tabii ki pes etmedi. Ancak Fakülte Kurulu'nda reddedilmesi pek de hoş bir durum değildi. Kürsü başkanı birisi atılsın diyor, Kurul bunu reddediyorsa bu sevimsiz bir meseledir. Hele Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesi gibi büyük bir fakültede... O zaman 130 kadar öğretim üyesinin olduğu bir fakülteden bahsediyorum. Yani Türkiye'deki çoğu üniversiteden daha kalabalık bir fakülteden bahsediyorum. O dönemde mesela Feridun Çılı, mühendislerin toplandığı Statik kürsüsündeydi. Benim için çok ciddi bir biçimde çaba gösterdi ve ilginç olanı, o dönemde bu çabayı gösterdiğini ben bilmiyordum. O kadar adaplı ve ilan edilmeden verilmiş bir destektir. Yıllar sonra öğrendim ki benim için Feridun Bey ciddi biçimde uğraşmış. Çoğu insan gerçekten bu desteği ciddi ve çok adaplı bir şekilde verdi.

Bu anlattığım olaylar aylar sürdü. Bitmedi, tükenmedi. Dekanından bilmem kimine kadar bütün Türkiye duydu neredeyse bunları. O kadar cılkı çıktı. Bütün o cılkı çıkmalar sırasında da "Ben burada durup da ne yapacağım, ömür boyu böyle kavga mı edeceğim?" demeye başladım kendi kendime. Amerika'daki çeşitli üniversitelere yazmaya başladım. Michigan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden "buyrun gelin" cevabı aldım. En fazla bulunmak istediğim yer orası değildi ama hemen kabul ettim. Bu deli saçması kavganın içinde ömrümü tüketeceğimi düşünmeye başlamıştım. Böyle durumlarda galiba hep aynı şeyi yapıyorum, diyalogu toptan kesiyorum. Semra Ögel'le neredeyse o konuşmaların, o mektupların ardından bir daha hiç konuşmadım. Belli bir noktaya geldikten sonra, zaten uzlaşma imkânı ortadan kalktıktan sonra diyalogu sürdürüp alttan almanın hiçbir faydası olmadığını düşündüm. Tıpkı Bülent Özer'le de olduğu gibi, bütün diyalogu kestim. Allah'tan kürsü iki ayrı mekânda yerleşti. Bir grup öğretim üyesi Semra Ögel'le beraber başka bir odadaydı; bir grup öğretim üyesi ve ben, Doğan Kuban ve restorasyon grubuyla aynı mekânı paylaşıyordum. Dolayısıyla karşılaşma

imkânımız olmuyordu. Amerika'ya giderken bile öteki mekândakilere Allahâısmarladık demedim. Sadece bir izin yazmaları gerektiği için... Onu bile bir arkadaş benim yerime götürüp imzalattı. Yanlış hatırlamıyorsam İlknur Kolay imzalatmıştı.

Çok ciddi biçimde ahlaki bir zaaf olarak değerlendiriyorum o dönemde yapılanları. Bir akademik sistemde bu tür ilişkilerden doğrusu hazzetmiyorum. Ben böyle bir üslupla konuşulmasını da, bu üslubun birilerine karşı kullanılmasını da, bu tür bir hiyerarşi kavrayışını da anlamlı bulmuyorum. “O yılları hiç unutmayacağım,” dersem yalan olmaz, zor yaşanır şeylerdi gerçekten. “Bunlara nasıl tahammül etmişim, bendeki bu ne sinir sağlamlığı,” diye bazen düşünür şaşarım. Vallahi helal olsun.

Fakat yine de İTÜ Mimarlık Fakültesi o zamanlar benzersiz bir akademik rafınmana ve etik duyarlılığa sahipmiş. Şöyle bir olay da hatırlarım: Yine beni kürsüden şikâyet etmişler; okula gelmiyor, devamsızdır diye... Hiç unutmuyorum, Şehircilik kürsüsünden bir profesör elinde bir kâğıtla geldi. Odamda oturuyorum ve yazı yazıyorum. “Sizinle bir şey konuşmak istiyorum. Hakkınızda böyle bir şikâyet geldi. Biz bu şikâyetin ciddiye alınır nitelikte olmadığını biliyoruz, ama ben bununla ilgili zabıt tutmak zorundayım.” Şeker Ahmet (Keskin) diye takma adı olan bir profesördü. Şekerliği de bu uygarlığından kaynaklanıyor. Ne yazık ki yıllar önce rahmetli oldu ve daha da tuhafını söyleyeyim, bir sahaftan diplomasını satın aldım. Biliyorsunuz ben mimarlık belgeleri toplarım. Acıklıydı.

Yani bir kürsü başkanı sizi okula gelmiyor diye şikâyet ediyor, birisini görevlendiriyorlar. Dekanlıktan görevlendirilen bir profesör ve o da odama kadar geliyor ve bu lafları söylüyor. Şimdi bu bir taraftan çok kızdırıcı ama öte taraftan da insanın içini ferahlatıcı da bir şey. Yani biliyorum ki konuya hakkaniyet ölçüleriyle yaklaşan öğretim üyelerinin çoğunlukta olduğu bir fakültede çalışıyorum. Eski İstanbul Teknik Üniversitesi'nde akademik adabın çok önemli olduğuna gerçekten hâlâ inanıyorum. Devamsızlık kolay kullanılabilen bir gerekçedir. Biraz zorlansa olumsuz bir sonuç da çıkarılır. Örneğin, kapıdan çıktığım sırada biri gelirse, “bulamadım” diye not tutabilir. Böyle dikkatli ve hesaplı biri arka arkaya beş gün not tutsa, sözgelimi ben 9:25'te gelmişim, 9:15'te gelse, “Uğur yok” diye zabıt tutabilir. Diyelim ki ben okuldan beşte çıktım, beşi çeyrek geçe “gelip aradım yoktu” demekten kolay ne var? Ama İTÜ'de kimse bunu yapmadı, isteseler yaparlardı. Kurumların da bir kişilikleri var, ya da bazıları kurum oluyor, bazıları olmuyor diyeceğim.

Bu arada onu söylemeden olmaz. Akademi'den ayrılma dönemimde daha yalnızdım. Çünkü Akademi'de benim için mücadele eden, destek veren asistanlar dışında hiç kimse olmadı, ama Teknik Üniversite'de bunu söyleyemem. Teknik Üniversite'de kimsenin hakkını yemeyeyim. Birçok öğretim üyesi "Uğur gitmesin, Uğur'un durması lazım," dedi ki bunlara, daha önce de dediğim gibi, bana en büyük olumsuz katkıları yapmış Doğan Bey de dahildi. Doğan Bey Fakülte Kurulu'nda da beni savundu, gitmemesi gerekir diye. Tutarsızlık diye nitelendirilebilir bugün geriye bakıldığında, ama bu kadar değer bilmez değilim. Verdiği çok güçlü bir destektir. Evet, köstek de oldu, ama bunu da söylemeyebilirdi. Şunu da diyebilirdi: "Zaten benden çalışıyor, gitsin. Bu üniversitede ne işi var?" Tam tersine, "Uğur'un üniversitede olması gerekir," diye konuştuğunu bana kaç kişi sonradan anlattı. Kendisi de zaten söylemiştir.

Amerika Deneyimi: Ann Arbor'a Varış

EBF: Bu arada İTÜ'de iken de evlendiniz değil mi?

UT: Tabii, hem de kaç yılında? 85'te evlenmiştim. Doktoramı bitirmeden evlendim. Bunu o hırgür içinde nasıl başardık hâlâ şaşarım. Eşim (Gülsün Saraçlar) o sırada İTÜ'de Doğan Kuban'la restorasyon doktorası yapıyordu. Önceleri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Antalya Arkeoloji İstasyonu'nda mimardı; yazları Jale İnân'ın Perge kazılarına giderdi. Ben de ona misafir giderdim. Biz evlenmeden önce onu İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde geçici bir süre bir teknik sorunu aşmak için Statik-Mukavemet Bilim Dalı'na aldılar, oradan Restorasyon Anabilim Dalı'na transfer ettiler. İşte o sırada çok hızlı bir evlenme kararı aldık. Hatta herkesi şaşırttık da... Duygusal bir karardı, ama duygusal bir kararın aynı zamanda çok rasyonel tarafının olabildiği ender durumlardan biri gerçekleşti. Yıllar sonra birbirimize itiraf ettikti: Bu evliliğin bu kadar uzun süreceğini hiç beklemiyormuşuz. Sayısız sorunu birlikte aştık. Gül (ben eşime hiç Gülsün demem) olmasaydı, bazı akademik açmazların asla üstesinden gelemezdim. Başkalarının depresyon geçireceği koşullarda Gül istifini bile bozmaz, sevecenliğini yitirmez, yılgınlık yaşamaz, sükûnetle sorun çözer. Hepsinden önemlisi, bana ayar verebilen, haddimi bildirebilen belki de tek insandır. Ben eşimden korkarım.

EBF: Amerika'ya eşinizle birlikte mi gittiniz?

UT: Tabii, ama ben erken, yani ders yılının başında gittim. Eşim buradaki işlerini toparlayamadığı için yılbaşı gibi geldi. Ne kadar kötü geldiğimi şöyle anlatayım. Michigan'dan davet geldi, biletimi aldım

gidiyorum, vize kâğıdı geldi, vizelerimi yaptırdım. Atlantik'i geçerken Atlantik'in üstünde uçakta ilham geldi: "Ben niye Amerika'ya gidiyorum? Bırakayım şu akademik hayatı ve Allah'ın belası işi, üniversitenin de canı cehenneme. Ne yapacağım bu bilmediğim ülkede," diye kendi kendime konuşarak New York JFK Havalimanı'nda indim. Bavullarımı New York'ta aldım. Hemen Detroit uçağına koşmam gerekiyor. Detroit uçağına gitmekten vazgeçtim. Pan American bürosuna gittim ve "Ben Türkiye'ye dönmek istiyorum yeniden," dedim. Orada hiç unutmayacağım bir siyahi kadın "Hemen mi?", "Evet," "Peki niye?" diye sordu. "Vazgeçtim," dedim. "Niye geldiniz siz buraya?" "University of Michigan'a gelmiştim," dedim. Kadın "2.500 bilmem kaç dolar ödemeniz gerekir," dedi. "Nasıl yani, bu biletle geri dönemiyor muyum? Zaten gidiş-dönüş biletim var bir yıllık," dedim. "Hayır, bu ancak bir yıl sonra geri dönebileceğiniz bilet. Şimdi dönmek istiyorsanız 2.500 dolar kadar para ödemeniz gerekiyor," dedi. Hiç unutmuyorum, kadın "Siz bırakın dönmeyi, üniversitenize gidin," dedi. O zaman kendime "Salaklık etmeyeyim, şimdi cebimdeki bütün parayı verip New York Havaalanı'ndan Türkiye'ye dönen ilk aptal ben olmayayım," diye düşündüm ve kaldım. Yaşadığım çok kötü bir panikti. Kendimi çok kötü hissettim. Şöyle bir durum: Ülkeden kaçıyordum neredeyse; 12 Eylül'de siyasi soruşturmadan kaçır gibi kaçıyordum. Tabii ki öyle değildi, ama kendimi onun gibi hissettim. "Ne yapıyorum ben, burada bulunmakla ne elde edeceğim?" Unutulmaz bir ruh haliydi, ama Allah'tan benim paniklerim uzun sürmüyor. Ancak o görevli kadının hali de çok etkiliydi. Ömrüm boyunca unutmayacağım onu: "Siz üniversitenize gidin," dedi çok şeker bir biçimde. Üstelik bilet parası da almadı. Çünkü yetiştığım halde Detroit uçağına binmemiştim, yeniden bilet almam gerekirdi normalde. Sonraki Detroit uçağına bana bedava bilet verdi. Bir tür Hızır'dı herhalde.

EBF: Koruyucu melek.

UT: Aynen öyle. O bir zenci melekti herhalde. Beni zorla ve gülcüklerle Detroit'e gönderdi.

EBF: O yıllarda Detroit çöküşüne devam ediyordu herhalde?

UT: Evet. Çöküş zaten çoktan başlamıştı. Ann Arbor, Detroit'e yaklaşık 120 km gibi bir uzaklıkta bir yerdir. Detroit'in çevresindeki bazı yerler ana kentin hayatını sömürmüşler diyeceğim. Ann Arbor, Springfield gibi uzak banliyöler ya da eski kasabalar kentin zenginliğini, varlığını kendilerine çekmişler. Kent merkezi, ki kilometrekarelerce

bir alandan söz ediyorum, ciddi çökmüştü. Ne kadar çökmüştü? Şöyle söyleyeyim: Detroit merkezine gittiğiniz zaman bazı yerlerde ödü kopabilirdi insanın. Arabayla bir yerden geçerken “burada başımıza bir şey gelir” duygusuyla hareket ediyor insan. Sadece yol ağı kalmış, çürük dış gibi arada birkaç tane bina ayakta, geri kalan yer neredeyse yeniden doğaya iade olmuş. Böyle kilometrekarelerce alan biliyorum. General Motors’un eski genel merkezini hatırlıyorum; 30 katlı birkaç bloktan oluşan dev yapı tamamen terk edilmiş, etrafı tahta perdeyle çevrili bir tarlanın ortasında duruyordu. Eski genel merkez, gökdelen! Ancak ben o sırada Detroit’in içine inmedim. Bütün bunlar olurken gece yarısına kadar gecikmiştim zaten.

Uçağı kaçırdım, yeniden bedava bilet verildi, Detroit’e indiğim zaman gece yarısıydı. Ann Arbor’a gidemedim. “Ne yapacağım ben burada?” diye düşünürken, ki Detroit Havaalanı da öyle matah bir yer değildi, uluslararası bir havaalanı değildi, yerel bir havalimanıydı ve o saatte Ann Arbor’a gitmek için hiçbir imkân yoktu. Bir de baktım orada bir grup Amerikalı kendi aralarında konuşuyorlar ve Türkiye’den geldiklerini anladım. Orada “Ne yapayım, nereye gideyim, burada sabaha kadar havalimanında mı kalayım?” diye düşünürken baktım başlarında duran adam gruba bir şeyler anlatıyor ve Türkiye’den döndükleri anlaşılıyor.

“Siz Türkiye’den dönüyorsunuz galiba, ben de Ann Arbor’a gidiyorum, buradan nasıl gidilir Ann Arbor’a? Bu saatte gidilir mi?” Adam “Biz,” dedi, “Presbiteryen kilisesindeniz. Saint Paul’ün izinde bir Türkiye gezisi yaptık, ondan dönüyoruz. Burada hiçbir şekilde bu saatte bir yere gidemezsiniz, burası kör bir yerdir. Biz şimdi burada havaalanının oteline gideceğiz, gelin siz de bizimle beraber.” Böyle bir melek daha...

EBF: Presbiteryen bir melek.

UT: Evet. Adam rahipti, ama rahip dedimse normal, sizin kılığınızda dolaşan bir rahip. Hani filmlerdeki beyaz yakalı Katolik rahibi gibi değil. Onlar beni otele götürdüler, ertesi gün de “Buradan shuttle geçer, sizi şu saatte alır ve oradan Detroit’e gidersiniz,” dediler ve gittim. İşte bir küçük meleklik hikâyesi daha. İnsan kendisini o kadar kötü hissediyor ki öyle bir havalimanında. Hiçbir şeyi olmayan, danışması bile olmayan bir havalimanı! Muhtemelen oraya incek son uçak. Karşılayanlar gittiler. Bir de baktım işte bir grupla ben kalmışım orada. Onlar da tanrısal bir tesadüf olarak Saint Paul’ün izindeymişler. Ben o sırada hemen din değiştirmeliydim. “Tanrım,” deyip, dizimin üstüne çöküp “kutsa beni peder!”

EBF: Aynı gün içinde iki kere... Böylesi kolay kolay gelmez insanın başına. İsa daha ne yapsın? Kaçırmissınız hidayete erme fırsatını.

UT: Evet, benim hemen diz üstü çöküp bunu söylemem lazımdı: “Kutsa beni peder, ben artık Presbiteryenim.” Rahip Presbiteryen miydi onu da tam hatırlamıyorum ya...

EBF: Ann Arbor süreci nasıl geçti?

UT: Ann Arbor’a gittim, Ann Arbor’da ne yaptım? Şahane bir biçimde shuttle’dan indim ve International Center diye bir yere uğrayayım diye bana bir not göndermişlerdi. Bilmem ne caddesi. Elimde bir Ann Arbor haritası yok. Baktım orada taksiler duruyor, koştum taksiye. İki tane de bavulum olduğunu hatırlıyorum. Götürdüm bavullarımı. Adresi verdim. Adam hiçbir şey demedi, aldı bavulları, beni bir adanın çevresinden dolaştırdı, adanın karşı ucundaki bir binanın önünde bıraktı. Yürüme mesafesi olarak 50 metre. Hiç unutmuyorum. “Şu karşı,” demedi. Kurallı olarak adanın çevresinden dolaştı, yani namussuzluk yapıp sekiz blok falan dolaştırmadı. 7,5 dolar gibi de bir para verdiğimi hatırlıyorum. Kendi kendime de güldüm, “Önce git bir insana adresi göster, bu nerede diye sor, çok daha pratik olur.” Öyle değil mi? Bu da insanın uzak bir coğrafyada ne kadar şaşkın olabileceğine ilişkin çok şey söylüyor. Bu arada Ann Arbor’ı olduğundan büyük zannediyorum, o da olabilir tabii ki. Adam beni uzak bir yerlere götürecekti diye bekliyordum.

Neyse, International Center’da “Kalacak yeriniz var mı?” dediler. “Hayır,” dedim. “Tamam, size hemen üniversitenin yurtlarında bir yer ayırtalım.” Hemen ayırdılar. “Ne ile giderim?” dedim. “Şurada üniversitenin kendi shuttle’ı var.” O zaman Ann Arbor’daki University of Michigan’ın iki kampüsü vardı. Kampüslerden biri, kentin merkezinde, bütün bu olayların olduğu, benim taksiyle dolaştığım alanın çevresindeki yaklaşık iki kilometre çapında bir alana yayılıyordu. Bir de yeni yapılmış, o zamanlar hâlâ tam bitmemiş, Kuzey Kampüsü denilen ve kentin dışında, özel otobüsle gidilen ormanın içinde bir başka kampüs vardı. Bana ayırdıkları yer oradaydı. Oraya gittim.

İşte bir oda, bir tane banyo. Odanın banyosunun iki taraftan da kapısı var, iki kişi tarafından paylaşıyor, evet, böyle tuhaf bir yurt. Sen banyoya girdiğin zaman öte taraftakini kilitliyorsun içeriden, o giremiyor. Sen çıktığın zaman o gelip senin tarafından kapıyı kilitliyor. Dolayısıyla bir banyoyu ortaklaşa iki oda kullanıyor ve hayatımda gördüğüm en sıcak oda olduğunu hatırlıyorum. O zaman anladım ki Amerika’da binaları korkunç biçimde ısıtıyorlar. Ne kadar sıcak olduğunu şöyle söyleyeyim:

Sürekli pencere açık yatmak gerekiyordu. Ekim ayında gittim, o sırada bile akıl durduran miktarda ısıtılıyordu oda. Bazı öğrenciler odaların pencere önüne fanlar koymuşlardı. Dışarının havası içeriye alınsın diye. Pencere açık, yetmiyor, bir de onlardan koymuşlardı. Geldim, banyo yapacağım, gittim musluğu açmaya çalışıyorum, iki yanyana musluk var. Türkiye’deki gibi musluğu açmaya çalıştım, musluk açılmıyor. Öte taraftaki musluğu denedim, aynı şekilde, açılmıyor. Hemen koştum yur-dun sorumlusuna: “Bu musluklar açılmıyor.” Türkiye’de ve Avrupa’da bütün musluklar saat ibresi yönü ve tersi olarak çalışır. Amerika’daki o binadaysa su musluklarının birisi sağdan sola diğeri soldan sağa açılıyor. Türkiye’den giden biri o kadar alışık ki bunu kendi alıştığı şekilde açmaya kapamaya; birbirine karşıt yönde sıcak su ve soğuk suyun açılacağını düşünememişim. Adamı çağırdım ve nasıl utandım, nasıl utan-dım. Kendime de güldüm, “Uğur, birkaç çeşidini dene şunun, hani salak gibi adama ne koşuyorsun musluklar çalışmıyor diye.” Bu unutulmaz bir ilk gün anısıdır.

Türkiye’ye telefon edeceğim, Türkiye’ye telefon edilemiyor. Ne kadar şaşkın olunabileceğini gösterdiği gibi benim de ne kadar panikle-diğime ilişkin çok şey söylüyor. Gerçekten çok paniklemişim. Telefon edeceğim, o zamanlar cep telefonu falan yok, normal telefon etmem ge-rekıyor ama burası bir yurt, nasıl telefon edeceğim diye telefonu açtım ve karşı taraftan “connect call” yapmanız gerekir dediler, parayı kar-şıdaki ödeyecek. Peki, Türkiye’ye açayım. “Hayır, Türkiye’yle böyle bir anlaşma yok.” “Peki nasıl ödeyeceğim ben?” “Bu telefondan öde-yemezsiniz,” dedi adam, “çünkü yurdun telefonundan konuşuyorsunuz, bizim size vereceğimiz hizmeti nereye ödeyebilirsiniz? Siz bir anke-sörlü telefon bulun.” Böyle bir uzun konuşma yaptığını hatırlıyorum. Eşim burada, oğlum o sırada küçücük bir çocuk, annem babam burada, hepsi de bu adam Atlantik’in neresinde diye herhalde merak ediyorlar-dı, ama telefon etmek bile başlı başına bir olay. Hatırlıyorum, bir alay bozuk para yaptırıp sokakta bir ankesör kulübesinden Türkiye’ye sesle-nebildim. Yurtta kalıyorsanız, herkesin kendi telefon kullanımı için özel olarak bir hesap açtırması gerekiyormuş. Yurttakiler ne kadar ve nereyle konuşacaklarsa öyle bir hesap açtırılmış telefon dairesinden. Benim öyle bir hesabım yok, nasıl telefon edeceğim? Sokak kulübesinden ko-nuştuğumu hatırlıyorum.

Ertesi gün sokağa çıktım. Kent merkezine shuttle’la indim, dolaş-maya başlarken biraz sonra birisi koşarak geldi. “Uğur, buraya mı gel-



Mayıs 1991’de Ann Arbor’da University of Michigan’da: Uğur Tanyeli, Can Tanyeli, Gülsün Tanyeli, Arsev Bektaş Hanioglu, Oğuz Ertuğrul.

din?” Teknik Üniversite’den oraya gitmiş olan Perver Korça adında bir arkadaş. Şehircilik kürsüsünden. O da Ann Arbor’daymış bir yıldır ve beni çalıştığı binanın penceresinden görmüş. “Uğur değil mi bu sokakta yürüyen?” demiş. 18. yüzyıl romanları gibi, hani pikaresklerde olmadık rastlantılar birbirini izler. *Joseph Andrews* gibi bir hikâye. Olmadık insanlar, olmadık zenci kadın, öte taraftaki presbiteryen rahip, Perver. Nasıl bir şeydir bu? Bir kozmik düzen falan var herhalde benim bilmediğim diyeceğim.

Bütün bu işler olurken, daha Perver’le karşılaşmadan kentte biraz dolaştım. Baktım bir “remainder” (elde kalmış kitaplar) kitapçısı. Orada minnacık bir kitap aldım 50 sente. Ondan sonra da ev aramaya başladım doğal olarak, çünkü üniversitenin yurdu küçük bir yer. Banyosu ortak, yemek yeme imkânı yok. Sadece buzdolabı var, dolayısıyla sürekli üniversitenin bir yerinde yemek yemem ya da lokantaya gitmem gerekiyor. Odada hiçbir şey yapamıyorum. Odada hiçbir şey yapamayınca soğuk bir şey yemek gerekiyor. Orada en fazla on gün kadar kal-

dım. Bu arada da emlakçı şirketinden bir ev kiraladım, üniversitenin bir şirketine ait olan bir daire. Üniversitenin kendi konut şirketi de var. Yurtları çalıştıran doğrudan doğruya üniversite, ama bir de üniversitenin sahip olduğu ama yurt gibi çalıştırmadığı kiralık evler de bulunuyor. Öyle bir yerden iki yatak odalı bir ev kiraladım. 500 dolar gibi bir aylık kiraya kiraladım ki bedava. 1989-1990 yıllarından bahsediyoruz. Amerika için çok ucuzdu. Ben ders yılı başlangıcına geciktığım için o durum avantaj haline geldi. Herkes kiralamayı ağustos ayında yapıyor. Ben ekim gibi gittim, dolayısıyla herkes kiralananacak evi kiralamış. Kiralanmayan evler zaten bütün o kış kiralananmamış kalacaklardı. Dolayısıyla ucuz oldu bana. Amaçlamadığım bir ucuzluğa da böylece ulaştım. Şöyle söyleyeyim: Şu anda oğlumun bir arkadaşı Ann Arbor'da doktora yapıyor. Tek odalı bir daireye bildiğim kadarıyla 1.500 dolar gibi bir para ödüyor. O zaman bile tek odalı evlerde yaşayan Türkler hatırlıyorum ve benden daha fazla kira ödüyorlardı. Ben 500 dolara iki yatak odalı bir dairede kalıyordum.

İlginç olanı, o kiralama sırasında maruz kaldığım sorgulama. “Kaç kişi kalacaksınız?” diye sordu görevli. “Beş yaşında bir oğlum var, bir de eşim gelecek,” dedim. “İki yatak odası lazım,” dedi. Türkiye’de kim sorar kaç kişi kalacaksınız diye? “Mutlaka size iki yatak odası lazım.” Türklerin önemli bir bölümü iki kardeş bir odada kalıyorlardı mesela. Onların mutfak da yoktu. Bir tuvalet ve banyoyla odadan oluşan bir “efficiency”leri vardı. Stüdyo daire bile değildi. Bizimkiyse öyle değildi, salonu vardı ve bir de mobilyalıydı, unutmayalım. Ben sadece çarşaf, battaniye filan gibi temel ihtiyaçlarımı aldım.

Bu o dönemdeki Amerikalıların barınma standartlarına olan titiz ilgilerini yansıtıyor. Çocuğunuz var, tabii ki ayrı oda gerek. Şöyle bir şey diyemiyordunuz: “O da salonda yatıverir, zaten küçücük.” Hemen aramaya öyle başlıyorlardı. Ne boyda bir şey arıyorsunuz değil, kaç kişi kalacaksınız. Bu gelişmiş bir ülkeyle gelişmemişin farkı ya da Amerikan standardının herkesin zihninde ne kadar sağlam biçimde yer tuttuğu meselesi besbelli ki. Ötekilerin nasıl izin aldıklarını merak ediyordum. Sonra duydum ki çoğu yerde buna izin vermiyorlar. Yani iki kişinin bir odayı paylaşmasına sıcak bakmazdı ev sahipleri diye hatırlıyorum. Muhtemelen New York’ta yoksul bir semtte tabii ki o sayılar defalarca aşılyordur ayrı mesele. Ancak bir üniversite kasabasında standardın ne kadar sıkı tesis edilmiş olduğu aşikâr.

University of Michigan ve Akademik İlgiler

EBF: Ann Arbor’da University of Michigan’la diyalog nasıl başladı? Hangi konular üzerine, kimlerle çalıştınız? Biraz bundan söz eder misiniz?

UT: Ann Arbor’a giderken yazıştığım kişi Yasser Tabbaa adında Arap kökenli, daha doğrusu Suriye kökenli bir sanat tarihçisiydi. Çünkü oraya sanat tarihi bölümüyle bağlantılı olarak gittim. Mimarlık Fakültesi’ne değil, sanat tarihi bölümüne, daha doğrusu o zamanki adıyla Kuzey Afrika ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi ya da Enstitüsü’ne. Şimdi adı değiştirildi. “Osmanlı mimarlığıyla Suriye arasındaki mimari ilişkiler” gibi bir araştırma konusu tanımlamıştım. Türkiye’de çalışma imkânı yoktu bunu. “Acaba Suriye’yle ilgili malzeme bulur muyum, Osmanlı ile Suriye arasında bir kültürel ilişki tahayyülü geliştirebilir miyim?” diye düşündüm. Hâlâ anlamlı olduğuna inandığım bir konu.

EBF: Suriye, Osmanlı dünyasının bir parçası değil mi?

UT: Osmanlı dünyası içindeki kültürel ve mimari hareketlilik meselesi hiç çalışılmamış bir mesele. Onu çalışmaya niyet etmiştim. Ancak o zaman tam böyle formüle etmemiştim. Osmanlı merkez mimarlığı ile Suriye’deki mimarlık arasında bir ilişki var mı? Özellikle teknolojik ilişki var mı? Çünkü 16. yüzyılda Süleymaniye’ye bile Şam’dan taşçı geliyor. Bu bir ilişki olması gerektiğini düşündürüyor ama buna ilişkin hiçbir araştırma yok, hatta böyle bir meselenin varlığına bile kimse inemediğini hatırlamıyorum. Bunu tartışayım istemiştim. Yasser Tabbaa’ya da bu iyi gelmiş. Çünkü o Suriye kökenliydi. Ama kendisi sanat tarihçisi olduğu için bu alanda herhangi bir konuşma yaptığımızı hiç hatırlamıyorum. O hem sanat tarihçisiydi, hem de Osmanlı’ya özel bir ilgisi yoktu. Çünkü ortaçağ İslam dünyasıyla ilgili çalışıyordu. Ağır-lıklı Suriye ortaçağı...

Ondan sonra ne yaptım? Birkaç konferans vermek dışında orada çok ağırlıklı biçimde yazı yazdım. Kitaplık çalışması yaptım. Hele ilk birkaç ay boyunca... Eşim ve oğlum da gelmemişti. Neredeyse gecem gündüzüm belli değildi. Eve de dönmem gerekmiyordu. Sabahtan akşama kadar kütüphanedeydim dersem yanlış olmaz. Kütüphanenin özel küçük çalışma odalarında yaşadım neredeyse. O kadar abartılı bir çalışma temposu yürüttüm. Orada tesadüfen ilgimi çeken konu, Osmanlı’da zaman kavrayışının gelişimiyle ilgiliydi. Sonra onu yayınladım. Zaman kavrayışından kastettiğim şey, mekanik saatin kullanımıyla birlikte hem saat kavrayışı hem de temporal bilinç nasıl biçimleniyor meselesiydi.

Tesadüfen gündeme geldi. Hiç amaçlamadığım bir şeydi. Kitapçada gezerken Carlo Cipolla'nın küçük bir kitabını buldum, *Saat ve Saatler* adında minik bir kitap. Daha satın almadan içinde küçük bir cümle dikkatimi çekti: "İslam dünyasında da mekanik saat her yerde olduğu gibi zaman kavrayışını değiştirmiştir." Daha o sırada biliyordum ki bu hiç de öyle basit bir otomatizmle olmuyor. Hemen araştırmaya başladım ve oradan yola çıkarak onu Ann Arbor'da yapılan "Cross-cultural Encounters" başlıklı haberleşme semineri gibi bir şeyin içinde sundum bile. Neredeyse umurumda olmayan bir konu birdenbire karşıma çıktı. Oradan yola çıkarak zaman-mekân kavramının bütünlüğünden kaynaklanan, bunun mimari uzanımlarının olması gerektiğini, sadece zaman kavrayışının değişmesiyle de sınırlı kalmadığını, ütopyacı düşünceden mimari davranışına kadar uzanan boyutları olduğunu yavaş yavaş görmeye başladım. Öte yandan buradaki *Arredamento*'yla ilişkim sürüyordu. Her ay bir tane uzun denebilecek yazı gönderiyordum.

Onun ötesinde de çeşitli teknolojik meseleler üzerine çalıştım. Sözgelimi, sonra eşimle birlikte yayınladığımız Ayasofya demirlerini çalıştık mesela orada. Çünkü Ayasofya'ya ilk yapılışından başlayarak 20. yüzyıla kadar süren bir süreçte demir elemanlar eklenmiş. Bu demirlerin teknolojik bir kronolojisi oluşturulabilir mi? 6. yüzyılda demir başka bir şey, 20. yüzyılda demir bambaşka bir şey. Bunları genellikle de kimse çok fazla ciddiye almamıştı o zaman. Bir tarihleme denemesi yapan iki kişi, Paspates ve Mainstone, hatırlıyorum. Onlar da ciddi yanlışlarla doluydu. Onu çalışmaya başladık. Bir kere Türkiye'de olsa asla yapamayacağım bir çalışmaydı, çünkü Ayasofya'yla ilişkili, en erken dönemlerden başlayarak yazılmış hemen her şeye ulaşmanın mümkün olduğu bir yerden söz ediyorum. Bu ancak orada yapılabilirdi. Onunla ilgili bir metalürjistle tanıştığımı, daha doğrusu randevu talep ettiğimi hatırlıyorum, ama hiçbir faydası olmadı. Çünkü o metalürji tarihçisiydi ama Peru gümüşleri çalışmıştı. Şöyle bir şey çalışmış: 16. yüzyılda Peru gümüşü yeryüzüne dağılmaya başladığı zaman dünyanın her yerinde enflasyon yaratmış. Çünkü piyasadaki gümüş miktarını müthiş bir oranda tırmandırmış. O da bunu nasıl ilişkilendirebilirim diye düşünmüş ve paraların içindeki Peru gümüşü oranını araştırmaya başlamış. Paralar Peru gümüşünden mi basılıyor yoksa eski dünyanın bir yerindeki gümüş ocaklarından mı geliyor diye bir çalışma yürütmüş. Çünkü bütün dünyaya İspanya gümüş para ihraç ediyor o dönemde. Türkiye'yi de ilgilendirecek bir düzeyde enflasyona yol açıyor. Çünkü paranın temel

birimi gümüş ve gümüşün fiyatı düşüyor. İspanyollar neredeyse gümüş dampingi yapmışlar. Onu çalışmıştı. Benim işime yaramadı.

Ann Arbor'da çizim teknolojisiyle ilgili malzeme topladığımı hatırlıyorum. 30-40 sayfalık bir makale olarak hazırladım ama bugüne kadar hâlâ yayınlamadım o makaleyi; bu da ilginç, istediğim biçimde yürütülemeyen bir konuydu. Çünkü Türkiye dışında hiçbir İslam ülkesinde, küçük arızı bilgiler dışında doğrudan göndermesi olmayan literatüre bile ulaşmak mümkün olmadı. Bunun terminolojisi ve teknolojisiyle ilgili mimarlık bağlamında İran'da ne diyorlardı? Arap ülkelerinde, sözelimi Mısır'da ne deniyordu? 17. yüzyılda Yeni Delhi'de ne diyorlardı gibi meselelerle uğraştım. Kimse de bildiğim kadarıyla ondan sonra böyle bir şey yapmadı ve böyle bir yoldan gitmeyi deneyen de olmadı. Gülru Necipoğlu koca bir kitap yayımladı ama onun derdi bunlar değildi doğrusu. Yani hep Osmanlı'yla ve kısmen İslam dünyasıyla uğraştığımı söyleyebilirim. Ama bir yandan da Türkiye'ye neredeyse her ay çağdaş mimarlıkla ilgili bir metin gönderdim. Bayağı kapsamlı bir metin toplamı oluştu o dönemde. Özellikle çağdaş mimarlarla ilgili değerlendirme metinleriydi onlar.

EBF: Eşinizle birlikte yaptığınız bir çivi koleksiyonunuzun olduğunu biliyorum. O malzemeyi hangi yıllarda toplamaya başladınız? Ayasofya'daki demir aksamlarına duyduğunuz ilgiyle çivi koleksiyonu eşzamanlı mı gelişti?

UT: Hayır. O dönemde Süleymaniye külliyesi masraf defterlerini inceliyorduk. Bir de baktık, sayısız çivi adı geçiyor. Teknik Üniversite'de olduğum sırada, dolayısıyla 1980'lerin ikinci yarısında. Ann Arbor'a gitmeden önce. O zaman, cami cami, yapı yapı dolaştık. O dönemde şimdiki gibi değildi camiler, ortada dolaşmak suretiyle her boy çivi-yi... Yapıların ayakaltında olmayan katlarına çıkıldığı zaman, kubbe arasında, kurşunluk katının bir yerinde, her taraf çivi doluydu. Sökülmüş, atılmış çiviler. Birkaç santimden başlayarak hani 70 cm'e kadar uzanan çeşitli biçim ve boyutta çivi topladık. Şunu yapmaya çalıştık: Barkan'da adları geçen çivileri acaba teşhis edebilir miyiz? Her birinin farklı adı var. Bir tanesini bile belirleyemedik. Çünkü belgeler sadece çivinin adını ve fiyatını tanımlıyor. Ama ne boyda? Bu zaten Osmanlı ölçüm teknolojisinin en temel meselelerinden biridir. Sonra onu yazdım. Fiziko-sosyal ölçüm dediğim şey bu. Osmanlı 16. yüzyılda fiziko-matematik ölçüm yapmıyor. Dolayısıyla bilmem ne çivisi, ne boyda, ne kalınlıkta, kare kesitli mi tiğ kısmı, yoksa yuvarlak kesitli mi, hiçbiri

tanımlanmıyor. Dolayısıyla da eldekilerle belgelerdekileri ilişkilendiremedik. Ahşap tavalar halinde topladık. Şimdi eşimin odasının üstünde, Teknik Üniversite’de bir depoda duruyor onlar. Yüzlerce. Hepsini oturduk hangi camide, nerede bulduğumuzu üzerine etiketledik.

EBF: Bu koleksiyon şu an İTÜ’ye mi ait, yoksa size ait de orada mı muhafaza ediyorsunuz? Tarihsel yapıdan malzeme almak hukuki sorunlar yaratmıyor mu?

UT: İTÜ’nün değil. Bunları çalmadık. Hukuki bir sorun doğduğunu sanmam. Hepsi çöp diye gözden çıkarılmış, atılmış malzemeydi. Çatının üstüne, kurşunluk katının üstüne atılmış, oluğun içine atılmış. Hiç kimse bunları toplamaya kalkmamış. Şimdi o yapılar sürekli restorasyon gördükleri için onları topladılar, yok ettiler. Hiçbir yerde muhtemelen böyle bir koleksiyon da yok.

EBF: Bugün toptasaydınız çok ciddi hukuksal problemlere yol açabilirdi.

UT: Ama zaten toplayamazsınız. Bütün o yapıları o kadar ağır restorasyonlara tabi tuttular ki, aslında bu yapılarda böyle bir şey bulma imkânı da kalmadı. Eskiden bu tür malzemeleri İstanbul’da neredeyse yüzeyden toplamak mümkündü. Caminin avlusuna atılmış vaziyette... Medreseye girersiniz, medrese yıkıktır. Her tarafında inşaat malzemesi. Davut Paşa Medresesi mesela, her köşesinde çiviler, tuğlalar, her çeşit malzeme ortalıkta dururdu. Çocuklar oynardı. Tarlada arkeologlar yüzey araştırmaları yapar ya, İstanbul’da aynı yöntemle böyle bir arkeolojik yüzey araştırması yaptık diyebilirim.

EBF: Ann Arbor konusundaki ilginizin ön safhası olduğu görülüyor.

UT: Ayasofya demirleri meselesi, Ayasofya’da eşimin doktora çalışması sırasında dolaşırken aklımıza geldi. Eşimin doktora çalışması demirin Osmanlı’daki strüktürel kullanımı konulu bir çalışmaydı. Tek tek her yapıda gergiler türünden strüktürel elemanları araştırıyordu. Onları araştırırken Ayasofya’ya gittik, bir de baktık ki hiçbir yerde olmayacak kadar çok çeşitli eleman içeriyor. Dolayısıyla bu eşimin doktora tezine giremedi zaten. O kendi başlı başına araştırılması gereken bir konuydu. Ama biz orada daha o aşamada bile onları tespit etmeye çalıştık. Burada şu nitelikte demir var gibi... Hem fotografik olarak belgeledik, hem planlar üzerinde gösterdik. Bazılarını gittik ölçük. Ama Türkiye’de değerlendiremedik. Çünkü Ayasofya’yla ilgili kaynaklara istediğimiz ölçüde ulaşamadık. Ondan sonra Ann Arbor’da bu imkân doğdu. Makale olarak yayınlandı. *Sanat Tarihi Defterleri*’nde “Metin Ahunbay’a Armağan” diye bir sayı içinde yayımlandı.

EBF: Yayınlanamadan kaldı dediğiniz çalışma hangisiydi?

UT: O mimari çizime ilişkindi. İslam dünyasında mimari çizim, plan vs. ile ilgili. O sadece benim yaptığım bir çalışmaydı. Onun içinden çıkamadım itiraf edeyim. Onun malzemesi öyle dağınık malzemeydi ki Osmanlı'daki duruma hâkim olunabiliyordu ama örneğin İran hiçbir şekilde mümkün olmadı. İran'da böyle bir literatür de yok. İran'da mimarlıkla ilgili arşiv yok. Dolayısıyla eski tarih kitaplarının içinde aramak lazım. İlginç gelen şuydu: Erken dönem İslam dünyasında sayısız yapı için "Sultan kendi aklına göre bilmem ne camisini planladı," gibi ifadelere rastladım. Adam ama hükümdar. "Bu yapıyı tasarlayan Timur'dur," gibi dönem metinleri buldum. Başlı başına ilginç bir meseleydi bu. Türkiye'de ise Fatih'e kadar uzanan böyle belgeler var. Sultan planları doğrudan hazırlamış gibi anlatan metinler var. Ancak önemli bir bölümünü Batı dillerine yapılmış çevirilerde buldum. Her birinde özgün kaynağa gitmek gerekiyor. Bu esaslı bir emek. Onu yapamadım ama sayısız Ortaçağ İslam Tarihi kitabında, bu tür monarkla yapının planlanması arasında doğrudan ilişki tahayyül eden ya da bunu ima eden metin var. Bu şimdi belli ki simgesel bir şey. Padişahların oturup da mimarlık yaptıklarına inanmak mümkün olabilir mi? O halde bu ne demek?

EBF: Muhtemelen hükümdarın beklentilerini ifade ediyorlardı herhalde.

UT: Beklentilerini ifade ediyor ama şöyle bir şeye de işaret ediyor. Hükümdarın iktidarıyla yapının tasarlanması arasında doğrudan bir bağlantı tahayyül ediyorlarsa, bu aynı zamanda yapı inşaatının siyasal iktidarı üreten temel araçlardan biri olduğunu da ifade ediyor. Ama bunu ciddi araştırmak gerekiyordu. Sayısız metne bakmak gerekiyor. Bunu bu kadar kestirmeden konuşma şansımız yok. Yüksek lisans derslerinde de boyuna anlatırım.

EBF: O anlamda sayısız olarak tanımlanacak bir metin yoğunluğu yok ki.

UT: Tahkiki çok zordu. Bulabildiğim her metin ulaşılabilir metin toplamının sınırını tanımlıyordu. Bazılarında daha avantajlıydım. *Baburnâme*'yi aldım okudum. *Baburnâme* Türkçe, Çağatayca. *Tarih-i Cihan Güşa*'yı alıp da okumaya kalkınca, Farsça bir metin, ona egemen olunmuyor. Okusam bile şöyle okuyabiliyordum. Diyelim ki İngilizce metinde sayfa bilmem kaç diye gösteriliyor, Farsça metne gidiyorum, sadece orayı okuyorum. Ama on beş sayfa önce ne var bilmiyorum ki. Oturup her şeyi okuyacak halim yok. Bu da işi tıkıyordu. Metni de yaz-

dım. 35-40 sayfa gibi hatırlıyorum. Hâlâ durur. Öyle kaldı o metin. Bir daha da dönemedim. Tıkandı.

EBF: Demir kullanımıyla ilgili başka makalelerinizin de olduğunu hatırlıyorum. Mesela Koca Ragıp Paşa Külliyesi’nde kullanılan sütun başlıklarındaki demir kullanımını ve üslupsal özelliklerini incelediğiniz, Topkapı Sarayı’ndakilerle kıyasladığınız ve Gülru Necipoğlu’nu eleştirdiğiniz bir makaleniz vardı. Hangi dönemde çıkmıştı o yazınız?

UT: O *Topkapı Sarayı Yıllığı*’nda çıkan bir makaleydi. Topkapı Sarayı hazine dairesinin kronolojisine ilişkin bir şeydi. Necipoğlu onun bir dönemde yapıldığını ve bugün gördüğümüz revağın Fatih çağına ait olduğunu iddia ediyordu. Ben de bunun hiçbir şekilde Fatih çağına ait olamayacağını, birincisi demir detaylarının zaten 18. yüzyıl detayları olduğunu, ikincisi ise sütun başlarının kabaca 1740’lar ila 1800 arasındaki İstanbul yapılarının birçoğunda mevcut olduğunu gösterdim. 18. yüzyıl yapılarının hangisine gittiysem o başlığın çeşitlemeleri vardı. Şaşırtıcıydı. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi’nde, Koca Ragıp Paşa’nın türbesinde, Eyüp’te Mihrişah Valide Sultan Türbesi’nde, Nuruosmaniye’de vardı. Dediğim gibi, aramaya bile gerek yoktu.

EBF: Eşinizin Ann Arbor’a gelişi akademik bir çerçevede mi gerçekleşti? Orada kendi çalışmalarını sürdürdü mü?

UT: Ben de eşim de oraya resmen “visiting scholar” statüsünde geldik.

EBF: Onun çalışmaları ne üzerinde yoğunlaştı?

UT: O çok ağırlıklı biçimde Osmanlı teknolojisi çalışıyordu. Büyük ölçüde onu çalıştı. Alanı ağırlıklı biçimde demirdi. Osmanlı demiriyle Roma teknolojisi arasındaki dönemi incelemeye çalıştı. Arkeolojik metinleri kullandı. Örneğin Roma’da, Villa Adriana’nın çok yerinde demir elemanlar var, onları o araştırdı epeyi. Bayağı bir malzeme çıktı orada. O malzemenin de önemli bir bölümünü Ayasofya demirlerinde kullandık.

EBF: Ann Arbor’da toplamda ne kadar kaldınız?

UT: Ekimde gittim ağustosta döndüm. Bir yıldan az. Ders yılı içinde kaldım. Demek ki sonbahar sömestr başlarken dönmüşüm. Ev kiram da ona göreydi. Ağustosta evi boşaltmak gerekiyordu. Kiralama sistemi de doğal olarak öğrencinin orada bulunduğu süreye göre ayarlanıyor. Ağustosta yeni öğrenciler başlayacak sömestr için yer ararlar. Ben de İTÜ’ye tekrar döndüm. O kadar gürültüden sonra.

EBF: University of Michigan’a istifa ederek mi yoksa belli bir süreliğine izin alarak mı gitmişsiniz?

UT: Resmi görevlendirmeye gittim. Ben Amerika’ya gittikten sonra buradaki tartışmalar da durdu. Buradakilerin de “hadi atalım” diye-

cek halleri yoktu. İnşallah hiç dönmez diye düşünüyorlardı herhalde. Döndüm geldim, kürsü odasına hiç uğramadım, istifa ettim. İş bu kadar kötüye döndükten sonra, “ben geldim merhaba” diyecek halim yoktu, tahmin edeceğiniz gibi.

İTÜ’de Akademisyen Portreleri

EBF: İTÜ’deki derslerin işleyiş süreci ve Metin Sözen’le ilişkiniz üzerinde durabilir miyiz? Birlikte bir sanat sözlüğü yayımladınız. Bu işbirliği nasıl gelişti?

UT: 1982 yılının Kasım ayında Teknik Üniversite’ye geçmiştim. Metin Bey’in derslerinin kendisiyle beraber bir bölümünü yürüttüm. Yanlış hatırlamıyorsam lisans dersi Anadolu Mimarlığı’ydı ve Türk dönemini anlatıyordu. O derste ona yardımcı olmadım. Yapmışsam bile kendisinin İstanbul’da olmadığı sırada birkaç dersini yapmışımdır. Metin Bey’in seçmeli dersleri vardı, mesela Türkiye’nin Kentsel Tarihi. O zaten benim çalışma alanımla bağlantılıydı ve kendisi o dersin açılmasını o nedenle önermişti. En fazla iki dönem açık kalmıştı o ders, onu bir ölçüde beraber yaptığımızı söyleyebilirim. Yüksek lisansta bazı dersleri kısmen benim üstlendiğimi söyleyebilirim. Şimdi ayrıntılarını doğrusu hatırlayamayacağım meseleler.

Metin Bey’le, asıl önemlisi, doktoramı yaptım. Metin Bey’le doktora yapmanın en azından benim açımdan olumlu bir tarafı vardı. Metin Bey konuşulabilir bir insandır. İletişim kolaylığı vardır. Karşılıklı bir laf söylenebilir, itiraz edilebilir. Eşdeğer bir tartışma zemini vardır. Bu da doktora bağlamında önemli bir şeydi. Doktoranın içeriğine yönelik tartışmalar mı yaptık? Hayır, yapmadık ama Metin Bey zaten böyle bir durumda kişiyi özgür bırakan biriydi. Ancak o dönemde hiçbir hocanın doktora yapanın peşinden koştuğunu söylemek mümkün gözükmez. Kendisiyle doktoranın ötesine giden bir insani iletişim kolaylığı vardı ki o çok önemli bir meseleydi. O dönemde geldiğim İTÜ’de Filiz Özer ve Semra Ögel benim alınmama muhalefet ettikten sonra beni karşılarında bulduklarında onlarla ilişki son derece zordu. Herhangi bir diyalog yoktu, olamazdı da zaten. İkisinin de İTÜ’de kaldığım süre boyunca benimle ciddi diyalog sorunları olmaya devam etti. Ama Metin Bey’le böyle değildi. Herkesle kolaylıkla ahbaplık kuran bir tarafı olduğu için benimle de dostça diyebileceğim bir diyalog ortamı kurdu. Metin Bey’le konuşulabilir, dertleşilebilirdi. Bu akademide insanın gerçekten ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Doğrusu Metin Bey’in bu yönüyle yeri doldurulmaz bir tarafı vardır.

Bu yüzden düşman edindim mi, düşman edindim. Mesela Ayla Ödekan, Metin Bey’le arası çok kötü olduğu için, neredeyse kanlı bıçaklı olduğu için sonraki dönemde benden nefret etti dersem yanlış bir şey söylemiş olmam. Gidip benim aleyhime Filiz Özer ve Semra Ögel’le birlikte hareket etti ki tek gerekçesi benim Metin Bey’le diyalogumun oluşuydu. Sanki ben Metin Bey’le bir blok oluşturmuşum gibi Ayla Hanım’dan eleştiri aldığımı da biliyorum; beni bir anlamda ihanet etmiş gibi tahayyül ettiğini gayet iyi hatırlıyorum.

EBF: Metin Bey’le Ayla Hanım arasındaki gerilimin nedeni neydi?

UT: Akademik dünyada böyle gerilimlerin gerisini bilmenin imkânı yok. Ancak geldiğim gün bile bölümün gençleri beni bu konuda uyardılar. Aman dikkat et, bu bununla kavgalı, şu bununla kavgalı... Bu bana hemen açıklandı kürsü içinde. Hiçbirinin de yanlış olmadığını görme imkânı buldum. Arkadaşlar iyilik yaptılar. Herkesin zaaflarına dair küçük ve çok efendice anlatımlar yapıldığını hatırlıyorum. Ayağını denk al şeklinde konuşulduğunu hatırlıyorum. Dünyanın her yerinde duygu- daşlık yapanlar böyle küçük yardımlarda bulunurlar. Bana da o zaman bulunulduğunu söylemeye çalışıyorum. Ama o dönemde Metin Bey’le olan diyalogum Ayla Ödekan’la olan diyalogumu çok çok problemli hale getirdi, neredeyse tıkadı.

EBF: Metin Bey’le aranızdaki diyaloga rağmen historiyoğrafik yaklaşım manasında bir paylaşım olmamasını nasıl açıklıyorsunuz?

UT: Metin Bey polemiklerin adamı değildi. Doğan Bey’le her dakika böyle şeyler tartışılabilir. Doğan Bey her konuda oturur tartışır, laf yetiştirir. Metin Bey öyle değildi, o gerçekten insani diyalogların insanıydı. Oturup da onun önüne bir mimarlık tarihi problemi koyup da Metin Bey’le tartıştığımı bilmiyorum, tartışmazdı. Bu durum Türkiye’de çok yaygındır. Çoğu kişiyle tartışılmaz zaten ya da tartıştığınız konu kendi bilgi alanınıza ait değildir, insani ilişkiler alanına aittir tartışmalar, kavgalar. Ne o böyle bir şeye hevesliydi ne ben ondan öyle bir şey bekliyordum. O kürsüde çoğu insanla bunlar söz konusu olmadığı için... O yüzden sadece ona has bir meseleymiş gibi sunmam doğru olmaz. Metin Ahunbay’la da konuşulmazdı. Ciddi denebilecek bir Antikite ve Bizans bilgisi vardı. Antikite’yle hiçbir zaman ilgili değildim ama Bizans bağlamında doğrusu kendisiyle konuşmak isterdim. Böyle bir şey hiç söz konusu olmadı. Metin Ahunbay’la diyalogumuz ölünceye kadar “Merhaba, nasılsınız?” gibi sorularla sınırlı kalmıştır. Bu çok yaygın bir akademik hem var hem yok diyalogudur.

Daha fazla bir diyalog Afife Batur’la vardı. Yıllarca aynı odayı paylaştık zaten. Gündelik siyaset konuşması da dahil olmak üzere epeyi muhabbet ettiğimizi hatırlıyorum. Her sabah karşılaştığımız zaman önce günün siyasetini değerlendirmekten başlayan bir muhabbetimiz uzun yıllar oldu. Herkesle olmadı. Ayla Ödekan’la olmadı, olmadı. Metin Bey’le insani bir biçimde oldu. Doğan Bey’le tam aksine insani biçimde olmadı, ama itişme, bazı konularda karşılıklı olarak birbirine itiraz etme şeklinde oldu. Herkesin kişiliğiyle bağlantılı bir diyalog kurulabilme imkânı ve imkânsızlığı vardı. Özel bir durum kimse için söz konusu değildi ama herkes özel bir durumdu zaten.

Ahunbay çok kapalı bir öğretim üyesiydi. Kapalıdan kastım, kişilik olarak diyalog kurulması zaten zordu, kulakları esaslı bir biçimde duymuyordu ama bunun iştirme problemiyle ilgili olduğunu iddia edemeyeceğim. Öyle oturup herhangi bir konu açsın, herhangi bir konuyu tartışmaya zorlasın, öyle bir şey yoktu. Bende böyle bir şey vardır. Hatta hevesli olduğum diyalog, insani diyalogdan çok, karşılıklı tartışmadır. Ahunbay’da öyle bir şey yoktu. Ne insani diyalog bağlamında dışa açıktı, ne de herhangi bir disipliner tartışmanın içinde konumlanırdı. Zor bir kişilikti diyebilirim. Metin Sözen tam tersine diyaloglar bağlamında kolay kişilikti. Afife Batur diyaloglar bağlamında kolay bir kişilikti; daha açık, daha rahat konuşulan biriydi. Diğer tarafta da, zaten neredeyse hiç diyalogum olmayan Semra Ögel ile Filiz Özer vardı. Neredeyse iş bazında: “Benim şu dersimi verin,” “Peki, vereyim,” ile sınırlı. “Şu resmi yazının yazılması gerekiyor,” “Peki, yazayım gelayım,” şeklindeki kürsü içi angaryaları yürütmekle sınırlıydı. Onları bile benden çok hoşnut olmadıkları için İlknur Kolay’a yaptırırlardı. Benden bir şeyler istemek zorluğundan ötürü olsa gerek, İlknur çok angarya iş yaptı dersem hakkını ödemiş olacağım belki de. Bu böyle devam ederken ben doktoramı verdim.

Öğrenci Profillerinin Analizi: İTÜ, Akademi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği

EBF: Yıldız Teknik Üniversitesi’nin Türkiye’de mimarlık eğitimi-deki yeri hakkındaki düşüncelerinizi aktarabilir misiniz?

UT: Yıldız, mimarlık okulu olarak uzun bir süre Türkiye’de mimarlık sahnesinde ciddiye alınan bir yer değildi. Ben lisans düzeyinde mimarlık eğitimi yaparken, Türkiye’de hangi mimarlık okulları var diye sorulduğu zaman, İstanbul Teknik Üniversitesi var, Akademi var,

ODTÜ var şeklinde bir yargı verilirdi. O zamanlar çoğu kişi Yıldız'ı bir mimarlık eğitimi merkezi olarak pek anmazdı. Uzun süre bu anlamda ciddiye alınmadığını biliyorum. Benim orası hakkında kapsamlı bir fikrim de yoktu. Sadece dönemin havasını size anlatıyorum.

12 Eylül'den sonra YÖK kurulduğu zaman üniversiteye dönüştürüldü ve o zaman bir imkân doğabilir hale geldi. O dönemde bildiğim kadarıyla yeni atanmış Yıldız Rektörü Süha Toner'di. O bir Akademili, şimdiki MSGSÜ'lüydü ve okulun bir revizyona ihtiyacı olduğunu düşündü, mesala Mimarlık Fakültesi dekanlığına Necati İncaoğlu'nu getirdi Teknik Üniversite'den. Necati İncaoğlu'yla birlikte orasının fakülteye dönüşmeye başladığını söyleyebilirim. Ondan önce orası bir teknik okulun mimarlık bölümü olarak işlev görüyordu. Bu gerçek bir dönüm noktası sayılmalıdır.

Kadroları değiştirmeye çalıştı, yeni elemanlar almaya çalıştı. Okulu dışarıdan beslemeye çalıştı. Sadece kendi mezunlarıyla tanımlı bir yer olmaktan çıkarmaya çalıştı. Epeyi bir rol oynadı orada. Arkasından Işık Aydemir, sonra da Hakkı Bey dekan oldu. Hakkı Önel, Yıldız'da değişim bağlamında yol alınmasını sağladı. Yıldız'ın dönüşümü bağlamında çok önemli rol oynadı. Kimileri dersini bile yapmayan, görevine gelmeyen öğretim üyeleri vardı. Onları okul sisteminin dışına çıkarmaya çalıştı Hakkı Bey ve yeni elemanlar almaya çalıştı. O aralıkta, Yıldız gerçekten de değişim ivmesini yakalamak bağlamında Türkiye'deki en hızlı okuldu neredeyse. Çünkü diğer okullardan çok daha belirgin bir şekilde yeni ve canlı bir şey olmaya çalışıyordu. Ne kadar oldu, elinde ne imkân vardı, o ayrı bir tartışma ama gerçekten bu ivmeyi yakaladı. Hatta bir dönem Yıldız'a imrenildiğini söyleyeceğim. En azından Hakkı Bey'in bulunduğu dönemde Yıldız'ın saygınlığının müthiş arttığını söyleyebilirim.

Yıldız'ın temel açmazı, bunu kabul etmek zorundayız ki, bir teknik okul olarak açılmasının bir kimlik olarak üzerine yapışmasından kaynaklanıyordu. Çünkü çok uzun süre boyunca oraya alınan öğrencilerin önemli bir bölümünün liseden gelmediğini biliyorum. Bir zamanlar, kabaca 1950-70 aralığında, öğrencilerin önemli bir bölümü sanat okullarından gelirlermiş. Bu bambaşka bir köken tanımlar. Türkiye'de lise eğitiminin şahane olduğunu söyleyecek halim yok, berbat olduğunu ben de biliyorum ama sanat okulunun bazı önemli entelektüel ilgilerle hemen hiç bağlantılı olmadığını da unutmamak zorundayız. Türkiye'de sanat okulu, adı sanat okuludur ama onlar teknik hizmetler vermek için

yetiştirilen elemanlardı ve oradan Yıldız'a doğrudan bir yolun olması okulun başka bir şey olmasına yol açıyordu.

Bunun bir üniversitenin öğrenci alma güzergâhı olması gerektiğini iddia edemeyiz. Bu kimseyi aşağılamak için söylediğim bir şey değil. Böyle okullardan mezun olanları aşağılamak için hiç değil. Hem haddim değil. Zaten öyle bir sanat okulu tipolojisi artık söz konusu değil. Yine de Yıldız, üniversiteye dönüşmesi öncesinde, eski İTÜ'nün aldığı öğrencilerin tipolojisinde öğrenci almadı diyeceğim. En azından çoğunluk öyle değildi. O dönemde bunları benim gençliğimde gözle ayırt etmek bile mümkündü. Öğrencilerin toplumsal kökenlerini anlayabilirdiniz. İTÜ öğrencisi başka biçimde giyinirdi, başka bir şeydi, Güzel Sanatlar Akademisi başka bir şey, Yıldız başka bir şeydi.

EBF: Nasıl bir şeydi?

UT: Şöyle söyleyeyim: Güzel Sanatlar Akademisi'nde genellikle Anadolu kökenli kimse olmazdı. Benim girdiğim yıllarda öğrencilerin büyük bir bölümü, ailesinin adresi İstanbul olan insanlardı. Anadolu'dan gelen öğrenciler çok küçük bir grup oluşturlardı. Onların önemli bir bölümü de Ankara ve İzmir'den gelmiş olurlardı. Mesela Erzurum'dan, Antep'ten gelmiş bir öğrenci görmedim. Bir kere bu bir şey söylüyor. Genellikle Akademi öğretimi ve ortamı gerçekten de burjuva kökenine işaret ediyordu bence. O dönem için Türkiye'de burjuva olarak tanımlanabilecek bir aile varsa, gerçekten Akademi öğrencisinin ailesi böyle bir kökendendi. O yıllarda bu okunaklıydı. Zaten o tür bir eğitimin risklerini taşıyabilmek için ailenin hem psikolojik hem parasal olarak buna hazır olması gerekiyordu. Birisinin çocuğunun ressam, heykeltıraş, grafikçi olmasını kabul edebilmesi için epeyi yüksek bir toplumsal ve finansal maliyeti karşılaması gerekirdi.

Teknik Üniversite çok farklı bir kökenden öğrenci alırdı. O da ayırt edilirdi. Özel bir sınavı vardı. Zaten hepsinin özel sınavı vardı; Yıldız'ın, Akademi'nin, ODTÜ'nün. Teknik Üniversite ise Anadolu'dan çok fazla öğrenci alırdı. Oraya gelen öğrenci liselerin fen sınıflarının iyi öğrencilerinden olurdu. Ancak kökenler İstanbul'la sınırlı olmazdı. Oraya pekâlâ Erzurum Lisesi'nden de öğrenci gelirdi. Yapılan sınavın öğrenci tipolojisinde zekâ testiyle tanımlanabilir bir kaliteye ne kadar işaret ettiğini söyleyemem. Ancak yine de Türkiye'de matematik, fizik eğitimi ne kadar kötü olursa olsun yine de bir şey tanımlar. Bir ölçüde diyebilirim ki uyanık denebilecek bir öğrenci tipiyle karakterize olurdu İTÜ. Fakat İstanbullulukla karakterize olmazdı, burjuva kökenlilikle karak-

terize olmazdı. İçlerinden önemli bir bölümü yurtlarda kalırlardı mesela. O oranlar bilinseydi ilginç sonuçlar çıkarılabilirdi. Hiçbir zaman böyle bir araştırma yapılmadığı için, diyelim ki 1975 yılında mimarlık öğrencilerinin ne kadarı yurтта, ne kadarı ailesiyle kalıyordu, ne kadarı ev tutmuştu gibi bir ayırım ne yazık ki elimizde yok. Ama bunu kaba gözlemimle söylüyor olsaydım, en fazla ailesiyle yaşayan ya da ayrı eve çıkmış öğrenci Akademi'deydi derim. Teknik Üniversite'nin yurdu diye bir efsane vardı. Önemlice bir bölümü orada kalırdı. Akademi'nin yurdu yoktu. Öğrencinin başka yurtlarda kalması gerekiyordu.

Eski resimlere baktığım zaman en çok beni eğlendiren şey 1960'ların Teknik Üniversite öğrencilerinin kıyafetleridir; hepsi takım elbiseli öğrencilerdir. Akademi öğrencileri öyle değillerdi. Türkiye'de öğrencilerin giyim kuşamı bile çok şey söyler. Siyasal tavırlar bağlamında çok şey söyler. Teknik Üniversite'de genel olarak radikal sol eğilimlerin epeyi güçlü bir şekilde temsil edildiğini hatırlıyorum. Aynı yıllarda Güzel Sanatlar Akademisi'nde aynı kompozisyonu görmezdik. Öğrencilerin çoğunluğunun orada da sol eğilimli olduğunu rahatça söyleyebilirim, ama radikal öğrenci sayısının kıyaslanmayacak kadar az olduğuna eminim. İTÜ'de boykot yapılıyorsa ve birkaç öğrenci de boykotu kırmaya çalışıyorsa bu polisiye bir olaya dönüşebilirdi. Akademi'de ise olsa olsa öğrenciler kendi aralarında tartışırlardı, "Ben okula gireceğim," diyen öğrencinin arkadaşları tarafından kapıdan çevrildiğini hiç hatırlamıyorum, kimsenin buna kalkıştığını da hatırlamıyorum. "Hayır, ben sizinle aynı fikirde değilim," diyen birini kimse kapının dışına atmaya çalışmazdı, ama aynı yıllarda bu Teknik Üniversite'de göze alınması zor bir riskti.

Yıldız ise 1970'lerde ağırlıklı olarak sağ kökenli öğrenci alırdı. Benim kuşağım için Yıldız, Milliyetçi MHP çizgisini temsil eden bir yerdi. Hiç kuşkusuz bütün okullarda farklı öğrenciler vardı ama Yıldız'da 70'lerde solcu öğrenci sayısı çok düşüktü, onların kendini gösterebilme şansı çok yoktu. Teknik Üniversite'de ise sağcı öğrencinin kendini gösterebilme şansı çok düşüktü. Eminim ki önemli ölçüde sağcı öğrenci de vardı. Olmadığını düşünmem için çok saf olmam lazım, ancak çok güçlü bir sol egemenlik söz konusuydu. Akademi'de ise sağcı öğrencinin neredeyse hiç olmadığını, solun ise epeyi sakın bir sol olduğunu söyleyebilirim.

EBF: Türkiye'deki sol hareketlerin de sağdan epeyi beslediği düşünülecek olursa ortaya ilginç bir kompozisyon çıkıyor.

UT: Nasıl?

EBF: Türkiye’de sol, uluslararası standartlarda değerlendirildiğinde, sağcı bir hareket olarak bile tanımlanabilir. Buradaki sol, vatanseverlik vs. gibi pek çok sağ söylemi temsil eder.

UT: Onda en küçük tereddüttüm yok. Ben bir yıl Teknik Üniversite’de okuduğum için bunu rahatça söyleyebilirim gözlem olarak bile. Kendini solcu zannedenlerin önemli bir bölümü aslında dünyanın başka bir yerinde esaslı sağcılar sayılabilirlerdi. Milliyetçi eğilimler güçlüydü. Kaba kuvvet merakı iki tarafta da yaygındı. Çok acıklı bir biçimde cinsel ayrımcılık söz konusuydu. Kız-erkek toplumsal rol ayrımının sağa özgü reflekslerini solcu öğrencilerde de görmek mümkündü. Ama onlar kendisini solcu zannederlerdi. O yıllarda, o meşhur “Bacım” muhabbeti Teknik Üniversite’de epeyi güçlüydü. Fakat Akademi’de o dil yoktu. Dünyanın her yerindeki kriterlerle, solcu olanların önemli bir bölümü aslında sağcı hatta aşırı sağcıydılar. Solcu olmalarını sağlayan tek şey, bana öyle gelir ki, gelir dağılımı eşitliğini merkeze almalarının ve kendilerini dinsel aidiyetleriyle tanımlamamalarının dışında pek azdı.

Milliyetçi refleksleri unutmaya hali solcular için söz konusu muydu? Önemli bir bölümü için hiç sanmıyorum. Amerikan aleyhtarlığının içinde dile getirilen argümanları o yıllarda hatırlıyorum. Hepsi neredeyse sağ argümanlardı. Amerikan emperyalizmi demekle o söylem anti-emperyalist olmuyordu. Öncelikle Türkiye’deki zenofobik reflekslere gönderme yapıyordu. Ama yine de bu bağlamda Akademi’nin farklı olduğunu söyleyebilirim. Bu bir Akademi efsanesi oluşturmak olmasın, insanlar çok kolay böyle efsaneler üretebiliyorlar, ama yine de Akademi’nin çok daha özgürlükçü bir sol damarı vardı. Daha liberal olduğunu rahatça söyleyebilirim. Hiç kuşkusuz o dönemin Türkiye’sinin kısıtlılıkları çerçevesinde bir liberalizmdi. Örneğin, farklı etnik gruplardan insanların yadınanmasının muhtemelen en az olduğu yerd. Gayrimüslimlerin arkadaş edinildiği bir yerd. Kesinlikle hiçbir arkadaşımın gayrimüslimler aleyhinde tek sözcük kullandığına tanık olmadım sözgelimi. O yıllarda gündelik dilden fıskırırdı.

EBF: Gayrimüslimler arkadaş edinilebilirdi diyorsunuz. Bunu ifade etmenin kendisi milliyetçi bir damara işaret etmiyor mu? Özgürlükçü kimliğini hoşgörü/tolerans söylemi üzerinden ifade etmeye çalışan bir grup var o dönemde, hiç kuşkusuz şimdilerde de ama tolerans söylemini oldukça eşitliksiz, asimetrik ve tehditkâr buluyorum.

UT: Hayır, gayrimüslim arkadaş edinmek olağandı diyorum. O kadar. Sadece benim için değil, herkes için olağan olduğunu söylemeye

çalışıyorum. Ortam Türkiye ölçüleriyle neredeyse liberaldi. Bir yıl Teknik Üniversite’de okumuş ve sonra Akademi’ye geçmiş biri olarak neredeyse yetkiyle söylüyorum bunu. Hoşgörü gösterilirdi demiyorum. Böyle bir dil değildi bu.

EBF: Böyle bir dil değildi diyorsunuz ama öğrencinin gayrimüslimliğini de unutmuyorsunuz bir şekilde.

UT: Tabii ki arkadaşınızın gayrimüslim olup olmadığını bilirsiniz. Ama önem taşımazdı. Bir veri değildi. Birisinin gayrimüslimliğinin bir kişilik özelliği olarak zikredildiğini bile hatırlamıyorum. Gerçekten Türkiye’deki hiçbir yerde görmediğim bir şeydi bu.

EBF: Siz üniversite hayatınıza İTÜ’de başlayıp ardından Akademi’ye geçtiniz. Bu süreç nasıl gelişti?

UT: Önce 1969-70 ders yılında İTÜ İnşaat Fakültesi’ne gittim. Mühendislik tasarımı diye bir şeyin var olduğunu biliyordum. Bunun o zaman Türkiye’de yapılabilir bir şey olduğunu zannediyordum. Böyle bir safiyetim vardı. Bir yıl gittim, tasarıma ilişkin hiçbir şey yoktu. Lisenin dördüncü sınıfı gibi bir öğrenim gördüm: Matematik, fizik vs. İstediğimin bu olmadığını çok net bir şekilde anladım. O zamanlar zaten yol değiştirmek şimdikinden çok daha kolaydı. Akademi’nin ayrı bir sınavı vardı, girdim ve öteki tarafa transfer oldum. Hayatımdaki en büyük akıllılıklardan birini yaptığımı kesinlikle inanıyorum. O anlamıyla inşaat mühendisliğinin benim beklentilerim bağlamında bir anlamı yoktu. Ben inşaat mühendisliğinin tasarımsal bir pratik olduğunu düşünüyordum. Geldiğim yerde tasarımsal olanın mühendisliğin yanından bile geçmediğine yönelik bir inançla karşılaştım. Bu Türkiye’ye özgü bir garabettir. Kuşkusuz bir ölçüde inşaat mühendisliğine özgü bir garabettir, dünyanın pek çok yerinde mühendisliğin tasarımla bozulmasına yönelik bir inanç hep vardır. Türkiye’deyse mühendislik tartışılmaz olarak mutlak matematiksel bir pratik zannedilir. Fen bilimlerinin Türkiye’deki gülünç otoritesini düşünecek olursak buradaki daha da acıklıdır. Bunlardan doğrusu pek de haberdar değildim ve oradan bir yıl sonra zor kaçtım.

Komik olan şey, çok sık anlattığım bir şey: Akademi sınavına girdim, sınav sırasında salona girerken herkesten kimlik alıyorlardı, ben de İTÜ kimliğimi verdim, hocalardan birinin “Oğlum sen enayi misin? Ne diye buralara geliyorsun? Mis gibi girmişsin inşaat fakültesine,” dediğini hatırlıyorum. İnşaatın prestiji o kadar yüksekti ki. Bunları söyleyen Rebiî Gorbón, eski kuşaktan bir mimarlık fakültesi profesörüydü. İnşaat



Güzel Sanatlar Akademisi, mimarlık birinci sınıf, Mart 1971.

mühendisliği çok daha prestijli kabul ediliyordu. O zamanlar inşaat mühendisliğine girmek mimarlığa girmekten daha zordu.

EBF: Bir üçüncü dünya ideolojisi olarak mühendisliğin o dönemde daha güçlü bir iktidar tahayyülünü temsil etmesiyle de ilintili olmalı.

UT: Nilüfer Göle'nin teknokrasinin Türkiye'deki tırmanış yaptığı yılları anlatan kitabını (*Mühendisler ve İdeoloji*) düşünün. Belki ben bile safiyetimi o toplumsal ortama borçluydum. Saint-Simoncu safiyet muhtemelen bende de vardı. Ama Türkiye'de çok güçlü bir şekilde vardı. Mimarlık teknokratik iktidar talebinden aynı oranda pay almıyordu. Belki de bu o yıllardaki öğrenci tipolojisinde de etkili olmuştur. Teknik Üniversite'ye gelen öğrencinin zihnindeki o teknokratik iktidar talebini görmek mümkündü. Ama Akademi'ye geldiğinde, o iktidar talebinin geçerli olmadığını bilen insanlarla yüz yüzediniz. Ressam veya grafikçi hangi iktidar talebini iddia ediyor olabilir?

EBF: Yaratıcılık ve özgünlük anlamında iddiaları olabilir veya yüksek kültür alanına katılım ve onu şekillendirme yönünde bazı hedefler tanımlamış olabilirler.

UT: Öyle iddiaları olabilir ama siyasi iktidar talebini ortaya koyma şansı sıfır. Orada okurken, Teknik Üniversite'de koridora konmuş camlı masada bir şey kopyalıyordum. Bir hademe geldi, "Burada ben

Demirel'in de çizim kopyaladığını gördüm, bu masanın başında," gibi bir efsaneyi anlattı. Şimdi bu İTÜ'de nasıl bir mavranın o dönemde geçerli olduğuna ilişkin aydınlatıcıdır bence. Oradan sanki doğrudan Türkiye'nin yönetimine giden bir güzergâh, bir yol vardı. Bu Saint-Simoncu tahayyül hademeye kadar sirayet etmişti. Öğrenciler bile asla itiraf etmeseler bile buna inanıyorlardı. Teknokratik iktidar talebinin çok güçlü olduğu o yıllarda, Teknik Üniversite'de olmak demek ülkenin kaderinde söz sahibi olmak demektir. Sonraki kuşaklarda bunun tezahürlerini defalarca gördük. Onun için bunu söyleyenler çok da yanlış bir şey söylüyor değillerdi. Gerçekten Türkiye o tuhaf teknokrasiyi ülkenin bir dönemini tanımlayan bir iktidar örüntüsü gibi yaşadı.

Öğrencilere dönersek, öğrenci kimlikleri üzerine hiç ciddi bir araştırma yapılmamış olması bence acıklıdır. Mimarlık, mühendislik öğrencisinin siyasal davranışları bağlamında. Kendisini ne olarak nitelendirdiği, kimlik tahayyülleri bağlamında bence ciddi araştırmalar yapılmalıydı. Yapılma şansı da büyük ölçüde kaçırıldı. O dönemde öğrenciye bunu pek soramazdın belki. Öğrencilerin oraya gelme gerekçelerini anlamayı deneyebilirdik. Geç Osmanlı'dan başlayarak meslek seçimiyle siyasal pozisyon arasında bir ilişki düşündürten çok veri var bence. Tıbbiye mezunları 19. yüzyıl ortalarında bile çok güçlü bir biçimde Batılılaşmacı angajmanı temsil ederler. Bu üzerinde konuşulmaya değer bir şey. Tümüyle fen bilimleri merkezli bir eğitim yapıyorsunuz ama giderek insana ilişkin her şeyi makinayı anlatır gibi anlatmaya başlıyorsunuz. Türk laikliğinin erken örneklerini, seküler bir dünya görüşüne benzeyen tavırları tıbbiye öğrencileri arasında görmekten daha doğal ne olabilir?

Bu teknik diyebileceğimiz ya da mühendislikle ilişkili bütün öğretim pratiklerinde bir dönemde çeşitli biçimlerde okunabilirdi. Bugün için bu şans belki o kadar zengin değil. 1970'lerde inanırlardı ki Türkiye gerçekten onlar tarafından kurtarılacak. Ülkenin geleceği öncelikle teknik nitelikte bir şeydir. Geri kalanlar, halk, onlar ise kendileri için bir memleket inşa edilmesi gerekenlerdi. Onlardan ve bir de memleketi inşa edecek teknokratlardan oluşan bir ikili toplum tahayyülünü İTÜ'de görmek mümkündü.

EBF: Sosyal mühendislik projeleriyle iç içe geçen, örtüşen süreçler.

UT: Mühendislikle sosyal mühendislik hiçbir yerde bu kadar iyi örtüşmezler. Ama mimarlıkta örtüşemezdi. Güzel Sanatlar Akademisi'nde örtüşemezdi. Bu tahayyül orada çalışmazdı. Hatta bir tür kırık çalışırdı orada.

EBF: Kırıklık derken?

UT: Şöyle konuşulurdu: Nasıl olsa sizin emeğinize ihtiyaç duyan olmayacak. Bu memlekette mimarlık yapacaksınız ama neredeyse müşteriye rağmen yapacaksınız. Bu çok yaygın mimarlık ideolojisiydi dersem yanlış olmaz. Kırıklık şöyle: “Biz sizi çok iyi yetiştireceğiz, ancak bu memleket mimar kullanmayı bilmiyor ki,” denirdi. Ötekisinden çok farklı bir ideolojik pozisyon. İTÜ’de çok farklıydı. “Halka rağmen bu ülkeyi yapacaksınız, inşa edeceksiniz, zaten bunu kim yapacak ki?” Akademi’de böyle bir şans yoktu. “Kötü müşteriyle karşılaşacaksınız, kötü işçiyle karşılaşacaksınız, sizden ne istediğini bilmeyen insanlar tasarımlar talep edecekler,” denirdi. Mimarlık daha başlangıçta kırık başlayan bir öğretim süreciydi.

EBF: Kırıklık derken duygusal bir yük tanımlıyorsunuz ama bu profesyonel bir gerçekçilik olarak görülemez mi?

UT: Hiç şüphesiz profesyonel gerçekçilik, ama bir yandan da değil. İdeolojik konstrüksiyon şöyleydi: Mimarlık hangi ortamda yapıyorsanız o ortam bağlamında yapacağınız bir iştir. Oysa mühendisler ortamı da değiştirme iktidarındasınız. Kendi pozisyonuna böyle bakarsa, mimar, ortamı değiştirme şansının olmadığı bilinciyle mesleğe atılır.

EBF: Talebe cevap vermek.

UT: Bu kadar kolay biçimde söylenemez. En azından Mimar Sinan Üniversitesi için söylenemez. Talebe cevap vereceksiniz değil, çok gerilimli bir ortamda çalışacaksınız imajıydı bu. Öte taraftaki “Zaten ülkenin ihtiyacı teknik hizmettir, siz de onu sağlayacaksınız.” Bunu söylemekle öteki taraftaki mimara söylenen söz aynı şey değil. Akademi’deki tavrın daha iyi olduğunu düşünürüm. İTÜ’deki ve ülkedeki mühendisliğe ve tekniğe yönelik bakış yanlıştı. Çok yanlış izlenimler vererek bence Türkiye’de birkaç kuşak mühendisin biyolojik anlamda değil ama entelektüel anlamda telef olmasına yol açtı. Türkiye mühendislik tarihinin bu parçasının mühendislikle en az ilintili işleri eksene alanların çağı olarak nitelendirilmesi lazım. Mühendislik her şeyden önce toplum mühendisliği yapmanın aracı olarak tahayyül ediliyordu. Nilüfer Göle’nin o Saint-Simonculuk meselesine ilişkin söyledikleri bence Saint-Simon’suz Saint Simonculuk olarak ele alınırsa çok doğru bir saptama. Çok ciddi bir Saint-Simoncu damar vardı. Mimarlıkta bunun olmaması bence avantaj oldu. Kırıklık burada avantajdı.

EBF: Süreç içinde bu üç üniversitenin öğrenci profili ne yönde değişti?

UT: Mimar Sinan’ın öğrenci tipolojisi konusunda son yıllara ilişkin bilgim çok kısıtlı. Mimar Sinan sanırım hep burjuva kökenli öğrenciye

daha fazla yer verdi. İTÜ çok güçlü biçimde bence kimlik değiştirdi. Teknik Üniversite, 80'lerden başlayan bir süreçte giderek tırmanan biçimde, Anadolu'daki liselerin talep ettiği bir yer olmaktan çıktı. ÖSYM sınavı zaten Türkiye'de hiçbir şey yapmıyorsa bile öğrenciyi bir açıdan türdeşleştiriyor. Herkes her yere müracaat edebilir hale geliyor. Her şey puanla tanımlanıyor, puan da ortaöğretimde ne kadar çok çalıştırıldığına indirdenmiş oluyor büyük ölçüde. Teknik Üniversite giderek eski Akademi'ye benzedi. Bir zamanlar taşralılık izlenimi veren bir okuldan İstanbulluluk izlenimi veren bir okula dönüştü. Yıldız, erkek sanat okullarından çok öğrenci alan bir yerdi, üniversiteye dönüştü, öğrenci profili değişti. Son yıllardaysa belirgin bir biçimde Yıldız'ın İslami yönelimi görünür olan bir öğrenci talebine sahne olduğunu sanıyorum. Konuştuğum her arkadaşımın izleniminin de üç aşağı beş yukarı bu olduğunu söyleyebilirim. Muhafazakârın Yıldız'ı özellikle seçtiğini düşündürtecek kadar belirgin bir öğrenci konsantrasyonu var bence.

EBF: Mühendislik bölümlerinde olabilir ama mimarlık bölümü biraz daha farklı sanırım.

UT: Belli kurumlarda bu muhafazakârlık veya liberallik damarları daha çok gözlemlenir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mesela belirgin bir biçimde böyle bir muhafazakâr konsantrasyon alanı izlenimi veriyor. Türkiye'de son yıllarda okullar arasında da böyle bir ayrışma var. Bunu daha da genelleylebilirim. "Muhafazakâr üniversiteler ve diğerleri" biçiminde bir ayırım yapılabilir. Hatta devlet eliyle böyle üniversiteler kuruldu. Açık biçimde muhafazakâr öğrenci yetiştirme beklentisinin, amacının olduğundan en ufak kuşku yok. Fatih Sultan Mehmet için, Bezmiâlem için aynı şeyleri söyleyebilirim. Bunlar çok belirgin biçimde ideolojik angajmanı olan üniversiteler. Türkiye'de bunlar açıkça tartışılabilir olsaydı, Türkiye başka bir yer olurdu. Mesela Amerika'daki gibi "bir Katolik üniversitesi kurdum" demek söz konusu olsaydı... Amerika'da düpedüz dini cemaatlerle bağlantılı üniversiteler var. Notre-Dame Katolik üniversitesidir, Brandeis bir Musevi üniversitesidir. Ama Türkiye'de bu tercihler kamusal alanına çıkmaz. Yarı gizli kalır.

Hocalar, Öğrenciler, Rol Modelleri

EBF: Özellikle öğrencilik yıllarında hocalarınızın kullandığı dil ve öğrencilerin bu dili alımlama şekilleri üzerine neler söylemek istersiniz?

UT: Bir yıl Teknik Üniversite'de okudum. Orada başka bir dille karşılaştım. Sonra Akademi'ye geldim, orada bambaşka bir dil grubuyla

karşılaştım. Teknik Üniversite’yle başlarsam, orada çok daha belirgin bir biçimde öğretim üyesi dili hâkimdi. Bu dil genellikle karşısındakini çocuk sayma dili olarak da nitelendirilebilirdi. Böylesine uzak bir mesafe olduğunu hatırlıyorum. Öğrencilerin diline gelince, onlar da çocukluklarının bilincinde olarak cevap verirdi. Teknik Üniversite’deki dil bana çok ilginç gelmedi. Akademi’de daha ilginç bir dil vardı. Yıllar sonra bununla ilgili bir küçük metin yazdığımı hatırlıyorum. Öğrenciyi özel olarak aşağılayan bir dil kullanımıyla karşılaştım. Teknik Üniversite’de böyle bir dil yoktu, oradaki aşağılayan bir dil değildi. “Çocuklar çocuktur, biz de yetişkinleriz,” diyen bir dildi ama Akademi’ye geldiğimde, karşı tarafla dalga geçmeye yönelik, bilgi boşluklarıyla dalga geçen, hırpalayan, epeyi küstah bir dille karşılaştım. Öğretim üyelerinde çok yaygın bir üsluptu bu. Hatta ben ilk yıllarda herhalde böyle daha iyi diye düşünmeye başlamıştım. İTÜ’den geldikten sonra iyiydi bile. Öteki tarafta daha kötüydü çünkü çocuk muamelesi yapıyorlardı. Mimar Sinan’da ise çocuk değil gerizekâlı muamelesi yapıyorlardı. Aşağılayıcı bir dildi. Sonra üçüncü sınıfta Sedad Hakkı Eldem’le karşılaştığım zaman gördüm ki aslında hemen herkes Sedad Hakkı Eldem’i taklit etmeye çalışıyordu. Sedad Hakkı gerçek manada öğrenciyle dalga geçerdi. Bu kötü müydü? Hayır, bazı durumlarda zekice sayılabilecek bir dalga geçme haliydi.

Akademi’de herkes proje öğrenimi sırasında hocasını kendi seçerdi, sonra da konuyu yine bireysel olarak seçerdi. İlk haftalarda bir hocaya gider, şurada şunu yapmak istiyorum diyerek hocayla bir tür pazarlık yaparsınız. O da şunu yapın, bunu yapın, şu büyüklükte bir şey olsun, bu projenin ağırlığıyla oranlı olsun diye tavsiyelerde bulunur, bir tür danışmanlık ve pazarlık olarak tanımlanabilecek bir süreç çalışırdı. Bunun bir aşamasında öğrencinin biri geldi, topluca odasında bulunuyorduk Sedad Hakkı Eldem’in. “Ne yapmak istiyorsunuz efendim?” diye sordu. “Ben dağda bir kayak merkezi yapmak istiyorum, kayakçıların dinlenebilecekleri, çay içebilecekleri bir yer.” “Öyle mi efendim, peki Mont Blanc’ın yüksekliği kaç metre?” Cevap gelmedi. “Mont Blanc’ın yüksekliğini bilmiyorsunuz ve dağda merkez yapmak istiyorsunuz, siz gidin başka bir şey yapın.” Şimdi bu düpedüz dalga geçme. Öğrenci “Hocam ne alakası var?” deseydi, Eldem kabul edecekti. Oysa öğrenci “peki” dedi ve gitti. Türkiye’deki hocayla diyalogun acıklı tarafı budur. Bunu söylemiş olsaydı, Eldem’in döneceğini gayet iyi biliyorum. Sedad Bey’inki düpedüz dalga geçmeydi. “Hocam, Mont Blanc’da değil,

Uludağ'da yapacağım; ayrıca ben coğrafya dersi değil, mimari proje konusu alıyorum," dese, Eldem'in "hayır" diyecek hali yoktu. Fakat Türkiye'de insanlar üniversitelerdeki hiyerarşik yapı ve alışkanlıklara ve genelde akademyanın hoyratlığına o kadar alışkindılar ki "peki hocam" deyip gidiyorlardı.

Bu Sedad Bey'e özgü bir dildi. Herkesle konuşmasının bir de çok terbiyeli boyutu vardı. Herkese siz diye hitap ederek konuşurdu. Senli benli olmazdı. Dilinin kendisi saldırgan değildi. Eşitler arasında olsa eğlenceli bile görülebilirdi, ama sorun şu ki, asla eşitler arası olmadığı için böyle bir konuşma öğrenciyi hırpalıyordu. Konuşmanın içeriği hırpalayıcı değildi. Sedad Hakkı'dan olumsuz etkilenenler onu olağan Türk davranış setine eklemiyorlardı. O zaman aynı dil bir tür hakaret oluyordu düpedüz. Sedad Hakkı'nın dili özgündü. Kabul edilir, edilmez; böyle konuşulur, konuşulmaz; öğretim üyesi ve öğrenci diyalogu böyle mi olmalıdır, o ayrı bir tartışma, ama en azından eşitlikçi bir boyutu vardı. Çünkü dalga geçmenin karşılıklılığını da ima eden bir duruştu o. Bunu yapabilen öğrenciler gördüm.

EBF: Siz yapabildiniz mi böyle bir şey?

UT: Ben pek yaptım diyemem. Çok az yaptım ama daha iyi yapanı vardı.

EBF: Az yaptım derken, hatırladığınız bir örnek var mı?

UT: Örneğin, Sedad Bey'e gülünebilirdi. Espri yapardı, fakat kimse gülemezdi. Böyle konuştuğu zaman ben küçük bir kahkahacık basardım. Zaten gülünsün diye yapıyordu, başka niçin yapıyor olabilirdi ki? Deminki Mont Blanc diyaloguna tanık olan diğer arkadaşlarımı hatırlıyorum, herkes susup kaldı. Bunun espri olduğunu kimse düşünmek istemiyordu. Öğretim üyesiyle böyle bir diyalogun olmadığı yıllardan bahsediyorum.

EBF: Espri mi yapıyordu yoksa siz durumu komik bulduğunuz için mi gülüyordunuz?

UT: Bence espri yapıyordu, dalga geçiyordu, düpedüz eğleniyordu.

EBF: Verdiğiniz örnekte öğrenciyi aşağıladığına şüphe yok da, yaptığı şey bir espri mi ondan pek emin değilim.

UT: Ama gülmüdüğü zaman şaşırmıyordu, niye gülüyorsunuz diye azarlamıyordu kimseyi. Kendisi de bunu söyledikten sonra hafifçe gülerdi. Espriyi kavrayamayışına da gülerdi. "Peki hocam" deyip gitmesine gülerdi. Onun için bu dalga geçilecek bir meseleydi. Diğerleri gülüyor diye rahatsız olduğunu görmedim. 1920'lerden beri Akademi

böyle konuşmaya alışmış. Dünyanın kimi yerinde bu dille konuşuyor olsaydı, başkaları da kendisine bu şekilde cevap vererek ortamı eğlenceli bir öğretim üyesi ve öğrenci diyalogu haline getirebilirdi. Ama Türkiye’de vuku bulduğu zaman sürekli olarak biri aşağılıyor, ötekiler katlanıyor haline geliyordu. Bu Sedat Bey’in kabahati değildi, ona cevap vermeyenlerindi. Koca koca adamları, diğer hocaları azarlar, onlar cevap vermezlerdi.

EBF: Ne şekilde, hangi kelimelerle azarlıyordu?

UT: Utarit Bey’e yapmıştı. Utarit İzgi en önemli ve en sevdiğim Akademi profesörlerinden biriydi, diploma projelerini değerlendiriyor, “Gececek kalitede değil,” diye itiraz edince, Sedat Hakkı Bey “Biz sizi nasıl geçirdik efendim,” diyor. Utarit Bey şöyle deseydi cevap olarak, “Ne diyorsunuz, Allahınızı severseniz, benim harika bir projem vardı, unuttunuz galiba Sedat Bey,” ne olacaktı? Ama hiç kimse cevap vermiyordu. Herkes susuyordu.

EBF: Muhtemelen cevap vermenin sonuçlarına katlanmayı göze alamıyorlardı.

UT: Muhtemelen korkuyorlardı ama sadece korkmak da değil, Türkiye’ye özgü saygı kalıpları bunlar. Bu benim hocam oldu, dolayısıyla söyler. Saçmalasa da söyler. Saçmalıyorsa hoca olması neyi değiştirir denmezdi. Eski usul bir saygı ortamının kalıntıları vardı hâlâ. Ama sorun şu: Yüzüne söylenemeyen her şey arkasından söylenirdi. Sürekli dedikodusunu yaparlardı.

EBF: Ne tür dedikodulardı bunlar?

UT: Çıkarıcıdır, cimridir. Bir adam hakkında söylenebilecek her olumsuz şey söylenirdi ortamda Sedat Hakkı’yla ilgili olarak. Para vermez, öğrenciyi çalıştırır ki ben çalıştırdığı öğrencilerin hepsine de paralarını ödediğini biliyorum, o ayrı mesele. Kendisi yerine bina yapabilecekse Ayasofya’yı bile yıkar şeklinde dedikodular ortada dönerdi.

EBF: Bir taraftan kurumsal otoriteye inanç var, bu bir saygıya yol açıyor şüphesiz ama diğer taraftan o otoritenin gerçekten ciddi bir yaptırım gücü ve tehditkâr boyutu da var. İnsanlar verecekleri cevabın sonuçlarını hesaba katmak zorunda kalıyorlar. Zeki bir espriye zekice bir cevap verememe değil, cevap verirse ikinci, üçüncü aşamada başına geleceklerden çekiniyor olabilir öğrenciler ya da hocalar.

UT: Hayır, Sedat Bey’in böyle bir kötülük yapar imajı yoktu. Olsa bile o sırada böyle bir iktidarı yoktu. Bir dönem bölüm başkanymış, bütün Türkiye’nin mimarlığıyla ilgili kararlar alabilecek bir pozisyonu-

nun olduğu zamanları biliyorum. Benim zamanımdaysa artık öğretim üyelerinden sadece biriydi. Birisi cevap verdiğinde ne ona zarar verecek durumdaydı, ne de böyle bir şey yaptı.

EBF: Öğrenci notunun düşürülmesinden, proje dersinden kalmaktan ya da mezuniyetinin bir şekilde geciktirilmesinden korkmuş olabilir. Bunlar hocaların hiç yapmadıkları şeyler değil. Öğrenciyi kaygılandıran pek çok başlık olabilir.

UT: Öğrenciyi anlarım ama öğretim üyesini anlamam zor. Kaldı ki, hakkımı yedi diyen öğrenciye hiç rastlamadım. Utarit Bey mesela, “O zaman da haksızlık yapmıştınız, şimdi de yapıyorsunuz,” diye yanıt verseydi, Sedad Bey ne diyebilirdi? Herkes aleyhinde konuşur, kimse yüzüne karşı bir şey söylemezdi. Öğrenciyi anlayabilirim, öğrenci tabii ki korkar, projesi geri çevrilebilir ama başka bir profesöre ne yapacaktı Sedad Hakkı Bey? Okuldan attıracak hali yok. Ama yapmazlardı. Bir tarafta eski usul, Türkiye’ye özgü bir saygı. Ona karşı bir tür korku da vardı. Sedad Bey’in öyle bazı imkânları ve özellikleri vardı ki herkesle aynı statüye ait olmadığını zaten herkes biliyordu.

O dönemde neredeyse bütün öğretim üyelerinin mimarlık büroları vardı. Sedad Hakkı’nın bürosu gerçek bir büroydu. Hilton’u yapmış olan oydu. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi’ni inşa etmiş olan oydu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ni inşa eden oydu. Bunların hepsi birbirine eklenerek, o dönemde hiç kimsenin efsanesi yokken sonunda bir Sedad Hakkı efsanesinin doğmasına yol açmıştı. Bugün herkesin minör efsanesi var, daha dün mimarlık yapmaya başlayanlar kendilerine küçük bir starlık ve efsane kimliği inşa edebiliyor. Özellikle 1970’lerde Sedad Bey’den başka kimsede bir efsane üretim kapasitesi yoktu. Bu birkaç biçimde davranmaya yol açıyordu. Hem efsanesi var o yüzden herkes korkuyordu, hem efsanesi var o yüzden herkes nefret de ediyordu. Sevgi-nefret ilişkisinin Sedad Hakkı’nın alımlanması bağlamında anahtar olduğunu düşünüyorum. Bir taraftan bir tür yücelik atfedilmişti, herkes onu kaçınılmaz olarak öyle görmek zorundaydı. Öte taraftan aynı insana o yücelik halesini atfettikleri için ondan nefret ediyorlardı. Dolayısıyla çok karmaşık bir Sedad Hakkı Eldem meselesi vardı, Akademi öğretim üyeleri arasında ve öğrencilerde. Öğrenciler bile ne yapacaklarını bilemezlerdi. Ondan çoğu kişi proje almak istemezdi. Böyle bir ilginç Sedad Hakkı Eldem portresi. Üfleyerek yeme hali ya da sıcak yumurtayı bir bu ele bir öteki ele atma hali diyebileceğim bir durum. Daha doğrusu eski kuşaklar ondan travmatize olmuştu. Onun izleri bize kadar geldi.

Eski kuşaklar gerçekten çok kötü travmatize olmuşlardı. Bize davrandığından çok daha kötü davrandığını iddia edenler vardı. 1970 yılında yapılane ben gülebilirdim, ama 1930'lu yılları düşünelim. O yıllarda kimsenin gülemediğini, herkesin kendini aşağılanmış hissettiğini kestirebiliriz. Sedad Hakkı sabit kalmıştı ama o kırk yılda Türkiye değişmişti. O Sedad Hakkı herkesi hırpalar, herkesin canına okur efsanesi hâlâ korkutuyordu. Ama o korkutma dili diğer bazı hocaların dilini de ona benzetiyordu. Onun olmayan ama ona benzeyen bir dil. Bu sevimsiz bir durumdu. Daha doğrusu kendisi rol modeli olmaya uygun olmayan bir adam, rol modeliydi. Çünkü o kadar kendine özgü bir tipti ki. Çok özel bir durumdu. Hayatını yazdıktan sonra insan bunu daha iyi anlıyor. Çok özel koşullarda yetişmiş, Türkiye'yle Avrupa'nın arakesitinde yetişmiş, bir tür yurtsuz olarak yetişmiş, Türkçeden önce Almanca ve Fransızca'yı öğrenmiş. Türkçeyi sonradan öğrenmiş hatta çarpuk çurpuk konuşan bir adam düşünelim.

EBF: Türkçeyi öğrenmesi ve aksanının düzelmesi hangi yıllara denk geliyor?

UT: Benim öğrencilik yıllarımda bile hiçbir yere ait olmayan ilginç bir şivesi vardı. Her şivenin muhtemelen yerel ya da sınıfsal bir göndermesi vardır. Sedad Bey'inki sadece Sedad Bey'inkiydi. Sonradan öğrenilmiş bir Türkçeydi. Önce Fransızca ve Almanca konuşuyor evde ailesiyle. Erken hayatının önemli bir bölümü zaten Avrupa'da geçmiş. Mimarlık eğitimine kadar olan parçası Almanya ve İsviçre'de geçmiş ve dolayısıyla Almanca ve Fransızca eğitim yapmış. Anılarında "Eve bize Türkçe öğretmeye hoca gelirdi," diye anlatıyor. Eve Münih'te eğitim yapan Türk öğrencilerden birini çağırıyorlar, çocuğa Türkçe öğretiyor. Böyle bir ortamda yetişmiş. Hele de o zamanın Türkiye'si için çok ender bir "displacement" hali. Bu da doğrusu onu ilginç kılıyordu. Diğer taraftan da rol modeli olmaya hiç uygun değildi. Ötekilerin, hocaların büyük bölümünün belli bir tipolojiye ait olduğu belli bir dönemden bahsediyorum. Böyle bir dönemde o hepsinden ayrıksıydı ama kendileri o kadar ilginç olmayanlar onun dilini edinmişlerdi. Kendimce o zamanlar ve sonrasında böyle yorumlamışımdır. Akademi'deki ilişkileri zehirleyen, bir anlamda, Sedad Bey'in amaçlanmadan ortaya çıkan etkisiydi. Diğer hocalar öyle değildi. Sedad Bey herkese siz diye hitap ederdi, geri kalanı sen derdi. Ama Sedad Bey'den birisi olumsuz bir şey işittiği zaman, kendisine sen diyenden daha fazla alınırdı.

Herkes kendisine en azından sen diye hitap edilmesini bekliyordu. Öyle bir hiyerarşiyi hissettirmek Türkiye'de insanların belli derecede

rahat etmesini sağlıyordu. O sayede herkes ait olduğu yerde durduğunu hissediyordu. Öğrenci için bunu söylüyorum. Yoksa dünyanın başka yerinde bundan rahatsız olurlar. Almanya’da olsa ciddi bir rahatsızlık doğardı. Türkiye’de tam tersine böyle bir beklentinin olduğunu düşünmüşümdür o zamanlar için. Onun için o yılların öğretim üyesinin dili tek bir modele atfedilen bir dil gibi görünmezdi. Çok daha kötü üsluplu olanlar vardı. Daha terbiyeli olanları vardı. Sedad Bey’i taklit edenleri vardı, dolayısıyla siz diye konuşanları, gerçekten öğrenciye kibar davrananları vardı. O dönemde muhtemelen sadece Akademi’de vardı. Daha sonra on yıllar boyunca böyle birini görmedim. Muhlis Türkmen de Sedad Bey gibi siz diyerek konuşurdu. Bir daha hiçbir okulda öğrenciyle o kadar terbiyeli konuşana rastlamadım.

EBF: Kendine özgü dili olan veya sık kullandıkları bazı kelime ve ifadelerle hatırlanan hocalar var mıydı?

UT: İlginç hocalar vardı. Daha sonra o kadar ilginçlerini pek görmedim. Mehmet Ali Handan vardı mesela. Ama en ilginçlerinden diersen yalan olur. Evet, terbiyeli biriydi ama tercih edilen bir hoca değildi. Proje hocası olarak yeterince yetenekli bulunmazdı. Öğrenciler arasında hocalara ilişkin adı konmamış bir hiyerarşi vardı. Gerçek anlamda mimar saydıkları hocalara başka davranırlardı, mimarlık yeteneğinden, mimarlık pratiğine katılımından etkilenmedikleri hocalara başka türlü davranırlardı. Mehmet Ali Handan bu ikinci tür hocalardan biriydi. O son yaptığı binayı 1940’larda yapmış, o da bütün ömrü boyunca toplam iki bina. Bu, Akademi öğrencilerinin gözünde ciddiye alınmaya yetmezdi. Orhan Şahinler, Utarit İzgi, Muammer Onat gibi hocalar mimari pratiğin içinde yer aldıkları için saygındılar, başka bir grup oluşturmazlardı. Böyle bir hiyerarşik sıralama çerçevesi başka okullarda pek tanık olduğum bir durum değildi. Akademi’ye özgü bir durumdu. Öğrencinin hocayı meslek bazlı bir değerlendirme mantığı vardı. Meslektaş olarak ciddiye alacaklarına başka türlü bakarlardı, meslektaşları olarak ciddiye almadıklarına başka türlü bakarlardı. Sözgelimi Muhteşem Giray böyle ciddiye alınmayan hocalardan biriydi ve kimse gidip onunla proje yapmak istemezdi. Onu bir mimar olarak Utarit İzgi’yi ciddiye aldıkları kadar almıyorlardı. Orhan Şahinler’i ciddiye aldıkları kadar almıyorlardı, Muammer Onat’ı ciddiye aldıkları kadar almıyorlardı. Hocaların Sedad Hakkı kadar ayrıksı olanları azdı, ama hakkını yemeyeyim, Muammer Onat’ı hatırlıyorum. O da nevi şahsına münhasır diyebileceğim hocalardan biriydi.



Mimarlık öğreniminin son yılında Safranbolu’da, 1976 yazı.

Kendi dili olan hocalar vardı. Kendi dili olan hocalar önemsenirdi. Sevilirdi demiyorum. Önemsenirdi. Kendi dili olmayan hoca aynı derecede etkili olmazdı. Hele proje hocası olarak. Muammer Onat neredeyse “fan club”ı olan bir hocaydı. Onunla ilgili sonradan epeyi uzun bir yazı yazdım. İlginç bir adamdı. İlginç bir diyalog kurma yaklaşımı vardı, hırpalayıcıydı, ama genel olarak bütün hocalar hırpalayıcıydılar. Şimdi artık proje hocaları öğrenciye bir eleştirel açıklama yaparken neredeyse ayaklarının ucuna basıyorlar günümüz Türkiye’sinde. O zamanlar böyle bir durumla pek karşılaşılmazdı. Öğrencilerin insafsızca hırpalandığını hatırlarım. Öğrenciler de şimdiki kadar kolay kırılan, bunalımlara giren kişiler değillerdi.

İTÜ’de o zamanlar çocuk gibi davranılırdı. Akademi’de canına okunurdu. Önüne getirdiği işin kalitesi bağlamında çok sert eleştiri yapıldığını biliyorum. Hatta bunun iş bazında olumlu bir şey olduğuna da inanıyorum. Kişiliğe saldırı yoksa, iş bazında, ürünün berbatlığından konuşmanın gerekli olduğuna inanıyorum. Günümüzde Türkiye’de tam tersi oluyor, öğrenciye kişiliği bazında bir şey söyleyebilirsiniz ama işine laf edemezsiniz. Türkiye’de roller tersinedir genellikle. Öğrenciye epeyi kötü davranma imkânı vardır, öğrenci de bunu hak ettiğine inanır. Derste “Konuşma çocuğum!” diye azarlayabilirsiniz koskoca bir adamı. Bunun Türkiye’ye özgü bir şey olduğuna inanırım. “Doğru otur!” diyebilirsiniz, öğrenci şaşırır böyle bir şeye, ne demek bu diye boş

boş bakmaz, sizi anlar. Başka bir durumda söylediği şeyi hiçleştirerek konuşursanız ciddi biçimde alınabilir. Bu bence garip bir rol tanımı. Babası değiliz, annesi değiliz, ama öte taraftan ona babasıymış gibi davranabilir, patrimonial bir rolle konuşabiliriz. Ancak gerçek bir akademik pozisyondan konuşmak sevilmez. Benim bu kadar yılda öğrendiğim bir şey varsa o da budur.

Dünyanın hangi ülkesinde üniversite öğrencisini azarlayabilirsiniz? Ama Türkiye’de öğrencinin yaptığı işe “Saçma bir şey yapmışsın, mimar olacaksın, böyle mimar mı olunur, bu kadar çalışmayla mimar olacağını bekliyorsan boşuna zahmet etme,” denemez. Dünyanın başka yerlerinde derler: “Bunu ne önüme getiriyorsun, hiçbir şey yapmamışsın, çalışmamışsın.” Fakat “Sınıfta konuşmayın arkadaşlar!” diye bağırılabilir ortaya.

EBF: Hocaların dilleri kadar kılık kıyafetlerine, üsluplarına, beden dillerine dikkat edilir miydi? Bir yazınızda pelerinli bir hocadan söz edildiğini hatırlıyorum.

UT: Yıldız’da varmış. Akademi’de değil. Akademi öğrencilerinin en iyi tarafı hocayla dalga geçmemekti bence. Başka okullarda genelde hocaların takma adları vardı, dalga geçilirdi. Ben hiçbir hocayla dalga geçildiğini hatırlamıyorum. Hocalardan gıyabında da hep Bey, Hanım diye konuşulurdu. Sedad değildi, Sedad Bey’di. Böyle bir özel dil vardı. Buna karşılık Teknik Üniversite’de bir öğrenci kâğıdını hatırlıyorum. Afife Batur dersi hakkında ne düşündüklerini sormuş ve bir cevap gelmişti. Bana okuttuğunu hatırlıyorum: “Dersi aldığım zaman arkadaşlarıma bana ilk söyledikleri ‘Afife’yi alma hafife,’ oldu,” diye yazmıştı.

Tam aksine, Akademi’de öğrenciler hocalara tahammül gösteriyorlardı, neredeyse daha olgundular dersem yanlış bir şey söylemiş olmam. Hatta Akademi’de hocaya saygı gösterilirdi demek yerine, oraya o zamanlar biraz daha yetişkin insanlar geliyordu demeyi yeğlerim. Çünkü o dönemde mimarlık öğrenimine gelen hemen herkes daha önce bir sene bir yerde başka bir şey okumuş oluyordu. O yıllarda öyle tuhaf bir durum vardı. Oraya ısrarla uğraşarak gelen insanlardı kimileri. Bazıları başka bir doğrultuda giderken yolunu çevirmişti. Bizim elli beş kişilik sınıfta doğrudan Akademi’ye gelmiş kaç kişi vardı hatırlamıyorum ama çoğunluğu önce başka bir şey okumuş olanlar oluşturuyordu. İlle de mimar olacağım gibi bir tür iddia, işe başka türlü yaklaşma hali. Özel bir bilinç demek istemiyorum. Sadece ben ille de bunu isterim diyen adamın tavrı başka oluyor. Diğerinki adeta piyangodan çıkıyor. Yüksek puanlı bir yere girdim diye seviniyorsunuz.

EBF: Üniversitede dönemsel olarak değişen bir kılık kıyafet kodu var ve insanlar ona uymak zorunda kalıyor.

UT: Bu anlamda o zamanki Akademi kadar özgürlükçü bir yer görmedim.

EBF: Pelerinli hocayla diğer öğretim üyeleri ve öğrencileri arasındaki ilişkiyi merak ediyorum.

UT: O Yıldız'daki bir hoca. O çizgidsı bir adam. Ben onu hiç görmedim. O orada efsane gibi anlatılırdı. Pelerini vardı, hatta bir keresinde İskoç Kilt'iyle geldiğini anlatmışlardı.

EBF: Aaaaa!! Harika bir şeymiş.

UT: Evet, aynen öyle. Ben de ilk duyduğum zaman öyle tepki vermiştim. "Böyle biri mi var Türkiye'de?" diye sordum. Evet diye anlatmışlardı. Hocaların kendine özgü kıyafetleri başka türlü bir şekilde Akademi'de de söz konusuydu. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun paçaları çengelli iğnelerle tutturulmuş pantolonla dolaştığını hatırlıyorum. Paçaları sökülmiş, oraya iki çengelli iğneyle tutturmuştu. Giyimine kuşamına hiç dikkat etmeyen, salla pati giyinen birisi olarak hatırlıyorum. Öğrencilerle konuşması da öyleydi. Gayet rahat. Resim bölümünde öğrencileriyle değil eşitleriyle ilişki kuran insanlar hatırlıyorum. Bir heykeltci olarak Sadi Çalık böyle bir adamdı. Öğrencilerle arkadaşları gibi konuşurlardı. Bunlar gerçekten çizgidsı insanlar. O sırada Türkiye'de bu kadar çizgidsı hocaların bir arada olduğunu hiç sanmıyorum. Bedri Rahmi'nin öğrenci forumuna gelip, alkışlarla karşılanıp, nutuk atıp gittiği ve öğrenci olaylarının dorukta olduğu yıllardan söz ediyorum. O zamanın Türkiye'sinde de bu enderdi. Bir daha uzun süre Türkiye'de bu kadar alışılmadık insanın bir kurumda bir arada olacağını zannetmiyorum. Çok özel koşullarda varlık kazanmış bir grup insan. Yaptıkları iş de özeldi. Bugün artık öğretim üyesi dediğimiz tipe zaten yaptığı iş bağlamında da benzemeyen insanlardan söz ediyoruz. Makale yazmıyorlardı, endeksli dergilerde yayın yapmıyorlardı. Onun için karşılaştırma yapmaya hiç uygun değillerdi.

EBF: İTÜ'yle kıyasladığınızda ne dersiniz?

UT: İTÜ'deki ilişkiler bambaşkaydı. İTÜ'de öğretim üyeleri o zamanlar belli bir tipolojiye çok daha iyi girerlerdi. Hepsinin kravatu vardı, hepsinin ceketi vardı. Bir Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu Taşkılla'nın koridorlarında düşünmek bir fili düşünmek kadar olanaksız geliyor bana. Hocalarla ilişkiler çok farklıydı.

EBF: Sınav sistemi nasıldı?

UT: Bu meşhur olayı anlatmak gerekir o zaman. YÖK'ten sonra vize sınavları diye bir grup sınav geldi. Ondan önce böyle bir sınav Teknik Üniversite'de yoktu bildiğim kadarıyla. Akademi'de de yoktu. Derse girersiniz, sonunda bir sınav yapılır. Nihai final. Oradan aldığınız notla geçersiniz. Bazı dersler uygulamalıdır. Her hafta notlar alırsınız, yılsonu notunuzla onların ortalaması alınarak size başarı notu olarak yazılırdı. Ama YÖK'le birlikte vize sınavı diye bir şey geldi ve Teknik Üniversite'de ve bütün Türkiye'deki okullarda uygulanmaya başladı. O zaman eğlenceli durumlar ortaya çıktı. En eğlenceli durum muhtemelen Filiz Özer'in dersleriydi. Sınavlarını zaten derin bir kopya korkusuyla gerçekleştirirdi. Kopya korkusunun mantığını hiç anlamış değilim. Bu kadar vahim bir kopya mantığını başka bir yerde gördüğümü de hatırlıyor değilim. Sınav sorularını başta tek kerede değil, belli zaman aralıklarıyla teker teker sorardı. Diyelim bir soru sorar, sorunun cevabı için iki dakika verirdi. Her bir sorudan sonra, cevaplamak için iki dakikanız olurdu. Sonra diğer soru sorulur, yine iki dakika zamanınız olurdu; diyelim ki o sorunun cevabını iki dakikada veremediniz, o cevaba devam edemezsiniz, yeni soruya geçmek zorundasınız. Bunu denetleyebilmek için de bazı derslerde masanın üzerine çıkmak suretiyle herkese “Sen, hemen bırak elindeki kalem!” diye bağırıldığını hatırlıyorum. Masanın üzerinden! Bu tür sınavlarda bulundum. Biz araştırma görevlileri utançımızdan ne yapacağımızı bilemezdik. “Bir an önce çıksam da ortada gözükmesem,” derdim. Hocanın o davranışından kaçınılmaz olarak asistanlara da pay çıkar.

Bir kere hayatımda en utandığım olaylardan biri gündeme geldi. Filiz Özer ders öncesinde tek tek ad okuyarak yoklama yaptıırırdı. Büyük yoklama defterleri hatırlıyorum. Böyle eski liselerde olduğu gibi yoklama defterleri olurdu. Bir defter geldi yine sınıfa. Ben de elimde bu defter, kürsüde duruyorum, öğrencilere tek tek sesleniyorum. Ahmet? Burada. Mehmet? Burada. Bu arada da öğrencilerden bazıları dalga geçiyordu. Ahmet deyince, tahmin edileceği gibi, iki yerden “Burada!” sesi pekâlâ gelebiliyordu. “Böyle yapmaya devam ederseniz ben yoklamayı yapmıyorum, gidiyorum,” dedim, defterin kapağını kapattım. Bir kız kalktı bana “Hiçbir şekilde böyle davranamazsınız. Bazıları evet münasebetsizlik yapıyor olabilir, ama burada bulunanların hakkını çiğnemek suretiyle siz yoklamayı kapatıp gidemezsiniz,” dedi. Gerçekten durdum. Evet, ne hakkım var? Açtım defteri tekrar, yoklamaya devam ettim. Ömrüm boyunca bunun kadar utandığım çok az durum olmuştur.

Kız haklıydı. Üniversitede ad okunarak yoklama olabilir mi? Tek tek ad okuyoruz, “burada” diye yanıt alıyoruz. Düpedüz aşağılayıcıydı. Hâlâ hatırladıkça iğrenirim. O sınıfın halini ömrüm boyunca unutamayacağım. Öğrenciyle böyle bir durumda karşılaşma halinin sakilliği anlatılır gibi değildi. Bir de kendi yaptığım enayice davranış. Zaten saçma sapan bir şey yapıyorum, bir de bu yöntemle posta koyuyorum; öğrenciyi yoklamaya yazmamak suretiyle tehdit etmekte yaptığım. Böyle bir tehdit etme pozisyonunda kalmak bana çok kötü gelmiş olmalı. O öğrenciyi görmek isterdim. Bir daha hiç rastlamadım o kıza.

EBF: Mimarlık yapmamış olsa bile, bulunduğu her bağlamda varlığını duyumsatmıştır. Beni görmezden gelemezsiniz diyerek.

UT: Böyle biri bence son derece saygıdeğerdir. Hem yoklama alıyorsunuz, hem de posta koyup, yapmıyorum, ben çekip gidiyorum diyorsunuz. Asıl sakil olanı bu biçimde yoklama yapmaktır.

EBF: Yoklama alınıp alınmaması ayrı bir tartışma konusu, ama derse geldiğinizde boş sınıf bulmak insana kendini pek de iyi hissettirmez.

UT: Çok kötü hissettirir. Derse geliyorsun, kimse yok. Böyle durumlarla yüksek lisansta ender de olsa karşılaştığım oldu. Gelirsin, ortada adam yok. Fakat, ne oturup imza attırdım, ne takip ettim. Dediğim gibi, ötekisi çok farklı bir şey. İTÜ’deki hem öğrenciyi hem araştırma görevlisini aşışılama.

EBF: En nahoş olanı da, denileni yapmak zorunda olmanız. Kurumsal rasyonalite, otorite var. Başka seçeneğiniz yok.

Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi

EBF: Akademi’de hangi derslere özellikle ilgi duyuyor, hangi hocalarla daha fazla iletişim kurmak istiyordunuz? Bütün eleştirilerinize rağmen Sedat Hakkı’ya karşı bir çeşit hayranlık duyduğunuz sonucunu çıkarıyorum.

UT: Hayranlık denemez.

EBF: Ne denir ona?

UT: Sedat Hakkı Eldem’e hayranlık duymaktan çok, Akademi’deki en ilginç hoca olduğunu söyleyebilirim. Türkiye’de ilginç hoca kıtlığı yaşanır zaten. Türkiye’de üniversiter kurumların en temel sorunlarından biri, hocaların çekicilikten yoksun olmasıdır. Sedat Hakkı Eldem böyle biri değildi, ilginç bir adamdı bir kere. Sedat Bey’in galiba hocalıkla hiçbir ilgisi yoktu. Dolayısıyla hoca tavırları da yoktu. Öğrenciye davrandığı gibi öğretim üyesine de aynı biçimde davrandığını biliyorum.

İkisine de kötü davranıyor olabilirdi Türkiye standartlarıyla. Diğer hocalar hocalara başka öğrenciye başka davranırlardı kaçınılmaz olarak. Bu herkesin Türkiye hiyerarşilerinde bildiği ve ona göre davrandığı bir dünya. Ama Sedad Hakkı Eldem söz konusu olduğunda öyle değildi. Öğrenciye de aynı umursamazlıkla ya da hafif küstahlıkla davranırdı, öğretim üyelerine de aynı küstahlıkla davranırdı. Onun için bana iyi geliyordu herhalde. Bir de kaçınılmaz bir başka boyutu var. Bir mimar olarak onu “önemsemiyorum” deme imkânı yoktu o yıllarda. Önemsemediğini iddia eden öğrenciler olurdu, öğretim üyeleri olurdu, “Bambaşka bir mimarlığa yelken açtık,” diye düşünen insanlar olurdu. Evet, bambaşka mimarlıklar söz konusu olabilirdi, ama bu Sedad Hakkı Bey’in Türkiye’deki tarihsel rolünü inkâr etmeyi sağlayan bir şey değildi. Onun için bana önemli gelirdi.

Kendi de dahil herkesle dalga geçebilme imkânı ilginç gelirdi. Genellikle öğretim üyeleri kendileriyle dalga geçmezler. Türkiye’de dalga geçmekten çok hakaret söz konusu olurdu, ama Sedad Hakkı Eldem’de böyle bir dalga geçme, espri yapma, kendine özgü bir mizah duygusu vardı. En az bulunan şeylerden biridir mizah duygusu. Hele okul Türkiye’deyse mizahı kapının önünde bırakmak demektir. Orada sululuk olur, öğretim üyesinin sululuk yaptığını çok gördüm, ama mizah başka bir şey. Sedad Hakkı Eldem’de bence o vardı.

EBF: Hayranlığınızı ifade etmiş oluyorsunuz, ama hakkını teslim etmiş olduğunuzu düşünüyorsunuz.

UT: Hayranlık başka bir şey. O, Sedad Hakkı Eldem’i rol modeli olarak benimsemeyi de içerir. Hayranlığın böyle bir boyutu var. Bir tür empatik bütünleşme arayışı gibi bir şey. Ben Sedad Hakkı Bey gibi olmayı bir an bile aklımdan geçirmediğim ki.

EBF: Kim gibi olmayı aklınızdan geçiriyordunuz? Rol modelleriniz oldu mu?

UT: Hiç kimse olmadı. Lise yıllarımda Burhan Felek’in bir gazete yazısını okuduğumu hatırlıyorum, “Çocukluğumda rol modelim şuydu. Bilmem kime benzemek isterdim,” diyordu. O zaman bile “Benim hiç rol modelim yok, kimseye benzemek için çatlamıyorum,” diye düşünmüştüm. Hiç öyle rol modelim olmadı. Belki de çok burnu büyük bir çocuk olmamla ilgili olabilir bu. Akademi hocalarının önemli bir bölümü zaten rol modeli olmaya yöneltecek kadar ilginç değillerdi. Ama bu konu benim ve onların kişilikleriyle doğrudan ilgili değil.

EBF: Kimler vardı o zamanlar?

UT: En çok önemsediklerimden biri proje hocası Muammer Onat'tı. Yine çok önemsemek mümkün olabilen Orhan Şahinler vardı. Bunlar bir dönem için önemliydiler. Hamdi Şensoy, Orhan Şahinler, Muammer Onat, bunlar 60'lı yılların sonunun ve 70'li yılların önemli tasarımcı mimarlarıydılar ama bugünkü anlamda star değillerdi. Zaten Türkiye'de starlık olarak tanımlanacak bir mimari şöhret mekanizması da çalışmıyordu. Dolayısıyla rol modeli olmayı engelleyen de muhtemelen oydu. Genellikle starlıkla rol modelliği arasında bir ilişki vardır. Hiçbiri star değildi, iyi mimarlardı ve öyle yorumlanırlardı. Kendilerine tapılan insanlar değillerdi. "Büyüyünce Muammer Onat olacağım," diyen bir öğrenci hatırlamıyorum. Rol modelliği ve hayranlık toplumsal olarak inşa edilen bir şey. Bu durum Türkiye'nin ancak 90'larda yaşamaya çalıştığı bir şey. Teknik Üniversite'de de yoktu öyle rol modeli hocalar. Diyelim ki Nezih Eldem çok iyi bir mimardı, ama öğrencisinin "Ben Nezih Eldem gibi olayım," dediğini ben hiç hatırlamıyorum. "Doğan Kuban gibi olayım," dediğini hiç hatırlamıyorum. O sonraki kuşakların üretmeye başladığı bir şey gibi gözüküyor.

Şöhret de toplumsal bir konstrüksiyon. Benim gençliğimde şöhret epeyi nadir bulunan bir şeydi. Hatta hiç yoktu. Kim şöhretti diye bazen düşünüyorum da bugünkü anlamda edebiyatçı da şöhret değildi. Kemal Tahir'in şöhret olma hali ile Orhan Pamuk'un şöhret olma hali karşılaştırılır bir şey mi? Orhan Pamuk artık kamu figürü. Kemal Tahir ise orta sınıf bir memura benzerdi, hali de memura benzerdi, hatta dili bile ona benzerdi. O yıllarda mimarlık okulunda da üç aşağı beş yukarı galiba öyleydi durum.

EBF: Kendinizi daha çok hangi yapıları tasarlarken hayal ediyordunuz? Neler inşa etmek istiyordunuz? İTÜ'den Akademi'ye geçerken tasarımcı olma isteğinizden söz etmişsiniz. Akademi'ye girince söz konusu tasarım fikri ve arzusu ne yönde gelişti, şekillendi, dönüştü veya değişti?

UT: Bir kere kendimi çok hazır hissediyordum. Mimari yeteneğimin olduğuna inanıyordum. Daha kötüsünü söyleyeyim, neredeyse bana hiçbir şey öğretemeyeceklermiş gibi bir duygumun bile var olduğunu hatırlıyorum. Bu okulun kabahati miydi? Hiç emin değilim. Pek çok ülkede, örneğin Batı Avrupa'da, mimar olmak isteyenlerin okul öncesinde biraz eskiz vesaire yapmışlıkları söz konusu olabilir. İtalya'da öyledir. Öğrenci kendisini daha liseden hafif hafif "ben ileride mimar olacağım" diye özgül bir güzergâhta biçimlendirmeye çalışır. En azından bir tahay-

yülü vardır. Şimdi Türkiye’de mimar olma kararında ısrarcı olanların çoğunun böyle bir tahayyülle okula gelmediğini söyleyebilirim. Öğrenciler bir meslek sahibi olmak için gelirlerdi. Mimarlığa ilişkin epeyi kaba fikirleri vardı. Hemen hiçbirinin bir güncel mimar adı bile söyleyemediklerini hatırlıyorum. Bu Türkiye’deki ortaöğretim sistemiyle de ilgili; meslek seçme pratik örüntülerinin epeyi acıklı oluşuyla da ilgili. Kimsenin kabahati değildi.

Bense o yıllarda kendimi beş gömlek ileriden başlamış gibi hissediyordum. Bu da herhalde beni epeyi münasebetsiz bir adam kılıyordu. Hatta bazı durumlarda bir şey sorarlardı, bilirdim ama söylemezdim. “Ukala” diyecekler diye. Öyle bir pozisyon Türkiye’de sevilmeyen bir şeydir. Bir kere bir sanat tarihi dersi hatırlıyorum. Yıl boyu hiç sanat tarihi dersine girmedim, en sonunda artık hocası Nermin Sinemoğlu, “Size bugüne kadar anlattığım bütün derslerin bir özetini yapayım, size çeşitli sanat yapıtlarının slaytlarını göstereceğim. Çünkü sınavı sözlü yapacağım. Bu yapıtların ne olduğu üzerine konuşacağız,” demiş. Bunları sırayla göstermek üzere bir öğleden sonra sınıfı topladı, ben de “gideyim artık *şu* derse” dedim. Birinci slayt çıktı, “Bu ne?” diye sordu, ben cevap verdim, diğerlerini gösterdi, yine ben cevap verdim, sonunda hoca “Yeteeer! Başka biri konuşsun,” diye bağırdı. Sanat tarihi yapıtlarının önemli bir bölümü dünyanın pek çok ülkesinde insanın lisede bildiği şeylerdir. Türkiye’de genellikle sanat ve tasarım eğitimi-ne başlayanlar gerçekten ön hazırlıkları olmadan gelirler. Hâlâ da öyle gelirler büyük ölçüde.

EBF: Sanat tarihi yapıtlarını belli bir sanat tarihi kuramı eşliğinde tartışmak da anladığım kadarıyla pek söz konusu olmuyormuş bu derslerde.

UT: Hayır hiçbir tür kuramsal tartışma yoktu. Derse niye devam edeyim? Derse birinci kere girince öbür derse girilmeyeceğini insan hemen anlar. Hiçbir şey söylenmiyordu. Zaten bildiğim yapıtlar. Arkaik Yunan heykelinden başlayıp 19. yüzyıla kadar uzanan süredeki belli başlı şeyleri görmek üzere bir derse girecek kadar gönlüm ferah değildi. Sıkılırdım. O şekilde girmedim çok ders var. O zamanlar derse girmek mümkündü. Akademi’nin en iyi tarafı oydu. Yoklama yoktu. Çoğu derse girmedim. Doğrudan mimarlığa ilişkin olan uygulamalı pratiklere girmek zorundaydınız. Proje vs...

EBF: Proje derslerindeki çizimlerinizi muhafaza ettiniz mi? Özel arşiviniz duruyor değil mi?

UT: Tabii.

EBF: Nasıl bir arşivden söz ediyorsunuz?

UT: Neredeyse gerçek bir arşivden söz ediyoruz. Evde gerçek bir profesyonel proje dolabı var. Zaten ben mimari projeler koleksiyonu da yapıyorum. Asıl başka mimarlardan kalanları toplamaya çalışıyorum. Sadece projelerim değil, neredeyse gençlik yıllarımdan kalma bir sürü çizimim de var. Mimarlık okulu öncesine kadar giden bir arşiv bu. Atmadım hiçbir şeyi. Hiç kuşkusuz bunun burnu büyüklükle de ilgisi olabilir. Her yaptığının bir hikmet yumurtlamak olduğunu belki de düşünüyordumdur. Bunu başkaları söylemeden ben söyleyeyim de uyanıklık edeyim.

EBF: Öğrencilik yıllarında kaç proje çizdiniz? Ne tür yapılar tasarladınız?

UT: Her yıl iki proje çizerdik. Her yıl iki projeden oluşan bir sistem vardı. Birinci ve ikinci sınıfta proje çizilmezdi. Sonraki üç sınıfta altı proje yapılırdı, altıncı proje diploma projesiydi. Her proje için o zamanki Akademi sistemiyle hocanızı siz seçerdiniz. Akademik sistem o zamanlar Türkiye’de benzersiz bir bireyselci sistemdi. Bir kere kiminle çalışmak istediğini öğrenci tanımlardı. Bu adamla çalışacaksın demek suretiyle birisinin yanına atanmazdınız. Birinci projemi sözgelimi Sedad Hakkı Eldem’de yaptım. İkinci projemi Orhan Şahinler’de yaptım, üçüncü projemi Muammer Onat’ta yaptım. Her seferinde kendi seçtiğim ve her biri farklı tavırları olan hocalardı bunlar. Ben de onları tanımak istiyordum zaten. Hani seçim yapmamın nedeni de oydu. Dördüncü projemi tekrar Orhan Şahinler’de yaptım. Beşinci projemi Muhlis Türkmen’de yaptım. Diploma o zamanlar hiçbir hocada yapılmayan bir projeydi. Diploma projenizi kendi başınıza çalışarak bağımsız olarak hazırlardınız. Kimse eleştiri vermez, kimse üzerinde tashih yapmaz, getirir teslim ederdim. Bunun da çok iyi olduğuna inanıyorum. Giderek tırmanan bir tempoda bağımsız çalışmayı destekleyen bir sistem vardı. Beşinci projede ise hocayla sadece beş kez görüşme hakkımız vardı. Yönetmelik hocayla yüz yüze gelme halinizi itinayla azaltmıştı. Çok akıllıca bir iş olduğuna inanıyorum. Bir biçimde özerkleşmeniz gerekiyordu. Bunu dikkate alan Türkiye’deki tek okul sistemi muhtemelen Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki sistemdi.

68 olayları dediğimiz olaylarda Türkiye’de tek bir okulda bu hareket bir biçimde okul yaşamında değiştirici etki yapmıştı. Güzel Sanatlar Akademisi’nde ders programları değiştirilmişti, yönetmelik değiştiril-

mişti. Devam zorunluluğu anlatım derslerinin hepsinden kaldırılmıştı. Bunlar bence lise gibi düzenlenmiş üniversite sisteminin içerisinde dev bir gedikti o zaman. Akademi o açıdan akıllıca bir değişim geçirmişti. Bu sözünü ettiğim öğrenciyi bağımsızlaştıran süreç öyle ortaya konmuştu. Türkiye’de bunların hepsini 12 Eylül’de askeri yönetim geldikten sonra, 68 hiç var olmamış gibi eski sisteme döndürmeyi başardılar. Bugün Akademi artık benim okuduğum dönemdeki programla yürütülüyor. O dönemde akademik iktidarı elinde bulunduranlar 1968’deki değişiklikleri öğrenciye verilmiş tavizler olarak nitelendirdiler ve geri aldılar. Yoklamaları geri getirdiler. 68’de elde edilmiş hiçbir reform ya da yeniden örgütlenme çabasını ayakta tutmadılar. Belki birkaç küçük şey kalmıştır. Önemli bir bölümünü yok ettiler.

68 sadece Akademi’de gerçekten anlamlı bir sonuç vermişti. Her yerde öğrenciler boykot yaptılar ama sadece Akademi’de bir şey elde ettiler. Türkiye’deki hiçbir okulda öğrenci temsilcisi üniversite senatosuna giremezdi. Sadece Akademi’de girerdi. 1968’de elde edilmiş bir şeydi. O zamanlar hangi okulda öğrenci gidecek, profesörün yanına oturacak ya da okulla ilgili kararlarda söz sahibi olacak? Öğrenci temsilcisi sadece özlük haklarına ilişkin tartışmalarda dışarı çıkarılırdı. Bir profesörün, bir doçentin uzatması ya da yükseltmesi söz konusu ise öğrenci dışarı çıkarılırdı ama geriye kalan her şekilde oraya öğrenci temsilcisi otururdu. Bu Türkiye’de bir daha hiç olmadı. O haklarla hiçbir yerde öğrenci herhangi bir kurulda oturmuyor. Yani bazı yerlerde öğrencinin içeri alındığı kurumlar var ama o dönemdeki öğrenci temsilcisinin eşdeğerliği bence hiçbir yerde yok. Bu bence önemli bir meseledir. Neredeyse kimse hatırlamak bile istemiyor. Oysa farklı bir gözle bakılsaydı bir Akademi tarihi yazılırdı. Ülkede doğru dürüst bir mimarlık öğretim sistemi tarihi bile yazılmadığını düşünecek olursak... Hâlâ Türkiye’de mimarlık öğretiminin tarihi yok. Bence o dönemin algılanması bağlamında bu çok şey söylüyor.

EBF: Mezuniyetiniz sonrasında tabii ki bir yol ayrımında bulunuyorsunuz. Siz tercihinizi başka bir yönde kullandınız, mimarlık tarihine yöneldiniz.

UT: Zaten mimarlık tarihçisi olayım diye düşünüyordum ama neredeyse düşünmeme bile fırsat kalmadı. Tasarımcı bir mimar olayım mı olmayayım mı diye de epeyi düşündüm ama şöyle bir açmazla karşılaştım: 76 yılının sonuydu mezuniyetim. Türkiye o kadar ciddi bir ekonomik darboğazdaydı ki... O meşhur 1980 askeri darbesine varacak süreçlerden söz ediyorum. Yakacak odunun bulunmadığı, mimarlık bürosu

açmak için hiçbir şansınızın olmayacağı, çünkü ortada mimarlık işinin olmadığı, her şeyin durduğu, ekonomik anlamda Türkiye'nin fren yaptığı bir dönemden söz ediyorum. Yani bir büro açayım meselesi ciddiyeyle düşünebileceğim bir konu değildi. Açayım mı açmayayım mı diye epeyi düşündüm, ama bu daha eğitimimi bitirmeden önce düşünmeye başladığım bir şeydi. Öte taraftan da Türkiye'de mimarlığın entelektüel arka planı konusuna yoğunlaşmak gerekiyor meselesi üzerine düşünmüyor değildim. "Mimarlık tarihçisi mi olayım?" hesabı yapıyordum. Diğer pratikleri yapmaya hevesim yoktu. Okula gidip de, diyelim, bina bilgisi asistanı olmak istemiyordum.

Akademi'de Asistanlık ve Bülent Özer

UT: Abartmayayım ama daha neredeyse mezun olduğum gün Akademi'ye gittim. Bir de baktım karşıdan Bülent Özer geliyor. "Merhaba," dedim, bana "Sen ne yapıyorsun?" dedi. Onun böyle soruları vardı. Nasıl cevabı verilir bunun? "Sen ne yapıyorsun?" "İyiyim, teşekkürler," diye cevap vermiş olmalıyım herhalde. "Bize gel," dedi. Böyle tuhaf bir enigmatik konuşma anlayışı vardı Bülent Özer'in. Söylediklerinin telepatik olarak anlaşıldığını varsayıyordu. "Bize gel," dedi. Ben de.....

EBF: "Size geldim" mi dediniz?

UT: "Zaten düşünüyorum," gibi bir şey söylediğimi hatırlıyorum. Şaşırtıcı bir biçimde o sırada hemen bir sınav açtılar. İki asistan alacaklardı, müracaat ettim. Üç kişi müracaat ettik, ikimiz alındık ve böylece...

EBF: İkinci kişi kimdi?

UT: İkinci kişi Lale Granit adlı bir arkadaştı. O da benden bir alt sınıftandı. Onun da buraya müracaat edeceği varmış. Bir de ikimizden de eski, belki beş yıllık mezun bir arkadaş vardı. Üçümüz müracaat ettik ve epeyi uzun, tam bir gün süren bir sınava girdik. Önce yazılı sınav yaptılar, sorular sordular. O kesmedi, öğleden sonra da diaları koyarak sözlü bir sınav yaptılar. Bir yerden bir şey gösterip onun üzerine fikir sormak gibi bütün bir günü dolduran bir sınava girdiğimi hatırlıyorum ve alındım. Böylece öğretim elemanlığı hayatım başladı. 1976 yılı Kasım ayı olması lazım. Çünkü ben yaz sömestrinde mezun oldum; bunun anlamı da Eylül, Ekim gibi mezun olmuşum. Kasım ayının birinde maaş aldığımı hatırlıyorum.

EBF: Bülent Özer'le ilişkiniz nasıl gelişti?

UT: Çok canımın sıkıldığını söylersem haksızlık olmayacak. Bülent Özer'in ilginç bir tutumu vardı. Karşısındakini ahmak zannetme hali

ki bu beni epeyi rahatsız eden şeylerden biridir. İkincisi, her söylediği lafın nihai söz olma hali. Hiç katlanamayacağım şeylerden biri, tuhaf ve kestirme yargılarıydı: Mesela, “Çiçekli kravat takanlardan adam olmaz; kahverengi takım elbise giyen birinin düzgün bir insan olma şansı yoktur,” gibi. Hâlâ hatırlıyorum onları. Mesela, “Kravat nasıl olmalıdır? Kravat verev çizgili olmalıdır?” Başkalarını aynı derecede rahatsız etmeyebilir bu ama benim için çok kötüydü. Türkiye’de aynı konuşma üslubunun bilgece bir anlamı da olabilir. “Adam insanları kravatından bile tanıyor,” diye düşünerek tapınılabılır böyle bir adama hiç kuşkusuz. Ne yazık ki bu benim tarzım değildi.

Asistanlık can sıkıcıydı. Entelektüel bir içeriği olması beklenirken entelektüel bir içeriği yoktu. Bir tür memuriyet hayatı gibiydi. Sizden hiçbir şey beklenmezdi. Sadece hocayla beraber projeksiyon makinesi taşıyarak sınıfa gittiğimi hatırlıyorum. Yıllarca adamın dersini dinlersiniz, ama ders zaten yıllar önce aynı adamdan dinlediğiniz derstir. Her yıl aynı ders üç aşağı beş yukarı aynı hediye paketiyle sunulur ve siz onu dinlersiniz. Şöyle bir şey denmezdi mesela: “Ne geliyorsun Uğur buraya?” Benim lisans dersime bir asistan gelecek olsa, ilk lafım “İstiyorsan buyur,” olur. Uğur Tanyeli anlatıyor diye ille de derse girme hali benim için bugün bile problemdir. Yapmam. Ama Bülent Özer için öyle bir engel yoktu. Sadece ben değil kürsünün üç asistanı ve bir öğretim görevlisi dört kişi arkada bardak gibi dizilir, dinlerdik. Birinci yıl canınız sıkılır, ikinci yıl tepeniz atar, üçüncü yıl “ben buradan pılımı pırtımı toplayıp gideyim” duygusu verir.

Hiçbir entelektüel konuşma cereyan etmezdi. Bir şey söylediğiniz zaman karşınızdakinin sizin söylediğinizi hiçbir şekilde tartışmadığını ve nihai cevabı verdiğini görürdünüz. Bülent Özer’in böyle bir hali vardı. Onun kesin, çoktan düşünülmüş, kararları verilmiş cevapları vardı. Sizin söylediğiniz herhangi bir şey orada bir gedik açmaz. Şimdi, bir konuşma iki tarafta da gedik açmıyorsa, bu konuşma dünyadaki en sıkıcı konuşmadır. Ya sizin söylediğinizde bir gedik açılır ya da karşınızdakinin söylediğiyle bir gedik açılır. Hiçbirinde gedik açılmıyorsa iki taşın birbiriyle diyalogu şeklinde bir diyalog olmaz. Bülent Özer’le diyalogumu böyle bir mecazla anlatmak mümkün olabilir bence.

Sonra doktora yapmaya başladım. Şaka gibiydi, doktora dersi yoktu. Akademi’ye doktora sistemi yeni getirilmişti. Doktoraya başlıyorsunuz, yönetmelikte öğrenci doktora yapmadan önce şu kadar kredilik ders alır diyor. Ortada doktora dersi yok. Ben ne dersine girdim? Koltuğumun



Askerlik hatırası, 1981 yazı.

altına slide makinasını alıp dinlediğim dersi doktora dersi gibi aldım. İyi de ben o dersi lisans öğrenimi yaparken de almıştım. Yani şimdi bunların hepsi insana çalıştığı kurum hakkında çok kötü şeyler düşündürür. Lisans Akademi’de yüksek lisansla beraberdi. Beş yıllık eğitim görüyordunuz, yüksek mimar unvanıyla mezun oluyordunuz. Şimdi kendimi Mimarlık Tarihi Kürsüsü’ne hiç fena denmeyecek ve beğenilerek alınmış biri pozisyonunda hissederken, doktora öğrenimine başladığım zaman buranın hiçbir akademik niteliği yok diye düşünmeye başladığımı rahatça söyleyeyim. Doktora konusunda istediğim bir konuyu yapma şansım olmadığını açıkça söyleyebilirim.

EBF: Size ne önerilmişti?

UT: Daha doğrusu ben Osmanlı’yla ilgili bir şey yapmak istiyordum, ama Bülent Özer bana orada “Ben Osmanlı çalıştırmam,” dedi ve modern mimarlık çalışılmasını bekliyordu. Ben o zaman bir konu önerdim: Kent strüktürü ile mimarlık ya da tekil yapı tasarımı arasındaki ilişkileri tartışan bir sorunsaldan yola çıktım. Böyle bir doktora yapayım istedim. Bu tanımı yaptıktan sonra iki yıl kadar Bülent Özer’le hiçbir şey görüştüğümü hatırlamıyorum. Hiçbir konuşma yapmadım. Hiçbir zaman “Sen ne yapıyorsun?” denmedi. Hatta ben konuşmak istediğim zaman da “sen yaparsın” gibi cevaplar aldım. Böyle bir dok-

tora yapma süreci de tuhaf geliyor bana. Benimle doktora yapmış biri olarak, böyle davranmadığımı herhalde bilirsiniz. Böyle bir şey olabilir mi? O zaman niye doktora hocası diyorlar? Doktora hocası denen adam gerçekten oturur, bu konuyu tartışır, yaptırmakta olduğu doktoranın sorumluluğunu taşır. Aksi geçerliyse herkes kendisi alır konusunu, yapar, getirir. Sonunda gerçekten doktorayı teslim ettim ve askere gittim, 1981 yılı yaz başlangıcında oluyor sanırım. 12 Eylül askeri darbesi olmuş ve neredeyse herkesi askere almaya başlamışlardı. Kısa dönem askerlik denilen şeyi icat ettiler ve benim gibi öğretim kadrolarında çalışanları o imkândan yararlandırıldılar. Çünkü bizim uzun bir süre boyunca askerliğimiz ertelendi. Oysa benim o zamanlar mezun olduktan birkaç ay sonra askere gitmem gerekiyordu. O aralıkta ben asistan olduğum için erteleme işlemi yapılmış ve üç dört yıl tecil edilmişti. Askere gittim ve askerden döndükten sonra, “ne kadar kötü bir doktora yaptığım ve benim atılmam gerektiği üzerine” konuşulan bir ortamla karşılaştım.

EBF: Tezi jüri karşısında savunmamış mıydınız?

UT: Hayır, üç kişilik bir jüri belirlenmişti ben yokken. Jüri üyeleri Orhan Şahinler, Esad Suher, biri de doktora hocam olan Bülent Özer’di. Onlar değerlendirmişler ve benim doktoradan geçemeyeceğime karar vermişler. Ben de o sırada askerden yeni dönmüştüm. Hemen diğer jüri üyelerine gittim doğal olarak. “Ne gibi bir problem vardı?” şeklinde sormak üzere. Bu herhalde doktora tarihinin eğlenceli konularından biri olmalı, iki hoca da “Bu beni ilgilendirmez, bunları siz kendi hocanızla konuşun,” dedi. Bu doktora mantığının epeyi dışında olsa gerek. Jüri üyesi burada üçte bir sorumluluğu taşır. Biri, “Özer, düzeltme süresi vermeye de karşıydı,” dedi galiba. Ardından hocamla gittim konuştum, gerçekten tam hatırlamıyorum ama tezle ilgili hiçbir şey konuşulmadığına eminim. “Sen bana hiçbir şey danışmadın ki,” gibi bir şey söylediğini hatırlıyorum. Oysa kendisinin danışılmak istemediğini gayet iyi biliyordum.

EBF: Bunu kendisine söylediniz mi?

UT: Kendisine bu biçimde hiç söylemedim. Hemen anladım ki beni buradan atmak istiyor. Bu beni hiç şaşırtmadı. Şöyle şaşırtmadı: Benden önce zaten üç asistan buradan atılmıştı. Birkaç yıl önce Fatih Gorbun, ondan sonra Yalçın Gültekin, sonra benimle beraber asistanlığa başlayan Lale Granit atılmıştı. Bunların hepsini çeşitli gerekçelerle kötü asistanlar olduklarını söyleyerek kapının önüne koymuşlardı. Benimle de böyle bir diyalog gerçekleştiği zaman, artık sıranın bana geldiğini anladım. Belli ki beni atmak için de imkânları araştıracaklardı.

EBF: Diğer örneklerde asistanları doktoralarını kabul ettikten sonra mı atmışlardı? Yoksa doktoraları reddedildikten sonra mı?

UT: Hiçbiri doktorasını yaparak ayrılmadı. Herkes kapının önüne kondu. Sadece Fatih Gorbun bunların içinde Akademi'nin içinde kürsü değiştirmek suretiyle bir anlamda paçayı kurtardı. Yalçın Gültekin akademik sektörü bıraktı gitti. Aynı şey Lale Granit için söz konusu oldu. O da bir daha akademik sisteme dönmedi. Herhangi bir yerde öğretim üyesi olmadı. Bunların hiçbiri doktoralarını yaparak gitmediler. Ben doktora kadar dayanmışım demek ki. Benden sonra Mine Kazmaoğlu'na sıra geldi. O doktorasını bitirmişti, ardından o da kapının önüne konuldu. Demek ki kürsüye giren ilk dört asistanın dördü de atılmış. Şahane bir akademik rekor. Ben atılmadım, pardon... Ben bunu gördükten sonra açıkçası tepem attı. Ötekiler gibi yumuşak başlı davranmak gibi bir alışkanlık ve terbiye bende olmadığı için hesabımı yapmaya başladım, itiraf edeyim ki. Bir gün kürsü kapısından topluca çıkarken Özer'den "Sen benden doktora bekleme!" gibi bir saldırı geldi. Doktora tezimi düzeltilmiş haliyle teslim etmem gerekiyordu. Ama düzeltilmiş hali için bile hiçbir şey konuşmak mümkün olmadı. Hani "Neyi düzelteceğim hocam," diye sorulduğunda hiç cevabı olmadı.

EBF: Nelerin düzeltilmesini bekliyor olabilirdi?

UT: "Hiçbir şey konuşmadık," deyince insan yalan söylüyorum diye düşünebilir. Gerçekten düşünülebilir ama aklımda kalan hiçbir şey yok. Ben zaten yeniden doktora başka bir biçimde hazırlamaya başlamıştım. Yine de kestiriyordum ki artık bu işin yürütülecek bir tarafı yok. Bunu söylediği anda ben de artık karşı saldırıya geçtim ve rektörlüğe bir dilekçe yazdım: "Şu şu şu kişilerin karşısında bana 'Sen benden doktora bekleme,' denmiştir. Bu durumda ben doktoramı teslim edeyim mi etmeyeyim mi? Böyle bir durum akademik kurallar bağlamında doğru mudur?" diye sordum. Hâlâ kopyası elimde olan bir dilekçe yazdım ve dilekçeden sonra ortalığın karıştığını tahmin etmek zor değil. Siz orada bunlara tanık oldunuz mu diye soruşturma açmak zorunda kaldılar. Bu sözler Gündüz Gökçe, Cengiz Eren ve Mine Kazmaoğlu'nun yanında söylenmişti. Gündüz Gökçe, "Böyle bir lafın kötü bir anlamda söylenmediğini duymadım," dedi doğal olarak. Mine Kazmaoğlu, "Evet, böyle talihsiz bir söz söylendi," gibi bir yanıt verdi. Hiç tereddütsüz Mine çok namuslu davrandı. Cengiz Eren'in tam olarak ne söylediğini gerçekten bilmiyorum. Hakkını da yemeyeyim.

EBF: Beni bu işe karıştırmayın mı?

UT: Beni bu işe karıştırmayın dedi mi bilmiyorum. Ancak Gündüz Gökçe'yi gayet iyi hatırlıyorum. Ben de zaten bu şikâyetimden benden yana sonuç çıkacak diye beklemiyordum. Böyle durumlarda yaptığım gibi artık mutlak bir biçimde diyalogu kestim. O noktadan başlayarak Bülent Özer'le tek kelime konuşmadım. Ancak belki daha altı-yedi ay kürsüde durdum. Yani bendeki sinir sağlamlığı da herhalde anıtsal bir şey olsa gerek.

EBF: Bu zaman zarfında o sizinle konuşmak istedi mi?

UT: Bir şeyler söyledi. Hatta bir keresinde “Küsmek böyle olmaz,” dediğini hatırlıyorum, “küsmek hiyerarşik olarak olur. Ben sana küsebilirim,” şeklinde konuştu. Buna da hiçbir cevap vermedim, bu alanda gerçekten kendimi kutlayabilirim.

EBF: Güçlü sinirleriniz varmış.

UT: Bir yıl kadar süren bir sinir harbi. En sonunda da gittiler fakülteye “İşine gelmiyor, görev yapmıyor,” dediler. Her gün de kürsüye geliyorum, oturuyorum orada ve kürsü başkanı, “Kürsüye devam etmiyor,” diye soruşturma açılmasını istiyor. Rektörlüğe de yazdı. Rektörlük bunun üzerine “Devam etmiyormuşsunuz, bunun üzerine size devam defteri açıyoruz, günde üç kez imzalayacaksınız,” dedi. Tek bir kez imza atmadım. Artık bendeki kavgacılık ve küstahlık anıtsal boyutta olmalı ki bir de dilekçe kaleme aldım. “Hiç kimseye özel devam defteri açmadığınız bir okulda tek bir kişiye açmanız anayasanın eşitlik ilkesine aykırıdır,” gibi bir şey yazdım. Bu da duruyor elimde. Defteri kaldırmak zorunda kaldılar. İnanılmaz bir sinir harbi olduğunu gayet iyi hatırlıyorum. Bir yıl kadar böyle uğraştıktan sonra, yeterince sinir bozduktan sonra, “Ben burada daha fazla durursam ömrümü kavgayla geçireceğim,” dedim. O zamanlar, askeri yönetim döneminde bile, siyasal bir suç isnat etmeden Türkiye’de devlet üniversitelerinde birini atmak gerçekten zordu.

EBF: Diğerlerini nasıl atabildiler?

UT: O zamanki sistemin içinde ilk iki yıl deneme süresi diye bir şey vardı. İki yıl çalışıyorsunuz, iki yılın sonunda kürsü başkanına soruluyor, “Bu arkadaş devam etsin mi etmesin mi?” diye. O da “devam etmesin” dediği zaman atabilme yetkisi vardı. Bundan bile, şayet Danıştay’a müracaat edilirse geri dönülüyordu, o ayrı mesele. Böyle bir biçimde atıldıysanız kim geri döner kalkıp da aynı koşullara? Ama benim durumum öyle değildi. Ben orada dört yıldır çalışan bir adamım. Dolayısıyla beni atma şansları o kadar kolay değildi. Beni atabilmek için “İşe devam etmiyor, görevini yapmıyor,” gibi şeyler söylemek gerekiyordu,

o yoklamayı da onun için koymuşlardı ama yoklamaya böyle itirazda bulununca işe yaramadı. Tek bir imza atmadım.

EBF: Sizi kürsüye çağıran da Bülent Özer'di. Sizden beklentileri neydi? Sizde aradığı neyi bulamadığını düşünmüş olabilir?

UT: Bunu asla ben cevaplayamam.

EBF: Bir tahmininiz var mı?

UT: Buna vereceğim cevap kendimi çok önemsemek olur. Sanıyorum ki benim bir tür iddialı oluşum belki de etkilidir. Bunun insana özel bir küstahlık verdiğini de düşünmez değilim. Bu profesörken sevimli bir şey olabilir ama araştırma görevlisiyken böyle bir tavırda birisiyle karşılaşmak, hele de eski Türkiye'deki davranış örüntüleri bağlamında katlanılır bir şey olmasa gerek. Bülent Özer ise zaten bu konuda sabıkalıydı. Dediğim gibi, benden öncekileri niye attı? Onlara da hiçbir cevap veremem. Onların öyle bir iddialılıkları da yoktu doğrusu. Düpedüz terbiyeli insanlardı. Lale Granit'in bir tek münasebetsiz laf söylediğini hatırlamıyorum. Yalçın'ın terbiyeli bir adam olduğunu hatırlarım. Fatih Gorbon aynı şekilde uygar, akıllı başında bir adamdı, başka bir kürsüye gitti. Orada profesör oldu ve oradan da bina bilgisi profesörü olarak emekli oldu. Mine Kazmaoğlu hiç tereddütsüz Türkiye'de akademik sistemin bulabileceği en yüksek kaliteyi temsil ederdi. Üniversiteyi bı-



Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı
Beşiktaş Mimarlık Yüksek Okulu'nda öğrencilerle, 1980.

raktı. O gerçek bir kayıptır sistem için. Demek ki, ne onların atılış gerekçeleri anlamlıydı, ne de benimkinin bir atılış gerekçesi vardı.

EBF: Bülent Özer'i böyle bir davranışa sevk eden psikolojik dinamikleri nasıl tanımlardınız?

UT: Bunlar benim iktidarımın dışında, bunun cevabını Bülent Özer'in kendisinin vermesi gerekirdi. Mümkün olsaydı da Bülent Özer'e bir gün "Yahu nedir derdin?" diye sorulsaydı, buna muhtemelen bir şey söyleyecekti. Hiç tereddütsüz söylerdi de, bana hiçbir şey söylemedi. Söylenen demin verdiğim örnek: "Yeni YÖK yasasında benim yetkilerim artırıldı, sen benden artık doktora bekleme." Söylenmiş en anlamlı laf buydu. Bu da yasada bir imkâna işaret ediyordu. Buna da hiçbir cevap vermediğimi hatırlıyorum. Yani karşılıklı itişe kakışa bir kavga olmadı. Deli saçması bir biçimde tırmandırılan bir şey oldu. Ama benden öncekilerle de farklı değildi. Lale Granit de böyle atıldı.

Onun hikâyesini anlatayım, nasıl bir şey olduğunu kavramak açısından... Lale Granit'i atmak istediğini söylüyordu. Lale Granit ne yaptı? Hiçbir şey. "Lale Granit konuyla ilgilenmiyor, ondan mimarlık tarihçisi olmaz," gibi laflar söylemişti. Ama bana bunlar da söylenmedi. Mesela, "Bu adamdan mimarlık tarihçisi olmaz," denmedi, ama Lale Granit'e bu söylendi. Bir gün kürsüde Özer'in isteğiyle toplantı masasının başında toplandık. Bizim de katılmamız istendi. Karşı tarafta Mine'yle ben oturduk. Bir tane portatif teyp çıkarıldı, ortaya kondu ve Bülent Özer, "Ben seni buradan çıkarmak istiyorum, hayal kırıklığına uğradım, sen mimarlık tarihçisi olamazsın. Zaten bunlar da seni istemiyorlar," dedi ve bizi işaret etti. Teyp de herhalde kanıt içindi. Ben ve Mine bunun üzerine "Ne münasebet!" diyerek itiraz ettik. Hiç unutmuyorum onu. Lale Granit masanın ince kenarında oturuyor, Bülent Özer ve Gündüz Gökçe yan yana, karşıda Mine'yle ben.

EBF: Bir çeşit engizisyon mahkemesi kurmuş.

UT: Aynen bir engizisyon mahkemesi. Utanç verici bir şeydi. Hayatım boyunca unutmayacağım rezillikti. Karşınıza birini alıyorsunuz ve hiyerarşik yetkiniz sayesinde ona bir anlamda hakaret ediyorsunuz. Böyle bir yetki var mı? Herhangi bir yasada böyle bir yetki mi var? Biri ni engizisyona çıkarır gibi hiçbir cevap verme hakkı olmadan suçlamak.

EBF: Doğaçlama yalanlar söyleyebiliyorsa, karşıdaki kişiye yönelttiği ilgisizlik eleştirisinin de büyük bir ihtimalle temeli yok.

UT: Lale Granit pekâlâ bu işi yapabilecek nitelikleri olan bir kızdı. Şahane bir öğretim üyesi mi olurdu? Hiçbir fikrim yok? Böyle bir şey

söyleyecek, “olur veya olmaz” diyecek kehanet imkânım da yok. Ancak bu işe devam etseydi Türkiye’de bu alanda çalışabilir ve bir mimarlık tarihi profesörü olurdu. Bir akademisyen engizisyon mahkemesinde olduğu gibi suç bildirmek için karşısına bir adam alınıyorsa, bu çok ciddi bir akademik ahlaki zaafa işaret eder. Gerçekten bu kadar yıl sonra bile övünçle hatırlıyorum ki itiraz ettim.

EBF: İtirazınıza Bülent Özer’in bir geri dönüşü oldu mu?

UT: Hayır, hiçbir şey söylemedi. Başıma gelenler o olaydan neredeyse iki yıl sonra oldu. Yani o dikkate alınmadı ya da o sırada onunla o kadar meşguldü ki benim “Ne münasebet!” dememin zerre kadar önemi yoktu. Ben başıma gelenleri ona bağlayarak söylüyor değilim. Daha önce olanların da arka planında ciddiye alınabilir bir gerekçe yoktu diye söylüyorum. Fatih Gorbun çok kaydadeğer, bir tür centilmen diyebileceğimiz nitelikleri olan bir adamdı. Niye kapının önüne kondu? Hiçbir gerekçesi yok. Bir kürsüye giren ilk beş asistan birden atılmışsa, akademik gerekçelerden başka konuları sorgulamak gerekir.

Mine Kazmaoğlu doktorasını verdi, orada yardımcı doçent olmayı başardı. Sonra benimle ortak bir sempozyum bildirisi yazmaya karar verdi, ortak bildiriye yazdık. Ve ortak bildiriden sonra benimle birlikte akademik çalışma yaparak ihanet ettiği için kürsüden atıldı. Daha doğrusu, atılamayacağı için Şehircilik Kürsüsü’ne sürgüne gönderildi aynı üniversitenin içinde. O kadroda birini atmak mümkün değildi. Onu zorunlu olarak kendi isteğinin dışında Şehircilik Kürsüsü’ne tayin ettiler. O da birkaç ay sonra istifa etti. Böylece Özer’in yanına giren ilk beş kişinin beşi de bir biçimde atılmış oldu.

Ancak, yine de söylemezsem haksızlık olacak. Mine’nin başına gelenlerden ben bir ölçüde sorumlu bile sayılırım. Çok yakın arkadaş oluşumuz onun başına bela oldu. Kaldı ki o da ben de böyle konularda hiç dikkatli değildik. Pek çoklarını irkiltecek kadar fütursuzca dışavurduğumuz bir dostluk tesis ettik ve bugün de yakın dostuz. Ama o dönemde dedikodulara yol açtık. Biz yanlış yapmadığımıza inandığımız için başkaları bu arkadaşlığı nasıl yorumlar diye düşünmedik bile. İkimiz de düpedüz çizgidiş insanlardık. Bir de buna benim o zamanlardaki “herkesi hiçe sayarım” gibi duruşumu –öyle düşüncümü değil, vücut dilimi– eklerseniz, çevreye verdiğimiz izlenimi tahmin edebilirsiniz.

Sonunda ben de istifa ettim. Artık işler öyle bir noktaya geldi ki, soruşturmalar, bilmem neler, artık ben de bir istifa mektubu yazdım. Bu olayları ortaya ayrıntılı döktüm. Bunların olabildiği, bu şekilde davranılabilen bir kürsünün içerisinde durmak istemiyorum ve istifa ediyorum.

rum diyerek, yine hiç aşağıdan almayan düpedüz suçlama niteliğinde bir dilekçeyle istifa ettim. Kopyası hâlâ duruyor elimde. Çok ciddi bir kavgaydı. Unutulmazdı. O metinlerden biri Fatih'in babası II. Murat'a yazdığı ünlü mektup gibi bir şeydi. Orada, Parmenides ikilemi vardır ya hani, "Sen padişahsan bu ülkenin başına gel, ben padişahsam emrediyorum, ülkenin başına geç." Dekan Gündüz Gökçe'ye böyle bir resmi yanıt vermiştim. O da bana soruşturma açmıştı. "Altı aydan beri kürsüye uğramadınız," diyen bir resmi yazı yolladı. Ben de bunun üzerine şöyle yazdım: "Altı aydan beri işime gelmiyorsa, görevinizi yapmak için yaklaşık beş ay kadar gecikmişsiniz, sadece bir hafta bile izinsiz olarak göreve gelmemek atılmak için yeterli gerekçedir," dedim. "Ya görevinizi yapmadınız ya da yalan söylüyorsunuz," diyen bir dilekçe yazdım özetle. Ona hiçbir cevap gelmedi.

EBF: Yalan söylüyorsunuz mu dediniz?

UT: Yalan söylüyorsunuz demedim tabii ki ama bu ikilemi tanımladım. Ya görevinizi yapmadınız ya da doğruyu söylemiyorsunuz biçiminde bir ifadeydi. Hiçbir cevap gelmedi. Bu bence akademik ahlak bağlamında çok şey söyler. Böyle bir metin bana hiç kimse yazmamalıdır. Böyle bir metinle karşılaşmamak için ben bütün ömrüm boyunca her karmaşık koreografiyi yapabilirim. Üniversiter sistemi hayatta her yerden çok Akademi'deki asistanlık döneminde öğrendim. Yani sonraki dönemde ne yapmamak için çalıştıysam hepsini burada görme imkânım oldu. Akli başında hangi dekan bir asistana "Altı aydır göreve gelmiyorsunuz," diye yazar? Bir cevap gelmedi. Hatta merak ederim, acaba resmi kayda geçti mi o yanıtım, yoksa geçmedi mi?

EBF: Yanlış bilgilendirilmiş olabilir mi?

UT: Ne anlamda?

EBF: İşe devamınız konusunda.

UT: Nasıl yanlış olur? Aynı kürsüdeyiz.

EBF: Sizi bu zaman zarfında görüyor muydu? Karşılaşıyor muydunuz?

UT: Tabii ki, neredeyse her gün görüyordu.

İTÜ'de Doktora Programına Kabulün Öyküsü

EBF: Akademi'den istifa ettikten sonra İTÜ'ye geçişiniz nasıl oldu?

UT: İTÜ'ye geçişim tamamen rastlantı ama bir tür efsane oldu, o ayrı mesele. Bir kere Akademi'deki hemen herkes şöyle zannetti: O kadar kısa süre sonra İTÜ'ye transfer oldum ki önceden orayla konuştum,

bütün hazırlıklarımı yaptım, sonra da istifa ettim ki hiç alakası yoktu. Tabii ki öyle bir hazırlık falan yapmamıştım. Sadece artık en uygun noktada istifa edeyim diye bekliyordum. “Bu ne kadar böyle sürebilir ve ben en çok ne kadar canlarını sıkabilirim?” Zaten orada duramayacağım besbelliydi. Bir yıl süren böyle bir süreç içerisinde benim orada artık akademik gelecek beklemem söz konusu olabilir miydi? Sadece, dediğim gibi, en uygun noktada nasıl kaçarım diye düşündüm ve Mayıs gibi sanıyorum istifa ettim. O yazı hiçbir iş yapmadan geçirdim. Hiçbir iş yapmadan. O yaz mutlak bir avarelik yaptım dersem yanlış bir şey söylemiş olmam. Hayatımda benim öyle mutlak avarelik yaptığım zaman hemen hemen yoktur ama o dönem mutlak avarelikti.

EBF: Bir çeşit flanörlük müydü?

UT: Bir çeşit flanörlüktü. Ancak erişim çapı bulvarla sınırlı olmayan bir flanörlük olarak değerlendirebilirim. Halamın Datça’daki yazlık evine gittim, kaldım. Neredeyse bütün gün İstanbul sokaklarını turladım. Parasız kaldım çünkü kazancım yoktu. Ailemden istemekten utandığımı da itiraf edeyim. Koskoca bir adam olarak “benim param yok” deyip de babamdan harçlık almak bana doğrusu çok kötü geldi. Kimseye bunu kalkıp açıklamamın da imkânı yoktu, böyle şeyler başıma geldi, sorunlarım var diye. Biliyorlardı zaten yaşanan gerçekleri ama ailemden beni finanse etmelerini bekleyemez hale geldim. O açıdan da kendimi köşeye sıkıştırdım. “Bunu hesaplamam gerekirdi,” diye düşündüm. “İstifa edeceksen parasal açıdan da ne yapacağını kestirip ona göre bir hazırlık yapmalıydın Uğur,” dedim kendime.

Besbelliydi kapının önüne konulacağım. Önce aklıma bile gelmemişti; para sıkıntısı çekerim falan hiç umurumda değildi, ama istifa ettikten sonra ciddi bir biçimde rahatsızlığını duydum. Benim ailem yoksul bir aile değildi doğrusu, ama yine de ben öyle bir rahatsızlık ve sorumluluk duydum. Muhtemelen hayatımda en az parayla yaşadığım dönemin o aralık olması lazım. Hiçbir şey harcamadım dersem çok yanlış bir şey söylemiş olmam. Belki kendimi bir türlü cezalandırdım da. “Bunları hesaplamadın, daha birinci yıldan görmüştün, ne gereği vardı beş yıl daha orada durmanın?” dedim. Asıl en çok belki de ona içerledim. Olmayacağını kestirdiğiniz bir şeye kalkıp yıllarca devam etmek akıllıca bir şey değil. Bunu yaptığım için de kendime kızdım muhtemelen. Ailemin bir suçu yoktu. Böyle bir durumda onlar yine de çok anlayışlı davrandılar. Fakat hesaplanabilir bir riski hesaplamadığım için kendime çok kızdım. İnsanın en kötü deneyimi galiba kendi yaptığı yanlışla kızması oluyor.

Sonra bir sabahleyin annem geldi, uyandırdı: “Uğur, Teknik Üniversite’de mimarlık tarihi kürsüsünde kadro açılmış, gazetede var,” dedi. Ben de “Nerede?” diyerek kalktım. Gerçekten de gazetede Teknik Üniversite’de mimarlık tarihi kürsüsünde iki araştırma görevlisi kadrosu ilan edilmişti. Artık asistanlık kalkmıştı bu dönemde YÖK’le birlikte. O gün hemen koştum ve mimarlık tarihi kürsüsüne gittim. Orada karşıma bir kadın çıktı. “Burada kadro açılmış. Ben de birileriyle görüşmeye geldim bu kadro için,” gibi bir şeyler söyledim. Kadın o zamanlar Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü’nün sekreteriymiş. YÖK öncesi çağdan, bir zamanlar Türkiye’de akademinin biraz daha adaplı olduğu çağdan kalan bir kürsü sekreteri. Sonra yakın arkadaşım olan çok sevdiğim birinden söz ediyorum: Nevres Onur. “Vallahi ben ilk defa duyuyorum, hiçbir fikrim yok, ama burada şu anda hiç kimse yok,” dedi. Eylül ayındayız, yanlış hatırlamıyorsam. Çünkü o zamanlar üniversiteler geç açılırlardı. “Herkes Türkiye’nin bir yerinde, hiç kimseyle görüşemezsin,” dedi. Hiç kimseyle görüşmeden üst kata çıktım, müracaat dilekçesi yazdım ve başvurdum. İşte o dönemde beni ve İlknur Kolay’ı sınavla asistan aldılar.

EBF: Göreve ne zaman başladınız, Kasım’da mı?

UT: Kasım değil de Ekim maaşı aldım diye hatırlıyorum. O şahane bir maaştı. Bu aralıkta kendime para cezası keserken iyi geldi.

EBF: Bu işsizlik döneminde genelde hangi semtlerde geziyordunuz?

UT: Hep tarihi yarımadanın içinde gezdim. Beyoğlu çok dar bir güzergâhtı, orada hiç gezmedim. Çok ağırlıklı biçimde tarihi yarımada da gezdim, neredeyse görev gibi, sokak sokak gezdim. Ben bugün bile canım sıkılınca herhangi bir yere giderim. İnerim arabadan ve yürürüm. O kadar iyi gelir ki. İnsan kafasını toplar, düşünür, siniri yatıştır. Herkese tavsiye ederim, yürümek şahane bir şeydir, ama ormanda yürüme değil, gerçek toplumsallığın içinde yürüme. Baudelaire boşuna söylememiş. Gerçekten bulvarda olması gerekiyor. Öyle kalkıp kırlarda yürümek değil. O insanın zihnini o kadar meşgul eder ki, çok iyi gelir. O yazın bütününde neredeyse öyle dolaştım. Datça’da da biraz denize girdim.

EBF: Belli ana güzergâhları mı, yoksa yarımada da tarihi eserleri mi baz alarak gezdiniz?

UT: Tamamen boş güzergâh bazında yürürdüm. Şu binanın içine gireyim, bunu inceleyeyim gibi değil. Uzun güzergâhlardı. Bugün de öyle yürürüm. Fatih’ten Sarayhanı’ndan başlayıp Edirnekapı’ya kadar gitmek, oradan Balat’a inmek, oradan Unkapanı’na gelmek... Böyle uzun

güzergâhlar. Son zamanlarda Bilgi Üniversitesi'ne geldiğimden beri yeterince yapamadığım şeylerden biri. Yapamıyorum çünkü vaktim olmuyor.

EBF: Bu geziler insanı bazı açılardan duygusal ve kültürel olarak beslerken çok ciddi bir şekilde yalnızlaştırır da. Özellikle parasızlık ve işsizlik dönemlerinde daha da bir acı verir.

UT: Bunu açık açık söyleyeyim, o dolaşmaların gerçek bir melan-kolisi tabii ki vardır. Yalnızlaştırır ne demek, yalnızlığını tescil eder. Yeryüzünde tek kişi kalmış gibi olur insan. Hatta toplumsallığın içinde olmak yalnızlığı daha da vurgular. Bugün bile ben o hüznü severim. Gerçekten de öyle bir hafif... kontrollü bir hüznün...

EBF: İtalyancada *dolce dolore* diye bir ifade vardır, zevk veren hü-zün, tatlı hüznün gibi çevrilebilir. Acı çekerken bundan haz almak gibi bir şey ama işsizlik dönemlerinde yaşanan öyle pek şiirsel olmuyor, berbat bir deneyim haline geliyor.

UT: Yaşarken hiç şiirsel tarafı yoktu. Üzerinden otuz bilmem kaç yıl geçtikten sonra o dönem küçük bir kişisel efsane olup çıktı herhal-de. Şimdi de hâlâ yürürüm diyorum ama aynı biçimde yürümüyorum tabii ki.

EBF: Cebinde para yokken insanın ayağının yere basma şekli bile değişiyor.

UT: Çünkü insan kendini korkunç kötü hisseder. Şöyle söyleyeyim nasıl hissettiğimi. Her alanda başarısız olmuşum ve bütün hayatım alt üst olmuş gibi. İşim yok. Yapmak istediğim bir işi yapamıyorum. İnsan kendini hafif kaçık gibi hisseder ama bir taraftan da bütün bunlarla ba-şedebiliyorum duygusu da verir: Geriye dönüp düşünüyorum da, hani her şeye rağmen beni kimse yıkamayacak diye düşündürten sapıkça bir özgüveni olmasa insan burada çok hırpalanır.

Öyle bir noktada yalnız kaldım ki, arkadaşlarımdan hepsi askere git-miş, çoğu evlenmiş. İşim yok, herkes bir biçimde bir şeyle meşgul. Do-layısıyla arkadaş kadrom da sanki sıfırlanmış gibiydi. Hele Türkiye'de o zamanlar bekârlık daha da kötü bir şeydi. Neredeyse okulu bitiren herkesin koşturarak evlendiği bir ülkeden, otuz beş yıl öncesinden bah-sediyorum. Kendini insan her anlamda cascavlak gibi kalmış hisseder. O kadar yoğun bir yalnızlık hali söz konusuydu ki, o dönemde ben hır-palanmadım desem yalan olur. Ya da hırpalanma iyi geldi diyeceğim neredeyse. İnsanda kendisinin her bir işi başaracağına olan inancı pe-kişmişse, arada sırada tokat yemesinin müthiş yararları vardır. Benim açımdan bunun öyle bir avantajı olduğunu da söyleyebilirim. Kişioğlu

her şeyin yolunda gittiği bir ortamda yaşıyorum gibi düşünmeye başlıyorsa, bu ahlak bozucu bir şey. Böyle birdenbire cascavlak ortada kalma hali insanın oturup kühahını önüne koyup düşünmesini sağlar, kendisine fatura kesmesini sağlar. Ancak içinde yaşarken tabii ki ben şimdi sürünüyorum duygusu iyi gelmiyor.

EBF: Sonradan gelen başarı öyküleri geçmişteki yıkımları daha olumlu deneyimler olarak hatırlamamıza yol açıyor.

UT: Onunla başa çıkmış olmanın getirdiği bir duyguyla insan kendi efsanesine bir not düşünüyor. Onunla başa çıktım diyerek.

EBF: *Dolce dolore*'ye dönüşüyor. Tatlı bir hüzne dönüşür onu hatırlamak.

UT: Aynen öyle. Sadece *dolore* olduğu, *dolce*'sinin olmadığı zamanlar zordur. Çoğu zaman *dolce*'si yoktu zaten.

EBF: Herkesin mezun olur olmaz evliliğe koştuğu bir yerde o evlilik yalnızlığı artırıyor muydu çoğaltıyor muydu sizce?

UT: Türkiye'de zaten karşı cinsle karşılaşmaların neredeyse tek mekânı okullardır. Toplumsallaşma imkânlarının sınırlı olduğu bir ülke burası. Hele o zaman daha da belirgin biçimde öyle olduğunu düşünelim. Herkes okul hayatı içinde, evleneceği kızı, erkeği bulur ve okul bitince koşarak evlenirdi. Ben öyle evlenmemiştim. O aralıkta her anlamda çok yalnız kaldım.

EBF: Sonra Teknik Üniversite'ye müracaat süreci ve sonrasındaki olaylar nasıl gelişti?

UT: Kadro Teknik Üniversite'de açılmıştı, dolayısıyla ben Doğan Kuban'ın kürsüsüne başvurduğumu varsayıyordum. Gittim, öğrendim ki YÖK sonrasında Teknik Üniversite'ye bağlı, Maçka'daki Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Taşkışla'daki Mimarlık Fakültesi'yle birleşmiş. Ben bunu bilmiyordum. Sorun şu: O Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nin Mimarlık Bölümü'nün Mimarlık Tarihi Kürsüsü üç kişiden oluşuyordu: Biri Prof. Dr. Semra Ögel, Doç. Dr. Filiz Özer (Bülent Özer'in eşi), ötekisi de Araş. Gör. Günkut Akın. Şimdi ben oraya müracaat etmişim. Doğan Kuban Restorasyon Anabilim Dalı'na gitmiş, ben orada başkan olacağım demiş ve o ayırım sırasında Teknik Üniversite'deki bir grup mimarlık tarihçisi de Maçka'dan gelenlerle bir araya gelmişler. Bir yeni Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı kurulmuş. Dolayısıyla Metin Sözen, Ayla Ödekan, Metin Ahunbay, Afife Batur, bunlar Teknik Üniversite kadrosundan; Semra Ögel, Filiz Özer Maçka kadrosundan bir araya gelmişler. Ben buraya müracaat etmişim bilmeyerek. Bunları bilseydim

muhtemelen müracaat etmezdim büyük ihtimalle. Filiz Özer'in bulunduğu yerde ne işim var?

EBF: İyi ki önceden bilmemişsiniz.

UT: Vallahi iyi ki bilmemişim. Bazen "Böyle tanrısal tesadüfler var hayatımda," derim. Bu onlardan biri ve daha da komik olan şey, iki kürsü ayrıışmış, ama beni aldıkları toplantıyı birlikte yapmışlar son kez. Maçka'dan gelenlerle Teknik Üniversite'nin Taşkılla kadrosunun birlikte yaptıkları bir karar alma toplantısı, benim ve İlknur Kolay'ın araştırma görevlisi alınması için gerçekleştirilmiş. Orada tartışma çıkmış. Yıllar sonra bu bana katılanlar tarafından anlatıldı. Maçka'dan gelenler demişler ki bu adamı aramıza almamamız lazım, bu şöyle kötüdür, böyle kötüdür demişler. Hatta Filiz Özer "ahlaken kötüdür" demiş.

EBF: "Benim kocama neler yaptı," gibi bir yakınma mı?

UT: Hayır, öyle değil, kadınlarla ilişkileri var gibi laflar etmiş. Bu inanılmaz bir şey. Bana neredeyse ırz düşmanı denmesi hayatımın şakalarından biri olsa gerek. Bütün bunları sıralamış Filiz Özer. Ama Doğan Kuban, Doğan Bey'i Doğan Bey kılan şeylerden birisini yapmış. Bunu ömrüm boyunca unutmuyacağım. "Tam da bu nedenle bu adamı buraya almak lazım. Bu adam bütün bunları yapıyorsa, bu kadar ilginç bir adamı kaçırmayalım," demiş. Bu, Doğan Bey'e her seferinde şapka çıkarmamı sağlayan bir şeydir. Kim söyler böyle bir şeyi Türkiye'de? Hangi üniversitede bunu söyleyecek kadar gündelik rutinin üzerine çıkabilmiş biri vardır? Çoğu insan bu söylendiği zaman "Aman almayalım," der. Hep merak etmişimdir. Nasıl bir ırz düşmanlığım vardı?

EBF: O kelimeyi mi kullanmış?

UT: Hayır. Kadınlara sarkıntılık eder gibi şeyler söylemiş. Beni biraz tanıyan herhangi biri bir kadına sarkıntılık etmemin söz konusu olmayacağını herhalde biliyordur.

EBF: Etkin bir diskalifiye etme yöntemi.

UT: Böyle bir suçlama ve yöntem insanın aklına gelse bile bunu aklından silmesi gerekir.

EBF: Doğan Kuban'ın Bülent Özer'le daha öncesine dayanan bir anlaşmazlığı söz konusu olduysa, muhtemelen o sebepten ötürü de sizi daha olumlu algılamıştır.

UT: Bir zamanlar Teknik Üniversite'de aynı kürsüdeymişler. Dolayısıyla Doğan Bey'in Bülent Özer'in nasıl biri olduğuna ilişkin epeyi fikri vardı ve o fikir dolayısıyla öyle yaklaşmış olabilir. Beni ne kadar tanıyacaktı? Orada söylendiği kadarından anlamış olabilir olsa olsa.

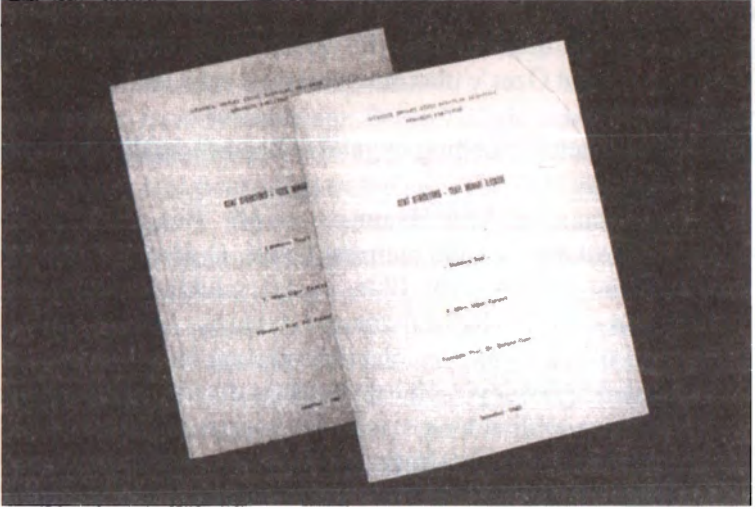
Ama Bülent Özer'in nasıl biri olduğuna dair daha fazla fikri olduğu için ben avantajlı tarafa düşmüşüm. Afife Batur, Bülent Özer'i tanıyordu. Onların çoğu Bülent Özer'e olan antipatileriyle bana bakmışlar besbelli ki o dönemde.

EBF: Muhtemelen mobbing uygulayıp kaçırmıştır diye düşünmüşlerdir.

UT: Bana yıllar sonra Afife Hanım anlatmıştı, “Ben o zaman bile bütün yazılarını okumuştum, seni tanıdım,” diye. O dönemde bile benim bir ölçüde görünürlüğümdü vardı. İlk asistanlık yıllarında bile doktoram yoktu, ama erken makalelerim o zamandan başlar. Meçhul biri değilim. Beni kişi olarak tanımayan olabilirlerdi ama bir ölçüde bu işlerle ciddiyetle ilgilendiğimi söyleyebilirlerdi. Bana da yıllar sonra söylemişlerdir zaten. Oraya girdim, ama o noktadan başlayarak da uzun sürecek başka bir sinir harbi başladı. Çünkü bu toplantı, grubun birlikte yaptığı son toplantı oldu. Kürsü başkanı Semra Ögel ve kürsü başkanının en sevdiği insan olan Filiz Özer'den oluşan bir kadroyla ben başbaşa kaldım. Bir de hiyerarşileri unutmayalım. Semra Ögel profesör, Metin Sözen profesör, Filiz Özer doçent, Afife Hanım ve Ayla Ödekan doçent, ama kadroları yardımcı doçent. Böyle bir kadro. İlginç bir biçimde, beni kimse yanına almak istememiş. Bundan kastım, bu adam kiminle doktora yapacak? Semra Ögel'le yapma şansı yok. Diğerleri zaten Yrd. Doç. İlginç bir biçimde Metin Sözen destek verdi ve Teknik Üniversite'de bir sürü sorunu aşmamı sağlayan şey de Metin Sözen'in desteği oldu hiç kuşkusuz. Kürsüde işe başladığım gün görüşmeye gittiğimde Semra Ögel'in bana ilk söylediği şey: “Biz sizi istemiyorduk zaten.” Birisi geliyor kürsüye, yeni başlıyor ve ilk söylenen laf bu. Yani bu nasıl bir kişiliğe işaret eder, ben bir yorum yapmayayım.

EBF: Akademi'de yazdığınız reddedilen doktora tezinizi yayımlamayı düşünmüyor musunuz?

UT: Düşündüm. Sonra da o kadar kızdım ki vazgeçtim. Tezin iki versiyonu var ayrıca. Bir tanesi ilk versiyonu, ötekisi kısaltılmış, kompaktlaştırılmış versiyonu. İkincisini de teslim etmişim, ama Teknik Üniversite'ye girince koşarak Akademi'ye gittim, “Ben değerlendirme falan istemiyorum, vazgeçtim. Doktora istemiyorum,” dedim ve aldım tezi. Onlar da “Böyle bir şey olur mu? Bugüne kadar hiç böyle bir işlem yapılmadı,” dediler. Tabii ki böyle bir işlem yok. Dünyanın neresinde duyulmuş, doktorayı teslim eden birinin gelip “ben vazgeçtim” diyerek tezini geri istemesi. Bir yazı yazdırdılar bana, “Hiçbir hak talep etme-



Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde Bülent Özer'in danışmanlığında hazırlanmış ve son değerlendirme aşamasına girmeden geri çekilmiş doktora tezinin iki versiyonu bir arada, 1982.

yeceğim,” diye. Bu gerekmiyordu aslında. Ben tezi geri aldıktan sonra ne hak talep edeceğim? Daha da komiği var. “Ben bu tezi başka hiçbir yerde kullanmayacağım, başka bir kuruma teslim etmeyeceğim,” diye bir şey de yazdırdılar, sanki orada yazılmış bir tezi koşup da Teknik Üniversite'ye teslim etmem mümkünmüş gibi. Tezi bir yerden geri aldıktan sonra taksimetre zaten sıfıra iner. İTÜ'ye gideceğim, “Ben geldim, elimde de bir tezim var. Size vereyim, siz de beni burada doktor yapın,” diyeceğim. Böyle bir prosedür var mı? Ama bunu imzalattıklarını gayet iyi hatırlıyorum. Herhalde “bunu da ayarlamıştır bu adam” diye düşünerek. Gerçekten de bütün bunları incelikle ayarladım zannettiler doğal olarak. Bütün bunları çok kolay anlatıyorum şimdi ama yaşanması iğrençti.

EBF: Deneyim iğrenç olabilir ama yazdığınız neticede size ait bir metin. Bunu yayımlamayı düşünür müsünüz?

UT: Bir ara ciddi ciddi düşündüm zaten. Sonra o kadar başka şeyler yazmaya başladım ki. Bir de tez formatında yazılmış bir şey. İnsanın bazı şeyler içinden gelmez. Bu insanın içinden gelmeli. Hâlâ evde durur ve bir ara kitap haline getireyim diye düşündüm, ancak o formatta olmayacağı için yeniden yazmak gerekiyordu. O tezden ve bağlantılı

olduklarından sıtkım sıyrılmış. Hani “cehennemin dibine kadar” diyebilme yeteneğimi kullandım diyeyim.

EBF: Yazdığınız dilekçeyi bile atmaya kıyamıyor, muhafaza ediyorsunuz. Bu tezi de bir gün değerlendireceğinizi düşünüyorum.

UT: Hatta inadına ortaya çıkarsam diye bile düşünüyordum. Ya bu tezin başına gelenler bunlardır diyen bir önsöz de şahane olurdu aslında ama şu anda başka şeyler yazıyorum. Yazılmış bir metne geri dönmek o kadar hevesli olduğum bir pratik değil. Bir de şunu kabul etmem lazım: Öyle bir mimarlık tarihi güzergâhından gitmek istemiyorum. O güzergâh bir sorunsal belirlemek ve bütün çağlar boyunca o sorunsalı incelemek güzergâhı. Sonunda da bu kent-mimarlık ilişkisi şöyledir, böyledir biçiminde neredeyse didaktik mesajlar vereceğim. Bu o zaman da istemediğim bir yoldu. Öyle bir mimarlık tarihçiliği güzergâhı düşlemiyordum, bugün de düşlemiyorum. Onun için de o tez bir daha elimi sürmek istemediğim bir şeye dönüştü. O tarihçiliğe o zaman da inanmadığımı gayet iyi hatırlıyorum. “Bütün toplumlara ve bütün dünyaya geçerli olabilecek değişim modelleri” inşa edilmemelidir. O tez öyle bir tezdi.

EBF: Şu dönemde didaktik bir açıklama modeli önermek istememenizi anlıyorum ama akademik geçmişinizin bir evresini temsil etmesi itibarıyla ilk doktora deneyiminizde ürettiğiniz metni yayımlamak bence çok anlamlı olabilir.

UT: Ancak öyle olursa anlamlı olur. Yoksa o konuyu yeniden alayım, bir daha yazayım olmaz. Onu bir tür tarihsel belge gibi yayınlamak iyi olabilir.

EBF: Tabii ki. Hatta hiç dokunmadan olduğu gibi.

UT: Yani olursa, o olur zaten. Sonradan beni asla rahat ettirmeyecek bir metindi diyeceğim. O dönemde bence yüz kere doktora alabilirdim o metinle, o ayrı mesele. O anlamda bir kuşku yok. Sadece ben öyle bir mimarlık tarihçiliği yapmak istemiyordum.

1980’ler

EBF: İTÜ’ye geçtikten sonra süreç nasıl gelişti, neler yaptınız?

UT: İTÜ’ye geçtikten sonra İTÜ’den ilk kez araştırma görevlisi maaşı aldım. Bu arada da statüm değişti. Çünkü YÖK kurulmuştu, asistanlık sistemini kaldırdı ve araştırma görevliliği sistemini başlattı. Ben de Akademi’den asistan olarak istifa ettim ve Teknik Üniversite’ye araştırma görevlisi olarak katıldım. Böyle bir değişim süreci yaşandı.

İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geldiğim zaman Akademi'den daha farklı bir akademik ortam gördüm. Örneğin burada doktora dersleri vardı. Doktora dersleri alan öğrenciler vardı. Ben halbuki Güzel Sanatlar Akademisi'nde doktora başladığım zaman doktora dersi yoktu diye anlatmıştım. Aslında benden ve asistanlardan başka doktora kayıtlı kimse de yoktu o zamanlar zaten. Güzel Sanatlar Akademisi'nde doktora programı, yeni koşullar çerçevesinde her öğretim üyesi doktora yapmak zorunda olduğu için sadece asistanların müracaat ettiği ve içinde konumlandığı bir programdı. Ben İTÜ'de o günün koşullarıyla gerçek bir doktora öğrenim programının içine girmiş oldum. Yüksek lisans programı bildiğim kadarıyla birkaç yıl önce açılmıştı, dolayısıyla doktora ve yüksek lisans dersleri diyebileceğimiz bir ders programı vardı.

Doktora kabul sınavına girdiğimi hatırlamıyorum, çünkü araştırma görevlileri zaten zorunlu olarak doktora yapacakları için, öyle bir şeyin söz konusu olmadığını tanımladılar ve beni doğrudan doktora programına aldılar. O sırada Metin Sözen, "Benimle yapmak istiyorsan buyur gel," dedi ve böylece Metin Sözen'le doktora yapmaya başladım. Bir liste yaptığımı hatırlıyorum, işte şu dersleri, şu dersleri alırım diye Metin Bey'le de beraber konuşarak. Öğretim üyeleri beni derslerinin önemli bir bölümüne sokmadılar. Teknik Üniversite'nin zaten Taşkışla'daki eski hocalarına "Ben gireyim mi derslerinize?" dediğim zaman, hemen hepsinden "Hiç gerek yok, sen zaten orada doktoranı bırakmışsın, burada benim dersime gelmeni gerektiren hiçbir şey yok," diye cevap verdiler. Aldığım derslerin önemli bir bölümünde böyle bir tavırla karşılaştım. Hoşgörü gösterdiler. Bana açıkça iyilik yaptılar. Onlara borçluyum. Doktorada epeyi yol almış birinden söz ediyorlardı. Sadece Doğan Bey'in dersine devam ettiğimi hatırlıyorum.

EBF: Dersin adı neydi?

UT: Doğan Bey'in dersi mimarlıkta tarihsellik, tarihselden yararlanma gibi bir meseleye ilişkindi. Tarihselci mimarlığı tartışmaya yönelik bir dersti, çünkü o zamanlarda postmodernizm yeni ortaya çıkıyordu. 1982 yılından bahsediyorum. Postmodernizm meselesi yeni tartışılmaya başlandığı için Doğan Bey de öyle bir doktora yüksek lisans dersi açmıştı ve o dersi aldım. Hatta sonunda bir bitiş ödevi hazırladığımı hatırlıyorum. O ödevi de sonra *Mimarlık* dergisinde yayınladım bile. Ders için hazırladığım ödev bir makale olarak neredeyse birkaç ay sonra yayınlandı. Böylece ilginç bir macerası oldu. Diğer hocaların derslerine dediğim gibi girmedim. Metin Bey'in derslerine ise epeyi uzun bir süre katkıda

bulundum. Bundan hiç rahatsız olmadım, tam tersine hoşuma gittiğini de söyleyeyim. Bir derse girmektense, konuda biraz yol almış birisi olarak o dersi vermek bana daha çekici geliyordu. Aynı aralıkta, benim alınmama muhalefet eden sözgelimi Filiz Özer'in derslerinin epeyi önemli bölümünü ben yürüttüm. Çünkü Filiz Özer, "Bugün bilmem nerede işim var, işte öbür gün bilmem kimle buluşacağım," gibi gerekçelerle dersleri bana bırakırdı ve lisans dersleriydi bunlar. Örneğin, Anadolu Mimarlığı Tarihi'nin bazı haftalarını böyle yaptığımı hatırlıyorum.

Afife Hanım'ın yine lisans düzeyinde Avrupa Mimarlığı Tarihi dersini önemli ölçüde yürüttüğümü hatırlıyorum. O bana doğrusu çok iyi geldi. Böyle bir ders üstlenme meselesini olumsuz bulmak, haksızlığa uğramışlık duygusuyla yaklaşmak bir yana, tam tersine onurlandırılmışım gibi gördüm ve olumlu gözle yaklaştım. Faydası da oldu. Ders anlatma pratiğim de itiraf edeyim ki gelişti. Afife Hanım hatta bir dersinin bütününe bana bıraktı ve sadece resmi imzalarını o atıyordu o kadar. Ama Filiz Özer'de durum böyle olmazdı. Genellikle dersten bir saat önce "Uğur, gelir misiniz, ben gitmek zorundayım," diyerek ders bırakırdı. Dolayısıyla diaları dizmek bile acele etmeyi gerektiriyordu. Kürsünün dia arşivi vardı ve oradan bir paket yapmam gerekiyordu dersi atlatabilmek için. Ancak vakit yetiştirirdi diye hatırlarım. Ama bundan bile şikâyetçi olmadım. Bu insana bir meydan okuma duygusu verir. Hani "nasıl olsa yaparım" duygusu... Bu iyi bile gelir. Şikâyet eder miydim? Hayır, şikâyet etmezdim. Derslerin başka asistanlara da bırakıldığı olurdu. Bazıları hiç sevmezlerdi son anda ders bırakılması gibi meseleleri. Günekut Akın sevmezdi kendisine son anda ders bırakılmasını.

EBF: Doktoranız aynı dönemde miydi?

UT: Günekut Akın, Maçka'dan gelenlerle beraberdi. Filiz Özer ve Semra Ögel'in asistanıydı. Maçka ve İTÜ Mimarlık birleşince üçü birden geldiler. O dönemde de ben geldim zaten. O sırada doktorasına çoktan başlamıştı, ona teze çalışabilmesi için öyle pek iş vermezlerdi. Ders falan çok bırakıldığını hatırlamıyorum, ama bana azımsanmayacak miktarda ders bırakıldığını söyleyebilirim.

EBF: Dışarıdan gelen öğrenci var mıydı? Kimleri hatırlıyorsunuz?

UT: Nasıl dışarıdan yani?

EBF: Asistan olarak başlayanlar değil de doktora sınavıyla alınanlar var mıydı?

UT: Dışarıdan doktora yapmak üzere gelenler vardı. Yüksek lisans yapmak üzere gelenler de vardı. Bazıları devam etmeyip bıraktılar. Nejat Yavaşoğulları bile Doğan Bey'in doktora programındaydı sözgelimi.

EBF: Bulutsuzluk Özlemi’nden Nejat Yavaşoğulları.

UT: Evet, Bulutsuzluk Özlemi’nden Nejat Yavaşoğulları Akademi’den mezun bir mimardır ve doktora programındaydı. Çoğunun adını unuttum, o kadar uzun zaman geçti ki. Eşim bile Doğan Bey’in dersini alanlardan biriydi.

EBF: Yüksek lisans mı doktora mı?

UT: Yüksek lisansını bitirmişti, doktora dersi alıyordu. Böyle bir aralıktı ama çok önemli bir bölümünün adlarını unuttum. Bazıları zaten programı bıraktılar. O dönem çok çalkantılı bir dönemdi. 12 Eylül’den sonra herkes bir arayışın içindeydi. Önemli üniversitelerin bazıları boşalıyordu. Teknik Üniversite’de epeyi kayda değer birkaç araştırma görevlisi istifa edip gittiler. “Bu koşullarda YÖK rejiminde ben burada çalışamam,” deyip çekip gidenler oldu. “Ne para kazanıyorum ne adam yerine konuyorum,” gibi düşünüp ayrılan çok oldu, ama Mimar Sinan’dan daha çok ayrılan oldu. Benimle beraber başlayan hemen hiç kimse Mimar Sinan’da öğretim üyesi olarak devam etmedi. O yılların savrulmaları içinde “cehennemin dibine kadar” deyip gittiler. Epeyi bir problemlili dönemdi. Haydar Karabey mesela “Ben bu koşullarda YÖK’le beraber çalışmam,” dedi. O zamanlar o doçentti, çekip gitti Mimar Sinan Üniversitesi’nin Şehircilik kürsüsünden.

Böyle bir herkesin ne yapacağını bilemediği bir dönem, her zaman siyasal bir tavır alma bağlamında değil, artık üniversitede hayat yok diye düşünme bağlamında oluyordu ayrılmalar çoğu zaman. Siyasi açıdan ben burada durmam diyenlerin azınlıkta olduğunu söyleyebilirim. En azından Teknik Üniversite’de ve Mimar Sinan’da azınlıktaydılar. Ama bu üniversiteyle çalışılmaz şeklindeki yargı epeyi yaygın bir yarıydı ve dediğim gibi ciddiye alınabilir çok adam o dönemde istifa etti Teknik Üniversite’den ve Mimar Sinan’dan.

EBF: Gidenler mimarlık yapmaya devam ettiler mi yoksa farklı sektörlerle mi geçtiler?

UT: Bazıları başka sektörlerle geçtiler, bazıları mimarlık yaptılar. Haydar Karabey mesela büro açtı. Erdal Özyurt onunla ortak büro açtı, mimarlık yapmaya başladı. Şimdiki Maslak’taki Giz Tower’ın sahibi olan arkadaş bile Teknik Üniversite’de araştırma görevlisiydi. Böyle bir çalkantılı dönemdi ve bu çok anlatılmış olabilir ama Türkiye’de YÖK sistemi gerçekten Türkiye akademiasını alt üst etmiştir. Yani o yıllar ciddi kayıp yılları oldu. Ciddi bir şekilde ahlaklar da bozuldu. Türkiye ortamında çok güçlü olan hiyerarşik patrimoniyal eğilimler zaten üni-

versitenin içinde de vardı. YÖK bunları daha da tırmandırdı. Düpedüz hiyerarşik yetkiler tanıdı. O güne kadar olmayan hiyerarşik yetkilerdi bunlar. Ortada bir yetki varsa, o yetkileri kullananlar da vardır kaçınılmaz olarak. Eski üniversite sisteminde, 1960 sonrasındaki kuruluşu sırasında üniversite daha demokratikti. Ne diyelim en azından yöneticiler seçimle geliyorlardı. Dekanların, rektörlerin seçimle geldiği okullardan bahsediyorum. Bir kere bunlar kalktı. Doğrudan atamayla gelen rektörler, dekanlar çağı başladı. Bunun çok olumsuz etkileri oldu tabii ki.

Bir biçimde kendi içinde üniversiter bir politika içinde kavga edenler birdenbire bu kez de siyasal iktidara eklemlenerek kavga etmeye başladılar. Bir kere bu yol açıldı en azından. Eskiden üniversitenin içindeki iktidar odakları o zamana kadar birbirleriyle kavga ederlerdi. En azından öğretim üyelerinin önemlice bir bölümü Ankara'ya yaranmak için uğraşmaya başladı. Bu imkânları değerlendirdiler. Böyle bir dönemde Teknik Üniversite yine de en az aşınan yer oldu bence. Akademi çok aşındı. Orada gerçekten ciddi kan kaybı oldu, özellikle Mimarlık Fakültesi'nden söz ediyorum. Teknik Üniversite'den gidenler fakültenin boyutuna oranla bence küçük oldular. ODTÜ o yıllarda çok ciddi kan kaybına uğradı. Neredeyse ortada öğretim üyesi kalmadı. ODTÜ'yü terk ettiler ve Suudi Arabistan'da, şurada burada çalışmaya gittiler. ODTÜ'de çalışma imkânı artık kalmadı diyerek bir anlamda kaçtılar.

EBF: Suudi Arabistan'da aradıkları özgürlüğü buldular mı?

UT: Özgürlük için gitmediler tabii ki. Gidenler “Burada hayat kalmadı madem, bari biraz para kazanalım,” diye gittiler doğal olarak. Haksız da değillerdi doğrusu. Üniversitenin o çalkantısında, o huzursuzluk ortamında durmaktansa Suudi Arabistan bile daha iyi gözükmüş insanların gözüne. Türkiye'de olmaktansa Suudi Arabistan'da olmak daha iyidir diye birileri düşünüyorsa bunun YÖK'ün hesabına nasıl yazılması gerektiği açıktır.

EBF: Paranın her türlü otoriteyi daha katlanılır ve sevimli kılmak gibi bir özelliği var.

UT: Eleştiriyor değilim gerçekten. O yıllarda her şey o kadar seimsizdi ki, “burada durmaktansa para kazanırım daha iyi” demek bence doğru bir karardı. “Burada artık geleceğim ne olacak? Burada durabilecek miyim şimdi?” kuşkusıyla akademinin içerisinde duruyorsa, bu kâbus demek. Onun için de gittiler. Bu Türkiye akademik sisteminde ciddi yara açtı mı? Bence çok ciddi yara açtı. Sanılanın aksine esaslı bir yara açtı bu. Mesela Mimar Sinan Üniversitesi'nde şunu yaptı: Gü-

zel Sanatlar Akademisi'ne, eski bir özel okul olan Beşiktaş'taki Işık'ı bağladı sözgelimi. Yetmişli yıllarda, şimdi tarihini hatırlamadığım bir dönemde, özel yüksek okulları bir yasayla ortadan kaldırdılar ve mevcut okulları da farklı devlet okullarına bağladılar. Bunlardan biri Beşiktaş'ta bugünkü Bahçeşehir Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki Işık Mühendislik Mimarlık Yüksekokulu'ydu. Bunun mimarlık bölümünü Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlamışlardı, ama YÖK'e kadar iki ayrı okuldu bunlar. Sonra YÖK geldi, "Böyle iki ayrı okul olmaz, ikisini birleştiriyorum," dedi, ikisi birleşti.

Orada, önemli bir bölümü akademik kökenden gelmeyen, piyasa mimarlık yaparak hoca olmuş insanlar vardı. Onlar bir çırpıda Akademi'nin hocaları haline geldiler. Şimdi bu son derece saçma bir durum oluşturdu. Ayrıca yasanın dünya çapında benzersiz hükümlerinden biri, şimdi tam ayrıntısını söyleyemem ama, "üç yıl hocalık yapmış olanlar yardımcı doçent, beş yıl hocalık yapmış olanlar doçent, on yıldır hocalık yapanlar profesördür" diyordu ve uygulandı. Dolayısıyla akademik sistemin içinde olmayan birçokları bir çırpıda doçent, profesör oldular. Fakat akademik sistemin içinde bulunup bunlar için emek harcamış olanlar aynı hükümden yararlanamadılar ve olamadılar. Diyelim ki beş yıl Teknik Üniversite'de asistanlık yapan biri hoca sayılmadığı için yine araştırma görevlisi olarak devam etmek zorunda kaldı. Ama Işık'ta beş yıldır ders veren biri sözgelimi doçent olarak Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu.

Bunların hepsi, akademik sistemi düşünecek olursak dünya çapında benzersiz, akla ziyan uygulamalar. Bunların hepsi bu ülkede oldu. Bugün bunlar unutuldu gitti. Burada derdim tek tek kişileri suçlamak değil. Yani orada hoca olarak çalışanlar daha kötü elemanlardı veya burada akademik sistemin içerisinde duranlar daha iyiydiler demek istemiyorum. Ne var ki, bütün bu taşları bu kadar yerinden oynatıp hiçbir kriter bırakmayarak hiyerarşiyi geçirilen hocalık süresine endekslemekle uğraşan böyle bir akademik sistem tahayyülü herhalde yeryüzünde yok. Bu tapu dairesini yönetme tahayyülü. Beş yıl çalışanlar dördüncü dereceden beşinci dereceye transfer olurlar demekten bunun bir farkı yoktu. Bütün üniversiteyi bir maaş baremine çevirmekti bu. O gerçekleşti de. Bunu yapanların... Eskiden benim anneannem falan kullanırdı, "yatacak yeri bile olmayacak" derdi. Gerçekten çok ciddi problemler yarattılar. Bunları herkes Türkiye'de çok hızlı unutuyor. Kimse bunları tartışmıyor. O dönemde de kimse bir şey söyleyemedi. Zaten nasıl söylenecek-

ti? Ortalık harman yeri gibiydi. Kimsenin ağzını açamadığı, gazetelerin toplatıldığı, ortamın gerçek anlamıyla askeri darbe yönetimi tarafından terörize edildiği bir dönemdi. Bu yapılanlar akademik sisteme olan güveni ortadan kaldırdı. Hatta ben Akademi'den istifa ettiğim zaman bir sürü insan "Yahu üniversiteye dönmeyi düşünmüyorsun değil mi? Bu ülkede akademik sistemde kalınmaz," şeklinde konuşuyordu. Ben kendi çevremde aksini söyleyen insana rastlamadım neredeyse. Herkes bunu söylüyordu: "Bu ülkede akademik sistemde durulur mu? Ne para kazanacaksın ne adam yerine konacaksın."

O yapılanların çok çok vahim olduğunu söyleyebilirim. O yılların alt üst edilmişliği... Ankara'dan alınan kararlarla "O okul bununla birleşsin, bunun adı artık üniversite olsun," dendi. Mimar Sinan Üniversitesi de böyle oldu. Şaka gibi bir yöntemle gerçekleştiğini biliyorum. Güzel Sanatlar Akademisi'ydi. Bülent Özer, Sadun Ersin gibi kişiler Ankara'ya gittiler, "Ne olacak bizim halimiz?" diye sormaya. O sırada Sadun Ersin Orgeneral Nejat Ersin'in kardeşiymiş, yanlış hatırlamıyorsam. Dikkat edin, bir üniversite kendisine ne olacağını sormaya genellik olmay başkanlığına giderek karar aldırıyor. Onlar da tabii ki olağanüstü akademik bilgilerini esirgemediler ve gidenlere "Kusura bakmayın, sizi üniversite yapacağız," dediler. Onların da "Yahu biz akademiyiz, bambaşka bir şeyiz, üniversiteyle ne ilgimiz var," dediklerini biliyorum ki haklıydılar. Dünyada bunun eşdeğerleri Paris'te Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts gibi kurumlardı. Onlar "Yapmayın, bırakın bizi böyle kalalım," dediler. Şaka gibi geliyor bugün ama gerçekten aynen böyle oldu. Onlara "Hayır, bu ülkede artık üniversite dışında yükseköğretim sisteminde hiçbir kurumsal ad olmayacak," diye cevap verildi. Bu cevap doğrultusunda da işte "Sizi şuraya mı bağlayalım, buraya mı bağlayalım?" diye konuşulduğunu hatırlıyorum. Çünkü bu konuşmaları yapanlar tanımadığımız insanlar değillerdi. Akademi çalkalanıyordu; işte o zaman "Bari bizi bir okula bağlamayın da üniversite yapın," demişler.

EBF: Başka okullar bize bağlansın mı dediler?

UT: Hayır, bizi üniversite yapın demişler. Onlar da "peki" demişler. Ve gerçekten de, büyük ölçüde anladığım kadarıyla Nejat Ersin'in katkısıyla, Akademi'yi Mimar Sinan Üniversitesi haline getirdiler. Hatta "Adını da ne koyalım? Fındıklı Üniversitesi olsun," bile demişler. O yılların tartışmalarını bile hatırlıyorum. Akademi'den Ankara'ya gidenlerin de o sırada akıllarına gelmiş, "Bari Mimar Sinan yapın adımızı," demişler. Bu, Türkiye'de akademik sisteme bakışın ne kadar akade-

mik olduğunu yeterince anlatıyor olsa gerek. Bütün bu söylediklerim 13. yüzyılda gerçekleşmiyorlar. 1980'lerin başından bahsediyorum. Bu yöntemle bir Mimar Sinan Üniversitesi kuruldu. Dolayısıyla bütün yüksekokullar üniversite oldular. Yıldız, Yıldız Teknik Üniversitesi oldu; işte Güzel Sanatlar Akademisi Mimar Sinan Üniversitesi oldu. Ankara'da Yükseliş Mühendislik Okulu bildiğim kadarıyla Gazi Üniversitesi oldu. Böyle üniversiter inşaatlar gerçekleşti.

Bunlar o yılların problemleri. Benim İTÜ'ye transfer oluşum bunların vuku bulduğu bir aralıkta gerçekleşiyordu. Gerçekten de içimde kuşkuvar olmadı dersem yalan olur ama yine de yapmak istediğim iş buydu. Kenan Evren'in hatırı için meslek değiştirmek fikri hiç hoşuma gitmedi. Hatta o dönemde verdiğim bir kararı bugün de uygulamaya devam ediyorum. Aynı yıllarda Türkçenin imlasını değiştirmeye kalktılar. Bu da unutulmuş bir mesele olabilir. Türkçede birleşik yazılan sözcükler bundan sonra ayrı yazılacak biçiminde kararlar çıktı. Mesela kaybetmek fiili kayıp etmek biçiminde yazılmaya başlandı, terketmek terk ve etmek biçiminde yazılmaya başlandı. Yeni bir imla kılavuzu çıkarıldı. Dil Kurumu bir devlet kurumu haline getirildi. Dil ve Tarih Kurumları özerk iki kurumdular. Atatürk'ün mirasından aktarılan parayla kurulmuş, kendi yönetim kurulları olan, kendi üyelerini kendileri seçen, hiçbir devlet kurumuna doğrudan bağlı olmayan iki örgüttüler. Bunların ikisi birleştirildi ve Atatürk Türk Dil ve Tarih Kurumu diye bir devlet örgütü yaratıldı. Dil Kurumu da öldürüldü, Tarih Kurumu da öldürüldü. Bugün artık bu iki kurumun dünyanın hiçbir yerinde ciddiye alınmadıklarını gayet iyi biliyorum. Dil Kurumu'nun eskiden de ciddiye alındığından emin değilim, fakat Tarih Kurumu ciddiye alınan, önemsenen bir bilimsel araştırma kurumuydu. Öldürüldü.

Askerler her şeyi düzenlemeye karar verdikleri için Türkçeyi de hazır elimiz değmişken düzenleyelim dediler ve imla değişikliği yaptılar. Ben o gün bu gündür Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzunu kullanmam. Böyle şaka gibi bir ülkede yaşıyoruz. Bir devlet örgütü dilimizi nasıl yazacağımıza karar veriyor. Dünyada böyle bir yer var mı merak ederim.

EBF: Kendi aramızda konuşurken bir başka devlet kurumuyla ilgili bir eleştiri yazısı yazdığınızdan söz etmiştiniz. Bununla ilgili bir şeyler söylemek ister misiniz?

UT: Tabii ki söylemek isterim. Türkiye'de modern devlet kurulduğu noktadan başlayarak şöyle bir tahayyül de beraberinde kurulmuş. Her konuda karar verebilir, her konuda uyruklarının hayatlarını düzenleye-

bilir. Kültür alanından sanata, entelektüel yaşamın her noktasına, her şeyde kendisini karar verici bir merci olarak tahayyül etmiş. Bu sanıldığı gibi  yle Erken Cumhuriyet'in icadı falan değil, Tanzimat'tan başlayan, hatta bence Osmanlı döneminin derinliklerinde de ciddi izleri olan bir mesele. Siyasal iktidarın kendisini uyruklarının zihinsel yaşamı da dahil olmak üzere her şeyde tek yetki mercii sayma hali. 15.-16. yüzyılda bile gördüğümüz pratikler bunlar. Bir grup insanı alıp başka bir yere taşıy vermek sözgelimi. Bunlar bize bugün bile çok olağan geliyor ama dünyanın her yerinde görülen pratikler değiller. İtalya'da böyle bir pratikle karşılaşmıyoruz, Fransa'da Bordeauxluların yarısı bundan sonra Marsilya'da yaşayacak diye bir karar alındığını bilmiyorum, ama Türkiye'de Osmanlı sisteminin içerisinde bu tür büyük deportasyonlar 15. yüzyılda bile var.

EBF: İngiltere  rneğinde farklı dinsel cemaatlerin ve suçluların yeni kolonilere gönderilmesi söz konusu oluyor.

UT: İngiltere'de suçluları Avustralya'ya gönderiyorlar. Ama o bir ceza. Üstelik bireysel de, kitlesel değil. Osmanlı'daki uygulamada ise yeri değiştirilenler ceza görmüyor. 15. yüzyılda devlet onları alıp "Siz artık bundan sonra Selanik yakınlarında yaşayacaksınız," diyerek gönderiyor. Türkiye'de bu alışkanlıkları kullanan bir yönetim pratiği var ve Tanzimat'ta çok belirgin bir şekilde kültüralist bir içerik de kazanıyor. Her tür davranış biçimine karar verebilecek hakka sahip olduğuna inanan bir devlet tahayyülü yeşermiş gözüküyor. Bugün hâlâ kullanılmaya devam ediyor. İmlayı değiştirmeye kalkışacak bir Fransız ya da İngiliz devlet  rg t  düşünemiyorum.

EBF: 1990'lı yıllarda Almanya'da imla reformu gerçekleştirildi. Rechtschreibreform.

UT: Ama devlet örgütünün dayatmasıyla olan bir şeyden söz etmiyoruz.

EBF: Askerin tavsiyesiyle gerçekleşmiş bir imla reformu tabii ki değildi, bunu hayal etmek bile mümkün değil ama farklı kurumlarıyla devlet otoritesi bu süreçte merkezi bir rol oynadı. Almanlar Avusturya, İsviçre, Lichtenstein gibi diğer Almanca konuşan ülkelerle bir araya gelerek imla konusunda ortak kararlar aldılar. Almanca konuşan halkın çok da ihtiyaç duyduğu veya talep ettiği bir reform değildi. Bundan en fazla kârlı çıkanlar da herhalde sözlük basan yayınevleri oldu.

UT: Orada toplumsal konsensüsle gerçekleşmiş bir değişim var. Burada  yle bir şey yoktu. Burada yönetim hiç teredd s z bir grup dilbilimciyi görevlendirdi ve imlayı yeniden yapın dedi. Onlar da canları na-

sıl çekiyorsa hiç kimseye sormadan yaptılar. Böyle bir iktidar tahayyülü vahim. Yaptığınız değişikliğin çok önemli olmaması mümkündür. Ne kadar bir değişiklik yapacaklardı zaten. Şunu yaptılar: Bizlere yasaklı sözcük listeleri göndermeye başladılar. Ben Teknik Üniversite'deyken de şöyle listeler gelirdi: "Yazışmalarda aşağıda tanımlanmış şu şu şu sözcükleri kullanmamamız gerekmektedir." Hayatta en üzüldüğüm şeylerden biridir, o gönderilen kelime listelerini saklamamış olmam.

EBF: Hatırladığınız kelimeler var mı?

UT: Çok önemli bir bölümü Öztürkçe kelimelerdi. Devrim, devrimci gibi şeylerdi, ama üstlerinde siyasal göndermesi olmadığı halde niye burada var diye sorduğum pek çok kelime olduğunu da hatırlıyorum. Sözcüğü ortadan kaldırmak suretiyle devrim gerçeğini ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu düşünen ilginç bir zihne işaret ediyor herhalde. Örneğin, Sanayi Devrimi değil, Sanayi İnkılabı diyecektik. Üzerinde çok konuşmak gerekir. Böyle bir şey olabilir mi? Artık anne sözcüğü yasak, yahu bu ülkede anneler var olmaya devam edecekler. Böyle bir şey olabilir mi? Bu Piaget psikolojisindeki bir saptamaya benziyor. Topu divanın altına kaçınca yeryüzünden de silindiğini zanneden iki yaşındaki bir çocuğun psikolojisi. Türkiye'de yönetimdekilerin Piagetvari analizlere ihtiyaçları var.

Şimdi gülüyorum ama o dönemde güldüğümü hiç hatırlamıyorum. Türkiye'de insan bir şeyleri düşünüp kendine dert etmeye başlarsa, bence çok hızlı biçimde intihar yoluna sürüklenir. En iyi hatırladığım şeylerden biri şöyle bir durumdu: Kenan Evren nereye gelirse gelsin o geldiği yerdeki mevki sahibi insan kalkar ve kendi oturduğu koltuğu Kenan Evren'e verirdi. Üniversiteye geldi diyelim, rektörlük koltuğuna Kenan Evren otururdu. Bakanlığa gider, yine koltuk Kenan Evren'e verilir. Valiliğe gider, vali kalkar ayağa, yerine o geçer. Bu gülünç bir şey. Ancak gülücün arkasında yatan şey çok daha ilginç. Bu nasıl bir iktidar korkusudur? Nasıl bir iktidar tahayyülüdür? İktidar sahibi olan kişi kendisini ne olarak görüyordur? Bu, yeryüzündeki bütün mevkileri işgal etmeye hak kazandığına inanma hali. Adam gelip orada dekanlık koltuğuna oturabilir. Diyelim ki aynı zamanda mimarlıktan da anlıyordur. Zaten öyle konuşurdu. Türkiye'de iktidar hep böyle konuşur, mimarlıktan, sanattan, bilimden anlar. Türkiye'de siyasal iktidarı kullanmak bütün iktidarlara kullanma yetkisi verir. Bunun, kimse hakkını yemesin, Erken Cumhuriyet'le falan hiçbir ilgisi yok. Bu çok yaygın, çok eski bir alışkanlık; yüzlerce yıl içerisinde inşa edilmiş bir mesele gibi görünür.

Her dönem bunu kendi kalıplarına döker, yeni biçimlerde sürekli yeniden üretir. O dönemde de ürettiydi.

EBF: Çok anlaşılır bir durum bu. Mikro ve makro ölçekteki iktidar yapıları arasında karşılıklı bir bağımlılık ve koşullanma ilişkisi var. Mikro düzeydeki ilişkiler daha geniş iktidar örüntülerini, parça bütün ilişkilerini oluşturuyor. Kimse de bu iktidar döngüsünün dışında değil. Bu bire bir, yüz yüze insan ilişkilerinden başlayıp daha büyük yapılara doğru evriliyor.

UT: Zaten buradaki bir Kenan Evren problemi falan değil. Türkiye’de neredeyse gündelik yaşamda bu faşizmin her gün, her gün, her gün yeniden üretilmesinden kaynaklanır. Yoksa bir grup antidemokratik insan ülkeyi ele geçirdi biçiminde bunu algılamaya kalkıyorsak, bence son derece yanlış anlıyoruz durumu. Geçen konuşmalarımızda anlattığım “Yeni yasa bana hak tanıyor. Sen benden doktora bekleme,” biçiminde konuşan bir profesör. Bunu bir tür haddini bilmezlik, densizlik olarak görebilirdim, ama ikincisi o bir iktidar tahayyülüne de işaret ediyor. Orada yapacağı her şeyin meşru olacağına ve kendi yasal iktidarına inanma haline işaret ediyor ki o çok daha vahim.

EBF: Bülent Özer’in size söylediği laf aklıma geldikçe gülüyorum. “Bir kere hiyerarşik olarak ben sana küsebilirim. Sen bana küsemezsin.”

UT: Çok güzel bir laftır o. Küsmenin bile hiyerarşik olması. İnsan şimdi gülüyor, kahkaha atıyor ama aslında acıklı.

EBF: Bu iktidar ilişkisi ve rol dağılımı akademik işleyiş anlamında belli ki bir konfor da sağlıyor. Belki de anladıkları, tanıdıkları, birlikte ürettikleri tek dil buydu o dönemde.

UT: Bazı şeylerin değişmediğini görme hali de insana acıklı geliyor.

EBF: O kadar karamsarsınız yani.

UT: Bunun karamsarlıkla ilgisi yok. Hiç karamsar değilim. Sadece kaçınılmaz olarak içinde varlık kazandığımız tarihselliğin sınırlarının dışına çıkamıyoruz gibi geliyor. Tarihi başka biçimde yazmak gibi bir kaygımın oluşu da belki bundan kaynaklanıyor. O yazılmış tarihe mahkûm olmamamız gerekiyor ki başka bugünler inşa edebilelim. Gerçekten tarihimiz kaderimiz değil. Tarihi de biz yaparız çünkü yazarız. Ama sorun şu ki geçmişimiz kaderimizdir, onu yaşanmamış kılamayız.

EBF: 12 Eylül sonrası atmosferi mimarlık tarihçiliğinizi nasıl etkiledi? Yazdığınız metinlere dikkat etmek, otosansür uygulamak gibi durumlar söz konusu oldu mu?

UT: Hayır, hiç olmadı. O yıllarda dilime dikkat edeyim diye bir şey hiç aklımın ucundan bile geçmedi. Bir de şunu söyleyebilirim: Teknik

Üniversite gerçekten o dönemde kendi elemanlarına sahip çıktı. Bunu daha önce de söylemişimdir. Dekanın kürsü kürsü dolaşıp “Lütfen şunlara dikkat edin arkadaşlar. Bu şey geçene kadar en azından,” diyerek ricada bulunduğunu hatırlıyorum. Yani yandaş olmadılar. Bundan yararlanarak adam atmadılar Teknik Üniversite’den. Bülent Özer’in söylediği gibi “Benim yetkim var, sana doktora vermem,” diyen hocalar orada olmadı.

Teknik Üniversite’nin o zaman pek çok yerden daha çok üniversite olduğunu söyleyebilirim. Daha adaplı davranmayı başardılar bence. Bir sürü şeyi ortadan kaldırmak beklendiği halde bunu yapmadılar. Şöyle şeyleri hatırlıyorum: “YÖK karar verdi, bundan sonra artık kürsü kitaplığı olmayacak. Sadece fakülte kitaplıkları ve üniversite genel kitaplığı olacak,” diye bir karar yayınlandı. Yıldız’da koştura koştura herkes kürsü kitaplıklarını aldı, devretti ve yok ettiler. Sözgelimi bu Teknik Üniversite’de olmadı. Teknik Üniversite’de hiç kimse gelip de “Kitaplıkları devredin, artık bunların hepsi fakülte kitaplığında duracak,” şeklinde bir karar vermedi. Yani en azından sağduyulu yöneticiler bir tür süzgeç gibi davranmayı başardılar. Teknik Üniversite’de başardılar ama her yerde öyle olmadı. Bazı üniversiteler Kenan Evren’e onursal doktora verebildiler. Verilmeyebilirdi. O dönemde İstanbul Üniversitesi hukuk doktorası verdi ona; şaka gibi. Yanlış hatırlamıyorsam Mimar Sinan Üniversitesi de Kenan Evren’e doktora verdi. Bunlar o yöneticiler için iyi notlar değil. Bunlar zorla olmadı. Yapmıyoruz diyebilirlerdi. Yapmak akıllarına gelmeyebilirdi. Buna direnilebilirdi. Hiç kimse direnmedi. Ama Teknik Üniversite bazı konularda gerçekten şaşırtıcı derecede adaplı davrandı. Türkiye akademyasındaki o yılların ölçütleriyle söylüyorum. Elemanlarını korudu.

O erken YÖK yıllarını hatırlıyorum. Erken YÖK yıllarında artık ben Teknik Üniversite’deydim ve her yıl Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi adı altında ders görülürdü. Her yıl birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta da anlatılırdı. Mimarlık Fakültesi’nde bu dersleri nasıl yapacaklarını bilemedikleri için işi Doğan Kuban ve Metin Sözen üstlenmişti. Ben onları asiste etmeye giderdim. Sadece ben gitmezdim, tüm asistanlar giderdik, yüzlerce kişilik bir sınıf. Gelmemek mümkün değil, yoklama zorunlu. İçeriye girilir ve Doğan Kuban ders anlatacak ama içeride gürültüden durulmazdı. Öğrenciler dinlemezler. Aynı lafları ilkokuldan beri duydukları için doğal olarak susmazlar. Biz arada asistanlar olarak dolaşırdık ve öğrencilere sürekli rica ederdik. Yani şöyle hareketler yaparak, yüzümüzü gözümüzü değiştirerek “Çocuklar anlayış gösterin

lütfe. Konuşacaksanız biraz daha az konuşun. Çok gürültü oluyor,” biçiminde konuşarak öğrenci susturduğumuzu biliyorum. Susturamadığımı da biliyorum.

Öğrenciler olağan Türk tepkileri verdiler. Hiçbir zaman açık biçimde tepkilerini göstermediler; yasağın yanından döndüler. Türkiye’ye özgü bir karşı çıkma biçimidir bu. Yanından dönmek, dersi dinlememek ama “bu ne biçim ders” dememek. Dinlememek, konuşmak, pişpirik oynamak, arka tarafta uyumak. Unutulmazdı o anlar. Bütün bunlara rağmen “O dersin verilmesi gerekiyor,” diyerek Doğan Bey de, Metin Bey de verirdi. Metin Bey bölüm bölüm nutuk okurdu. Ne yapsın. Ne anlatacak? Doğan Bey kendi özgüveni nedeniyle bu Atatürk devrimleri meselesini biraz daha anlamlı bir biçimde anlatmaya çalışırdı. Onun öyle bir angajmanı da vardı. O bir Atatürkçüydü. Dolayısıyla bir tür Atatürkçülük anlatmaya çalışırdı.

Dediğim gibi öğrenci dinlemezdi ki. Bir de artık o kadar aşınmıştı ki her şey. Türkiye’de genellikle aşınır, fakat aşındığının farkına varmayanlar fosilleşirler. O fosilleşmeyi o yıllarda çok açık biçimde gördük. YÖK’ünden Cumhurbaşkanına kadar, her dönem birilerine Atatürk’ü anlatmakla Atatürkçü bir nesil yetiştirilemeyeceğini akıl edemeyen bir grup insan ülkeyi yönetiyordu. Orada anlatılan her şey resmi tarihteki gibi anlatılmak zorundaydı. Doğan Bey’in yaptığı küçük revizyonlar dışında ne olabilirdi ki zaten? Şimdi böyle bir sistem ayakta tutulabilir mi? Böyle bir ideolojik bombardıman, böyle bir ideolojik dayatma uygulanabilir mi? Bunun olmayacağını bilmesi gerekirdi herkesin.

1981 yılında dört aylık askere gittim. Aynı şekilde öğlen tatilinde oturur, bize birisi gelir, bir teğmen Atatürk ilkelerini anlatırdı. Ama kimler yok ki dinleyenlerin arasında? Tıp fakültesinde doçent, siyasal bilgilerde profesör, ben mimarlık fakültesinde mimarlık tarihi asistanı oturur bu adamı dinlerdik. Buradaki komikliği, zıvalığı o subayın nasıl fark etmeyebildiğini anlamaktan acizim. Her şeyi anlayabilirim, Hitler’i bile anlama ihtimalim var, bunu anlamış değilim. Ne bekliyorlardı acaba? Birdenbire orada dinleyenler nedamet getirecekler ve “Bugüne kadar her bildiğim yanlışmış ve dünyayı artık sizin anlattıklarınız doğrultusunda algılamaya başladım, aydınlandım” mı diyeceklerdi? Ne bekliyorlardı gerçekten? Kendileri inanıyorlar mıydı yaptıklarına?

EBF: Ne düşünüyorsunuz, inanıyorlar mıydı?

UT: Burada inanıp inanmama gibi bir mesele olduğunu sanmıyorum. Sadece Türkiye’de değil, aslında bütün yeryüzünde, inanca ilişkin

modern dünyadaki her tartışma sadece onun size bazı şeyleri ne ciddiyeyle dayattığına bağlı. Büyük bir ciddiyetle dayatılıyorsa susarsınız. O inançtaymış gibi davranırsınız. Başka bir dayatmayla anında bütün fikirlerinizi değiştirmenize de yol açar. Onun için modern dünyada inanç adına yapılabilecek kavgaların son derece cılız olduğuna inanıyorum. Herkesin fikir değiştirmeye çok hazır olduğunu, sadece muktedirin ne iktidarla ve ne ısrarla konuştuğuna bağlı olarak katlandığı bir şey olduğunu düşünüyorum.

EBF: Peki bu ideolojik angajmanın mekânsal karşılıklarının mimarlık pratiklerine yansması nasıl oldu?

UT: O dönemde mimarlık pratiklerine bir yansması olduğuna pek emin değilim. O sırada ordu mimarlıkla hiç ilgili değildi zaten. Sonraki dönemlerde, şimdi mesela AKP'nin ilgilendiği biçimde mimarlıkla ilgilendiğini söyleyemem. Şu nedenle ilgilendiğini söyleyemem: Bina yapmanın bile mümkün olmadığı bir dönemden bahsediyorum. Türkiye'nin mutlak fren yaptığı bir aralıktı o. Bir dönemde maaş ödemek için Suudi Arabistan'dan borç alındığından bahsediyoruz. O yıllarda Türkiye memuruna maaş ödeyemedi ve gerçekten borç aldı. Öyle bir dönem. Her şey durmuştu. İnşaat ne gezer, bütün ekonomi stop etti neredeyse. Zaten önceden başlayarak etmişti, askeri yönetimde de bir süre devam etti gitti. O nedenle inşaat aracılığıyla kimlik dayatmaya kalkışan bir iktidardan askeri yönetim için söz etmenin mümkün olduğunu sanmıyorum.

1980'lerde Mimarlık Dergiciliği

EBF: Peki o dönemde mimarlık dergilerinde yazanlar daha çok hangi konulara yöneliyorlardı?

UT: Ne mimarlık dergisi? Ortada mimarlık dergisi mi kaldı? Türkiye'de 1980'den başlayarak 1989'a kadar tek bir mimarlık dergisi yayımlanmadı.

EBF: *Yapı* 80'li yıllarda yayımlanmıyor muydu?

UT: Özür dilerim, sadece *Yapı* yayımlandı. 1977'de yayımlanmaya başladı. Kör topal devam etti. Ancak *Yapı* hiçbir dönemde bu tür tartışmalarda önemli yer tutan bir dergi olmadı. *Yapı*'nın beklentileri çok farklıydı. Onun üzerine biraz konuşayım. *Yapı* dergisiyle ilişkim vardı. Ben asistan olduğum zaman Güzel Sanatlar Akademisi'nde *Yapı* dergisini çıkaran kişi zaten Bülent Özer'di. *Yapı* Bülent Özer, Doğan Hasol'un sahibi olduğu, yönetimini onun üstlendiği ama deyim yerindeyse editöryal işlerini yine Bülent Özer'in yaptığı bir dergiydi. Galiba

ilk sayısı 1977’de çıktı ama böyle düzenli aralıklarla çıkmadı. İkincisi de Bülent Özer’in beklentileri bugünkü anlamda bir tartışma zeminine ait beklentiler değildi. Bülent Özer, mimarlığın evrensel doğruları olduğuna inanan bir tavrı olduğu için, *Yapı*’yı dünya ile Türkiye’yi buluşturacak bir dergi olarak tahayyül ediyordu.

Bir tartışmalar, polemikler dergisi falan değildi ve ben en erken yıllarımdan başlayarak *Yapı*’da o zamanlar epeyi bir yazdım. Zaten o yazıları büyük ölçüde biz yazardık, çünkü Mimarlık Tarihi Kürsüsü ile *Yapı* neredeyse organik bir bağ içerisindeydi o yıllarda. Ama konular şöyle konulardı: İngiltere’de çağdaş mimarlık. Beaubourg açıldı, Beaubourg’un anlamı nedir? Günther Domenig’in mimarlığının önemi. Ondan sonraki dönemde mesela bir çeviri yaptığımı hatırlıyorum. Eleştirel bir çeviriydi o. Daha doğrusu eleştirel olması bekleniyordu da, daha sonra ancak yazının kendisi gerçekleşebildi. Ernst J. Grube adında bir Alman kökenli sanat tarihçisinin “İslam mimarlığı nedir?” diyen bir yazısı. Genelleyerek İslam mimarlığı şudur, şudur, şudur diye anlatan bir yazıydı ve ben onu çevirmeye koyulduğum zaman ona yönelik eleştirel bir metin eklemeyi umuyordum. Yoksa katılmadığım, saçma sapan olduğuna emin olduğum bir metni niye çevireyim. Tabii ki bu mümkün olmadı. Benden böyle bir şey istenmedi. Bu derginin yönetimine ilişkin açıklayıcı bir bilgi. O tür tartışmalar herhalde onlara önemli gelmiyordu ya da Uğur ne anlayacak bu işten diye de düşünmüş olabilirler.

EBF: Bülent Özer’in kuram üretme veya bir kuramda buluşma gibi bir çabasının olduğunu görüyorum. Evrensel bir mimarlık fikrinden hareket eden biri.

UT: Belki Bülent Özer’le uzlaşmazlığımızın tamamen insani boyutları ya da psikolojik diyebileceğim boyutlarının ötesinde, bence mimarlık tarihine ilişkin kavrayışımızda da çok ciddi farklılıklarımızın olmasıydı. Muhtemelen bunlar benim tarafımdan satır aralarını da bazen aşan biçimde ortaya dökülüyordu. Çünkü ben ayrıldıktan sonra Bülent Özer arkadaşlara şöyle diyormuş: “Uğur olsaydı şimdi ‘ama hocam’ diye başlardı.” Çünkü gerçekten benim katlanabileceğim şeyler değil bunlar. “Oturup doğru bir mimarlık formüle ederiz, herkes bu sayede doğruyu yapar; işte mimarlığın, tasarımın beş yolu vardır. Şöyle, şöyle yollardan gidersek şu, şu, şu, şu mimarlıklar üretilir.” Böyle bir anlayış benim doğrusu gençliğimde de katlanabildiğim bir şey değildi ve o zaman kendi ölçülerimle ve epeyi üst perdeden itiraz ettiğimi de söyleyebilirim. Anlayabileceğim şeyler değildi bunlar: “Mimarlıkla sanat

arasındaki ilişki nedir arkadaşlar? Üç çeşittir. Birinci çeşitte mimarlık sanat yapıtının üstüne asılabileceği bir şeydir. İkincisinde onu enkorpore eden bir şeydir, üçüncüsünde de yapı bizatihi heykele döner ve sanat yapıtı haline gelir.” Böyle formüller benim hiçbir zaman katlanamayacağım şeylerdi. Ama bu çok belirgin bir biçimde Bülent Özer’in tavrının içinde vardı. Özer’in ilginç bir yalınlaştırıcı anlatımı da vardı. Bir ders boyunca Platon’un idealar kuramı üzerinde durup “idealdeki bir biçimi düşünmek gibidir” diye açıklama yaptığını hatırlarım. Platon’un ideası ile ideal kavramı arasındaki ilişkiyi böyle kuran bir mimarlık tarihi dersi veriyoruz. Tabii ki Platonculukla mimarlık arasında bir ilişki tahayyülüdür, ama ideal kavramıyla idea arasındaki ilişki için aynı şey kolay kolay söylenemez. “Bu nedir yahu!” dediğimi, “Herhangi bir felsefe sözlüğünde bile daha anlamlı üç satır vardır,” diye düşündüğümü gayet iyi hatırlıyorum.

EBF: Bu düşüncelerinizi o dönemde paylaştığınız arkadaşlarınız var mıydı?

UT: O dönemde bu gibi konuları en fazla konuştuğum kişi Aykut Köksal’dı. Mine Kazmaoğlu’yla konuştuğumuzu söyleyebilirim, aynı kürsüdeydik ve kafa dengiydik. Kürsüde bunu diğerleriyle konuştum dersem yalan olur. Lale Granit böyle bir konuşmaya hiç girmezdi. Cengiz Eren’in böyle şeylere ilgisi yoktu, ama mesela Erdal Özyurt’la –ki o zaman o yandaki komşu kürsüdeydi– bu meseleleri çok sık konuştuğumuzu, böyle bir mimarlık anlayışının, böyle bir mimarlık tarihi anlayışının olanaksızlığı üzerine uzun konuşmalar yaptığımızı hatırlıyorum.

EBF: Peki o dönemde ODTÜ’nün mimarlık tarihinde hangi kuramsal, yöntembilimsel yaklaşımlar benimseniyordu?

UT: O sırada ODTÜ’de olup biten hiçbir şey bizi çok ilgilendirmiyordu. Çünkü ODTÜ mimarlık tarihi bağlamında önemsenen bir yer değildi. O sırada Türkiye’de mimarlık tarihinin iki güzergâhı vardı. Bir tanesi modern mimarlık bağlamında Bülent Özer’le büyük ölçüde örtüşen Akademi’deki güzergâhtı. Doğan Kuban’la örtüşen ve büyük ölçüde Selçuklu-Osmanlı dönemlerini içeren bir başka güzergâh da Teknik Üniversite’deydi. Zaten ODTÜ’deki sonranın mimarlık tarihçilerinin önemli bir bölümü Doğan Bey’de doktoralarını yapıyorlardı. Aysıl Yavuz, Yıldırım Yavuz vd. o sırada Teknik Üniversite’de Doğan Bey’in öğrencileriydiler. Onun için ODTÜ önemli bir güzergâh oluşturmuyordu. ODTÜ’nün mimarlık tarihçiliğinde belki Abdullah Kuran’dan söz edilebilir. Ama Abdullah Kuran 12 Eylül’den sonra YÖK’le beraber

Robert College Boğaziçi Üniversitesi haline geldiği zaman onun rektörlüğüne transfer oldu. Mimarlık tarihi alanını terk etti. Ne var ki bizim kuşağımızın benim gibi ukalaları Abdullah Kuran'ı hiç ama hiç ciddiye almazdı. Yani Abdullah Kuran, Doğan Bey'le karşılıklı konumlandırılıp önemsenen biri olmadı. Onunki deskriptif bir mimarlık tarihçiliği idi. Abdullah Kuran, mimarlık tarihinin binaya bakmak suretiyle yapılabileceğine inanan ve benim kuşağımdan ve benim çevremden insanların önemsemediği biriydi.

EBF: Baktığı yapıları da tarif edemezdi, sütunun adını bilmezdi dediğinizi hatırlıyorum.

UT: Şöyle şeyler: “Vişneçürüğü renkte sütun gibi” ifadeler. Bunu betimleme olarak bile ancak çocuklar yapar. Bunların teknik adları var. Sayısız vişneçürüğü mermer var dünyada. Hangi mermer bu mermer? Böyle bir şey olabilir mi? Ayrıca sürekli Osmanlı yazan birinin bir satır Osmanlıca okumadığını biliyorum. Hiçbir özgün kaynağa bakmadığını biliyorum. Dahasını söyleyeyim, kullandığı bütün Sinan çizimlerinin Ali Saim Ülgen'in Türk Tarih Kurumu için yaptığı çizimler olduğunu biliyorum. Onlar zamanında Ali Saim Ülgen'e ısmarlanmışlar. Daha sonra da Türk Tarih Kurumu 1960'lı yıllarda Abdullah Kuran'a “Sen bir Mimar Sinan kitabı yaz,” diyerek ödünç vermiş. O da onlardan kopyaları almış, onları kullanıyordu çizim olarak. Çizimlerin bazı yanlışlarını bile düzeltmemişti. Ali Saim Ülgen hızlı hızlı yapmış.

EBF: Abdullah Kuran bunların altına imza atmış mı?

UT: Abdullah Kuran'ın çizimleri olarak biliniyorlar.

EBF: Boğaziçi Üniversitesi'nde neler yaptı?

UT: Boğaziçi'nde mimarlık tarihine ilişkin bir şey yapmadı. Boğaziçi'nin üniversite haline gelişi sırasında rektörlük yaptı ve orada sakin, adaplı bir geçiş olmasını sağladı. Yani kötü bir yönetici olmadı, oradaki insanları rahatsız etmedi, okulu alt üst etmedi. Onun için o açıdan hakkını yemeyeyim. Kötü bir mimarlık tarihçisi olmak kötü bir yönetici olmak anlamına gelmiyor. Tersine de geçerli. Berbat bir yönetici ama iyi bir mimarlık tarihçisi olunabilir.

2. Akademya Dışı Uğraşlar: İkincilken Neredeyse Birincile Dönüşenler

Dergicilik: *Arredamento* Serüveni

EBF: İTÜ'den istifa ederken *Arredamento*'da işiniz vardı. Güzel Sanatlar Akademisi'nden ayrıldıktan sonra yaşadığınız türden bir işsizlik dönemi söz konusu olmadı.

UT: Bu çok büyük bir avantajdı.

EBF: *Arredamento*'yla nasıl irtibata geçmiştiniz, o ilişki nasıl gelişmişti?

UT: Teknik Üniversite'deyken, anabilim dalı başkanıyla ilişki sevimsizleşmeye başladığı zaman –1989 yılı içinde olsa gerek, Amerika'ya gitmeden önce– üniversiteye bir telefon geldi: “Sizinle Bülent bilmem kim görüşmek istiyor,” dedi bir sekreter. O zaman santral aracılığı vardı, doğrudan görüşme yoktu. Ben de “Kim o yahu?” dedim doğal olarak. “Bir yayıncılık işi için sizinle görüşmek istiyor,” diye bir cevap geldi. Peki! Bülent Özukan, “Biz *Arredamento* diye bir dergi çıkarıyoruz, biliyor musunuz?” diye sordu. Ben de *Arredamento*'yu daha önce görmüştüm. O dönemde mimarlıkla ilgili o kadar az sayıda dergi çıkıyordu ki, ilk sayısından beri biliyordum. “Ömer Madra bizden ayrıldı,” dedi. O sırada çıkan *Güneş* gazetesine *Peki* adlı Pazar ekini çıkarmaya gitmişler, Enis Batur'la birlikte. Dolayısıyla dergiyi bırakmışlar. Bülent Özukan da “Şimdi kim çıkaracak bu dergiyi?” diye sanıyorum Bülent Erkmen'e sormuş. O sırada Bülent Erkmen derginin tasarımı yapıyordu. O da “Uğur Tanyeli bu işi becerir,” demiş. Ona iş telefonumu vermiş. Özukan da aradı, “Siz yapar mısınız?” diye. Ben hiç yayıncılık yapmadım, editörlük yapmadım, hiçbir fikrim yok şeklinde konuştum. “Atla deve bir iş değil, gelin,” dedi. “Ben İTÜ'de full-time çalışıyorum,” dediğimde, “Yok canım, arada bir öğlen vaktinde bile uğrasanız olur,” dedi. “Yerimiz Harbiye'de.” Ertesi gün gittim. “Dergiyi içerik vs. itibarıyla çıkarmakta özgürsünüz, ben o işlere karışmam. Zaten bilmem de,” dedi.



Arredamento ortamında Uğur Tanyeli ve Servet Onay, 1991.

Bülent Özükan Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun. 12 Eylül döneminde galiba Ankara Belediyesi’ndeki işinden istifa etmek zorunda kalmış, İstanbul’a gelmiş, bir dönem İletişim Yayınevi’nin kuruluşuna katkıda bulunmuş, yavaş yavaş yayıncılık işini öğrendikten sonra “Ben niye bağımsız yayıncılık yapmıyorum?” demiş ve *Arredamento*’yu Ömer Madra’yla beraber kurmuşlar. Daha doğrusu dergi Ömer Madra, Bülent Özükan ve Enis Batur’un bir projesi olarak gündeme gelmiş. Birkaç sayı sonra Ömer Madra demiş ki, “Bu benim işim değil zaten, *Peki* gazetesine gideyim.” Demin söylediğim gibi dergi açıkta kalmış. Sonra bana dergiye gelmem önerildiğinde “Ben bir gün kadar düşüneyim,” dedim. Bülent Özükan da “Yaparsınız yaparsınız, korkacak ne var ki,” gibi bir şey söyledi, ben de anıtsal cevaplarımdan birini verdim: “Ben her şeyi yapabileceğine inanma zafiyeti olan bir adamım, onun için biraz düşünmem lazım.” Bu arada ücret meselesini de konuştum. Daha doğrusu beni razı etmek için o sırada müthiş denebilecek bir para önerildi bana: 2.000 dolar aylık. 2.000 dolar 1989 yılında bugünkünden çok daha kıymetliydi. Şöyle söyleyeyim: O dönemde hiçbir profesör o kadar maaş almıyordu. Bana böyle bir para önerildi. Bu da iyi geldi mi derseniz, doğrusu o para iyi geldi o dönemde. Sonra hiçbir zaman o kadar çok para almadım o dergiden. İki bin dolar aldım ama şeneye o otomatikman bin dolara düştü zaten, yüzde yüz enflasyon yüzünden. Ancak ilk 2.000 dolarla o zaman karı koca esaslı bir tatil yapmıştık. Herhalde işi kabul etmemde de esaslı rolü olsa gerek o paranın.

Galiba iki sayı sonra *Peki* yayından çekilince Ömer Madra dergiye geri döndü. Ben Özükan'a gittim, "Esas sahibi geri geldi, ayrılalım mı?" dedim. Özükan ayrılmamamı, bana ihtiyaç olduğunu söyledi ve kaldım. ABD'ye gidince bile dergiyle ilişkimi korudum. Türkiye'ye dönünce de 1991'den 1996'ya kadar Ömer Madra'yla birlikte çalıştık. O yıl Madra dergiden ayrıldı. 1996 ekonomik bunalımı olmuştu. Özükan onu çağırması ve yeni koşulların zor olacağını, krizin dergiyi hırpalayabileceğini söylemiş. Ömer ise bunu kendisine "ayrıl" demek olduğu şeklinde yorumladı ve istifa etti. Dergi tek başıma bana kaldı. İlginç bir biçimde Ömer bana da zehir-zıkkım bir mektup yazdı. Hâlâ sakladığım mektuplardan biri daha... Ayrılışında en küçük bir katkı olmamıştı, ama o belki de onunla birlikte giderim diye düşündü. Bilmiyorum. Ancak onunla birlikte gelmemiştim ki onunla birlikte ayrılalım.

Alınması gereken kişi bendim aslında. Benim bilgi alanımda, büyük ölçüde benim sayemde yapılan bir işi o yönetir pozisyondaydı ve ben bunu hiç sorun etmemiştim. Zaten kendimi dergici diye görmüyordum. Kaldı ki dergi de benim için kolay yapılabilir bir işti.

Gerçekten de dergi kolay yapılabilirdi. En azından benim için yapılmayacak tarafı yoktu. Zaten işi yapabilecek kişilerden oluşan bir kadro vardı. Ben de neredeyse sadece öğle tatillerinde uğrayarak işi yürütmeye başladım. Her şeyi oradaki çalışanlar benim için yapıyorlardı. Çok iyi geldi. Üniversitede araştırma görevlisi kadrosundaydım, atılmaya uğraşılyordum, ama *Arredamento*'da iktidar kullanıyordum. Öte tarafta problemler, harala gürele, üniversitede bana yönelik kavgalar sürüp gidiyordu. O saldırıları göğüslememi sağlayan önemli bir kaynaktı *Arredamento*. Evliydim, çocuğum vardı. Para gerekiyordu. Üniversiteden atılsaydım cascavlık ortada kalırdım. Ama dergi bana müthiş bir özgüven de verdi. Psikolojik açıdan da, finansal açıdan da gerçek bir dayanak oldu. Ondan sonra Amerika'dan dönünce kolayca istifa edebildim.

EBF: Toplamda 27 yıldır *Arredamento*'dasınız. Çok ciddi bir zaman dilimi. Ayrıca sizin kendinizi ifade edeceğiniz neredeyse özel bir kanal haline de geldi ve bu sayede mimarlık eleştirisinde bazı tartışmalara yön verme fırsatı da buldunuz. *Arredamento*'nun akademik hayatınıza paralel ilerleyen ayrı bir güzergâh oluşturmaları sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz?

UT: Birinci cevabımı söyleyeyim. İlk değerlendirmem, *Arredamento*'yu geçici bir iş olarak görmektir. "Yahu, belki birkaç ay çalışırım, ba-



Arredamento'nun 75. sayısını kutlama kokteylinde dergi çalışanları:
Soldan itibaren Murat Germen, Burçin Altınsay, Uğur Tanyeli,
Mine Kazmaoğlu, Aramis Kalay, Suzan Kentli.

kalım nasıl olacak,” dediğim iş, hayattaki en sürekli işim oldu. Bu bence süreklilik bağlamında epeyi iyi bir yerdeyim demektir.

EBF: Hiçbir yerde 27 yıl kalmadınız.

UT: Hiçbir yerde 27 yıl kalmadım. En geçici işim en sürekli işim oldu. İş sevdim. İtiraf edeyim, gerçekten sevdim. Bir kere sürekli insanı uyanık olmaya sevk eden bir ortam. Yayın dünyası böyle bir şey, mimarlık dünyasının problemleriyle doğrudan doğruya yüzleşirsiniz. Siz istemeseniz bile önünüze akar gelirler. Biraz küçük bir çabayla insanın alanda söz söyleme imkânı olur. Yine de ben küçükten biraz daha fazla emek harcadım oraya, o ayrı mesele. Öğlende uğrarım dediğim yer sonunda vaktimi gerçekten çok almaya başladı. Bugün de vaktimi alıyor, almak zorunda. Hafta sonları bile ilgilenmek zorunda kalıyorum. Hâlâ *Arredamento*'ya koşarak giderim. İş bana çok çekici geldi. Parasal karşılığı gittikçe düştü, düştü, düştü. Şöyle söyleyeyim, hatta artık amacı parasal olmamaya başladı. Hiçbir zaman oraya ilk girdiğimde aldığım kadar yani 2.000 dolar karşılığı bir maaş asla almadım. Her işin fiyatı artıyor ya, *Arredamento*'nun emek fiyatı düştü.

EBF: Başka türlü ödüller ve tatminler devreye giriyor herhalde.

UT: Aynen öyle. Şöyle diyeyim. *Arredamento*'nun bir misyonu oldu. Türkiye’de çok bayat bir mimarlık ortamı vardı. Sürekli ortama

ayar vermeye çalışan, “doğru mimarlık şudur” diyen, Türkiye’ye özgü snob bir aydın diliyle konuşan ya da sahte bir toplumsal sorumluluk iddiasıyla konuşan, “bizden daha şanssız olanlara mimarlık aracılığıyla yardımcı olalım arkadaşlar” gibi epeyi naif bir sol dille konuşan bir mimarlık ortamı vardı. Bir taraftan da yine aynı naiflikte ama mimari letafet özlemi içinde olan, hani “Neden bizim memleketimizde de Almanya’daki gibi yapılamıyor?” diye konuşan bir başka dil vardı. Zaten ikisine de tahammülüm yoktu, iltifat ettiğim söylenemezdi. Dergi bir kere bu pozisyonumu dışa vurmak için bir araç oldu. Hiç böyle bir misyon duygusuyla yola çıkmadığım halde, bu misyon iddiasından uzaklığımın kendisi bizatihi misyon oldu çıktı. Hiç amaçlamadığım bir misyon dergisi oldu *Arredamento*. Hele erken yıllarında o kadar farklıydı ki ortamdaki her tavırdan. Başka bir dille konuşuyordu. Herkesin konuşma alışkanlıklarının gülünç, çocuksu bir bilmişlik jargonuyla tanımlı olduğu bir ülkede, gerçek bir Marksist dil değil, hep patrimonyal bir sol jargonla söz üretildiği bir dönemde, patrimonyal dille konuşmayan bir mecra oldu. İtiraf edeyim ki, böyle bir dille konuşmaktan uzaklaştırma becerisini geliştirmekte epeyi rolüm var.

EBF: *Arredamento*’da yadırgadığım ve adını tam hatırlayamadığım bir dizi vardı. Ne hoş! Ne berbat! gibi bir dizi...

UT: Ne hoş, Nahoş!

EBF: Orada da çok güçlü didaktik, normatif bir “mimaride letafet arayışı” yok muydu? Mekânları çirkin ve güzel şeklinde zıtlıklar temelinde tanımlıyordunuz.

UT: O dalga geçmek için yapılmıştı...

EBF: Hayır ama o diziye bitirirken; daha önce bunları alaycılık için değil ciddiyetle tartıştığınızı gösteren ifadeler kullanılmıştı. Güzelliği ve mimarlık üretimini ikili bir yapıya indirgemenin yanlışlığı üzerinde duruluyordu. Orada bir özeleştiriyi vardı. Ne kadar sürmüştü o dizi *Arredamento*’da?

UT: İki yıl sürmüştü galiba. Ama böyle bir izlenim bırakıyorduy-sa, değerlendirmeniz çok da yanlış olmayabilir. Ben bunu amaçlamı-yordum demem önemli değil. “Nahoş” iğrenç denebilecek kadar ciddi olumsuzluklara gönderme yapan bir şeydi. Kuş kondurmak isterken yanlış yapılanlara; işte ne diyeyim, kaldırım yapmak istiyorlar ama öyle bir kaldırım yapıyorlar ki neredeyse banyonun kaplamasını yaparmış gibi... “Ne hoş” ise “bakın bu ülkede bir sürü hoş şey de yapılıyor” demenin aracıydı.

EBF: Yazı dizisi başlığı mizahi bir tını da taşıyordu şüphesiz.

UT: Matraklık.

EBF: Matraklık ama o matraklık normatif bir otorite iddiasını barındırıyordu.

UT: Normatif olmayabilir ama bir otorite olma iddiasını evet barındırıyordu.

EBF: Şimdi akademik yaklaşımı ve siyaseten doğruculuğu bir kenara bırakarak samimi bir itirafta bulunayım. O dizide gerçekten iğrenç bir rektörlük binası vardı, hiç unutmuyorum. İç mekân plastik çiçeklerle doldurulmuştu.

UT: İğrençti. Dicle Üniversitesi rektörlüğü, o zaman oranın rektörü emekli bir korgeneral di yanılmıyorsam. Çiçekler, aynalar, papatya gibi aynalar. Bir taraftan böyle grotto gibi bir havuz; içinden sular akıyor...

EBF: Hobî bahçesi gibiydi. Sanki akvaryuma falan da ilgi duyan bir apartman yöneticisinin elinden çıkmış gibi duruyordu.

UT: Kebapçı.

EBF: Evet! Evet! Kesinlikle. Ocakbaşı gibiydi.

UT: Bazı yaptığımız şeylere o dönemde “hakkımız yeniyor” diye cevap verenler olmuştu, ama Dicle Üniversitesi’nden hakkımız yendi diye bir yazı gelmedi mesela. Ama Boğaziçi Üniversitesi’nden bir yazı gelmişti. Türkiye’de doğru düzgün kitaplık yok üzerine bir “Öngörüm” metni yazdım, yanlış hatırlamıyorsam. Türkiye’deki üniversite kitaplıklarının ne kadar yetersiz olduğuna dair bir yazıydı. Orada da ne Boğaziçi Üniversitesi’ne düşmanlığım vardı, ne de Türkiye’nin en güçlü üniversitesine hakaret etme niyetim vardı. Edeceksem Boğaziçi’nden başlamazdım. Vahameti anlatmak için şöyle bir şey yazıyordum: Türkiye’nin en ünlü üniversitesi Boğaziçi’nin kütüphanesinin kitap sayısı New York yakınlarındaki ortaöğretim kurumu Croton College’dan daha az. Croton, üst sınıf çocuklarının öğrenim gördüğü bir ortaöğretim kurumu. Lise düzeyinde bir şey. O zaman incelemiştim. Daha fazla kitap vardı. Kitaplık müdüründen bir yazı geldi: “Biz arkadaşlarla yazınızı okuduk. Bu kadar uğraşıyoruz kütüphane imkânlarımızı artırmak için, hakkımızın yenildiğini gördük. Çok üzüldük.”

EBF: Teessüf ederiz.

UT: Çok terbiyeliydi. Gerçekten çok terbiyeli bir yazıydı. Ama ben bunu hakaret etmek için yazmadım. Ben Boğaziçi Üniversitesi’nin kitaplığını eleştirmek için bile değil, Türkiye’deki kitap talep durumunu ve kurumları eleştirmek için yazmıştım.



Arredamento çalışanları dergi mekânında: Soldan itibaren Fatoő Özel, dergi sekreteri, Mine Kazmaoğlu, Aramis Kalay, Murat Germen, Uğur Tanyeli, 1998.

EBF: Kişiler kurumlarla özdeşim kurarak yaşadıkları için, kuruma yöneltilen eleőtiriği narsistik bir yaralanma olarak deneyimliyorlar.

UT: Yazdığımın onlar için yapılmış bir savunı olduğunu düşünmediler. Tüm çabalarına karşın alınacak çok yol olduğunu söylemek istemiştim.

EBF: Evet, yeni kitap alımları için para talep ederken konumlarını güçlendirecek bir tespitte bulunuyorsunuz. Fakat “Ne hoş ve Nahoş” bağlamında bir örnek değildi bu son söylediğiniz. İki farklı üniversitenin tepkileri bağlamında değerlendiriyorsunuz herhalde. Dicle’nin suskunluğu, Boğaziçi’nin tepkisi...

UT: Dicle farkında olmadı, umurlarında değildi, sadece densizlik olarak görmüş olmalılar. Ötekiler ciddi tepki verdiler ki bu da Boğaziçi’ni Boğaziçi yapan şeydi bence. Tepki vardı ve tepkileri çok terbiyeliydi. Neredeyse üzüldüm diyeceğim. Amaçladığım orada çalışan bir avuç insanı olumsuzlamak ya da hakaret etmek değildi. Unutulmaz bir metin olarak hatırlıyorum onu. Geçenlerde de söylediydim: Gelecekte bunları görenler “Acaba kaç tane Uğur Tanyeli var?” diye soracaklarmış gibi geliyor. “Aynı anda bir sürü adam mı var?” gibi bir soru gündeme gelebilir. Burada mı söyledim, başka bir yerde mi bu lafı?

EBF: Burada söylemediniz. Sizinle ilgili ben benzer bir şey yazıp size okutmuştum, henüz yayınlanmadı o yazı. Armağan kitabında çıkacak.*

UT: O kadar farklı kişiliklere işaret ediyor ki *Arredamento*'da yazmak. Dergide iş yapmak başka, bilmem nerede dekan olmak bambaşka bir iş. Benzer şeyler değil. Ancak başlangıçta bana çok iyi geldi. Hele sadece akademyaya tıklı kalmak o ilk yıllarda beni sıkardı. Gerçekten çok kötü dönemlerdi. Başladığım zaman, 1989, kötü bir dönemdi. Üniversitede durmak için insanın “Bugün üniversiteye gideceğim,” diye her sabah kendine reset atması gerekiyordu.

EBF: Akademik makalelerinizde kullandığınız yazı dilinin enformel bir deneme diline yakınlaşmasına yol açan faktörlerden birinin *Arredamento*'daki deneyiminizle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Gerçi doktora tezinizde de konuşma dilinin izleri zaman zaman beliriyor, fakat *Arredamento*'yla birlikte bu durum kalıcı bir üsluba dönüşmüş görünüyor. *Arredamento* bir taraftan farklı dilsel üslupların kullanımına imkân tanıyor, diğer taraftan da iniş ve çıkışları olan, polemik ve kuramı da içeren yazılarınızı teşvik ediyor. *Arredamento*'nun yazım üslubunuzu ve ifade imkânlarınızı çoğullaştıran bir güzergâh olduğunu düşünüyorum.

UT: Tabii, her konu hep aynı dille konuşulmuyor ki... Ne var ki, şu kadcırcık polemik üretmek söz konusu olmadı.

EBF: Yoksa sizinle polemige girmeye mi korkuyorlar? Caydırıcı mı oluyorsunuz?

UT: Öyle bir sivri dillilik imajım oldu herhalde.

EBF: Verdiğiniz bir röportajda “Bir eleştiren olsa da biz de duysak,” diye dalga geçtiğinizi de hatırlıyorum.

UT: Şöyle söyleyeyim. Türkiye’de biri bir konu hakkında bir şey söylediğinde bir diğeri ona cevap vermez. Türkiye’deki en eksik olan şey diyalogdur. Ortaya bir mesele atılır, o ortamda sürünür. Yazmak, ufuklara doğru bağarmaktan farklı değildir. “Midas’ın kulakları eşek kulakları” diye kuyuya bağırın berberin durumuna benzer bu. Türkiye’de her metin, akademik olsun olmasın, belki Midas’ın berberi pozisyonunda üretilir. Kuyuya bağırılır, buna anlamlı bir cevap kolay kolay gelmez. Sadece bana gelmez diyecek halim yok. Kimseye gelmez. Türkiye böyle bir tartışmayı da sevmiyor zaten. Herkes tekil olarak konuşur. Söylediklerine “Burada bir yanlışlık var; şöyle bir çelişme ortaya koyuyorsu-

* Bahsi geçen yazı ve armağan kitabı için bkz. Erhan Berat Fındıklı, “Uğur Tanyeli: İnterdisiplinerliğin ve Bireyselliğin Farklı Temsilleri”, *Uğur Tanyeli’ye Armağan*, ed. Erhan Berat Fındıklı, Işıl Uçman Altınışık, İstanbul: b. kitap, 2019, s. 9-66.

nuz,” gibi eleştirel metinlerle yanıt verilmez. Çok ender olarak geldiği olmuştur. Bazı yazılarıma çok ciddi cevap niteliği taşıyan, benim de *Arredamento*’da yayınladığım metinler yollanmıştır.

EBF: Hangi konuda?

UT: Biri yer kavramıyla ilgiliydi. Kadir Has Üniversitesi’nden Didem Kılıçaslan’dan [Kılıčkıran] kapsamlı eleştirel bir metin aldığımı hatırlıyorum.

EBF: Homi Bhabha’ya referansla yer’den konuşmanın mümkün olmadığını söylediğiniz bir yazınızı hatırlıyorum.

UT: Konumdan konuşmak gerektiğini, yer’den konuşmanın neredeyse faşizme varan bir damara ulaştığını söylediğim bir metin... “Dediğiniz doğru olabilir ama sadece böyle düşünmek zorunda değiliz, bunun başka açılımları da olabilir,” diye bir cevap almıştım. Bu da çok hoşuma gitmişti doğrusu. Tartışma böyle olmalıdır. *Arredamento*’nun da hep böyle bir yönü olsun istedim. Dilimin hafif iğneli olmasının nedeni biraz da insanlar cevap vermek zorunda kalsınlar diye.

EBF: Çivi koleksiyonu da yaptınız; iğneli bir dil de kullanıyorsunuz.

UT: Ne çivi sorununu ne de iğneleme sorununu çözebildim. Mümkün olmadı. Osmanlı çivileri sorununun malzemesi hâlâ tavalarda içinde sınıflanmış duruyor. İğneler ise yere saçıldı.

Birkaç kişinin çabasıyla öyle bir eleştirel tartışma ortamı kurulamıyor. Yine de başladığım döneme göre akademik diyaloglar biraz daha fazla kurulabilir hale geldi. Hiç akademik diyalog yoktu. Bir şeyi yazmakla yazmamak arasında fark yoktu. Niye yazarlardı insanlar onu bile bilmiyorum. Yazmanın sosyopat olmaktan başka bir gerekçesi olmadığına emin olduğum dönemler vardı. Herkes dedikodu yapardı ancak. Doğan (Kuban) Bey bir şey yazardı mesela, akıllarına yatmazdı bazıların. Onlar genellikle kendi aralarında “böyle yazmış hazret” derlerdi. Doğan Bey’in karşısına çıkıp bununla ilgili bir şey asla söylemezlerdi. Bir metin yazıp “Doğan Bey yanılıyor-sunuz,” demek olmazdı. Bunu biraz açtı Türkiye. Eskiden ortamdaki akademik suskunluk ve kapalı kapı ardında dedikodu bileşimi çok daha acıklıydı.

EBF: *Arredamento*’yla ilgili olarak, bir yazınızda *Arredamento*’nun altını oymak isteyen reklamcılardan veya bu yönde stratejiler geliştiren kişilerden bahsediyorsunuz, daha doğrusu imada bulunuyorsunuz. Bundan biraz söz edebilir misiniz?

UT: şöyle söyleyeyim. *Arredamento* 1989’da başladı ve bir yayıncılık başarısı oldu. *Arredamento* bir popöler damarı da temsil ediyordu. Kırk bin baskılı sayılar hatırlıyorum ben. Kırk bin ne demek! Bu dünyada bile ciddi bir rakamdır. Türkiye’de müthiş bir reklam potansiyeli ol-

duğu ortaya çıktı. Çünkü yapı sektörü yeni oluşuyor ve büyüyordu ama yapı sektörünün dergisi yoktu. Dolayısıyla sadece gazeteye ilan vermesi gerekirken, alanın birdenbire bir özgül mecrası oldu ve bu 90'ların başında gerçek anlamıyla ağız sulandırdı. Bütün büyük yayın kuruluşları, *Hürriyet*'in, *Sabah*'ın içinde bulunduğu gruplar kendi dekorasyon dergilerini yayımlamaya başladılar. Hatta aynı grubun birkaç tane dergi yayımlamaya başladıklarını hatırlıyorum. Neredeyse müthiş bir damping yaptılar. Reklamdan büyük pay alabilmek istiyorlardı. Diyelim ki bir şirketten reklam alacaklar, kendi gruplarının çeşitli dergilerinden paket yapıp reklamı öyle pazarlamaya başladılar. Mesela Vitra'dan reklam alacaksınız, Vitra size reklam verdiği zaman dekorasyon dergilerinde de yayınlanıyordu reklamı, politik dergide de yayımlanıyordu, paket halinde satıyorlardı reklamı. Bu çok kârlı bir şeydi reklamcılar açısından. Bu reklam pastasını olabildiğince sömürmek için bulunmuş bir yaklaşımdı.

Bir dönem oldu ki yirmi beşten fazla mimarlık dekorasyon dergisinin yayımlandığı aylar oldu. Dünya rekorları kırıldı Türkiye'de. Öyle söyleyeyim. Şu an bir avuç mimarlık dergisi var. Gerçekten yirmi beşten fazla dergi çıktığı zamanları biliyorum.

EBF: Her bir dergi pastadan pay almaya çalışırken aynı zamanda mimarlık metni üretmek zorunda da kaldı. Bu aynı zamanda alana yapılmış bir katkı olarak görülemez mi?

UT: Öyle büyük bir katkı olsaydı çok da iyi olurdu. Olmadı çünkü bu vur-kaç gibiydi. Hiçbir dergi bir-iki yıldan daha fazla süremedi. Sürdürmek de mümkün değildi. O kadar kolay bir iş değil mimari dergiciliği. Sadece uzunca bir süre *Hürriyet* grubunun çıkardığı *Art Deco*, öyle bir şey hatırlıyorum, o devam etti. O uzunca sürdü. Ama geri kalanların hepsi alanı terk ettiler. Bazıları birkaç ay çıktılar gittiler. Türkiye'de bir dönem *Domus* bile yayımlandı, kaç sayı çıktı bilmiyorum, ama herhalde on üç sayıyı bulmamıştır. Ama herkes dergiciliğin çok kolay olduğunu düşündü. Bir yabancı şirketle işbirliği yaparsınız, oradan malzeme gelirdi diye düşündüler. O kadar kolay olmadığını söyleyebilirim. O kadar kolay olmadığı şuradan belli ki devam etmedi. O zamanlar "Devam etmez, yürüyemez," dediğimi hatırlıyorum. "Bu kadar dergiyi Türkiye kaldıramaz," demiştim. Galiba bir zamanlar o ağız sulandıran pasta da ortadan kalktı. Daha doğrusu öyle bir pasta hiç yoktu. Türkiye'de mimari ve inşai ürün piyasası, sözgelimi, İtalya'daki çeşitlilikten yoksun. Evet, çok inşaat yapıyoruz ama az sayıda mimari ürün üretiyoruz. Önemli bölümünü de ithal ediyoruz. Dolayısıyla reklam pastasından pay alma konusu çok ciddiye alınabilir bir şey değildi ve olmadığı da ortaya çıktı.

EBF: Bülent Erkmen'le *Arredamento*'da uzun zamandır birlikte çalışıyorsunuz. Aranızda bir uyum da söz konusu denebilir.

UT: Tabii. O zaten *Arredamento*'nun ilk çıktığı günden beri kapak tasarımını yapıyor. İkimizin de dünya genelinde benzersiz en sürekli işimiz haline geldi. Normalde işler o kadar uzun süre devam etmiyor. 1989'daki ilk sayıdan beri... Gerçekten komik bir ilişki. Dediğim gibi, muhtemelen benim başlamam zaten Bülent'le bağlantılı, ama biz Bülent'le böyle samimi falan değildik bir zamanlar.

EBF: Samimi olmasanız da kiminle çalışabileceğini iyi öngörmüş.

UT: Bülent'le çok uzun süre boyunca diyalogumuz çok kısıtlıydı. Derginin kapağıyla sınırlıydı. Sonraki yıllarda arttı.

EBF: Sergi tasarımlarıyla.

UT: Erken dönemde Bülent'i görmem bile gerekmiyordu. O sayı içine şunu koyacağız deyip faks çekerdik. Bütün diyalogumuz bununla sınırlıydı. Bir zamanlar faks vardı dünyada. Dergi ikimizin de en sürekli işi haline geldi. Onun için daha bile sürekli olduğunu düşünüyorum. Benim durumumda en azından Türkiye'de olmadığım bir yıllık bir aralık var dergide. Onda o da yok. Yeryüzünde en tuhaf dergi sorumluluğu sürekliliği bu olsa gerek.

EBF: Sizin kitaplarınızın tasarımlarının bir kısmını da o yaptı. Hangileriydi bunlar?

UT: Nalça kitaplarından olanları o yaptı: *İstanbul 1900-2000: Komutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak, Türkiye'nin Görsellik Tarihine Giriş, Osmanlı Mekanının Peşinde: Sınır aşımı Metinleri, İstanbul'da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri*.

EBF: Birlikte sergi tasarım çalışmalarınız da oldu. Sedat Hakkı ve diğerleri.

UT: Sedat Hakkı, Turgut Cansever, *Mimarlığın Aktörleri*, Garanti Galerisi'nde, SALT demeyeyim o zaman SALT yoktu. Osmanlı Bankası Müzesi için yapılan sergileri beraber yaptık. Neredeyse bir sergi dizisi söz konusu oldu. Azımsanmayacak sayıda sergi yapmak söz konusu oldu. *Becoming Istanbul*'da ise Erkmen sadece kitabın ve serginin genelinde basılı malzemesinin tasarımını gerçekleştirdi.

Sergicilik: Sergiler, Sergilenenler, Sergileyenler

EBF: Çalıştığınız alanlardan biri küratörlük. Mimarlık tarihiyle ilgili akılda kalıcı sergiler düzenlediniz. Hatta sergilerde kullandığınız bazı fotoğraf yazılarınızın bir kısmı hâlâ alıntılanıyor. Sergi küratörlüğüyle ilgili deneyimlerinizi aktarabilir misiniz?

UT: Yayıncılıkla, dergicilikle ilgili fırsat tamamen rastlantısal olarak önüme geldi. Sergi aslında böyle bir rastlantısallık içermiyor. Daha öğrenciyken bile “Türkiye’de mimarlık sergisi niye yapılmıyor?” diye düşünürdüm. O dönemde, öğrenci camiasında, böyle bir kaygının olduğunu iyi hatırlıyorum. Hiç mimarlık sergisi yapılmayan bir ülke. Böyle bir endişe duyardık. Böyle bir ilk sergi denemesi Güzel Sanatlar Akademisi’nde asistanken gündeme geldi. Kürsü başkanı Bülent Özer “Gelenekselle Yaşamak ve Yeniden İnşa Etmek” adlı bir seminer yapmaya kalktı. O zaman “Bunun bir sergisi olsa ne iyi olur,” dendi. Ben ve Mine (Kazmaoğlu) neredeyse üstüne atladık, “yapalım” dedik. Bir sergi yapalım. Daha önce hiç sergi yapmamıştık. Seminerin içeriğinin sergiye dönüştürüldüğü bir organizasyon gerçekleştirelim. Ve orada anlatılacakların, hem çağdaş mimarlıkta tarihselcilik meselesinin örneklerini gündeme getirecek, hem de koruma ve restorasyon meselesini gündeme getirecek, dolayısıyla tarih meselesinin mimarlık üretimindeki iki ucunu da tartışacak bir sergi planladık. O sergiyi de neredeyse ben, Mine, Mine’nin eşi Adnan Kazmaoğlu, o da boş vakitlerinde yardım etmek suretiyle bizzat yaptık. O gerçek bir el emeği sergisidir. Yani, serginin malzemesini topladık, fotoğrafik yöntemle reproduksiyonlarını yaptık ve yapıştırarak hazırladık. Zor bir iş olacağını hiç hesaba katmadan, “yaparız” diye işe başladık. Ve ondan sonra, hangi yöntemle yaparız diye düşünmeye başladık. Malzemeyi topladık. “Sunulacakları büyütürüz, akademinin zaten fotoğraf atölyesi var, parasını da akademi karşılayacak,” dedik. Yazıları daktiloyle ve başlıkları harfleri tek tek yapıştırma yöntemiyle hazırladık. Peki bunları nereye yapıştıracağız? Benim veya Adnan’ın aklına geldi. “Alüminyum levhalar var, eş boyutta levhalar alalım, bunlara yapıştırırız, hem de güzel durur, yazıları ve resimleri kompoze ederiz, hem de çocuk ödevi gibi gözükmez. Alüminyum levha o zaman herkesin kullandığı bir nesne değil. Hatta o zaman alüminyum levha kullanma fikri ilk kez diploma projemi yaparken aklıma gelmişti. Tesadüfen karşılaşmıştım bir yerde, onlara kendi diploma projemin paftalarını yapıştırmıştım. Çok parlak bir tasarımsal fikirmiş gibi üstüne atlamıştım. O zamanlar bütün bunlar Salı Pazarı’nda satılıyordu, Karaköy’de. Oradan gidip aldığımızı hatırlıyorum. Arkasına onlarca alüminyum levha yüklemiş bir tenekeci gibi Akademi’ye getirdik.

Ne var ki alüminyum levha berbat bir şeydir, parmağını sürdükçe, alüminyum oksitlendikçe sürekli siyah bir katman çıkar. Lekelenir. Alüminyum kendi halinde durunca tencere gibi pırıl pırıl kalmaz. Öyle ha-

tırlıyorum. Ondan sonra da, uyumadan üçümüz herhalde bir hafta falan onları yapıştırdık. Ve o zaman Akademi'nin Osman Hamdi denilen orta holünün tamamını dolduracak büyüklükte bir sergi çıktı ortaya. Gerçekten inanılmaz büyüklükte bir sergiydi o. Bütün görseller siyah beyaz fotoğrafik malzemeydi. O ilk sergi deneyimiydi. Öyle küratöryal içeriği hazırlamakla sınırlı olmayan, tüm imalatı bize ait bir işti.

EBF: Sene kaçtı?

UT: 1979 olsa gerek. O sergi kısmen *Yapı* dergisinde yayımlandı da. Komik olan ne? Adlarımızın sergiyi düzenleyenler olarak geçmesini istemiştik, *Yapı* dergisi için de o malzemeyi hazırlamıştık. İtinayla Bülent Özer adlarımızın yerine Mimarlık Tarihi Kürsüsü yazılsın diye düzeltti. Sergiyi Mimarlık Tarihi Kürsüsü hazırlamamıştı; Mine'yle, Adnan'la oturup biz yaptık.

EBF: Siz Mimarlık Tarihi Kürsüsü'nde değil miydiniz?

UT: Mimarlık Tarihi Kürsüsü'ndeydim ama diğerlerinin bir katkıları yoktu ki. Onlar düzenlenmemişti. Bugün böyle bir iş yapıldığı zaman burada mimarlık fakültesinin değil, kim düzenliyorsa onun adını yazarız. O dönemde bunu dert mi ettik? Hiç dert ettiğimizi hatırlamıyorum. Belki dedikodusunu yapmışızdır. İnsan belki de ilk kez bir şey yapınca, onun hevesiyle bütün meseleleri şimdi konuştuğu gibi konuşmuyor.

EBF: Alüminyum levhaları ne yaptınız? Arşivinize koydunuz mu?

UT: Onların hepsi Akademi'de kaldı. Ne oldular hiç bilmiyorum. Yıllarca atılmadılar, Mine orada kaldığı müddetçe kürsünün üst katında depolandılar. En az 60-70 cm yüksekliğinde bir alüminyum levha yığınıydı. Şimdi geriye dönüp bakınca çabamız eğlence olarak anlam taşıyor. O fotoğrafik malzemeyi alüminyum levha üzerine yapıştırmak yeryüzündeki en zor şeydi. Alüminyum levha ve fotoğraf kâğıdı uzlaşmıyor, alüminyum üzerine istenen kalitede yapışmıyor. Onları istenen kalitede yapıştırmak için, ayakkabı yapıştırmak için kullanılan Bally diye bir malzeme vardı, onu kullandık. Fotoğrafların yapışacağı yere de Bally sürülüyor, kâğıdın üzerine de Bally sürülüyor, onlar çamaşır gibi bekletiliyor, belli bir miktar kuruması lazım, çamaşır gibi kuruduktan sonra da... Adnan'ın bulduğu bir fotoğraf merdanesi vardı. Bir sapa takılı iki merdane... Onunla üzerinden gitmek gerekiyor ki iki yüzey arasında hiç hava kalmasın, küçücük bir hava kabarcığı kaldı mı, görsel levhadan atıyordu. Ne kadar yanlış bir malzeme seçtiğimizi sonradan anladık.

Ellerimiz su topladı gerçekten. Çünkü merdaneyi bastırmak gerekiyor, sürekli börek açar gibi uğraştığımızı hatırlıyorum. Geceyarılarına

kadar değil sabahlara kadar çalıştık. Bu ilk çalışmaydı. Resimleri hâlâ bir yerlerde *Yapı* dergisinde vardır ama ben hiçbir levhanın resmini çekmemiştim, elimde hiç yok, acıklı olanı o. Şimdiki aklım olsaydı, oradaki her paftayı tek tek çekerdim. Çünkü oradaki bütün metinleri de biz yazdık. Orada bir sürü çizim ve metin vardı. Sınıflamalar yaptık. Bülent Özer kabaca bir sınıflama önerdi. Genel olarak bütün malzeme-yi toplayan, bir araya getiren, tanımlayan bizdik. Malzemeleri başka başka yerlerden bulduk. Öyle hazırda gelenekten yararlanma konulu bir sergi tabii ki yok. Onları tek tek bulduğumuzu hatırlıyorum. Esaslı zor bir işti. Çok amatör bir işti. O zaman da zaten başka türlü yapıyor muydu? Hiç sanmıyorum.

Ondan sonra ikinci sergi deneyimi ben Teknik Üniversite'den ayrıldıktan sonra oldu. Ferhan Yürekli dekan olduğu zaman Mimarlık Fakültesi ile Hollanda Mimarlık Enstitüsü (NAi) ortaklaşa mimarlık müzesi konulu bir workshop yaptı. O sırada Hollanda Mimarlık Enstitüsü aynı zamanda bir mimarlık müzesine de sahip olduğu için bir işbirliği aranmış. Ferhan Yürekli bana şöyle bir teklif ve soruyla geldi. “Uğur, mimarlık müzesi taslağı niteliğinde bir sergi yapsak ne iyi olur, yapabilir miyiz? Türkiye’de mimarlık müzesi yapma imkânı nedir?” Hatta benden bir konuşma yapmamı da istedi, NAi’cilere ve bir grup Hollanda mimarlık öğrencisine... Ben de “Yaparız, bende epeyi malzeme var,” dedim. O zaman bir kişinin yardımıyla... O kişi de Tekeli-Sisa ortaklığını Doğan Tekeli’nin devrettiği iki kişiden biri, Mehmet Emin Çakırkaya. O zaman asistandı o da Teknik Üniversite’de. Onu bana yardımcı verdi Ferhan Yürekli. İkimiz birlikte yaptık. O sergiyi büyük ölçüde benim evde, kendi biriktirdiğim mimarlık malzemesiyle gerçekleştirdim. Bazı parçalarını eşten dosttan ödünç aldım. Nezih Taşdelen’den Osmanlı mimar asaları aldım, Doğan Tekeli’den öğrenci projelerinden bir şeyler ödünç aldım, Teknik Üniversite’nin arşivinde bazı malzemeler bulduk, onları kullandık, ama çok ağırlıklı biçimde benim kendi koleksiyonumdan oluştu sergi. Yaklaşık mimarlık öğrenciliğimin sonlarından başlayarak mimarlık arşiv malzemesi toplamaya başlamıştım.

EBF: İTÜ’de havai teraziyle görüntülendiğiniz bir fotoğrafınızın olduğunu biliyorum.

UT: Evet. Bir sıska Uğur olarak hatırlıyorum ben de o resmi. Neyse, sergi için epeyi arşiv malzemesi toplamıştım. Kimse ilgi duymadığı için kolaydı da toplamak. Teknik Üniversite’nin, o girişin sağ tarafındaki kapalı sergi alanının tamamını dolduracak kadar malzeme vardı. Hatta bir

kategorik sınıflama yaptım ve tek tek, her sergilenen nesnenin İngilizce ve Türkçe olarak tanımlandığı küçük bir sergi kitapçığı da hazırladım. Bu minicik katalog orada dağıtıldı.

EBF: Sene kaçtı?

UT: İTÜ’den ayrılmıştım. Anadolu Üniversitesi’nde ydim. 1993 falan olsa gerek. Hatta o sırada Ferhan Yürekli kısa bir süreliğine Teknik Üniversite dekanıyken, beni yeniden Teknik Üniversite’ye getirmek için biraz uğraştı. Etrafı kolaçan etti. Acaba mümkün olur mu olmaz mı gibi, ama sonra eőı çok ciddi biçimde hastalandı, onu kaybetti. Eőı kanser olunca onu Amerika’ya götürdü ve istifa etti dekanlıktan. Ama o aralıkta gerçekten beni düşündüğünü ve bir tür çaba da gösterdiğini hatırlıyorum.

EBF: Siz dönmek istemiş miydiniz, yoksa teklifi o mu yapmıştı?

UT: Ben değil, o düşünmüştü. Dönmem konusunda kısacık konuşulduğunu biliyorum. Ferhan Yürekli o zaman iyi niyetle çaba sarf etti, ama izini ne kadar takip ettiğini söyleyemem. Kimle görüştü, kime söylendi bu? Ancak öyle bir niyet gündeme geldi. Zaten çok kısa bir süre dekanlık yaptı. İstifa etmek zorunda kaldı.

İkonoklazm: Seyfi Arkan ve Turgut Cansever

EBF: Seyfi Arkan’dan devam ederek diğer sergileri tartışabilir miyiz?

UT: Seyfi Arkan konulu bir sergi hazırlamadım; ona ilişkin tartışma suydı: Bir Seyfi Arkan sempozyumu düzenlenmesine karar verildi. Ali Cengizkan’ın inisiyatifinde Mimarlar Odası tarafından finanse edilen bir “Seyfi Arkan Yılı” ilan edildi ve o çerçevede de bir sempozyum düzenlendi. O sempozyumdan sonra oradaki bildirileri de içeren bir kitap hazırlandı. Büyük hatta anıtsal boyda bir kitap. Onun içinde de benim bir makalem yer aldı, ama o makalenin arka planını oluşturan bir sunuşum olmuştu sempozyumda. Sunumumun konusu Seyfi Arkan’ın Berlin’den İstanbul’a dönmüş olan arkadaşı Sedat Hakkı Eldem’e 1930 gibi bir tarihte yazdığı üç ya da dört mektuptu. Bunlarda Arkan Berlin’deki gündelik yaşamını anlatıyordu; orada diyelim ki hangi yerde çalıştığını ya da günlerini nasıl geçirdiğini vs. Şöyle bir ilginçliği vardı bu mektupların: Genellikle Türkiye’den yurtdışına eğitime gönderilenlerin orada ne yaptıklarını biz sadece gidiş ve dönüş tarihleri olarak biliriz. Yani, “Berlin’e gitti, Berlin’de mesleki çalışmalarını yaptı, Berlin Teknik Okulu’nda bulundu, Türkiye’ye döndü” biçiminde anlatılır bunlar. Halbuki buradaki mektuplar gerçekten de kişisel mektuplar oldukla-

rı için, bir yaşıtına yazılmış mektuplar oldukları için, Seyfi Arkan hakkında başka hiçbir yerde bulamayacağımız bilgiler içeriyorlardı. Hatta şöyle bilgiler veriyorlardı: Sözelimi Poelzig'in atölyesinde, Charlottenburg Technische Hochschule'sinde resmen çalıştığı gibi bir durum olmadığı ortaya çıkıyordu.

EBF: Benzer bir şey Kemalettin Bey için de söz konusuydu. Charlottenburg Technische Hochschule'ye gittiği söylenirdi hep; böyle bir kaydın olmadığı anlaşıldı.

UT: Aynen. Kemalettin Bey için de söz konusuydu. O da bir mitolojidir bence Barthes'cı anlamda. Şöyle bir şey geçiyordu o belgelerde: Seyfi Arkan, Poelzig'in özel bürosuna arada sırada uğruyor, zaten Poelzig'den para da almıyor, tam tersine, Türkiye'den kendisine gönderilen paranın yine bir bölümünü Poelzig'e veriyor, orada çalışmak için. Yani Poelzig yanında çalıştırdığı bu adama para ödemiyo, tam tersine bunlar Poelzig'e para ödüyorlar. Zaten sürekli de çalışmıyor, arada sırada uğruyor, haftada üç yarım gün mü ne, öyle bir şey. Diğer taraftan da gayet serbest, herhangi bir üniversite programına kayıtlı olmaksızın, arada sırada tashih göstermek suretiyle bazı projeler yapıyor kendi kendine. Ve Poelzig'e gidip onlara kritik alıyor. Yürüttüğünün yoğunluktan ve resmiyetten uzak bir çalışma süreci olduğu ortaya çıkıyor.

Bu arada kadınlarla ilişkisi üzerine yazıyor. Sedat Hakkı Eldem'e borcu olduğu halde neredeyse iki buçuk yıl vermiyor, ama her seferinde "Şimdi ödemek üzereyim; paraları sana gönderdim. Bende kalan kitaplarını babam sana getirecek," gibi ifadeler kullanıyor, ama mektuplardan anlıyoruz ki o kitaplar bir türlü gelmiyor, para bir türlü ödenmiyor. Bunlar ortaya çıkıyor, bunları da o sempozyumda aktardım. Akademi'de öğrenciliğimde Seyfi Arkan'ın biraz güvenilmez olduğuna ilişkin çok şey anlatılırdı. Benim kuşağıma kadar gelmiş konulardan bahsediyorum. Adam 1961 yılında ölmüş ama benim kuşağıma kadar parasal konularda sorunlu olduğunun anlatıldığını gayet iyi hatırlıyorum.

EBF: Dolandırılmanın acısı kalıcı olmuş.

UT: Adamcağızın sözünü tutmayan biri olduğunu bir ölçüde görmek mümkün oluyordu mektuplar aracılığıyla. "Kitaplar şimdi gelecek sana," diyor ama kitaplar bir yıl sonra bile yok ortada. Parayı şimdi göndereceğim sana diyor, bir türlü para ödenmiyor. Böyle bir şey. Başka bilgiler de veriyordu, her biri ilginçti. Diyelim ki şöyle bilgi var: "Bana sadece ayda altı yüz mark devlet bursu geliyor. Bununla geçinmenin ne kadar zor olduğunu biliyorsun," gibi bir ifade var bir mektubunda. "Hiç

kabilinden bir Şey,” diyor mesela. Sonra aynı miktarda parayla diyelim ki o sırada Berlin’de arkeoloji doktorası yapan Ekrem Akurgal neredeyse lüks içinde yaşıyor. Onun anılarında Şöyle bölümler var: “Kendime bir frak yaptırdım, atçılık kulübüne üye oldum, ata biniyorum, en iyi lokantalarda yemek yiyorum.” Devletin verdiği burs parasıyla o sıralarda bunlar yapılıyor. Diyelim ki bir Alman öğrenci ayda yaklaşık 150 markla geçiniyor, Türklere ise devlet –tam değerini söyleyemem– altı yüz mark veriyor. Ve Seyfi Arkan “Bu para hiç kabilinden,” diyor. Seyfi Arkan’ın bir milyonerin oğlu olması lazım ki böyle bir Şey söyleyebilsin. Değil tabii ki. Anlaşılan, parasının pek de hesabını bilmiyor, kim bilir nerelere harcıyor.

EBF: Kim bilir?

UT: Aynen böyle bir soruyu sormak mümkün oluyor. Akademi’deki eski Arkan anlatılarını hatırlıyorum. Hem çapkın hem de kumarbaz olduğu söylenirdi. Besbelli ki o para bir yerlere gidiyor. Akurgal ise Charlottenburg’taki en iyi caddelerden birinde ev tutuyor, sözgelimi, kendisine terzide giysi diktirebilecek kadar parası artıyor, atçılık kulübüne üye olacak kadar bile parası var. Arkan ise “Ben bu parayla geçinemiyorum,” diyor ve Sedad Hakkı Eldem’den borç alıyor. Bu mektuplar böyle çarpıcı Şeyler söylüyor.

Şimdi bunları o Arkan sempozyumunda anlatınca müthiş bir tepki doğdu. Hakarete varan tepkiler geldi. “Neden bu söyleniyor, adama hakaret ediliyor!” şeklinde. Burada anlattığımdan çok daha terbiyeli bir dille konuştuğumu tahmin etmek zor olmasa gerek. Bir bildiri verilirken bunun bir üslubu var Şüphesiz. Kaldı ki zaten Seyfi Arkan’ın namuslu veya namussuz olduğu meselesi beni hiç ilgilendirmiyor. Seyfi Arkan üzerine belgelerden yola çıkarak ne kadar konuşabileceğimiz beni ilgilendiriyordu. Hepsinden önemlisi de, genellikle karton figür gibi olan o Erken Cumhuriyet insanların bazılarını gerçek bir insan gibi algılama Şansı ortaya çıkıyordu o mektuplarda. Ancak defalarca fark ettiğim Şeyi bir defa daha fark etme imkânım oldu. Türkiye’de herkes bu tür insanları, hele hele öldükten sonra ve hele sempozyum gibi ortamlarda yüceltmek istiyor, idealize etmek istiyor, temiz görmek istiyor. Yani asıl sorun bence bu: Geçmişe doğru gittikçe historiyyografik verileri temiz görmeye yönelik bir talep var. Bunun Türkiye’ye özgü bir saplantı olduğu söylenebilir. Temiz olmayan karşısında ya da temiz olmadığı kuşkusunu gündeme taşıyan biri hakkında veya onlara ilişkin verileri gündeme getiren kişi karşısında rahatsız olma hali...

EBF: Neye, kime, hangi kriterlere göre temiz veya değil? Kullandığınız temiz kavramı çok yargı yüklü değil mi? Temiz kavramının kendisinin sorunsallaştırılması gerekmiyor mu?

UT: Herkes bir bakış açısına göre temizlikten uzak olma durumunda olabilir pekâlâ. Ne temizlik hepimizin üzerinde uzlaşabileceği bir şey, ne de herhangi birimiz kendimize baktığımız zaman mutlak temiz olduğumuzu iddia edebilecek durumda olabiliriz. Başkasına baktığımız zaman da yine aynı şekilde temiz ya da kirli olup olmadığını söylemek çok kolay değil. Ne var ki, tarihyazımı söz konusu olduğunda bu ülkede çoğunluk eskileri temiz görmek istiyor. Asıl mesele bence tarihsel figürlerin olağan insanlar olarak görülemeyişi. Oysa onlar ancak olağanlık düzleminde ortaya çıkarılarak kavranabilirler. Dolayısıyla mimardan konuşuyorsak, onu yalnızca mimari kalitesi bağlamında konuşuruz diye beklenir. Bilim adamından konuşuyorsak bilim bağlamında konuşuruz. Ne gerek var şimdi bir bilim adamı ya da mimardan konuşurken onun borcunu ödemediğinden, çapkınlıklarından söz etmeye? Böyle ilginç bir tür sansür uygulanır Türkiye’de.

EBF: Normatif bir tesviyeden geçirmek gibi bir şey.

UT: Aynen tesviye etmek. Sadece normatif de değil. Onu yaptığı işle tanımlı olmaktan çıkarıp insan olarak tahayyül edememe hali bence. Yani o mimar artık Seyfi Arkan değildir, dönemin yüce mimarı etiketini edinir. Hele ona, Arkan’a yapıldığı gibi “Atatürk’ün mimarı” etiketini yapıştırmayı başardıysak, toz konduramayız. Sedat Hakkı Eldem’den konuşuyorsak o artık yüce Sedat Hakkı Eldem, hocaların hocası, Milli Mimari Semineri’nin kurucusu, vesairedir. Onun artık olağan birisinin eşi, başka birinin sevgilisi, diğerinin oğlu olma şansı yok. İşte sempozyumdaki tepkiler üzerine sunduğum metni makaleye dönüştürdüğüm zaman, bu tepkileri yorumlamayı denediğim bir bölüm de eklemek zorunda kaldım.

Makalenin son parçasında, tarihsel figürleri nasıl tarihselleştiriyoruz gibi bir soruya cevap aranıyor. O tepki gerçekten son yıllarda Türkiye’de tanık olduğum en ilginç tepkilerdendi. Çok terbiyesiz olabilirdi, şuydu buydu, ama benim açımdan gerçekten çok öğreticiydi. Türkiye’de tarihselleştirme süreçlerinin aynı zamanda yüceltme süreçleri olduğunu hepimiz biliyoruz. Bununla biraz ilgilenen biri bile bunu fark eder. Yine de bu kadar ciddi tepki toplayacağını bilmiyordum. O kadar uzun gölgeleri oldu ki geline nokta şaşkınlık vericiydi. Yani birçok insanın dolaylı katıldığı kavgalar oldu. Eski Akademi rektörü Orhan Şahinler’in bile

“Yahu getirin şu konuşma bandını, bir dinleyeyim neymiş bu tartışma,” deyip bandı istediğini biliyorum.

EBF: Sene kaçtı bu arada?

UT: 2000’li yılların sonu, 2010 değil, 2009 falan öyle bir tarih. Öyle çok da geç bir tarih değil. Konuyla hiç ilgisi olmayan Akademi eski rektörü Orhan şahinler bu konuda *Yapı* dergisine yazı da yazdı. “Haksızlık yapılıyor, bu ne biçim iş!” diye. Beni en çok seven insanlardan biri de değildi Orhan şahinler ve böyle bir savunma yazısı yazdığını hatırlıyorum. “Bu nasıl bir terbiyesizliktir!” diye. Durum o kadar tuhaftı.

EBF: O kelimeyi kullandı mı?

UT: Terbiyesizliktir demedi ama “Hakkı yeniyor, böyle bir şey olabilir mi!” gibi bir tür savunma metni. Bunu yapanlar doğru yapmıyor demeye getiren değil, bunu açık açık söyleyen bir metindi. Ama tartışmanın kulaktan kulağa gitmek suretiyle “Uğur, Seyfi Arkan’a hakaret etmiş,” şeklinde bile uzanımları oldu. Ölmüş bir adama hakaret etmenin ne demek olduğunu herhalde tahmin etmek zor değildir. Türkiye’de ölmüşe hakaret edilemez, olsa olsa haksızlık yapılır. Kaldı ki Seyfi Arkan’a hakaret etmenin ne gibi bir anlamı olabilir? Seyfi Arkan sanki çağdaşımmış gibi onunla oturup bir koz paylaşımına girmişim gibi bir tepkiler dizisi ortaya çıktı. Bence bunlar Türkiye’deki kutsallaştırma süreçleri hakkında çok şey söylüyor. Tepkilerinin yayılımı birkaç ay sürdü, yani böyle bir şeyin neredeyse sanki olay çıksın diye özellikle ortalığı kurcalıyorum gibi düşünölmesini sağlayacak bir tepkiler bütünü karşıma çıktı.

EBF: Mahkemeye bile verilebilirdi o sempozyum sırasında yaptıkları eleştiriler demiştiniz.

UT: Ciddi hakaret bile vardı.

EBF: Kelimeleri hatırlıyor musunuz?

UT: şöyle söyleyeyim, Mimarlar Odası İstanbul şubesinde yöneticilik de yapmış, eski Güzel Sanatlar Akademisi mezunlarından yetmişli yaşlarda Niyazi Duranay, gayet iyi hatırlıyorum, oturduğu yerden ayağa kalktı ve “Höööst!” diye bağırdı. Aynen böyle. Türkiye ölçüleriyle bence en ilginç tepkilerden biriydi ve unutulmazdı.

EBF: Tepkiniz ne oldu?

UT: Hiçbir şey demedim. “Babandır!” diye cevap vermedim tahmin edeceğiniz gibi. Sadece ortaya döndüm, “Bu ne biçim şey? Ben ciddi bir sempozyuma çağrıldım sanıyordum. Bunları dinlemeye bile mecali olmayan birileri niye gelir böyle bir toplantıya? Beni niye çağırıdınız?”

diye sordum. Bu arada Ataman Demir diye bir eski Akademi hocası kalktı, “Sen daha portakalda çekirdek bile değilken”...

EBF: “Daha portakal kabuğunda protein değilken” falan mı?

UT: Evet, lafın ayrıntısını bilmediğim için unuttuğum. Bu cümlelerle başlayan küçük bir nutuk attı. Deli saçması, resmen deli saçması. Dünyanın başka bir yerinde insanlar kahkahadan düşebilirlerdi bence. Hiç kimse gülmedi tabii ki. Burada ilginç olan, Türkiye’de bunlara kimse gülmeysi. Gülünecek bir şey değil mi bir sempozyumda “höst” diye bağırılması? Bence mahkemeye verilebilecek kadar ağır bir ifadedeydi. Hayatımda hiç kimseye böyle bir dille konuşmadım. Her neyse, bildiğim bir şeyin ne kadar vahim bir düzeyde olduğunu gördüm. Zaten Türkiye’de tarih alanıyla ilgilenip de bununla karşılaşmamış biri olamaz, ama bana yönelik olan gerçekten benzersiz ve unutulmazdı.

Daha komiğini de söyleyeyim: Seyfi Arkan hakkında ben Akademi’de gerek asistanken gerek öğrenciyken çapkınlığını, para takma özelliğini, yanında çalışanlara para vermeyip bir anlamda haklarını yediğini, güvenilmezliğini vs. hepsini duymuştum. Bunlar söylenirdi ortamda. Söylenirdi, öğretim üyeleri söylerdi. 1961 yılında ölmüş biri için hiçbir öğrencinin fikir beyan edecek hali yoktu. Öğretim üyelerinin bazıları bunu söylerlerdi, ama bunlardan daha hafifi bir sempozyumda söylendiği zaman tepki böyle doğuyor. Bir şeyin dedikodu olma hali ile tarih metni olma hali arasında çok keskin bir sınır var.

EBF: Ayin esnasında hatırlanacak bilgiler değil bunlar, ayinin koreografisine, ritüele uyan şeyler değil.

UT: Ayinde yeri yok ama kendi aramızda konuşurken her şeyi söyleyebiliriz. Orada hatta kutsallığı hiç gündeme de gelmez, orada hakkını da kolayca yiyebiliriz. Çünkü aleyhte konuşana şunu sormazdık: “Nereden biliyorsun, senden para mı çaldı? Çapkınsa sana ne?” Öyle değil mi, kim çapkınlığını görmüş olabilir bu adamın, kim para çaldığına tanık olmuş olabilir sözgelimi. Bu büyük bir rahatlıkla söylenir, fakat öte taraftan kanıtı olan bir şey söylendiği zaman, evet bu tapınma ayininin bir parçası olamayacak kadar kutsallığa saygısızlık olarak nitelendirilebilir. Nitekim öyle oldu.

O mektup dizisi başka açılardan da ilginçti. Çünkü o dönemde Türkiye’den dışarıya çıkanların hepsinin bir biçimde “bir cinsel özgürleşme dünyasına gidiyorum” tahayyüllerinin olduğunu biliyoruz. Bu insanlar böyle bir beklentiye ve olguyu yaşarken biyografi yazarlarının bunu görmezden gelmesi Türkiye’de sık yapılan bir şeydir. Mektuplarda bunu tartışma imkânı veren yerler de vardı. Gidenler, örneğin, mimarlar

teknik gezi yaparlar, öğrenmeye giderler, üniversitelere mutlaka uğramışlardır. Böyle bir mitoloji var. E bu mitoloji doğru mu? Değil. Böyle değil bu iş; gündelik yaşamın içinde, hiç de görev ve amaç bilinciyle açıklanamayacak pratikler de üretiyorlar. İşte aynı mektupların içinde başka şeyler çıkıyordu ortaya. Onlara da o uzun makalemde değindim.

EBF: Orada nelerden söz ediyordu?

UT: Orada Seyfi Arkan bir kızla nasıl arkadaş olduğunu, onu eve attığını, gecede kaç kez aşk yaptıklarını anlatıyor. Sedad Hakkı Eldem'e yazmış bunları.

EBF: Oradaki kız arkadaşının adı ne?

UT: Vermiyor. Adı umurunda da değil belli ki. Aralarındaki ilişkinin anlatımıysa yeni yetme dili diyebileceğim bir dil.

EBF: Bunları yazarken kaç yaşındaydılar?

UT: Seyfi Arkan daha yaşlı. Sedad Hakkı 1908 doğumlu, bu en eski son mektup 30 yılına ait olduğuna göre, demek ki 22 yaşında bir adamdan söz ediyoruz. Seyfi Arkan ondan daha yaşlı. O da taş çatlasın 24-25 yaşında bir adam. Seyfi Arkan'ın dili Sedad Hakkı Eldem'e marifetlerini anlatan birinin dili. şimdi ben bunu yayımladım, daha doğrusu bunu yayımlamadan önce Seyfi Arkan Sempozyumu'nda davetli bildiri olarak sundum. Toplantıdan sonraki tepkileri ömrüm boyunca unutmayacağım. Herkes çok alındı. Seyfi Arkan'da böyle bir şey nasıl olabilir? Seyfi Arkan'ın bir tür... Ne diyelim, Hıristiyan azizi olduğunu herhalde düşünüyordardı.

EBF: Modern mimarlık yapı elamanı, bir çeşit betonarme kiriş olarak algılıyorlar herhalde.

UT: Arkan'ı Berlin'in asli malzemesini oluşturan konstrüktif bir şey zannediyorlardı herhalde. Oysa o normal bir insan. Defektleri, yetenekleri, kusurlarıyla bir Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet okumuşu. O dönemde buradan yurtdışına giden hemen herkes gibi Arkan da, kendi ülkesinde kamusal alanda gündelik kadın-erkek ilişkisiyle tanışık olmayan, cinselliği sadece fuhuş ve evlilik sınırları içinde resmi-gayriresmi kutupsallığıyla kavrayan biriydi. Avrupa birkaç kuşak boyunca Türklerle bir cinsel sınırsızlık ortamı gibi gelmiş olmalıydı ve bocalıyorlardı. Onun için yazarken kadınların adlarını veremiyor, onlardan saygılı bir dille kolay kolay söz edemiyor, eşitlikçi bağlar kuramıyor, kadını bir cinsellik nesnesi olarak görmekten bir türlü kaçınmıyorlardı. Anladığım kadarıyla Sedad Hakkı Eldem biraz farklıydı. Uzun süre Avrupa'da yaşadığı ve Türkiye'de de daha Avrupai bir ortamda yetiştiği için onun başka kadınlarla resmi karşılaşma şansları vardı.

EBF: Resmi karşılaşma derken?

UT: Resmiden kastettiğim, sözgelimi aile ortamında, arkadaşlık ortamında kadın-erkek karşılaşmasının mümkün olduğu bir dünyada yaşamaya Sedad Hakkı Eldem daha alışıktı. Ama Seyfi Arkan'ın böyle bir şansı yoktu. O daha geleneksel bir aileden geliyor. Dolayısıyla da böyle karşılaşmalarla ancak Almanya'da yüz yüze geliyor.

EBF: Türkiye'de bu imkânlar yok mu?

UT: 1920'lerde bu çok daha kısıtlı tabii ki.

EBF: Gece hayatı, randevu evleri vs. peki?

UT: Evet ama resmi derken bunları dışında bırakıyorum. Bunlar marjinal yollar. Diyelim ki Akademi'deki arkadaşıyla beraber olacak; tabii ki yok böyle bir şey. 1927 yılında Akademi'deki bir kızla cinsel ilişkiyi tahayyül etmek bile mümkün değil. Öyle bir okulda okumuyorlar, öyle bir ortamda yaşamıyorlar. Her neyse. Onun için resmi diye nitelendirmiştim. Seyfi Arkan Berlin'e gidiyor. Berlin'in cinsel bir devrim yaşadığı aralıklardan biri. Bunun hakkında artık dev bir sosyal bilimler literatürü var. Şaşıyor mu? Şaşıyor tabii ki. Naif mi kalıyor? E tabii ki naif kalıyor. Böyle bir dünyada bu insanın naif olmasından doğal ne olabilir. Hiç alışık olmadığı bir dünyaya gönderiyorsunuz. Bugün yapışa çok da anlayamayacağımız tepkiler veriyor. Onu yorumlamıştım. İşte kızlardan bahsediyor ama hiçbirinin adı yok. Bu Sedad Hakkı Eldem'de de yok. Fransız kızı, Alman kızı gibi tanımlar. Adı Helga mı, Johanna mı? Soyadlarıysa hiç yok. Jenerik adlarla anılıyorlar. Şimdi bu o kadar aşağılayıcı bir şey söylüyor ki, aslında kadınları neredeyse obje gibi değerlendiren bir yaklaşımı ortaya koyuyor. Öte taraftan bu yaklaşım o erkeklerin aşağılık duygusuna gönderme yapıyor. Seyfi Arkan'daki çok belirgin bir biçimde aşağılık duygusuydu. "Kızla beraber müzeye gidiyoruz, her şeyi biliyor," diyor mesela. Belli ki kız Seyfi Arkan'dan daha iyi eğitim görmüş. O herhalde Avrupa resim sanatı hakkında Seyfi Arkan'dan daha çok şey söyleyecek durumda. Sadece o nedenle bile adının hiç zikredilmemesini anlayabilirim. Öyle bir şey yazdığımı da hatırlıyorum. Entelektüel planda eşdeğer olamadığı kadına cinsel planda üstünlük kurduğunu sanıyor.

EBF: Avrupa'da yaşayan Türkler arasında çok yaygındır bu tavır. Kadın bedeni üzerinden bir iktidar tahayyülü.

UT: Evet, cinsellik kadın bedeni üzerinden bir iktidar tahayyülü haline geliyor. Bunu anlattım orada. Burada anlattığımdan daha düzgün terimlerle anlattığımı söyleyebilirim. Tepkiyi görmek lazım. Bir temiz-

lik anıtı olarak tahayyül etmedikçe tarihsel kişilik üzerine konuşamama hali bu. Öyle bir şey olarak tahayyül edilmesi gerekiyor ki onun üzerine toz konmasın. Şimdi bu tarihsel tahayyülün kendisinin ne kadar problemli olduğunu görmek gerekiyor.

EBF: Kaldı ki toz da bakanın gözünde. Toz kime, neye, hangi kritere göre toz? Önce bir toz tahayyülü, ardından da tozları silmeye kalkma durumu.

UT: Türkiye’de tarihyazımının ne gibi bariyerlere takıldığını da anlatıyor bu anekdot.

EBF: Genelde bu tarz toplantılar profesyonel kolektif kimlik formasyonunun bir ayinine dönüşüyor. O toplantıdan beklenen de herhalde modernist mimarlık ayininin gerçekleştirilmesiydi.

UT: Tapınma.

EBF: Sizin durumunuzda ilginç olan, tarihsel figürlere karşı provokatif olduğunuz eleştirisi. Mimar Sinan’la ilgili olarak da tepkiler almıştınız ama oradaki çok daha dengeliydi, modernist mimarlık bağlamında aldığınız tepkiler ise çok daha sert ve agresif.

UT: Mimar Sinan herkesin kutsalını oluşturan bir imge Türkiye’de. Seyfi Arkan, biraz önce dediğim gibi, sadece üç yıl önce aleyhindeki her şeyi ortamdan derleyebileceğim biriydi. Belgeye falan ihtiyacım yoktu. Sorarak, o döneme tanık olmuş beş tane hocayla konuşarak, kendi söylediğimden daha fazlasını onlardan alabilirdim. Ancak ilginç olan şu: Sinan’a yani gerçek kutsala saldırdığımın iddia edildiği zamandakinden daha fazla tepki çekti. Sinan’ın aleyhinde –tırnak içerisinde söylüyorum– konuştuğum iddia ediliyordu.

EBF: Seyfi Arkan muhtemel bir aziz proteini halini almadan onu ortadan kaldırdınız veya belki de durum daha ilerlemiş safhadaydı. Yeni bir aziz figürüne gebe tarihyazımına düşük yaptırınız. Belki de azizlik mertebesine yükselecek bir cenini aldırınız.

UT: Evet, potansiyel olarak aziz olabilecek birisini engellemişim, tahtından indirmişim gibi algılandı. Türk mimarlık tarihyazımında aziz olma şansını ortadan kaldırmak demek ki daha da büyük bir saldırı olarak algılanıyor. Ne yapsa tahtından indiremiyor insan.

EBF: Eleştirileriniz öfkeye yol açıyor.

UT: Niye bu kadar öfkeye yol açtığı bana daha ilginç geliyor. Nedir Türkiye’deki bu dindirilemez kutsallaştırma ihtiyacı. Bu ülkenin insanların hiçbir kutsallık yetmiyor. Mevcut kutsallık miktarları buradaki

insanlara yetmiyor, sürekli yeni katkılarla büyütülmesi, üç gün önce kutsallık taşımayanların da zamanla kutsallaştırılması gerekiyor.

EBF: Tapınıyor, tapınıyor, doyamıyorlar.

UT: Modern dünyada mitoloji üretiminden daha olağan hiçbir şey yok, bunu anlayabilirim ama Türkiye'deki kadar doyamama halini anlayamıyorum. Üzerinde ayrıca çalışmak lazım.

EBF: Türkiye'de çok farklı kimlik talepleri var. Oluşturulmak istenen yeni toplumsal örüntüler, bir araya gelme ve şu ya da bu şekilde kendini bir grubun parçası olarak hissederek yaşama, toplumsallığı yeniden üretme arzusu söz konusu. Bunları mimarlık veya farklı kültürel dolayimlarla ifade etme ihtiyacı çok belirgin.

UT: Anladığım kadarıyla, her alanda sürekli ayinler yapmak, her konuyu ve kişiyi kutsallaştırmak gerekiyor. Ancak ayin tanrıyla insan arasında olan bir eylem değil, kutsallaştırılanla, azizleştirilenle de ilgisi dolaylı. Aslında ayin o ayine katılanlar arasındaki bir iletişim. Ayinler toplumsallığı kurarlar.

EBF: Bir yönüyle de öyle ama işte oradaki kutsallık bir şekilde zedelendiğinde, ayini yapanlar bir sosyalleşme, dayanışma fırsatının ve kimliğin sunduğu görece konforun ellerinden alındığını düşünüyorlar. Kutsallaştırılan kişiye dönük bir eleştiri özdeşim nesnesine saldırı gibi algılanıyor ve bu durum narsistik bir yaralanmaya yol açıyor. Böylece Arkan'la ilgili söyledikleriniz bireysel bir hakaret gibi algılanabiliyor.

UT: Belki de gerçek anlamda narsist bir yaralanma. Kişilere ilişkin bir sorun değil, bu gerçekten dinleyiciye, alımlayıcıya ilişkin bir narsist yaralanma.

EBF: Bireyin saygı duyduğu kişiler, objeler veya değerler hayattaki tercihlerini, kimliğini yansıtıyor. Bunlar bir şekilde eleştirilince, geçersiz ilan edilince ya da yeterince önemsenmeyince birey kendisini diskalifiye edilmiş, varoluş zemini tehdit edilmiş gibi hissediyor.

UT: Saptama çok doğru. Burada Seyfi Arkan'ın mimarlığının ve kişiliğinin zerre kadar önemi yok. Dolayısıyla onun minör mitolojisi Sinan'ın majör mitolojisinden farklı. Ayine katılan, Sinan'la asla özdeşleşmeyeceğini bilir, onun azizlik mertebesi çoktan tesis edilmiş. Ona saldıran sadece kutsala küfretmiş biri sayılarak lanetlenebilir. Bu lanetleme de zaten Sinan kutsallığını yeniden inşa etmeyi sağlar. İman kavi hale getirilir. Arkan öyle değil. Seyfi Arkan'la bir biçimde özdeşleşilebilir de. Onu tarihselciliğe, gericiliğe karşı direnen biri olarak yazarsanız, okuyanlar kendilerine de aynı misyonu tanımlayabilir, kendilerini ortamdaki olumsuzluklara direnen bir özne olarak düşleyebilirler. Sinan

o kadar uzak, o kadar erişilmez bir figür ki o misyon tahayyülünü zaten üretmiyor. Kimse çağdaş bir Sinan olacağım savıyla konuşmaz bu ülkede. O nedenle Sinan hakkında farklı tarihler yazmayı deneyenlerin metinleri o ayine katılanları aynı derecede yaralamıyor. Tam aksine, Seyfi Arkan'ı olağanlaştırmak yaralıyor.

EBF: Ama Sinan örneğinde de bir jeneoloji yara almış oluyor; orada kurdukları tarihsellik, kültür, kimlik ve toplumsallık, süreklilik fikri gibi bir dizi parametre yerinden oynatılmış oluyor.

UT: Ama daha kolay aşılabilir de.

EBF: Evet, daha kolay.

UT: Sinan'ın olağanlaştırılması, olağan bir 16. yüzyıl Osmanlı üst sınıf üyesi olarak anlatılması aslında yıkıcı olmaz çünkü başka bir şeylerle kompanse edilebilir. Onu dünya tarihine önemli bir figür olarak katmanın başka yolları da mevcut. Seyfi Arkan için bu şans daha az. Arkan azizlikten düşürölünce bir grup Türk, moderne ilişkin her şeyi elinden alınmış gibi ortada kalıyor. Çünkü Sinan çağı için başka mitolojiler hemen devreye sokulabilir. Örneğin, "16. yüzyılda Osmanlı dünyaya egemendi," diyerek de iç ferahlatılabilir. 1930-1960 aralığındaki Türkiye'yi böyle bir siyasal mitoloji çerçevesinde kimse okumaz.

Seyfi Arkan 1961'de ölmüş. Kaldı ki uzun süre ciddiye alan da olmamış. 1990'a kadar Seyfi Arkan hakkında eski *Akademi* dergisinde yayınlanmış bir tek sayfa yazı vardır. Burada ilginç olan şu: Neredeyse hiç kimsenin yazmadığı, hakkında hemen hiçbir şey söylemediği dönemde Seyfi Arkan üzerine kapsamlı denebilecek ilk irdeleme yazısını ben yazmıştım. O sayıya Suha Özkan da önemli katkı yapmıştı, unutmadan söyleyeyim. Onun yanı sıra, aynı *Arredamento*'da kendi adımla değil, Servet Onay adıyla yayınlanmış biyografik metnin önemli kesimi de benim elimden çıktı. Komik olanı ise, neredeyse kuyudan adam çıkarma operasyonu niteliğinde bu girişimi yapan kişinin, yani benim o toplantıda Seyfi Arkan'ın yüceliğine saldırıyor diye suçlanmamdı. Gündeme geldiği zaman her konuşanın dile getirdiği Seyfi Arkan'ın Atatürk'ün mimarı olduğu, Türkiye'de modernizmin en önemli temsilcisi sayılabileceği, çok hakkının yendiği, tarihselciliğe hiçbir dönemde prim vermediği, Sedat Hakkı tarafından ikinci plana düşürüldüğü şeklindeki savların hepsi ilk olarak o *Arredamento* sayısında yazılmışlardı.

EBF: Atatürk'ün dönemin mimarlık akımları ve modalarından bağımsız bir mimarlık anlayışı mı var ki? İlk Cumhuriyet dönemi yapılarının tamamı tarihselci doğal olarak.

UT: Atatürk döneminin yapılarının önemli bir bölümü tarihselci, ama bunlara inanan için, Atatürk aslında tarihselci değildir. Nitekim sonraki dönemde tarihçiliği tasfiye etmiştir. Böyle düşünmeye alışık bir camia sayesinde, böyle düşünmeye alışık bir ülkede, buradan yola çıkılıp gerçek insandan azize doğru giden bir güzergâh açıldı. Dediğim şekilde, şaka gibi olan ise Seyfi Arkan'ın hayatına ilişkin bilinen her şeyi benim bulup çıkarmış olmam. Üvey oğlunu –gerçek oğlu yok– bulan, Servet Onay'ı onun peşine düşüren benim. Onunla söyleşiye gönderip malzeme toplanan benim. Yani ne diyeyim, neredeyse kuyudan adam çıkarma operasyonu ama komik olanı Seyfi Arkan döndü dolaştı karşıma olağan bir insan olarak gittiği yerden aziz olarak geri döndü. Bana ayar vermeye çalışan ve aktardığım gibi o zarif dille konuşanlar o zaman neredeydiler? Ne yazdılar, ne gibi belgeler topladılar? Oysa o nazik zevat Arkan'ı canlı gören son kuşaktı.

EBF: Seyfi Arkan'ı kuyudan çıkardınız ve ardından onu çıkardığınız kuyuya itildiğiniz hissine mi kapıldınız?

UT: Vallahi ne diyeyim tam soruyu anlamadım.

EBF: Yani son gelişmelerden sonra, Arkan'ı çıkardığınız kuyuya itildiğinizi mi düşündünüz?

UT: Hayır, yer değiştirdik. Yani evet, ben çıkarırken aynı kuyuya yuvarlanmış olabilirim. Türkiye'de gerçekten üzerinde düşünülmesi gereken Seyfi Arkan değil de buydu bence.

EBF: Benzer bir şeyi Cansever örneğinde de bir yönüyle yaşamıştınız. Cansever hakkında epeyi olumlu şeyler yazmıştınız, onun mimarlığını konu alan sergi düzenlediniz, sürekli öneminden söz ettiniz, ardından eleştirel bir metin yazmanız üzerine ciddi bir tepki aldınız. Gerçi Cansever örneğindeki çok daha nazik bir tepkiydi.

UT: Orada da aynı endişeleri gördüm. Arkan örneğindeki endişe çok terbiyesizdi. Cansever örneğinde ise aynı rahatsızlık hiç kuşkusuz çok daha terbiyeli bir biçimde karşımdaydı. Hep aynı şey gündeme geliyor galiba. Türkiye'de birisini tarihselleştiriyorsanız, o adamı aynı zamanda da, ne diyeyim, yücelik noktasında bir yere yerleştiriyorsunuz. Şimdi aynı adam hakkında bir daha konuşma şansınız yok. Olsa olsa şunu diyebilirsiniz: Şahane biriydi, yücelerin en yücesiydi. Aynı zamanda iyi mimardı ama belki de parasını çıkıstıramıyordu. Fakat arkadaşına yazdığı mektuplarda yalan söylüyordu, bunu söyleme şansınız yok. Ben onun yücelik noktasına yerleştirilmesinde önemli rol oynamış birisi olsam da, o figür benimle artık ilişkisini kesiyor ve kendi başına bir özel efsane haline geliyor. Artık üreticisinden bağımsız efsane.

EBF: Metin gibi, macerası yazarından bağımsız gelişiyor. Türkiye’de eşzamanlı hem ikonofil hem de ikonoklast olunmuyor herhalde. Zamanısal ardışıklık gerekiyor.

UT: Aynen öyle, ne yazık ki hiçbir yerde olunamıyordur herhalde.

EBF: Ama sizin mimarlık tarihyazınızda böyle bir şey var sanki. Önce inşa edip ardından da “ben öyle inşa etmemiştim” deme hali.

UT: Hayır. Öyle değil. “Ben ikon inşa etmeye çalışmadım,” demeye kendimi mecbur hissediyorum. Belki de bu pozisyonu açıklamakta yarar var. Türkiye’de çok uzun bir süre boyunca çağdaş mimarlarla ilgili hiçbir şey yazılmadı. Bütün gençliğim boyunca bu insanların çok da matah birileri olmadığını duydum hocalarımdan ve diğer mimarlardan. Ortam onlardan küçümsemeyle konuşurdu. Ben bu konuda yazmaya başladığım zaman “Böyle bir haksızlık yapmaya hakkımız yok,” dedim. Diyelim ki Doğan Tekeli’yle ilgili konuşuyorsam, onun elli yıllık meslek emeğini hiçe sayarak konuşma şansımızın olmadığını söyledim. *Arredamento*’yu uzun bir aralıkta bu tür insanların gerçekten bir anlamda kuyudan çıkarılmasına yardımcı olan bir mecra haline de getirdim. O dönemde orada yazılmış yazıların hemen hepsi bu nitelikte şeylerdir. Önemsenmemiş olanların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaya çabaladım.

Uzun süre üzerinde konuşulmamış insanlar için “Onlar kayda değer mimarlardır,” diye konuşulduğunda bunlar neredeyse otomatikman ikon oldular. Ben ikon imal etmek için uğraşmadım ama sadece yazmak bile onları birer ikon kıldı. İkon oldular gerçekten çünkü böyle bir ihtiyaç vardı. O güne kadar alandaki herhangi birine sorsanız, “Çok da iyi bir mimar değildir. Hakkında ne söylenebilir ki,” diye konuşulurdu Türkiye’de. “Wright, Le Corbusier hakkında konuşulabilir ama Şevki Vanlı hakkında ne konuşabilir ki?” Ben “Böyle saçma şey olur mu efendim? Bu irdeleyici konuşmayı mümkün kılan Wright, Le Corbusier değil, onları yazan, tarihselleştiren adamlardır,” dedim. En azından erken dönemde bunun için çok ciddi çaba harcadım. *Arredamento*’nun 1989-2000 aralığı neredeyse Türkiye’de her mimar hakkında konuşulabilir olduğunu ortaya koymaya yönelikti. Ama dediğim gibi bunu yaptığınız zaman Türkiye’den kaçınılmaz olarak, ne kadar dikkatli olursanız olun, ikon üretmeye, efsane üretmeye katkıda bulunmuş oluyorsunuz. Sonra dönüp şimdi bunu şu şekilde de yorumlamak lazım dediğim zaman çoğu kişi putları kırdırmayız diye konuşmaya koyuldu. Putları tabii ki insanlar yapar ama onları sonra hiç kimse kıramaz. *Mimarlığın Aktörleri* adlı kitabım bu yüzden Asaf Hâlet Çelebi’den bir şiirle başlar:

“*ibrâhim / içimdeki putları devir*” diye şahane bir parça. Gerçekten, orada anlatıldığı gibi bir meselemiz var. Acıklı olan, Türkiye’nin putları üretmekte de marifetli olmayışı. Belki de o yüzden o kadar kızıyorlar. Sözelimi Türkiye’de Cansever üzerine anlamlı onlarca metin yazılmış olsaydı, hep aynı sözler döndürüle döndürüle yinelenmeseydi, zaten o da bir ikon haline gelemezdi, efsane olamazdı. O kadar az yazılıyor, o kadar az söyleniyor ki, o birkaç şey onu ikon yapıyor sonunda. Benim onları ikon yapmamdan kaynaklandığını hiç sanmıyorum; ikonu, hakkında çok az yazılmış olması yapıyor.

EBF: *Arredamento* ciddi ve takip edilen bir dergi, dolayısıyla bir yazının orada çıkması herhangi bir yerde veya belediye dergisinde çıkmasıyla aynı şey değil. Övgü de eleştiri de daha fazla görünürlük kazanıyor ve ses getiriyor. O dergideki ikonakırcılık karşısında rahatsızlık duyanların sayısı da artıyor, tepkileri de daha sert olabiliyor.

UT: Asıl sorun, bugün bir ikon imal ediyorsanız, kaçınılmaz olarak sonunda o bir biçimde yıkılıyor. Geçmişin ortodoks ikonları gibi gerçek ikonlar olmuyorlar, metaforik ikonlar oluyorlar. Bir çırpıda yıkılabildiklerini görenlerin kızdıkları da aslında bu. Bunlar neden gerçek ikonlar değil diye kızıyorlar. Onlara neden o eski saygıyla yaklaşılmıyor diye üzüyorlar. Onları gerçekten hâlâ bir ortodoks kilisesindeki ikonastasis gibi öpmek istiyorlar, önünde ıstavroz çıkarmak istiyorlar, onlardan şifa bekliyorlar. Sonra biri çıkıp “Yok canım, bunlar o ikonlar değil,” dediği zaman rahatsız olmaya başlıyorlar.

EBF: Kutsallık yapıları çöküyor, küçücük bir sapma muhtemelen binlerce millik bir savrulma duygusuna yol açıyor; ciddiye aldığı, önemsemediği, değer verdiği nesnelerin kutsallığı, hayata ilişkin ön kabul-leri ve yargıları zedeleniyor. Nesnesi değişse de bu aslında Türkiye’de çok daha genel bir düşünce *pattern*’i. Konu sadece mimarlık ve mimar aktörle sınırlı değil.

UT: İkonastasis boşuna demedim. Gerçekten ikonastasis ikonlardan oluşan bir duvar. İçinden bir tane ikona hakaret etmek mümkün değil. “Ben şu azizin ikonik değerinden kuşkuluyum,” denemez, biliyorsunuz. Onlarca aziz hep birlikte hakarete uğramış olur. Aslında ikonalarla ilgileniyorsanız ikonastasis ve oradan da tüm ortodoks imanına hakaret ediyor gibi oluyorsunuz.

EBF: Öykünün tamamını en baştan kabullenmeden parça bütün ilişkisini kuramıyorsunuz, yani bir detayı kabul edip diğerini reddedemiyorsunuz. Önce iman, sonra azizlerin öyküsü geliyor.

UT: Aynen. Aya Yorgi'ye saldırdım ama Aya Dimitri'ye saldırmadım diyecek haliniz yok. Erken gençliğimden beri benim Türkiye'de fark ettiğim bir şey bu. "İnsan yazma çabasını niye gösterir?" diye sorduğum olmuştur. İnsanın bir tür sosyopat olması lazım yazmaya devam etmesi için. Sürekli böyle tepkiler alırsınız. Gerçekten niye yazılır Türkiye'de?

EBF: Pek çok okuyucu provoke etmek için yazdığınızı düşünüyor.

UT: En çok güldüğüm o. Ortallığı ayağa kaldırayım diye yazdığımı düşünüyorlar.

EBF: Provoke etmek için.

UT: Aynen öyle. "Siz şimdi Turgut Cansever'e mi inandınız? Bakın ben şimdi size ne yapacağım," gibi bir şey dediğimi zannediyorlar. Çünkü derdimin Turgut Cansever'i anlatmak değil de bağcı dövmek olduğunu zannediyorlar. "Bakın şimdi siz inandınız, şimdi ben onu alt üst ederim," diyormuşum gibi. Belki de sorun şu: Türkiye'de yazının temel işlevinin yüceltici olduğuna inanılıyor. O formatın dışında her şey problemlili hale geliyor.

EBF: Yazının sadece yüceltmek için değil, yıkmak için de çok etkili bir araç olduğunun farkındalar ve bu yüzden de tepki veriyorlar.

UT: Herkes belki modern dünyada artık ikonun ayakta duramayacağı için için biliyor. Dolayısıyla o yıkma teşebbüsünü daha doğduğu anda ortadan kaldırmak istiyor bilinçsiz olarak.

EBF: Ama işte bunun aracı da yine yazı oluyor. Yazı hâlâ en güçlü araç.

UT: Demin söylediğim gibi, Cansever'e gıyabında hakaret bile edebilirsiniz. Turgut Cansever için böyle söylenenlerin ucu bucağı yoktur, ama yazılmaz. Bugün Turgut Cansever hakkında eskiden tanıyanların söylediklerini bir araya getirsem ve yazsam hepsiyle mahkemelik olurum. Evet, bu kadar basit. Yani herkes söyler, söz olunca hiç kimsenin endişesi yok ama yazılmaması gerekiyor. Yazılınca etkili oluyor.

EBF: Doğan Kuban örneğinde, "Kuban hazretleri gene ne demiş?" denildiğinden söz etmiştiniz.

UT: Arkasından "Kuban hazretleri" diyenlerden hiç kimse Doğan Bey'e "Yahu siz böyle demişsiniz, gelin bir tartışalım, böyle şey mi olur, yanlış söylüyorsunuz, bakın ben tamamen aksini düşünüyorum," dememiştir veya sadece birkaç kişinin bunu yaptığını biliyorum. Çokları "hazret" gibi terimlerle sözde saldırdı durdu.

EBF: Peki bu gibi tartışmaların ardından bir Seyfi Arkan sergisi düzenlemeyi düşünür müsünüz?

UT: Allah korusun. Bana yetti. Yapmam çünkü bir tek şans kalıyor bu noktadan sonra: Seyfi Arkan'ı sadece övebilirim: "Atatürk'ün mimarı", yüce mimar. Şunu deme şansınız bile yok: Nereden Atatürk'ün mimarı oluyormuş? O dönemde birçok insan çalışıyor. Ayrıca Atatürk'ün mimarı olsa bu ona kutsallık mı kazandıracak? Diyelim gerçekten Atatürk'ün mimarı, Atatürk bütün işlerini ona veriyor olsa bile ki vermiyor, olsa ne olacaktı? Atatürk'ün kutsallığından değen herkese bulaştığı için ona da bulaşması mı gerekiyor? Bir de o ikonastasis meselesi var. Çağdaşları kutsaldır, çünkü Atatürk'ün kutsallığına tanıklık ederler. Holzmeister'e bile sirayet ediyor. Holzmeister'in kendisi de bu imkânı kullanmış o dönemde, hatta son yıllarında da...

EBF: Avusturyalıları bile bulaşmış durumda. Avusturyalılar da Holzmeister'i değerlendirirken sürekli buna referans veriyorlar.

UT: Aynen. "Ankara'yı kuran adam." Bir yüce unvan. Kendisi öyle anlatıyor zaten. "Atatürk Ankara'yı kuruyordu, ben de emeğimle kendisine destek verdim."

EBF: Holzmeister'in Ankara'ya kattığı ikonik imgelerden biri olan Güven Park'taki Anton Hanak ve Thorak'ın heykellerinin farklı kutsallıklar bağlamında problematize edilmesi ayrıca ilginç olabilirdi.

UT: Thorak, Hitler'in heykelticisi, şansölyelik binasının heykellerinin bir bölümünü yapan birisi.

EBF: Paris sergisindeki *Kameradschaft* heykel grubu, Güven Park'taki rölyeflerin gelişmiş kompozisyonları olduğu izlenimi uyandırıyor.

UT: Faşist sanatın Türkiye'de uzanımları var zaten.

EBF: İdeolojik arka planını bir kenara bırakarak söylüyorum. Ben İtalyan Faşist ve Alman Nazi mimarlık ve sanatını estetik anlamda son derece etkileyici buluyorum. Ayrıca mimari ya da sanatsal bir formun demokrasiyle bu kadar özdeş veya onun tam zıttı olarak algılanmasının da tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Nedir bir formu herhangi bir dünya görüşüyle bu kadar birebir özdeş, demokratik ya da anti-demokratik kılan? Oradaki estetik performansı, üretimi, hazzı ve beğeniyi neyle açıklayacaksınız? Alımlayıcının ideolojik koşullanmasının, tarih-yazımsal stratejilerin, siyaseten doğruculuğun yeniden sorunsallaştırılması gerekiyor.

UT: Şunu yapabilmek gerektiği kanısındayım: Evet, Nazi döneminde yapılıyor bunlar ama mimarlıkla, sanatla siyasal ideoloji arasında bir mutlak örtüşme hali yok. Aynı biçimler ve biçimsel sonuçlar çok farklı ideolojilerle gerekçelendirilebiliyor, meşrulaştırılabiliyor. Dolayısıyla

mutlak örtüşme halleri tahayyül etmek problemlili, ama dünyanın her yerinde çok yaygın bir biçimde örtüştürmeyi deneyenler var.

EBF: Evet, o siyasi, ideolojik zihin haritalarının, dönemlerinin mimarlık yapılarının üzerine projekte edilmesinden kaynaklanıyor. Aynı yapıların benzerleri Washington'da da var. Orada demokratik oluyor, Berlin'de başka, Ankara'da bambaşka şeyler oluyorlar. İtalyan faşizminin ürettiğı mimarinin çoğulluğı ise ortada.

UT: Terragni'nin yaptığı modernist, Piacentini'nin yaptığı tarihselci diyebilirim. Kim daha faşist? Terragni muhtemelen Piacentini kadar faşistti, ayrıca bildiğim kadarıyla faşist partiye üye. Kaldı ki Terragni'nin Como'daki Casa del Fascio'su faşist ideolojiyle ilişkilendirilmek için Piacentini'nin çoğı yapısından daha fazla imkân sunar. Fakat siyasal ideolojiyle mimarlığı, biri diğlerinin tercümesiymiş gibi düşünme hali Türkiye'yle sınırlı değıl. Ancak kutsallaştırma süreci bence Türkiye'ye özgü. Wright hakkında neler yazılır? Yaşasaydı mahkemeye verirdi. Le Corbusier hakkında neler yazılır? Benim Seyfi Arkan için söylediklerim onların yanında naif kalır. Le Corbusier'yle sanki hâlâ yaşıyormuş gibi dalga geçen metinler biliyorum, kimse kalkıp da Le Corbusier'ye hakaret ediliyor diye sempozyumdan çıkmaz, densizlik etmez.

Habitat, Üç Kuşak Cumhuriyet

EBF: Diğeri sergi deneyimlerinle devam edelim. Habitat'tan biraz söz edebilir misiniz?

UT: Habitat toplantısı için hazırlanan *Anadolu'da Konut ve Yerleşme* sergisinin genel sorumlusu, ana sorumlusu Yıldız Sey'di. Ben ise dört bölüm sorumlusundan biriydim. Prehistoryayı Erhan Acar, Antik dünyayı Haluk Abbasoğılu, Geç Antikite'den Osmanlı'nın sonuna kadar ben ve Cumhuriyet dönemini de İhsan Bilgin yaptıydı. Sergiyle bağlantılı dev denebilecek kadar kapsamlı bir kitap yayınlandı. O kitabın içinde de benim Osmanlı barınma kültürünün, *Wohnkultur*'unun modernleşmesi üzerine bir makalem vardı. Şimdi tam hatırlamıyorum ama ayrıca bilgisayar çıktısıyla yüz sayfadan daha uzun bir Türkiye konut tarihi bölümüm vardı. Konuyu mimari bir üslupsal ve arkitektonik mesele değıl de barınma kültürünün veya barınma pratiklerinin tarihi haline getirmeye çalışmışım olabildiğince. Serginin çok önemli bir bölümü benim bölümümdü. Çünkü Prehistoryaya ya da Antikite'ye doğru gidince imkânlar daralıyordu, ama benim bölümüm Geç Antikite'den 1900'lere kadar olan bir aralığı dolduruyordu. Kabaca bin beş yüz yıllık bir tarih

aralığını anlatmışım orada. Dolayısıyla malzemesi diğer bölümlerden çok daha fazlaydı.

Habitat sergisi benim keyifle yaptığım işlerden biri olmuştur. Benim önüme neredeyse tesadüfen geldi. Yıldız Sey eski arkadaşlarından Ayda Arel'i serginin Osmanlı dönemini gerçekleştirmesi için çağırmış. Sonra Ayda Arel işlerin yürütülüş biçimine kızmış ve araları bozulmuş Yıldız Hanım'la ve işi bırakıp gitmiş. O zaman "Eyvah, biz bu işi nasıl yapacağız? Ortada kaldık," diye düşünmüşler ve beni o zaman çağırmışlar.

EBF: Bin beş yüz yıllık boşluğu doldurmak üzere mi?

UT: Bu küçücük boşluğu Uğur becerir diye! Galiba beni insanlar hep böyle zamanlarda, bir iş sarpa sardığında çağırıyorlardı. İşler yolunda giderken beni kimse çağırıyor. Herhalde "Şimdi olay yaratır, başımızı belaya sokar, gider olmadık şeyler söyler," diye mi düşünüyorlar nedir? İşte o sergi bayağı ciddi bir kadroyla gerçekten aylar süren bir çalışma oldu. Dünyanın her yerinden malzeme getirtmek, bir konsept hazırlamak gerekti. Tarihsel bir çerçeve çizmek gerekiyor o bin beş yüz yıl için. Çok severek yaptığım işlerden biri olmuştur. İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki dilde yayınlandı. Bütün sergi özel olarak tasarlandı, gerek mimarisi gerek grafiği bağlamında. Dolayısıyla bayağı profesyonel bir iş olarak gerçekleşti.

EBF: Daha sonra ise *Üç Kuşak Cumhuriyet* sergisinde görev aldınız.

UT: Ondan birkaç yıl sonra *Üç Kuşak Cumhuriyet* sergisi gündeme geldi. Cumhuriyet'in 75. yıllı sebebiyle, demek ki yıl 1998. Habitat 96'ydı yanlış hatırlamıyorsam. *Üç Kuşak Cumhuriyet* işi doğrudan doğruya bana geldi. O işin mimarisini ve küratörlüğünü Cengiz Kabaoğlu'na vermişlerdi. O da "Ben bu işi yaparsam ancak Uğur'la yaparım," demiş. Beni işin içine öyle soktu ve Boğaziçi Üniversitesi'nden bir grup öğretim üyesiyle yaptık bu işi. İşler paylaşıldı. Hakan Erdem, yanlış hatırlamıyorsam, siyasal tarih bölümünü, daha doğrusu siyasi değişim bölümünü yaptı. Arzu Öztürkmen bayramlar, folklor bölümünü yaptı ve Celal Bayar'ın torunu Akile Gürsoy da nüfus değişimleri üzerinde yoğunlaşan bölümü hazırladı. Nükhet Sirman, yine Boğaziçi Üniversitesi'nden, kadın kimliğinin değişimi konularını hazırladı. Sanat bölümünü MSGSÜ'den Ali Akay yaptı. Kentsel ve mimari değişim gibi meseleleri ben ele aldım ve aynı zamanda genel küratörlük, koordinatörlük gibi bir rol de oynadım. *Üç Kuşak Cumhuriyet* diğerinden, Habitat'tan epeyi farklı bir sergiydi. Daha popüler bir kitap olarak hazırlandı. Epeyi kötü bir grafik tasarımıyla gerçekleştirildi o sergi. Habitat'ın-

ki çok daha başarılı bir sergiydi. Hem akademik olma bağlamında çok daha titiz bir iş gerçekleştirilmişti, hem de kitabı okunabilir bir kitaptı.

EBF: Okunabilirdi ama taşınamaz bir kitaptı. Çok ağırdı.

UT: Paket taşı gibiydi, pardon bordür taşı gibi. Hâlâ da sevimsiz olmayı kütüphanemde bile sürdürüyor. Cumhuriyet sergisinin içindeki yan sergilerden birini Feride Çiçekoglu hazırladı. Kısacası ilginç bir gruptu Cumhuriyet'in küratörleri. Habitat'takilerden farklıydı. Diğer grubun üyeleri neredeyse sadece arkeolog ve mimardı. Birbirleriyle daha çabuk uzlaştılar, ama Boğaziçi'nden bir grupla çalışmak biraz daha zor bir durumdu. Çünkü mimar grubunun tepkilerine ve davranışlarına ben kuşkusuz daha alışığım. Ama sosyal bilimcilerin tavırları çok farklı. Orada işlerin hafif itişmelerle gerçekleştiğini hatırlıyorum.

EBF: Hangi konularda itişmeler ya da farklılıklar ortaya çıkıyordu?

UT: Hiçbirinin kaydadeğer bir şey olduğunu söyleyemem. Ama o kadar farklı diller konuştuğumuzu hatırlıyorum ki... Her seferinde mimarların hakkını yemişim diye düşündüğümü söyleyebilirim. Çünkü mimarlarla gerçekten çok daha kolay konuşuluyordu. Mimarların her şeyi araçsallaştırma halleri birçok şeyi kolaylaştırır. Biz işi gerçekleştirmeye odaklanırsınız, kurcalamaya değil. Sosyal bilimciler tabii ki böyle olmuyor. Bir tür alınganlık da vardı. O grupla Tarih Vakfı'nın o zamanki başkanı Orhan Silier arasında da bir gerilim vardı. Ben de ikisi arasında bir tür bağlantı oluşturunuyordum. Orhan Silier'in genelde onları denetim altında tutmak için kendisine özgü bir iktidar kullanma alışkanlığı vardı. Onlar da böyle bir dille konuşan bir Tarih Vakfı yöneticisinden nefret ediyorlardı. Hep ben konuşmak zorunda kalıyordum Orhan Silier'le, çünkü benimle aynı dille konuşmuyordu. Ama bu durum ilişkileri hep gerilimli tuttu. Yaklaşım bağlamında bir gerilim oldu diyemem. Hiçbiri ne öyle bir münasebetsizlik yaptı, ne de akademik açıdan kalitelerini tartışabilirim. Hepsi akademik anlamda ciddiye alınabilecek kişilerdi. Onun için bugün de benzer bir iş yapıyor olsam pekâlâ onlarla yaparım, ama Tarih Vakfı içindeki o gerilim kötüydü. Boyuna Orhan Silier'in de katıldığı gergin toplantılar yaptığımızı hatırlıyorum.

EBF: Orhan Silier'in böyle bir tavır geliştirmesinin sebebi neydi?

UT: Bence Orhan Silier biraz iktidar kullanmak istiyordu. Bir de çok sayıda insanla çalışmaktan, çok ayaklı bir proje yürütmekten kaynaklanan nedenlerle "Acaba yetişir mi, yetişmez mi? Kitap yetişir mi? Sergi yetişir mi?" gibi kuşkuları vardı. Sürekli diyebileceğim bir biçimde tam anlamıyla patronluk tasladı. Diğerleri ona hiç tahammül edemediler. O

zaman hepsi de gençtiler. Onlar da kendilerini ispat etmek istiyorlardı, işe yeni başlıyorlardı. O sıralar birkaç yıl önce doktorasını yapmış, yardımcı doçent olmuş insanlardı. En yaşlısı yanlış hatırlamıyorsam Nühket Sirman'dı ya da Akile Gürsoy'du. O nedenle Orhan'ın bir tür hoyratlığına sahne oldu o toplantılar. Bitmedi onun gerilimi.

Habitat'ta buna karşın hiç gerilim olmadı o dönemde. Herkes kendi işini yaptı ve zaten biri diğlerinin işine karışmadı. Oysa Cumhuriyet sergisinde Boğaziçi grubu büyük ölçüde Orhan Silier'in tavrı yüzünden, sürekli bir huzursuzluk içinde, sürekli kendi haklarını ve pozisyonlarını savunur gibi davrandılar ya da davranmak zorunda kaldılar. Bu da onları çok gerdi. Diğlerinde böyle bir şey olmadı. Doğrudan doğruya Yıldız Sey'le karşı karşıya geliyorduk. Yıldız Sey'le bir gerilim çıktığını söyleyemem. Belki de bu Orhan Silier'in aslında sosyal bilimci olmasından, bizim mimar olmamızdan kaynaklanıyor olabilir. Bizim işimize daha az karışıyordu. Çünkü kendi işi sosyal bilimlerdi Orhan Silier'in.

EBF: *Üç Kuşak Cumhuriyet*'in sergi tasarımı kime aitti?

UT: *Üç Kuşak Cumhuriyet*'in tasarımı bir ODTÜ'lü ikiliye aitti. Şimdi adlarını hatırlamıyorum, gerçekten çok başarısız bir gruptu. *Üç Kuşak Cumhuriyet* kitabının tasarımı benim ciddi biçimde rahatsız olduğum işlerden biridir. Cumhuriyet tarihini anlatmak için hiç uygun olmadığını düşündüğüm bir yaklaşımla gerçekleştirildi. O tasarımcı ikiliye hiçbir şekilde laf anlatmak da mümkün olmadı; çok genç, gayet katı olduklarını hatırlıyorum. Bülent Erkmen'le çalışmaya alıştım. Bülent Erkmen alanda en zor itiraz edilecek adamlardan biri sayılır. Dediğim dediklik ve laf dinlemezlik bağlamında Erkmen de ünlüdür. Bülent'in onda biri kadar başarılı sayılmayan ve alanına egemen olmayan bu ikiliyle hiçbir tartışma yapmak mümkün olmadı. Dediğim dedik çaldığım düdüğü biçiminde konuştuklarını hatırlıyorum. Tasarımcı olarak berbat denebilecek kadar kötüydüler. Bunu büyük rahatlıkla söyleyebilirim. Ne esnediler ne de başarabildiler; ne diyeyim, grafik tasarım bağlamında yazık olmuştu işe.

EBF: Bu sergiler dışında siz bir de Sabancı Müzesi'nde seminerler verdiniz.

UT: Tesadüfen önüme gelen bir mesele, Sabancı Müzesi'nin bazı seminerlerini verme meselesi. O yaklaşık herhalde iki yıl önceden başlayan bir süreç. Bana böyle bir teklif geldiği zaman doğrusu hevesli de olmadım. En korktuğum şey, konuyla hiçbir ilgisi olmayan bir grup amatör gelecek, ben de onlara bir şeyler anlatır durumda kalacağım. Israr ettikleri zaman hayır dersem ayıp olacak, burnu büyüklük yapmış ola-

cağım endiőesiyle evet dedim. İlk teklif gerekleőtđđi zaman hatta “Ben size ne ders verebilirim? Sanat seminerleri veriyorsunuz, ben sanatla ilgili bir Şey söylemiyorum,” dediğimi hatırlıyorum. Onlar da “Hayır, hiç öyle değil, her gelen birbirinden farklı konular anlatıyor burada, siz de anlatın,” dediler ve ben de kabul ettim. Ben size bir grup metropolü kültürel üretkenliği bağlamında anlatayım dedim. Sözgelimi, Tokyo’yu anlatmak değil de onun modern kültür üretiminde oynadığı rolü; Berlin’i anlatmak değil de Berlin’in modernist kültürünün 1900’lerden başlayan serüvenini, modernlik üretimindeki rolünü ya da mekân oluşturma pratiklerini nerdim. Bunu amatörlere anlatmak mümkün olabilirmiş gibi geldi bana. Ama şaşkınlık verici bir Şey karşıma ıktı. O da en severek yaptđđım işlerden biri haline geldi. Benim genellikle bu iş benim işim değil diye reddettiğim işler böyle oluyor. *Arredamento*’nun ben bunu yapmayayım dedikten sonra 27 yıldır sürmesi gibi Sabancı seminerleri de böyle oldu.

EBF: Semineri izlemeye gelenlerin sınıfsal özellikleri, cinsiyet ve yaş grubu nedir?

UT: Hepsı niversite mezunu, bazıları yüksek lisanslarını yapmış bir grup dinleyicisi oldu bu seminerlerin. Çok ilgili bir grup insan. Otuz beş ila elli beş arasına yayılan, önemli bölümü kadınlardan oluşan dinamik, soru soran, anlamaya, öğrenmeye çalışan çok düzgün bir grup. Bir ğrenci grubu dinamik olmayınca insanın canı sıkılır. Oradaki yle olmadı. Bayağı hoşuma gitti ve yaptım.

Sergiler: *Mimarlığın Aktörleri*, Sedad Hakkı Eldem, Turgut Cansever

EBF: Diğer sergi deneyimleriniz nerede ve nasıl gerekleőtđ?

UT: Garanti Bankası, Beyoğlu’ndaki Galatasaray Őubesinin yerini Garanti Galerisi diye bir tasarım galerisine dönüştürmüştü ve onu ynlen-direcek bir tür yönetim kurulu olması kararı alınmıştı. Kurulduğundan birkaç ay sonra beni de o grubun içine çağırdılar.

EBF: Sene kaçtı?

UT: 2003 yılında onların yönetim kuruluna katıldım. Oraya sürekli olarak çeşitli kişilerden öneriler gelmeye başladı. Sergi yapmak istiyorum diye. Türkiye’nin çeşitli yerlerinden ve mimarlardan öneriler geliyordu. Biz de o nerileri değerlendirip sergileştirilip sergileştirilemeyeceğine ve anlamlı olup olmayacağına karar veriyorduk. Bu arada dünyadaki sergilerden de haberdar oluyorduk. Türkiye’ye taşına-



“Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000” sergisi, Garanti Galerisi,
21 Haziran - 3 Eylül 2005 (Fotoğraf BEK’ten temin edildi).

bilir boyutta ve bizim için ilginç olabilecek sergiler var mı? Buradaki mekâna uyarlanabilir mi? Benim açımdan sergicilik meselesi böylece 2005 yılında yeniden gündeme geldi. Elimde malzeme olduğundan, neden son yüzyıldaki Türkiyeli mimarları görselleştiren bir sergi yapmıyorsunuz diye bir teklif aldığımı hatırlıyorum. Ben de memnuniyetle yaparım dedim, çünkü gerçekten de epeyi zamandır mimarlardan kalan malzemeleri topladığımı söylemiştim. Türkiye’de eski mimarlardan kalan malzemenin toplanması, korunması, müzeleştirilmesi gerektiği gibi bir düşünceyle yola çıkmıştım. Ve uzun yıllar sonra bu konuda gündeme gelen ilk sergi *Mimarlığın Aktörleri* oldu. 20. yüzyıl başında Türkiye’de çalışmış bir grup mimardan kalan ve çok büyük ölçekte benim elimdeki o mimara ilişkin özgün malzemeyi yansıtan bir sergiydi bu. Sonra da o zaman Garanti Galerisi’ni yöneten Pelin Derviş’ten “Bunu niye kitaba dönüştürmüyoruz?” diye bir öneri geldi. Ben de tamam dedim. Sergi kapandıktan bir yıl kadar sonra kitabı da yayınlandı.

EBF: Yayınlanma tarihi 2007 galiba değil mi?

UT: Öyle bir şey olması lazım. Uzun o sergi zaten yanlış hatırlamıyorsam. *Mimarlığın Aktörleri* sergisi 2005’te yapıldı ve o kitabın sonraki yıl çıkmış olması lazım. Ondan sonraki dönemde Atilla Yücel’le beraber

bir Turgut Cansever sergisi yapmaya karar verdik. Hatta bu sergiyi yapmadan önce Turgut Bey’le konuşarak kapsamlı bir söyleő hazırlayalım biçiminde bir mesele de gündeme geldi. Bir yıldan fazla bir süre, her Cumartesi neredeyse –yaz ayları hariç– Turgut Bey’in evine taşındık Atilla Yücel’le birlikte. Turgut Bey’in görüşlerini topladık. Bundan da kapsamlı bir kitap olacaktı. Tam da bu hazırlanırken sergisi de olsun meselesini düşünmeye başladık. O zamansa Osmanlı Bankası’nın Galata’daki şimdi adı SALT olan kurumu gündeme geldi. Serginin de iki parçalı olmasını düşündük; bir parçası Garanti Galerisi’de, bir parçası da Galata’taki Osmanlı Bankası Müzesi ve Bilgi Belge Merkezi’nde olacaktı. Kitabı da yine Osmanlı Bankası’nca basıldı. Osmanlı Bankası’nda yapılan daha kapsamlı sergide Cansever’in mimarlığını tartışmak amaçlandı. Garanti Galerisi’deki sergide tasarımcılıktan başka yönleri gündeme taşındı. Böylece iki paralel sergi gerçekleştirilmiş oldu. Aynı program kapsamında, aynı insana ait iki sergi ve bir kitap ortaya çıktı.

EBF: Turgut Cansever’in sergi hakkındaki görüşleri nelerdi?

UT: Kendisinin bilgisi dahilinde yapıldı zaten. Kendi bürosundaki görsel malzemeden yararlanıldı. Artık büroya gelmiyordu kendisi ama kızıyla ve damadıyla çalışıyordu. Emine Öğün ve Mehmet Öğün. Malzemelerin önemlice bir bölümünü onlar temin ettiler sergi için. O zamanın koşullarıyla çok para harcadı. Turgut Bey’in çok memnun olduğunu biliyorum. Kendisini çok onurlandırılmış hissetti. Turgut Bey’de uzun süre boyunca hiç aşınmayan bir tür kenarda kalmışlık endişesi olduğunu hatırlıyorum. Hatta kendisini kadri bilinmemiş biri olarak düşünmeyi bence çok seviyordu diyeceğim. Bu kimi modern çağ mimarında çok yaygın olarak gündeme gelen bir şeydir. Le Corbusier’de de aynı endişeyi görürüz. Bir türlü hak ettiğim yeri bulamadım, bir türlü yeterli derecede onurlandırılmadım diye düşünmüştür. Bu Turgut Bey’de de vardı. Oysa Turgut Bey her zaman önemsenen bir mimardı. Turgut Bey’in adını duyduğumda daha henüz mimarlık öğrencisiydim. Ve kendisini sevmeyenler bile –ki azımsanmayacak sayıda sevmeyeni vardı– bir mimar olarak Turgut Cansever’den olumlu terimlerle söz ederlerdi. Onun için değeri bilinmediği, kenara atıldığı, önemsenmediği gibi sözleri doğru bulduğumu söyleyemem o günün Türkiye’sinin koşullarında.

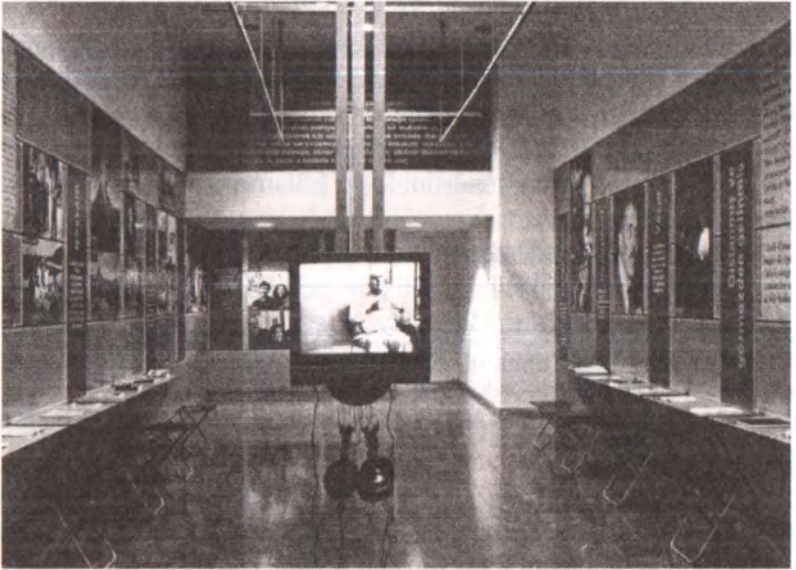
EBF: Bu kelimeler onun kelimeleri miydi?

UT: Böyle bir izlenimim vardı. Her seferinde bende sanki gadre uğramış olduğunu düşünür gibi bir izlenim bırakmıştır. Bu terimlerle söylemedi ama her seferinde bunu çeşitli biçimlerde zikrettiği kesin, ama

kelimesi kelimesine benim söylediklerimi söyledi dersem yalan olur. Dediğim gibi, bu Turgut Bey’le sınırlı bir şey değil. Bu çağdaş dünyada çok yaygın bir mimar kişiliği özelliği gibidir. Wright’a sorsaydık aynı cevabı alırdık. Le Corbusier’nin zaten hiç tereddütsüz inandığını biliyorum. Hatta evlenirlerken eşine “çocuk yok” demiş. Zavallı kadıncağız da “Peki, niye?” diye sormuş. “Mücadelelerle dolu çok zorlu bir hayatımız olacak,” cevabını vermiş. Evlendiği zaman çoktan dünyanın en ünlü mimarlarından biriydi. 30’lu yılların başında evlendiğini biliyorum. O zaman Japonya’dan Arjantin’e kadar ünü yaygın olan birinden bahsediyorum.

EBF: Beklentileri başarılarının çok daha üstünde. Oran orantı meselesi.

UT: Evet, onun beklenti düzeyini karşılamıyordu. Turgut Bey’de de öyle bir şey olduğunu biliyorum, ama sergiden çok memnun kaldığını söyleyebilirim. O dönemde Turgut Bey’le yaptığımız o konuşma ilginçtir. Artık ömrünün son yıllarıydı. Epeyi yaşlanmıştı, epeyi unuttukandı,



“Turgut Cansever: Mimar ve Düşünce Adamı” sergisi, Garanti Galeri ve Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 4 Nisan - 26 Mayıs 2007.

Resim iki mekânda düzenlenmiş olan serginin GG’deki parçasına ait (Fotoğraf BEK’ten temin edildi).

epeyi yineleyerek konuşuyordu. Sözelimi o bir yılı aşkın süre boyunca görüşmelerimizde bir kez anlattığını bir daha anlattığı epeyi çok durum oluyordu, ama çok ilginç görüşmelerdi doğrusu. Aile ortamında olması ayrıca ilginçti. Çünkü büroda birisiyle konuşmak başka bir şey; içeriden yemek kokusu gelirken, eőı “Hadi artık Turgut,” dediğı veya “O öyle olmadı,” diye müdahale ettiğı zaman bu insani ortam başka bir izlenim verir. Öyle bir ev ortamı vardı. Hoőtu. Turgut Bey’in en önemli avantajını da o ortam oluşturuyordu. Turgut Bey hep olağın bir insanın davranış sınırlarını zorlayan biri olmuştur. Dili bile böyle bir ezoterik boyut taşıyordu. Her şeyi derin bir ciddiyetle anlatma alışkanlığı vardı. Ancak şahane bir aile ortamı ve Cansever’in her süblimasyona uğraticı çabasını sonunda olağınlık dünyasına iade eden şahane bir eőı vardı. Turgut Bey’in bütün o ciddi söylemini olağınlık dünyasına taşıyan, gündelik bir evin sıcak ortamına taşıyan bir hanımefendiyle karőılaőtık.

EBF: “Hadi sofraya,” gibi mi?

UT: Daha fazlası... “O anlattığın senin dediğın gibi değıl,” deyip karıőtığı, düzelttiğı durumların olduğunu hatırlıyorum. Çok güzel bir şey bu. Kendisini fazla önemseyen her insanın kendisine olağınlığını hatırlatacak birine ihtiyacı var. Roma imparatorlarının arkasında dolaşan bir görevli varmış. Arada sırada ihtar edermiő, “Dur düőeceksin,” diye. Bu gerçek anlamıyla düşmek değıl tabii ki, her seferinde öngörölmedik problemlerle karőılaőabileceğini anımsatmak bağlamında. Turgut Bey’in de böyle bir uyarıcısı vardı. Nilüfer Hanım sadece geleceğı yönelik uyarıcı değıl, geçmişe ilişkin de tashih ediciydi. Çok güçlü bir kişilikti. Hiç kimse, ya da ne diyelim, böyle insancıl bir evliliğı olan hiç kimse kutsallaőma imkânı bulamaz. Dolayısıyla eőı Turgut Bey’i kutsallaőtırmayan, dünyevileőtiren birisiydi. Zaten Turgut Bey’in kutsallaőma süreci ölümünden sonra giderek tırmandı. Giderek geldiğimiz noktada artık gerçeklikle ilişkisi de kalmadı. Ama yaşarken gerçekten çok sevecen bir aile ortamında, çok olağın bir çevrede, özellikle eőıyla ilişkileri bağlamında çok saygıdeğer bir insani bağlantı ağı içindeydi. Nilüfer Hanım’la ayrı bir söyleő yapmayı düşünmüştüm. Her şeyi mistifiye eden ve aşırı ciddileőtiren birisiyle yaşamını paylaőan ve her konuyu gündelik yaşam ortamının sağılıklı ilişkiler düzlemine yerleőtiren bir kadındı. Ancak o konuşma talebimi bu sergi ve kitap projesi çerçevesine yerleştirmek mümkün olmayacağı için gündeme bile getirmedim. Her neyse, yaklaşık bir buçuk yıllık bir süreçte o sergi gerçekteőti. Daha sonra 2008’de Se-

dad Hakkı Eldem'in 100. doğum yılı dolayısıyla iki sergi yapalım diye düşündük ve o zaman ilk sergiyi yapma işi üç kişi tarafından üstlenildi. Ben, Bülent Tanju ve Edhem Eldem. Edhem Eldem, Sedad Bey'in zaten kardeşinin oğlu olduğu için, esaslı miktarda malzeme vardı elinde. Sedad Bey'e ilişkin mektuplar, çizimler, eski defterlerden oluşan bir koleksiyondan söz ediyorum. Birinci sergi ve kitabı böyle bir üçlü grup tarafından gerçekleştirildi. Sadece Sedad Hakkı Eldem'in erken hayatını, yani Türkiye'ye Avrupa'dan dönüşüne kadar uzanan süreyi ele alıyordu.

EBF: Gençlik Yılları.

UT: Gençlik Yılları adını taşıyordu ama gençlik yıllarının bile başlangıcını ele alıyordu. Çünkü Sedad Bey yurtdışında ilk ve ortaöğrenim görüyor, sonra Türkiye'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık okuyor. Oradan diplomasını alınca bir devlet bursuyla Avrupa'ya, Fransa'ya ve Berlin'e gidiyor. İki yıllık bir süre için, 1928 veya 1929 yılında yanlış hatırlamıyorsam. Türkiye'ye 1930'da dönüyor, Akademi'ye öğretim üyesi oluyor. Tam o öğretim üyesi olana kadarki süreyi içeren bir sergi ve kitap. İlk onu gerçekleştirdik. Ondan sonra da hemen ardından hayatının geri kalan parçasını, artık gerçek bir tasarımcı, büro sahibi mimar olarak hayatının ikinci parçasını da genel bir retrospektif Sedad Hakkı Eldem değerlendirmesi için sergi ve kitap haline getirdik.



“Sedad Hakkı Eldem:
Gençlik Yılları” sergisi, Osmanlı
Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi,
30 Nisan - 30 Ağustos 2008
(Fotoğraf BEK'ten temin edildi).

Sedad Hakkı Eldem öldüğü zaman malzemesi birkaç kişiye paylaştırılmış. Kitaplarına ilişkin malzemeleri ve onların yayın hakları Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağışlanmış. Buna karşılık, çizim ve büro malzemesi Koç Vakfı'na vasiyet edilmiş. Bir kısım ailevi evrak, Sedad Bey'in erken hayatına ilişkin belgeler Edhem Eldem'de ve kızkardeşinde kalmış. Dolayısıyla üçlü bir dağılım olmuş. Biz birinci parçada ağırlıklı biçimde Edhem Eldem'in malzemesini kullanmıştık. Büyük sergide ve kitapta, yani ikincisinde de doğrudan doğruya Koç Vakfı'na müracaat ettik. O ikinci sergi Koç Vakfı'nın yardımıyla gerçekleşti. Koç Vakfı başlangıçta hiçbir tasnif yapmamıştı ama en azından malzemeyi korumuştur. Nerede olduğunu önce bulamadık. Sonra bizim için araştırıldı ve Koç Vakfı'nın bir fabrikasının deposunda olduğu bilgisi edinildi. Hatta bunu Bülent Erkmen öğrendi. İnanılmaz büyüklükte bir malzemeydi. Türkiye'de hiçbir mimardan o miktarda malzeme kalmış olduğunu sanmıyorum. Bütün bir büro malzemesi, özel evrakı ve akla ne geliyorsa sözünü ettiğim depodaydı. Gittik ve o zaman baktık ki hiçbir tasnifi yok. Evet, korunmuş ama bir köşede duruyor. Bunun üzerine Koç Vakfı gerçekten hemen işe el koydu. Evrakın tasnif edilmesi için Sadberk Hanım Müzesi'nden uzmanlar getirdiler. Hızlı bir biçimde yeni bir taslak envanter düzenlediler ve o envanterin içinden biz bir bölümünü seçerek kitap ve sergi için kullandık. Hatta o seçtiğimiz malzemenin bütününün de Osmanlı Bankası tarafından dijital taraması gerçekleştirildi, ileride başka araştırmacılar da kullanabilsin diye. Böyle bir imkân da doğdu. Koç Vakfı'na ait olmakla beraber malzemenin dijitalize edilmesi Osmanlı Bankası Müzesi tarafından üstlenildi. Sergiyi ise o zaman Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki mimarlık tarihi asistanlarından bir grupla yaptık. Onlar orada epeyi kapsamlı bir envanter çalışması yaptılar. Çünkü Sadberk Hanım Müzesi'nin yaptığı envanter çalışması, hazırlayanlar mimar olmadıkları için epeyi ayrıntısızdı. Onlar kaba bir envanter yapmışlardı. Arkadaşlar oturup gerçekten de malzemeyi tek tek taradılar.

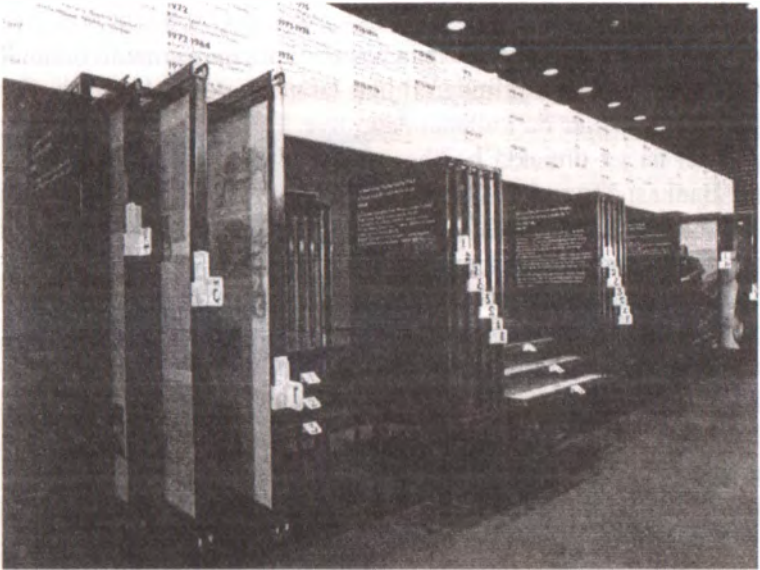
EBF: Kimlerdi?

UT: Doktora öğrencilerimiz de olan Arzu İl ve Aysun Aydın işin içindeydi. Ağırlıklı biçimde bu ikisi işi üstlendiler. Neredeyse bütün günlerini orada geçirecek kadar çok çalıştılar o dönemde. Bu sergiler de, *Mimarlığın Aktörleri*, Sedad Hakkı Eldem ve Turgut Cansever, hep-si Bülent Erkmen'in tasarladığı sergiler oldular. Yeşim Bakırküre sergilerin teknik donatısını yaptı. Sergiler uygulama boyutları olan, imalat gerektiren meselelerdi. Onları bir endüstri tasarımcısı ve iç mimar ola-

rak çalışan Yeşim Bakırküre gerçekleştirdi Bülent’le işbirliği halinde. Çünkü konsept kararlarını da Bülent verdi aslında.

EBF: Sedad Hakkı Eldem sergisine dönmek istiyorum. O dönemde Edhem Eldem’in kullanılmasına itiraz ettiği bazı arşiv malzemelerinden bahsettiğinizi hatırlıyorum. Bundan biraz söz edebilir misiniz?

UT: O şöyle bir şey oldu. Sedad Bey devletten Avrupa’da iki yıllık bir teknik gezi bursu almış. O dönemde Güzel Sanatlar Akademisi’nden mezun olanlara devlet birincilikle bitirdikleri takdirde Avrupa’da iki yılına istedikleri yere gidip istedikleri gibi çalışıp araştırma yapıp hiçbir sorumluluk taşımaksızın hiçbir okula gitmeksizin teknik gezi yapma imkânı sağlıyor. Ve bu bildiğim kadarıyla Sedad Hakkı Eldem’e uygulanmış. Eldem bu bursu almış ve önce Paris’e gitmiş ve orada bir süre kaldıktan sonra bursunu Berlin’de tamamlamış. Şimdi bu sırada da küçük defterler tutmuş. En azından Paris parçasında hayatını anlatan defterler. Bunların bir bölümü Fransızca, bir bölümü Osmanlıca yazılmış minik notlar. Bunlar Edhem Eldem’deydi. Onların Osmanlıca olanlarını yeni yazıya çevirdi ve Türkçe olmayanları da Türkçeleştirdi. Bunların



“Sedad Hakkı Eldem: Retrospektif” sergisi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 8 Nisan - 31 Temmuz 2009
(Fotoğraf BEK’ten temin edildi).

arasında da Sedad Hakkı Eldem'in o dönemde Paris'te bir cinsel ilişkide bulunup belsoğukluğu kaptığına ilişkin bir not da var. "Doktora gittim, nihayet iyileştim, çok mutluyum," gibi bir bölüm. Ben bunu kullanmak istemiştim o sırada. Neticede Sedad Hakkı Eldem'in yaşamının çok önemli bir parçası. Bunu niye görmezden geelim? Ahlak polisi değiliz. Ama Edhem Eldem kendi ailevi pozisyonu açısından ve hiç haksız olmayarak "Şimdi bundan rahatsız olurlar," dedi ve o bölümü çıkarttığımızı hatırlıyorum.

Bir sergi faslı daha var. Garanti Galerisi'nin o zamanki müdürü olan Pelin Derviş "Almanya'da Alman Mimarlık Müzesi (DAM) bizimle bir sergi düzenlemek istiyor," diyerek geldi. Böyle bir ilişki kurulmuş. Alman Mimarlık Müzesi Frankfurt'ta Türkiye'yle ilgili bir sergi yapılınsın gibi bir teklif getirmiş. Pelin de yapar mısınız dedi. Biz de Bülent Tanju ve ben neden yapmayalım biçiminde cevap verdik. O dönemde ilginç bir mesele de gündeme geldi. Almanlar sergi istemişler ama şöyle demişler: "Bize Türkiye'de çağdaş mimarlık gibi içeriğı olan bir sergi getirmeyin. Bize öyle sergi çok geliyor. Bize İstanbul'u anlatan bir sergiyle gelin." Bu o dönemde tepemizi arttırmadı diyemem, çünkü bunun arkasında Türkiye'ye ilişkin bütün önyargıları okumak bence zor değildi. Tipik oryantalist önyargılardan biriydi bu. Bütün Avrupa ülkelerinin o dönemde sırayla Alman Mimarlık Müzesi'nde sergileri yapıldı. İrlanda ve Portekiz'den Yunanistan'a, Norveç'e kadar modern dönem mimarlıklarının ülke bazlı sergilerini yaptılar. Türkiye'ye gelince "biz sizden çağdaş mimarlık sergisi almayalım, siz bize İstanbul'u anlatın." O dönemde ben doğrusu bir kuşku duydum mu? Duydum. Yapayım mı, yapmayayım mı? İnsanı rahatsız eden bir pozisyon... İsmarlama sergi. Sanki "bize modern döneminizi anlatmayın, o zaten kayda değmez" der gibi. Bu mantıkla bakınca ben kayda değmez çok ülke sayarım. Kaldı ki kayda değip değmemesi sizin tarihi nasıl yazdığınızla ilgili. Portekiz, Yunanistan ya da Polonya'yı hesaba katan modern mimarlık tarihleri yazılmadığını biliyoruz. Bu açmazları ortadan kaldıracak bir mimari histoyografi üretmemiz gerekiyor. Ama DAM'cılar çizgiyi Türkiye'nin batısından geçiriyorlardı belli ki. Oradan itibaren kayda değmezlik sınırının içine giriliyor. Ama sonradan naz etmenin de anlamlı olmadığını düşündüm. Bir de hepsinden önemlisi, "Böyle bir sergiyi nasıl yaparız?" sorusu konuşulmaya başlanınca çekici gelmeye başladı.

Tümüyle dijital ve interaktif bir sergi yapmak aklımıza geldi. Duvar da hiçbir şey sergilenmiyor, her şey doğrudan doğruya kumanda merkez-

ciklerinden sergiyi gezenler tarafından yönlendiriliyor. Frankfurt'taki sergi böyle gerçekleşti, *Becoming Istanbul* sergisiydi bu. Ve muhtemelen Türkiye'de yapılmış bu türden ilk sergi olmalıdır. Sadece ortada bilgisayarlı klavyelerle mouse'lardan oluşan istasyonlar vardı. Onun başına geçenler de karşıdaki duvarlarda kendi talepleri doğrultusunda İstanbul'u anlatan bir imgeler bombardımanı üretiyorlardı. Ama imgeler birbirleriyle bağlantılıydı. Sürekli imgeden imgeye gitmek suretiyle bir tür ilişkiler ağı oluşturunuyordu. Bu gerçekten de ilginç bir sergileme mantığı olarak hoşumuza gitti. Ve o dönem için bence epeyi taze bir yaklaşımdı.

EBF: Bu ilişkiler ağı veya yapısı bir çeşit modern ızgara sistemi gibi mi düzenlenmişti, yoksa Tahtakale'nin kaosunu hatırlatan bir karmaşayı üretmek üzere mi tasarlanmıştı? Daha doğrudan sorayım, postmodern-oryantalist bir sergi miydi?

UT: Hayır, tam tersine bu serginin temel mantığı İstanbul'a ilişkin önyargılarla dalga geçmekti. Türkiye'de ve yabancı ülkelerde İstanbul deyince ne akla geliyorsa, biz onlarla dalga geçme yolunu seçtik. Örneğin, çarpık kentleşme kavramı o zamanlar Türkiye'nin gündeminde sürekli konuşuluyordu. Bizse çarpık kentleşme meselesini dalga geçme konusu yaptık. İstanbul'a ilişkin her şeyi, İstanbul'un kozmopolitizmini, geleneksel kozmopolitizmini, İstanbul'u olumlamak ya da eleştirmek için kullanılan, kalıp yargı haline dönüşmüş, stereotipik hale gelmiş her şeyle dalga geçen bir sergiydi. Alman Mimarlık Müzesi'ndeki sergi böyle bir şeydi. Sürekli stereotiplere dayanarak konuşmak suretiyle, başlangıçta amaçlamadığımız yerlere doğru savrulmamızı sağlayan ve her seferinde İstanbul'a ilişkin o stereotiplerin aslında çalışmadığını görmemizi sağlayan bir imgeler ağı kurmayı denedik.

Bence ilginçti. Öyle kolay kolay da benzerinin yapılabileceğini sanmıyorum. Hele o dönemde şimdikinden çok daha az teknik olanaklar bulunduğunu düşünecek olursak, epeyi bir uğraşıldı o işte. Onun için özellikle SALT'tan Meriç Öner çok ciddi bir biçimde yardımcı oldu. Çünkü ciddi bir teknik destek ekibi gerekiyordu o işi yapabilmek için. Binlerce imge toplandı. Bu imgelerin hepsi de eleştirel bir ağın içinde bir araya getirildiler. Serginin kitabında belki bunu özetlemek daha kolay olur diye düşündük ve *Becoming Istanbul* adlı bir ansiklopedi hazırlamaya karar verdik. Tamamen İstanbul'a ilişkin önyargılarla dalga geçen, önyargıların maddeler halinde dile getirildiği eleştirel bir ansiklopedi oldu. Örneğin İstanbul'da apartman. Apartmana ilişkin her tür önyargı, Türkiye'de apartmanı kötülemeye yönelik yaygın bir biçimde

kullanılan kalıplar, bunların hepsi apartman maddesinin içinde ele alındı. Bütün ansiklopedi bir tür önyargılar ansiklopedisi gibi dersem yanlış bir şey söylemiş olmam. Türkiye’de ilk kez yapıldığını söyleyebilirim. Dünyada da bir benzeri olduğunu görmedim; zaten muhtemelen yapılamaz da. Çünkü dünyada İstanbul kadar hem yerli hem yabancı önyargının eksenini olmuş pek az yer var bildiğim kadarıyla. Böyle bir New York imgesi ya da New York İmgeleri Ansiklopedisi yapmanın o kadar kolay olduğunu sanmıyorum. Önce İngilizce ve Almanca olarak basıldı, orada satışa sunuldu.

EBF: Reşat Ekrem Koçu’nun ansiklopedi fikriyle bir ilişkisini kurdunuz mu? Orhan Pamuk, “Ansiklopedisi olan tek şehir İstanbul,” diyordu yanlış hatırlamıyorsam.

UT: Bilmem. Ancak Tokyo’nun bir ansiklopedisi var bildiğim kadarıyla. Bizim yaptığımızın Koçu’nun çalışmasıyla ilişkisi var mıydı? Bence ciddi bir biçimde ilişkisi vardı, çünkü Koçu’nun da yaptığı aslında bir popüler kültür ansiklopedisidir. İstanbul’un bir tarihsel topografya ansiklopedisi değildir. Evet, içinde öyle maddeler de vardır ama onların bile içeriğine biraz dikkatlice bakarsak, çok büyük bölümlerinin aslında İstanbul’un bir popüler kültür haritasını çizdiklerini görürüz. “Evine giderken balık götürenlerin balığını çalan kedi” diye maddenin bulunduğu bir ansiklopediden bahsediyorum. Kocamustafapaşa’da böyle bir kedi varmış. Şimdi onun bir ansiklopedide yer alması şaka gibi bir şey. Bizim ansiklopediyse, Koçu’nun yaptığının aksine, popüler kültürdeki çoğu kentsel kavrayışla dalga geçen bir metin oldu.

EBF: Koçu da dalga geçiyor ama.

UT: Koçu dalga geçiyor ama tabii ki bizim gibi eleştirel bir pozisyonu yoktu. Dahası, biz aslında o yargıların ne kadar tehlikeli önyargılar olduğunu da göstermeye çalışıyorduk. Yani onların hepsinin Türkiye’de olumlu gibi gözüken göndermelerinin aslında çok ciddi bir değişim korkusuna işaret ettiğini söylemeye çalışıyorduk. O yüzden de bence Koçu’nun yaptığından hem farklıydı hem de benzerliği vardı. Ayrıca Koçu ile aramızda yarım yüzyıldan fazla fark vardı tabii ki. Koçu’nun da hakkını yemeyeyim. O değişim korkusu vahimleşmeye zaten Koçu’nun ölümünden sonra başlamıştı.

O zaman sergi ve ansiklopediyi severek yaptık. O dönemdeki toplantılarımızı, maddeleri tespit ettiğimiz zamanı hatırlıyorum. Oturup hangi konularda madde yazalım, yazdıralım diye konuşulduğu zaman iş bir eğlence ve beyin fırtınasına dönüşüyordu. Bazen Vasıf Kortun ve Meriç Öner de bize katılıyordu.

Sergi sonra İstanbul'a da uyarlandı, SALT'ın Beyoğlu binasında yeniden sergilendi. O ansiklopedi Türkçe olarak tekrar basıldı. Çünkü Almanca ve İngilizceydi. İlginçti. Yurtdışında da bir ölçüde olumlu tepkiler aldı diyeceğim. Ama Alman Mimarlık Müzesi'nde de ortalık yıkılmadı. Bence çok daha ilginç tepkiler alabilirdi, çünkü Batılı önyargılarla da dalga geçiyordu. Türkiye'den çok daha fazla tepki alabilirdi, çünkü Türkiye'deki önyargılarla dalga geçiyordu. Onları eleştiriyordu. İki tarafta da öyle müthiş bir heyecanla karşılandığını söyleyemem. Ama tepkiler alındı. Dünyada pek çok yayın organı sergiden bahsetti. Almanya'yı aşan ölçekte bile sergiye ilişkin olumlu yorumlar oldu.

EBF: Bu yerli ve yabancı önyargılar konusunda birkaç örnek verebilir misiniz?

UT: Yanımda kitabın olması lazım. Keşke burada bir nüshası olsaydı.

EBF: Şimdi ben bunu bir yazımda da aslında dile getirmiştım. Türkiye'deki versiyonunda, Türkçe baskısında *Becoming Istanbul (İstanbullaşmak)* kitabının kapağı son derece yaratıcı tasarlanmıştı, modernist ya da postmodern bir kompozisyondu. İngilizce ve Almanca nüshaları ise sahte kufi motifleri içeren bir kapakla çıkmıştı. Mesela Türkiye'de avangart gibi duran bir kapak oraya giderken, sizin de belirttiğiniz çizgiden geçerken dönüştü. Bunu biraz açıklayabilir misiniz?

UT: Onların beklentileriyle dalga geçmek içindi bu. Türkiye deyince Avrupa'da kafalarda İslam dünyasıyla olan bağlantıların gündeme gelmesiyle dalga geçmek amacıyla kitap kapağı Bülent Erkmén tarafından öyle dalgalanan bir kufi gibi yapıldı diye hatırlıyorum. Hatta o kufi biraz da deforme olup kufi olarak kalmıyordu. Kufi bir yazı göndermesi bir tür bayrağa dönüşerek deforme oluyordu. Öyle bir göndermesi olduğunu düşünüyorum. Pek akıllı yatmayan biri var karşımda gördüğüm kadarıyla!

EBF: İkna olmamış biri diyelim isterseniz. Türkiye'den Avrupa'ya gelen birbirinden son derece farklı kategorilerdeki kültürel ürünleri her defasında Arapça yazı karakterleriyle egzotikleştirerek dolaşıma sokmak isteyen bir pazar var. Deneyisel elektronik müzik yapsanız, onu bile bir şekilde egzotikleştirmek isteyen, egzotik alımlamak isteyen bir çevre, izlerkitle ve aracı gruplar söz konusu.

UT: Daha kötüsünü söyleyeyim! Ayıp olacak ama bu Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı*'daki durumuna işaret eder.

EBF: Sadece tarihsel romanında değil, modern bireyin iç dünyasını tartıştığı *Yeni Hayat*'ın Amerika baskısında da kocaman kırmızı

türbanlı Hintli bir sihin fotoğrafı kapakta yer aldı. Gerçi daha sonraki dönemlerde Orhan Pamuk bu yöndeki uygulamaları bir dereceye kadar frenlemek istedi.

UT: Ama sadece kapak değil, romanın kendisi de aslında bu tür önyargıları kullanır. O oryantalist kavrayışı kullanır, ancak diyelim ki Avrupa’da kullanıldığı biçimde kullanmaz. Ama o oryantalist önyargılardan yararlanır. Onlarla bina eder romanı aslında. Dolayısıyla Bülent Erkmen’in yaptığı da ona benzer bir durumdu diyeceğim. Ne var ki bu çok tehlikeli bir entelektüel pozisyon. Çünkü “Gerçekten o önyargılardan sadece yararlanmak suretiyle bedavadan geçinmeyi mi hedefliyorsun, yoksa gerçekten o önyargılara yönelik eleştirel bir pozisyonun mu var?” gerilimi hep ortada kalır bu tür durumlarda.

EBF: Açıkçası, çoğu zaman bunların öyle risk alınarak yapıldığını düşünmüyorum. Duruma, zamana, bağlama göre değişen, çoklu kullanım imkânları sunan, pragmatik pazar taktik ve stratejileri gibi geliyor bana.

UT: Çünkü bu kararsız bir dengesizlik halidir ki tadında tutturabilme imkânı neredeyse yoktur. Bence Orhan Pamuk’ta da yoktu. Çünkü böyle yapınca hemen herkesin zihnindeki oryantalist önyargılara müracaat etmesini mümkün kılar. Bu mümkün kılma hali de sonunda eleştiriyor muyuz yoksa sadece varlığından yararlanıyor muyuz sorusunu açıkta bırakır.

EBF: Evet karmaşık bir durum. Elif Şafak’ın romanlarında ise doğrudan bir oryantalizm söz konusu. Bir *self-orientalization* ve bunun metalaştırılması ve pazarlanması sürecini iyi yönetiyor.

UT: Bu Elif Şafak’ta daha da belirgin.

EBF: Evet evet.

UT: Hatta Elif Şafak’takinin bence eleştirel bir dozu filan da yoktur. Yazarın hakkını yemeyeyim ama...

EBF: Orhan Pamuk ne yaptığının farkında. Bir taraftan edebiyat kuramlarından haberdar ve bunu kendi yaratıcı yazarlık sürecinde iyi kullanıyor. Diğer taraftan, ürettiği metinleri pazarlarken mevcut kültürel önyargı ve klişeleri çok iyi analiz ediyor; hem hangi pragmatik strateji ve taktiklerle nereye kadar kullanabileceğini, yerli ve yabancı yayınevlerinin ve okuyucu kitlesinin beklentilerinin neler olduğunu iyi hesaplıyor, kullanılıyor hem de onları eleştirmeyi, onlarla dalga geçmeyi biliyor. Her defasında bir yenilik icat ederek herkesi de şaşırtıyor. Sürekli doğru zamanda, doğru yerde, doğru kişilerle bir araya geliyor, temasa geçiyor, yaratıcı yazarlığını, kültürel sermayesini güçlü bir sosyal sermayeyle bütünüyor.

UT: Elif Şafak için aynı şey söylenemez.

EBF: Onun da romanlarının pazarlanmasında sosyal sermayenin işlevini kavramak ve kullanmak yönünde hiç geri kalır bir yanının olduğunu düşünmüyorum. Son derece stratejik davranıyor fakat Orhan Pamuk'un aksine onda naif, saf bir yan da var sanki. Gerçi Orhan Pamuk da kendini hem saf hem düşünceli bir yazar kategorisine yerleştiriyor.

UT: Elif Şafak hiç saf değil... Elif Şafak'a saf demem. Hayır, asla değil, o verili imkânları kullanıyor. Mevcut söylemleri roman yazmayı mümkün kılan birer zemine, fırsata dönüştürüyor.

EBF: Elif Şafak için naif yazar derken Orhan Pamuk'un "saf ve düşünceli yazar" tipolojisindeki kıyaslama üzerinden düşünüyordum. Elif Şafak yurtdışında oryantalist klişeleri pazarlama tekniği, sunum ve PR anlamında son derece başarılı; ayrıca güncel siyasi tartışmaları ve çelişkileri sonuna kadar kullanmayı iyi biliyor, havayı iyi kokluyor, pazar analizi ve maliyet hesaplamasını iyi yapıyor. Ermeni Soykırımını mı güncel konu, hemen üzerine atlıyor. Radikal İslamcılık veya Islamophobia'yla ilgili tartışmalar mı yükseldi, hemen oraya yöneliyor. Güncel olanı metalaştırma stratejisi anlamında bilinçli davrandığına hiç şüphe yok. Fakat bu kadar pragmatik ve pazar bilinci olan birinin, mistisizm üretimi ve tüketiminde, bilinçli bir üretici, satıcı ve tüketici olmanın ötesinde, inanmış gibi konuştuğu ve yazdığı zamanlar da var. Sözüünü etmiş olduğu mistisizme, anlattığı Doğu'ya ve aşka gerçekten inanıyor olabilir mi diye bazen soruyorum kendime. Çünkü bazen anlattığı öyküyle arasına mesafe koymayarak gerçekten coşkuyla inanır gibi konuşuyor ve yazıyor.

UT: Elif Şafak'ın bir ölçüde inandığı düşünülebilir.

EBF: Orhan Pamuk ise sadece satranç oynuyor. *Saf ve Düşünceli Romancı* kitabında iddia ettiği gibi her ikisinden de özellikler taşıdığından emin değilim; onun her şeyi strateji ve oyun gibi geliyor, en azından baskın olan özelliğinin bu olduğunu düşünüyorum.

UT: Orhan Pamuk'un, daha doğrusu, inanıp inanmamak diye bir sorunu olduğunu hiç sanmıyorum. Elif Şafak'ın gerçekten inandığına eminim. Ama sorun şu, onu naif olmaktan kurtarmıyor. İnanıyor olmak bir şeyi naif olmaktan uzaklaştırmıyor ki o roman yine naif olmaya devam ediyor bence.

EBF: Zaten inanmasını ve anlatımındaki duygusal yatırımı naiflik işareti olarak görüyorum. Yani dediği şeyi kavrayamama, tuhaf bir coşku ve taşkınlık haliyle sunma durumunu kastediyorum naiflik derken.

Fakat Elif şafak için sadece naif yazar dense, o da açıklayıcı bir şey değil, çünkü pazar, PR bilinci ve izlerkitle hesaplama stratejileri çok ysek. Ama mistisizm ve fazla şekerli ař konusundaki düşüncelerini öyle bir taşkınlık halinde metne aktarıyor ki insan düşünceli bir yazarın bunları söyleyemeyeceğini düşünüyor.

UT: Dünyanın her yerinde böyle eğilimler var. Ama bu olağan durum ortadaki sonucun cılızlığını gidermiyor. Elif şafak'taki mesele de bence böyle bir şey. Bir popüler romancı olarak evet önemsenebilir, evet dünyanın her yerinde böyle sayısız romancı var, ama Orhan Pamuk'u daha fazla mı ciddiye alırım? Evet, Orhan Pamuk'u daha fazla ciddiye alırım.

EBF: Bence yaratıcı yazarlık anlamında kıyas götürür yazarlar değil. Orhan Pamuk çok başka bir yerde duruyor. Türkçesinin melodik açıdan sağır olduğuna dair eleştirileri bir kenara koyarak söylüyorum, Orhan Pamuk çok dikkat çekici bir yazar; Elif şafak'la sadece pazar stratejileri konusunda bazı açılardan benzeşiyor.

Orhan Pamuk Türkiye'de Batılılaşmış bir aydını, yurtdışında ise neredeyse kavuklu, fesli Osmanlı paşasının modernize edilmiş halini temsil etmek için elinden geleni yaptı; sürekli kendini egzotikleştirerek sundu. Bu yönüyle sizin *Becoming Istanbul* kitabının kapağına benziyor. Burada postmodern bir grafik tasarımıyla, orada kufi karakterlerle çıkıyor. Aynı zamanda Ortadoğu'da sadece teröristlerin değil, Batılılaşmış ve yaşadığı toplumda kendini yalnız hisseden aydınların bulunduğunu görmek isteyenlerin talep ve beklentilerine de cevap veriyor.

Orhan Pamuk aynı zamanda edebiyat kuramı anlamında donanımlı bir entelektüel. Türkiye'de kimse tedavülden kalkmak üzere olan hayali bir Doğu'yu aynı derecede hayali bir Batı'ya anakronik bir şekilde onun gibi pazarlayamadı. Kimse aynı zamanda Avrupa merkezli tarihyazımını ve megalomanik iddialarını onun romanlarındaki gibi başarıyla problematize edip Çin, Hindistan ve Japonya gibi hayali Batı dışında kalan ülkelerde bu kadar okur kitlesine kavuşamadı. Kimse onun kadar, moda olan ya da bayatlamış mevcut kültürel paradigmaları son derece pragmatik bir şekilde kendi yaratıcı yazarlık deneyimini zenginleştirmek, beslemek ve de global PR'ını gerçekleştirmek üzere kullanmadı/kullanmadı. Orhan Pamuk her hareketinde sekiz adım sonra gelecek hamleyi gördü. İnsanların, özellikle de Batılı okurlarının önyargılarını hem şehvetle besledi hem de bunlarla dalgasını geçti. Türkiye'de milliyetçi saldırılara maruz kalışını bile bir fırsata dönüştürdü. İdeolojik gerilim

ve aidiyetler yüzünden kimse doğru düzgün metinlerini de tartışmadı; seri halde savunmacı güzellemler kaleme alındı. Her durumda kazanan kendisi oldu. Eh bize de artık Pamuk'un hem yaratıcı yazarlığını hem de pazarlamacılığını takdir etmek düşüyor. Tam bir Şark kurnazı. Orhan Pamuk kültür tarihi, edebiyat ve sanat sosyolojisi açısından çok zengin bir malzeme sunuyor.

UT: Bence de. Bir kere ne yaptığını bilmek gibi bir özelliği var. Gerçekten oturup hesaplanmış kitaplanmış bir üretim yapıyor. Konudan çok uzaklaştık ama şu anlamda konuyla da ilişkili: *Becoming Istanbul*'da bu oryantalizm meselesi bizim için de hayati nitelikteydi. Deyim yerindeyse biz oryantalizmi de oksidentalizmi de dalga konusu yaptık. Yaptığımızı sandık, yapmak istedik. Ne kadar başardık, o ayrı bir sorun. Ama amaçladığımız oydu. Oksidentalizmi de sarakaya aldık. Maddelerin önemli bir bölümü oksidentalizme yönelik eleştirilerdi. Örneğin “çarpık kentleşme” diye bir şeyden konuştuğumuz zaman hiç kuşkusuz göndermemiz Batı'da çarpık olmayan kentler vardır şeklindedir. Dolayısıyla orada düzgün olan burada çarpık oluyor biçimindeki o düşünme biçimine eleştiri getirmek istiyorduk. Belki onlar oryantalizme getirilen eleştirilerden daha bile başarılı olmuştur. Çünkü karşı-oryantalistik eleştiri diyebileceğimiz şey o kadar çok yapıldı, o kadar çok yapıldı ve dünyada o kadar çok örneği var ki, sergide bizim yaptıklarımıza sıra bile gelmez. Oysa oksidentalist önyargılara saldırmak için hâlâ daha fazla şans var. Onun üzerine daha çok konuşma imkânı var gibi geliyor bana.

EBF: Oksidentalizm mimarlık dünyasında kimler tarafından, nasıl temsil ediliyor?

UT: Türkiye'de mimarlık sahnesinde bugün bile varlığını sürdüren bir şey var. Sözgelimi, “Anlamadan taklit ediyorlar, Batı kaynaklarından bakarak bina yapıyorlar; bizim başka bir kimliğimiz var, o bozuluyor; kentimizin kimliği bozuldu.” Bunların hepsi aslında oksidentalist önyargılar. “Anlamadan taklit ediyorlar,” deniyor. “Neyi anlayacaklar? Yapılanların ardında anlamaya değer olan ve o gördüğümüzden daha derinlikli bir şey var da insanlar onu mu kavrayamıyorlar?” diye sormak gerekiyordu ve sormaya çalıştık.

EBF: Onlar da aynı soruyu soruyor ve cevap olarak evet diyorlar. İlginç bir biçimde bunun bir tarafı özcülüğe dayanıyor. Kültürel repertuar anlamında neredeyse sabit, mutlak bir içerik ve bunun uzantısı olarak form fikrine inanılıyor. Diğer taraftan mimarlar kendi kendilerine empoze ettikleri bir özcülüğün paradoksunu yaşıyorlar. “Biz özünde farklıyız” söylemi.



Işık Üniversitesi Mimarlık Fakóltesi'nde bir konuşma, 2015.

UT: Her seferinde, “Bizi biz kılan o özün yansıması olan biçimler vardır,” biçimindeki inanç ve beklentiyle yüzyüze kalırız. Bu yüzden Türkiye’de mimarlık düşüncesinin önemli bir bölümü oksidentalisttir zaten. Kente ilişkin beklentilerin, mimarlığa ve mimara ilişkin beklentilerin büyük kesimi oksidentalisttir. Muhayyel bir Batı’da olması gerektiğı gibi olmasını bekleyip de olmama/olmadığını düşünme halidir Türkiye’de mimarlık düşüncesinin önemli bir bölümü. Bir Batı tahayyül edilir. Orada bazı işler muhayyel bir biçimde iyi yürüyorlardır ve onlar ne yazık ki Türkiye’de öyle iyi yürümüyorlardır. Bunu söylerseniz ve bu Türkiye’de mimarlık eleştirisi olur, kent eleştirisi olur çıkar. Her çeşit eleştirel pozisyonu bu tanımlar. Meltem Ahıska’nın deyişiyle “oksidentalist (garbiyatçı) fantezi”... Muhayyel bir Garp’ta var olduğuna inandıklarımızı burada özleme hali diye söyleyebilirim. “Burada olsa ne iyi olurdu,” deme hali.

EBF: Oksidentalistliğin Batı karşıtı olan bir boyutu ve yorumu da var ama bunu şimdilik bir kenara bırakalım. Peki, oryantalist önyargılarla muhafazakârlık ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Türkiye’de muhafazakâr karşı-oryantalistik yaklaşımın yeni bir uzanım ve yayılımı olduğunu düşünüyorum. Burada muhafazakârlar

bir taraftan oryantalist önyargılardan şikâyetçi gibi gözükürler, ancak aslında oryantalizmi yeniden üretirler. İslamcı muhalefetin içinden konuşanlardan bazılarına neredeyse ne eleştiri yöneltseniz, size hemen, oryantalist bir yargıyla konuşuyorsun diye bir karşı çıkış gelebilir. Bu bir taraftan oryantalizmi problematize etmeye yönelik bir arayışa işaret eder, ama öte taraftan oryantalizmi var eden temel argümanlarla da hiçbir biçimde problemi olmayarak konuşur çoğu muhafazakâr. Doğu-Batı, İslam-Hıristiyan, biz-onlar yarılması tartışmasız bir veri olarak alınır, olsa olsa tarifi değiştirilmeye çabalanır. Örneğin, “Bizim özümüz farklı, biz başkayız, onlar başka,” diye akıl yürütmek gayet yaygındır. Bu durumda itiraz sadece “Biz başkayız, ancak başkalığımız Batılıların bizi anlattığı gibi değil, bizim kendimizi tanımladığımız gibi,” diyerek inşa edilir. Oysa karşı-oryantalistik eleştiri her şeyden önce ve ancak Doğu-Batı, biz-siz vs. gibi dikotomik tahayyüller, ötekileştirmeler terk edilerek yapılabilir.

EBF: Bir yönüyle Arif Dirlik’in *self-orientation*, kendini-doğulaştırma, kendini-egzotikleştirme dediği şey...

UT: Evet. Dolayısıyla bu tavır sonunda muhafazakâr düşünceyi Türkiye’de oryantalizmin en güçlü destekçisi yapar. Hatta Türkiye’de kendisini muhafazakâr zannetmeyenler bile aynı tuzaktan kurtulamaz ve o yola girmek zorunda kalırlar. Ancak temelde Türkiye’de muhafazakâr düşünce gerçekten de oryantalizmin ta kendisidir, çünkü kendisini oryantalleştirir ve oryantalistleştirir. Ama öte taraftan son yıllarda öğrenilmiş bir oryantalizm eleştirisi ya da oryantalizmi bir tür küfre dönüştürme hali de söz konusu. Birine oryantalist demek ona “Sen Batılılaşmış bir aydınslar,” demek anlamına gelir.

EBF: Yabancılaşmaya işaret eder. Evet.

UT: Ya da o terim yabancılaşmayla itham etme aracı olarak kullanılır. Ama bu herkese karşı kullanılabilir. Türkiye’deki muhafazakâr olmayan düşünceye muhalefet ortaya koymak için de geçerlidir, bir Amerikalı veya Avrupalı’ya karşı da geçerlidir. Yani birisini Doğu’yu anlama iktidarında olmayan Batılı diye itham etmek için de kullanılabilir; bir Türk’ü veya Müslüman’ı Batılılaşmışlıkla, Batılılaşmacılıkla itham etmek için de pekâlâ kullanılabilir.

EBF: Özellikle sonuncu dediğiniz kastediliyor. Psikolojik manada yabancılaşma kastedilmiyor. Kültürden kopuş vurgulanıyor. Bir bütünden, kültürden kopmuş olma, farklılaşma.

UT: Muhafazakâr terminolojiyle söyleyecek olursak özünden kopma. Bir öz var ve o özden giderek uzaklaşma hali.

EBF: Öz kùltürün merkezinde de bu eleştiriyi yapan kişi bulunuyor. Yabancılaőmanın ve sapmanın boyutunu ve derecesini kendi durduğu hayali noktaya göre tanımlıyor.

UT: Hem kùltürel özden konuşulur, hem de Edward Said'in düşün-
cesine bütünüyle katılmaktan pekâlâ söz edilebilir. Fütursuzca Said
argümanları kullanılabilir. Hatta giderek böyle bir akademik güzergâh
bile doğar. Muhafazakâr eleştirelliğin yakın zamana kadar akademik
boyutu pek yoktu. Ama artık akademik veya pseudo-akademik boyu-
tu da var. Türkiye'ye özgü bir mesele olduğu kanısında değılim. Ana
yaklaőımıysa Doğu-Batı yarılmasının kendisiyle hiç uğraőmamaktan,
sadece ikisinin de aslında eşdeğer ve aynı saygınlıkta olduğunu, olması
gerektiğini iddia etmekten öteye gitmez. Ali şeriatî'nin yazdıkları bun-
dan çok farklı mı dersek, değıldir. "Doğu da Batı kadar hatta daha da
değerli. Ama Doğu başka, Batı başka; biri diğerine dönüşemez," diye
konuőabilme hali. Buysa çok yaygın bir acıklı düşünme formuna işaret
ediyor. Neredeyse tek görevi belki de Şunu söyleyebilmek: "Batı'ya eş-
değer bir Doğu vardır, ama hakkı yenmiőtir." Said'e müracaat etmenin
bu düşünce içindeki tek sağlam gerekçesi o hakkını yeme konusuna bir
açıklama getirmesi. Ardından da hemen Şu gelir: "Hakkı yenmeseydi,
kazaya uğramasaydı Doğu bugün bambaşka bir konumda oldurdu."
Oysa gerçekten radikal bir açılım imkânı, dünyanın yalın bir ikiye ya-
rılmayla kavranamayacak kadar büyük çeőitlilikler içerdini ve hiçbir
toplumun ve kùltürün sabit bir özünün olmadini fark ederek doğabilir.
"Hakkını yediler" savıysa çok çocuksu bir iddia. Said'in böyle bir mağ-
duriyet söylemine altlık yapılması açıkça acıklı.

Tarih Vakfı, SALT Galata

EBF: Akademik hayatınıza paralel gelişen bu sergi deneyimlerinin
sizin entelektüel ilgilerinizin őekillenmesindeki rolü üzerinde durabilir
misiniz?

UT: Sergi konusunda yaptıklarımın şöyle ikili bir boyutu var. Bi-
rincisi, onlar kendileri olarak da sevilerek yapılabilecek akademik iş-
lerdi. İkincisiyse, akademik yaşamın içindeki dalgalanmalarda ve katı-
laőmalarda nefes almayı sağlayan birer imkândı. Akademya Türkiye'de
zaman zaman o kadar sıkıcılaőır, o kadar sıkıcılaőır ki insan kendini
boğulmuő gibi hisseder. Sergi yapmak, ben bir hava alayım şurada, hadi
kapının önüne çıkayım duygusu verir insana. Bir kere o iyi gelir. İkinci-
si de bir konuyu topluca, kapsamlı ve uzun bir kronolojik veya tematik

aralıkta düşünme imkânı sunar. Sözgelimi Habitat için yaptığım sergiyi hatırlıyorum. Habitat'ta oturup bütün bir Türkiye barınma tarihinin öyküsünü yazmak zorunda kaldım. Sergi söz konusu olmasaydı herhalde yazmazdım. Niye yazayım ki ortaçağdan başlayarak Türkiye'deki barınma alışkanlıklarının tarihini? Bu kadar uzun erimli ya da bu kadar uzun aralıkları ele alan tarih anlatıları kurmaya benim hevesim de yok zaten. Ama bir yandan da düşünecek olursak, bu gibi geniş ölçekli öyküler hayati bir anlam taşıyorlar. Hele bunlar barınma bağlamında Türkiye'de o dönemde ve hâlâ çok güçlü biçimde egemen olan görüşle didişmek isteyen biri için özellikle anlamlı olabiliyor. Konut tarihi ben- ce bu ülkede ağırlıklı olarak bir estetik gerçekliği anlatma eğilimindedir. Neredeyse "Türklükle özdeşleştirilmiş bir konut mimarisi gerçekliği var, üstelik o mimari nefaseti olan bir üründür," biçiminde konuşuluyor. Şimdi bunu böyle anlatmak benim bir gün bile aklımdan geçmeyen bir şeydi ve zaten bu türden anlatılara gençliğimde yaptığım çok erken birkaç denemem haricinde ilgi duymadım. Hep barınma kültürü üzerinden konuşmayı tercih ettim. Mimari üzerinden konuşmaktan çok mimarinin bir sahne oluşturduğu gündelik yaşam pratiklerini anlatmak istedim. Çünkü anlatılmayan oydu genellikle. Hep anlatılan, bu binaların ne kadar güzel, ne kadar işlevsel olduğu, ne kadar hepimizin kimliğini ifade ettiği. Ama o konutlarda nasıl yaşanırdı meselesi üzerinde konuşmaya kimse tenezzül etmiyordu ve hâlâ da büyük ölçüde etmiyor diyebilirim.

EBF: Tenezzül mü etmiyorlar, akıllarına mı gelmiyor, bunu analiz edecek analitik araçları mı yok veya böyle bir akademik kuramsal hazırlığı mı göze alamıyorlar?

UT: Aklına bile gelmiyor. Ancak öte yandan tenezzül de etmiyor. Aklına gelmiyor, çünkü birincisi, üzerinde çalışmak ayrı bir yabancı literatüre başvurmayı gerektirir. Yani Türkiye'de alıştığımız kaynakları kullanmak suretiyle yapılacak bir şey değil. Domestisite tarihi Türkiye'de yeni başlayan bir akademik alan. İkincisi, bu alan teorik açmazlar da oluşturuyor. Onlarsa görmezden gelmeyi zorunlu kılıyor. Görememe halinden daha fazla, öyle bakmaktan kaçınma halinden konuşuyorum. Türkiye'deki değişim süreçleri barınma bağlamında şöyle bir açmaz üretir: "Çok güzel, kimlikli, özümüzü temsil eden evlerimiz vardı, ama içinde yaşadığımız hayat aslında pek de çağdaş değildi." Önceleri bu Batılılaşmacı yaklaşımın bir tür yansımasıydı. "Yere oturduk, yemeğimizi yerde ve elle yedik." Şimdi bu uzun bir dönem boyunca Türkiye'de pek çok kişi için rahatsız ediciydi. Bir grup Türk'ün

bunlardan kurtulmak ve yeni bir gündelik yaşam rafınmanı sistemi kurmak istediği bir dönemde, kalkıp da eski gündelik yaşam pratiklerini anlatmak kimsenin hoşuna gitmiyordu. Bir de idealize edilmiş bir Batı domesticitesi imajı var. Sanki dünyanın başka yerlerinde herkesin yatak odası, oturma odası, çalışma odası, giyim odası vardı da 16. yüzyılda Osmanlıların yoktu zanneden bir düşünsel atmosfer var. Kısacası geç 19. ve 20. yüzyıllarda, yepyeni bir domestik kalite ideali kurarken geçmişin kalite ideallerini araştırmak, en azından heves edilecek bir şey değildi. Böyle olunca da gündelik yaşam pratikleriyle geleneksel konut mimarisi arasındaki ilişki itinayla koparılmıőtı.

EBF: Burada geliştirilen utanma kodunun da ciddi bir rolü var. O durumla yüzleőmek, onun üzerine düşünmek mahcubiyete yol açıyor.

UT: şÖyle söyleyeyim, bir arkadaşımın babasından aktardığı güzel bir anekdotu hatırlıyorum. Babası 1930’larda ailesiyle İstanbul’da ahşap bir evde otururmuő, ama arkadaőlarına ahşap bir evde oturduğunu söylemezmiő utandığı için. Değişim idealize edildiğinde böyle bir utanç da üretir. Deđiőememek utandırır. Üstelik değişim hemen daima kendi özgöl maddi araçlarıyla mümkündür. Onlara sahip olmayan derin bir yoksunluk duyar. O yoksunluğu yaşayan için bu vahimdir ama aynı zamanda onu tarihselleştiren için de besbelli ki vahim. O yoksunluğu bir türlü aőamadıđını düşünen, yeni barınma biçimleri edinmek isteyenler aynı zamanda da kurtulmak istedikleri eski domesticitenin mekânlarını sevmek istiyorlarsa, içinden çıkılmaz bir ikilem yaratırlar. Barınma kültürünün Türkiye’de histori-yografik anlamda gündeme gelmeyişi böyle bir ikilemden kaynaklanıyor. Sadece değişimi olumlayanlar değil, muhafazakârlar da bundan kurtulamaz. Onlar da tüm muhafazakâr iddiaların aksine, evlerinde sızdırmaz pimapen pencereler, merkezi ısıtma, yatak odasının yanında banyo ve tuvalet gibi olanakları talep ederler. Bunları içermeyen konuttan doğal olarak kaçarlardı. Sonra da herkes el-birliğiyle geleneksel konutun erdemlerinden konuşur durur. Oysa domesticite tarihini yazmak demek muhayyel erdemlerden değil, olağan gündelik yaşamdan konuşmak demektir.

Örneğin, çoğu zaman Japon evi üzerine yazanlar, Japon barınma kültüründen özerk bir saf arkitektonik konuttan bahsettikleri kadar, domesticiteyi eksene alarak da konuşurlardı. Mimarlık tarihçisi, Japon evini sadece bir estetik gerçekliymiő gibi anlatır, ama aynı zamanda onun gündelik yaőamla ilişkisini kurmak zorunda da hisseder. Türkiye’deyse o yol pek çiđnenmemiő, daha doğrusu sevilmemiő bence. Ben zaten

öyle anlatmak gerektiğini düşünüyordum, ama sergi gündeme gelmeseydi bunu asla yazmazdım muhtemelen. Hele bin yıllık tarihini asla yazmazdım. Sergi nedeniyle o kadar çok problem üzerinde düşünmek zorunda kaldım ki, sergiden başkaları ne anladı bilmem, fakat ben çok şey öğrendim. Köy evi üzerine konuşmak söz konusu oldu, örneğin. Şimdi ülkemizde 16. yüzyıldan kalma bir köy evi yok ki. Kaçınılmaz olarak belgeye başvurmak zorunda kaldım. Neredeyse başka metinlerin içinden barınma kültürünü ve hatta arkitektoniği söküp almak gerekti. Konuyu sevdiğim bir puzzle gibi niteleyerek çalıştım. Aynı yaklaşım Sedat Hakkı Eldem ve Turgut Cansever sergileri için de geçerliydi. Hepsi de beni o konuyu epeyi kapsamlı düşünmek zorunda bıraktı. Sergi olmasaydı o konuyla ayrı biçimde ilgilenmezdim. Çok daha parçasal ilgilenirdim, doğrusunu söyleyeyim. Beni daha bütüncül bir Sedat Hakkı Eldem düşünmek zorunda bıraktı. Ondan önce zaten Sedat Hakkı Eldem üzerine yazmıştım, ama o güne kadar hiç farkına varmadığım, belge yokluğundan ötürü zaten yazma ihtimalim de olmayan şeyleri yazabilir hale geldim, sözgelimi. Evrakına, büro malzemesine, görsel belgelerine ulaştık ve kavrayışımı geliştirmek bağlamında bu bir tür dolaylı zorlama oldu.

EBF: Bir çeşit doping işlevi de görmüş aynı zamanda.

UT: Aynen. Üstelik hızlı yapmak gerekiyordu. Ve bunu müthiş bir hevesle yaptık. O programlar içinde yer alan herkes hevesle yaptı. Serginin böyle bir heves tırmandırıcı tarafı da vardı. Aynı şeyi Edhem Eldem'den de duyduğumu hatırlıyorum.

EBF: Sedat Hakkı sergisinde Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki öğrenciler de çok heyecanlanmışlardı.

UT: Bir de popüler bir şey yapmanın başka bir eğlenceli boyutu vardır. Ürünü hemen ortaya koyarsınız, görünür.

EBF: O sergilere popüler demek, özellikle de çıkarılan kitaplarla birlikte düşünüldüğünde ne kadar mümkün bilemiyorum.

UT: Popülerlik şöyle bir şey. Hemen duyulur, görülür, ona yönelik tepkiler en geniş toplumsal yayılımla alınır. Oysa Türkiye'de bir şeyi yayınladığınız zaman bunun onu sokağa atmaktan farkı neredeyse yoktur. Farkına varılamayabilir, varılsa da dile getirilmeyebilir. Ama sergi öyle değil. Herkes gelir, görür. Herkesin bir fikri vardır, onun hakkında konuşurlar, diyalog ortamı bile doğar. Beğenen olur beğenmeyen olur. Tepki almak hep özlediğim bir şeydir gerçekten. Türkiye tepki verme ataleti olan bir ülke. Sergi bunu bir ölçüde aşmayı sağlar. Edhem

Eldem'in anlattığı bir anekdot var. Birisi ona "Tarihi halka indirmek lazım, herkesin ilgilenmesini sağlamak lazım," diye konuşuyormuş. Edhem Eldem de "Ne yani, sergi mi yapalım?" demiş. O sırada Edhem Bey arka arkaya her yıl sergiler yapan biriydi. Popülerlik denince ben de kendimle böyle dalga geçebilirim. "Ne yani, sergisini mi yapalım?" Sergi insana kendisini kamu yararına çalışan bir figür gibi hissettirir. Sergi küratörüyken, sanki bir oyunun jönüymüşsünüz gibi gelir insana. Bir kitapta, bir sempozyumda, konferansta başınıza pek gelmeyecek bir şey bu. Sergide öyle bir tuhaf boyut vardır. Açılışı olur vs., bir kamusal olaya dönüşür.

EBF: Kamusal olay boyutu var, bu boyutun belirli bir zaman dilimine sıkışma ve geçicilik durumu da var şüphesiz ama bu sergiler aynı zamanda hatırlanan, referans verilen sergiler oldular. Kültür endüstrisinin olağan tüketim ürünlerinin ötesine geçtiler.

UT: Değillerdi tabii. Yoksa o kadar hevesli olunmazdı. Ama ne diyeyim, bir tür popülaritesi de oluyordu. Bu popülariteyi popüler kültüre eklemlenme bağlamında popülarite değil de, kamusal bilinirlik anlamında popülarite olarak düşünmek lazım.

EBF: O popülarite tartışması üzerinden tekrar gidecek olursak, sergi mekânı, sergi izleyici kitlesi, çıkan kitaplar, hedeflediği insan profili vs. anlamında aslında elitist bir sergiydi.

UT: Bence fazla bile elitisttiler. Bence son yıllarda Türkiye o tür sergiler yapmayarak çok şey kaybetti. Gerek Tarih Vakfı gerekse Osmanlı Bankası ciddi kitapları olan anlamlı sergiler yaptı o dönemde. Gerçekten söyleyecek sözleri olan sergilerdi onlar. Şu anda SALT aynı görevi yapmıyor sözgelimi. Böyle sergiler gerçekleşmiyor, katalogları yok, kitapları yok. Çoğu durumda tasarımcıları yok. Halbuki onların neredeyse zorunlu olarak kitapları vardı. Hepsi çok da kalıcı oldular bence. Doğrusu o güzergâhın kapatılmasından yana değilim. Tam tersine, büyük kayıp olduğunu düşünüyorum Türkiye için.

EBF: O güzergâhın kapatılması süreci nasıl gerçekleşti? Hangi faktörler ve kimler rol oynamış olabilir?

UT: Birkaç etmen oldu. Birincisi, Tarih Vakfı desteğini yitirdi. Tarih Vakfı bir dönemde bu işleri doğrudan doğruya devlet desteğiyle yapılabiliyordu. Bunları yapsın diye merkezi yönetimden kaynak aktarıyorlardı. Bütün sergiler öyle gerçekleşti. Hatta Orhan Silier'e bunu eleştirdiğimi hatırlarım. Vakfın o dönemde CHP ile doğrudan doğruya ilişkileri vardı. Dolayısıyla CHP hükümetleri Ankara'da olduğu müddetçe bu tür

entelektüel etkinlikleri yapabilmek için Tarih Vakfı'na epeyi bir destek geldi. Ben de o zaman Orhan Silier'e "Bir partiye bu kadar fazla eklemlelerseniz, gelecekte bütün düşmanlıkları da üstünüze çekeceksiniz. CHP'nin ta kendisi gibi gözükmeye başladınız," dediğimi hatırlıyorum. "Başka bir hükümet geldiği zaman Darphane'yi de elinizden alacaklar," bile demiştim. Doğal olarak burası Tarih Vakfı diye bakmayacaklar, CHP'nin yan organı diye bakacaklardı. İşin acıklı tarafı, CHP'nin yan organı değillerdi, ama görüntü oydu. Bunu söylediğimi hatırlıyorum ve öyle de oldu. O kaynaklar bitti. İktidarla TOKİ üzerinden bağlantılıydılar. TOKİ doğrudan doğruya merkezi hükümetin bir kurumu olarak onlara parasal imkân sağlıyordu. Bunların hepsinin altı oyuldu. Çok da yazık oldu.

EBF: TOKİ desteğini biraz açabilir misiniz?

UT: TOKİ'nin o sırada başında Yiğit Gülöksüz vardı, hatırladığım kadarıyla. 1996'daki Habitat sergileri onun sağladığı imkânlarla yapıldı. Dünya konut ve yerleşme konferansı olan Habitat zaten Türkiye'de düzenleniyordu ve TOKİ düzenleyici kurumdur. Ondan önce Vakıf'ın *İstanbul* dergisi de benzer imkânlarla çıktı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi CHP ile, o zamanlar SHP ile karakterize oluyordu. *İstanbul* dergisi onun tarafından finanse ediliyordu bildiğim kadarıyla. Habitat'ın beyni ve Vakıf'ın o zamanki başkanı İlhan Tekeli, Yiğit Gülöksüz'ün yakın arkadaşıydı, hepsi ODTÜ çevresindendi. Bütün bu imkânlar ülke ortamındaki değişen siyasal ağırlıklarla birlikte ortadan kalktılar. *İstanbul* dergisi çıkamaz oldu. Aynı şekilde TOKİ artık Tarih Vakfı'na para vermez oldu. Onun kendi ajandası olan yandaş kuruluşları var; Tarih Vakfı'na para verecek hali yok. Ama bu büyük bir zarar mı oldu? Bence Türkiye kültür tarihindeki en ciddi yıkımlardan biri oluştu. Hiç tereddütsüz söyleyeyim, CHP ile eklemelenmiş olma imajı doğuyordu ama onun karşılığında Türkiye'de uzun süre yapılamayacak ve yapılmamış bir kültürel etkinlikler bütünü de mümkün oluyordu. Kapandı gitti. Tarih Vakfı kapanmadı ama o projeleri yürütecek imkânları kalmadı.

Osmanlı Bankası, daha doğrusu Garanti Bankası ise büyük ölçüde Vasıf Kortun'un çabasıyla tekil ve merkezi bir kültürel kurumlaşma paketi oluşturma yoluna gitti. Bir İngiliz kültürel planlama firmasıyla konuştular. Bildiğim kadarıyla Vasıf Kortun'un önerisi üzerine bu kişiler Türkiye'ye geldiler. Burada görüşmeler yaptılar ve Garanti Bankası'na bağlı olan farklı üç kültür kurumunu tek bir SALT bünyesinde topladılar. Oysa önceden Beyoğlu'nda yerleşik Platform diye bir kurum vardı ki o

doğrudan doğruya Vasıf Kortun'un denetimindeydi. Sima Benaroya'nın yönetiminde olan Osmanlı Bankası Müzesi ve Arşivi vardı; onun gündemi tarih sergileri yapmaktı. Bir de tasarım etkinlikleri düzenleyen Garanti Galerisi vardı ki Türkiye'nin tek tasarım ve mimarlık sergileme kurumuydu. Garanti Galerisi ortadan kaldırıldı, Platform ortadan kaldırıldı, geriye SALT kaldı. SALT da Vasıf Kortun tarafından yönetilir oldu. Vasıf Kortun yeni kurumu kendi ajandası ve tercihleri neyse o doğrultuya yöneltti. Vasıf öncelikle güncel sanatla ilgilenen biri. Tasarım herhalde onun için çok da önemli olmadığı için tasarım galerisini ortadan kaldırdı. Tasarım sergisi neredeyse hiç yapılmaz oldu. Mimarlık sergisi de öyle. Veya eski sergileme ve sergileştirme yaklaşımları değişti. Arşiv sergileri denebilecek nitelikte, malzeme ve birikim tanıtımını eksene alan ve özellikle Türkiye konularına yoğunlaşan sergiler yapmaya başladılar. Yabancı-yerli ayrımı yapmayan ve kendi içeriğiyle olduğu kadar tasarımsal bir söz de söyleyen sergileri bıraktılar. Oysa Garanti Galerisi öyle sergiler yapıyordu.

SALT bambaşka bir kültür güzergâhına, güncel sanata doğru gitti. Güncel sanata doğru gidince zaten mimarlık sergisi için, mizah tarihi sergisi için, tarih sergisi için pek zemin kalmadı. Bu yanlış mı? Bence yanlış oldu. Vasıf Kortun bu bağlamda belki güncel sanat alanında önemli denebilecek bir yol açılmasını sağladı, ama açılmış olan başka bir yolu da kapattı. Yazık etti. Banka bu kaynakları daha dengeli olarak kullanabilirdi. Hepsini birden pekâlâ yürütebilirdi. Bankanın kaldıramadığı yükler filan değillerdi. Banka yönetiminin böyle bir şikâyeti de bildiğim kadarıyla yoktu. "Ben bu yükü kaldıramıyorum, bu kadar çok kültür etkinliğini yapamam," demiyorlardı.

EBF: Vasıf Kortun ve ekibinin SALT bünyesinde oluşturmaya çalıştıkları bir tasarım ve mimarlık arşivi de var. Vasıf Kortun'un mimarlık tarihine olan ilgisi ve katkısı çok ciddi bir şekilde devam ediyor.

UT: Hatta o alana bayağı iyi bir destek verdiler. Türkiye'deki tek mimarlık ve tasarım tarihi arşivini kurdular. Evet, bir taraftan bir imkân kapandı, ama diğer taraftan başka bir imkân açıldı. O açıdan düşünecek olursam şapka çıkarmak zorundayım. Gerçekten bir mimarlık ve mimarlar arşivi oluşturdular ki SALT'ın bu anlamda Türkiye'deki tek kurum olduğu söylenebilir.

**MİMARLIK SORUNSALLARI VE
MİMARLIK TARİHİ TARTIŞMALARI**

1. Güncel Mimarlık Pratiği: Mimarlar, Mimarlıklar, Diğer Mimarlar ve Diğer Mimarlıklar

Star Mimarlığı

EBF: Star mimarlığı kavramı üzerinde ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyordum. Türkiye’de bu kavrama karşılık gelen mimarlar kimler?

UT: Star mimarlığından konuşmak starlığın tarihini konuşmadan olacak gibi değil. Starın çok kısa bir geçmişi olduğunu düşünüyorum. Kabaca şöyle söyleyeyim, starın tarihi mimarlık bağlamında 20. yüzyılın başı Amerika’sından daha geriye götürülemez. Başka alanlarda starın tarihini daha geriye götürmek mümkün gibi geliyor. Tiyatrodan, oyuncu stardan söz ediyorsak, 18. yüzyıl İngiltere’sine kadar bence pekâlâ gidilebilir. Ünlü bir Shakespeare oyuncusunu hatırlıyorum, muhtemelen yeryüzündeki ilk star olarak nitelendirilebilir: David Garrick. Şöyle bir rolü var: “Bugün Garrick oynuyor,” dendiğinde tiyatro başka bir biçimde müşteri çekiyor, o oynamadığında başka bir biçimde. Starı ünlüyle ünlünün ürettiği arasındaki bağın içsel olma hali olarak tarif edebilirim. Dolayısıyla oyunu Ahmet’in oynaması başka bir şey, Mehmet’in oynaması başka bir şey. Böyle bir özdeşleşme halinin örneğin 16. yüzyılda olduğu kanısında değilim. Oyunu başka bir şey kılan biri olarak oyuncu... Böyle bir yücelik atfı bu. Starı, yaptığı her işi bambaşka kılma yeteneği olan, dolayısıyla performansı neredeyse bireysel kalitesinin ve kişiliğinin dışlaşması olarak anlatılacak biri olarak tarif edebilirim. Garrick onun için bana ilginç bir kişilik olarak gelir. Gerçekten de sokakta peşinden koşulan, kadınların aşk mektupları yazdığı bir kişilik. Bildiğimiz ünden farklı bir ün gibi geliyor bana. Mimarlık bağlamında ise bunu yıllar önce bir başka biçimde anlattığımı hatırlıyorum ki bu diğer starlar için de geçerli. Yaptığı her şeyin veya çoğu şeyin sansasyon olma hali olarak nitelendirebilirim starı. Oysa yüzyıllar boyunca sansasyonel bir etkinlikte bulunmamış sanatçılardan söz ederiz.

Michelangelo bile sansasyonel bir kişilik değildi. Michelangelo'nun nerede, ne yaptığı meselesinin sözgelimi zamanın Floransalıları ilgilendirdiğine ilişkin elimizde kanıt yok. Özel yaşamına dair birçok şeyi kuşkusuz biliriz. Türkiye'deki aynı dönem sanatçıları ve mimarları gibi az bilinir biri diye nitelendirilemez o, ama zamanında Michelangelo'yu eksen alan bir dedikodu zemininin bulunduğuna emin değilim. Sansasyon ve paparazzi bence modern star kimliğinin içsel parçalarını oluşturuyor. Bu nedenle de mimarlık bağlamında 20. yüzyıl başında Amerika'da ortaya çıkan bazı değişimler bana doğrudan doğruya bununla bağlantılı gibi görünür. Böyle bir şeyi şu sıralar yazdığım için bundan rahat söz edebilirim. Stanford White diye bir mimar biliyorum, 1906 yılında tiyatrodan, Madison Square Garden'da bir müzikal seyredirken bir koca tarafından vurulup öldürülecek. Çünkü koca eşiyle ilişkisi olduğuna dair duyum almış, ayrıca psikolojik açıdan sağlam olduğu da söylenmeyecek biri. Mimarı yakalıyor ve suratına üç el ateş ederek öldürüyor. Kâbus gibi, iğrenç bir şey. Ama sorun şu. O olaydan başlayarak Stanford White'ı eksen alan dev bir medyatik etkinlik gerçekleşiyor. Stanford White, Harry Kendall Thaw adlı koca ve Evelyn Nesbit adlı eşini merkez alan bir sansasyon ortamı doğuyor.

Yıllar önce şöyle bir şeye dikkat çektiğimi hatırlıyorum. Bundan yüzyıl önce de evlilik dışı ilişkisi olan mimarlar herhalde vardı. Hiçbirinin başına gelen şeyin ortamda sansasyon ürettiği söylenemez. Neden 20. yüzyılın başında böyle bir olay bütün New York'u sarsıyor? Hatta gazetelere göre yüzyılın cinayeti olarak nitelendiriliyor. Bugüne kadar süren uzanımları var ve oturup Google'a adını yazdığım zaman 249.000 civarında gönderme çıkıyor. Sayısız aşk cinayetinden ya da üçlü ilişkiden birisinin böyle ilgi çekebilmesi için burada hiç tereddütsüz bir starlık mekanizmasının çalışmaya başlamış olması gerekiyor. O noktadan başlayarak gerçekten de mimarların ününün kamuyu, mimar olmayanları, mimar camiasının dışında olanları ilgilendirmeye başladığını düşünüyorum. Dolayısıyla starlığın temel özelliği, o alanın içinde durmayanlar tarafından da konunun ilgilenilebilirlik boyutuna sahip olması. Mimarlık açısından özellikle böyle. Türkiye'de ise starlığın ortaya çıktığı noktanın 1990'lardan daha geriye götürülebileceği kanısında değilim. Türkiye'de ilk kez bir yapının mimarının adı kullanılarak reklamının yapıldığı örnek Behruz Çinici'ye ait. Ulus'taki bir konut sitesinin reklamını hatırlıyorum. "Ünlü mimarımız Behruz Çinici tarafından tasarlanan" şeklinde reklamı yapılmıştı.

EBF: Sene kaçtı?

UT: 1990'ların başı gibi bir tarih, tam hatırlamıyorum. Ondan geriye giden bir şey bulamayız. Dolayısıyla Türkiye'de star mimarlar için tarihsel bir eşik düşünüyorsak, bence bu reklam iyi bir başlangıç. Bir mülkü bir ünlünün adıyla satmak onu "lüks daireler" diye pazarlamaktan çok farklı bir şey. Yüzyıllar boyunca demeyeyim ama en azından erken kapitalist dönem boyunca Türkiye'de sektörün böyle bir halkla ilişkiler boyutu olmamıştı. Bu bence önemli bir dönemece işaret ediyor. Ondan sonraki dönemde gerçekten Türkiye'de artık dünyadaki benzerleri gibi mimar starlardan söz edebilir hale geldiğimizi düşünüyorum.

EBF: *Arkitekt* ve *Mimar* dergisinde binaları tanıtılan Erken Cumhuriyet Dönemi mimarları ve daha sonraki dönemde çalışmalarını sürdüren sözgelimi Sedad Hakkı gibi mimarlar ne tür bir ünü temsil ediyorlardı? Onların da bir tanınırlığı ve görünürlükleri vardı.

UT: Hiç kuşkusuz vardı ama ne Emin Onat'ın, ne Seyfi Arkan'ın, ne de Sedad Hakkı Eldem'in star olduklarını söyleyebilirim. Çünkü bunlar mimarlık camiasının dışına çıkıldığında meçhul insanlar haline gelirlerdi. Seyfi Arkan'ın önemli bir mimar olduğundan söz eden mimarlık dışı bir yayın hatırlamıyorum. Bunların o kadar dar bir çevrede ünleri vardı ki... Ve ünlerini, daha da ilginç, tasarımsal rollerine borçlu olduklarını da söylemek mümkün değildi. Özellikle Emin Onat'ın ve Sedad Hakkı Eldem'in ünleri büyük ölçüde öğretim üyeleri olmalarıyla bağlantılıydı. Yıllar boyunca onların şöyle bir tanınmışlıkları vardı: Örneğin, Emin Onat'ın İTÜ rektörü olarak tanınmışlığı mimar olarak tanınmışlığından daha önemliydi. Bunu nereden anlıyoruz diyorsak, yıllarca şaka gibi bir ifadeyi mimarlık camiası kullandı durdu.

EBF: Anıtkabir'in mimarları Doçent Orhan Arda ve Profesör Emin Onat ifadesi mi?

UT: Evet, Doçent Orhan Arda ve Profesör Emin Onat. Böyle bir dille konuşuyorsak, bir stardan konuşmuyoruz demektir. Statülerden, hiyerarşilerden, hatta akademik bile değil, bürokratik hiyerarşilerden konuşuyoruz demektir. Sedad Bey için bile bence böyleydi ki Sedad Bey onların arasında en ayrıksı kişiliklerden biriydi. En azından Sedad Hakkı'ya ilişkin dedikodular ortada dolaşırdı, kişiliğinin alışlagelmişin dışındaki özellikleri, küstahlığı, sarkazmı, matraklığı bir ölçüde gündemde yer tutardı. Ama mimarlık camiası dışında yer tutmazdı. Emin Onat için bu bile söz konusu değildi. O kuşaktan kime sorsanız alabileceğimiz cevap, "Çok iyi bir hocamızdı. Dersi çok iyi anlatırdı. Bize çok

şey öğretti,” biçimindedir. Ama Sedad Hakkı Eldem hakkında bir şey sorarsanız, en azından herkesin anlatacağı, kulaktan dolma ya da doğrudan tanıklık edilmiş anekdotlar vardı. Sedad Hakkı Eldem bir ölçüde çağdaşlarından farklıydı, ama bir star olduğunu söylemek bana mümkün gelmiyor. Seyfi Arkan için ise bu hiç söz konusu değil. Seyfi Arkan retrospektif star olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de bir de böyle retrospektif starlar var. Geriye dönerek star olarak inşa edilenler.

EBF: Bu starın menajerliğinin bir kısmını da siz yapmıştınız değil mi? Sizin daha önce kullandığınız metafordan hareketle söyleyeyim: Her şey bir gün siz kuyudan çıkarırken oldu.

UT: Evet, kuyudan adam çıkarmanın kötü tarafı budur. Gerçekten de Türkiye’de istemeksizin bu mekanizmaların içinde rol almaya başlarsınız. Bence bu tür pseudo-starlık mekanizmalarının kendisi ayrıca bir yorumu hak ediyor. Neden Türkiye böyle retrospektif star üretme konusunda çok hevesli sorusu sorulmaya değer bir soru. Öyle mimarlar biliyorum ki zamanında çok az önemsenmişlerdir, bugün birdenbire ünleri parlatıldı. Bunlara örnek de vereyim: 1950’li yılların Baysal-Birsel ortaklığını hatırlıyorum. Öğrencilik yıllarımda ben ikisi hakkında da tek bir iyi kelime duymadığımı büyük bir rahatlıkla söyleyebilirim. Bugün Baysal-Birsel, 1950’li yıllar modernizminin en önemli temsilcilerinden biri olarak nitelendiriliyor. Kuşkusuz böyle nitelendirilmesini olumsuzluyor değilim. Historiyografik keşif denebilecek bir süreci anlayabilirim. Geçmişte farkına varılmamış önemli aktörler keşfetmek ve gündeme taşımak mümkündür. Türkiye’deyse bu keşifle sınırlı kalmıyor ve...

EBF: Meslek gruplarının duydukları toplumsallık ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük bir ritüel icadıyla sonuçlanabiliyor.

UT: Evet. Şöyle söyleyeyim. Tapınmak için bir tanrıya ihtiyaç varsa, insanların o tanrıyı üretmelerinden kolay hiçbir şey yok. Dolayısıyla Türkiye mimarlık bağlamında tapınmak istiyor birilerine. Bu besbelli ki vahim bir ihtiyaç. Seyfi Arkan için bunun özellikle böyle olduğunu söyleyebilirim. İlk metni yazdığım zaman üzerine yazılmış bir metin hatırlamıyorum. Sadece bir tek dergide, Akademi’nin *Akademi* adlı dergisinde, onu kaybettiğimiz hocamız olarak anan bir sayfalık kısa bir metinden başka hakkında yazılmış yazı yoktu. Aynı insan son on yıl içinde başlı başına bir pseudo-star haline getirildi. Geçmişe şamil çalışan starlık mekanizmaları Türkiye’de harekete geçti ve Arkan’ı yeniden üretti. Ancak Arkan’ın önemini anlatmak, onu historiyografik olarak araştırma alanına katmak başka bir şey, onu tapınılacak bir kişilik yapıp Erken Cumhuriyet’in yüce

varlığı olarak anlatmak bambaşka bir şey. Türkiye’de acıklı olan o ki, yüce bir varlığa dönüştürmek için historiyoğrafik kimliğinin tırpanlanması, yok edilmesi diyeceğimiz bir süreç çalışıyor.

EBF: Günümüzdeki star daha rahat eleştirilebilir, hırpalanabilir, Erken Cumhuriyet mimarlık tarihyazımında üretilen kilit figürler daha dokunulmaz ve ikonografinin bir parçası olarak algılanırlar mı diyorsunuz?

UT: Çok doğru, böyle demiş oluyorum. Pseudo-starlar daha dayanıklı starlar oluyorlar gerçek starlardan. Gerçek star aleyhinde herkes konuşur. Zaten gerçek star bir tür günah keçisidir. Deyim yerindeyse Hristiyan inancındaki İsa’ya benzer. Bütün insanlığın günahını İsa’nın yüklediğine ve o yüzden hayatını kaybettiğine, çarmıha gerildiğine inanabilirsiniz. Dolayısıyla stara bir model arıyor olsaydım, gerçekten İsa modelini epeyi uygun bir metaforik örnek olarak verebilirdim. Tam da budur star. Bütün insanlığın yükünü ona yüklersiniz. Emre Arolat’ın Zorlu Center bağlamında başına geleni hatırlayalım. Türkiye’de imar kurallarıyla çelişen sayısız bina yapılıyor. Zorlu’da böyle bir sorun mu var? Emin değilim. Yolsuzluk bağlamındaysa Zorlu bence sıralamaya bile girmez. Türkiye’de yolsuzluk bağlamında düşüneceksek, belli bir boyuttan daha büyük hiçbir inşaat yolsuzluğa bulaşmamış olamaz. Türkiye’deki imar rejimi öyledir ki içinde yolsuzluk yapısal bir şekilde varlığını sürdürür. Yolsuzluk yapmadan Türkiye’de inşaat yapılamaz. Ama şimdi sayısız inşaata hiç saldırılmayıp bunların içinde sözgelimi Zorlu Center’ın eksen alınması, tereddüdümüz olmasın, Emre Arolat’ın bir star oluşuyla doğrudan doğruya bağlantılı. Hatta öyle bir bağlantı ki bu, Zorlu’nun hırpalanmasıyla Emre Arolat bir kez daha gündeme gelir ve yeniden star olarak var edilir. Emre Arolat diye bir star var olduğu için de Zorlu Center bir kez daha hırpalanır. Böyle bir fasit daire ilişkisinden söz etmek gerekir gibi geliyor bana. Zorlu’nun hemen karşısındaki iki parseldeki iki ayrı yüksek binaya ilişkin eleştiri okudunuz mu? Zorlu ciddi bir mimari ürün, öteki ikisiyse bence düzeysiz işler, yine de topun ağzına konmadılar. Tasarımcılarını yıldızlaştırmazsanız, onları da eleştiriye değer bulmaz, tartışmazsınız.

EBF: Biraz önce kutsallaştırarak düşünmeyi eleştiriyordunuz, şimdi de İsa örneğini veriyorsunuz. Emre Arolat gerçekten yıpratılmış, hakkı yenmiş olabilir ama siz de neredeyse adamdan bir efsane çıkaracaksınız veya efsane olarak inşa etmeye çok hevesli görünüyorsunuz.

UT: Öyle bir niyetim yok. Bu anlattıklarım benim starı nasıl algıladığıma ilişkin bir mesele değil. Anlatmaya çalıştığım, starın sanki top-

lumdaki tüm yanlışları bünyesinde toplayan ve saldırılmak suretiyle ortadan kaldırılacak biri olarak algılanması. Benim değil, toplumun ve meslek camiasının algısını yorumlamaya çalışıyorum. İsa'ya o açıdan benzetmiştim.

EBF: Emre Arolat'ın bu sürece katkısının olduğunu düşünüyor musunuz?

UT: Arolat için bu İsa kimliğine soyunma halinin geçerli olduğunu söyleyemem. Ancak örneğin Le Corbusier böyle bir çağdaş İsa rolü oynamaya çok hevesliydi. Kendini toplum için feda eden anlaşılmamış bir yalnız adam olduğunu iddia etti durdu. Wright da öyleydi. Fakat genelde starların star oluşlarında kendi rollerinin çoğunlukla ihmal edilebilir olduğunu düşünüyorum. Bir dönemde bunu söylediğim için epeyi kızdırmıştı kimi starlar.

EBF: Star oluncaya kadar biz neler çektik, ne yönetmenler gördük mü diyorlar?

UT: Aynen öyle. Şunu büyük bir rahatlıkla söyleyebilirim: Starlık toplumsal bir gerçek. Starlık sadece bir mimarın diğerinden daha yetenekli olmasıyla, daha iyi bina yapmasıyla açıklanabilir gibi değil. Ya da sinemada bir oyuncunun daha iyi olmasıyla da açıklanabilir bir şey değil. Yoksa Elizabeth Taylor'un star olmasını nasıl açıklayacaktık? Sürahiyi koysam daha iyi oynar. O zamanlar ondan çok daha iyi olan bazı İngiliz kadın oyuncularını hatırlıyorum; mesela Deborah Kerr ve Vivien Leigh çok daha iyi oyunculardı, ömürleri boyunca star olmadılar. İyi bir oyuncu olmak star olmaya hiçbir şekilde yetmiyor.

EBF: Belki biraz konunun dışına çıkacağız ama siz İsa'dan söz ederken adını şimdi çıkaramayacağım bir düşünürün sözü geldi aklıma, "Elleri çivili olmasaydı İsa da çalardı," diyor. Yolsuzluktan söz ediyordunuz. Starların omuzlarında hareketlerine dikkat etmelerini gerektiren fazladan bir yük varmış gibi geliyor bana. Daha fazla göz önünde bulundukları ve mercek altında oldukları için attıkları her adımı iyi hesap etmeleri gerekiyor. Bu ilgi, starları disipline eden de bir mekanizma aynı zamanda.

UT: Starlık bazı açılardan berbat bir şey. Starlık sürekli gündemde kalma hali demek. Starlık daima paparazzinin nesnesi olmak demek. Şayet oyuncuysanız rahat yemek yiyememek demek. Mimarsanız başkalarının eleştirildiğinden üç kat daha fazla eleştirileceksiniz demek. Hele Türkiye'de özellikle böyle.

EBF: Star kelimesini kullanırken çok rahat bir şekilde oyuncular-
dan örnek veriyorsunuz ama mimarların star mimara yükledikleri an-

lam herhangi bir eğlence sektörü öznesinin starlaşması türünden bir şey değil. Daha iddialı, daha aşkın değerleri içeriyor, bazı açılardan megalomanyakça olduğu bile söylenebilir. Sizin Elizabeth Taylor örneğini verip ardından sürahiyle kıyaslamanız star mimarları gücendirebilir.

UT: Güçlerine gider ama şöyle söyleyeyim: Star mimarın kendini nasıl düşlediği başka bir şey, stara dışarıdan bakanın onu nasıl gördüğü başka bir şey. Star kendini yüce bir yetenek anıtı olarak tahayyül edebilir. Wright kendisini böyle görüyordu, hiç şüphesiz. Kendisinden “Bu alanda tanrı benim,” diye söz eden birilerinden bahsediyoruz. Bu başka bir şey, kendisini ne olarak gördüğü, ne kadar megaloman olduğu ayrı bir konu. Ama onun bile kişisel bir megalomani olmaktan çok toplum-sallığın ürettiği bir megalomani beklentisi olduğunu görmek gerekiyor.

EBF: Toplumsallık olmadan bilgi de var olamıyor.

UT: Dolayısıyla starı kim yapıyor diyorsak, starı tabii ki Amerikan toplumu yapıyor. Starı sadece Wright’ın yeteneği üretiyor demek bana kolay gelmiyor. Bu starlar yeteneksizdir veya yetenek önemsizdir anlamına gelmez. Böyle bir şey söyleyince tepkileri hemen tasavvur etmek zor değil. Star olmanın hiçbir önemi yokmuş ya da starlık herkesin elde edebileceği bir özellikmiş gibi anlatıyor da değilim. Hatta starlığı ve starları çok önemsiyorum da... Ne var ki starın aurasını tarif etmenin mümkün olduğuna çok emin değilim. Nedir bir insanı star kılan şey? Bunun basit bir formülü yok. Kuşkusuz farklı starların farklı nedenlerle kutsallaştırıldığını ya da parlatıldığını söylemek mümkün. Elizabeth Taylor veya Brigitte Bardot için söz konusu olan şey Meryl Streep için söz konusu olmaz.

EBF: Taylor, Bardot, bunlar kült figürler. Belki benzetilmek hoşlarına bile gidebilir ama şimdi siz paparazzi dünyasının büyülenmeye ya da skandala yol açan veya rezalet çıkaran her türden özne ve nesnesiyle mimarlık dünyasının starlarını ve eserlerini çok yakın iki örnekmiş gibi ele alınca bu bir sorun konusu haline gelebilir.

UT: Bunları kesinlikle starları aşağılamak için söylüyor değilim. Şunu her defasında tekrarlamak zorunda kalıyorum ama belli ki insanlar duyunca kendilerini aşağılanmış hissediyorlar. Geçenlerde bana böyle bir soru sorulduğunu hatırlıyorum. Bu konuda bir konferans veriyordum ve dinleyicilerden biri kalktı “Siz de tasarımcı olmayan bir star değil misiniz?” diye sordu. “İnşallah değilimdir,” diye cevap verdim ama pekâlâ da böyle yorumlanabilirim. Alınmak bir yana hoşuma bile gider. Anlatmaya çalıştığım şey, starlık halinin bizatihi bir olumsuzluk

olmadığı. Ama starlık halinden doğrudan doğruya aşkın bir mimari kalite idealine yol var diye düşünüyorsak, böyle bir yol yok. Wright bir star. Gerçekten önemli miydi? Tereddüdümüz falan yok önemi konusunda. Ya da Le Corbusier? Onun megalomanyak olduğunu çok iyi biliyorum, ama Le Corbusier bir stardı. Söylediği her sözün, mimar olanı olmayanı çalkaladığını, Paris için Plan Voisin'i yaptığında sokaktaki insanın bile tartışmaya katıldığını gayet iyi biliyorum. Bu star olmaktır. Aynı zamanda o kişinin sözünün ve yapının önemli olmadığı anlamına gelmiyor. Ancak bütün starlar söz ve ürün bağlamında çok önemlidir dersem, bu da doğru değil. Elizabeth Taylor'u bir oyuncu olarak harcamam onun starlığını ortadan kaldırmıyor. Daha iyi kimi oyuncuların star olamayışlarının da onlardan bir şey eksiltmediği kesin.

EBF: Bu daha yoğun bir eleştiri anlamına da geliyor. Yani “Sizin starlığınızı kabul ediyorum ama mimarlığınız bundan ötürü benzer bir kalitede olmak zorunda değil,” demiş oluyorsunuz. Yanlış mı düşünüyorum?

UT: Beni gayet doğru anlıyorsunuz ama anlatmak istediğim bu değil. Benim eleştirdiğim aslında star değil, starlık mekanizması. Yapmak istediğime bir ad koyuyor olsam, modernite eleştirisi güzergâhından gidiyorum dersem daha namuslu olur. Çok daha iddialı olur kuşkusuz, o da ayrı mesele. Derdim starları sınıflamak değil. Bu star iyidir, şu star kötüdür değil. Başka bir düzlemde tartışmaya başladığım zaman ben kişilerden konuşurum; star olup olmamaları beni çok da fazla ilgilendirmiyor. Fakat starlık mekanizmasından konuşuyorsam, bu başka bir tartışma zemini ve gerçekten de demin söylediğim gibi, bu bağlamda bir modernite eleştirisi yapmak zorundayız. Çünkü starlık modernite dünyasının epeyi problemlili sayısız ürününden biri gibi geliyor bana. Bu starların bizatihi kişisel olarak her birinin problemlili olduğu anlamına gelmiyor. Anlatmaya çalıştığım şey starlığın problemlili olduğu.

EBF: Bunu bir olgu olarak tanımlamak yerine niye bir problem olarak tanımlıyorsunuz?

UT: Bir manken kızın neden önemsendiğini sorduğumuz zaman hangi yeteneğine ve marifetine işaret ederiz? Bu epeyi kuşkulu bir şeydir. Ama adını sayısız insan biliyordur. Claudia Schiffer'dan söz ediyorsam, nesini olumluyorum Claudia Schiffer'ın güzelliği dışında? Evet, güzel bir kadın. Mimarlıkta da durum buna benzer demeye çalışıyorum. Bu ne güzel kadınlara karşı olduğum anlamına geliyor, ne de star mimarlara yönelik bir eleştiri. Sadece yetenekle, mimari beceriyle, söylenen sözün önemiyle, söyleyen kişinin starlığı arasında doğrudan bir bağlantı

olmadığını söylemeye çalışıyorum. Bu da bana kalırsa starlığı harcamak anlamına gelmiyor. Hiç kuşkusuz sözünü ettiğim gibi bazı starlar dünya tarihinde çok önemli rol oynuyorlar. Stanford White önemsiz biri miydi? Hayır. Yüzyıl dönümünde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en önemli mimarlık bürosu olan McKim, Mead&White'in üyesiydi sözgelimi.

Önem başka şey, medyatik görünürlüğün bir şekilde sömürülme hali başka bir şey. Bu medyatik görünürlüğün, medyatik gösterme mekanizmalarının sürekli gösterecek birine ihtiyaç duymasından kaynaklanıyor. Bir manken kızı ya da oyuncuyu star yapan şeyin, üzerinde konuşulabilecek malzemeye ihtiyaç duyan magazin dünyasıyla da ilişkili olduğunu görmek zorundayız. Mimarlık için de bunu bir ölçüde söyleyebilirim. Mimarlık medyası da mimarlığın kamusal görünürlük örüntüleri de bazılarının parlatılmasını zorunlu kılıyorlar. Çünkü mekanizma bu alanda da bir rekabet mekanizması olarak çalışmak zorunda. Rekabetin kapitalist sistemin herhangi bir alanında var olabilmesi için bu tür medyatik etkinliklere ihtiyacı var. Birincisi, rekabetin olmadığı bir kapitalist mimarlık piyasasının tahayyül edilemeyeceğini söylemeye çalışıyorum. Rekabet varsa hiç tereddütsüz birileri medya tarafından parlatılacaktır. Birileri medya tarafından parlatılmak için uğraşacaklar, kuşkusuz başaracaklar ya da başaramayacaklar. İkincisi, rekabet sisteminin çalışabilmesi için bazılarının diğerlerinden radikal biçimde farklı olduğuna ilişkin bir inancımız olmalıdır. Hepimizin eşdeğer olduğuna ilişkin demokratik bir inancımız var, ama ne diyelim, bütün üretici firmaların eşdeğer olduğuna dair bir inançla nasıl otomobil satmak mümkün değilse, bütün mimarların eşdeğer olduğu biçiminde bir inançla da mimarlık hizmetinin satılamayacağını anlatmaya çalışıyorum. Dolayısıyla bu starlık mekanizmasının kapitalizmle ilişkisi içsel.

EBF: Dolayısıyla mimarların da parlatılmak konusunda çok ciddi talepleri var.

UT: Tabii ki. İş almanın başka bir yolu yok. İş almak doğrudan doğruya piyasadaki ününüzle bağlantılı. Mimarlık piyasası süpermarkette mal satmak gibi türdeşleştirici bir zeminde çalışmıyor. Butik metaforuna uygun bir elitist zeminde çalışıyor. Ama aynı piyasa gerçekte çok acımasız rekabet alanlarından birini de oluşturuyor.

EBF: Fark yaratmak üzerine tanımlanıyor.

UT: Fark nasıl yaratılabilir? Fark yaratmak için elimizdeki olanaklar çok kısıtlı, buna karşılık fark talebimiz çok yüksek. Bence temel modern açmaz bu. Fark yaratma imkânlarımızın kısıtlılığı ile fark yaratma

talebimizin genişliği arasındaki uzlaşmazlık başka şeylerin yanı sıra star mekanizmasını da üretiyor.

EBF: Türkiye’de star mimar olarak başka kimlerin adını sayardınız?

UT: Emre Arolat’ın artık uluslararası mimarlık sosyetesinin bileşenlerinden biri haline geldiğini söyleyebilirim. Asla aşağılayıcı bir tonu yok bu söylediğim. Bunu özellikle vurgulamak istiyorum. Ayrıca böyle bir uluslararası camiaya katılımın gerekli olduğuna da inanıyorum.

EBF: Yurtdışındaki gayrimenkul tasarımı ödül yarışmalarına, mesela European Property Sector Reward’a katılmayı tercih etmiyor bildiğim kadarıyla.

UT: Arolat’ın kendi kamusal görünürlüğüne akıllıca inşa eden kişilerden biri olduğunu söyleyebilirim. Hepimiz kendi kamusal görünürliğümüzü inşa ederiz. Bu bir ölçüde elimizdedir, bir ölçüde değildir, ama bunu şansın eline teslim etmeyiz. Herkes için bunu söylüyorum. Sadece tasarımcı mimar olması gerekmiyor. Gerekirse ben de bunu kendim için büyük bir rahatlıkla, eleştirileri baştan engellemek için söyleyebilirim. Bir Türk star olarak Han Tümertekin’in de adını verebilirim. O da uluslararası sahnede epeyi ciddiye alınan biri olarak nitelendirilebilir. Tabanlıoğlu da benzer durumda. Bu üçlü sanırım şimdilik rakipsiz bir biçimde diğer starlardan ayrışıyor.

EBF: Peki uluslararası üne sahip olmayan ama Türkiye ölçeğinde star mimarlar deyince kimler geliyor aklınıza?

UT: Tehlikeli bir soru. Hiç tereddütsüz söyleyebileceğim kişiler var. Sözelimi Nevzat Sayın’dan söz edebilirim. Ama yaptığı işin kalitesi üzerine bir tartışmaya girmek doğrusu istemiyorum. Ayaküstü kimseyi harcamaya da niyetim yok. Çünkü o gerçekten doğrudan doğruya yapı bazında bir analiz gerektiriyor. Ancak tasarım eleştirisi başka, kamusal görünürlük başka bir mesele. Star örneği olarak Erginoğlu ve Çalışlar’ın Türkiye bağlamında epeyi önemli bir rolünün olduğunu söyleyebilirim. Gökhan Avcıoğlu’nun yine önemli bir figür olduğunu söyleyebilirim. Son yıllarda tırmanışa geçen, starlık bağlamında epeyi yol alan sözgeli mi Ertuğ Uçar ile Mehmet Kütükçüoğlu’nu da listeye dahil edebilirim. Bunların her birinin görünürlükleri farklı düzeylerde. Liste çok uzayabilir. Kimsenin hakkını yemek istemem. Kaldı ki starlığın ölçüye gelir bir şey olmadığı besbelli. Yani tanınmışlığın düzeyi tartışmaya açık, ama sıraladıklarımı Türkiye starları olarak tanımlamak, mimarlık öğrencilerinin kendilerine rol modeli olarak almak isteyebileceği kişiler olarak nitelendirmek mümkün. Belki o rol modeli olma meselesi bü-

tün mimarlık sektörü için geçerli. Sistem biraz da rol modelleri üzerinden çalışıyor. Sektördeki gıpta bakacağı bu tür özlem nesneleri üretilmedikçe bugünün dünyasında mimarlıktaki o azgın denebilecek rekabet dünyasında yer tutmak mümkün değil. Öğrencilerin ve genç mimarların, farkında olsalar da olmasalar da, rol modelleri bulunduğunu söyleyebilirim. Olumsuz mu? Hayır, hiç olumsuz değil. Babasını rol modeli olarak alan erkek çocuğun durumundan bana çok da farklı bir şey gibi gelmiyor. Benzetmenin sakilliğinin farkındayım.

EBF: Ben öyle olduğunu düşünmüyorum. Sözünü ettiğiniz star mimarlar, özellikle dünya çapında star olma yolunda olanlar ya da olmuş olanlar, bunlar aynı zamanda en az iki jenerasyon mimar ailelerden gelen mimarlar. Baba-oğul ilişkisinin star üretme mekanizmalarındaki yerinin ne olduğunu düşünüyorsunuz?

UT: Bence önemli bir rolü yok o aile zincirlerinin. Starların baba-oğul ilişkisi içinde biçimlendiğini söyleyemem.

EBF: İyi de mimarlık atölyesi ortamına doğuyor bu bebek.

UT: Bunu sadece Arolat için söyleyebilirim. Han Tümertekin'in bildiğim kadarıyla babası coğrafya profesörüydü.

EBF: Tabanlıoğlu var, Çinici ailesi var.

UT: Doğru, ancak Nevzat Sayın'ın veya Gökhan Avcıoğlu'nun babası mimar falan değil bildiğim kadarıyla. Mimarlık ortamına doğmak bir avantaj mıdır? Evet, müşteriye hazır bulmak anlamında belki bir avantajı olabilir. Ama bu yüzden star oldular diyemem.

EBF: Ben bu yüzden star oldular demiyorum ama hazır buldukları bir mimarlık ortamı var. Babanızın bir star, en azından ünlü bir mimar olması sizin ışığınızı çok sönük de kılabilir, ama gerçekten kabiliyetliyseniz onu aşan bir parlaklığa da ulaşabilirsiniz.

UT: Arolat da Tabanlıoğlu da babalarıyla kıyaslanmayacak kadar ünlü.

EBF: Ünlü mü yetenekli mi?

UT: Bunu söylemem. Ben yeteneği tanımlama merciymişim gibi davranmak istemem, ama karşılaştırmayı ün bağlamında kolayca yapabilirim. Çünkü ünün artık gerçekten de neredeyse ölçülebilir bir boyutu var. Google'a girip bir ad yazalım, çıkan nümerik sonucun üne ilişkin inanılır bir göndermesi var. Ama yetenek böyle bir şey değil, onun için yetenek konusunda konuşmam. Aile tabii ki avantajdır ama starlığı anlatmaz. Mimarlık dünyasının koşullarını anlatmak için iyi bir araç olduğu kanaatinde değilim.

EBF: Niye değilsiniz?

UT: Çünkü büyük avantajları olduğu gibi dezavantajları da var.

EBF: Başarılı baba her zaman bir yükür. Hem ilham kaynağı hem aşılmaz bir duvar haline gelebilir.

UT: Bir kere bu hiçbir şey değilse bile gerilimdir. Bu gerilimi yaşıyan birisine de bundan yararlanıyor demek mümkün değil. Kimisi yararlanıyordur, kimisi yararlanmıyordur. Kimisi için o gerilim uzun vadede olumlu sonuçlar üretir, kimisi için üretmez.

EBF: Formatif yıllarında bir çocuğun nelere tanıklık ettiğı, nasıl bir ortamda yetiştiğı, büyüdüğü çok hayatı bir öneme sahip diye düşünüyorum.

UT: Bunun cevabı o kadar farklı biçimlerde verilebilir ki... Bir çocuk belli bir haddenden daha fazla annesiyle veya babasıyla yakın ilişki içindeyse mesleki kişiliğı pekâlâ da ölebilir bence. Hatta okul yaşamından örnek vereyim: Piyasada çalışan bir mimar, öğrenciliğinde mimarlık okuyan oğluna, kızına tasarımsal yol gösteriyorsa, bu avantaj mıdır dezavantaj mıdır sorusuna ben büyük ölçüde dezavantaj cevabını veririm. Okulda çocuk sürekli puan bile kaybeder. Ben böyle ikinci kuşakların okulda hocalarından iyi muamele görmedikleri durumları bile biliyorum. Artık adlarını, kim olduğunu vermeyeyim. Burunlarından gelmiş öğrenciler vardır. Bu yük kolay taşınır bir yük değil. Her zaman avantaj dersem hakkını yemiş olurum. Yoksa terbiyeli konuşayım diye söylüyor değilim. Terbiyeli konuşmamak gibi bir alışkanlığım var.

EBF: Olumlu ya da olumsuz, önemli bileşenlerden biri. Çok güçlü.

UT: Hiç tereddütsüz onu söylerim de olumluluk bağlamında söyleyemem. Böyle bir pozisyon insanı vezir de eder rezil de. Starlık çoğu zaman bence ailevi kolaylıklardan çok, zorluklarla geçmiş, kendine güneşte bir yer kapmak için çabalamayı gerektirmiş bir kırık çocuklukla daha bile ilişkilidir. Starlaşmaya, ün talebine, önemli işler başarma idealine ulaşmak için acılı bir çocukluk dönemi pekâlâ da yararlıdır. Le Corbusier'nin doyurulmaz ihtirasının oluşumunda çocukluk ve gençlikte erkek kardeşine oranla annesinden pek az destek ve sevgi görmüş olmasının rolü olduğu hakkında ciddi biyografik metinler var.

EBF: Dünyanın farklı metropollerinde star mimar istihdam etmek, kentin görünürlüğüne veya var olan görünürlüğünün sürekliliğine katkı sunan bir girişim olarak değerlendiriliyor. Türkiye'de ise genelde uluslararası üne sahip mimarlara karşı yoğun bir talebin olmadığı görülüyor.

UT: Dünya kapitalizmiyle ne kadar bütünleşiyorsanız, o kadar güçlü bir biçimde bu mekanizmayla da bütünleşirsiniz. Star emeğinden yarar-

lanan kent olma, star emeğinden yararlanan firma olma talebi kapitalist sisteme eklenmesi becerisiyle orantılı gibi gelir bana.

EBF: Türkiye’de çok ciddi bir kapitalist süreç yaşanıyor ama Gürcistan bile çok daha fazla yabancı star mimar talep ediyor. Böyle bir ekonomik arka planı da yok, orada daha farklı bir siyasi ve sosyo-psikik durum söz konusu. Türkiye ise zaten kapitalizmin kalbinde yer alıyor.

UT: Çok emin değilim. Türkiye’nin Dubai gibi bir dünya kapitalizmi merkezi olduğuna çok emin değilim. Dubai gerçekten bir “mimar bahçesi.” Yıllar önce yazdığımı hatırlıyorum. Gerçekten de kentler bugün birer “mimar bahçesi” haline gelmiştir, çünkü “Her hayvandan birer örnek bulunduralım, dolaşırken görsünler,” diyen bir yaklaşım var. Bir hayvanat bahçesi nasıl türleri olabildiğince çok barındırmak suretiyle hayvanat bahçeliğini tırmandırıyorsa, büyük şehirler de mimar bahçesi sayesinde tırmandırır metropol olma özelliklerini. Şanghay hiç tereddütsüz böyle bir örnektir, Tokyo böyle bir örnek, Dubai böyle bir örnek, Londra öyledir. Berlin neredeyse aşırı uçta diyebileceğim kadar mimar bahçesi haline gelmiş bir yer.

EBF: Saydığınız diğer kentlerin yanında Dubai’nin çok daha farklı bir yerinin olduğunu düşünüyorum. Abartarak söylüyorum ama Dubai neredeyse sıfır noktasından başlayarak yükseldi. Tarihsellik boyutu zengin bir şehir değil. Diğer taraftan bu gelişimle yeni bir tarih de yazdı.

UT: Berlin bunların arasındaki en gelişkin mimar bahçesidir. Yer yüzünde bütün ünlü mimarların eserlerini barındıran, son yirmi otuz yılın böyle başka bir metropolü yok. Ama bunu anlamak çok zor değil. Berlin’in özel durumunda bunu anlayabiliriz. Dubai’nin özel durumunu başka bir biçimde tartışırız. Berlin’in özel durumunda, yaşanmamış yılların acısını çıkarmak gibi bir amaç var neredeyse. Çünkü uzun bir aralıkta dünya sahnesinde neredeyse üçüncü planda bir yer haline gelmişti. Birleşme sonrasında orasını yeniden bir metropol yapmaya yönelik ciddi bir program geliştirildi. Berlin rastlantısal bir biçimde mimar bahçesi haline gelmedi. Amaçlayarak, planlayarak gerçekleşmiş bir durum. Dikkatle kurulmuş bir mekanizma içinde gerçekleşti. Potsdam Meydanı yarışmaları, şunlar bunlar hep bu amaçla yapıldılar. Dünyadaki neredeyse bütün ünlülere sistematik biçimde iş verildi.

EBF: Renzo Piano da önemli yapılar yaptı... Projelerinin gelişim sürecine ilişkin çok hoş yazılar var.

UT: Berlin’in başka bir pozisyonu var burada. Dubai evet, sıfırdan başladı, parası vardı. Dubai’yi dikkate değer bir yer yapmak için en azından sansasyonel binalara ihtiyaçları vardı. O sansasyonu da olabilecek

en mekanik yoldan tatmin ettiler. Mekanik dediğim şu: Dünyadaki en yüksek binayı yaparsanız böyle bir kolay sansasyon olur. Kuala Lumpur da benzer biçimde bir dönem dünyanın en yüksek kulelerine sahipti: Petronas kuleleri. Bu nedenle yapıldı onlar zaten. Kuala Lumpur'un Guinness rekorlar kitabında bir yeri olsun diye neredeyse. Rekorların rekor olmaları nasıl tamamen içeriksizse, rekoru rekor yapan şey sadece sayıya dökülebilirlik dışında hiçbir anlam taşımıyorsa, Dubai türü mimari rekorlar da öyledir. Rekor kitabındaki maddelerin yüzde doksan beşinin hiçbir anlamı yoktur. Gözünden on beş santim öteye su fışkırtma gibi bir rekor var. Bunun ne anlamı olabilir? On beş santim öteye fışkırtmayla beş santim öteye fışkırtmak arasında ne fark var? Metropoller için böyle mekanik bir yarışmacı damar var. Dubai bu damardan gitti. Berlin biraz daha başka gelenekten geldiği için doğrudan doğruya tasarım alanının ünlülerini talep etti. En yüksek binayı talep etmedi sözgelimi. Denizin ortasına doldurulmuş gülünç bilmem ne adasını talep etmedi.

EBF: Palmiye adası.

UT: Palmiye adasını talep etmedi. Yeryüzünde en fazla yıldız sahip olan oteli Almanlar yapmaya kalkmadılar. Yedi yıldızlı otel mi var Dubai'den başka bir yerde. En fazla, benim bildiğim, yıldız sayısı beş ama Dubai'de yedi. Berlin'de böyle yapmadılar. Berlin'de yapılan iş gerçekten, en yüksek binayı, en pahalı binayı yapalım değildi.

EBF: Dubai'nin durumunda sanırım Hong Kong'un Çin'le birleşmesinin de belli bir katkısı oldu. Yeni bir global finans merkezi oluşturma yönünde taleplere cevap verdi.

UT: Siyasal ülkesel stratejilerden ya da radikal toplumsal değişim programlarından etkilenmeyecek merkezlere ihtiyacı var kapitalist dünyanın. Hong Kong böyle bir yerd. Böyle merkezler var dünyada. Hong Kong'u Hong Kong kılan neydi? Ne 19. ne de 20. yüzyılda kimse Pekin'de bir finans kapital merkezi düşünmüyordu herhalde. Daha tarafsız ve ülkesel çalkantılardan uzak bir merkez düşünülüyordu. Hong Kong böyle varlık kazanmış bir zamanlar. Dubai evet, buna benzer bir merkez. Bir ülkenin iç dalgalanmalarından etkilenmemek önemli bir mesele gibi gözüküyor. Türkiye'de bir Dubai olmayacağını kestirmek için herhalde üstün bir finansal deha olmam gerekiyor. Kim Türkiye'ye böyle bir finansal yatırım yapar? Her gün, her dakika sürekli dalgalanan bir ülke.

EBF: İstanbul global, post-endüstriyel bir finans ve kültür metropolü olarak yeniden yapılandırılmak isteniyor. Bununla ilgili altyapı çalışmaları sürdürülüyor.

UT: Finansa ilişkin konulardan konuşmaktan korkarım ama İstanbul'u bu anlamda bir merkez yapma imkânının çok kısıtlı olduğunu da tereddütsüz söylerim. Her dakika, en küçük bir siyasal kavgada bile ortalığın ayağa kalktığı, belirsizliklerle dolu ve iç barışı sarsılmış bir ülkede yatırım yapar mısınız?

EBF: Dubai de çok demokratik bir yer değil herhalde.

UT: Demokratik bir yer olması hiç gerekmiyor. Hong Kong da bir zamanlar demokratik bir yer değildi ve hâlâ demokratik bir yer olduğunu söylemek için çok tereddüt ederim. Çin'in bir parçası oldu ve birkaç yıl önce hatırladığım kadarıyla Çin hükümetinin Hong Kong'a müdahalesini protesto eden öğrenci gösterileri azımsanmayacak boyuttaydı. Ancak ekonomik kararlar açısından Çin de Hong Kong da çok stabil artık. Siyasal ve ekonomik açıdan dalgalanan yerler dünyanın hiçbir yerinde bence finansın düğüm noktalarından biri olmuyorlar. Olabileceklerini sanmıyorum. En azından öyle örnek yok. İstikrar demokratik olur, anti-demokratik olur ama istikrar diye bir şey aradığına eminim kapitalist dünyanın. Londra bir rastlantı değil. Londra gerçekten çok uzun bir süredir, daha 18. yüzyıldan beri bir istikrar adası olmayı başardı. Bir zamanlar Ortadoğu'da Beyrut öyleydi. Beyrut 1960'lı yıllarda Ortadoğu çapında önemli bir merkezdi, çünkü oradaki en kararlı ülkelerden birinin başkenti gibi görünüyordu. Böyle yerler var. Bu İstanbul için çok büyük bir iyimserlik olur. İstanbul öyle bir durumda olamaz çünkü Türkiye öyle bir istikrar ortamı değil. Türkiye değişir mi? Hiç kuşkusuz. Tabii ki değişir.

EBF: Bunun mekânsal yansımaları üzerinde konuşuyorduk. Ataşehir gibi yeni gelişen finans merkezleri ve gökdelenleşen semtler var, bunların her biri de gittikçe genişleyerek diğer merkezlerle buluşuyor. Levent Maslak'la buluşuyor, bunun başka örnekleri de var. Bütün bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

UT: Ekonomiden anlamıyorum ama şunu çok iyi biliyorum. Türkiye'deki bütün bankaların sermaye kapasitesini topladığımız zaman büyükçe bir Alman bankasının kapasitesi kadar ediyorlar neredeyse. Bu gerçeği görmek zorundayız. Ne yazık ki, aksine, durumumuzu şahane zannedip kendimizi olduğumuzdan çok daha parlak bir yerde görmek istiyoruz. Bence görmeyelim. Bu bilinen bir gerçek.

EBF: Yapı sektörü hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Yapı sektörü konusunda bambaşka bir yerde duruyor Türkiye. Dünyada Çin'den sonra ikinci durumdayız muhtemelen. Şu an değer-

leri ezbere bilmiyorum ama böyle olduğunu söyleyebilirim. Ama yapı sektörünün büyüklüğü mimarat bahçesi üretmek için tek başına yeterli değil. Yapı sektörünün büyüklüğüyle bu doğrudan ilişkili değil.

EBF: İstanbul'daki sermaye bir şekilde burayı mimarat bahçesi yapmak istemedi. Uluslararası star mimarların çok fazla eseri yok İstanbul'da. Bu yönde talep de yok. Bu talebin olmayışının bir sebebi de Türkiye'deki rekabet ortamının güçlü olmasıyla alakalı olabilir mi? Erken Cumhuriyet'ten bu yana yerli mimarların yabancı mimarlara iş verilmesine yönelik ciddi eleştiri ve itirazları var. Bu tavır neredeyse mesleğin genlerine işlemiş gibi görünüyor. Yerli mimarlar yabancı mimarların istihdamına karşı görünmez bir cephe, bu anlamda bir koalisyon ve direnç geliştirmiş olabilir mi?

UT: Türkiye'de çeşitli problemlere takıldığını söyleyebilirim. Tek bir nedenle bunu açıklamamanın imkânı yok. Türkiye bir açıdan bakacak olursak dünyadaki en zenofobik ülkelerden bir tanesi. Bu gerçeği de görmek zorundayız. Bunu mimarların yürüttüğü bir zenofobik etkinlik anlamında söylemiyorum, toplumsal bir yaygınlığı var. Ama hiç kuşkusuz mimarların da kendi alanlarına girecek yabancıları hiç hoş karşılamadığını söyleyebilirim.

EBF: Tabii ki. Sakıp Sabancı bir röportajında, kendisini kokteylde gördüğünde sıkıştıran, "Sabancı kuleleri işini niye yabancı mimarlara verdiniz?" diye hesap soran yerli mimarlardan söz ediyordu.

UT: Türkiye'de bunu zaman zaman anlayışla karşılarım. Niye? Çünkü Türkiye'de şöyle bir durum da var. Türkiye'de iş yapmak için, eğer bir Avrupa Birliği ülkesi mimarıysanız hiçbir engel yok, ama bir Türk mimar olarak hiçbir AB ülkesinde kolay kolay çalışamazsınız. Karşılıklı çalışmayan bir sistem bu. Bunun farkında olan bir kendini bilen mimarın kalkıp da yabancı mimar buraya gelsin ya da ben bundan rahatsız olmayayım demesi bana mümkün gelmiyor. Piyasada çalışan bir mimar olsaydım bundan rahatsız olurdu, ilk kızacağım şey muhtemelen bu olurdu. Bu zenofobik mi görünüyor? Öyle görünüyor ama zenofobik bir nedene dayanmıyor. Ya da her zenofobi gibi arkasında başka ciddiye alınabilir güdülerin olduğunu düşünmek istiyorum doğrusu. Onun için nedenlerden bir tanesi hiç kuşkusuz bu. Diğer bir nedeni de görmemiz lazım aslında. Yabancı starların aldıkları parayla Türkiye'deki mimarların aldıkları proje ücretini karşılaştıracak olursak, Türkiye'de kolay kolay ünlü yabancı mimara kimse iş yaptırmaz. Bu mimarlar hiç tereddüdümüz olmasın ki Türkiye'deki mimarların aldığı paralara çalışmazlar.

Onlar çok daha fazlasını talep ediyorlar. Star olmak Elizabeth Taylor'a onun için de benziyor. Oyun oynayamaz, ama Kleopatra'yı çevirirken onun için o kadar fazla parayı aldı. Yine mimarlara çok ayıp gelecek ama yine bu starlığın doğasında olan bir şey. Demek ki Türkiye'de star çalıştırmanın önünde ekonomik bir engel de var.

EBF: Türkiye'de prestij projeleri için çok büyük paralar harcayan bir burjuvazi de var. Adını duyurmak, görünürlük kazanmak ve gerektiğinde o parayı verip ön plana çıkmak isteyecek bir sürü zengin var. Starların çağrılmayışı sadece yüksek proje masrafından kaçınmayla ilintili olmayabilir.

UT: Türkiye'dekilerin yeni kapitalistler, yeni-zenginler olduğu gerçeğini çok çabuk unutuyoruz. Bu şu anlama geliyor: Bina ve tasarım talebinde bulunan insanlar Türkiye'de korkunç bir hızla işleri bitsin istiyorlar. Türkiye'de bir de böyle bir gerçek var. Ne demek o? Mimarlık talebiyle karşısına gittiği mimardan neredeyse ertesi gün proje isteyen insanlardan oluşan bir ülkedeyiz. Dünyada hiçbir star mimar bu kadar aceleci bir müşteriyle çalışmaya alışık değil. Bu fiyata çalışmaya alışık değil. Bu kadar aceleyle iş yapmaya alışık değil. Bunların hepsi engeller oluşturuyorlar. Türkiye onun için sandığımız kadar çekici bir mimari hizmet piyasası değil dışarda. Yoksa öyle olması gerekirdi. Dünyadaki en büyük inşaat sektörlerinden biri olan bir ülkenin herkesin ağzını sulandırması gerekirdi. Sulandırmıyor. "Niye burada uluslararası starlar tarafından yapılmış eserler yok?" sorusuna verilecek cevabın basit olmadığını gösteriyor. Çok nedeni var. Hepsi bunların muhtemelen bir araya geliyor ve çeşitli bileşimler halinde engeller koyuyor.

EBF: Bu durumun birtakım istisnaları da var. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kartal ve Küçükçekmece'yi Zaha Hadid'e tasarlatmıştı. Projeyi destekleyenlerden bir yetkili, eleştiriler karşısında, "İpekli kumaşı bilmem kimin eline bırakamazsınız," gibi bir ifade kullanmıştı. Siz de bunun üzerine "Niye? Bizimkiler sadece Amerikan bezi mi dikmeyi biliyorlar?" diyen bir polemik yazısı kaleme almıştınız. Zaha Hadid örneğinde ortaya çıkan star mimarla çalışma isteğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

UT: Gülünç buluyorum. Zaha Hadid en pahalı mimarlardan biriydi. Zaha Hadid'in İstanbul Belediyesi'yle çalışmasını düşünmek bana şaka gibi geliyor. Çalışamadılar da zaten. Zaha Hadid'e bina yaptırabildiler mi? Yaptıramadılar. Kaldı ki Zaha Hadid'in binaları maliyet anlamında da çok pahalı binalar. Bunları ödemeye istekli bir İstanbul Belediyesi

düşünemiyorum. Onun için bana anlamlı gelmiyor. Oradaki karşı çıkışımı şu an bir kez daha yaparım: Hiçbir ülkede bu kadar küstahça kendi ülkesinin mimarlarını aşağılayacak şekilde konuşan bir kamu yöneticisini aklım almıyor. Böyle bir dille konuşamaz kamu yöneticisi. Bu genel olarak mimarları suçlayarak, “Herkes ipekli kumaş dikemez,” şeklinde konuşmak demek “Bunlar ancak patiska dikebilir,” anlamına geliyor ki bu haksızlık. Asıl mesele, bence bu, ün mekanizmalarını hiç anlamamış olmak demek. Mimarlıktaki o starlık mekanizmalarının gerçekte ne anlama geldiğini anlamayan biri bunu söyler. Yani karşısındaki uluslararası mimarın yüce bir yetenek sahibi olduğunu ama buradakinin olmadığını söylemek demek. Starlığı tanımlayanın bu olmadığını baştan beri konuşuyoruz. Ama belli ki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı için starlığı tanımlayan buymuş.

EBF: O plan yaptırma sürecinin Türkiye’deki yasaları çiğneyen bir yönü de vardı sanırım. Türkiye’de mimarlar şehir planlama sorumluluğunu alamıyorlar.

UT: Oradaki problem şuydu. Türkiye’deki kurallar çerçevesinde bir mimar Türkiye’de kent planlama projesi yapamaz. Böyle bir imkânı yok. Yasak bu. Yetkisi dahilinde değil. Ama bütün o yarışmaya katılan mimarları hatırlıyorum, yurtdışından çağrılanların hepsini hatırlıyorum. Hepsi mimardı. Hiçbiri kent planlamacısı değildi ve hepsinden kent planlama projeleri istendi. Aynı belediye başkanı dönüp de Türkiye’de beş tane mimar çağırıp kent planlaması yaptıramaz. Ama yurtdışından geldiği zaman bütün engeller aşıliyordu.

EBF: Bunu neyle açıklıyorsunuz?

UT: Türkiye’deki olağan hukuki acıklılık haliyle açıklıyorum. Bunu düşünmeyerek bu işe kalkışıp yol almayı anlamış değilim. Bunu bilmek mümkün olabilir mi? Bu yine aynı argümana dönüyor. “Onlar zaten yüce starlar. Onlar kent plancısı olmasa da yaparlar ama buradakiler yapamaz,” demeye geliyor. Bu çifte standarttan başka neye işaret eder?

EBF: İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin bu spesifik örnekte Türkiye’deki mimarlara karşı duyduğu bu tereddüdün, güvensizliğin temelinde neler yatıyor sizce?

UT: Bunun son derece uzun tarihsel gölgeleri olduğunu söylerim. Her konunun cevabını tarihyografik vermek gibi kötü bir huyum var, muhtemelen. 1799 gibi bir tarihte, çok kullandığım, çok da örnek verdiğim III. Selim’e ait bir hattı şerif var. Onun elinden çıkma bir buyruk var yanlış hatırlamıyorsam. Şöyle diyor: “Hasköy kışlası inşaatına gittim

vardım, tıpkı bir konak gibi yapıyorsunuz. Ben size Fransa'dan mimar, mühendis, ofiçyal getirin demedim mi?" Yıl 1799. Bu Türkiye'de bi-tip tükenmek bilmeyen bir aşağılık duygusuna işaret ediyor. 1799'da Türkiye'de III. Selim'in kendine yaptırdığı cami orada duruyor. Türkiye'de kagir inşaat yapacak adam var mı? Var. Türkiye'de o dönemde yapılan kagir inşaatın genel kalitesi, bazı yüksek düzeyde endüstriyel teknikler kullanan Avrupa yapıları dışında Avrupa'dan çok mu aşağı, diyelim ki 18-19. yüzyıl dönümünde? Hayır. Burada çok ciddi bir şekilde geri kaldığına, buradaki mimarların bu işi yapamadığına inanan besbelli ki bir siyasal iktidar var. Bir siyasal iktidarın ötesinde böyle bir toplumsal zemin var belli ki. Kendisinin olduğundan çok daha geri olduğunu düşünen bir grup insanın bulunduğunu söylemeye çalışıyorum.

III. Selim Camisi'nin 1800 yılında yapılmış bir İtalyan yapısından teknik açıdan çok daha geri bir yapı olduğunu söyleyemem. Ama belli ki buna inanıyorlar. Fransa'dan bir mimar, mühendis, "ofiçyal" çağıracağız ve bize gelecek mimarlık öğretecek. Bu Erken Cumhuriyet'te de, 50'li yıllarda da, sonrasında da devam etmiş bir şey. Her dönemde birisi gelecek bize anlatacak. Ne anlatacak? Bunun altını dolduracak bir altlık yok. 1950'li yıllarda Teknik Üniversite'de Holzmeister ders veriyor. Holzmeister'in verdiği dersleri Teknik Üniversite'de herhangi birinden ya da Sedat Hakkı'dan daha iyi verdiğine, daha iyi olduğuna inanmam için en küçük bir ipucu yok.

EBF: Adeta ontolojik bir kategori olarak onu ele alıyor.

UT: Adeta falan değil, düpedüz kalitenin Batı'yla eşanlamlı olduğu bir ülkeden söz ediyoruz. Son Ankara'daki AKP Genel Merkezi ile Cumhuriyet Başkanlığı Sarayı'nı yapan kişinin Brüksel'de üslenmiş biri olması rastlantısal bir şey olabilir mi? Her ikisini Türkiye'de yapabilecek mimar olmadığını bana kim söyleyebilir? O yapı kalitesinde Türkiye'de mimarlık yapabilecek, hiç abartısız şekilde söyleyeyim, yüz kişilik bir liste verebilirdim. Şimdi bu buradakilere değil de ona yaptırılıyorsa, bu bir şey söylüyor. Bunun rastlantı olduğuna inanmam için çok saf olmam lazım. Bu besbelli ki 1790'dan, 1890'dan, 1930 yılından da hâlâ izler taşıyor, bir tercih örüntüsü oluşturuyor Türkiye'de.

EBF: Mimarı hâlâ Türk, o kadar da Belçikalı değil.

UT: Bu üzerinde konuşmayı gerektiren bir durum. Türk'se niye Belçika'dan? Bu etnik kimliği bazında mı yorumlayacağız bunu? Buradaki Türklük meselesi de bana yine aynı açmazın devamı olarak gözüküyor. Hem yabancı hem yabancı olmayan.

EBF: Yurtdışında başarı göstermiş bir Türk. O aynı zamanda yerlilik söylemiyle de ekleniyor.

UT: Yurtdışında başarı göstermiş Şefik Birkiye’den çok daha önemli mimar isimleri verebilirim. Sözelimi neden Emre Arolat’a veya Han Tümertekin’e yaptırmadılar? Kim tanır Şefik Birkiye’yi? Mimarlık dünyasında bir adı, önemi, starlığı, tanınmışlığı yok ki. Hem yurtdışından olmak hem de olmamak biçiminde bir kimliği var sadece. Bu müşterisinin kafa karışıklığından başka hiçbir şeye işaret etmiyor. Hem yabancı hem yerli olsun biçimindeki o aynı iki yüzyıllık açmaza giriyor.

EBF: Hem yerli hem de dünya standartlarında olsun istiyorlar. Yabancı olmak şartı gibi bir arayışları var mı emin değilim.

UT: Dünya standartları diye bir şeyin olmadığını bilmeleri gerekirdi. Mimar kalitesi ise yurtdışında olmakla tanımlı bir şey değil. Hepimizin de bildiği gibi. Türkiye’deki beğenilmeyen mimarlara benzer dünyanın her yerinde sayısız mimar var.

EBF: Başladığımız yere geliyoruz, ipekli kumaş dikme meselesi.

UT: Şuna da geliyoruz, kimin çağrılacağını söylemiyor III. Selim, Fransa’dan kim gelirse gelsin, George’un gelmesiyle Antoine’ın gelmesi arasında hiçbir fark yok. Yeter ki Fransa’dan gelsin. Dolayısıyla buradaki durum bir özgül bilginin varlığına işaret etmiyor. Şayet önemli olsaydı, “Jean Nouvel’i çağıralım,” diyebilirlerdi, “Koolhaas’a teklif götürelim, Eisenman’a götürelim, Zaha Hadid’e götürelim,” derlerdi. Bunlara götürmüyorlar, Şefik Birkiye’ye götürüyorlar.

EBF: Mimarın Türk olmasını hâlâ önemsiyorlar bence.

UT: Yapanın adının önemi yok bence. Belçika’dan ve benzerinden olmasının önemi var. Ama küçük bir fark var; hem Belçikalı hem Türkse daha iyi oluyor tabii ki.

EBF: Çağlayan’daki Adalet Sarayı da Avrupa Birliği’nin kamu yapılarını andırıyor.

UT: Strasbourg’daki binaya benziyor biraz. Evet. Ama onun amaçlanıp amaçlanmadığına dair bir fikrim yok, ancak Birkiye için söyleyebilirim. Çünkü o gerçekten de bir tarihsel *pattern*’e oturuyor. Burada yabancıların büyüğü, yabancıların aurası diyebileceğimiz bir şey var. Ama anonim yabancıların aurası, kim olduğunun hiç önemi yok.

EBF: Bazı yabancı mimarların kendilerine atfedilen ve de içselleştirdikleri aurayı muhafaza etmek için gösterdikleri çaba da bir noktadan sonra naif olmaktan çıkıp trajik bir hal alabiliyor. İlk önce kolon-

yal bir bürokrat havasıyla geliyorlar, medeniyet getireceklerine, ülkeyi modernleştireceklerine inanıyorlar, bir süre sonra gerek iş piyasasında gerek akademide aşılmaz bazı duvarlarla karşılaşabiliyorlar.

UT: Bazıları bu duvarı aşabiliyorlar, Bruno Taut mesela geliyor ve gerçekten burada duvara çarpıyor. Çünkü Taut'un kişilik olarak da Türkiye'de inatçı diyebileceğimiz bir kişiliği var. Prensibe müstenit diyebileceğimiz karar alma alışkanlıkları var onun. Ve sevilmiyor Taut burada. Bulunduğu dönem boyunca, hiç tereddütsüz söyleyelim, Akademi'de hiç sevilmiyor. Buna karşı birkaç yıl sonra, 1940'larda Paul Bonatz geliyor ve çok seviliyor. Türkiye'de o kadar karmaşık meseleler ki bu benimseme olgusu... Paul Bonatz beyaz saçlı yüce bir senyör. Taut inatlaşmacı bir mimar. Bonatz bu tür rolü oynamaya çok müsait bir ad. Stuttgart'ın da patronu. Temsil ettiği mimarlık ciddi muhafazakâr bir mimarlık. Türkiye'deki beklentilere çok uygun bir muhafazakârlık. Taut'un mimarlığı muhafazakâr bir mimarlık değil. Dolayısıyla Bonatz burada çok da zorlanmadan işini yapacak, çok sevilecek, öğrencileri var, yetiştirdikleri var. Türkiye'deki bütün kişiye tapınma örüntülerine uygun Bonatz. Türkiye'deki bir sürü insan Stuttgart'taki okuldan mezun olmuşlar. Türkiye'de öğrenci-hoca ilişkisi bir tür kutsal ilişki. Dolayısıyla en salak hoca bile kutsallaştırılabilir Türkiye'deki örüntüler içinde. Bonatz ise hiç salak değil, gerçekten cin gibi biri ama bir sürü öğrencisinin olması burada çalışma imkânlarını tırmandırıyor. Sadece onun eski öğrencisi olduğu için bile insanlar ona saygı gösteriyor.

Taut'un böyle bir imkânı yok. Burada öğrencileri yok. Tek başına bir adam olarak geliyor. Akademi'nin programını değiştirmeye çalışıyor. Gerçekten hiçbir ölçüye gelmeyen, kolay kolay ne muhafazakâr ne de modernist beklentilere doğrudan uygun olmayan mimarlığıyla geliyor. Kişi olarak da deyim yerindeyse eski deyimle hodbin denebilecek birisi ve burada duvara çarpıyor. Ölmeseydi kaçıp gidecekti. Zaten o kadar rahatsız olduğunu biliyoruz ki sürekli buradan Japonya'yla mektuplaşıyor. Japonya'ya çok ciddi bir sevgisi söz konusu. Hiç tereddütsüz Türkiye'ye böyle bir sempatisi yok. Türklere hiç sempati duymuyor. Burada sadece Almanlarla görüşecek ama Taut'un mektuplaştığı Japon arkadaşları var. Onun için, tek bir yabancı tipinden söz etmek mümkün gözüküyor.

EBF: Tabii farklı figürler, süreçler ve çoklu pozisyonlar var.

UT: Ama genellikle Türkiye'de yüceltilme örüntülerine uygun olanlar daha rahat ediyorlar. Bir yüce hoca gibi de davranmayı beceren birisinin pozisyonu başka oluyor. Sözelimi, Bonatz'ın, Holzmeister'in

konumu. Bunlar hoca pozisyonuna daha uygunlar. Kendilerini taşıyış-ları bile öyle.

EBF: Yazdıkları da öyle. Bonatz otobiyografisinde Türkiye'yle ilgili çok olumlu şeyler söylüyor.

UT: Yaptıkları da öyle. Burada zaten kendi ülkelerinde söyledikleri lafı, üç aşağı beş yukarı aynısını ya da bunların dışına çok çıkmayan şeyler söylüyorlar. Ve o söyledikleri laflar Türkiye'de zaten beklenenler. Türkiye zaten onları bekliyor. Adam gelip Türk mimarlığı öğretecek bize. Gerçekten de geliyor, Türklere Türk mimarlığı öğretiyor. Bunu bekleyenler rahatsız olmuyorlar. Taut'la ne konuşacaklar? Kitapların üstünde "Principiis Obsta" yazılı ex-libris kullanan bir adam o. Yaklaşık "ilkelerden yola çıkmayın" anlamına geliyor bu ifade. Bunu söyleyen bir mimarla 1930'ların Türkiye'sinde uzun süre çalışmak herhalde mümkün olmasa gerek.

EBF: Ya da o kadarı mümkün olabilmiş diyelim. Çalışılmış, ürün de vermiş.

UT: Zaten çağırınlar bunları bilmiyorlar bile. Bunlar genelde tesa-düfen karşlarına çıkan sonuçlar. Taut'a, Taut'un sunduğu mala talepleri olduğu için Taut'u çağırıyorlar. Ama Bonatz'ın burada öğrencileri var. Onun çağırılmasında, "Bizim hoca bu işten çok iyi anlar, onu çağıralım," yaklaşımının rolü var.

EBF: Erken Cumhuriyet'ten günümüze dönelim. Gündelik yaşa-mın kendisi bir yönüyle siyasi ama star mimarların bazı projeleri si-yaset anlamında aşırı-okuma nesnesini oluşturabiliyor. Sözelimi Emre Arolat'ın Sancaklar Camisi, Çamlıca Camisi'nin 180 derece zıttı ve mu-halif bir pozisyonda konumlandırıldı; bununla ilgili çok farklı tartışma başlıkları oluşturuldu. İlk sorum, Sancaklar Camisi hakkında ne düşü-nüyorsunuz? İkincisi, bu caminin siyasi olarak araçsallaştırıldığını ve bir aşırı-okumaya konu olduğunu düşünüyor musunuz? Bu sorum çok manipüle edici oldu, o yüzden sorumu geri alayım geç kalmış olsam da.

UT: Önce en manipüler olandan başlayalım, böyle de bir kelime yok ya. En manipülatif olandan başlayayım.

EBF: E öyle yapın. Zaten retorik ve manipülatif sorularımla kendi söyleyeceklerimi size söyletiyorum.

UT: O zaman söyleyeyim. Tabii ki siyasallaştırılmış bir konu ama bana o açıdan çok komik geliyor, çünkü siyasallaşmaya hiç uygun de-ğil. Birincisi şu: Sancaklar Camisi neredeyse Erdoğan'ın patronajında gerçekleşiyor, sponsoru damadı ya da yapı ona yakın bir ailenin pat-ronajında gerçekleştirilmiş, Sancaklar ailesi tarafından finanse edilmiş.

Dolayısıyla üç aşağı beş yukarı aynı siyasal görüşün iki farklı tasarımı gündeme taşıdığını söyleyebilirim, ama Sancaklar Camisi sanki bambaşka, muhalif siyasal pozisyonlara aitmiş gibi muamele görüyor.

EBF: O muamele çok önemli ve gerçekten öyle alınıyor.

UT: Evet, öyle alınıyor ama bana komik geliyor. Dolayısıyla bunu siyasal alımlamanın imkânı yok. Demek ki pekâlâ birbirinden çok farklı iki morfolojiye aynı insanlar kolayca evet diyebiliyorlar. Bir kere bu gerçeği görüyoruz. Mimari morfoloji ile siyasallık arasında böyle sapasağlam bir ilişki tahayyülü problemli. Bu Türkiye’de epeyi bir zamandır, neredeyse İttihat ve Terakki’den başlayarak gündemde olan bir şey. Bir mimarlığınız var, o mimarlık aynı zamanda sizin siyasi sözünüzü bir kere daha yineliyor. Bir kere bu problemli bir kavrayış. Mimarlık hiç kuşkusuz siyaset yapmanın araçlarından biri, ama böyle bir ast-üst ilişkisi bana anlamlı gelmiyor. Hâlâ bu ast-üst ilişkisi çerçevesinde düşünmek istiyoruz. Siyaset üst olarak çalışıyor, astı olan mimarlık da onu bir kere daha yineliyor; ona biat ediyor. Böyle bir beklentinin, böyle bir yaklaşımla mimarlık yaptırılabilmesine inanma halinin problemli olduğunu düşünüyorum. Böyle bir şeyi özellikle amaçlayanların bile bunu gerçekleştirmekte zorlanacaklarını ayrıca düşünüyorum. O siyasetin ta kendisi olan mimarlığı yapmaya çalıştığınızda sarpa sarıldığını biliyorum. Çünkü sayısız örnek var. Faşist partiye üye olan, faşist ideolojiye o kadar inanmış, o kadar inanmış ki gönüllü olarak 2. Dünya Savaşı’nda Sovyetler Birliği’ne savaşmaya gidip oradan döndükten sonra yaşadığı psikolojik yıkım yüzünden ölen Terragni’yi hatırlıyorum. Como’da Casa del Fascio’yu yapmıştı. Faşistlerin parti binası. Herkesin modernist mimarının en iyi örneklerinden biri olarak gördüğü yapı inançlı bir faşist tarafından yapılmıştı. Daha da komiği, Terragni yapısının faşizmle içsel bir ilişkisinin olduğunu düşünüyordu. Örneğin, bütün büroların cam duvarlarla sirkülasyon mekânlarına açılmasının, faşist yönetimin şeffaflığına işaret ettiği açıklamasını yaptığını biliyorum. Böyle bir şeyin var olduğu bir dünyada, modernizmle özgürlük ve demokrasi arasında, tarihselcilikle muhafazakârlık arasında doğrudan ya da zorunlu ilişkiler olduğunu söylemek bana mümkün gelmiyor. Her görüş her mimarlığı kendisi için gerekçelendirebilir.

EBF: Roger Griffin’in İtalyan faşizmiyle ilgili olarak yaptığı bir tespit var. Mimar ve sanatçılar yaratıcılıkta serbestler fakat yapıtları nihai olarak faşizmle eklemelenmek zorunda. Bu yüzden de morfolojik bir çeşitlilik, çoğulluk söz konusu oluyor.

UT: O kitabı bana siz önermiştiniz, okumuştum onu.

EBF: Sancaklar Camisi'nin kitabesi neredeyse Çamlıca Camisi'ne doğrudan göndermede bulunuyor. Yanlış hatırlamıyorsam Emre Arolat'ın sözleri onlar. Bir çeşit özcülük üreterek İslam'ın özünden söz ediyor. En başında söylediğimiz şeye geliyoruz. Herkes dindarlara İslam'ın ne olduğunu anlatmaya çalışıyor.

UT: Bunun karşıt örneği üzerine şimdilerde düşündüğüm için söyleyeyim. Le Corbusier'nin yaptığı Ronchamp Şapeli ile Emre Arolat'ın yapısı arasında ne fark var diye düşündüm. Le Corbusier, Din nedir, hiç konuşmuyor. Hristiyanlık nedir? Hiç konuşmuyor, kilise yapıyor. Bize Hristiyanlık anlatmıyor, Hristiyanlıkla o kilise arasındaki içsel ilişkiyi anlatmıyor. Ama Emre Arolat onu anlatıyor. Ona ilişkin yaptığı bir yorum var. Ben de ona dayanarak Sancaklar Camisi'ni yorumladım. İngiltere'de yayımlandı, *Architectural Review*'da.

EBF: O yazınızı okudum ben.

UT: Okudunuz mu?

EBF: Evet, internette vardı. Bir arkadaş Sancaklar Camisi hakkında yazıyormuş, sizin görüşlerinize katılmamış, “Sen ne düşünüyorsun, merak ediyorum,” diyerek linkini göndermişti. O zaman okumuştum.

UT: Onlar benim cami mimarisine ilişkin görüşlerim değil. Emre Arolat'ın gerekçeleri. Emre Arolat büyük ölçüde o inançlarla o camiye yapıyor. Kendisi öyle bir söylemsel pratiğin içine girmek istiyor. Asıl sorun o.

EBF: Bu açıklama ihtiyacı, Sancaklar Camisi'nin morfolojisinin alışılmışın dışında olmasıyla ilintili şüphesiz. Emre Arolat gelecek eleştiri ve tepkileri hesap ederek caminin kitabesinde cevap verme ihtiyacı duyuyor.

UT: Ronchamp Şapeli'nin dinle ilişkisi Sancaklar Camisi'nin dinle olan ilişkisinden daha mı az bağlantılı? Alışılmış kiliseden çok farklı bir Ronchamp Şapeli var, alışılmış camiden çok farklı bir Sancaklar Camisi var. Ama Sancaklar Camisi'ni yapan mimar kendi tasarımını meşrulaştırmak için bunu söylemek zorunda kalıyor.

EBF: Sancaklar Camisi hakkında okumadan önce, çizimlerini ilk gördüğüm zaman bende daha çok bir soykırım müzesi duygusu yaratmıştı. Her şey tamam, ortada sadece büyük bir ateş kaynağı eksik diye düşünmüştüm. Diğer taraftan bir kilisenin kriptası duygusunu da uyardırıyordu. Camiyi görmeye gittiğimde, resimlerde algıladığım o anıtsallıktan, kasvet ve karanlıktan son derece uzak bir ortamla karşılaştım.

Ölçeğin çok farklı olduğunu ve hoş bir yapı olduğunu gördüm. Kendimi orada gerçekten çok iyi hissettim. Sadece o duvardaki parlak zemin ve üzerindeki kaligrafik çalışma olmasa da olurmuş diye düşündüm. Camiye namaz kılmaya gelenler de başka camilerde görmediğim türden bir saygıyla hareket ediyorlardı. Sadece namaz kılmaya değil, o yapıda, “o yapıyla” namaz kılmaya geldikleri her hallerinden belli oluyordu. Yapıyı inceliyor ve sahipleniyorlardı. Bir müze gezisiyle ibadet iç içe geçmiş gibiydi.

UT: Şöyle söyleyeyim. O yapı hakkında kaleme aldığım yazı bir övgü yazısıydı, eleştiri yazısı filan değil. Çok önemseydiğimi söyleyebilirim. Türkiye’de son yıllarda yapılmış en önemli işlerden biri olduğunu söyleyebilirim. Anlatmaya çalıştığım işin kötülüğü değildi.

EBF: Ben öyle dediğinizi düşünmedim.

UT: Ama ben kendimi açıklamak zorunda hissediyorum da ondan. Anlatmaya çalıştığım, Le Corbusier’nin böyle bir zorunluluk hissetme-yişi. O bir Benedikten kilisesi, bir haç kilisesi. Şunu duymuyoruz Le Corbusier’den: Bu yapı Benedikten inancının beklentilerine, asketizmine uygun bir çalışmadır. Hayır, böyle bir şey demiyor. Dinden konuşmuyor. Sadece mimarlık alanında durmak için uğraşıyor. Sadece mutlak mimari bir alan hiç kuşkusuz yok ama itinayla öteki alana ilişkin konuşmaktan kaçınan bir Le Corbusier var karşımızda. Le Corbusier bir ateist zaten. Oturup da insanlara Benedikten tarikatının yolu nedir, Katoliklik nedir diye anlatmaya kalkmıyor. Bunu yapmak zorunda kalmıyor.

EBF: Siz o yazınızda kilisede mekânın kutsanmasından ve benzer bir şeyin İslam’da söz konusu olmadığından söz ediyordunuz. Bu konu üzerinde biraz durabilir miyiz?

UT: Doğrusu, yazının ayrıntılarını hatırlamıyorum ama kabaca şunu söylemiştim: Hıristiyanlıkta kutsama töreni diye bir şey var. Yapının kilise olarak kullanılabilmesi için kilise olarak bitirmeniz yetmiyor. Özel bir dinsel işlem yapıyorsunuz. Katoliklik için bu zorunlu, bazı Protestan mezhepleri için de öyle. Dolayısıyla konsakrasyon işleminin sonra kullanılabilir kilise ya da istemiyorsanız konsakrasyondan çıkarırsınız ve o yapı artık kilise olmaktan çıkar, isterseniz spor salonu yaparsınız, başka amaçla kullanırsınız. İslamiyet için böyle bir şey mümkün değil diye anlatıyordum orada. İslamiyet’te konsakrasyon diye bir şey yok. İslam da bu işleri kolaylaştırmıyor, tam tersine, mimarı kutsallıkla doğrudan doğruya ilişkileneceğine mecbur bırakıyor. Çünkü diğerinde yapıya kutsallığını veren şey özgül bir dinsel işlemin o yapı

bağlamında yapılmasıysa, camide sadece orada ibadet edenlerin onun cami olduğuna ikna olması. Başka bir şey bu. O yazıda söylemediğim boyutuna geleyim işin: Bu kaçınılmaz olarak mimarı dinden konuşmak zorunda bırakıyor.

EBF: Konsakrasyon işini yüklenmek durumunda mı kalıyor?

UT: Evet, mimar neredeyse kendi yapısını kendisi konsakre etmek zorunda kalıyor metaforik olarak.

EBF: Bolu’da tarihselci eklektik bir üslupta inşa edilmiş bir caminin kiliseye benziyor diye Diyanet İşleri’ne şikâyet edildiğini biliyorum. Tarihselci bir yapının bile yeterince Osmanlı camilerine benzemediği için tepki alabildiği bir ülkede, Emre Arolat’ın da tasarladığı camiye, forma, işleve bir anlam/açıklama iliştiirmek zorunda hissetmesi anlaşılır bir durum.

UT: Mecbur kalıyor. Mecbur bırakılıyor.

EBF: Minaresi bir Casa del Fascio’nun kulesine benziyor.

UT: Aman duymasınlar. Ama ben o tarihselcilik meselesine bir örnek vereyim. Tarihselci olmak problem yaşamamak anlamına gelmiyor. Nevzat Sayın’ın Malatya için tasarladığı camiyi örnek verebilirim. Tarihselci bir yapı mı? Tarihselci bir yapı. Fakat üstünde kubbe olmadığı için problem yaşıyor. Bildiğim kadarıyla Erdoğan geldiğinde “Bunun üstüne kubbe koyun,” diye emir veriyor.

2. Mimarlığın ve Kentsel Mekânın Siyasallığı

Muhafazakârlık, Mimarlık ve Kentsel Mekân

EBF: Türkiye’de kentsel mekânın, kamusal alanın dönüşümü ve muhafazakârlık arasındaki ilişkiyi nasıl yorumluyorsunuz?

UT: Türkiye’de bu kadar güçlü bir muhafazakâr damar varsa, onu silahı çekip kendi ayağına kurşun sıkıp ardından da haydi koşalım arkadaşlar demeye benzetiyorum. Bu halde koşulamaz. Dünyanın en hevesli koşucularıyla dolu olsa bile bu ülke koşamaz.

EBF: Koşulamaz diyorsunuz ama muhafazakâr partiler döneminde çok büyük toplumsal ve kentsel dönüşümler gerçekleşiyor. Tarihi yapıların hatta semtlerin bazı örneklerde yok edilmesi, bazı durumlarda ise “eskidен böyleydi” denerek yeniden inşa edilmesi, kentsel panoramalarının değişimi, yapı sektöründe patlama, ekonomik gelişme, toplumsal atomizasyon, yalnızlaşma, anomi vs. dünyanın diğer metropollerinde yaşananların benzerleri burada da yaşanıyor. Özellikle muhafazakâr yönetimler döneminde bu olgular daha da hız kazanıyor ve yoğun bir şekilde gözlemleniyor. Bu noktada Türkiye’de muhafazakârlığın tanım ve iddiaları üzerinde yeniden düşünülmesi gerekiyor.

UT: Hiç kuşkusuz. Ancak ben şunu söylemeye çalışıyorum: Muhafazakârlık aynı zamanda da çok yavaş değişmeyi sağlıyor. Değişmeyi sağlamıyor demedim. Ülke çok yavaş değişiyor. Dünyanın başka yerlerindeki değişim tempolarına baktığımız zaman, Türkiye gerçekten çok yavaş gelişen ve değişen bir ülke. Uçup giden ülkeler var.

EBF: Yapısal anlamda mı?

UT: Yapısal anlamda da, ekonomik anlamda da, kültürel üretkenlik anlamında da. Türkiye sürekli uçuyor, uçuyor, uçuyor, bir türlü uçamıyor. Türkiye sürekli olarak tombul, hantal kuşlar gibi kendisini saçaktan aşağı bırakırsa süzülebiliyor ancak. Hiçbir şekilde şöyle anlamlı biçimde ufku açık bir uçuşa geçemiyor.

EBF: Sadece ayağını kırmadan iniş yapabiliyor.

UT: Aynen öyle. Çoğu zaman da kırıyor.

EBF: Türkiye’de muhafazakârlığın nerede, nasıl karşınıza çıkabileceği de bazı durumlarda öngörülemiyor. Muhafazakârlık kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan gruplar veya bireylerle sınırlı değil. Bağlarbaşı’nda Marmara İlahiyat Fakültesi Camisi’nin önünden geçerken duymuştum. Son derece şık giyimli, seküler görünümlü iki kadın, “Bu ne biçim minare, burası Dubai mi, Kuveyt mi?” diyerek kendi aralarında söyleniyorlardı. Türkiye’de, Osmanlı camisi replikalarını veya yorumunu görmeden cami gördüğüne ikna olmayan seküler bir kesim de var.

UT: Türkiye herkesin birbirinden sürekli siyaset ve slogan çaldığı fakat bambaşka hatta karşıt şeyler söylediğine inandığı bir ülke. İslamcılar çağdaş cami yapacağız dediği zaman bir grup insan da “Olur mu canım böyle cami!” demeye başlıyor, ötekiler çağdaş cami yapın deyince de İslamcılar “Olur mu canım, mutlaka atalarımızın yaptığı gibi cami yapmalıyız,” diyor. Herkes birbirini hamamın soyunmalığında yakalıyor, birbirinin esvabını alıp kaçıyor. Herkesin hamamda yarı çıplak peştamalıyla kalakaldığı bir ülkeden bahsediyoruz. Hiç düşünmemeyi sağlayan bir peştamal o. Bitimsiz bir esvap çalma pratiği bence. Türklerin düşünmemesini sağlayan araçlardan biri. Herkes cascavlak kalıyor. Hiçbir zaman tam örtünmek mümkün değil. Hiçbir zaman gerçek kapasitesini kullanma imkânına sahip olmuyor. Olabilecek en minimal imkânı kullanmak zorunda kalıyor.

EBF: Repertuar sınırlı, bir de ötekinin dediğinin zıttı pozisyonda konumlanmak bir kural haline geldiğinde, mesele bir şeyi tartışmak, üzerinde düşünmek, yorumlamak değil, sürekli itiraz etme kısırdöngüsüne evriliyor.

UT: Hep aynı mavranın bitimsizce döndüğü bir ülke. Öyle mavralar var ki neredeyse Tanzimat yıllarından beri konuşuluyor ve o zamandan itibaren daha ileri bir kuramsal derinlikle konuşulmuyor. 1840 yılında söylenen lafın üç aşağı beş yukarı aynı terimlerle hâlâ sarf edildiği bir ülke herhalde çok az olsa gerek. Yeni soru sormayan, sürekli aynı sorulara aynı saptamaları yaparak yanıt üreten bir ülke.

EBF: Mimaride tarihselcilik genellikle ulusla özdeşleştirilen ve klasikleştiği düşünülen belli bir form repertuarı aracılığıyla ifa ediliyor. Tarihselci dinsel yapı bağlamında Balkanlar’da, Kafkas ülkelerinde ve Ukrayna’da da benzer tavırlarla karşılaşıyor. Neo-greek, neo-bizans

ve neo-gregoryen kiliseler yapma pratiği. İdealize edilen bir dönem ve onun sürekli replikalarının üretilmesi...

UT: Doğu Avrupa'ya özgü bir tıkanma. Rusya da bundan bağışık değil. Öte yandan Mısır, İran aynı şekilde. 19. yüzyılda Muhammed Abduh'un söylediği laflar hâlâ güncel görüşler olarak yinelenabiliyor. Marksist düşünce alanında bundan çok daha geniş bir güncel açılım olduğunu söyleyebilirim. Örneğin David Harvey bir 19. yüzyıl Marksisti gibi konuşmuyor. Liberal düşünce bağlamında herhalde hâlâ Adam Smith'in diliyle konuşulmuyor. Oysa Türkiye'de altındaki müellif adını silmek suretiyle yüz yaşındaki bir metni biraz Türkçeleştirip bugünkü bir metin olarak sunsanız kimse yadırgamaz.

EBF: Rusya'da da altın yaldızlı soğan kubbe olmadan kilise neredeyse bir türlü kilise olamıyor. Bu son derece yaygın bir tarihselci mimarlık pratiği.

UT: 1812 zaferini kutlamak için yapılmış, 1930'larda yıktırılmış devasa Kurtarıcı İsa Kilisesi'ni sıfırdan yeniden inşa ettiler. Bu Rusya'daki sosyo-psişik ortam için bir şey söylüyor tabii ki. İstanbul'da yapılanların en yakın benzerleri Moskova'da yapılıyor. Bir zamanlar var olan ama yıkılan kiliseleri yeniden inşa ediyorlar, ortodoksluğu mimarlık aracılığıyla yeniden ihya ediyorlar. Bizdeyse önemsiz küçük mescitleri yeniden inşa ediyorlar. Yıkıtırlmış çok önemli camiler olmadığı için kayda değmez mescitleri yeniden yapmak gerekiyor herhalde. Bu belli ki sadece bizle sınırlı olan bir durum değil.

EBF: Romanov romantizmi buradaki Osmanlı romantizmiyle benzeşiyor.

UT: Arap ülkelerinde Erken İslam romantizmi, Yunanistan'da birbiriyle çelişen, bitmeyen tükenmeyen romantizmler, Antikite ile Bizans Ortaçağ'ını bir türlü unutamama hali... Belli ki sandığımız kadar ayrıksı bir yerde durmuyoruz ama bu pozisyondan insan sözgelimi İngiltere'ye bakarsa bambaşka bir şey görüyor. Bakmayalım diyecek halimiz yok.

EBF: İngiltere'de de benzer şeyler dönem dönem söz konusu olabiliyor. Mesela neo-gotik canlandırmacılık bu tartışmalardan sadece biri. Ülkenin en büyük Anglikan kilisesi Liverpool'da neo-gotik üslupta inşa ediliyor ve yapımı 1978'de tamamlanıyor.

UT: Bir zamanlar, 1990'larda epeyi güçlü bir biçimde Prens Charles'ın gündeme getirdiği bir neo-klasik tarihselci mimari yönelim talebi vardı, ama orada bunların siyasal uzanımlarının sözünü etmek o kadar kolay değil. Yani kimse mesela Pugin'in 1840'taki diliyle ko-

nuşarak gotik önermeye kalkmıyor. Charles'ın kendisi bile bunu 19. yüzyıldaki klasikçilerden başka argümanlarla tanımlamak zorunda kalıyordu. Fiziksel çevrenin bozulmasıydı asıl iddiası. Türkiye'de ise neredeyse 20. yüzyıl başlarındaki Mimar Kemalettin Bey bugün pek çok muhafazakâr metnin altına rahatça imza atabilirdi. Buna şaşırmıyorum dersem yalan olur.

EBF: Muhafazakârlık, mimarlık eğitimi ve toplumsal cinsiyet konusuna gelmek istiyordum. Tarihsel süreç içinde öğrenci profilinin toplumsal cinsiyet anlamında ciddi bir değişim geçirmesi, kadınlaşması söz konusu oldu. Mühendislik bölümü genelde alt sınıflardan erkek öğrenciler, mimarlık ise orta ve orta üst sınıftan gelen kız öğrenciler tarafından tercih ediliyor. Benzer bir durum psikoloji, sosyoloji ve tarih bölümleri için de söz konusu. Fakat bu bölümlerde sınıf yapısı çok daha heterojen bir tablo oluşturuyor. Bu dönüşümü muhafazakârlık bağlamında nasıl yorumluyorsunuz?

UT: Türkiye'de hâlâ cinsel kimlik rollerinin çok çok eskimiş formlarının geçerli olduğuna inanıyorum. Hiçbir zaman toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kalkacağına dair bir gelecek tahayyülüm yok ama burada çok eskimiş formlar geçerli. Dolayısıyla Türkiye'de örneğin kadınlar kamusal alana çıkmış görünseler de gerçekte kamusal alanda kadının var olabileceği, içine sığırsa varlık gösterebileceği küçük nişler var ancak. Mimarlık hiç şüphesiz böyle nişlerden biri. Bunu görmek zorundayız. Okuldan başlayarak temiz bir iş olarak görülür mimarlık; temiz insanlar gelir, mimari hizmet talep eder, temiz aile çocukları yapar, diye düşünülüyor. Ama mühendislikte erkek işçilerle uğraşmak, ayağına çizmeleri geçirmek gerekir sanılıyor. Bu iddia ve düşünce biçimleriyle ayakta tutuluyor mimarlık efsaneleri. Sözelimi, dünyada sanat tarihçilerinin açık ara çoğunluğunun kadın olduğu tek ülke Türkiye olsa gerek. Normal bir durum mu bu? Besbelli ki orası temiz bir meslek, kızlara uygun diye düşünülüyor. Bir meslek için “kızlara uygun” dendiği anda Türkiye'de o mesleğin altı oyulur. Daha önemlisi, bunun göndermeleri cinsiyetçi ayrımcılık meselelerinin orada vahim yoğunlukta yaşandığı anlamına gelir. Öğretim üyelerinin önemli bir bölümünün kadın olduğu bir ülkeden bahsediyoruz. Avrupa'da yanlış bilmiyorsam, abartmayayım ama üniversitede kadın öğretim üyelerinin en yüksek oranda olduğu ülke Türkiye. Eşitlikçi imkânlar tanındığı için böyle olduğu söyleniyorsa buna ancak gülünebilir. Bu, öğretim üyeliğinin bir niş olmasından kaynaklanıyor. Temiz bir iş. Dolayısıyla kadınlar bunu iyi yapar veya yapmalıdır biçiminde bir düşünce var.

EBF: Mürebbiyelik geleneğinden geliyor.

UT: Aynen öyle. Kadının geleneksel annelik, dadılık vs. rollerini yeniden üretmek. Geleneksel kadın kimliğini yeniden üretmeyi sağlayan tırnak içinde “çağdaş” araçlar bunlar.

EBF: Profesyonel mimarlık ortamında ise öğrenci sayısıyla doğru orantılı bir biçimde kadın mimarlara rastlanmıyor.

UT: Akademyada da bütün yöneticilerin erkek fakat öğretim üyelerinin önemli bir bölümünün kadın olduğu bir ülkede yaşıyoruz. YÖK’ün bütün üyeleri neredeyse erkek. Rektörlerin neredeyse yüzde doksani erkek, dekanların hiç tereddütsüz neredeyse yüzde sekseni erkek.

EBF: Patriarkal rollerin, baba kız ilişkisi modelinin meslek ortamına taşınmasıyla da ilgili.

UT: Geleneksel kimlik rollerini yeniden üretmek demek. Normal olan beklenti, bütün mesleklerde kızlarla erkeklerin oranının üç aşağı beş yukarı ülkenin nüfus bileşiminin içindeki orana benzer olmasıdır. Nüfusun yüzde elli ikisi kadınsa, her meslekte çalışanların yüzde elli, ellibeşi kadın olsaydı anlayabilirdim. Türkiye’deki mimarlık okuluna gelenlerin yüzde sekseni kız, yüzde yirmisi erkek olmaya başlıyorsa, bu tuhaf bir durum. Piyasanın asla öyle çalışmadığını biliyoruz. Orada neredeyse bütün ünlü pratik yapan mimarlar erkektir. Büro sahiplerinin önemli bir bölümü erkektir. İşlerin büyük parçasını, büyük boyutlu işlerin çok önemli kısmını erkekler yapıyordur. Mimari hizmet piyasasındaki parasal ve metrekare cinsinden dağılımı düşünüyor olsak, ki hiç böyle araştırma yapılmıyor, yapılmış olsaydı göreceğimiz manzara tabii ki erkek merkezli olacaktı. Dediğim gibi bunun mesleğin altını oymak olduğuna inanıyorum. Pek çok mesleğin altı böyle oyuluyor zaten Türkiye’de. Ve bir de müthiş bir israf olduğuna inanıyorum. Şöyle israf. Emin olabiliriz ki mimarlık okullarından mezun olan kadınların önemli bir kısmı gelecekte o işi yapmayacak. Türkiye’de o aslında gelecekte hiçbir mesleki etkinlikte bulunmayı amaçlamamak suretiyle diploma almak moduna işaret ediyor. O diploma aslında sadece diploma. Sadece eğitilmiş bir kızı tanımlıyor, başka hiçbir beklenti veya mesleki niyeti tanımlamıyor. Hâlâ bu ülkedeki iş piyasası bununla tanımlı.

EBF: Mimarlık piyasası niçin genellikle kadın işgücüne ilgi göstermiyor ve ağırlıklı olarak erkek mimarı tercih ediyor?

UT: Buna cevap veremem. Bir araştırmaya sahip değilim, çok kaba bir kestirmede bulunacak olursam, hâlâ orada geleneksel iş yapma örüntüleri çalışıyor diyebilirim. Bir inşaat yaptıracaksanız bunu bir kız

yerine erkekten talep etmek, erkeğin bunu daha iyi yapacağına ilişkin inancınızı da içeriyor hiç kuşkusuz. Hâlâ kadın ve erkek arasında iş yapabilirlik bağlamında bir cinsiyetçi yarılma devam ediyor. Bu ne kadar aşırırsa aşırınsın yine de aşınmıyor. Pek çok yerde küçük bir iş bile yaptırıyor olsanız, erkeğe yaptırmayı tercih ettiğinizi rahatça söyleyebilirim işverenseniz. Aynı zamanda tersi de geçerli. Mezun olanların önemli bir bölümü de biliyor ki aslında o işi yapmayacak. Bir öğrenci hatırlıyorum, “Benim işim bile hazır. Ben bilmem ne belediyesinde çalışacağım,” diydi birkaç yıl önce. Onun için başka bir seçenek falan yoktu. Kapitalist dünyada geleceğe yönelik iş yapma tahayyülü böyle bir şey olamaz: “Benim memuriyetim hazır, buradan çıkacağım, beni Çemişgezek Belediyesi imar müdürlüğüne alacaklar.”

Mesleğe ilişkin efsaneler, beklentiler ve hayal gücü yükseklerde seyreder. En azından mesleğin dinamiği bunu gerektirir. Beklenti yüksek olacak ki sonradan daha küçük bir elde edişin korkusu çalışma temposunu yükseltecek. Hayal kırıklığına uğramamak için inatla çalışılacak. Burada çoğunluk gelecekte hiçbir şey beklemiyor ki hayal kırıklığına uğrasın. Memur veya ücretli olmak istiyor. Memur olmak için de bir yüksek okul diploması lazım. Bu kızın söylediği samimiyetle söylenmişti. Önemli bir bölümü bunu bile açıksözlülükle ifade edemez. Gideceği yol ise sonuçta yine o olur.

Türkiye’de mimarlık alanında, mimarlığın tesis edilmiş mitolojileriyle uyuşmayan çok gerçekçi, *low-profile* beklentiler var. Mimarlık bir taraftan starlık gibi mitolojiler üretiyor, diğer taraftan da çok büyük bir grup insan için, yüzde seksenlik kız öğrencilerin çoğunluğu için böyle bir beklenti söz konusu bile değil. Okula ağırlıklı olarak diploma almak ve kendi küçücük nişlerinde kalmak için geliyorlar. Öğrencilerin önemli bir bölümü için Türkiye’de okul ne işe yarar? Evlenmeyi sağlar. Türkiye gibi bir yerde başka nerede gelecekteki hayat arkadaşınızı bulabilirsiniz? Dünyanın başka yerlerinde karşı cinsle pek çok yerde karşılaşma şansınız olur. Türkiye’de kamusal alan o denli dardır ki sadece ve sadece okulda karşılaşabilirsiniz. Nasıl ki eş bulma konusunda öğrencinin perspektifi okulda karşılaşacağı arkadaşıyla sınırlı oluyorsa, mesleki beklentisinin de benzer biçimde minnacık olması olağandır. Bu çok şey anlatıyor. Geleneksel cinsel kimlik örüntülerinin yeni formlara girip yenden karşımıza çıkması hali. Bütün o modernlik efsanelerinin tıkanmış yere gelip dayanıyoruz bana kalırsa. Hep bekliyoruz mekanik bir kolaylıkla dünya değişecek diye. Okul, toplumu, kadını, yaşamı başka

bir şey kılacak. Kapitalist pratikler başka bir şey kılacak. Başka bir şey kılıyorlar ama beklediğimiz veya başka yerlerde gerçekleştiği biçimde başka bir şey kılmıyorlar. Geleneksel örüntüler türlü farklı formlara girip yeniden sürüme çıkıyorlar.

EBF: Sizin öğrencilik yıllarınızda öğrencilerin meslek yaşamından beklentileri nelerdi, nasıl bir meslek yaşamı öngörüyorlardı veya umut ediyorlardı?

UT: Mitolojilerin daha az etkili olduğu bir dönemdi. Bazı mitolojiler Türkiye’de üretilmiyordu ya da üretiliyordu ama ikna etmiyordu. Şöhrete ilişkin örüntüler, mitolojiler, starlık fikri vs. bunlar çok kısıtlı ölçüde vardı Türkiye’de. Diyelim ki 1960’lı yıllarda İtalyan öğrenciler için şöhrete ilişkin örüntüler eminim ki capcanlıydı. Her öğrencinin bir gün gelip hafif Michelangelo olacağına inanma halinin İtalya’da, Almanya’da hâlâ geçerli olduğunu söyleyebilirim. Türkiye’de 1970’lerde geçerli değildi. Öyle bir öğrenci naifliğinin söz konusu olmadığını söyleyebilirim. Başka türlü naiflikler, örneğin, siyasal radikal değişim beklentileri söz konusu olabilirdi ama bu değildi. Dolayısıyla beklentiler mimarlıkta daha küçük, politikada daha büyüktü. Son yıllarda bir şeyler değişti mi? Değişti bence. Çıta mimarlık özelinde biraz daha yükseğe yerleşmeye başladı. “Daha önemli biri olabilirim, dünyada sözü dinlenecek biri olabilirim,” gibi mitolojiler üretilebilmeye başladı. Eskiden üretilemezdi de. Ortada bir tane starın olmadığı bir ülkeden ve 70’li yıllardan konuşuyoruz. Rol modeli olacak bir Türk aransa Sedat Hakkı Eldem olabilirdi, fakat o da rol modeli olmaya uygun değildi.

EBF: Niçin uygun değildi?

UT: Rol modeli, bir açıdan potansiyel olarak ona ulaşılma şansını içinde barındırırsa anlamlı olabiliyor. Sedat Hakkı Eldem’den, bir daha yinelenemeyecek bir durumdan söz ediyoruz. Çok özel koşullarla varlık kazanmış biri. Neden ünlü olduğunu kendimize bile açıklayamayacağımız bir şey. Sedat Hakkı öyle bir durum. Dolayısıyla kimse kalkıp “Büyüyünce Sedat Hakkı olacağım,” demezdi. Ama bugün biri kalkar “Ben Emre Arolat olacağım,” derse, “neden olmasın” diye cevap verilebilir, ama Sedat Hakkı örneği için denemezdi. Zaten başkası da yoktu.

EBF: Sedat Hakkı’yı hayali bir entelektüel aristokrasiyi temsil ettiği için mi rol modeli olarak görmüyorsunuz?

UT: Bu en kötü biçimiyle aristokrasi bence. En ulaşılmaz ve uzlaşılmaz biçimiyle bir aristokrasi. Osmanlı sistemindeki üst sınıfın pozisyonuna benziyor. Dünyadaki en katısı olduğuna eminim. Sanılanın aksi-

ne... Öyle bir efsane vardır ya, 16. yüzyılda köylü çocuğunu alırlar, sonra o Sokollu Mehmet Paşa olur. Bu dünyadaki en katı hiyerarşiye işaret ediyor. Çünkü neredeyse kendisinden başlayarak üretilmiş bir mutlak farklılık hali. Ötekinde en azından beş kuşak öteden beri bir toplumsal pozisyonunuz olduğuna inanırsınız. Kimliğinizin oluşumunda zamanda geriye uzanan mesafe bir haklılık zemini tanımlar, iktidarı kullananı da sakinleştirir. Osmanlı'da kullandığınız iktidarın neredeyse sizden başlama hali o kadar radikal bir kimlik farklılaşması üretir ki, iktidar sahibini aristokrasiden çok daha fazla katılaştırır ve hoyratlaştırır. Şöyle söyleyeyim: Bir aristokrat olmanızın getirdiği bir nedenle zaten bilirsiniz ki baştan farklısınız; ama sıfırdan başlayarak vezir oluyorsanız, bu vezaret iktidarı sizin için artık vazgeçilemez bir şeydir, asla yerinizden edilememelisiniz, neredeyse kutsallıkların en kutsalıdır varlığınız. Aristokraside zaten doğuşunuzdan itibaren sahip olduğunuz bir hakkı kullanıyorsunuz. Övünmezsiniz bile. Bu gerçek bir aristokratın mütevazı olabilme şansını tanımlar ama Sokollu Mehmet Paşa'nın mütevazı olma şansı olamaz. O mütevazı olamaz ama diyelim ki Lord Burlington olabilir. Dolayısıyla mimarlığa heves edebilir. Gerçekten de Lord Burlington adlı çok önemli bir İngiliz mimar var. Ama bütün varlığı siyasal pozisyon elde etmeyle tanımlı. Zaten öyle bir kimlik üretsün diye devşirilmiş bir adamın mütevazı birisi olup "boş vakitlerinde marangozluk" yapıyorum demesi mümkün olabilir mi? Ancak Abdülhamid marangozluk yapabiliirdi. 16. yüzyılda Rüstem Paşa yapabilir mi böyle bir şeyi? O ancak kendisi için biçilmiş tek rolü oynuyor. Bu çok katı bir sistem ürettiyordu. Onun için, Osmanlı sisteminin esnek olduğunu düşünenlere cevabım budur. Dünyadaki en katı sistem o mu? Hayır. Dünya tarihindeki en katı sistem Ortaçağ Mısır'ındaki Memlûk sistemi. Köle olarak satın alınıp bir gün sultan olabilirsiniz, sizden artık insaf beklenemez.

EBF: Öğrencileriyle ve meslektaşlarıyla olan ilişkisinde o kurgusal aristokratlık iddiasını hangi araçlarla, nasıl ifade ederdi?

UT: Her dakika hissetmek mümkündü. O kadar ayrıksı gözükürdü ki. Vücut hareketlerinde bile onu görürdünüz. Sedad Hakkı ve diğer hocalar diye bir ikili hemen okunurdu.

EBF: Ne tür vücut hareketleriydi bunlar?

UT: Jestler. Aşağılayıcı, küçümseyici, daha çok sarkastik. Ben küçümsersem başka bir şey olur, bu Sedad Hakkı'da başka olurdu. Onun için neredeyse olağan bir durumdu. Kendisi de bilirdi ki dünyada bir Sedad Bey vardı ve bir de geri kalan herkes.

EBF: Ontolojik asimetri.

UT: Evet. Aynen. Ontolojik asimetri. Benim gibi birisine hiçbir anlam taşımaz. Böyle bir iktidarı kullanmıyorum. Çünkü bilirim ki böyle bir iktidarı kullanamam. Dünyada benim gibi bir sürü insan var.

EBF: Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğrencilik yıllarınızda hocalarınızla ilgili neler hatırlıyorsunuz? Kimler hocanız oldu?

UT: Sanırım en tehlikeli şey insanın mezun olduğu okulu fetişleştirmesidir. Doğrusu Türkiye'de de buna en uygun okuldan mezun oldum. Akademi o kadar farklıydı ki... Bir kere ilginçti. Bundan kastım şu: Hangi okulda yanı başınızdan Sedad Hakkı geçer, Bedri Rahmi geçer, Sadi Çalık geçer? Her dakika bir ünlüyü orada görürsünüz. Türkiye'de sanat bağlamında ünlü denebilecek kim varsa bir biçimde Akademi'ye yolu düşerdi, uğrardı. Çoğunluğu zaten oradaydı. Türkiye sanat tarihi uzun süre boyunca Akademi tarihiyle örtüşüktü. Bu bir şey tanımlar.

Zaten sürekli olarak Türkiye gerçeğinin dışında kalan, neredeyse kapısının dışına çıktığınızda rastlanamayacak bir şeylerle karşılaşırdınız orada. Biraz önce bir arkadaşım ile konuşuyorduk, "Yahu hangi okulda bizim zamanımızdaki gibi çıplak modeller grev yapardı?" dedim. Çıplak modeller grev yaptılar, ortada dolaştılar, rektörlüğün kapı-



Devlet Güzel Sanatlar Akademisi rıhtımında bir grup öğretim üyesi ve arkadaşlarla, 1979 ilkbaharı.

sında beklediler çıplak olarak. Bütün gazeteciler geldi. Onlara sansasyon konusuydu ama biz öğrenciler sadece destek verdik. Akademi gerçeği bağlamında çok olağan bir şeydi ama Türkiye bağlamında ikinci bir örneği yok. Türkiye’de çıplaklık zaten başlı başına bir problem. Hatta 1970’lerin başlarında istiyorsanız arkadaşınıza ziyarete gider, çıplak modelin bulunduğu sınıfta siz de çizim yapabiliirdiniz. Kimse, “Oğlum sen kimsin? Niye geldin buraya?” diye sormazdı. Bunlar o kadar farklı bir dünya tanımlar ki...

EBF: Grevi kim çözüme kavuşturdu, rektör mü?

UT: Nasıl olduğunu hatırlamıyorum ama çalışma koşulları iyileştirilmiş ve çözüme kavuşmuştu. Benim zamanımda yoktu, fakat daha önceki yıllarda Akademi Balosu diye bir şey vardı. Paris’teki Güzel Sanatlar Balosu’ndan esinlenilmiş bir balo. Ama zaman içinde burada epeyi içselleştirilmiş. 1968’de sol muhalefetle birlikte ortadan kalktı. Bir daha da yapılmadı ama benim öğrencilik dönemimde izleri hâlâ sürerdi.

Çocukluğumda *Hayat* mecmuasında “Akademi’de balo yapıldı” diye haber gördüğümü hatırlarım. Bütün ayrıksı tiplerin toplandığı bir yer. Başka hiçbir okulda bunlar olmazdı. Kadın-erkek ilişkisinin başka hiçbir okulda olmadığı kadar liberal olduğunu söyleyebileceğim bir yerdi. 1982’de Akademi’den ayrıldım, İTÜ’de araştırma görevlisi oldum ve geldiğimde Taşkışla’da, Mimarlık Fakültesi’nde sınıfta ilk fark ettiğim şey, kızların bir blok halinde, erkeklerin bir başka blok halinde oturuydu. Akademi’den gelen biri için o kadar tuhaftı ki. Bizde gerçekten yan yana oturulurdu. Biri geldiğinde sınıfa boş bulduğu bir yere giderdi. Kimse kızın erkeğin yanı diye bakmazdı. Türkiye’de bunun çok yaygın olduğunu gayet iyi biliyorum. Bu, Güzel Sanatlar Akademisi’nde olmazdı. Yanınızda kız arkadaşınız olurdu. Bu terim Amerikan İngilizce-sindeki *girl friend*’e karşılık gelmezdi. “Bazı arkadaşlarınız erkek, bazı arkadaşlarınız kız olur”a işaret ederdi. Bu önemli bir fark mı? Bence çok önemli bir fark. Hele o zamanlarda bu tür bir imkânın neredeyse başka hiçbir yerde olmadığını düşünenecek olursak, çok büyük bir farktı. Dışarıdan bakıldığında tabii başkaları cinsel özgürlük merkezi sanabilirdi. Kaldı ki o açıdan bile, cinsel özgürlükler bağlamında, eminim 70’li yılların Türkiye’siyle ve üniversiter ortamıyla kıyaslanamazdı. Türkiye’de bir kızla el ele pek çok yerde dolaşılmadığı bir dönemden bahsediyorum. Akademi öyle değildi. O zaman Türkiye dışında bir tür yıldızdı Akademi. Yıldız lafını Akademi’yi yüceltmek için söylemiyorum, yalnızlık imajını tanımlamak için kullanıyorum. Daha özgürlük-

çüyü gerçekten. Nasıl oluşmuştu bilmiyorum ama Akademi'deki öğrencilik yılları öyleydi. 1930'lu yıllarda yemekhanesinde şarap servisi yapılan bir okuldan söz ediyorum. Benim zamanımda da neredeyse her hafta bir açılış ve kokteyl parti olur ve öğrenciye şarap servisi yapılırdı. Kimse kimseyi “öğrenciler bu tarafa öğretim üyeleri bu tarafa” diyerek kışkırlamazdı. İnerdiniz, aşağıda ders çıkışı bir bardak şarap içip evinize gidebilirdiniz. Böyle bir yerden bahsediyorum. Şimdi deli saçması biçimde okulun içinde alkol bulundurulmadığı bir Türkiye'den söz ediyoruz.

EBF: Sanırım bütün dünyada böyle bir eğilim var. Almanya'da bir düzen polisi birimi kurulmuş durumda. Parkta birileri içki içtiğinde ve ihbar geldiğinde polis başlarında bitip kamu düzenini bozduğunu iddia edebiliyor. Kamusal alanda içki içmeyle ilgili bir kavrayış farklılaşması var.

UT: Sadece içkiyle ilgili değil. Bu yaz Münih'te bir konuşma yapmaya gittim. Kapalı bir toplantıya çağırdılar. O toplantıya giderken Christoph Neumann'la beraber otelden çıktık, Englisher Garten'dan geçerek üniversite binasına doğru yürüdük. Orada haritada bir bölgede çıplaklar plajı gösteriliyor.

EBF: FKK, *Freikörperkultur*. Nudistler için tanımlanmış bir alan.

UT: Aynen öyle. “Nudist plajı ama burada herkes giyinik,” dedim. “O, 60'lardaydı. Artık Almanya'da şehir içinde kimse çıplak güneşlenmiyor,” dedi. Güneşlenenler vardı ama normal bikinileriyle güneşleniyordu insanlar. Şu anda orası gerçekten çok mazbut bir yer.

EBF: Mazbut aile kızlarının gittiği yer.

UT: Evet. Her Türk aile kızı oturabilirdi orada; öyle söyleyeyim. Dünyanın her yerinde böyle bir daraltmanın yaşandığı kesin. ABD'de çok belirgin bir biçimde yaşanıyor mesela. Akademi'de evli olmadıkları halde birlikte yaşayan azımsanmayacak sayıda arkadaşımı hatırlıyorum. Bugün Türkiye'de muhtemelen hâlâ var, ama o zaman aralığında olma halinin ne demek olduğunu insan tasavvur etmelidir. Bütün dünyada gerçekten muhafazakârlaşma eğilimi var. Türkiye'deki muhafazakârlaşma daha mı vahim, emin değilim? Böyle daha vahim daha az vahim gibi ölçülendirmeleri yapacak durumda değiliz. Yine de ben her alanda özgürlük veya serbestiyet kısıtlamalarının olumsuzluğuna eminim.

EBF: Bütün dünyada kamusal alana müdahale etme fikri ve bu yöndeki uygulamalar artıyor. New York'un bazı semtlerinde kendi oturduğunuz apartmanın önünde bile belli bir süreden fazla bekleyemiyorsunuz.

UT: Daha komiğini söyleyeyim. Bir hafta kadar önce Tokyo'daydım. Tokyo'da bazı caddelerde kaldırımların üzerinde "burada sigara içilmez" yazıyor. Kaldırımda, etrafta üç yüz metrelik mesafede binanın olmadığı yerlerden söz ediyorum. Havayı kirleten tek faktörün insan sigarası olduğuna mı inanacağım, yoksa bunun anlamsız bir disiplin talebi olduğuna mı? Bence disiplin talebi, başka ne olabilir? İnsan sağlığıyla ilgili bir talep olabilir mi? Koca bir bulvarın üstünde yürüyorsunuz ve bir uyarı: Sigara içilmez. Bu kamusal alanda bir biçimde dehşet uygulamak.

EBF: Singapur'da da sanırım sokakta sakız çiğnemek yasak.

UT: Dünyada o kadar çok yasak var ki. Ama Türkiye gibi özgürlüklerin sınırının zaten dar olduğu yerde daha da daraltıldığı zaman bence çok vahim. Almanya'da daraltıldığı zaman başka bir sonuç üretiyor, Türkiye'de başka.

EBF: Bu daralmanın yol açtığı kaygılar da farklılaşıyor.

UT: Almanya'da neredeyse biraz daha haklı bile bulabilirsiniz belki de. "Ne diye burada güneşleniyorsun be adam!" diyebilirsiniz sözgelimi. Ama Türkiye gibi bir yerde bu, "üniversite sınırlarına içki sokulamaz"a geldiği zaman, vahim bir şey tabii ki. Çok açık biçimde antidemokratik ve gerçekçi de değil.

EBF: Gerçekçi değil ifadesini biraz açar mısınız?

UT: Yasak bir biçimde çiğnenir tabii ki. Okulun kapısından hiç içkiyi sokmayacaksınız demek ne demek? Öğrencilerin önemli bir bölümünün sokmak için özel bir çaba harcaması demektir, hiç kuşkusuz. Bir şeyi yasaklamanın olağan sonuçlarından biri bence tersine yol açmaktır. Daha önemlisi, çarpıtılarak karşı çıkılmasına yol açmaktır. Bir şeyi yasaklarsanız, başka bir alanda bir ihlali tetiklersiniz. Uzun vadede huzur üretme, birlikte yaşama iradesini tahrip edersiniz.

EBF: Öğrenciler bu konuda daha uyumlu ve itaatkâr gibime geliyor.

UT: Evet. Daha itaatkâr oldukları kesin.

EBF: Daha önce çalıştığım bir özel üniversitede kadın öğretim görevlilerinden biri, bu üniversitede kimse el ele tutuşmuyor, öpüşmüyor diye şikâyet ediyordu. Fakat metrekareye neredeyse üç güvenlik kamerası düşüyordu. Orada öpüşebilmek için ancak...

UT: Teshirci olmak lazım.

EBF: Belki bir yönüyle öyle.

UT: Türkiye'nin muhafazakârlaşmasına da uzatılabilen bir değişim. Gerçekten öyle. Daha isyankâr bir dünyadan daha farklı bir dünyaya gelindi. Kapitalizmin dünyayı iyice kalıpladığından şikâyet edenler çok

da haksız olmasalar gerek. Daha isyankâr bir gençlik vardı. 70'lerdeki gençlik tabii ki daha isyankârdı. O dönemde öğretim görevlilerinin konuşurken ayaklarını denk aldıkları bir dönemden söz ediyorum. Öğrenciye bir şey söylemek o kadar kolay bir iş değildi 70'lerde.

EBF: Hangi bağlamda öğrenciye bir şey söylenemiyordu?

UT: Türkiye'de en yaygın şey öğrenci azarlamaktır. O zaman bu kolay sayılmazdı. Şöyle bir olay hatırlıyorum: Öğrencilerden biri derste hocaya ne olduğunu hatırlamadığım bir şey söyledi, öğretim üyesi "Çıkın dışarı!" dedi. Öğrencinin cevabı, "Beni buradan çıkaramazsınız, burada ders dinlemek benim anayasal hakkım," oldu ve oturdu dersi dinlemeye devam etti. Şimdi öğrenciye böyle bir şey söylesem, hemen çıkar dışarı. Bu iyi bir değişim değil. Bu çok edilgen bir insan tipine işaret ediyor. Öteki öğrenci tabii ki daha kişilikli davranıyordu. Öyle değil mi? "Ne hakkınız var, niye çıkmamı istiyorsunuz?" diyen bir öğrenci.

En korktuğum şey, insanın geçmişini idealize etmesi. Öyle bir şey mi yaptım diye düşünmedim değil geçmişi anlatma konusunda. Gerçekten insan çok güçlü bir biçimde kendi gençliğini efsaneleştirir ya... Gerçekten de üzerinde çok düşündüğüm için söylüyorum. Bazı yerler ve durumlar 1970'lerde bugünkü Türkiye'den daha özgürlükçüydü.

EBF: Bağlam, dönem, arakesit ve toplumsal aktörler öğrenci öğretim üyesi veya öğretmen ilişkisinin dinamiklerini de belirliyor. Türkiye, öğretmenlerin öğrencilerinin kafasını gözünü kıldığı, velileri dövdüğü bir ülkeden günümüzde neredeyse çocuk-erkil, çocuk-merkezli bir yere dönüştü. Ne psikopat, sadist öğretmenler vardı.

UT: Belki de o yüzden daha kolay karşı gelen bir öğrenci tipi de vardı. Belki de ortaokulda, lisede o kadar eziliyordu ki, tek özgürlük imkânını bulduğu üniversiteye geldiği zaman itiraz ediyordu. Bu belki de bir tür dayak yiye yiye pişme hali. Ama günümüzde hiçbir biçimde dayak yememiş olmaktan kaynaklanan bir dayakbilmezlik hali varmış gibi geliyor bana. En küçük eleştiriden korkuverme, siniverme hali. Sürekli olarak karşılaştığım öğrenci hali. "Nasıl sınav yapacaksınız, sınavda neler çıkacak?" gibi sorular. Ben böyle bir şey sorduğumu ya da arkadaşlarımın bu soruyu sorduğunu hatırlamıyorum.

EBF: Sosyolojiye giriş dersimde vize haftasından önce bir kız öğrenci geldi, "Sınavda adam mı soruyorsunuz?" dedi. Sarsıcı bir soruydu.

UT: Daha ne saçma sapan sorular var. Sınav merkezli olma hali bir kere yeni bir şey. Sınav hayatın merkezinde değildi ki. Şimdi bütün öğretim hayatı Türkiye'de eşittir sınav. Bu Türkiye'ye özgü bir şey.

EBF: Sınav fetişizmi disipliner pratiklerle ilintili.

UT: Dünya genelinde bu kadar olduğuna hiç emin değilim. Her şey sınav. Her konuda merkezi sınav.

EBF: Her diploma bir süre sonra bir yönüyle geçersiz ilan ediliyor, onun yeni bir sınavla onaylanması bekleniyor.

UT: Bitimsizce bir sınavdan ötekine savrulma. Gülünç olmaya başladı. Bu aslında bir epistemik mesele. Bu artık Türkiye’deki gençlik meselesini aşan bir durum. Yorumlayacaksak orada yorumlamalıyız. Her şeyin ölçülebilecek bir nicelik olduğuna inanma hali.

EBF: Ya da her şeyin rakamlarla ifade edilmesi zorunluluğu.

UT: Sanki her şey sayısal hale getirilebilir. Mimarlık bilgisi, tasarım bilgisi, matematik bilgisi, sosyal bilimler bilgisi, ne aklınıza geliyorsa hepsinin ölçülebilirlik hali, iddiası. Bunların hemen hiçbirinin kesinlikle sayısal değerlerle ölçülemeyeceğine inandığımı hemen söyleyeyim. Olsa olsa belli bir hadde kadar sayılaştırılabilir pratiklerden söz ediyoruz.

EBF: ÖSYM sınavının öğrencinin bazı yeteneklerini ölçme ve değerlendirme konusunda hâlâ önemli olduğunu düşünüyorum. ÖSYM ne kadar sorunlu olursa olsun, hiçbir şey ölçmüyorsa en azından iç disiplin ve konsantrasyon becerisini ölçüyor. Bunu farklı bölümlerde ders verirken çok net bir şekilde görüyorsunuz.

UT: Konsantrasyon, gerçekten çok doğru. ÖSYM’den aldığı puan bir öğrencinin bir dersi ne kadar dinleyebileceğinin sınırını gayet iyi tanımlayabiliyor. Biri daha uzun süre dayanabilir, daha fazla konsantre olabilir, daha fazla çalışabilir. Diğercinin çocuk gibi ilgisi hemen kaybolur. Ancak eğitim sistemi bağlamında bu bir temel açmazı tanımlamaktan başka bir şey değil. Normal olanı, her insanın belirli bir konsantrasyon yetisine sahip olmasıdır. Bunun da üstün zekâyla ilgisi olduğuna doğrusu inanmıyorum. Bu, eğitim sisteminin sadece zaaflarına işaret eder ve sistem her defasında kendi temel zaaflarını, başarısızlıklarını bir kere daha ölçerek önümüze koyuyor.

EBF: Bedelini de öğrenciye ödetiyor.

UT: Evet. Ona ödetiyor. Yapılması gereken, bilginin böyle sayılaştırılabilir olup olmadığını tartışmak. Bilgiyi böylesine tartıya gelir bir şey olarak görmek hali sorunlu. Bilgiyi sabit bir şey olarak tahayyül etme ve portakallar, elmalar gibi her defasında ölçmek... Bilgi böyle bir şey değil. Bilgi üretilir bir şey. Dinamik bir şey. Dinamik olan bir şeyin statik olan için geliştirilmiş bir araçla ölçülebilir olduğuna inanmanın epistemik bir açmaz olduğunu görmek zorundayız. Biz onu yapmıyoruz.

EBF: Bütün potansiyel zaaflarına ve iç çelişkilerine rağmen modern dünyada her şey rakamlara dönüştürülerek ifade edilmek zorunda.

UT: Pratikteki meseleye bir itirazım yok. Pratikte bunun anlamlı olduğuna inanıyorum, ama böyle bir epistemik disiplin rejiminin, modernitenin başlangıç vaatlerinin hepsinin reddedilmesi anlamına geldiğini de doğrusu düşünüyorum. O başlangıç vaatlerinin arasında bilginin sabitlenmemesi, değişkenliği, kutsallığının reddi vs. vardı. Kuşkusuz onların içinde ölçülebilirlik, her şeyin hesaba gelebiliyor olması da vardı tabii. Modernite böyle bir çelişme zafiyetini de barındırıyor. Ne diyeyim. Acıklı bence. Ama yine de bu ölçme mitolojisi ve saplantısı biraz aşınmalı. Her şeyin ölçülebilir olduğu inancı bütün hayatı örseliyor.

EBF: Siz öğrenci projelerini değerlendirirken hangi kriterleri göz önünde bulundurarak not veriyorsunuz?

UT: Herkes rasyonelleştirmeye çalışıyor. Bütün öğretim görevlileri bunu yapar. Ne kadar çalışmış, kaç gün devam etmiş? Şu kadar zaman çalıştı, şu kadar gün burada bulundu, geldi ama atölyede durmadı. Kâbus gibidir, her şey hesaplanır. Hoca bunu yapmazsa “Niye bu notu aldım?” sorusuna cevap veremez. Notu neye göre, nasıl verdiğini anlatması gerekiyor. 19. yüzyılda mimarlık okulunda olsa “Bu ne biçim proje!” der yollarlardı, mesela Paris Güzel Sanatlar Okulu’nda. Benim öğrenciliğimde Güzel Sanatlar Akademisi’nde de öyleydi. Projenin temel nitelikleri gibi ölçüye gelmezlikler üzerinde konuşulurdu. Dengeli kompozisyon yapmamışsın, ilkel gözüküyor vs. dediğinde bir öğretim üyesi, o proje geçmezdi. Uzun uzadıya tartışılmazdı. Geldiğimiz noktada bunu gerçekten sayısal değerlerle tanımlamak zorundayız.

EBF: Peki bir tasarımın yaratıcılığını rakamlara nasıl tercüme ediyorsunuz? Yaratıcılık alanındaki ölçme ve değerlendirmeyi nasıl gerçekleştiriyorsunuz?

UT: Asla öyle yaratıcılık gibi bir parametre yok artık. Zaten öyle bir öğrenciyle karşılaşmayacağınız inancıyla işe başlarsınız.

EBF: Öğrenciler açısından çok umut kırıcı bir ifade olmadı mı bu?

UT: Hayır, sadece sistem böyle öznel değerlendirmelere imkân vermez. Ne öğrenci ne de hoca için... Yoksa, istenirse, öğrencilerin bireysel yetenekleri hemen ayırt edilebilir. Eski akademi sisteminde bir şeyleri iyi yapan öğrenci diğerlerinden hemen ayrışır. Şimdiki sistemin içinde böyle bir ayrışma olasılığı genellikle çok daha az. Eskiden el becerileri, şunlar bunlar görünürlük kazanırdı. Değerlendirmeyi hesaba

vurmaya başladığınız zaman artık o bireysel kalite parametreleri çalışmaz. Onların çalışmaya başlaması için okulu bitirmek ve hayata atılmak lazım. Önemli bir mimar olmak hiçbir sayısal değerle tanımlanamaz. Birisi beş metrekare yapar, önemlidir; beş bin metrekare inşa eder, kimse-
nin umurunda değildir. Yeni eğitim sistemi böyle değil. Gündelik ya-
şamın gerçeklikleriyle ilişkisi de kalmadı. Öğrenciler de bekliyor ki bir
gün gelecek ve rasyonel değerlendiren bir dünyada yaşayacağız. Hayır,
öyle bir dünyada yaşanmıyor. Hesaplar öyle yapılmıyor. Gündelik ya-
şam böyle yaşanmıyor. Sanılanın aksine, okul eskiden gündelik yaşama
bence daha çok benzerdi. Normal olan da oydu. Bugün sürekli iddia
edilenin aksine okul gündelik yaşamdan gittikçe daha fazla kopuyor.

Vulger-Materyalizm, Sol ve AKP

EBF: Celâl Esad Arseven bağlamında bir konuşmanızda geçmişti sanırım. 1980'lere kadar uzanan bir Erken Cumhuriyet Dönemi'nden söz etmiştiniz orada. Metin aracılığıyla bilgiyi frenleme, kontrol etme alışkanlıkları Türkiye'de hangi dönemde kırıldı?

UT: Bana öyle geliyor ki 1980 darbesi Türkiye'deki en önemli kırıl-
ma noktalarından birinin başlangıcını oluşturuyor ve öncesini sonrasın-
dan ayıran epeyi ciddi bir bariyer tanımlıyor. Ama sözlerim şu izlenimi
vermesin: O güne kadar bambaşka olanlar sonra bambaşka oldu diyecek
halim yok. Ülkenin ve entelektüel ortamın sürekli değiştiğini söyleye-
bilirim. Fakat '85 sonrasında Türkiye'deki entelektüel tutumlarda epeyi
büyük değişiklikler görüldü gibi gelir bana. Diyelim ki Foucault'nun
metinleri... Bunlar çok daha eski metinlerdi, Türkiye'de bunların sözü
bile edilmedi uzun bir aralıkta. Çünkü Türkiye'de 70'lerin tartışma baş-
lıklarına uymayan şeylerdi. Ne çevirileri yapıldı, ne de Foucault'dan
konuşan adam duydum o sıralarda. Foucault üzerine ne biliyordun der-
seniz, hiçbir şey bilmiyordum. Sanki darbe döneminin kapanışının son-
rasında entelektüel bir ufuk açılımı yaşanmış gibi oldu. Sadece önemli
sosyalbilim kitaplarının, sol klasiklerin dışındaki metinlerin çevrilme-
si bağlamında bile önemli bir kırılma noktası oluşturuyor gibi geliyor
bana. Uzun bir aralıkta Türkiye'de her türlü düşüncenin vatanın kur-
tuluşu için formül üretmek olarak tanımlandığı söylenebilir. 1985'ten
itibaren sanki artık vatanın kurtuluşundan söz etmemek suretiyle de ko-
nuşabilen birileri ortaya çıktı.

EBF: Kurtuluş söylemi devam etti mi? Yoksa nesnesi mi değişti?

UT: Kurtuluş söylemleri 1980'lere kadar devam etti gitti. Hatta bugün bile pek çokları hâlâ kurtuluştan söz ediyor. Siyasal iktidar, misyonunu bugün de neredeyse Türkiye'yi kurtarmak olarak biçimlendiriyor. Kültürel ve entelektüel bağlamda da bunu söylüyor. Dolayısıyla kurtarma misyonu ortadan kalktı anlamına gelmiyor, ancak geçmişte herkesin öyle düşündüğü bir aralık vardı. 1960'larda ve 70'lerde bir şey söylüyorsan ülkeye bir çözüm üreteceksin demekti. Nasıl ülkeyi düzelteceğiz? Mimarlık doktora tezleri bile böyle yapıldı. Düşünce, vatani düze çıkarma manifestosu gibi yazılırdı. Gayet iyi hatırlıyorum. Düşünürler oturur, şu yapılmalıdır, bu yapılmalıdır, o sayede ülke kurtarılır gibi tezli metinler yazarlardı. Bu tavrın en azından ortamdaki belirleyici önemi epeyi azaldı gibi gözükür. 1985'te bir mucize oldu da bu değişti demem. Sadece belki de kendi hayatım bağlamında böyle bir gözlem yapabileceğim için söyleyebiliyorum. Ama yine de emin değilim. Çünkü önceki yıllarda da buna fitil olduğumu hatırlıyorum. Ne biçim iş bu yani dedim. Her lafın başında ne yapacağız, nasıl kurtaracağız? Düşüncenin araçsal olması ana eğilimdi. Türkiye'de araçsal olmayan bir düşüncenin yeşermesinin neredeyse mümkün olmadığı uzun bir zaman aralığı vardı bence. Tanzimat'tan 1980'lere kadar sürdü. Sonrasında o araçsallık saplantısında küçük bir aşınma oldu mu? Özellikle son otuz yılda oldu.

EBF: Hem ciddi bir aşınma oldu, hem de benzer tavırlar nitelik değiştirerek bazı yönleriyle yaşamaya devam ediyor. Avrupa Birliği veya diğer ulusal ve uluslararası benzer kurumların desteklediği sosyoloji alanındaki akademik projelerde sürekli somut bir toplumsal probleme somut bir çözüm önerisi getirmeniz bekleniyor. Göç, entegrasyon problemleri gibi konular üzerinde yoğunlaşılması talep ediliyor. Kuram üzerine çalışma öneriniz çoğu zaman doğrudan diskalifiye edilmenizle sonuçlanıyor.

UT: Bütün düşünsel emeğin araçsal olduğu bir aralıktan bugün geldiğimiz nokta yine de biraz daha çeşitlilik ortamı. Bunu gerçekten içinde yaşamayanın anlayabileceğinden emin değilim. Yalnızca metin üretimi bağlamında söylemiyorum. Hiçbir savsız söz söylenemezdi. Bir şey söylediniz, "Mimarlığı dönüştürmek için önce devrim yapmamız lazım. Türkiye'de sosyalist bir devrim olacak, dolayısıyla mimarlık da kurtulacak. Bu koşullarda bu olmaz arkadaşlar," diye başlayarak yanıt alabilirdiniz. Üniversite üzerinde konuşulamazdı, sürekli ülke koşulları ve makropolitikalar konuşulurdu. Üniversiteden konuşama-

ma, akademiden konuşamama, herhangi bir özgül bilim veya sanat alanında konuşamama...

EBF: Önce devrim olacak ama.

UT: Devrim olmayacaksa bile radikal bir biçimde bir çözüm bulunacak. Sadece sol değil, sağ da aynen böyle bir kestirmeci dille konuşurdu. Her şey sanki çözüm bekleyen bir problemmiş gibi ortaya konurdu. Böyle ilginç bir pseudo-bilimselliğin egemen olduğu bir ortamdı diyelim. Gerçekten de Türkiye’de bir vulger-materyalizm çok uzun bir süre boyunca egemen oldu ve hâlâ çok güçlü bir biçimde yaşıyor. Hatta Türkiye’de sol bunu unuttu, ancak vulger-materyalizmin en güçlü temsilcisi bugün AKP haline geldi, şaka gibi. Materyalizme karşı olduklarını iddia edenler vulger-materyalistler olup çıktılar. Her şeyi proje haline getireceğiz. Her şeyi sorun olarak formüle edeceğiz ve çözüm bulacağız. Böyle düşünme hali tipik vulger-materyalizm.

EBF: Kültür, din, gelenek ve vulger-materyalizm arasındaki ilişkiyi nasıl kurguluyor ve izah ediyorsunuz?

UT: Bunlar cevapları hemen verilebilecek sorular değil. Ayrıca bunların birbiriyle çeliştiğini bir an bile düşünmem.

EBF: Düşünmediğinizi ben de biliyorum. Konuyla ilgili fikirlerinizi kaydetmek için soruyorum.

UT: Türkiye’de galiba erken materyalizmin böyle bir inancı vardı. Dinle dünyanın rasyonel ve maddi kavranışı arasında mutlak bir ayrılma olduğu tahayyülü. Buna ciddi ciddi inanıldı. Hatta o kadar inanıldı ki, hepimiz rasyonel düşünmeye başlarsak, bir gün dine de gerek kalmayacaktı. Bu, Türkiye’yi aşan bir ölçekte bütün dünyada görülen bir erken modernite söylemiydi. Türkiye bunun cennetiydi. “Eğiteceğiz insanları!” Böyle bir anlatıyı hatırlıyorum. Rasyonel, bilimsel bir eğitim yaparsanız insanlar hurafelere inanmazlar.

EBF: Bilinç halka götürülür söylemi.

UT: Aynen öyle. Halkımızı bilinçlendiririz. Oysa bu bir şaka olarak bile geçerli değil. Ne öyle bir aşkın bilinç, ne öyle bir rasyonalite, ne de sanıldığı gibi maddi koşullardaki değişimle doğrudan deterministik anlamda bağlantılı öyle bir inanç var.

EBF: Burada bir parantez açayım. Latife Tekin’in *Gece Dersleri*’nde bir grev çadırı anekdotu var. Yazar grev çadırında halkı bilgilendirirken arkadaşlarından biri, konuşma sonrası kadınlara ikram edilmek üzere bir tepsi baklava çıkarıyor. Bunu gören kadınların hepsi dinlemeyi bırakıp baklava tepsisine koşuşmaya başlıyorlar. Latife Tekin o an yaşadığı

hayal kırıklığını anlatıyor. İdeolojik pozisyonu ve duygusal yatırımıyla emekçi kadınların öncelikleri arasındaki fark epeyi sarsıyor yazarı. Lafımızın bir dilim baklava kadar kıymeti yoktu diyor. Bu anlama gelecek şeyler söylüyordu veya ben buna benzer şeyler hatırlıyorum.

UT: Böyle bir bilinçlendirici misyonun çocuksuluğu apaçık, ama o zaman görmek mümkün oldu mu derseniz, hayır görülmedi. İnsanlar o baklavayı alabilmek için bir yüzyılı aşkın süre kaçıp gittiler. Ona rağmen bir grup insan yeterince ikna edici konuşulursa o baklavaya gitmeyeceklerine inandı. Toplumu olduğundan çok daha mekanik bir şey olarak tahayyül ettikleri kesin, insanı çok mekanik tahayyül ettikleri kesin, özneyi çok mekanik tahayyül ettikleri kesin. Kendi rolleriniyse toplumun dışında bir iktidar odağı gibi tahayyül ettikleri besbelli. En temel mesele o.

EBF: Sokaktaki adam söylemi.

UT: Bir toplum var, bir de toplumun dışında duran, ama toplumu denetleyebilen, eğitebilen, başkalaştırabilen, tedavi eden birileri var.

EBF: Bu çok yaygın bir tarihsel deneyim: Bütün dünyada “halka doğru” hareketleri böyle bir önermeden yola çıkıyor.

UT: Daha kapının önüne çıktığınızda, bunun çalışmadığını görmeniz gerekir, ama görülüyor demek ki. Görülmediğini ben kendi gençliğimden biliyorum, arkadaşlarıma böyle ukala laflar söylediğimi hatırlıyorum. Buna bir kişinin bile ikna olmadığını biliyorum. “Yahu, sen toplumun dışında mısın?” Hemen başlar size anlatmaya: “Tabii ki değiliz, ama biz diyalektik materyalizmle silahlanmış insanlar olarak,” diye başlar anlatmaya.

EBF: İman gücüyle silahlanmaya da benziyor. Seküler metafizik.

UT: Tabii ki, aynen metafizik. Sadece imanı var olduğu için, o gerçekliğin dışına çıkma imkânı elde edebileceğine inanmak bu. O iman, Marksist iman olabilir, milliyetçi iman olabilir, şimdi dinsel iman olabiliyor. Bitmiyor tükenmiyor.

EBF: Bunun bir ayağı da vulger-materyalizme dayanıyor.

UT: Hatta şöyle söyleyeyim: Vulger-materyalizm olmadan bu sistem çalışmaz. Kendisi zaten deterministik bir zorunluluk ilişkisi tanımlıyor. “Şunu vereceğim, o zaman şunu ortadan kaldıracam; şunu yapacağım, böyle davranmaya ve düşünmeye başlayacaklar.” Bu o kadar mekanik bir sistem ve toplum tahayyülü ki zaten. Eğiteceğim, Müslüman olacaklar, o zaman ahlaklı olacaklar sözgelimi. Buna inanmanın

kendisi materyalist bir pozisyon tanımı. Eğitilmek suretiyle toplum değiştirilecek. Bütün eğitim pratikleri sonunda kendi kendilerini yeniden üretirler. Eğitim ne üretir diye sorarsanız, kendi nesnesini yeniden üretir diye yanıt veririm. Tahayyülse tam aksine şu: Bir taraftan makineye bir şey vereceksiniz, öbür taraftan başka bir şey çıkacak. Bir taraftan inekleri sokacaksınız, diğer taraftan sosisler bile değil, elmalar veya TV setleri çıkacak. Vulger-materyalizm böyle bir şey işte.

EBF: Pink Floyd'un *The Wall* animasyonu gibi.

UT: Aynen öyle. Böyle bir mekanik tahayyül. Hâlâ o tahayyülü yürüten bir iktidar var, ayrıca iktidarı aşan bir ölçekte Türkiye çoğunluğu hâlâ böyle bakıyor.

EBF: Bu eğitim vizyonunun çok çeşitli versiyonları birbirinden farklı ideolojiler tarafından sürekli ifade ediliyor.

UT: Ortada bir yelpaze var, herkes o yelpazenin ya sağında ya ortasında ya da en solunda ama yelpaze aynı.

EBF: Böyle bir ortak yelpaze şüphesiz var. Toplumsallık aynı zamanda birtakım somut formlar üzerinden de inşa edilen bir süreç. Bu yönüyle materyalizm de vulger-materyalizm de bir yönüyle kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor, fakat süreç bundan ibaret değil. Materyal etrafında gelişen sembolik anlam ağları, toplumsal örüntüler, bireysel angajmanlar, duygusal yatırımlar da söz konusu. Mistisizm, seküler metafizik, din ve daha kültürün pek çok bileşeni süreç içinde belirleyici oluyor.

UT: Sorunsal ne?

EBF: Sorunsalı somut bir mühendislik projesi üzerinden açıklayayım. Bir köprü açılışında kurban kesmeniz veya kesmemeniz arasında fark var. Köprünün teknik işlevi herkes için aynı olabilir ama köprü açılışında koç ya da deve kesip kanını birilerinin alına sürüyorsunuz, orada köprü sadece reel işlevi temelinde tanımlanamayacak bir toplumsal deneyim haline geliyor. Köprünün materyal gerçekliğine din, gelenek, teoloji gibi pek çok farklı kültürel katman eklemleniyor. Sizin verdiğiniz inek-sosis ilişkisinden devam edecek olursak, fabrikaya inek halinde sokup sosis olarak çıkartma süreci bir vulger-materyalizm olabilir ama onları birileri afiyetle yerken, birilerinin helal kesim veya koşer olmadığı için yememesi, bütün bu karmaşık süreçlerin sadece mekanik bir materyalizmle açıklanamayacağını, her türlü materyal üretimin aynı zamanda kültürel imgelerle, sembollerle, ritüellerle belirlenen bir süreç olduğunu da gösteriyor.

UT: Bu çok karmaşık bir şey. Deminki örnek bence olağanüstü doğru. Köprü her yerde aynı işe yarar, ama hizmete açıldığı sırada kurban kesip Fatiha okumak başka bir şey kılar o köprüyü, okumamak farklı bir şey kılar. Her durumda bu böyle. Çocuğunuzu okula gönderdiğinizde ona din dersi verilmesi o okulu başka bir şey kılıyordur. Haftada bir buçuk saat okuduğu dersten sonra dine ilişkin ne öğreniyordur? Hiçbir şey. Hangi çocuk din dersinden herhangi bir dine dair bir şeyler öğreniyor olabilir? Hiçbir çocuk. Ama belli ki o ders başlığının orada olması yaşamsal anlam taşıyor onun için. Ama bunun yorumunun o kadar kolay olduğu kanısında değilim. Tabii ki bütün alanlar, her hizmet, her insani pratik için maddesel içerik böyledir. İnsanın yüzünü yıkaması halinin bile sadece o yüzün temizliğiyle ilişkili olmadığını biliyoruz. Gerçekten de hiçbir toplumsal pratik sadece kendisi olarak varlık kazanmıyor, ama en az farkına vardığımız mesele de o bence. Bunu anlamak için çok az teorik emek harcadığımızı düşünüyorum. Bir dindarın okula çocuğunu gönderdiği zaman oradaki din öğretimine ilişkin ne düşündüğünü bilmiyorum.

EBF: Bir buçuk saati az bulan veliler düz lise yerine imam hatibe gönderiyor. İmam hatiplerde daha iyi bir din eğitimi alacağını düşünüyorlar.

UT: Tersini düşünmek de gerekiyor belki. İmam hatibe çocuklarını gönderen bir adam, çocuklarının daha ahlaklı olacağına inanıyor. Anlamak kolay değil. Nedir bir imam hatibin bunu yapmasını sağlayan şey, onu daha ahlaklı yapacağına inanmasını sağlayan şey? Kendisi bunu açıkça anlatabilir miydi, hiç emin değilim. Ama ona inanıyor besbelli ki.

EBF: Tabii ki inanıyor.

UT: Asıl mesele, gerçekten bunları çok yeni düşünmeye başlıyor olmamız. Bunlar üzerinde düşünmüyoruz. Ama işte yine vulger-materyalizme geliyoruz. Buradan inek girecek, oradan koyun çıkacak sanıyordu herkes. Sadece burada sanıyordu değil, dünya böyle zannediyordu. Bütün modernite kuramları bu saf ve iyimser inancaya yaslanıyordu. Neredeyse Aydınlanma'dan bu yana insanlar akıllarını kullanacaklar ve herkes aynı yere gidecek, hepimiz aynı yerde buluşacağız, dünya bir cennet olacak sanıldı. Cennet olmayışının nedeni aklımızı kullanamıyor oluşumuzdu. Onu engelleyen akla aykırı bariyerlerimiz vardı. Buna uzun bir süre, neredeyse 18. yüzyıldan bu yakın zamana kadar her yerde inanıldı dersek yanlış olmaz. Weber bunları oturup ciddi ciddi yazıyordu. On yıl

daha yaşasaydı, bunların hiçbirinin öyle sonuçlanmadığını kendi ülkesinde gözlemleyebilirdi zavallı adamcağız. On, on beş yıl daha yaşasaydı, kendi ülkesinde bütün bu söylemlerin nasıl çalışmadığını, Nazilerin iktidara geldiğini, öyle bir genel rasyonalitenin oluşmadığını görecekti.

3. Mimarlığın Mesleki Meseleleri

Mimarlar Odası, Siyaset ve Ekonomi

EBF: Mimarlar Odası'yla ilgili düşüncelerinizi öğrenmek istiyordum. Meslek odasının işleyişini genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

UT: Şöyle söyleyeyim, benim Mimarlar Odası'yla doğrudan doğruya, deyim yerindeyse, organik bir bağım hiç olmadı. Hiçbir zaman sözgelimi Mimarlar Odası'nın yönetiminde rol almadım, yayın organı *Mimarlık*'ın yayın kurulunda bulunmadım, yönetim kurullarında herhangi bir görevim olmadı, dolayısıyla Mimarlar Odası'na epeyi mesafeli olduğumu söyleyebilirim. Bu tesadüfi bir mesafe de değil. Başlangıcından itibaren, en azından benim üye olduğum dönemden başlayarak uzun bir süre boyunca Mimarlar Odası'yla ilişkilenenin çok da aklıma yatan bir şey olmadığını iddia edebilirim. Sanıyorum 1977 yılında üye oldum. O dönemdeki Mimarlar Odası bugünküne epeyi uzaktan benzeyen bir kurumdu. Dolayısıyla tek bir Mimarlar Odası'ndan konuşmak mümkün değil. Dönemlerden hatta yerlerden ayrı ayrı bahsetmek gerekebilir. Tüm kentlerin mimarlar odaları aynı çizgide değillerdir.

Dönemlerden bahsederek konuşacak olursam, bir kere 80 darbesine kadarki Mimarlar Odası başka bir şeydir. Kabaca 1960'ların sonundan 80 darbesine kadarki Oda ağırlıklı biçimde kendisini bir tür siyasal parti gibi konumlandırmaya çalışan, bir tür Marksist siyasal örgüt gibi davranmaya çalışan bir kurumdu. O dönemin çoğu sivil toplum örgütünün böyle bir angajmanı olduğunu söylersem yanlış olmaz. Mimarlar Odası da onlardan biriydi. Zaten meslek odalarının çoğu o dönemde bu tür angajmanlarla karakterize olurlardı. O dönemlerin *Mimarlık* dergilerinin içeriğine göz atarsak bunu fark etmek zor olmayacaktır. Sözgelimi genel seçimden sonra dergide değerlendirmeler yapıldığını hatırlıyorum. Hatta bir Mimarlar Odası bildirisi aklımda kalmış. "Halkımız yine yanlış yaptı" şeklinde bir argüman ortaya atarak seçim sonuçlarını

değerlendiren bir sayıydı o. Uzun bir süre boyunca mimarlığın *Mimarlık* dergisinin içinde gündelik siyasete feda edildiğini söyleyebilirim. O yıllarda bunu açık açık söylediğimi de hatırlıyorum. Sonraki yıllarda da söyledim ve genellikle bu sözümün sevildiğini iddia edemeyeceğim.

O yıllarda görev almış kişilerin bundan çok rahatsız olduklarını hatırlıyorum. Mesela hemen adını vereyim, rahmetli Selçuk Batur. Mimarlar Odası o yıllarda parti gibi davrandı dediğim zaman bu çoğu kişiye sevimli gelmedi. Görevini yapmadı demişim gibi düşünülmüştü. Görevini yapıp yapmadığını bilmiyorum. Görevinin ne olduğunu da bilmiyorum; ayrıca görevinin istenmiş olsa da yapılıp yapılamayacağını bile bilmiyorum. O günün koşullarında zaten amaçlasalar da yapabilirler miydi çok emin değilim. O çok özel bir dönemdi. 1970'ten 80'e kadarki dönemde "Türkiye'de kan gövdeyi götürüyordu," diyebileceğim bir durumda, Mimarlar Odası'nın bir İngiliz Mimarlar Odası RIBA veya Alman Mimarlar Birliği BDA (Bund Deutscher Architekten) gibi çalışmasını beklemek doğrusu haksızlık olurdu. Yine de inanıyorum ki biraz daha fazla mimarlık meselelerine ilgi duyabilirlerdi. Sözgelimi mimar müellifin mesleki meseleleriyle hiç ilgilenmediklerini ama öncelikle memur mimarların durumu gibi problemlerle ilgilenmeyi seçtiklerini hatırlıyorum. Dünyanın pek az yerinde mimarlar odaları memur mimarların problemleriyle ilgilenir.

Genellikle mimarlar odaları kuruluş koşulları gereği neredeyse mimarlık bürosu açan camiayla organik bir bağlantı içindedirler. Sözgelimi Amerikan Mimarlar Odası AIA, İngiliz Mimarlar Odası RIBA, kuruluşlarından başlayarak pratik yapan büro sahibi mimarların denetiminde, onların inisiyatifiyle yola koyulmuş odalardır. Bizimki zaten böyle kurulmamıştı. Türkiye'nin koşullarında mimar müellifin oluşması çok gecikmişti. Oda, büro sahibi olan ve bir tür işveren niteliğindeki mimarın geç doğuşundan kaynaklanan meseleleri bünyesinde hep barındırdı. Ancak bunu Mimarlar Odası'nın kabahati olarak nitelendiremeyeceğim. Bu ülkede zaten mimarlık mesleğinin bir kapitalist pratik olarak para kazanmak amacıyla yapılır bir şey olduğunu kabul etmekte zorlanan bir ortam hep vardı. Uzun süre boyunca bunu meşrulaştırmakta Türkiye çok zorlandı. Hani deyim yerindeyse, ortamın "Para mesajın kutsallığını bozar, dolayısıyla para kazanıyorsanız, o zaman mimarlık adına söyleyebilecek sözleriniz de epeyi az olmalıdır," diye düşünmeye eğilimli olduğunu sanıyorum. Türkiye'de kamuoyu da böyle düşünüyordu. Mimarlık uzun bir süre boyunca bir tür vatan görevi gibi tahayyül edilmiş gibi gözükür.

EBF: Öyle bir yönü de var muhakkak. Mesela Sedat Hakkı'yı kimse parasını sayıp kasaya koyarken düşünmek istemiyor. Ofisi var adamın ve çok ciddi paralar kazanıyor.

UT: İşte bu sevimleyen hatta neredeyse meşru olmayan bir şeydi Türkiye'de. Son yıllarda artık değişti bence.

EBF: Meslek ortamında değişmiş olabilir ama Cumhuriyet mimarlık tarihyazımında hâlâ yaşıyor.

UT: Tarihyazımı bunu bir türlü üstünden atamadı. Bunu hep yazdığım için bu konuda söyleyeceklerim epeyi fazla olmuştur her dönemde. *Tarih ve Toplum*'da yayımlanan "Türkiye'de Mimar Müellifin İcadı, Mesleğin Fethi, Ulusun İnşası" başlıklı bir makalemde yanlış hatırlamıyorsam bunu anlatmaya çalışmışım. Ulusun inşasıyla mesleğin gayrimüslimlerin tekelinde olmaktan çıkarılması ve modern kapitalist bir işadama olarak mimarın ortaya çıkışı Türkiye'de neredeyse eşzamanlı olarak vuku buluyor. Bunların örtüştüğü bir aralık var. 1900'lerden başlayan, neredeyse 1950'lere kadar yoğun biçimde sürmüş bir dönemden söz ediyorum. Böyle bir ilişkiden kaynaklanan nedenlerle mimar müellif bir taraftan inşa ediliyor, ama öte taraftan da o inşaatın altı oyuluyor. Çünkü mimar neredeyse vatani kurtaran, alanı gayrimüslimlerden "temizleyen" birisi gibi tahayyül edilmek isteniyor erken dönemlerde. O dönemin metinlerinde de bu yaygın biçimde dile getirilir durur. "Mesleğimiz kutsaldır. Mimar Sinan'ın mesleğini yapıyoruz, dolayısıyla sadece Türkler tarafından yapılmalıdır." Böyle bir tahayyülle bir mesleği inşa etmeye koyulursanız, bunun ekonomik arka planı üzerinde söz söyleme imkânını yitirirsiniz. Çünkü kaçınılmaz olarak mimarlık ulusalcılığın taşıdığı kutsallığı taşımaya başlar.

EBF: Mimarlar Odası da böyle bir gelenek temelinde mi şekillendi?

UT: Bence böyle bir gelenek temelinde şekillendi uzun bir süre boyunca. Türkiye'de mimarlık mesleği kutsallaştırıldı. Kutsallaşan her şey gibi üzerinde konuşma imkânları kısıtlandı. Çıkarların savunulacağı bir alan olma imkânı kısıtlandı ve kutsallaştırma mercilerinden biri de Mimarlar Odası oldu uzun bir süre. Gerçekten özellikle önemsedğim bir saptama gibi gelir bana mesleğin kutsallaştırılması. Genellikle her meslek kutsallaştırılmaz. Ama Türkiye'de mühendisliğin de kutsallaştırıldığından söz etmek aynı derecede mümkün. Nilüfer Göle'nin kitabını, *Mühendisler ve İdeoloji*'yi hatırlayacak olursak, Türkiye Saint-Simoncu diyebileceğimiz bir teknokrat yönetimi cenneti de sayılabilir. Daha

doğrusu, “Ülkeyi yöneten teknokrazi olmalıdır,” biçiminde bir tahayyülün Türkiye’deki yaygınlığını düşünelim.

EBF: Mühendisler çok ciddi bir mesleki prestij kaybı yaşarken, mimarlar için, daha önce tanımadıkları yeni bir star kavramı doğdu. İnşaat firmaları istihdam süreçlerinde Anadolu’da taşra üniversitelerinden mezun mühendis kavramını veya kategorisini ürettiler. Bu mühendisler imza yetkilerinden faydalanılmak üzere asgari ücretle istihdam ediliyorlar ama gerçekte çok fazla bir iş yapmaları beklenmiyor. Eskiden eczacıların diplomalarını kiraya vermelerine benzer bir sistem işliyor. Türkiye’de son yıllarda özellikle mühendislik, tıp ve öğretmenlik mesleğinin prestijinde ciddi bir irtifa kaybı söz konusu oldu. Ülkenin refah toplumuna dönüşmesiyle birlikte, söz konusu alanlarda üretilen bilgi, hizmet sektörünün sayısız olağan ürünlerinden biri olarak değerlendirilmeye başladı. Özellikle ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerde bu üç mesleğin, reel boyutlarının çok ötesinde önemsenmesi, iltifat görmesi durumu aşamalı olarak ortadan kalktı.

UT: Bu saptamaya katılıyorum ama özellikle mühendislik için katılıyorum. Mühendislikle ilgili söylediğiniz bence çok ilginçti, irtifa kaybı meselesi mühendislikte çok belirgin biçimde yaşandı. Mühendis bir teknokrat olmaktan, ülkeyi kurtaracak, yönetecek bir özne olarak tahayyül edilmekten çıkıp olağan bir meslek adamına doğru hızla tenzil-i rütbeye uğradı. Bir zamanlar başbakanların, bakanların neredeyse tamamının teknokrat olduğu dönemleri, on yılları biliyoruz.

Bu bana kalsa sadece meslekle bağlantılı değil, Türkiye’deki siyasal değişimlerle de bağlantılı. Türkiye’de siyaset çok ciddi bir biçimde değişti. Yani uzun bir süre boyunca teknokratik bir temelde olan siyaset artık Türkiye’de o temelde yapılmıyor. Artık Türkiye’de başka bir siyaset yapılıyor. Benim bütün gençliğimde Türkiye’de teknokratik bir siyaset yapıldı. Bir bilen özne olarak takdim edilen bir başbakanımız vardı. Temel özelliği hidrolik mühendisi olmak olan bir Demirel’in yıllarca Türkiye’nin kaderini tanımlayan ana aktörlerden biri olduğunu hatırlıyorum. Özal’ın aynı şekilde olduğunu hatırlayalım. Artık böyle bir yönetim söz konusu değil. Kutsallaştırma süreçlerinin teknokratik olmayan, yüceltilmiş bir rasyonalist altyapıya dayanmayan gerekçelerle yürütüldüğü bir siyasal sisteme doğru geldik. Kutsallaştırma ortadan kalkmadı, teknokratik kutsallaştırma tipi silindi gitti. Ama dinsel niteликte bir kutsallaştırma tırmandı. Öyle olunca da mühendis en yüce noktadaki yerini kaybetmiş gibi gözüküyor.

Ama şunu da vurgulamakta yarar var: Mimarlığın hiçbir zaman o kadar büyük bir prestiji olmadı bu teknokratik dönem boyunca. Yani mimar teknokrasi kervanının en son vagonuydu bütün gençliğimde. Siyasetin başrol oyuncularının arasında mimar yoktu. Sorun şu ki Türkiye’de çok ciddi bir başka kırılma yaşandı. Mimarın iş alanı kor-kunç bir biçimde artmaya başladı. Bir kere Türkiye bütün ekonomik etkinliğini ağırlıklı biçimde yapı üretim alanına, konut üretim alanına doğru yönlendirmeye başladı. Hiçbir dönemde bu kadar yoğun değildi. Türkiye tıpkı İspanya’da olduğu gibi, hatta kısmen 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi güçlü bir biçimde ekonomik etkinliklerinin hepsini mimarlıkla bağlantılı aktivitelere endeksledi. Böyle olunca mimara duyulan ihtiyaç arttı. Hiçbir dönemde bu kadar fazla mimara ihtiyaç yoktu. Bu kadar fazla inşaat yapılmıyordu. Bunların hesaplamaları yapılıyor mu bilmiyorum ama Türkiye on yıllardır muhtemelen tüm Avrupa’nın yaptığından daha fazla metrekare olarak inşaat yapıyor olabilir. Böyle bir ortamda mimarlık için herhalde olumlu bir ortam vardı, ama onun ötesinde mimarlığı eksen alan, yıllarca üzerinde çalışılmış bir mitoloji de sonunda herkes tarafından inanılan bir gerçeğe dönüştü. Yıllarca, neredeyse İttihat ve Terakki döneminden başlayarak mimar, “Mimar Sinan’ın ahfadı, Mimar Sinan’ın çocukları” olarak kendisini takdim etti. Geldiğimiz noktadaysa, 1990’lardan başlayarak mimarın çok çok önemli bir varlık olduğuna ilişkin inanç, toplumun bütün katmanlarına yayılmış gibi gözüküyor. Mimarlık dolayısıyla bir meslek olarak önceki hiçbir çağda olmadığı kadar abartılan bir konuya dönüştü. Gündelik siyasete bile eksen oldu.

EBF: Yapı sektöründe çok büyük bir gelişme yaşandı, hiç şüphesiz mimarlık mesleğinin prestiji arttı ama bu mesleği icra edebilme imkânları hâlâ çok kısıtlı. Türkiye’de mimarlık fakültelerinde her yıl yüzlerce mezun veriliyor ve bu insanları istihdam edebilecek kapasitede bir meslek piyasası yok. Pek çok mimar hayatı boyunca mesleğini icra etme şansı bulamıyor, hayata geçirilmiş tek bir projesi bile olmuyor. Süreç içinde, aldığı eğitim uzak bir gençlik anısına dönüşüyor. Aldığı diploma da öylece evinin bir köşesinde duruyor.

UT: Hayır, zaten daha da vahimini söyleyelim, bütün alan star merkezli olarak örgütlenmeye başladı. Star merkezli olarak örgütlenmek demek, bir zamanlar tıpkı sinema yıldızlarının ünlenmesi gibi bir sürece işaret ediyor. Sinema yıldızları star oldukları zaman yetenekleri nedeniyle oluyorlardı diyecek halimiz yok. Ya da Türkiye’de sinema sek-

törünün çok gelişmiş olmasından kaynaklanan nedenlerle star oluyorlardı da diyemem. Sistem starlık mekanizması üzerinden örgütlenmeye başlayınca, starlığın tanımı gereği olarak herkes işe başlarken bir gün gelip star olacağını düşünür. Nasıl ki sinema sektörüne girdiği zaman figüranlık yapan biri bile kendisini “Bir gün Ayhan Işık olacağım,” diye tahayyül ediyorduyorsa, bugünkü Türkiye’de mimarlık da böyle olmaya başladı. Sistem herkesin kendisini bir biçimde star olmaya aday biri olarak tahayyül etmesi iyimserliğine dayanır. Böyle olmasa starlık sistemi çalışmaz. Starlık sistemi bir tür havuç sistemi.

EBF: Umut dağıtmak üzere kurulmuş olan.

UT: Aynen öyle. Hiçbir şekilde doğrulanmayacak umutları gündemde tutma mekanizmasıdır starlık. Ama bu aynı zamanda da sistemin çalışmasını sağlayan temel dinamiktir. Müthiş israflı çalışan bir sistem bu. Bugün artık Türkiye’de her yıl neredeyse 2.500 kişi okuldan mezun oluyor. Bunlardan taş çatlasın biri star olacaktır. Geri kalan 2.499’u olağan mimarlar olacaklar. Star sistemleri sinemada da böyle çalışır, mimarlıkta da böyle çalışıyor.

EBF: Sadece olağan bir mimar olma değil, önemli bir bölümü, sahip olduğunu düşündüğü mesleğini hiçbir zaman icra edemeyecek.

UT: Hiç tereddütsüz. Olağan mimardan kastettiğim, her diploması olan mimarlık yapacak anlamına gelmiyordu. Dünyanın hiçbir yerinde mimarlık okulundan mezun olanların tamamı hatta ağırlıklı kesimi mimarlık yapmıyor. Yan dallara gidiyor, başka işler yapıyor. Zaten sistem kendi efsanelerine göre çalışan bir mekanizma değil. Bir taraftan mimarların kendi mesleklerinin yüceliğine ilişkin efsaneleri var. Onların başında starlık geliyor, ayrıca tarihsel efsaneleri var. Öte tarafta da gerçekler dünyasında epeyi kırılğan bir kapitalist hizmet sektörü elemanı olarak mimar var. En kırılğan sektörlerden biri mimarlık. Çünkü en küçük bir ekonomik bunalımda yangından kaçarken ilk feda edilecek şey doğal olarak mimarlık oluyor. Mimarlık dünyadaki en vazgeçilmez pratik değil.

EBF: Peki bu mitler ile efsaneler arasında günümüzde Mimarlar Odası’nın pozisyonu nerede, nasıl görüyorsunuz?

UT: Mimarlar Odası erken dönemdeki mitlerin içinde merkezi rol oynuyordu. Diyelim ki vatani kurtaran mimar, toplumsal sorumluluk sahibi biri olarak mimar. Şanssızlar için çalışan ama diyelim ki parası olanlar için çalışma meselesini görmezden gelen biri olarak mimar gibi başlıklarda tanımlı bir özne tahayyülüydü Oda’ya egemen olan. Erken

dönemden 1980'e kadarki aralıkta gelişen mitlerin hepsinde Mimarlar Odası'nın rolü vardı. Ondan sonraki dönemde Mimarlar Odası şunu yaptı: Starlığa giderek mesafelenmeye başladı. Bir de şubelere göre değişen oranlarda mesafelenmeye başladı. Sözgelimi starların neredeyse tamamının İstanbul'da yaşadığını düşünelim. En starlığa mesafeli Mimarlar Odası şubesi İstanbul şubesidir. Bu ilginç bir meseleye işaret ediyordu. Ancak o mesafelenme de başka bir problemi yarattı. Aynı Oda mesleğin ekonomik gerçekliğine de mesafelenmek için uğraştı. İstanbul Mimarlar Odası'nın bugünkü pozisyonu böyle bir şey. Onun için, Oda ne 80 öncesindeki Oda'nın doğru ya da yanlış çok önemsedığı siyasal angajmanlarını sürdürüyor, ne de bugün sözgelimi kapitalist gelişmiş ülkelerdeki türden birinci derecede ait olduğu hizmet sektörünün çıkarlarını koruyan bir yer olduğunun altını çiziyor. Sürekli olarak kendisini beledi yanlışları düzeltmeye endekslemiş bir kurum haline geldi.

EBF: Günümüzde daha az mı siyasî, ondan pek emin değilim. Mesele temel ilkelerinden birisi olarak, "Anti-emperyalisttir, yeni dünya düzeni teorilerinin ırkçılığının, gericiliğinin karşısındadır," diye bir ifade var.

UT: Çok güzel.

EBF: "Demokrat bir yurtseverdir," diyor. "Kamuoyu oluşturmaya yönelik çalışmaların içinde tartışmasız yer alır," diyor. Şimdi bu "tartışmasız yer alır" ne demek? Buna bir açıklama getirmiyor.

UT: Her türlü kavga'nın içine atlar anlamına mı geliyor?

EBF: Oda kendiyile ilgili tanımını geliştirirken, "resmi otoriteyle her türlü diyaloga, işbirliğine açık ama işbirlikçi yaklaşımların dışında kalan" şeklinde ifadeler kullanıyor. Şimdi bütün bu söylemlere baktığımızda, aslında bir taraftan son derece ideolojik bir pozisyonu benimsiyor, diğer taraftan anakronik de...

UT: 1980 öncesinin nostaljisiyle yazılmış.

EBF: Evet, evet. Son derece anakronik ve nostaljik. Mimarlar Odası'nın farklı siyaset mekanizmalarının ve piyasa koşullarının ürettiği iktidar biçimleriyle kurduğu ilişki hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Problemlili bir ilişki diye düşünüyorum.

EBF: Biraz açabilir misiniz?

UT: Şöyle söyleyeyim: Siyasal iktidarla problemlili bir ilişkiyi anlayabilirim ama piyasayla problemlili bir ilişkiyi anlayamam. Dolayısıyla piyasayla problemlili bir ilişkiyi anlayamayınca siyasal iktidarla problemlili bir ilişkinin de aynı şekilde olamayacağı ortaya çıkar. Çünkü özellikle Türkiye'de siyasal iktidar aynı zamanda da doğrudan ekonomik



Ankara'da Suha Özkan ve Uğur Tanyeli'ye Mesleğe Katkı Ödülü verilen Mimarlar Odası Mimarlık Ödülleri toplantısı sonrasında yemek, 1994.

iktidar anlamına geldiği için kaçınılmaz olarak bu zor bir pozisyon. Daha vahim olanı bence ekonomik gerçeklikle olan mesafe. Ekonomik gerçekliği kabul etmekte direnme hali. Davalarına bakacak olursak hepsi böyle davalar.

EBF: Dünya siyasetini, global ekonominin hâkim olduğu bir dünya gerçeğini kabullenmekte güçlük çekiyor ve de toplumsal aktör olarak kendisine atfettiği önem özgül ağırlığının çok ötesinde. Kendisini anti-empyralist ve yeni dünya düzenine karşı bir pozisyonda tanımlıyor. Söz konusu sürece müdahil olma gücü nedir?

UT: Hepsinden önemlisi şu temel yanlış yapıyorlar: Mimar diye mütecanis, iç tutarlılığı olan bir grup yok ki. Bütün mimarlar blok halinde mi? Bazıları belki de anti-empyralist değil, bazıları belki de iktidardan yana, bazıları belki de dindar, bazıları belki de pekâlâ faşist, ırkçı.

EBF: Mimarlık gökten zembille iniyor değil, bütün bu siyaset, ekonomi, toplum, tinsel ve materyal kültür arasındaki diyalog, etkileşim, karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle, çatışma, uyum ve ortak eylemle gerçekleşiyor. Bunların hepsinin katkılarıyla bir mimarlıktan söz etmek mümkün olabiliyor.

UT: Bunlardan bağımsız bir yerde duran tertemiz bir mimarlık var biçimindeki tahayyüle yaslanıyor Oda'ya egemen anlayış. Ortam ne kadar temizse mimarlık da ancak o kadar temiz olabilir. Siyaset bu gerçeği bilip o ortamda incelikli uzlaşmalar, çözümler bulabilmektir. Oysa Oda siyasetsizliği kendisine siyaset olarak seçmiş gibi gözüküyor. Çünkü, dediğim gibi, kendisine kutsal bir misyon ve pozisyon atfedip üyele-
rinin (çoğunluğunu değil) çoğulluğunu temsil edemiyorsa bu ciddi bir zaafa işaret eder.

EBF: İddiasının altında eziliyor gibi de bir yerde. Savunduğu şey gölgelerle savaşmak gibi bir şey.

UT: Tabii, gölgelerle savaşmak. Buysa ona oynayabileceği rolleri oynatamıyor. Mimarlık kuşkusuz hep siyasaldır. Siyasal olmayan bir mimarlık tahayyülü mümkün değil. Mekân üretiminin kendisi bizatihi siyasaldır. Hatta siyasal değil bizatihi siyasettir. Burada yapılan ise bu değil. Kendisini bir tür siyasi örgüt gibi tahayyül etme hali. Asıl sorun o. Yine de önceki döneme göre çok aşıldı, fakat asla aşılamayan, başlangıç ayarlarından ötürü de aşılması kolay kolay mümkün gözükmeyen...

EBF: Fabrika ayarları...

UT: Fabrika ayarları nedeniyle sürekli olarak bu açmaz gündeme gelecektir. Yani ekonomik gerçekliği reddettiği zaman, bir siyasal rol de oynamak istiyorsa, sürekli biçimde beledi yanlışların üstüne gitmek, dava açmak dışında başka söyleyecek bir söz ortamda kalmadı. Diğer alan kapatılmış durumda.

EBF: Hangi alan kapatılmış durumda?

UT: Ekonomik gerçeklikle ilişki kurmak istemiyor zaten. Ona ciddi biçimde mesafelenmek istiyor. Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunu kabul etmek istemiyor. Ne var ki burası kapitalist bir ülke.

EBF: Türkiye'nin global bir dünyanın ve ekonominin parçası olduğunu bazen görmezden gelmeyi tercih ediyor.

UT: Bütün bunları reddetmek suretiyle mimarlık meslek örgütlüğü görevini nasıl yapacak? Mimarların önemli bir bölümü kapitalist hizmet sektörünün elemanı. En temel mesele bu. Mesleki ilişkiler bunun üzerinde ayakta duruyorlar. Mimarlık işlerinin önemli bir bölümü artık Türkiye'de küçük sermaye için yapılmıyor, orta ve büyük sermaye için yapılıyor. 70'li yıllarda tam tersineydi. Mimar küçük sermaye için çalışırdı. Küçük bir apartman, küçük bir ev tasarlardı. Büyük sermayenin zaten inşaat sektöründe de, genelde ekonomik yaşam bütününde de var olmadığı bir ülkeydi burası. Oysa bugün Türkiye'de gerçekten sermaye-

si olan büyük diyebileceğimiz firmalar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, müteahhitler, kredi kuruluşları vs. var. Mimarlar onlar için çalışıyor. Dahası mimarların bir kesimi de kapitalist yatırımcılar oldular. Ama Oda bunlarla bir anlamda itişmek istiyor. Onların yaptıkları her işin içindeki yasadışılığı arayıp bulmaya çalışıyor. Bunu arayıp bulmaya çalışmaya bile gerek yok. Daima vardırırlar zaten. Dünyanın her yerinde spekülâtif etkinlik kaçınılmaz olarak zaten yasalarla ve imar kurallarıyla baş etmek için girişilmiş bir tür akrobasi pratiğidir. İncelikli bir akrobasidir. Küçük bir dikkatsizlikle hemen yasadışının alanına kayarsınız. Spekülâtif etkinlik böyle bir iş. Mimarlar Odası çoğu zaman ve kimi şubeleriyle bu gerçeği görmek istemiyor. Şimdi bunu görebilen Odalar var. Dünyadaki bazı Odalar da bunu bilir ve yanından dolaşırlar. Amerikan Mimarlar Odası AIA bilmez mi orada spekülâtif etkinliğin içinde epeyi ciddi bir yasadışılık boyutu olduğunu? Ancak kendisini bununla uğraşmaya sorumlu hissetmez. Onunla uğraşması gereken başka kurumlar ve yargı mercileri vardır. Türkiye’deki Mimarlar Odası hâlâ öncelikli olarak bu konuda sorumlu olduğunu düşünüyor. Sanki kendisinden başka namuslu ve erdemli bir toplumsal aktör yok diye varsayıyor.

EBF: Toplumsal sorumluluk duygusuna sahip olması onu iktidarla belki daha etkin ve yapıcı bir diyaloga götürebilecekken bu diyalog zemininin kurulamayışını neyle açıklıyorsunuz?

UT: Neden bu açmaz asla aşılamıyor? Bunun cevabını kolay kolay veremem.

EBF: Ciddi bir kutuplaşma ve siyasi gerilim yüzünden taraflar birbirini artık dinlemiyor. Diğer taraftan Mimarlar Odası da bazı durumlarda dinlenmemek için elinden geleni yapıyor izlenimi uyandırıyor. Son derece makul ve de haklı bir eleştiriyi dile getirirken muhatabınıza “Siz takunyalılar!” diye hitap ederseniz, söze böyle başlarsanız ciddiye alınmazsınız. Hem karşıdakine hakaret etme özgürlüğüm olsun hem sözüm dinlensin hem de dediğim yapılsın diyen bir tavır söz konusu. Böyle bir tavırla dünyanın hiçbir yerinde dinlenmezsiniz.

UT: Türkiye’de mimarlık ideolojisi diye bir şeyden söz edeceksek, bunun temel özelliklerinden biri bitimsiz ve neredeyse aşınmaz bir elitizmdir. Bir kere mimar kimliği elitist kimlikten kopamaz, Türkiye’de kopamaz. Kaldı ki muhtemelen dünyanın hiçbir yerinde mimar elitizmden kopamaz. Mimarın Rönesans’tan başlayarak neredeyse hep elitist bir pozisyonu var.

EBF: Eleştiri biçimi bazen fazla argolaşmıyor mu?

UT: Ama bu Türkiye’deki başka bir elitizmle de bütünleşiyor. Bütün Türkiye modernleşme tarihinin üretebildiği entelijansiya diyebileceğimiz grupların hodbinliği, kendini beğenmişliği, hoyratlığı diyebileceğimiz bir davranış biçimiyle de örtüşüyor. Sadece Mimarlar Odası’na ait olmayan, sadece eğitim yapmış olmanın getirdiği, neredeyse Tanzimat’tan başlayarak o eğitimin tanımladığı statünün elit olmayı sağladığı bir ülke burası. Mimarlar Odası başka alanlardakinden daha belirgin olarak bunu yapmak zorunda kalıyor. Başka alanlarda bunlar öldü mü? Hayır, öldüğünü hiç sanmıyorum.

EBF: Çok güçlü bir şekilde yaşamaya devam ediyor.

UT: Çok güçlü bir şekilde yaşıyor. Sorun şu: Burada her seferinde Mimarlar Odası’nın uğraşabileceği, bu bağlamda suçlama şansına sahip olacağı durumlar var. İktisatçı olarak bu imkâna aynı derecede sahip değilsiniz. Barolar ne yaparlarsa yapsınlar yine de bu dilden konuşmıyorlar ama Türkiye’de Mimarlar Odası hâlâ konuşabiliyor. Çünkü sürekli olarak karşısında zaten yasallığın hep sınırında olan bir spekülâtif basınç alanı var. Onun da göbeğinde duruyor mimar. Kaçınılmaz ve sürekli olarak o kavganın içinde konum buluyor. Yani o çelişkisi her seferinde onu bir taraftan bir mücadele adamı haline getiriyormuş gibi davranmak zorunda bırakıyor. Öte taraftan o zaten ideolojik olarak da bir mücadele adamı, çünkü entelijansiyanın bir parçası, teknokrasinin bir parçası; elit grubun, seçkinlerin, kendisine en azından 200-250 yıllık bir geçmiş atfedebilecek Batılılaşmacı, modernleşmeci “seçkinlerin” bir parçası da aynı zamanda. Birbiriyle örtüşüyor bunlar ve Oda’ya aslında kıpırdayacak alan bırakmıyorlar bence.

EBF: Bu paradigmalardan yola çıktığında hareket alanı da daralıyor doğal olarak.

UT: Aynen öyle, diyelim ki dava açamıyorsa kendisini feshetmesi lazım. Öyle yapamayacağı için de kendisiyle doğrudan ilgili olmayan alanları bile sahipleniyor.

EBF: Evet.

UT: Gezi olaylarını çok iyi hatırlıyorum. Mimarlar Odası’yla başlamadı Gezi olayları. Teknik Üniversite’nin, Taşkışla’nın öğrencileriyle birkaç asistanın başlattığı bir protesto eylemi olarak ortaya çıktı. Ancak Mimarlar Odası’nın böyle durumlarda hemen kendisini görevli hissetmek gibi bir alışkanlığı var. Gezi gerçek bir spontanelikle ortaya çıktı. Mimarlar Odası örgütlenmedi ama sonunda kendisine yapılabilecek en büyük iltifatlardan birine nail oldu. Oda’daki arkadaşlardan biri elebaş-

larından biri olarak nitelendirildi. Kahramanlık böyle bir şeydir zaten. Kahramanlık kendini başkalarının bile isteye girişmeyeceği bir eylemi yaparken tesadüfen o pozisyonda bulma halidir. Romantizmin geç 18. ve erken 19. yüzyıldaki yüce kahramanlık tahayyülleri bugün geçerli değil herhalde.

Merkezi yönetim de Mimarlar Odası'nın tepkiselliğine çok imkân verdi. Önceki siyasal iktidarlar bunu pek yapmıyorlardı. Bu iktidar Oda'nın hareket alanını daraltmak için özel bir çaba harcamaya başladığı için aslında Oda'nın muhalefetine tırmandırttı. İşin ilginç tarafı, Oda'nın mücadelesine gerekçe, haklılık zemini sağladı. Bir taraftan bakacak olursak, burada yapılmaması gerektiği biçimde davranan hiç kuşkusuz merkezi yönetimdir. Oda'nın elindeki imkânları daraltmak istedi, para kaynaklarını ortadan kaldırmaya çalıştı. Odalara gerçekten zarar verdi. Bazı durumlarda mimarların önemli kesimini Oda'ya ısrarla sahip çıkmak zorunda bıraktı. Oda'nın elinde, belediyelere gidecek projelerden bir biçimde tasdik ücreti alma imkânı vardı. Dünyanın pek çok yerinde de olabilen ücretlerdi bunlar. Artık neredeyse bu imkân yok.

EBF: Bu arada kendi alternatif meslek örgütlenmesini de oluşturmaya çalıştı. Mimarlar Mühendisler Grubu böyle şekillendi.

UT: Onu yapmak istediler ama yapamadılar. İktidarla aynı görüşü paylaşanlar Oda'nın yönetimini de ele geçirmeye kalktılar. Kendi adaylarını buldular.

EBF: Oda'nın içindeki muhalefetten söz etmiyorum. Ondan bağımsız, TÜSİAD'a alternatif bir MÜSİAD örneğinde olduğu gibi, benzer bir meslek odası yapılanması söz konusu oldu.

UT: O hareket o miktarda bir güce ulaşamadı. Türkiye'deki bir bariyer takıldılar. Teknokrasinin ve elitin siyasal pozisyonu AKP'nin pozisyonuyla örtüşmüyordu. Örtüşmediği için de kaçınılmaz olarak okumuş seçkinlerin alanının içinde böyle bir AKP yanlısı grubun yeterince güçlü hale gelmesi mümkün değildi. İçten ele geçirme girişimi de başarılı olamadı. Aynı bariyer takıldı o da. Ne yapılırsa yapılsın Türkiye'de okumuş seçkinlerin çoğunluğunun AKP'ye oy vermeyeceğini söylemek herhalde zor bir şey değil. Türkiye'deki o siyasal pozisyon çünkü hâlâ varlığını sürdürüyor.

EBF: Ben o konuda pek emin değilim. Bana çoklu, dönemsel, koşulsal ve değişken pozisyonlar var gibi geliyor. Reel meslek piyasasında bulunan mimarların öyle Oda'da muhabbet ederken olduğu gibi veya sanal ortamda yazdıkları gibi muhalif bir tavır sergilediklerini düşün-

müyorum. AKP'yi eleştiren veya doğrudan tavır aldıklarını iddia eden mimarların pek çoğunun... Hadi pek çoğu demeyelim, en azından bir kısmının AKP'den iş alabilmek için birbirlerini ezdiklerini biliyorum. Bunun dışında, Oda'ya üye veya Oda dışında hatırı sayılır sayıda mimar, özellikle de mühendis AKP'yi destekliyor. Eğitimli seçkin sınıfın tepkileri bağlamında paradoksal gibi görünen ama Türkiye'de son derece olağan iç çelişkilerle dolu bir toplumsal örüntü var.

UT: O kadar çok şey gündeme geldi ki bunların hangi birine cevap vereyim? Bir kere paradoks burada hiçbir anlam taşıyor çünkü bütün pozisyonlar sürekli paradoks üretirler. Türkiye'deki herhangi bir entelektüel pozisyonun paradoks üretmeme hali bana mümkün gelmiyor. Sürekli, bitimsizce birbiriyle çelişen görüşlerin çorbasının gündemde olduğu bir yerden söz ediyoruz. Dolayısıyla hangi siyasal pozisyon kendi görüşlerini iç tutarlılıklı bir program içinde anlatabilir? AKP de dahil olmak üzere hiçbir siyasal pozisyon anlatamaz. O konuyu başka bir yerde yazdığımı söyleyebilirim. Türkiye'deki temel siyasi davranış özelliklerinden biri, benim "boş ideoloji" diye adlandırdığım görüş çorbalarını oluşturmalarıdır. İçine ne istersek her an doldurabileceğimiz ideolojik çantalarımız var aslında. İçindekilerin birbirlerine uyması falan gerekmez. İçinde sürekli veya vazgeçilmez hiçbir şey yoktur. Hiçbir şey olmadığı için sürekli olarak her siyasayı onun içinde üretme şansına sahip oluruz. Dolayısıyla hemen herkes bugün şunu savunabilir, ertesi gün bunu savunabilir. Kararlı biçimde içi doldurulmuş siyasal pozisyonlardan, ilkelerde temellendirilmiş ideolojilerden söz etmek mümkün değildir. Bugün AB ile kūs olunur, ertesi gün ona yandaş olunur. Diğer gün Esad ile öpüşülür, öbür gün düşman olunur. Bitimsizce bu yinelenir ve bir çelişki oluşturmaz.

EBF: Sürecin kendisi dinamik olduğu için pozisyonlar da sürekli değişiyor.

UT: Sürekli akışkan olur. İşe yarar nitelikte ne akla geliyorsa o ideolojik paketin içinde kendisine yer bulabilir. Sadece o an için işe yarar ve ertesi gün terk edilir. Bu sadece AKP için böyle değil. Bilmem ne partisi için de böyledir. Türkiye'deki ya da belki de giderek dünyadaki durum da böyle bir şey. Olsa olsa sadece bazı pozisyonlar savunulur. Ne demek o? Yani bir okumuşun kendisine biçtiği elitist rol savunulabilir. Çok yakın pozisyon ve rol tarifleri dışında ayrıntılı ideolojik torbalar elde yok, onu anlatmaya çalışıyorum. Bu nasıl bir şey? Örneğin, dindar olmayan okumuş bir seçkin kendi pozisyonunu, statüsünü oldukça kararlılıkla

savunabilir. Veya dindar bir aydın da pozisyonunu aynı kararlılıkla savunabilir, ama onun ötesinde herkes sırtındaki ideolojik torbaya yine her şeyi fütursuzca doldurabilir.

EBF: Muhakkak.

UT: Asıl sorun o. Ben dinci değilim diyen biri dinsel argümanlarla, dindarım diyen de seküler argümanlarla boyuna konuşur Türkiye’de. Hatta sürekli böyle konuşulur.

EBF: “İslam aslında şöyledir,” diye başlayıp dindarlara din öğreten seküler aydınlar bile var.

UT: Aynen. Bu gayet yaygın bir şey.

EBF: Bu durum AKP’nin dinamizmini ve gücünü oluşturan temel etmenlerden biri de aynı zamanda. Eğer katı ideolojik prensipler ve kuramsal yüküle dolu olsa hareket edemez hale gelir.

UT: Böyle yazmıştım. Sırtındaki ideoloji torbasının boş olması onun avantajı olur. Çünkü bu doldurulduğu an artık oynayacak yer kalmaz. Bir dizi ilke tanımlarsanız, onların aksine hareket etmek hemen meşruiyet krizi yaşamınıza yol açar. İlkeleriniz yoksa çelişme de olmaz.

EBF: Türkiye’de yeni bir kültürel İslamcı, muhafazakâr yönetici elit sınıf oluşumu söz konusu. Alternatif bir yüksek kültür tanımlama ve inşa etme çabaları, medeniyetçilik etrafında örülen ideolojik söylemler, sermayenin ve siyasetin, eğitim kurumlarıyla, kültür endüstrisiyle kurduğu çok katmanlı ilişkiler yeni bir sınıf formasyonunun artık gerçekleştiğine işaret ediyor. Bu ülke on üç yıldır AKP tarafından yönetiliyor. On üç yıldır sürekli şikâyet edilen bir yönetici seçkin sınıfın aslında hâlâ yönetici seçkinler olarak görülmemesi, bunun tarihsel bir anomali olarak değerlendirilmesi ayrı bir ironi. “Sanki bir süreliğine bir şeyler tarihte ters cereyan etti ama her şey aslına geri dönecek” gibi bir algı söz konusu. Türkiye’de özellikle farklı seküler grupların önemli bir bölümü bu elit olma pozisyonunu, bilinçaltında bile, kendinden farklı bir toplumsal grupla paylaşmak istemiyor görünüyor. Mevcut olguyu bir hak gaspı olarak yorumluyor. “Sadece ben elitim ve bir başka dünya görüşü böyle bir pozisyonda bulunamaz,” türünden bir ikna olma durumu söz konusu. Niye böyle oluyor sizce?

UT: Keşke bilseydim niye böyle olduğunu ama böyle olduğu kesin.

EBF: Cumhurbaşkanlığı Sarayı inşa ediliyor, saray bir türlü saray olmuyor. Veya hedonizm bağlamında evet bir saray, fakat meşruiyet ve zevk bağlamında dev bir oteli ya da gecekonduyu çağrıştıracak şekilde betimleniyor. “Kaçak Saray!” deniyor.

UT: Bunun cevabı bence AKP ile falan verilebilir bir şey değil.

EBF: Yok ben zaten tek başına AKP ile açıklanabileceğini düşünmüyorum; elitizm tekeline inananların bilinçaltının arkeolojisiyle ilgileniyorum.

UT: Çok daha karmaşık, çok eski pozisyonlardan konuşuyoruz. O kadar güçlü meşruiyet yapıları üretmiş bir gruptan konuşuyoruz ki, o meşruiyet yapılarının içinde durduğunda zaten tereddüdü bile yok haklı olduğuna. Türkiye’de yönetici elitin 15. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir meşruiyet altyapısı var.

“Komünizm mi? O gerekiyorsa, onu da biz yaparız,” diyen bir yönetici bile vardı bu ülkede. Bir pozisyon ve meşruiyet grubuna aidiyetiniz, düşünsel tutarlılığınızdan çok daha yaşamsaldır.

EBF: Bu durum bazı açılardan Ekim Devrimi sonrası malvarlıklarını ve toplumsal statülerini kaybeden beyaz Rus aristokrasisinin hâlâ kendisini ayrıcalıklı ve zengin zannetmeye devam etmesine benzetilebilir mi?

UT: Olabilir. Biraz benzemiyor diyemeyeceğim doğrusu.

EBF: Her şeyini büyük ölçüde kaybetmiş durumda ama o asalet ve seçkinlik inancı çok güçlü bir şekilde yaşamaya devam ediyor.

UT: Ama çok ilginç başka bir şey de var. Karşı tarafta konumlananlar da kendilerinin gerçekten elit olduğuna hâlâ hiç emin değiller.

EBF: Daha önce CHP’nin içinden sadece bir grup seçkinin kullanma ayrıcalığı olan “ayaklar baş oldu” ifadesini şimdi AKP’nin içinde de kullananlar var. Fakat AKP’de aynı zamanda bunun tam zıttı olan “Beyaz Türkler” söylemi de yaşamaya devam ediyor. Bu hem bulunan pozisyonla ilgili bir tereddüde işaret ediyor, hem de halkla sınıfsal, organik bağları ve mesafelenme biçimlerini, çoklu pozisyonları da dönemsel olarak yeniden tanımlıyor. İnsanların pozisyonları birbirlerinin pozisyonlarını koşulluyor ve birlikte var oluyorlar.

UT: Entelektüel kalite yoksunluğu alanında tüm siyasal yelpazedekiler örtüşüyorlar. Birlikte var oluyorlar.

EBF: AKP’nin Neo-Osmanlıcı kamu binaları ile Eskişehir’de Avrupa meydanlarının naif bir parodisini sergileyen kentsel düzenlemeler arasındaki benzerlikler bu zihinsel örtüşmeyi çok net bir şekilde gösteriyor.

UT: Bununla ilgili sergi yapmıştım, *Binalar Konuşunca Mimarlık Susar*. Küratörlüğünü yaptığım, Cemal Emden’in fotoğraflarını çektiği, Esen Karol’un tasarımı yaptırdığı bir sergiydi bu. Bir de küçücük kitabı vardı. Orada zaten bu meseleyi anlatıyordum. Birbirinden çok

farklı tavırlarla karşı karşıyayız gibi gözüküyordu ama aslında tek tavırla karşı karşıyaydık.

EBF: Lümpen-tarihselcilik diye bir kavram kullanmıştınız.

UT: Lümpen-tarihselcilik işte tam da buydu. İki tarafın da neredeyse aynı argümanları kullanmak suretiyle bir siyasal görüşün temsilini üretmeye, resmini yapmaya çalışma hali. Kabaca söyleyebileceğim, Eskişehir’de Batılılık temsili üretmek isteyen ile Süleymaniye’de Osmanlılık temsili üretmek isteyen aslında aynı şeyi üretiyor.

EBF: Ankara’da Estergon Kalesi.

UT: Ankara’da Estergon Kalesi, öte tarafta kent kapısı. Bunların her biri farklı görüşte sözde. Estergon Kalesi’ni yapanlar MHP’liyidiler. Eskişehir’dekiler CHP’li, İstanbul’dakiler AKP’li. Melih Gökçek AKP’li. Sonunda hepsi aynı şeyin versiyonlarını üretirler. Hepsi bir siyasal görüşün, ya da siyasal görüşün falan değil, yalnızca kendi pozisyonlarının temsillerini yapmaya çalışıyorlar. Kendi siyasi varoluşunu sadece o görüşün resmini yapma işi olarak düşünürsen, onun lümpen olmasından daha doğal ne olabilir? O resmin sadece var olması estetik düzeyinden bağımsız olarak işlevini görmesine yeter. Estetik kalite üzerinde düşünmek, kaygılar duymak, çelişkilerden endişelenmek gerekmez.

EBF: Yaptıkları şey karşısında büyüleniyorlar, estetik buluyorlar, inanıyorlar ve gerçekten ciddiye alıyorlar. O noktada Las Vegas’tan, Disneyland’den de ayrılıyorlar.

UT: Las Vegas o nedenle lümpen-tarihselci değil zaten. Florida lümpen-tarihselci değil. Antalya’daki Kremlin Oteli lümpen-tarihselci değil. Orada ne yaptığını çok iyi bilen insanlar var. Onlar yaptıklarının şaka gibi olduğunu, imge ticareti olduğunu, eğlencelik olduğunu bilirler. Dolayısıyla yaptıkları şeylere mesafelenerek bakabilirler. Yaptıklarında bir kutsallık bulunmadığının, bir çözüm iradesi içermediğinin, ortaya konanın bir misyonu somutlaştırma çabası olmadığının farkındadırlar. Lümpen-tarihselcilerse yaptıklarına mesafelenerek bakamazlar. Çünkü ortaya koydukları mimarlığın kendilerinin gerçek ifadesi olduğunu düşünürler. Asıl sorun o.

EBF: Ankara’nın kapıları!

UT: Kendisinin temsili olarak görmek dediğim o. O kapıyı siyasal duruşunun ta kendisi olarak tahayyül eden biri ona nasıl mesafelenerek bakacak? Şimdi bu Kremlin Oteli’ni yapan adamın problemi değil ki. O gayet iyi biliyor ki bu bir şaka. Şaka diye yapıyor zaten. Disneyland’i yapan adam “Kendime milli değerlerimi yansıtan bir mahalle yapıyo-

rum,” demiyor. Şaka yaptığını biliyor. Şimdi ama Ankara’ya kapı yapan ya da Eskişehir’de Avrupa meydanları düzenlediğini zanneden adamlar öyle yapmıyor.

EBF: Tarihselcilik bakanın gözündedir. Formu aşan bir irade, alım-lama meselesi ve alımlayanlar arasındaki uzlaşma...

UT: “Ben burada tarihten yararlandım,” dedikten sonra artık ister istemez tarihselcilik bölgesine girersiniz. Ancak tarihselciliğin temel dinamiklerinden biri de benzetme arzusu diyebileceğimiz mimetik bir edimdir. Ama Türkiye’de değildir. Asıl sorun bence dünyanın her yerinde mimetik olan bir şeyin burada mimetik olmak zorunda bile olmayışı. Neyin mimesisi veya taklidi Estergon? Tabii hiçbir şeyin. Geçmişte var olmuş bir şeyin mimesisi mi? Yeni Cumhurbaşkanlığı Sarayı neyin mimesisi? Bilmem ne köşkünün değil, Topkapı Sarayı’nın değil.

EBF: O kadar da tarihsel boşlukta geziniyor değil. Üç, dört yapı hemen art arda sayılabilir. Sedat Hakkı’nın Türk evlerinden Edebiyat Fakültesi’ne, oradan da Dolmabahçe’nin merdiven kompozisyonuna varıncaya kadar pek çok ögenin yorumunu tasarımına mimar dahil etmiş. Yani o saçaklar, şunlar bunlar bir dönemin Türklükle özdeş kabul edilen, içselleştirilmiş, özcü formlarını temsil ediyorlar.

UT: O renk düzenleri, o kaplamalar, bunların hangisine nereden mimetik bir bağlantı yapabiliriz? O bahçe duvarını örneğin, ulusal geçmişle bağlantılı sayma imkânı yok.

EBF: Ama yani yeniliği de üretmek zorunda. Gelenek icat edilirken sadece tarihsel bir formu aktarma değil, dönüştürme ve yeni bir yorum getirme iddiası da taşınıyor.

UT: Gelenek icadı bile olmadığını söylemeye çalışıyorum.

EBF: Gelenegin icadı açık uçlu dinamik bir süreç. Onu şu aşamada bütün yönleriyle öngörebilmek bana pek mümkünmüş gibi gelmiyor. Önce yapıya saray adı verildi, ardından külliyeye dönüştürüldü, sonra halka açıldı, camisi, kütüphanesiyle kullanım alan ve imkânları yeniden tanımlandı. Yeni ritüeller, tören koreografileri üretme girişimleri oldu. Mesela 16 Türk devletini temsil eden tarihsel kostümlü kişilerin oluşturduğu karşılama töreni gerçekleştirildi ve büyük bir ihtimalle bundan vazgeçildi veya en azından şimdilik vazgeçilmiş görünüyor. Bu ve benzeri bir dizi gelenek icadına dönük girişimler farklı koreografilerle yeniden üretilecek, denenecek. Bunlardan bazıları belki de ikinci kez bile tekrar etmeyecek ama kimileriye belki uzun yıllar yaşayacak. Bunu zaman sinayacak.

UT: Yine aynı konuya geldik bence. Yine boş ideoloji meselesi; içine her şey konabilir. Kolayca Orta Asya'daki Türk devletleri zıp diye işin içine girer. İşte o adamlara o kılıkları giydirme meselesi. Doğrudan doğruya referansları milliyetçilik olan bir şeyden konuşuyoruz.

EBF: Tam da bu açıdan son derece dinamik bir süreç değil mi? Bütün hayal gücünün yansıtıldığı bir beyaz perde gibi.

UT: Zaten boş ideoloji o kadar dinamik bir süreç tanımıyor ki.

EBF: Siyasi gösteri kültürünün en temel dinamiği o. Hayal gücünüzle boşlukları dolduracaksınız, inşa edeceksiniz ve birlikte o kolektif deneyimi, oyunu yaşayarak performatif süreçlerinden birine katılacaksınız.

UT: Ne söyleyebilirim? Evet, bu gerçekten böyle. Lümpen-tarihselcilik de bu demek zaten, benim söylediğim o.

EBF: Mimarlık tarihyazımında tarihselciliğe bakışta bazı kuramsal kategoriler, klişeler ve hiyerarşiler söz konusu. Türkiye'de tarihselci mimarlık pratikleri çoğu zaman indirgemeci ve kolaycı bir analizin nesnesini oluşturuyor. O tarihselci yapıların oluşmasına yol açan sosyo-psişik ve kültürel koşulların neler olduğu veya o yapıların sembolik göndermelerinin neleri işaret ettiği veya kapsadığı konusu üzerinde yoğunlaşmak pek istenmiyor. Mikro-sosyolojik bir perspektifle, tarihselci yapılarda söz konusu sembolizmin nasıl inşa edildiği, örüldüğü sorularına cevap aramanın ve bunun toplumsallıkla ilişkilendirilme biçimlerinin çözümlenmesinin, açıklanmasının, bütün bu süreçlerin eleştirel bir yakın okumasının yapılmasının önemli olduğunu düşünüyorum.

Kitsch başlı başına son derece ciddi bir tartışma konusu, fakat Türkiye'de bir yapıyı tanımlarken olumsuz anlamda kitsch ya da lümpen-tarihselcilik kavramlarının kullanılması ve bunun aşırı vurgulanması, söz konusu yapıları bir kalemde silme ya da birkaç basit tanıma indirgeme riskini de taşıyor. Öyle bir ihtimal var. Türkiye'de yaygın pratiklerden biri, eleştirel bir analiz yerine, çalışma konusundan nefret etme, bütün zihinsel enerjini incelediğin konuyu aşağılamak için kullanma. Bu bana entelektüel bir potansiyelin değerlendirilemeden harcanması gibi geliyor. Alaycılığı eleştirelilik zannetme halinin varacağı yer belli.

UT: Şöyle söyleyeyim, kitsch lafını yıllardır kullanmıyorum. Zaten bu yüzden kullanmıyorum, onu aşağılamamak için. Çünkü kitsch öyle bir şey içeriyor ki "Bunun üzerine konuşmaya bile değmez," der gibi. Tam tersine, bu çok konuşmaya değer bir şey. Asla "Bu lümpen-tarihselciliktir, önemsemeyelim arkadaşlar, bu kitsch saçma sapandır," meselesi değil.

EBF: Doğrudan böyle demediğinizi biliyorum ama son dönemlerdeki eğilimlerden bir tanesi de ciddiye almama şeklinde ortaya çıkıyor. Yeri geldiğinde bir fincan takımı bile çok şey anlatır; mesele, onu okumak istiyor muyuz, istemiyor muyuz?

UT: Şöyle söyleyeyim, politik bir tavır olarak binayı eleştirme tuzağına düşmeyi istemem. Onu da burada değil ama bir başka yerde özellikle vurguladığımı hatırlıyorum. Yani “Bunu Oda’nın yaptığı gibi sürekli olarak mimarlık düzleminde tartışmaya girişerseniz, burada asla kazanamayacağınız bir kavgaya girmişsiniz demektir,” diye anlattığımı hatırlıyorum. Ama son derece ciddi bir biçimde “İnsanlar neden bunu yapıyor?” sorusunun sosyal bilimler bağlamında analizini yapmanın, tam tersine, çok çok anlamlı olduğuna inanıyorum. Diğer sadece burnu büyüklükle “Çirkin yaptınız, kötü oldu,” demekten, bir burnu büyüklükle söylenmekten öteye gitmiyor. Kitsch’i onun için kullanmıyorum. Kitsch söylemleri sadece aşağılamanın aracı. Sadece bir binaya rüküş diyorsunuz ve içiniz ferahlıyor. Çünkü siz onun rüküş olduğunu teşhis edebilen ve yargılayan kişi konumuna yükseliyorsunuz. Oysa belli ki başka biri için rüküş değil ve o sayede yapılmış zaten. Kitsch diyerek, daha konuşmaya başladığınız anda iflas eden bir söylem üretmiş oluyoruz. E bunu ısrarla sürdürmenin arka planını bilmek isterdim, ama bence bu artık mimarlık tarihi araştırması falan da değil, sosyal bilim dallarının ele alacağı konular. Herkesin zihninde tarih ne, tarihsellik ne? Binada beğenilen ne, beğenilmeyen ne? Bence nasıl yapılacağını da bilmediğim ama yapılması gereken bir dizi analizi akla getiriyor.

EBF: Kimlikler mimarlık ve mekân üzerinden kurgulanıyor, tarihselci üslup bu noktada en sık başvurulmuş araçlardan biri haline geliyor. Onun dışında kimlik kavramının kendisi bir problem. Zaten bir problemden doğuyor, sürekli değişmek üzere var oluyor, performatif olarak sürekli yeniden üretilmek, tanımlanmak, yorumlanmak, yıkılmak, yapılandırılmak zorunda; hem illüzyon içinde illüzyon hem de bir o kadar gerçek.

UT: Türkiye’de bitmeyen, tükenmeyen kimlik sorununu çözmek için kullanılan deva, sorunun yeniden başka biçimlerde üretilmesine yarıyor. Sonunda aynı tartışmayı yeniden yeniden üretiyor gibi gözüküyor. Bir problemi çözmenin yöntemi çoğu zaman onu unutmak ve başka sorunlar formüle etmektir. Toplumsal sorunları matematik problemleri gibi çözülebilir şeyler sanmaktan vazgeçmedikçe aynı sözleri daha çok duyarız.

EBF: AKP, TOKİ aracılığıyla büyük ölçüde birbirine benzeyen, monoton, kimliksiz, kişiliksiz yapılar üretmekle eleştiriliyor. Mimarlar Odası'nın TOKİ eleştirisindeki kimlik/kişilik vurgusunu nasıl yorumluyorsunuz?

UT: TOKİ'ye çok eleştiri yöneltilebilir ama bu eleştirinin kimliksiz, kişiliksiz görünen binalar, siteler yapıyor diye ortaya konabileceğini sanmıyorum. TOKİ'ye yönelik eleştiri şu olabilir: Azgın bir spekülasyon mekanizmasını devletin bizzat çalıştırmasını anlamak mümkün gözüküyor. Dünyanın başka yerlerinde en azından kamu otoritesi spekülasyonu regüle etmeye çalışır; kendisi bizzat spekülasyonun körükçüsü olarak çalışmaz. TOKİ Türkiye'de bunu yapıyor. Kamu otoritesini spekülatif etkinlikte bulunma aracı olarak sürekli kullanıyor. Bu eleştirilmeye değer bir mesele bence. Hiç tereddütsüz böyle olmaması gerekir. Ama onun ötesinde, ortaya çıkan ürünlerin “nefaseti” üzerine konuşmanın anlamı var mı, emin değilim. Bu estetik düzeyi AKP ile ilişkilendirmeyi de doğrusu anlayamıyorum. Aynı nitelikte Türkiye'nin her yerinde sayısız kötü ve çirkin denebilecek yapı, site ve kent var. Sadece TOKİ'nin yaptıklarını bu bağlamda hedef almaya başlarsak ne anlamı olacak ki? TOKİ'nin yaptıkları, o kentin içinde başkalarının yaptıklarından ne özgül bir kötülük düzeyinde ürünler olarak ayrışıyor, ne de özgül bir morfolojileri var. Bunu görmek zorundayız. Tam tersi yapıp bu kalitesizliği TOKİ'ye atfetmek suretiyle komik bir eleştirel güzergâhtan gidilmesine yol açılıyor. Bu sefer TOKİ ve AKP kendisini bunun tekil müsebbibi ve çözüm bulucusu olarak görmeye başlıyor. O zaman “Çok doğru, gerçekten de yerel kimliğimize uygun binalar yapmamız gerekir,” demeye başlıyor. Aynı demin konuştuğumuz şey bir kere daha yeniden üretiliyor. TOKİ'ye “Kimliksizlik üretiyorsun,” diyorsunuz, o da “Hakikaten, o zaman kimlikli yapalım,” diyor.

EBF: Sitelere Boğaz semtlerinin ismini verebiliyor veya farklı tarihsel imgeler kullanabiliyor.

UT: Her yer öyle değil mi? Her yer şimdi onlarla dolu. Türkiye'nin her yeri... Kimliksizlik söylemi dışında eleştirilecek şeyler var mı? Çok. Örneğin Nevşehir'in eski kent merkezini dönüşüm adına devlet otoritesini kullanarak yok ettiler. Sonra da şaka gibi, “Nevşehir'de yeraltı kenti bulundu,” diye gazeteler yazdı. Yok ettikleri alan Nevşehir'in tek tarihsel kesimiydi. Nevşehir'in o en eski parçasında bütün eski evlerin yeraltına inen mağaraları vardı. Hatta o bölgede konutun tarihsel gelişim süreci mağaradan başlayıp yer üstünde yapılaşmaya zaman içinde

geçmektir. Bunun nasıl bir değişim seyri izlediği ve kronolojisi üzerine henüz çalışılmış bile değil. Zaten artık çalışmak da imkânsız. İşte o üstteki yapıyı yıkınca aynı evlerin eski mağaralarını buluyorlar. Sonra da dönüyorlar, “Türkiye’nin en büyük yeraltı şehrini bulduk.” Beş kuruşluk tarih bilgisiyle bile Nevşehir kentinin eski tarihsel nüvesinin o tepe olduğunu anlayabilirlerdi. Orası daha Damat İbrahim Paşa döneminde yeniden kurulduğunda bile, Muşkara adlı bir kasaba olduğu dönemde bile yerleşmenin merkezi alanıydı. Bunu biliyoruz. Orada gördükleri ve “yeraltı şehri” dedikleri şey, bütün Kapadokya’da karşımıza çıkan, yavaş yavaş mağaradan evleşmeye doğru giden bir sürecin ilk aşaması. Tüm Kapadokya yerleşimleri böyle biçimlenmiş zaten. Önce bir konut mağarası var, zamanla mağaranın üstüne bir oda yapılıyor, sonra o da büyüyor ve giderek mağara artık ikinci planda kalıyor. Eve transfer oluyor. Böyle bir süreç yaşamış Kapadokya’daki pek çok yer. Bu süreçten bile habersiz olarak o tarihsel kesimi yok ediyorlar. Orasını TOKİ sitesi yapmaya kalkıyorlar. Şimdi, bu gibi en basit tarihsel verileri bile fark etmemeyi, bilmemeyi, görmezden gelip iş yapmayı anlamıyorum. Hele hele sürekli biçimde “Tarihimize sahip çıkalım, geçmişimize saygı gösterelim, tarihsel kopukluğu giderelim,” diyen birilerinin böyle yapmasına ne denebilir? Tarihsel olanı bile teşhis edemeyecek ama tarihsel bir ideolojik revizyon önereceksiniz.

EBF: Bursa merkezdeki o TOKİ binaları çok korkunç. Neredeyse 20 katlı, belki de daha yüksek bir grup blok yerleştirmişler Ulu Camii’nin çok yakınında bir yere.

UT: Ama tam da sorun budur. Kendisini belirli bir ideolojik doğrulukla silahlanmış gören insanın yapamayacağı hiçbir şey yok. Bu ideolojik özgüven her saçmalığı yapabilmeyi sağlar. Daha doğrusu her saçmalığı yapabilmeyi garantiler. Bu kadar büyük bir ideolojik özgüven problem yaratır.

EBF: Bursa örneğinde daha karmaşık bir durumla karşılaşılıyor. Sadece Mimarlar Odası değil, İslamcı, muhafazakâr yazarların önemli bir kısmı o blokları eleştiren hatta lanetleyen çok ağır yazılar yazdılar. Fakat AKP’nin içerisinde bir çeşit müteahhit kastı denebilecek farklı bir sınıf var ve nihai olarak onların istediği oluyor gibi görünüyor. Büyük bir olasılıkla onlar da yaptıkları şeyi çirkin buluyorlar ama söz konusu rant olduğunda kimse bundan tek kuruş feragat etmek istemiyor.

UT: Bu da yine aynı probleme takılıyor. Bu sefer de yine çirkinlik-güzellik gibi bir dikotomik tartışmaya giriliyor. Çirkinlik-güzellik

tartışması verimsiz bir tartışma. Böyle bir durumda gerçekten eleştirel bir pozisyon almak isteyen TOKİ'ye "çirkin yapıyorsun"dan daha radikal önerileri olmalıdır. TOKİ'nin, diyelim ki, devlet tarafından ayakta tutulan ama spekülasyonu var etmek için canla başla çalışan bir örgüt olmamasını önermeleri gerekirdi. TOKİ, TOKİ olarak kalsın ama başka bir şey yapsın demek, olmayacak duaya amin demek. Sonuçta TOKİ, TOKİ olarak kalacaksa hep öyle yapacaktır. Tabii ki kaçınılmaz olarak müteahhitle bağlantılı olmak zorundadır. Müteahhit merkezli olmama halinde zaten TOKİ değişmek zorunda kalırdı. Bu ihtimal yok ki... Böyle bir eleştirel zemin yok bildiğim kadarıyla AKP içinde. Dışında da var diyemeyeceğim. Farklı konut üretim modelleri, farklı konut mimarileri arayan bir zemin bugünkü Türkiye'de yok. Tüm tartışmalar eski konutlara benzeyen yeni konutlar yapalım mı biçiminde bir acıklı söylemle sınırlı. O yüzden bu ülkede konut mimarisi adına kaydadeğer söz söyleyen tüm örnekler TOKİ sistemi dışında üretilen bazı ürünlerle sınırlı.

EBF: Şimdi mimarlara geri dönelim. Peki Mimarlar Odası'nın star mimarlar ve mimarlık bürolarıyla ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Bence onları da temsil etmeye hâlâ çok hevesli olduğunu düşünmüyorum. Bunu rahatça söyleyebiliriz star mimarlarla ilişkisi deyince. Oda bu konuyu sevmiyor. *Mimarlık* dergisine bakacak olursak, star diyebildiğimiz insanların hemen hiçbirinin binalarına yer vermediğini görürüz. Bir ara, çeşitli mimarların tasarımlarını basarlardı, yeniden bıraktılar, sadece yarışma basıyorlar. Dolayısıyla bir mimarı diğerlerinden ayrıştıran, farklılaştıran durum ve süreçlere hâlâ sıcak bakamıyorlar. Bazılarının diğerlerinden daha başarılı ve/veya yetenekli olabileceği, bazılarının diğerlerinden daha tanınmış olabileceği, bazılarının diğerlerinden daha iyi halkla ilişkiler etkinliğinde bulunabileceği gerçeğini görmek istemiyorlar. Bu, güncel mimarlık ortamıyla problemlili bir ilişki kurmak demek. Aksini yapıp farklı başarıları ön plana çıkarmaya çabalasaydı, Oda kaçınılmaz olarak daha uzlaşmacı, daha olağan bir noktaya kendini çekme durumunda kalırdı ama öyle bir derdi olmadığı için bunu yapmak zorunda değil. Dolayısıyla "Oda kimi temsil ediyor?" diye soracak olursanız yanıtlamakta zorlanırım. Oda'nın temel zaafı belki de bu. Amerikan Mimarlar Odası diyelim; kurulduğu zaman biliyoruz ki o dönemde en fazla iş yapan New Yorklu, Chicagolu mimarlar bir araya geliyor ve Amerikan Mimarlar Odası'nı kuruyorlar. RIBA'yı kuranlar da aynı şekilde... Uzun süre boyunca, belki bugün bile Amerika'da Mimarlar Odası kendisini öncelikle mimar müellifi korumakla yükümlü

sayan bir örgüttür. Bizde böyle değildi ve hâlâ değil. Ama Odamız kimi koruyor? Büro çalışanlarını mı? Memur mimarları mı? Yapı malzemesi, teknik know-how satıcılarını, ürün temsilcilerini mi? Bu gibi kararları vermek ve uygulamak çok incelikli bir akrobasi gerektirir. Bir grubun çıkarlarını ön plana alırsanız diğer gruplarla çelişir. Örneğin büro sahiplerini ön plana almak ofis çalışanlarının çıkarlarıyla çelişir. Türkiye coğrafyasındaki çok yaygın hem tasarım hem de götürü usulle iş yapan mimar grubuna ağırlık verseniz İstanbul'daki büyük firmalarla ters düşülür. Böyle olunca bu gibi zor ve uzun uzun irdelenmesi gereken çelişmeli meselelerle ilgilenmemek tercih edilir bir politika olur çıkar.

EBF: Mimarlık ofislerinin Odalarla kurmuş olduğu ilişki nasıl? Kendilerinin Oda tarafından temsil edildiğini düşünüyorlar mı?

UT: Düşünmüyorlar. Türkiye'de çok ilginç bir biçimde acıklı olan da odur zaten. Mimarlar Odası sürekli olarak şöyle bir pozisyonda konumlanıyor: Acaba nerede beledi bir kural çiğneniyor? Nerede acaba bir sorun var ve o sorunu nasıl yaparım da ben sorundan önceki duruma iade ederim? Dolayısıyla bunun bir tek yolu kalıyor. Her seferinde mahkemeye gitmek ve o konuda taksimetreyi sıfıra almayı amaçlamak. Ne var ki o binaları da mimarlar yapıyor, başka birisi gerçekleştiriyor ki. Dolayısıyla çoğu kez beledi nitelikte olan bir sorumluluk eylemi yaptığı, beledi olan bir yanlışa karşı çıktığı durumlarda, Oda aslında kendi mimar grubunun da en azından önemlice kesimini oluşturan birilerine karşı çıkmış oluyor. Yani bu beledi yanlışa mücadele değneği iki ucu da temiz olmayan bir değnektir. Bir tarafında spekülâtif basınca karşı mücadele vereceğim, beledi hatalarla, yolsuzluklarla uğraşacağım meselesi var; öte tarafta da bu yolsuzlukların önemli bölümünün vuku bulmasını sağlayan insanlar arasında mimarlar ciddi ağırlık taşıyan aktörler. Kim yapıyor bunları? Bu spekülasyonları mümkün kılanların önemlice bir kısmı da mimar. Mimarlar Odası bir tarafla uğraşmak uğruna öteki tarafı bir açıdan dolaylı biçimde hırpalamış oluyor. Bütün enerjisini buna sarf ettiği zaman başka bir seçeneği de yok. Sürekli kendisiyle çelişmek zorunda kalıyor. Kimin çıkarını koruyacak? Üyesinin çıkarını koruyacaksa, çoğu zaman üyesinin çıkarı, diyelim ki müteahhittin çıkarıyla pekâlâ da örtüşüyor. Ama bunları görmek istemiyor. Müteahhitle ve yatırımcıyla mimarın ilişkisi nasıl olur meselesi üzerine düşünmek istemiyor. Müteahhitle mimar karşı karşıya geldiği zaman mimarın elini güçlendirecek politikalar üretmek aklına gelmiyor. Müteahhitle ve yatırımcıyla uğraşmak istiyor. Ne yazık ki müteahhitle ve yatırımcıyla

uğraşmak diye bir şey yok. Taraflar arasında sadece müteahhit yok, sadece yatırımcı yok, sadece belediye yok, sadece merkezi yönetim yok, sadece katsayılar artsın daha çok inşaat hakkı kazanayım diyen ortalama kentli yok. Mimari çevrenin üretimi öyle çetrefil bir konudur ki hemen herkes kendince haklı sayılabilir ve herkesin haklılığı çoğu zaman birbirleriyle çelişir. Basit bir örnek vereyim: Gider sorarsanız, Türkiye’de herkes kentlerimiz çok yükseldi, yoğunlaştı der. Ama aynı insanlar bir arsaları varsa onun üzerinde daha fazla inşaat yapılması imkânı veren katsayı artışlarını bitimsizce talep ederler. Yerel yönetime baskı yaparlar. Örneğin Bağdat Caddesi alanında oturanlar yıllardır sürekli biçimde inşaat alanında yaşadıklarından yakınırlar. Peki o eski binaları yıkıcıya verip daha yüksek ve kalabalık blokların yapılmasını sağlayanlar kim? Kuşkusuz aynı insanlar.

EBF: Oda, kamu yararı gibi bir idealden hareket ediyor.

UT: Kamu yararı biraz önce anlatmaya çalıştığım ortamda bir hayal. Kamu yararı olarak nitelendirdiğimiz şey soyut bir kavram. Kim o kamu? Sorulmaya değer. Gerçekten asıl konu bence bu. Kamu nedir ve kamu yararı nedir? Bunu hepimizin pek az düşündüğünü sanıyorum.

EBF: Ama Oda varlık sebeplerinden birini kamu yararını korumak şeklinde tanımlıyor. Bu tanımın kendisi çok önemli ve değerli.

UT: Yanıtı Oda’yı da aşan genel bir çerçevede vermeyi deneyeyim. Türkiye’de kamu yararı söz konusu olduğunda öyle bir noktaya geliriz ki sık sık asla savunulamayacak pozisyonlarda kalırız. Örnek vereyim en iyisi. Bir yolun bir tarafında Zorlu Center inşa edildi, öte tarafında İngiliz firması ARUP’un işbirliğiyle başka bir gökdelen grubu inşa ediyor. Üç aşağı beş yukarı aynı koşullarda gerçekleşen iki inşaat. Zorlu ile uğraşılıyor ama karşısındakiyle uğraşmıyoruz. Aynı problemi içeren hatta daha yüksek bloklar yapan birisi var ama Zorlu ile uğraşıyorsak, dönüp kendimize “Neyi yanlış yapıyoruz?” diye sormalıyız. Kural aşımalarının, yolsuzlukların, alandan ekstra çıkar sağlama çabalarının üstüne gitmenin tehlikesi ve açmazı hep budur. Sonsuz sayıda yolsuzluk olan bir yerde bir tanesini tutturup üzerine gitme hali.

EBF: Zorlu örneğinde yolsuzluk olarak görülen nedir? Binaların garisiyle ilgili bir tartışma çıkmıştı sanırım, değil mi?

UT: Benim bildiğim kadarıyla orada bir yolsuzluk yok. Neden yok? Devlet orada Türkiye’de bugüne kadar ödenmiş en yüksek arsa bedeliyle birisine bir arsa sattı. Bir arsayı bu fiyatla birisine satıyorsanız o adam herhalde oradan kâr edecek. Üzerine dört katlı bir apartman kondurma-

yacağını kestirebilirsiniz. Bir kere bunu sattıktan sonra burada, bu kadar yüksek spekülâtif basıncın olduğu bir ülkede, hiç kuşkusuz yapılan yatırımın ne olabileceğini daha işe başlamadan tanımlayabiliriz. O aşırı fiyatlanma meselesiyle başedebilmek için yapılan şey o arsadaki inşaat yapma hakkını çoğaltmaktır. Dolayısıyla daha fazla inşaat yapabilmesine hak tanıyor kamu otoritesi Zorlu'ya. Ona o arsayı o spekülasyonu yapması için sattılar. O spekülasyon hakkını vermezlerse arsayı satın almasının anlamı kalmayacak. Dolayısıyla bu mesele bir açmaz. Arsa spekülasyonu merkezli çalışan bir ekonomide, devletin bile arsa spekülasyonu yaptığı bir ülkede Zorlu'yu eleştirmek içeriksizdir. Üstelik yolun karşı tarafında da bir başka adam var ve o da spekülasyon yapıyor. Sadece diyelim ki devletten satın almadığı arsasına yapıyor ama aynı spekülasyonu yapıyor.

EBF: Bunda aynı zamanda bir star mimarın projesiyle uğraşma fikri de rol oynamış olabilir mi? Emre Arolat faktörü.

UT: Bence bu faktör var. Daha sansasyonel olanla uğraşılıyor. Görünürlüğü yüksek olanla uğraşılıyor. Artık Türkiye'de star mimar diye bir kavram var olduğu için bütün medya onunla uğraşmaya başlıyor. Emre Arolat! Bilmem nerede diyelim ki bir inşaat kazası oldu, orada bile Emre Arolat'a fatura çıkarılmaya çalışılıyor sözcelimi. Müteahhiti var, şantiye müdürleri var. Onları denetlemekle yükümlü teknik bürolar ve belediye örgütleri var.

EBF: Hiç kimse onun kadar görünür değil ki, o bir yıldız.

UT: Aynen öyle. Herkes hemen Emre Arolat diye konuşmaya başlıyor. Starlık zaten bu demek. Star zaten bu görünürlükten başka nedir ki? Övgüler de ona yağar, sövgüler de... Ancak en azından mimarların meslek örgütleri, meslektaşlar, ciddiye alınabilir eleştirmenler vb. buna su taşımamalıdır. Gerçekten bir mücadele verilmek isteniyorsa böyle bir politikayla mücadele verilemez. Zorlu alanıyla ilgili bir örnek daha vereyim: O arsada önceden Mehmet Konuralp tarafından tasarlanmış, galiba on katlı bir Karayolları büro binası ve bir site vardı. Şimdi, öteki binaların hepsinin yıkılmasına kimsenin itirazı olmadı, ama köşedeki o yüksekçe büro binasının yıkılmaması için uğraşıldı.

EBF: Gökdeline benzeyen sayılı erken yapılardan biri olarak gösteriliyordu, değil mi?

UT: Öyle savunuldu ama o da yanlıştı. Çünkü ondan daha erken ve daha yüksek binalar var. Türkiye'deki ilk perde cephe uygulaması olarak nitelendirildi. Hayır değildi, ondan daha erken perde cephe uy-

gulamaları var. İlk yerli perde cephe uygulaması dendi, hayır ilk yerli perde cephe uygulaması o değildi; Harbiye'deki Ziraat Bankası binasıydı. Böyle yanlış argümanlarla savunularak korunma kararı alındı. Sanki Zorlu'ya bir tür ceza verir gibi başına bela edildi. Sonra korunmadı, o ayrı bir konu. Peki, o Karayolları yapısı önemli miydi? Evet, ama ondan daha önemli nice yapı için kimse ağlamadı ve ağlamıyor. Anlatmak istediğim, sakince ve rasyonel ölçütlerle tartışma yapmayı başaramayan bir toplum olduğumuz. Bu ayrı bir tartışma. Benim açımdan önemsenmesi gereken mesele bu değil, devletin spekülâtif basınca tüm gücünü kullanarak su taşıma ısrarı. Hiç kuşkusuz su taşımamalı. O halde uğraşılması gereken konu bu olmalıdır. Özelleştirmelerle uğraşılmalıdır. Arsaların bu kadar yüksek bedellerle satılmasına engel olunmalıdır. Bunun için yapılabilecek mücadeleler var. Kamu mülkünün diyelim ki yine kamu yararına kullanılması desteklenebilir. Orasının diyelim ki park olması desteklenebilir, talep edilebilir. Ama yaparken çok tereddüt etmek gereken şey "Acaba burada kim suçlu?" sorusunu sormaktır. Tehlikesi şu: Bir de bakarsınız ki hemen herkes bir biçimde suçluymuş. Sadece arsayı satışa çıkaran ve alan değil. Yanlış değerlilik ölçütleriyle alandaki yapıları koruma kararı veren kurul, alandaki eski yapıyı mail-i inhidam gerekçesiyle yıkıp yeniden yapma imkânı veren bilirkişiler, o eski yapının mimarı ve daha niceleri.

Suçlu arama ve bulma yöntemiyle mimari bir mücadele verilemez. Şöyle söyleyeyim: Mimarlar Odası da dahil hangi özne olursa olsun, birisi kendisini kahraman olarak tahayyül ettiği müddetçe gerçek bir mücadele veremez. Bu hiç kimse için mümkün değil bence. Siyasetçilere de genelleştirilebilir pekâlâ bu sav. Kendini kahraman olarak görmek kendi amacını kutsal bir misyon olarak tarif etmektir. O amacı tartışma dışı kılmaya çalışmak demektir. Uzlaşma arayışını bir yana bırakmak demektir. Mimarlar Odası kendisini zaman zaman kahraman gibi görmek istiyor, kötülerle mücadele etmek istiyor. Bir kere kötülerle mücadele söylemi gündeme geldiğinde kaybetmek garantilenmiş olur, çünkü bugünün dünyasında kimin kötü kimin iyi olduğunu saptamanın pek de imkânı yok. Hiçbir çağda yoktu bence ama bu çağda, kapitalist bir ekonomide hiç olmadığını düşünüyorum. Herkesin biraz kötü olduğunu göremiyorsanız, eylem yapma ve seferberlik şansınız artar ama başarı şansınız azalır. Spekülasyonla ve imar yolsuzluklarıyla mücadele etmek istiyoruz. Ama şunu göremiyoruz: Hepimiz spekülâtif etkinliğin içinde iş görüyoruz. Kendimize güneyde, Bodrum'da minik bir tatil evi aldığı-

mızda da spekülâtif bir yatırım yaparız. Gecekondu sahipleri küçük evlerini yıkımcı müteahhite verdiklerinde spekülâtif bir eylemde bulunuyorlar. Bütün gecekondu bu sayede azman apartmanlara dönüştüler. Oda galiba hâlâ masum bir gecekondu vatandaşı, masum bir ev sahibi, masum bir mimar tahayyül ediyor.

EBF: Bir mimar, verdiği bir röportajda, “Toprak kişiye ait olamaz, doğaya aittir,” gibi bir ifade kullanıyordu. Bu tek başına kulağa hoş geliyor ama bu noktadan sonra meslek piyasasında gerçekçi bir diyalog ve müzakere zemini de ortadan kalkıyor.

UT: Bunu düşünen adam bir komünist partiye üye olursa bunu anlayabilirim. Mülkiyet sisteminin ortadan kalkmasını savunuyorsa onu da anlarım. Fikirlerine katılıyorum katılmam ayrı mesele, ama bir özel sektör işverenine hizmet veren bir mimar böyle bir şey söyleyebilir mi?

EBF: Nefes almanın bile ekonomik hayatın bir parçası haline geldiği bir ülkede, bir müteahhite “Toprak insana ait olamaz,” demenin anlamı veya bu konuşmanın varacağı yer nedir?

UT: Ne yaparsak yapalım ekonomik etkinliğin göbeğinde dururuz. Fakat ekonomik gerçeklikleri görmezden gelme hali Türkiye’de o kadar yaygın bir çocuksu tavır ki aşınması zor olacaktı gibi gözüküyor. Bazen Mimarlar Odası’nı bu nedenle eleştiririm ama sonra “Ne yaparlardı?” diyeceğim gelir. Bu ülkede ciddi ciddi faizsiz banka olacağına inanan milyonlarca insan var. Üniversiteler faizsiz İslami finans bölümleri açıyorlar. Böyle bankalarımız var. Buna inanan milyonlarca insan var. Kapitalizmin tüm nimetlerini yaşayacak ama banka faizsiz olacak diye düşünenler var. Oralara gidip para yatıran insanlar var. Sonra da faiz değil kâr payı aldım diye temiz bir iş yaptığını sanan insanlar var. Kâr payı! Acaba faiz nedir zannediyorlar?

EBF: Dolayısıyla böyle bir ülkenin böyle de mimarları mı oluyor diyorsunuz?

UT: Tabii ki milyonlarca insanın faizsiz banka olabileceğine inandığı bir yerde kimilerinin de toprağın kapitalist bir yatırım aracı olduğunu kabul edememesinden doğal ne olabilir? Mimarların başkalarından ne farkı var?

EBF: Türkiye’de Batılılaşma sürecinde özel mülkiyetin gecikmesi, hazine arazilerinin özelleşmemesi üzerine zengin bir literatür varken bir mimarın iki binli yıllarda çıkıp bunu söylemesi şaka gibi. Tabii ki bu romantizmin anlaşılır gerekçeleri de var; ciddi bir haksız kazanç ve rant

söz konusu. Bu durum kamu yararının gözetilmesi gerektiğine inanan insanların adalet duygusunu incitiyor.

UT: Bir taraftan gerçekten devlet arazilerini özel sektöre devrediyorlar. Türkiye’de bu gerçekten gecikmiş bir şey. Ama bunu bu dille açıkça söyleyemiyorlar. Bunların her birinin sahte etiketleri oluyor Türkiye’de. Görüyorlar ki Türkiye’de faizden ödü kopan, faiz adı duymak istemeyen ama parası olan insanlar var. Dolayısıyla artık İslami finans diye bir şey var. Öte taraftan yine aynı şey: Devletin malını, kamu malını özelleştiriyorum, kişilere devrediyorum. Dünyanın pek çok yerinde olan ilişkilerden, kuşkusuz haksızlıklardan bir tanesi de burada oluyor. Ama işte bunların gerçek adını koymadığınız zaman kurumlaşmış bir yalancılık rejimi tesis edilmiş oluyor. Sürekli yalan söyleniyor.

EBF: Yalan mı yoksa ne dediğinin farkında olmama mı?

UT: Kendi söylediği yalana inanma hali. Yalan söylüyoruz ama söylediğimiz yalana kendimiz de inanıyoruz. Asıl sorun Türkiye’de yüzyıllardır paradigmaların bir türlü aşınmamasıyla ilgili.

4. Sanat ve Mimarlık Tarihi: Öncüler, Amatörler, Profesyoneller

Celâl Esad Arseven: Kurucu Metinler

EBF: Celâl Esad Arseven'in sanat tarihçiliği konusundaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyordum.

UT: Önce Arseven'in en önemli tarafının, daha 1928 yılında *Türk Sanatı* adını taşıyan ilk kapsamlı kitabı yayınlaması olduğunu söyleyebilirim. Bu işin bir boyutunu oluşturuyor. Ama zaten Türk sanatı meselesinden daha önce söz eden birileri de olduğu için belki Arseven'i bir başlatıcı olarak nitelendirmek bana o kadar anlamlı gelmeyebilir. Olsa olsa Türkiye'de Türk sanatı diye bir bölgenin varlığını vurgulayan ilk kişilerden biri olduğunu söyleyebilirim. Diyelim ki Heinrich Glück 1910'lu yıllarda Türk sanatından ve Osmanlı sanatından bahsediyor. Strzygowski yine aynı şekilde *Altai-Iran* adlı kitabında (*Altai-Iran und Völkerwanderung: ziergeschichtliche Untersuchungen über den Eintritt der Wander-und Nordvölker in die Treibhäuser geistigen Lebens*, Leipzig, 1917) bugüne kadar hâlâ Türkiye'deki bazı sanat tarihçilerinin kullanmaya devam ettiği bazı argümanları üretiyor. Sözgelimi Türklerin bir göçebe kavim olarak sentezler üreten; taşıma rolü üstlenen bir rolleri olduğu biçimindeki, artık ilginçlikten bile çok uzaklaşmış bir argümanı ortaya atan kişi Strzygowski. Dolayısıyla da Arseven'den daha erkenci diye nitelendirilebilir, ama bu Arseven'in önemini bence azaltmıyor. Arseven daha 20. yüzyılın başından itibaren tek bir güzergâhta da olmayan bir tarihçilik etkinliği gösterecek. Sözgelimi *Eski Galata ve Binahları* diye bir kitap yazacak. Kadıköy tarihi üzerine bir kitap yazacak. İstanbul tarihi üzerine önce Fransızca sonra Türkçe basılan başka bir kitap yayımlayacak ve nihayet 1928'de *Türk Sanatı* adını taşıyan, bildiğim kadarıyla Türkiye'de basılmış ilk kitabı ortaya koyacak. Bunun için Arseven'in Türkiye'de fiziksel çevrenin tarihini yazma bağlamında

ciddi bir öncülük rolü var. Çünkü fiziksel çevrenin tarihselleştirilmesi meselesi Türkiye’de epeyi yeni bir mesele.

Türkiye’de uzun süre boyunca fiziksel çevrenin tarihselleştirilmesi meselesi kent tarihleri diyebileceğimiz bir grup kitapla temsil edilir ki, bunlar bugün bildiğimiz anlamda kent tarihleri olmaktan çok, o kentteki yapıların dökümleri niteliğindedir. Ya da kentin tarihini siyasal tarihin bir parçası olarak anlatmak gibi ikili bir rolleri vardır. Arseven’in ki burada epeyi farklı bir güzergâh oluşturuyor. Doğrudan doğruya kentsel mekânın tarihini yazmayı deneyen ilk Türk olduğunu söyleyebilirim. Bu açıdan bir kere önemli bir rol oynuyor. Avrupa’da epeyi yaygın bir modeli Türkiye’ye taşımaya çalışıyor Galata, Kadıköy, İstanbul tarihi gibi kitaplarıyla.

Ondan sonraki rolüyse Türkiye’deki milliyetçilik güzergâhlarından birinin açılmasında gündeme geliyor. Ulusun inşasında Türk Sanatı kavramı kadar önemli rol oynamış pek az şey olduğunu düşünecek olursak, Arseven’in önemi bu bağlamda Strzygowski’den tabii ki daha fazla. Çünkü Strzygowski’nin kurduğu problematik neredeyse dünya tarihi geneli bağlamında. O *Altai-Iran* kitabında bütün bir Avrasya bozkırında sanatsal yaratımın çeşitli kavimlerin hareketliliği ya da hareketsizliği bağlamında nasıl anlatılabileceği gibi bir meseleyle baş etmeye çalışıyor. Oysa Celâl Esad Arseven Türk ulusunun inşasını tarihçilik amacının eksenini tanımlayan bir kitap yayınlıyor. Onun için Arseven’in rolünü ayırtırmakta yarar var. Bazıları bugüne kadar kullanımda kalacak bazı argümanları gündeme taşıdığını söyleyebilirim. Sözgelimi Türk evi meselesini gündeme taşıyacak, hatta uzun bir süre boyunca bir daha hiç ziyaret edilmeyecek güzergâhları bile tanımlayacak. Örneğin, Türk evini anlatırken onu doğrudan doğruya gündelik yaşam pratikleriyle ilişkilendirerek; sedirle, yemek yemeyle ilişkilendirerek anlatmayı deneyen belki de ilk kişi o.

EBF: Hatta mekân çizimleri var.

UT: Uzun süre Türkiye’de bu güzergâhtan hiç gidilmeyecek. Ondan sonra gelenler Türk evi diye tanımladıkları olguyu aslında deyim yerindeyse arkitektonik bir kategori olarak inşa edecekler. Halbuki Arseven onu toplumsal bir pratikle ilişkilendirmeyi deniyor. Belki de ilk olmakta kaynaklanan bir nedenle bu şaşırtıcı. Ondan sonra gelenlerin temel problem tanımları uzun süre tam tersi olacak. Gündelik yaşam pratiklerine özellikle yabancılaştırarak anlatmak isteyecekler mimari gerçeklikleri. Bu şöyle: Onlar için, zaten dönüştürmek istedikleri, zaten memnun

olmadıkları, zaten terk edilmesi gerektiğine inandıkları gündelik yaşam pratikleri var. Sedirde otursun, yerde yatılsın istemiyorlar, sandalyede yemek yensin istiyorlar. Ama şimdi yüzlerce yıl bunları yapmış bir toplumda, evi o eskimiş saydıkları gündelik yaşam pratikleriyle ilişkilendirdikleri takdirde ellerinde “yerli” bir modern ev tahayyülü kalmayacak. Çünkü doğrudan doğruya sanki gündelik yaşamın dışavurumundan başka bir şey olmayan bir mimarlık anlatmak zorunda kalacaklar. Onu da amaçlamıyorlar.

EBF: Sedad Hakkı da “Bizim evlerimiz zaten moderndi, bakın eşyalarımıza, duvara gömülü dolaplarımıza,” gibi şeyler söylüyor.

UT: Çok doğru. Sedad Hakkı’nınki de aynı yaklaşım. Bu demin söylediğimden çok farklı değil. Bizim evlerimiz zaten modern dediği zaman, o evleri mekân tutan gündelik yaşam pratiklerini kastetmiyor. Yine arkitektonik, deyim yerindeyse iç mekân tasarımına yönelik morfolojik meseleleri anlatmaya çalışıyor. “Bakın, duvara gömük dolaplarımız var. Ama modern evlerde de böylesi var.” “Az mobilyamız var. Bakın bugünkü evlerde de minimalist bir tercih var,” demeye getiriyor. Oysa Arseven’de ilginç bir biçimde iç mekânın kullanımına ilişkin en azından ipuçları var. Kendisinden sonrakiler hiç öyle yaklaşmayacaklar.

EBF: Bunda sanat tarihçiliğinin de önemli payı var, öyle değil mi?

UT: Evet. Dünyadaki o sıradaki eğilimlerle de örtüşüyor. O yıllarda epeyi yaygın bir historiyoğrafik alışkanlıktan söz ediyoruz. Karşılarında bir mimari eser gördükleri zaman mimari eserle gündelik yaşam pratikleri arasında bir ilişki tahayyül etmiyorlar bile. Hiç kimse etmiyor. Rönesans “palazzo”sunu anlatan tarihçi nasıl mimarlıkla gündelik yaşam arasında bir bağlantı tahayyül etmiyorsa, muhtemelen Türkiye’deki de benzer biçimde tahayyül etmiyor. Onun için, sanat tarihçiliği yaklaşımıyla, dediğiniz gibi bir akrabalık olanaklı gibi görünüyor. Ama ben yine de bu kadar iyimser olmazdım, çünkü bu çelişkiyi isteseler de görmemeleri mümkün değil. Bir tarafta dönüştürmek istedikleri yaşam pratikleri var, öte tarafta onlarla bağlantılı ama sahip çıkmak istedikleri mimarlıklar var. Bu bir çarpıcı çelişki oluşturuyor. Dolayısıyla gündelik yaşamı görmemek suretiyle yola devam etmek onlara kaçınılmaz geliyor. Bir biçimde gözlerine çarpmalıydı. Yani bir evin odasını mimari bir gerçeklik olarak anlatıp da orada yerde yatıldığını, sedirde oturulduğunu ve bunların hepsinin de nasıl olduğunu sormamaları bana anlamlı gelmiyor doğrusu. Hatta o kadar ilginç gözüküyor ki bu kaçındıkları çelişkiyle yüzleştikleri durumları yorumlamak için ayrıntılı analizler gerekiyor.

Yıllar önce onu bir yerde yazdığımı hatırlıyorum: Arseven geleneksel odaların sedirini anlatırken ölçülerini veriyor. Zeminden şu kadar yüksek, genişliği bu kadar gibi... 1928’de memleketin yaklaşık yüzde doksanının öyle oturduğunu düşünecek olursak, bir dipnotta sedir budur diye anlatmak aslında o sedirden kurtulma düşünden başka ne olabilir?

EBF: Kurtulmadan bir adım önce bırakılan not gibi duruyor sanki.

UT: Aynen. Ya da “wishfull thinking” denilen şey bu tam anlamıyla. Amaçladıkları şeyi zaten vuku bulmuş gibi görme hali bir açıdan. Sedir sanki çoktan unutulmuş da onu yeni kuşaklara dikkatlice açıklamak gerekiyor. Oysa unutulan bir şey değil o. Dolayısıyla Arseven’in ve sonrakilerin giderek çok daha belirginleşen gündelik yaşam pratiklerine mesafelenmeleri meselesi rastlantısal bir şey değil.

EBF: Arseven’in geç Osmanlı kültüründe yetişmesi söz konusu oldu. Mesela Türk kimliğinden önce *Usul-i Mimari-i Osmani*’de yeni bir çeşit kozmopolit ulus kimliği inşa edilmeye çalışılıyor, dolayısıyla sanat ve mimarlık üzerinden farklı kimlik inşa *pattern*lerini bir yönüyle tanıyor. Arseven’in sanat ve mimarlık tarihçiliğinde tarihsel süreklilik, kırılma ve dönüşüm ilişkisini nasıl kurarsınız? Oradan neleri, hangi düşünme biçimlerini miras aldığını düşünüyorsunuz?

UT: Arseven *Usul-i Mimari*’den çok çok uzaklaşmış sayılabilir. *Usul-i Mimari*’nin zaten kuramsal tarafı epeyi küçük bir bölümdür ve daha da ilginç *Usul-i Mimari* bir kronolojik anlatı kurmaz. *Usul-i Mimari* Osmanlı mimarlığını neredeyse Rönesans yazarlarının antik dünyayı anlattığı gibi anlatır. Sanki tarihsiz bir gerçekliği anlatıyormuş gibidir. *Usul-i Mimari*’nin ulus inşasında bir rolü var mı? Var. O kısacık ön bölümünde bile Osmanlı mimarlığının kimliğini bozan Ermeni ve yabancı Levanten mimarları suçlayarak başlayan...

EBF: ...ve de bir Levanten tarafından yazılan...

UT: ...bir bölüm var.

EBF: Karmaşık bir yapı.

UT: Kısmen bir Levanten tarafından yazılan, planşları Ermeniler tarafından çizilen, ayrıca Ermeni mimarların mimari kimliğimizi bozduğunu iddia eden bir kitap. Sözgelimi Şaşıyan, o levhaların önemli bir bölümünü çizen adam bir Ermeni’dir ve adamcağız bir Ermeni olarak bu bozulmada nasıl bir payı olduğunu herhalde kendi resimlediği kitapta okuyordu.

EBF: Mimarlık Ermenilerden sorulur; biz yapar, biz bozar, gerekirse de biz düzeltiriz demiş olabilirler.

UT: Türk mimarlığı gerekiyorsa onu da biz yaparız demiş olabilir belki de. Ama bu sonraları çok yinelenecek bir argümanın ilk dışavurumu mu? Benim bildiğim kadarıyla ilk dışavurumu. 1873'ten daha erken böyle bir metin bilmiyorum.

EBF: Onun öncesinde bozulma gibi bir söylem yok diye biliyorum.

UT: En azından etnik bağlamda bir bozulma söylemi yok. Ermeniler yüzünden mimarlığımız bozuldu, Rumlar yüzünden bozuldu gibi bir sorumlu arama çabası mimarlıkta söz konusu değil. Arseven *Usul-i Mimari* metninden biraz daha dikkatli gibi gözüküyor, ama tabii ki Osmanlı mimarlığını bir süreç olarak anlatırken yine de tarafsızlık içinde anlatabilme şansı yoktu. Yine de 1940'larda ve 50'lerde iyice tırmanacak bozulma/dejenerasyon meselesi Arseven'de yok. Yani "18. yüzyılda Avrupa etkisi başladı, mimarlığımız mahvoldu, o dönemde üretilenler değerli bile değildir," biçiminde konuşmuyor 1928 yılında. Ama 1940'lı ve 50'li yıllarda çoğunluk böyle bir dille konuşuyordu. Teknik Üniversite'nin *Bursa Evleri* adlı bir yayınının içinde –Leman Tomsu'nun kitabıdır– şöyle bir bölüm var: "Zaten 18. yüzyıldan sonra yapılmış bütün evler değersizdir, çünkü Avrupa etkileriyle estetik kalite bozuldu." *Bursa Evleri* diye bir kitap yazıyor ve bu yargısını ciddiye alırsak kitabın içindeki bütün malzemeyi atmak lazım. Çünkü örnekleri arasında geç 18. yüzyıldan hatta 19. yüzyıldan daha eski hiçbir şey yok. Ama gerçeklerle ne denli çelişirse çelişsin böyle bir anlatım var 1940'ların sonunda. Arseven yine daha dengeli bir duruşla karakterize oluyor. Bana öyle geliyor ki geç Osmanlı döneminde yetişenler yine de Erken Cumhuriyet'te yetişenlerden daha nüanslı davranmaya çabılıyor.

EBF: Bir ayakları kozmopolit bir Osmanlı geçmişinde olduğu için.

UT: Kozmopolit bir dünyada yaşamışlar. İstanbul'un, imparatorluğun gerçekten kozmopolit olduğu bir aralıkta yaşamışlar. Kozmopolitliğin sonraki dönemlerde olduğu gibi aşağılanmadığı bir ortamda yaşamışlar. Kozmopolitliğin ortamın olağan durumu olarak kanıksanmış olduğu bir dönemden bahsediyoruz. 1880 yılında doğan bir adamın İstanbul'da kozmopolitlik için söyleyebileceği sözler 1930'da doğan birisinin ya da 1920'lerde eğitim gören birinin söyleyecekleri gibi olmuyor.

EBF: Kozmopolit kavramını bile tanımıyor. Onun için doğal bir varoluş zemini. Başka türlüşünü bilmiyor zaten.

UT: Aynen. Çok doğru ama kozmopolitizm kavramı inşa edildiği noktada zaten olumsuz bir anlamda inşa edilecek. İlk kozmopolit terimi kullanımının ne zaman olduğunu bilmek isterdim. Ancak sözgelimi 1890

yılında, içinde kozmopolit sözcüğü geçen bir metin olduğunu sanmam. 1900 yılında bile kozmopolit teriminin Türkçede kullanımda olduğunu sanmıyorum. Bunu kolayca araştırabiliriz, dönemin bir Fransızca-Türkçe sözlüğünde *cosmopolite*'in karşılığına bakabiliriz. Göreceğiz ki Fransızca *cosmopolite* kelimesinin karşısında kozmopolit yazmayacak. Tek bir sözcük yazmadığına da eminim. Bir kısa anlatımın yer aldığını tahmin ederim. Her neyse, Geç Osmanlı insanlarında kozmopolitizme yönelik biraz daha nüanslı davranabilme şansı var. Hepsinden önemlisi de ulusalcı ideolojinin en heyecanlı ve asabi olduğu bir dönemde yetişmemişler onlar. Dolayısıyla Türkiye’de ulusalcı ideolojiyi üretenler sonradan ulusalcı ideolojiyi hazır bulup yeniden üretenlerden çok daha az asabi gözüktürler. İkinci kuşak çok daha asabidir.

EBF: Ekrem Hakkı Ayverdi’yi o asabiyetin bir parçası olarak görebilir miyiz?

UT: Tabii ki görebiliriz. Ekrem Hakkı Ayverdi bence milliyetçilik bağlamında Türkiye’de değil dünya ölçüsünde benzersizdir.

EBF: Uluslararası ölçekte saldırgan.

UT: Hiç tereddütsüz. Öyle sözleri vardır ki Schultze-Naumburg böyle şeyler söylemiyor. Unutulmaz anlatımlarından biri: “Osmanlı Bizans çamurundan geçerken bırakın bu kadar da paçaları kirlensin.” Bu nasıl bir Bizans tahayyülüdür? Nasıl bir dışlayıcı milliyetçilik kavrayışıdır? Dışlayıcı değil saldırgan milliyetçilik kavrayışı bu. Ve daha da önemlisi, ondan sonra aynı kişinin yıllar sonra “İstanbul beyefendisi” olarak anılması da bir Türkiye ironisi daha herhalde!

EBF: Bir fars.

UT: Evet, gerçekten bir fars. Ayverdi gerçekten de Arseven’le kıyas kabul etmez. Arseven bir kere çok daha sakin, çok daha anlamaya hazır, hepsinden önemlisi, hiç tereddütsüz söyleyeyim, çok daha entelektüel, çok daha okumuş yazmış birisidir.

EBF: Arseven çok yönlü bir kişilik. Kendi çaığında bir ressamlığı var, Akademi’de vermiş olduğu dersler, hem şehircilik üzerine yazıları hem de Jansen’le geçirdiği bir dönem var. Kozmopolitizm örneğindeki çoğulluğa benzer bir şekilde profesyonel alanların çoğulluğu ve birbiriyle geçişli olması da söz konusu.

UT: O dönemde pek çok kişi böyledir aslında. Herkes her şeyle ilgilenir. Dolayısıyla neredeyse herkesin bir tür “uomo universale” olduğu bir aralıktan söz ediyorum. Herkes her şeyi bilir ya da o dönemde Türkiye’de entelektüel olmak demek galiba bilinmeye değer olan

her şeyi bilen adam anlamına gelir. Geç 19. yüzyıl, erken 20. yüzyılda yaygın bir aydın tipi bu. Arseven hiç tereddütsüz böyle birisidir. Tiyatro oyunu yazdığını biliyorum. Operet yazdığını biliyorum. Oyunu, Türkiye’de yazılmış, Orta Asya’dan, Orta Asya Türk tarihinden bahseden ilk edebi metin.

EBF: Almanya’da film endüstrisine giriyor ve Faust’u çekiyor.

UT: Almanya’da profesyonel olarak film çekmiş bir adamdan bahsediyoruz. Amatör olarak değil. Zaten başlangıçta ressam olmak istiyor ve Sanayi-i Nefise Mektebi’ne girmek istiyor. Bir sadrazamın oğlu nasıl gider de ressam olur diye ailesinin ciddi ciddi endişelenip hatta neredeyse Abdülhamid’e kadar olayı taşıdıklarını biliyoruz o dönemde. Çok ciddi bir resim yeteneği demeyeyim ama becerisi olduğunu söyleyebilirim. Elimde çünkü böyle resimli bir mektubu var. Fransız eşine Fransa’nın güneyinden yazdığı ve uzaktan bir Güney Fransa kasabasının resmini de içeren bir mektup. Dört yaprak. Şipşak, anında yapılmış resimlerden bahsediyorum. Dolmakalemlle yapılmış resimler. Az buz bir marifet değildir beceri bağlamında. Ressam mıydı? O ayrı sorun, ressam olmak demek çizim becerisine sahip olmaktan başka bir şey, ama yine de o becerinin önemsiz olmadığını rahatça söyleyebilirim. Yazdığı şehircilik kitabı o yıllarda dünyada yazılmış çoğu şehircilik kitabından daha kötü değildir. Dünyanın pek çok yerinde yazılmış olabilirdi, Avrupa’nın pek çok yerinde yazılmış olabilirdi ve kullanılabilirdi. Dediğim gibi, tarihçi olarak yazdıkları da çocuksu değildir.

Problemi şu: Kendi kuşağındaki hemen herkes gibi bilgiyi ürettiğini değil de yeniden ürettiğini düşünen biridir Arseven. Dolayısıyla her konuda bir şey yazabilmesi için önce oturup okuduğunu ve daha önce Batı’da onaylanmış bilgiyi devşirdiğini tahmin ediyorum. Tahmin ediyorum değil, besbelli ki öyle. O konudaki birkaç şeyi okuyor ve ondan bir kompilasyon yapıyor aslında. Oldukça marifetli bir kompilasyon yapıyor ama sonunda kompilasyon yapıyor. Yepyeni bir şey söylemiyor. Muhalif bir şey söylemiyor. En ilginç tarafı odur zaten. Bütün belki de Geç Osmanlı’da, Erken Cumhuriyet’te hatta çok uzun süre boyunca Türkiye’deki entelektüel etkinlik, hiçbir zaman kontrapiyede kalmamayı içeren bir pratiktir. Yani entelektüel özne asla anlattığı ve okuduğu nesnelerle mesafelenmez. Onlara katılır. Katıldıklarını bir araya toplar ama kalkıp da bir pozisyondan başka bir pozisyona eleştirerek konuşmaz. Çok yaygın bir tiptir bu. Mimarlık tarihinde de sanat tarihinde de böyledir, sosyal bilimlerde de çoğu zaman böyledir. Dolayısıyla, dediğim

gibi, hiç kimseyle itişmeyen terbiyeli bir entelektüeldir Türkiye'deki bu dönem entelektüelleri.

EBF: Daha büyük bir bütüne katkı sunduğunu düşünerek hareket eden, özdeşim kurduğu birtakım tarihsel figür, kurum ve olgulara sürekli iltifat yöneltten, kariyerini de bunun üzerine inşa eden bir entelektüel tipolojisi var.

UT: O yüzden entelektüel değil de yıllar önce Şerif Mardin'in önerdiği gibi *literati* demek lazım bunlara. "Okumuşlar" demek lazım. Çok doğrudur argümanı. O dönemin bugün entelektüel diye adlandırdığımız insanları bence gerçekten *literati*'dir. Sözcüğün tam anlamıyla okumuşturlar. Okurlar, okuduklarına inanırlar, okuduklarından yeni okunabilirler üretirler, bir tür şarih olarak, şerh üretenler olarak çalışırlar. Açımalar olsa olsa okuduklarını ve buraya uyarlarlar. Arseven'de de büyük ölçüde böyle olduğunu söyleyebilirim. Arseven'in modern mimarlıkla ilgili küçük bir kuramsal kitabı vardır. *Yeni Mimari* diye hatırlıyorum. O da öyledir. Bir modern mimarlık kitabı olarak, neredeyse dünyanın her yerinde o dönemde bulabileceğimiz, popüler mimarlık anlatan kitaplardan biridir. Aynı türden Fransızca, Almanca birçok örnek de verilebilir. Arseven'inki de onlardan çok farklı bir yerde durmaz. Ama yeni hiçbir şey söylemez, hiçbir pozisyonu yoktur. Pozisyon neredeyse kitabın adıyla sınırlıdır, Erken Cumhuriyet ve Geç Osmanlı'da. Yeni mimariden, modernden bahsediyor; belli ki modernden yana. Ama hangi modern? Hani sosyolojiden bahsediyorsa, evet, sosyolojinin gerekli olduğuna inanıyordur. Ama hangi sosyoloji? O sırada bile birçok sosyolojik pozisyon ve yönelim söz konusu. Bilemeyiz bunu. Anlatır. Kaynaklarını araştırdığımız zaman anlarız ki Durkheim okumuş. Ama asla pozisyon almaz, bize açık açık "Ben şunun dediğine asla inanmıyorum, bu şekilde düşünüyorum," demez. Böyle bir cüret yoktur. Belki de en korktukları şey bu cürettir. *Literati*'nin zaten en korktuğu şey odur. Her seferinde tarafsız, bir tartışma ötesi entelektüel olmak isterler gibi gelir bana.

EBF: Bilmeye cesaret etmenin imlediği şeyi de taşıyor gibi geliyor bana. Cesaret ettiğiniz zaman bazı pozisyonlara karşı eleştirel ve muhalif olmanız da söz konusu olur genellikle. Bu yeniden üretim midir? Sadece o alanın bilgisini öğrenmek midir veya ebedi bir öğrencilik midir? Bunların hepsi birbirine karışıyor, birlikte var oluyor gibi.

UT: Hepsidir. Ebedi öğrencilik bu tabii ki.

EBF: Ama işte güzellemeyle sonuçlanan bir öğrencilik türü gibi. Yani okuyup biraz daha hayran olmak üzere öğrendiklerini paylaşma eğilimindeler.

UT: Hani Beşir Fuat'ın ilk Türk natüralisti diye nitelenmesi gibi... O konudaki Batı metinlerini ilk okuyan kişi o pozisyonu da burada ilk inşa eden olur. Ne var ki o pozisyonu dolduramadığının en önemli kanıtı da zaten başka pozisyonlardan habersiz oluşudur. Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet aydınları okudukları her şeye inanırlar. Daha doğrusu, üzerinde konuşmaya başlaması için inandığı bir şeyden konuşması gerekir. Farklı yaklaşımları, farklı düşünceleri irdeleyerek, tartışarak, katılmadıklarına itiraz ederek konuşmazlar. Sadece bu ülkede mevcut geleneksel yaklaşımlara biraz olsun mesafelenebilirler. "Bu yeni, asri bilginin burada da var olması lazım," demekten daha derinlikli bir bilgileri var mı emin değilim. Bu bilgi burada da olmalı. Sürekli olarak kendi rollerini bir aracılık rolü olarak tahayyül ederler. "Ben biliyorum ve bunları bilmeyenlere taşıdım, getirdim." Temel amaç bu gibi geliyor. Yani o bilgi alanının içine girmezler, onun içinde debelenmezler, o konuya ilişkin başka yerlerdeki tartışmaları bilmezler.

EBF: Bir çeşit avcı-toplayıcı mıdır?

UT: O epistemik alanın içinde degillerdir. Zaten onun için her şeyi, her konuyu yazabilirler. Mimarlık tarihçisi aslında mimarlık tarihçisi değildir. Mimarlık tarihi metni de yazan biridir. Sosyolog sosyoloji metni de yazan biridir. Sanat kuramı metni de yazan biridir. Ama onun asli ilgi alanı sanat kuramı değildir. Dolayısıyla belirli bir alana ilişkin çelişik kuramları, tavırları, iddiaları bilmezler.

EBF: Yani üretmez sadece aktarırlar mı demek istiyorsunuz?

UT: Şunu söylemeye çalışıyorum: Eski ve alışık oldukları episteme içinde durarak aslında içinde konumlanmadıkları bir epistemeyi burada üretmeye çalışırlar. Şarih, gelenekten gelen birileri olarak, premodern bilgi binasının içinde yetişmiş birileri olarak, onunla hiç problemli ilişki kurmamış, onunla ciddi kavgalar vermemiş birileri olarak, diyelim ki Bergson anlatmaya çalışırlar. O zaman aktarmadan daha fazla ve başka bir şey kolay kolay yapamazlar.

EBF: Episteme de zaten o denemelerle aşınmaz mı?

UT: Tabii aşınır, yeni bilgi eskiyi tahrir eder. Ama Türkiye'de ve Geç Osmanlı'da her yeni bilgi, eskisini değerden düşürmeyecek, onu çürütmeyecek bir dikkatle kurulmaya çalışılır. Radikal bir karşıtlaşma oluşmasın diye özel bir itina gösterilir. Sözgelimi, dinle çelişki varsa

veya kadın-erkek toplumsal rolleri bağlamında bir çelişki varsa, bunların yanından sessizce geçilir. Kuşkusuz buna başka toplumlarda da rastlanır. Fakat oralarda bu dikkati hiç göstermeyen, kıvırtmayan, lafını sakınmayan cesur görüşler de üretilir. Türkiye’de benzer bir entelektüel cesaret çok gecikerek tesis edilecektir. “Hayır, ne münasebet, katılmıyorum,” deme cesaretinin doğuşu Türkiye’deki kadar uzun süre gecikmişse, burada başka bir problemten de konuşmak lazım. Türkiye’de 1960’larda bile, en azından mimarlık özelinde, böyle konuşulduğunu söyleyebilirim. Örneğin İtalya’da, İngiltere’de polemikler yapılan konularda Türkiye’de susulurdu. Sanki fikir birliği varmış gibi ve o ortak fikir buraya taşınıp getirilmiş gibi tekillik yanılması yaratılarak konuşulurdu. Batılı bilgi diye tahayyül ettikleri şey aslında yapısal özellikleri bağlamında içinden bir türlü çıkamadıkları verili bilginin bir farklı versiyonu gibiydi. Bilgiyi aşkınlılaştıran tüm eski pratikleri aynen kabul edip, Avrupa’dan aktardıkları her şeye geçmişteki epistemenin tanımladığı aynı aşkınlığı atfederek düşünmek istediler. Onlar için modern bilgi eskisinin tüm özelliklerini taşıyan bir şeydir, sadece anlattıkları başka konulara ilişkin diye düşünürler. Bilginin doğasının değiştiğini kabul etmiyorlar. Bilginin anlattığı konu başlıklarının değiştiğini düşünürler gibi geliyor bana.

EBF: Bilginin doğası nasıl bir şeydir? Doğa kavramı, özellikle de doğa üzerinden özcülüğe açılan meşrulaştırma söylemleri bende genellikle iritasyona yol açar.

UT: Eyvah! Söylememem gereken, söylemekten hep kaçındığım bir şeyi söyledim. Tabii ki bilginin doğası yok. Anlatmak istediğim epistemik sistemler arasındaki radikal uzlaşmazlıklar. O radikal uzlaşmazlıkları taşıyan farklı epistemelerin farklılıklarını görmüyorlar demek istedim. Yüzyıllar boyunca bilgi verili bir şey olarak tahayyül ediliyordu. Bütün premodern dünyada olduğu gibi. Sorun şu: Osmanlılar modern bilgi binasının “nimetleri”yle, ürünleriyle karşılaştıkları zaman onları da daha önce bilmedikleri verili ve aşkın bilgiler olarak gördüler. Yalnızca o zamana kadar bilmedikleri farklı konulardan söz eden bir grup bilgi olarak tahayyül ettiler. Dolayısıyla Descartes’ı da Gazzali’yi okur gibi okudular. Bunun Descartes okumak için uygun bir yaklaşım olduğuna emin değilim. İşte o zaman Descartes’ın da şerhini yazmaktan başka çareleri kalmadı. Sürekli şerh yazar pozisyonunda olma hali dediğim şey bu.

EBF: Peki, şerhin içinde satır aralarında tekrar ve farklılık üretimi söz konusu olamaz mı?

UT: Burada tam da o gerilimin varolmama durumundan söz ediyorum. Her tekerrür zaman içinde farklılaştıra farklılaştıra bilgiyi başka bir yerlere ulaştırır diyorsak, burada o olmaz. Çünkü üretim miktarı da azdır. O alanı değiştirecek kadar tekerrür üretilmiyordur. Çok az miktarda metin üretiliyor zaten. Niceliksel olarak, metin üretimi belki bu tür şerhler yazıla yazıla tekerrürleri arttırsaydı, yazılanların gerçekten de alanı dönüştürme iktidarı doğacaktı. Bence bu olmadı. Belki de az üretim burada yaşamsal bir anlam taşıyor. Az üretilen tekerrür, sistemi dönüştürmez. Dönüştürecek kadar tekerrür üretmeliyiz ki sonunda birçok uzlaştırılmaz çelişki ortaya çıksın. Ama bu çelişki doğmaz. Üç tane kitap vardır aynı konuda ve üçü de neredeyse aynı sözü söyler. Bu uzun bir süre boyunca bence Türkiye'deki düşünsel üretkenliğin veya üretimsizliğin en belirgin özelliklerinden biridir. Pek ikna olmuşsunuz gibi görmüyorum sizi.

EBF: Düşünüyorum.

UT: Ben de yeterince iyi anlatmadığım için mi diye tereddüt ediyorum.

EBF: Size katılmakla birlikte bazı tereddütlerim var. Kültürün ve epistemenin değişiminde yazılı kültür değişim güzergâhlarından sadece biri, fakat yazılı kültüre çok merkezi bir yer atfediliyor. Toplumun farklı katmanları sadece yazılı değil sözlü kültür aktarımıyla da, gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla da sürekli değişiyor, dönüşüyor, farklılaşıyor. Ya da şöyle söyleyeyim, önce metin yazılıyor ve ardından da gündelik yaşam pratikleri, bilgiye yaklaşım değişiyor gibi bir yaklaşımın veya böyle bir önermenin kendisinin de sorunsallaştırılması gerektiğini düşünüyorum. Yazılı kültürün öncülük yapmak yerine bazı alanlarda geriden geldiği bile düşünülebilir gibime geliyor. Sanırım sizinle bu konuda farklı düşünüyoruz. Siz önce kavram gelir diye inanıyorsunuz. Bir yerde öyle konuştuğunuzu hatırlıyorum.

UT: Hayır, öyle değil. Kavramsal repertuarın dar olduğu yerde düşünmenin kısıtlılığı üzerine konuştuğumu hatırlıyorum. Ancak o başka bir meseleydi. Demin söylediğinizde bana ilginç gelen şeydu: Yazılı kültüre gereğinden fazla önem mi atfediyoruz? Ama sorun şu ki Geç Osmanlı'da ve Erken Cumhuriyet'te yazıyı merkezi önemi olan bir şey sayıyorlar. Asıl sorun belki de düşüncenin kutsallaştırılması meselesi diyebileceğimiz bir yaklaşım. Bu da eski bir düşünsel güzergâh. Benim sizin söylediğinize ekleyebileceğim şey, metnin kutsallaştırılması-

nın yanı sıra, kurumsal kimi kutsallaştırma imkânlarının da doğuşuyla bağlantılı. Örneğin okulun ürettiği bir tür kutsallaştırılmış materyalizm var Türkiye’de. Askeri okul bir tür aşkınlaştırılmış materyalizm üretiyor. Bunu sadece metinleri kutsallaştırarak gerçekleştirmiyor, tanımladığı ortamla da “imanlı” materyalistler yetiştiriyordu. Benzer biçimde, Tıbbiye’ye gitmek demek tıp metinlerini okuyarak materyalist olmak değil; gerçekten Tıbbiye ortamının kendisi de aşkınlaştırılmış materyalist düşüncenin neredeyse kuluçka alanı gibiydi.

EBF: Tabii ki.

UT: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e ve hatta bugüne kadar süren alışkanlıklar düşüncenin kutsallığı saplantısını ortadan kaldırmıyor. Metin zaten özgül bir kutsallık taşıyor. Dolayısıyla yazı bütün bu değişimler içindeki en büyük bariyerlerden biri. Tabii ki tek bariyer değil. Ama yazılı kültüre atfedilen kutsallık değeri kaçınılmaz olarak düşünme alanını en sıkı denetleme imkânıdır. Dolayısıyla düşüncenin ayaklarını en iyi bağladığımız, sıçramayı en fazla engellediğimiz alan metin üretim alanı oluyor. Çünkü küçük bir üretim var.

EBF: O yüzden merkezi bir önem atfediliyor. Kontrol edilebiliyor, takip edilebiliyor ama toplumsallık, gündelik yaşam pratikleri içinde kültürün sürekli yeniden üretimi çok daha karmaşık bir yapı oluşturuyor.

UT: Sürekli değişiyor.

EBF: Erken Cumhuriyet dönemi aydınları kimi örneklerde muhababını kaybetmiş, monoloğa dönüşmüş metinler de üretiyorlar. Toplum dönüşürme misyonu ve bunun üzerinden kendilerine atfettikleri bir önem var, fakat farklı alanlarda bazı toplumsal gruplar onlardan çok daha modern, özgün, gelişmiş ve özgürlükçü bir düşünme yapısını temsil edebiliyorlar. Arseven’in metinlerinde ifade ettiği düşüncelerin dolaylı biçimlerinin toplumun içinde zaten yaşadıkları da düşünülebilir.

UT: Okumuş seçkinlerin kendilerine atfettikleri rol çoğu zaman aşılmış ve aşınmış bir şeyi Türkiye’ye önermek biçiminde olabiliyor.

EBF: Evet, geriden gelen bir tarafı var ama kendisine öncü bir rol atfedebiliyor.

UT: Öncü pozunu vermekle birlikte çoğu zaman geriden gelirler. Özellikle gündelik yaşam pratikleri içinde söyledikleri böyledir. Toplum içinde insanlar çoktan o şekilde davranmaya ve düşünmeye başlamışken bir “öncü” size yepyeni bir şey önermiş gibi “Böyle davranın,” der. Oysa Türkiye’de geniş bir grup öyle davranmaya belki 50 yıldır başlamıştır. Ama bu belli ki çok yaşamsal bir şeye işaret ediyor,

bir çeşit zihin freni olarak çalışıyor. Zaten vuku bulmuş olanı vuku bulmamış gibi anlatıp “Yapın!” deme hali bu. Zaten öyle yapılanı ortadan kalkmış veya güçlü bir dirençle karşılaşmış ve reddediliyormuş gibi anlatabilmek.

EBF: Bir köy enstitülünün Erenköy’e gelip sizi modernleştireceğim demesi gibi bir şey.

UT: Türkiye’de şehircilik anlatıları hep bunun üzerine oturur. Erken Cumhuriyet şehir anlatıları nasıldır? Ankara modern bir başkent olarak örnek olsun diye kuruldu. Oysa ondan çok daha modern bir eski başkent, İstanbul, bir metropol olarak orada duruyor. Sayısız özelliğiyle modern bir metropol olarak çalışıyor. Fakat “hayır, modern bir kent kuracağız arkadaşlar.” İzmir geç 19. yüzyılda da modern bir kent sözgeli mi. Ülkenin çoğu yerinde modern metropole pekâlâ da örnek verilebilecek kentler var. Selanik bir zamanlar gerçek bir metropol. 1880’de bile geleneksel bir Osmanlı kenti değil.

EBF: 19. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında kentleri modern ve geleneksel olmak üzere ikili bir grup şeklinde anlatmanın da kolay olmadığını düşünüyorum. Her kentsel bağlamda sayısız melezlenmeler, sentezler söz konusu.

UT: Hiçbir yerde böyle bir ikili sınıflama mümkün değil. Ama sorun şu: Türkiye’de 1980 yılında bile, Ankara tarihi anlatan biri, Erken Cumhuriyet ilk defa olarak modern bir kent kurdu diye bir modernleşme öyküsü anlatır. Bütün o üretilmiş ve üretilmekte olan öteki modernlikler? Onların hiçbirini görmeyiz.

EBF: Sizin “Hocapaşa Yangını” makalenizde böyle bir konu işleniyordu.

UT: Tam bunu anlatır. Hocapaşa Yangını sonrasında yapılan pek çok şey 1930’da yapılanlardan –şayet modern diye bir pratik arıyorsak tırnak içinde– daha modernidir. Bir türlü modern olduğuna inanmamak, kendi modernliğinin tarihselliğine inanmamak, modernliği sanki anlık, olağanüstü bir çabayla bir yüce özne tarafından var edilebilecek bir şeymiş gibi düşünmek ve olamıyor diye kahrolmak Türkiye’de bitip tükenmek bilmeyen bir saplantıdır.

EBF: Kent tarihini ve toplumsal tarihi nihai olarak siyasi tarih periyodizasyonuna dönüştürerek okuma alışkanlığı var.

UT: Bunların hepsi tarihin kutsallığını bozmamak, değişimi demistifiye etmemek için üretilmiş şeyler.

EBF: Anlamalı parçalar oluşturmaya ve bütünlüğü muhafaza etmeye dönük stratejiler. “Hocapaşa Yangını” makalesinde yanlış hatırlamıyorum sam Dostoyevski’nin Köln’deki bir köprüyle ilgili düşüncelerine değiniyordunuz değil mi?

UT: Rusya’da Dinyeper üzerinde çok gelişmiş bir köprü yapılmış ve Dostoyevski hâlâ kendi ülkesinde böyle bir şey yapılacağına inanmıyor bile. Türkiye’de de çok geçerli bir şey bu. Marshall Berman’ın çalışmasına bir referans vardı orada. Dostoyevski üstelik mühendislik eğitimi görmüş. Diploması mühendislikten. Ama onu bile inandırmanın imkânı yok. Ruslar modern olamaz. Buna inanıyor.

EBF: Saint Petersburg’da Roma’da olmadığı kadar çok abidevi yapı inşa ediyorlar ama burada Akdeniz’in güneşi, renkleri yok, her şey soluk olmak zorunda diyerek o mühendislik, mimarlık başarısını tam manasıyla kutlayamıyorlar.

UT: Asla başarılı işler yaptıklarına inanmama hali.

EBF: Geleceğe dönük bir umut taşıyorlar. İtalyan mimar Carlo Rossi’nin yaptığı o yapı toplulukları için, günün birinde burayı da Roma gibi ziyarete gelecekler, burası geleceğin Roma’sı olacak diyorlar ama yaşadığı dönemde bunu yeterince gerçekleştirmiş ve tamamlanmış bir başarı olarak tanımlamıyorlar.

UT: Kendisinden tuhaf bir kuşku duymak. Anlamak çok zor. Cevabın basit olduğunu zannetmiyorum. Makaledeki bütün çaba onu İstanbul ve Türkiye özelinde anlamaya yönelikti.

EBF: Bugün Türk yapı sektörü dünya devleri arasında yer alıyor, inşa ettiği sayısız yapıya rağmen o şeyi kendi kültürüne ait bir veri olarak görmüyor.

UT: İnanmıyor.

EBF: Bu durumun zihinsel bir arkeolojisinin yapılması gerekiyor. Modern olan ötekine aittir ve biz de geri kalmış bir toplumuz fikri bilinç düzeyinde ve altında güçlü bir şekilde yaşamaya devam ediyor. Yapı sektörü Türkiye’de ve dünyada farklı kategorilerde sayısız yapı üretiyor, o üretim temelinde bir ekonomi yükseliyor ama aynı zamanda kendisini var eden koşulları ve varoluş zeminini kendi kültürüne ait bir veri olarak görmüyor. İlginç bir paradoks. Ortada global sermayeyle entegrasyon içinde dev bir sektör var. Bu sektör devliğinin farkında; hayatı, mekânı ve kendine ait olduğunu iddia ettiği kültürel değerleri nasıl dönüştürdüğünü çok iyi biliyor. Sürekli değişim vaat ederek ürün-

lerini pazarlıyor ama diğer taraftan da dünya içindeki pozisyonunun ve gücünün farkında olmasına rağmen farkında değilmiş gibi davranıyor. Kendini olmadığı kadar kırılgan ve periferide algılıyor. Bunda tabii yapı sektörünün bir balon ekonomisi olduğuna ilişkin dünya çapında yaygın bir inancın da katkısı var.

UT: Evet, aynen öyle.

EBF: Şehri inşa edenler kadar şehrin sakinleri de kendi şehirleri ve kültürleriyle ilgili farklı kategori ve alanlardaki ürün ve deneyimlerin değerini azımsama eğilimi geliştirebiliyorlar. Veya o şeyin, kültürün yurtdışındaki tanınırlığını, uluslararası koordinatlar içindeki yerini tam kestiremeyebiliyor ya da takdir edemeyebiliyorlar.

Rusya örneğine dönecek olursak, orada sadece mühendislik alanında değil, mesela edebiyat konusunda da benzer bir durum söz konusu olabiliyor. Saint Petersburg'ta tanıştığım eğitimli birine Dostoyevski Müzesi'ne gideceğimi söyledim. "Dostoyevski'yi tanıyor musun?" diye sordu. Evet, onun için zaten müzeye çevrilen evine gitmek istiyorum dedim. Bunun üzerine "Dostoyevski Türkiye'de tanınıyor mu ki?" diye sordu, tanınıyor olduğunu duyunca hayretler içinde kaldı. Bu adam üniversite mezunuydu, Rus edebiyatının dünyadaki yerini ve önemini kavrayamıyordu.

Bu tavır başka kültür coğrafyaları için de söz konusu olabiliyor. Mesela bir başka gün, yine Saint Petersburg'da, yabancı dil olarak sadece İspanyolca bilen bir Rus ile konuşuyordum. Bir adam geldi, "Pardon, siz niye kendi aranızda İspanyolca konuşuyorsunuz?" diye sordu. Biz de "Anlaşacak başka ortak dilimiz olmadığı için," diye cevap verdik. Adam Kolombiyalı bir doktormuş, muhabbete katıldı, konuşurken "Bizim oralarda salsa adında yerel bir dans vardır, hiç duydunuz mu?" diye sordu. Rus ile bir an birbirimize baktık şaşkınlıkla. Bakışmamızı bilmediğimize yordu, açıklama yapmaya hazırlanıyordu. "Salsa tahmin ettiğinden daha ünlü ve enternasyonal bir dans," dedik adama.

UT: Buradaki ondan çok daha fazla bir şey. Salsayı bilmediğinizi düşünme halini anlayabilirim ama Dostoyevski'yi bilmemeyi anlayamam. Mesela bir İngiliz'in şöyle diyebileceğini sanmıyorum: "Dickens diye biri var, biliyor musunuz?" Mesela bir Fransız birisine "Balzac'ı biliyor musunuz?" diye sorarsa düpedüz dalga geçiyor derim. Siz Balzac'ı bilmezsiniz dese anlarım ki dalga geçiliyordur. Sizin orada Dostoyevski tanınıyor mu denmesi gerçekten tuhaf.

EBF: Böyle bir kavrayış, merkez-periferi ilişkilerinin nasıl kurgulandığı ve yeniden üretildiği konusuyla da, aynı zamanda öteki olmandan kendini kavrayamama, alımlayamama, konumlandırılamama durumuyla da ilintili.

UT: Daha doğrusu, bütün pratikler periferi-merkez ikililiğini sürekli olarak yeniden inşa eder. Dolayısıyla da bir türlü o döngünün içinden çıkılamaz. O Dinyeper Köprüsü'nün bir türlü gelişmiş bir teknoloji olduğunu ya da Hocapaşa'da yapılan imarın dünyanın her yerinde modern kent istimlakları bağlamında yapılan bir şey olduğunu görememe hali hep kendi periferik konumunu yeniden inşa etmektir.

EBF: Avrupa'da periferi olma durumunu tartışmayan çok az ülke var. İngiltere, Fransa, belki biraz Hollanda ve Belçika dışında neredeyse hemen hepsi bunu tartışıyor. İtalya gözden düştüğünü ve zamanı yakalayamadığını düşünüyor. Almanya Fransa karşısında yeterince kentli olmadığı türünden bir kompleks yaşıyor. Bu durum sadece Türkiye'ye has değil.

UT: Türkiye'deki bundan farklı bir durum. Buraya has bir durum var.

EBF: Şüphesiz buraya ait tikellikler söz konusu fakat bütün Doğu Avrupa'da, özellikle de Balkan ülkelerinde benzer bir duygu durumu ve tartışma güzergâhı söz konusu. Kimse sosyo-politik ve coğrafi pozisyonundan yeterince memnun değil, hep bulunduğu yerin ötesini, berisini veya biraz daha fazlasını talep ediyor ve bunu kaçırılmış bir fırsat olarak görüyor. Bu durumdan doğrudan ve dolaylı bir şekilde şikâyetçi olmak modernitenin tartışma güzergâhlarından birini temsil ediyor. Nihai olarak global bir dünyada Avrupa merkezli bir anlatı ve algının kendisi hem içselleştiriliyor hem sorun konusu haline getiriliyor. Merkez-çevre tartışmalarındaki parametreler son derece dinamik bir biçimde her defasında yeniden tanımlanıp üretiliyor.

UT: Komşunun tavuğunun komşuya kaz görünmesi modern dünyada en sık karşılaşılan şey. Örneğin Almanya'da birkaç yüzyıl boyunca sürekli yinelenen şeylerden biri bu. 19. yüzyıl boyunca "İngiltere gibi olamadık," erken 20. yüzyılda "ABD gibi olamadık," diyecekler. Leibniz 17. yüzyılda "Daha iki yüz yıl Fransa gibi olamayız," diyecekti.

EBF: Almancayla felsefe yapılıp yapılamayacağını tartışmış bir kültür coğrafyası.

UT: Leibniz Almancayla felsefe yapılamayacağını iddia ediyor.

Süheyl Ünver, Ekrem Hakkı Ayverdi, Rifat Osman

EBF: Süheyl Ünver ve dönemin benzer ilgileri olan aydınları hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyordum.

UT: Süheyl Ünver galiba türünün tek örneği değil. Ünver Türkiye’de “kültür tarihine meraklı doktorlar” grubu diyebileceğimiz bir nesile ya da entelektüel türüne ait gibi gözükür. Çünkü onun gibi başka kişilikler de var. Mesela Edirne üzerine yıllarca çalışmış Rifat Osman böyle birisidir; yıllarca bu işi yaptı. Daha yeni kuşağa gelecek olursak, Kazancıgil’in böyle olduğunu hatırlıyorum. O da tarihe fazlasıyla meraklı ama aslında kadın doğum mütehassısı yanlış hatırlamıyorsam. Hani Türkiye’de böyle bir doktor tipi var. Süheyl Ünver, Rifat Osman’la hemen hemen aynı çağın kişiliklerinden biri. En azından erken dönem için bu tipin yaptıkları hoşgörülebilir de, sonraki dönemler için artık giderek komikleşmeye başladığı açık. Her şeyin iyi ya da kötü uzmanlaşmasının olduğu bir dönemde kendi meslek alanına bu kadar uzak ama iddialı birileri anlamlı gözüküyor. Ama Süheyl Ünver’in çalışmaya başladığı dönemi düşünecek olursak, Türkiye’de mimarlık tarihçisi, sanat tarihçisi bile neredeyse yok. İkinci Meşrutiyet yıllarında başlayan bir kariyerden söz ediyoruz Süheyl Ünver için.

Sedad Hakkı Bey bile “Gençliğimizde Süheyl Ünver’in ziyaretine giderdik,” diye anlatıyor anılarında. Yanlış hatırlamıyorsam Süheyl Ünver’in Cerrahpaşa’daki evine gittiğinden söz eden bir bölüm olması gerekiyor anılarının içinde. O zaman bile Süheyl Ünver İstanbul evleriyle, Türk sanatıyla, Osmanlı sanatıyla ilgili biri olarak gözüküyor. Ömrü boyunca da bu ilgiyi sürdürecektir. Yaptıkları hakkında söylenebilecek şey, amatörce olduklarıdır. Bu “amatörce” teriminin olumsuzluk içeren bir terim olduğu kanısında değilim ama hiç kuşkusuz profesyonelin tavrından farklı bir tavır olduğunu düşünmek zorundayız. Süheyl Bey de galiba böyle davranmış. Akla hayale gelecek her şeye bir biçimde bulaştığı söylenebilir. Hatırladığım kadarıyla tababet tarihiyle ilgili de makalesi var, Osmanlı resmiyle ilgili makalesi de var, Osmanlı yemekleri ve hat sanatıyla ilgili de makalesi var.

EBF: *Fatih’in Çocukluk Defteri* de var.

UT: *Fatih’in Çocukluk Defteri* diye Topkapı Sarayı’ndaki bir defteri yayınladığından da söz edilebilir. Bunların kimileri gerçekten anlamlıdır, kimileri bugün çoktan aşınmış gitmiş konulardır. Kimileri ciddiye alınabilecek uzunluktadır, kimisi iki sayfadan oluşacak kadar kısadır. Onun için Süheyl Ünver’i bir sanat tarihçisi olarak değil, bir

erken dönem “uomo universale” entelektüeli olarak nitelendirmekle işi kapatmak gerekir. Bu arada bazı yapılar hakkında anlattıkları, sözgelimi Edirne Sarayı’nın Cihannüma Köşkü’yle ilgili bir makalesini hatırlıyorum, pek de yabana atılamaz. Süheyl Ünver’in yazdığı neredeyse bütün makalelerin içine kendince resim eklediğini de biliyorum. Resim yapmaya meraklı birisi Süheyl Ünver. Dolayısıyla kimi Osmanlı yapıları hakkında yazdıklarına minik resimlerinin eşlik ettiğini söyleyebilirim. Fotoğrafla çok kolay halledebileceği bir şeyi resim olarak tanımladığını görürüz. Öte yandan bir İstanbul gezgini gibi davrandığını söyleyebilirim ki uzun süre boyunca, İstanbul’dan konuşanlar başka metinlerden aktarımda bulunur, alan gözlemleri yapmazlar. Rifat Osman’ın da Süheyl Ünver’in de kendi ülkelerinde turist gibi olmaları ilginçtir. Kente bir şey keşfediyormuş duygusuyla baktıklarını düşünmüşümdür. O açıdan Türkiye’de öncüdürler.

EBF: Bir çeşit flanörlük mü?

UT: Flanörlük değil, çünkü flanörlük bir tür amaçsızlık içerir. Onları öyle değil. Onlar sanki 19. yüzyılda Şark’ta dolaşan Batılı entelektüellere benzerler. Boşa dolaşmazlar, gezmek için gitmezler. Bir oryantalistin, sahip olduğu zihinsel donanım nedeniyle nasıl olsa ilginç bir şeyler keşfedeceğine olan inancını çağrıştırırlar. İngiltere’den yola çıkıp Suriye çölünü dolaşan biri böyle bir özgüvenle dolaşır. Suriyeliler orayı bilmiyorlardır, o Suriye’yi keşfeder. Bunlarda da aynı şeyi hep görmüşüzdür. İstanbul’u keşfederler sözgelimi. İstanbul’un sokağında dolaşmazlar, bir flanör olmazlar. Flanör sadece dolaşır, keyfini sürer, sokaklarda gününü geçirir. Bunları öyle değil, bunlar keşfederler, keşifleri vardır. Bir küçük mescit, başka yerde yıkılmış bir yapı, iki tane ev.

EBF: Yanlış hatırlamıyorsam Semavi Eyice, Ekrem Hakkı Ayverdi’yle ilgili, Osmanlı sanatını keşfeden, kaybolmaktan kurtaran kişi veya buna benzer bir ifade kullanıyor. O da keşiften söz ediyor, gezerken sadece keşfetmek değil, kurtarmak gibi bir misyonu da kendilerine empoze ediyorlardı.

UT: Bu kurtarma misyonu bana dikkat çekici gelir.

EBF: Değişen bir dünyaya tanıklık ederken gözlemlerini ulusal söylemlerle, anlatılarla birleştirmek, onu kurgulamak, kurmak gibi bir amaçları da vardı. İngiliz oryantalist gibi, dışında durdukları bir şeyi gezmiyorlar, gezdikleri şehirle organik, tarihsel bir bağlarının olduğunu düşünüyor, özdeşim kuruyor, gözlemledikleri şeyi kendi bünyelerinin bir parçası ve uzantısı olarak görüyorlar; bu anlamda İngilizlerden farklılar.

UT: Öyle ama o hani, nasıl anlatayım, bir tür yabancılaşmayla dolaşırlar. Aslında kendilerine ait olmadığını bildikleri ama ait olması gerektiğine inandıkları bir şeyleri ararlar, öyle düşünürler. Bunların hepsi bütün aksi doğrultudaki iddialarına rağmen Batılılaşmış aydınlardır. Kendilerini Osmanlı hissetmezler bence. Ayverdi de öyleydi. Ömrü boyunca Fatih'te kendi yaptığı modernist bir evde oturdu. Hâlâ duruyor, gerçek bir modernist yapı. Şimdi, onlar geleneğe sorunsuzca eklenmiş olsalar, yaşam biçimlerinde bunun gözlemlenmesi gerekirdi. Ayverdi bir İstanbul konağında otursa onu anlayabilirdim. Hiçbiri eski İstanbul'daki gibi yaşamaz. Yemeklerini öyle yemez, öyle yataklarda yatmaz, kitaplarını eskisi gibi yatay dizmezler. Eski İstanbulluluğu bir anlamda oynarlar. Yani Kahire'ye yerleşmiş bir İngiliz gibi davranırlar, benim söylemeye çalıştığım o. Hepsinin üstlerinden Osmanlılık bir ölçüde akar. O zaman, yani erken 20. yüzyılda bile İstanbul'un sayısız köşesinde bir geç 18. yüzyıl evi edinir ve içinde yaşayabilirdiniz. Benim çocukluğumda bile ayakta duran evler vardı. Ama onlar öyle yaşamazlar.

EBF: Sizce bu bir çelişki ya da tutarsızlık mı?

UT: Hayır, tutarsızlık falan değil. Ama gelenekselle, korunmaya değer olduğunu iddia ettikleriyle bütünleşmezler. En azından öyle olduklarını iddia ettikleri kadar bütünleşik değillerdir. Savunulmasını istedikleri şeyi aslında kendileri savunmuyorlardır. Onu hayatlarının bir parçası kılmamışlardır. Ayverdi'nin evinin içinde, bakarsanız duvarda, diyelim iki tane hat levhası vardır, ama evdeki diğer bütün eşyalar 19. yüzyıl Avrupa eşyalarıdır. Sözelimi Osmanlı camları koleksiyonu vardır, ama onlar bir barok dönem görüntülü camlı dolabın içinde durur. Anlatmaya çalıştığım, Osmanlı barınma ve yaşama kültürüne çok mesafelendikleri. Çok mesafelenirler ve dönüp onunla ilişki kurmak isterler.

EBF: O sözünü ettiğiniz barok mobilyalar da Osmanlı barınma kültürünün bir parçası değil mi?

UT: Barok'un onların reddettikleri bir dönem olduğunu unutmayalım. Onlar Osmanlı barınma kültüründen konuştukları zaman Osmanlı'nın kadrinin bilinip bilinmediğinden konuşurlar aslında.

EBF: Sedirden mi konuşuyorlar?

UT: Bence, metaforik anlamda söylersem, sedirden konuşurlar. Ya da doğrudan sedirden konuştuklarına ilişkin hiçbir zaman bir şey söylemezler, ama aslında kaybettikleri ve eklenmeleri gerektiğini söyledikleri şey, Batılılaşmayla kaybedilen diye telaffuz ettikleridir. Onları hep Batılılaşma yüzünden kaybettik biçiminde konuşur dururlar. Kendi

özümüzü kaybettik, yabancılaştık diyen onlar değiller mi? Öyle derler, ancak kaybettiklerini savladıklarını kendi yaşam alanları içinde görmek istemezler. Onlarınkinin birkaç ikonik elemana indirgenmiş bir geçmiş sevgisi olduğunu söylemeye çalışıyorum. İkonik elemanlardır sahip oldukları. Ayverdi hat levhaları toplardı, divitler toplardı vs.

EBF: Sorunsalı hemen kişiselleştirelim. Sizin Osmanlı çivileri toplamanızla onun hat levhası toplaması arasında nasıl bir ilişki, benzerlik ve farklılık görüyorsunuz?

UT: Çok temel bir farklılık var. Ben bir şeyin kaybedildiğini düşünmüyorum ki... Benim için sadece dünya, Türkiye ve Türkiyeliler değişiyor. O kadar... Onlar sürekli olarak bir medeniyet kaybından söz ediyorlardı. Medeniyet kaybından söz ediyorsanız, o medeniyetin kaybolmaması doğrultusunda özel bir angajmanınız var demektir. Kendinize karşı samimi olmanız, kendinize yalan söylememeniz gerekir. Oysa Ayverdi'nin o angajmana uygun biçimde yaşadığı söylenemezdi, onu anlatmaya çalışıyorum. Bu başka bir bağlamda Sedat Hakkı Eldem için de yazdığım bir şey. Sedat Hakkı da sürekli olarak kayıptan yakınıyordu: "Eski evlerimiz gitti, eski yaşama biçimimiz gitti, artık kimse o evleri korumuyor, içinde oturmuyor," diyordu, ama kendisi bir gün bile bir Osmanlı evinin içinde yaşamadı. Doğduğundan itibaren bir gün bile yaşamadı. Neredeyse bütün hayatı boyunca oturduğu evleri biliyoruz. Önemli bir bölümü Avrupa'da geçiyor çocukluk ve erken gençliği. Türkiye'ye döndükten sonra da kentin asla ve asla geleneksel bir semtinde oturmuyor. Her seferinde kentteki (tırnak içinde) en Batılılaşmış yerde oturuyor. Ancak sürekli olarak, başkaları o evleri sevmiyor diye yakınıyordu. Dolayısıyla onların kayıp dedikleri şeyi telafi etmek için başvurdukları strateji sadece birkaç ikonik elemanı göstermekten ibaretti. Sedat Bey'in evinde eski bir kavukluk vardı. Bir eski evin sökülüp oraya taşınmış tavan göbeği kenarda tablo gibi yerleştirilmişti. Masanın üstünde bir Osmanlı hançeri bir sehpa süsü olarak duruyordu.

Şimdi gerçekten o kültürün içinde samimiyetle duranlar veya durmaktan konuşanlar sözgelimi bazı Japon entelektüelleri gibi olurlar. Geleneksel yaşam pratiklerini olabildiğince feda etmemeye çalışırlar. Sözgelimi evlerinde duvara resim asmazlar, onlar hâlâ geleneksel resim rulosunu açıp resme bakıp ruloyu dürüp dolabında tutarlar. Yerde otururlar. Futon denen incecik şiltede uyurlar. Buradakiler asla bunları yapmadılar. Buradakiler genellikle toplumun en Batılılaşmış katmanına mensup kişilerdir. En fazla mesafelendikleri şeyi en çok sevdiklerini id-

dia ederler, onu anlatmaya çalışıyorum. O yüzden yaşayarak anlatamadıklarını, deneyimlemediklerini, deneyimlemek de istemediklerini tarih yazarak anlatmaya uğraşırlar. Amatör tarihçilikleri bu durumda onlar için yaşamsaldır.

EBF: Sevginin kaynağı mesafe ve kayıp duygusu mu?

UT: Tabii.

EBF: Peki buna bir de İstanbul'un ulusal bir kent olarak inşa edilmesi yönündeki kaygıları da eklenebilir mi?

UT: Tabii ki. O da başka bir boyut.

EBF: Orhan Pamuk *İstanbul* çalışmasında dikkat çekiyor. Dönemin ulusalcı yazarları şehirde gezerken ve yazarken özellikle İstanbul'un Türk ve Osmanlı öğelerinin altını çiziyorlar. Türk İstanbul'u inşa etmek gibi bir kaygıları var.

UT: Var, ancak buradakilerin pozisyonları bir Alman geç 18. yüzyıl yazarının ulusalcılığına benzer bir ulus inşaati çabası değil. Diyelim ki Köln Katedrali'ni Alman yapısı olarak tarif etme biçimindeki tavra benzer bir tavır değil. Orada Türkiye'deki gibi hem uzaklaştırmak hem de aynı anda yakınlılaştırmak istemekten kaynaklanan bir gerilim yok. Burada bir taraftan kendisini gelenekten uzaklaştırmak isteyen, ama o uzaklaşmayı tartışmayı denemeyen, o uzaklaştırmamanın zaten öznesi olan, fakat hem de kayba ağlayıp duran birileri var karşımızda. Kaybetmekten rahatsızsanız kaybetmemeye çabalarsınız. Onun teorik altlığını kurar, ona göre yaşamaya uğraşırsınız. Ayverdi evinde koltukta oturuyor, kravatını takıyor, ne diyelim sehpanın üzerinde Avrupa süsleri duruyor, evinde duvarlarda tablolar, sözgelimi yan taraflarında da hat levhaları var. Bunun tuhaf bir şey olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Böyle bir hibritlik/melezlik hayatın ta kendisi zaten. Bu benim problemim değil. Ben zaten bu tür bir hibritlik halinde yaşıyorum ve herkesin her yerde öyle yaşadığını da biliyorum. Anlatmaya çalıştığım, bu melezlenmeyi dert ettiğini iddia eden insanların bunun farkına varmayışı. Buradaki tuhafılık işte o. Anlamaya değer, soruşturulması gerekli olan da o. Yoksa şunu söylemiş olsalardı hatta pırıltılı bir şey söylediklerini düşünecektim: "Hepimiz hibritiz. Gündelik yaşamımız da hibrit, yediğim içtiğim de hibrit, estetik değerlerimiz de hibrit." Hayır, böyle demiyorlar. Onlar özümüzü oluşturan, özümüzde tanımlı olan, "saf biz" olan bir şeyler vardı, onu kaybettik diyorlar. Ama yaptıkları şey, hibrit olarak yaşama hallerinin, kendi mesafelenmelerinin bile farkına varamamak. Ya da eskiyle, gelenekselle, özleri sandıkları şeyle olan mesafelerinin

farkına ancak neredeyse bilinçaltında varma halleri... Zaten aslında onu fark etmekten korkuyorlar ve endişe ediyorlar. Örneğin Sedad Hakkı böyle biri. Kendi özü ve kökeni olduğunu sandığı duruma o kadar mesafelenmiş, o kadar mesafelenmiş ki başka şansı yok, Osmanlı'yı, geçmiş, Türk'ü platonik bir aşkla sevmek dışında. Onları süblimasyona uğratmak, alabildiğine yüceltmek zorunda.

EBF: Günümüzde de müzeleştirmek gibi bir eğilim devam ediyor. İkonik nesnelerin hayata entegre olmayan, bağlamından koparılmış seyirlik nesneler olarak kurgulandığını görüyoruz ve herkes kendi evinde bir camekânda veya büfe içinde küçük bir müze köşesi tasarlıyor. Simmel'in moda felsefesinde belirttiği gibi, bazı modaların aşamalı olarak üst sınıflardan alt sınıflara doğru geçişini hatırlatıyor Türkiye'de olanlar. Bazı durumlarda bunun gerçekten tarihsel nesnelerden oluşması da gerekmiyor. Benim çocukluğumda, seksenli yıllarda memurların evinde bir Şark köşesinin oluşturulması çok yaygın bir uygulamaydı. Bu köşe neredeyse standartlaşmış nesnelerden oluşuyordu. Şark'ta Şark'ı hayal etmek kendini daha modern ve Batılı olarak algılayanın da bir yoluydu herhalde ama neyi niçin yaptıklarını da çok bildiklerini zannetmiyorum. Sahte künde-kârı uyduruk ucuz bir sehpa, iki bakır hamam taşı, bir Kur'an rahlesi vs. Karikatürleştirilmiş bir tarihsellik ve egzotizm. Biri gerçek ve şimdi, ötekisi egzotik ve uzak. Bir çeşit dekoratif modaydı. Sadece özel günlerde kullandıkları düzenli, temiz misafir odalarında seyirlik bir Şark köşesi kurguluyor, kendileri dağınık oturma odalarında, dolaplı divanları, çekyatları, çamaşır leğenleri arasında soba üstündeki su güğümlelerinden çıkan buharı soluya soluya yaşamaya devam ediyorlardı.

UT: Sadece memur evinde ve geçmişte değil bu Şarklılaştırma çabası. Bir zihinsel kurtuluş politikası olarak uzun bir zaman aralığında ortaya çıkıyor. Şimdi daha bile belirgin. Küreselleşen, neoliberal bir dünyada ekonomi de dahil ulusal olan, yerli olan neredeyse hiçbir şey kalmayınca, onu bazı ikonlar halinde yeniden edinebilmeyi ummak bu. Biraz olsun Türk olan, İslami olan, yerli olan bir şeylere sahip çıkma isteği. Bu "biraz"ı küçümsemiyorum. Kendini istemeye istemeye küresel bir sisteme sıkışmış hissedener o ikonları o denli önemserler ki aksini söylemek artık neredeyse dinsel anlamda küfürdür.

EBF: Ama o dönemde bu dekoratif bir modaydı. Özel bir koleksiyonerliğin sonucu falan değildi.

UT: Zaten biraz önce haklarında konuştuğumuz kişiler de koleksiyoncu değillerdi kelimenin tam anlamıyla. Onlar bir tür proto-koleksiyoner sayılabilirler. Bence bir koleksiyon yapmak epeyi belirgin bir angajman, sistematik bir çaba gerektiriyor, hepsinden önemlisi de o koleksiyon nesnesiyle sınırlı olmayan çok daha geniş bir alana ilişkin bilgi gerektiriyor. Koleksiyon yapmak demek bir grup nesneyi seçmek ve diğerlerinden yalıtımak demek değil. Bunları öyle değildi, erişilebilirliklerinden oluşan karışımlar vardı ellerinde.

EBF: Tam da bundan ötürü iş hem amatör hem de obsesif bir koleksiyonerliğe de dönüşebilir gibi geliyor. Koleksiyon her zaman bu kadar sistematik düşünüp kuramsal yaklaşılan bir şeyin sonucunda doğmuyor.

UT: Dolayısıyla?

EBF: Dolayısıyla şöyle bir şey: Onlar ancak proto-koleksiyoner görülebilirler, tam manasıyla koleksiyoner değil dediğiniz zaman, koleksiyoneri muhakkak surette kuramsal anlamda donanımlı bireyler olarak tanımladığınızı düşünüyorum. Koleksiyonerlik bu kadar seçkin bir pozisyonda gerçekleşmek zorunda da değil.

UT: Bu seçkinlik değil. Gazoz kapağı toplayanın bile bir sistematik kurması gerekir. Koleksiyon böyle bir şey. Nesnenin kendisinin değerli olması bile gerekmez. Gazoz kapağı topluyordur ama belli bir gazoz kapağını toplar. Bu haklarında konuştuklarımız öyle gibi gözükmez bana. Bir tane gazoz kapağı toplarlar, yanında kitap toplarlar, bir tane de... Ne diyelim, çivi parçası... Böyle bir dağınıklık içerisinde topladıklarını düşünürüm. Sevdiklerini iddia ettikleri, korumakla yükümlü olduklarını düşündükleri o estetikle mesafelidirler aslında. Topladıkları nesneyi sevdiklerine emin değilim, onu anlatmaya çalışıyorum. Koleksiyonerin “commitment”ı sadece toplama edimi değil, sevme halidir.

EBF: Şimdi bu koleksiyonerlik üzerinden giderken siz toplamalarının bir sistematığının olmadığını söylüyordunuz.

UT: Sadece sistematik değil, ikinci olarak söylediğim bir şey vardı: sevmek. Yani o nesneyle neredeyse empatik bir bütünlük kuruyorsanız onu toplayamazsınız. Gazoz kapağı da bir tür nesneyle özel bağ kurmayı gerektirir. Bu onlarda yok. Yaşamlarında yok o nesneler. Kahve içtikleri zaman saplı fincanda içerler, Osmanlı kahvesi böyle içilir mi deyip sözgelimi sapsız fincanda metal zarfın içine konmuş bir cam ya da çini kabın içinde kahve içmezler. Anlatmaya çalıştığım o. Yaşamlarında yok o. Osmanlı’ya bu kadar yakınsanız, o zaman elinizle ve hemen her şeyi kaşıkla yersiniz. Yani geçmişle ilişkiyi bu kadar

önemseyip yaşamsal bir kültür kaybı meselesi olarak görüyorsanız, burada daha fazla bir kararlılıkla elinizdeki nesnelere yaklaşmanız gerekir. Ötekisi şunu söylemektir: Hayır, ben bunların içinden sadece bazılarını, ikonik olanlarını, en önemli saydıklarımı, kültür tarihimiz bağlamında vazgeçilmez olduklarına inandıklarımı seçtim.

EBF: Kemal'in Masumiyet Müzesi çıkmaz, hayatla, kurguyla, romanla bütünleşmez diyorsunuz.

UT: Tam tersine, oradaki başka bir problem, karşılaştırma için hiç uygun bir örnek değil Orhan Pamuk'un *Masumiyet Müzesi*.

EBF: Tabii ki aynı şeyler değil. *Masumiyet Müzesi* postmodern edebiyat bağlamında, performatif çağdaş sanat boyutuyla vs. ayrıca tartışılması gereken bir konu şüphesiz. Fakat koleksiyonerlik ve müzeciliğin ortak ve ilksel birtakım güdülerden hareketle geliştiğini ama süreç içerisinde farklılaştığını düşünüyorum.

UT: Evet.

EBF: Koleksiyonerliğin sadece bir kültüre sahip çıkmakla değil, arketipik bir istifçilik güdüsüyle de ilintili olduğunu düşünüyorum. Bu durum psişik bir açmazın bireyin savunma mekanizması aracılığıyla süblime edilmesiyle de ilişkili.

UT: Anladım. Ama o yine başka bir problem. Benim anlatmaya çalıştığım şey: Medeniyet kaybı paradigması üzerinden bütün yaşamınızın amacını tanımlamaya başlıyorsanız, medeniyet kaybı terimiyle, bütün verileriyle birlikte sahip çıkılması gereken bir geçmişten söz ediyorsunuz demektir. Yaşamınız, ilişkileriniz, yediğiniz içtiğiniz, düşündüğünüz her şey. Çünkü siz kültürün bütünsel bir şey olduğuna inanıyorsunuz. Medeniyet kaybı kaygısı bu demek. Kültür bütünsel ve iç tutarlıklı bir kutsal tümdür demek. Unutmalara ve yeni katılımlara kapalıdır demek. Tam aksine, kültürün sadece bütün insani/beşeri pratiklerin ve ürünlerin toplamından başka bir şey olmadığını iddia ediyorsanız, zaten sorunuz yok. İsterseniz buraya bir tane Osmanlı nesnesini koyarsınız, yanına Philippe Starck'ın çağdaş makarna süzgecini yerleştirirsiniz. Bu durumda hiçbir problem doğmaz. Benim gibi biri için kültür zaten iç tutarlılığı olan, dışa kapalı ve kutsal bir şey değil ki... Ama iddianız kültürün bütünselliği ise ve biz kültürümüzün o bütünselliğini kaybettikse, kültürümüz bu yüzden melez hale geldi diye endişe ediyorsanız, o melezliği ortadan kaldırmak istersiniz. Sadece bu birkaç savı yineleyerek, klişeleri tekrarlayarak bu işin içinden çıkamazsınız. Onu anlatmaya çalışıyorum; sadece melez olmasın! Kendiniz bizatihi o melezliğin göbe-

ğinde dururken melezliği mahkûm edemezsiniz. Yani birilerinin melez olduğunu söylüyor, melez diye suçluyorsanız kendinizin ari ve saf olduğunu ifade etmek zorunda kalırsınız. Tıpkı Alman faşizminde yapıldığı gibi, sekiz göbekten bir ırk sertifikasına sahip olmalısınız ki inanalım. Evet, bir biçimde inandırıcı olmalıdır. Bir biçimde ikna edici olmalıdır bu tür bir kültüralist diyebileceğim pozisyon. Türkiye'deki entelektüellerin önemli bir bölümü bu endişeyi hiç duymazlar, duymamışlardır, anlamakta zorlandığım o. Onu anlatmaya çalışıyorum.

EBF: O dönemin entelektüelleri için mi diyorsunuz?

UT: Çok yaygın bir şeyden söz ediyorum. Bugün artık bu çelişki o kadar gülünç biçimde tırmandı ki aynı biçimde niteleyemem. Ama Süheyl Ünver için bunu söylerim. Ayverdi böyleydi, Sedad Hakkı Eldem böyleydi. Bunların hepsi eminim samimiyetle geçmişin kültürel kaybından rahatsızlık duyuyorlardı. Öyle bir kuşku yok. Yalan söylediklerini düşünmüyorum, ama bir gün bile akıllarına bu çelişkilerin gelmeyişi, böyle davranmamak zorunda olduklarının gelmeyişi anlayamıyorum. Medeniyet kaybı savı aslında bütünsellik kaybından başka bir şey değil: Kültürün, içinde neler bulunduğu besbelli, iç tutarlılığı olan, çelişkisiz gerçeklikleri içeren bir depo gibi, üstelik sistematik örgütlenmiş bir depo gibi tahayyül edildiği bir bakış açısı. Buna inanan kişi o tahayyülü yıkacak biçimde davranmamalıdır. Ama böyle bir endişe duyulduğunu gördüğümü söyleyemem, onu anlatmaya çalışıyorum.

EBF: Bu kültürü depo olarak algılamak dediniz, bunu biraz açabilir misiniz?

UT: Depo olarak demeyeyim. Bu tür bir yaklaşıma göre, kültür, içindeki bütün elemanların birbirleriyle ilişkili olduğu ve dolayısıyla bozulmaması gereken bir denge durumunu tanımlar. Tıpkı Alberti'nin güzellik tanımı gibi: İçine bir şey eklendiğinde ya da içinden bir şey eksildiğinde o mükemmel dengesi bozulur. Medeniyet kaybı ya da muhafazakâr kültür tahayyülü böyle bir şey. E şimdi buna hiç kuşkusuz ben katılmam. Böyle bir kültür ve tarih kavrayışı benim için çocuksudan bile öte bir şey. Ama buna inanan birileri varsa...

EBF: Marx, "Kültür denilen şey gelecekte bir gün meta değeri taşıyacağı ümit edilerek her şeyin biriktirildiği bir depodur," diyor.

UT: Hiç yanlış bir şey söylemiyor bence. Hatta bir gün değer taşıyacak değil, meta da değil, her çağda, daha o stokladığınız anda şu veya bu biçimde değer taşıyanların karmaşık, olağan yığını. Tek bir varlık nedeni var onların. Bir grup insan için değerliler.

EBF: Hatırlamaya dayanan bir yönü de var. Üstü tozlanıyor, unutuluyor ama uygun koşullar oluştuğunda birdenbire o şeyi yepyeni bir cila, başlık ve anlamla yeniden dolaşıma sokabiliyorsunuz. Sadece yaşadığınız dönemde değil de, ileride de değer kazanacak diye bir tarafa koyma durumu. Geleceğe yatırım.

UT: Hayır, anladım da şöyle söyleyeyim, Marx böyle bir biçimde kültürü depo olarak nitelendirdiği zaman o bana hiç yabancı gelmez, ama Ayverdi ve Sedad Hakkı Eldem vs. için depo olamaz kültür. Kültür onlar için kutsal bir şey. İddiaları bu. Kutsal olduğuna inanıyorlar. Değim gibi, içine bir şey eklediğiniz zaman dengesi bozulan, içinden bir şey aldığınız zaman yine dengesi bozulan, varlığını ancak mükemmel bir denge halinde sürdürebilen bir şey olarak görüyorlar.

EBF: Rölik gibi algılıyorlar bir taraftan da.

UT: Rölik gibi değil bence. Yaşayan bir şey olarak düşünüyorlar. Yaşayan bir bütünden bazı elemanlar alındığı için kültürümüzün iç tutarlılığı bozuldu ve ona ait olmayan elemanlar içine katıldığı için dengesi bozuldu diyorlar. Oysa rölik ölümü ve ölüyü kutsal kılar; bu anlattığım kültür kavrayışıysa ölü ve canlı her şeyi kutsallaştırıyor. Dolaylı olarak yaşayanı da öldürüyor. Depo benzetmesi onlar için geçerli olsa, bazı elemanlar gider, bazı elemanlar gelir, sürekli envanteri değişir diye düşünebilirlerdi. Depo benzetmesini çok akıllıca ve benim de katılabileceğim bir şey haline getiren şey envanterin sürekli değişmesi. Kültür böyle bir şey. Asla sabitlenemeyen bir envanter. Başlangıç noktasından beş yıl sonra içinde kökendeki envanter bileşiminden belki hiçbir şey kalamamıştır ama depo varolmaya devam eder. Kültürü böyle bir metaforla anlatırsak bence şahane bir şey, fakat bu Ayverdi'nin veya genelde muhafazakâr düşüncedekilerin kabul edebileceği bir kültür kavramı mı?

EBF: O yüzden özcülük üretiliyor ve rölik değeri atfediliyor.

UT: Röliğin ölmüş olduğunu da kabul edersiniz. Geçmiş bir kutsallığı içinde taşıyan, ancak ölmek suretiyle değerden düşmek bir yana, daha da değer kazanan bir kalıntıdır o. Muhafazakâr kültür tanımını kabul edenlerse onun kalıntı olmadığını, zaten yaşadığını ve bazı “kötüler”in onu öldürme kastıyla eylemde bulunduğunu düşünüyor.

EBF: Ama mesela Sedad Hakkı kavukluğu bir kenara koyarken onu artık hiç kimsenin kullanmayacağını biliyordu.

UT: O rölik olmaktan çok ikon bence. İkonla rölik arasındaki farkı o kadar abartacak halimiz de yok ya. Hemen hemen aynı şeyler denebilir pekâlâ. Doğrusu gevşek konuşunca insan kendisiyle çelişiyor da.

EBF: Cumhuriyet'e dönelim. Rifat Osman'ın yaşadığı dönemdeki aydınlar ve kültür atmosferiyle ilgili olarak neler söylemek istersiniz?

UT: Kendisinin benim açımdan özel bir yerinin olduğunu söyleyebilirim. Öyle bir noktada Edirne'de yaşamış ki bazı şeyleri onun sayesinde bilebilir hale gelmişiz. Edirne sokağında dolaşmış, sözgelimi Edirne evlerinin resimlerini yapmış, ufak tefek rölövelerini çizmiş, dolayısıyla Geç Osmanlı dönemi Edirne barınma kültürüne ilişkin birkaç laf söyleyebiliyorsak neredeyse sadece Rifat Osman sayesinde söyleriz. Edirne Sarayı'na ilişkin yaptığı çalışmalar yine aynı özellikleri taşıyor. Çok özel bir iyi niyetinin olduğunu düşünüyorum. Rifat Osman birkaç açıdan çok iyi bir amatördür. Mimarlık da yapmış bir amatör. Türkiye'de amatör mimarlık kariyerinin doğuş noktasına da isabet ediyor. Türkiye'de amatör mimarlık kariyeri neredeyse 20. yüzyıl başında başlayan bir süreçtir ve Rifat Osman da o sürecin içerisinde önemli bir figürdür. Örneğin İngiltere'ye gidersek, neredeyse 18. yüzyılda amatör mimar denebilecek insanlar var. Bu kavram modernlik üretimiyle doğrudan bağlantılıdır.

EBF: Amatör mimarlık kavramını biraz açar mısınız?

UT: Amatör mimar şu demek: Tasarım yapan, proje hazırlayan, bina inşa eden ama asli işi mimarlık olmayan, ondan para kazanmayan biri. Sözgelimi kendisine ev yapan Tefvîk Fikret. O da amatör mimar. Aşıyan'ı kendisi çiziyor ve uygulatıyor. Rifat Osman aynı şekilde Edirne Halkevi'ni yapan (ilk yapıldığında İttihat ve Terakki Fırkası şube binası) odur sözgelimi. Karaağaç'a giderken yolun kenarında bir 18. yüzyıl üslubunda çeşme vardır mesela. Onu da tasarlayan Rifat Osman. Gerçek bir mimar gibi yapı üreten birisi. Ahmet Muhtar Paşa'nın Bağdat Caddesi civarında kendi köşkünü kendi tasarlayarak yaptırdığını biliyorum. O da aynı şekilde amatör mimar. Böyle bir grup insan var 20. yüzyılın başında.

EBF: Onları daha çok tasarım üzerinden tanımlıyorsunuz, taş ustasına mimar demiyorsunuz, kalfasına da öyle.

UT: Hayır, ben demiyorum değil. Mimar taş ustası iken veya taş ustasından ayrılmamışken amatör mimar diye biri yok. Amatör mimar olma şansı da yok zaten. Amatör mimarlar mimarın modern tanımını edinmeye başladığı zaman ortaya çıkıyor. Mimarlık temiz bir iş haline geliyor, entelektüel bir iş haline geliyor, şık bir iş haline geliyor, o zaman birileri amatör mimar olmaya başlıyor. Lord Burlington, Wren sözgelimi öyle insanlar. Daha 17. yüzyıl içinde Wren bir amatör mi-

mardan adım adım profesyonele dönüşecek. 15. yüzyılda amatör mimar olunamıyor. Çünkü o zaman zaten mimarların önemli bölümü taşçı olarak işe başlıyor. Türkiye’de bu 20. yüzyıl başına kadar gecikecek. Zaten Türkiye’de bugün bildiğimiz anlamda tasarımcı mimar kariyeri o zaman doğmaya başlar. Mimarın sanatsal ve entelektüel yücelik taşıyan biri olarak tahayyül edilmesi 20. yüzyıl başı ve 19. yüzyıl sonu gibi bir tarihte başlıyor.

EBF: Hatta biraz daha geç dönemlerde de mimarın profesyonel ve toplumsal rolüyle, pozisyonuyla ilgili bir kavram kargaşası, daha doğrusu yeni tanım arayışları var. Mimarlar kendi meslekleriyle ilgili yeni bir imge oluşturmaya çalışıyorlar. Abdullah Ziya Kozanoğlu “Bina”nın İçinde Mimar” başlıklı bir makalesinde “Mimar eskisi gibi bir amele değil, mimar bir mütefekkir, sorumluluk sahibi bir âlimdir,” diyor. Yani ameleden âlim ve mütefekkire doğru bir terfi söz konusu. O ikisinin arasında bir ara kategori olarak amatör mimar da yok. Mimar dediğinde daha çok diplomalı mimarlardan söz ediyor.

UT: Çok kısa bir dönemde, 20. yüzyıl başında böyle bir grup amatör mimar var. Ondan sonra silinir bu grup. Otuzlu yıllarda amatör mimar diye bir şey yok. Hepsi saygın insanlardır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa meşhur 1877-78 Erzurum savunmasını yapan Osmanlı paşası, en önemli 19. yüzyıl askerlerinden biri. Tevfik Fikret, Rifat Osman, bunların hepsi aynı aralığa, taş çatlasın yirmi yıllık bir aralığa yerleşirler.

EBF: O dönemde kentle ilgili nostalji ve kayıp duygusu güncelleniyor. Diğer taraftan muhafazakâr söylemin içinde geleceğe dönük yıkıcı fütüristik eğilim ne düzeyde?

UT: Ne anlamda bu? Şöyle bir çelişkiye işaret edebilirim: Aynı dönemde bazıları kayıptan ciddi biçimde endişe ederler, ama bu kaybın nesnesi asla kent olmaz. Erken dönemde kaybedilen şey kent değildir. Binaları kaybediyoruz diye düşünülür sözgelimi. Geç 19. yüzyılda Camillo Sitte’nin kitabında olduğu gibi, eski kentlerin o kendiliğinden oluşmuş dokusunun ne kadar güzel olduğu, meydanların bu şekilde simetrik planlanmadıkları zaman, İtalya’daki ortaçağ meydanları gibi olduklarında estetik açıdan ne kadar tatmin edici olduğu gibi meseleler burada gündeme gelmez. Muhafazakârlığın içinde bunun olmasını beklemeliydik. Bir tarafta evlerin güzelliğinden, yitirilen kültürden, tarihi eser yıkımından söz ediyorsanız, diyelim ki eski mezarlıkların güzelliğinden de söz etmeniz umulur. Eski kentlerin güzelliğinden konuşmanız da beklenir. Fakat onlardan söz etmiyorsanız, kentinizin kendiliğinden

oluşmuşluk halini sevmiyorsanız, eskinin o yıpranmışlık halini, patinasını beğenmiyorsanız, çelişki üretiyorsunuz demektir. Aynı insanlar bir taraftan evlerin kaybindan yakınırılar ama kentten konuşmaya başladıkları zaman Batı kenti gibi bir kent istediklerini beyan ederler sürekli olarak. Şimdi bu ilginç bir durum gibi gelir bana. Deminki o kültür, medeniyet tarifiindeki açmaza benziyor. Bir Batı kentinin içinde Türk evleri olsun isterler, çok abartılı bir deyişle söyleyecek olursak. Eski İstanbul’u severler ama eski İstanbul’un sokaklarını, Arnavut kaldırımlarını, hırpaniliğini, kendiliğinden oluşmuşluğunu sevmeyiz. Ancak onu oluşturan binaları severler. O evler yıkılıyor diye üzürlüler, o evlerin kaybindan endişe ederler. Mimarlık eserlerinin kaybindan endişe ederler ama kenti bir mimari gerçeklik olarak okumak istemezler, okuyamazlar. Kente ve tekil mimari ürünlere yaklaşıırken ayrı birer düşünce setiyle yaklaşırlar. Binalara bakış açılarıyla kentin bütününe bakış açıları örtüşmez.

EBF: Bunun sonucunda da tarihi külliyelerin etrafında modern meydanların açılması olgusu ortaya çıkıyor. Cansever’in Beyazıt Meydanı bunu örnekleyen durumlardan biri.

UT: Cenap Şahabettin’in bir yazısını hatırlıyorum. Galiba İttihat ve Terakki döneminde yazılmış bir yazı. “Biz,” diyor, “abidelerimizin etrafını öylesine boşalttık ki sonunda yapılarımızın durumu Okmeydanı’na soba kurmaktan farksız hale geldi.”

EBF: Güzel bir cümle.

UT: Çok güzel bir söz. Çok yaygın bir tavır olarak 80’lerde bile devam ediyordu bu. Sözelimi Konya’da Karatay Medresesi’nin, Kayseri’de benzerlerinin etrafının boşaltılıp bir parkın ortasında bırakılma hali böyle bir durumdur. Sanırım 80’lerin içerisinde gerçekleşti bunlar. Böyle bir tavır Türkiye’de gayet yaygın bir biçimde devam etmiş gitmiş. Karşınızdaki eseri sevmek, fakat o eserin çevresini kuşatan kent-sellikten rahatsız olmak demek. O mimarlık ürününü bu şekilde sevmek onu ikon haline getirmektir. İkon haline getirmek ne demek? Aynı zamanda da yalıtımak da demek. İkonu ikonostasis koyarsınız, evinizin uygun bir köşesine yerleştirirsiniz. İkon, konumuyla da diğerlerinden yalıtılması gereken bir kutsal nesnedir. Gerçek bir Ortodokssanız bir natürmortun yanına ikonunuzu yerleştirmeyersiniz. Bu ona benzeyen bir durum. İkonları ortada diğer her şeyden ayrıştırılmış halde tutacaksınız. Beyazıt Meydanı sözelimi öyle açılmış bir meydan. Beyazıt Meydanı diye bir meydan yok ki bir zamanlar. Caminin etrafında bir hazire duvarı var. Hazire duvarı II. Mahmut’tan başlanarak ortadan kaldırılacak ve

adım adım her dönemde yeniden genişletilerek, büyütülerek, müdahale görerek bugünkü haline kadar gelecek.

EBF: Zeynep Çelik'in kullanmış olduğu, Bouvard'ın tasarladığı Beyazıt ve Eminönü Meydanı projeleriyle ilgili bazı görsel materyaller vardı, ama bu projeler gerçekten kendisine sipariş edildi mi tartışması yaşanmıştı.

UT: Bouvard'a hiç kimse öyle bir şey ısmarlamamış. Bouvard hatta muhtemelen İstanbul'a da hiç gelmemiş. Herhalde bir İstanbul görseli ve bir İstanbul planından yola çıkarak onları yapmış. Dolayısıyla elindeki malzeme de zaten İstanbul'a gelmemiş, bugün Kongre Kütüphanesi'nde Amerika Birleşik Devletleri'nde. Şayet böyle bir öneri gelmiş olsaydı, bu öneri Osmanlı yönetimine iletilmiş olurdu ve kaçınılmaz olarak da Osmanlı arşivinde bulunurdu, bütün örnekler için olduğu gibi. Belli ki böyle bir düşsel çalışma gerçekleştirmiş, konusu da İstanbul. Evet, içindeki bazı anıtlar İstanbul'daki anıtlar, ama sadece fotoğrafından görülmüş gibi gözükürler.

EBF: Bir iş teklifinde bulunmak üzere hazırlamış gibi duruyor, değil mi?

UT: Bana o izlenimi veriyor. Burada onu bir biçimde satabileceğini düşünmüş ama hiçbir zaman bu mümkün olmamış. Osmanlı yönetimine sunulduğunu bile sanmıyorum. Böyle bir niyetle muhtemelen yapılmışlar ve de öyle kalmışlar. Onun için bunları Osmanlı yaklaşımının bir ürünü olarak nitelendirmek bana mümkün gelmiyor. Osmanlı-Türk yaklaşımının ürünü olanlar II. Mahmut döneminde yapılanlar, sonraki dönemlerdeki meydanlaştırma girişimleri vs. Meydanı sürekli değiştire değiştire bugünkü haline kadar uzanan bir süreç var. Ancak temel mesele hep aynı noktaya gelip dayanıyor. İkon haline getirme ve eski yapıları birbirlerinden yalıtma. Zaten kültür verilerini bu kadar kutsallaştırdıktan sonra onları ikona dönüştürmekten daha doğal ne olabilir ki? Hatta ülkenin genelde mimari anlamda kutsallaştırılması diyebileceğimiz bir süreç çalışıyor.

EBF: “Kültürümüzü korumak için” ifadesi kültür politikalarının temel sloganlarından birisi.

UT: Bu politikalar çerçevesinde kültür zaten sizin ona bireysel olarak katkıda bulunamayacağınız, olsa olsa verilerinin yüceltilmesine, parlatılmasına katkıda bulunacağınız bir şeydir. Kültürü böyle düşünen biri için, mevcut kültür verilerine yeni kültür verisi eklemek suretiyle oluşan bir şey değil, yüceltilmesine küçük bir katkıda bulunacağınız bir

dokunulmaz değerdir. Dolayısıyla, bireyselliğin rolünü geçtim, kişisel katkının hiç söz konusu olamayacağı bir alan. Böyle bir kültürel atmosferde kültürün verileri bu kadar kutsallaştırılınca ikona dönüştürülürler. İkona dönüştükleri zaman yalıtılmaları gerekir.

İkincisi, başka bir boyutu var. Sürekli olarak çağdaş bir kentte yaşamak istemekle, yine ev örneğindeki duruma dönecek olursak, geleneksel kültürümüzü koruyalım demek çelişir. Bir yandan da çağdaş bir Avrupa kenti isteniyor. Türkiye'deki değişim süreçlerinin, modernleşme süreçlerinin neredeyse II. Mahmut döneminden beri güzergâhı bu. Bir Avrupa kenti istiyorlar, caddeleri meydanları bulvarları olsun, planlı olsun, geometrik, dolayısıyla düzeni olsun, disipline edilmiş olsun. Bir yandan bu isteğimiz var, ama bir yandan da bu kenti oluşturan elemanların buna uymama hali var. İstedığınız şey onlarda doğrulanmıyor. Dolayısıyla ortaya hiçbir şekilde uzlaştıramayacak bir amaç ikiliği çıkıyor. Mimariyi seveceğiz ama kentten nefret edeceğiz diyoruz neredeyse. Yok etmek istediğimiz şey geleneksel kent, ama korumak istediğimiz geleneksel mimari. Bu uzlaştırılır bir çelişki olabilir mi?

EBF: Uzlaştıramıyoruz ama diğer taraftan uygulama anlamında böyle bir melezlik ortaya çıkıyor, yani bir taraftan geometrik bulvarları olan iyi kötü birtakım akslar, yollar, meydanlar oluşturulmaya çalışılıyor; ne kadar uyuyor ne kadar uymuyor o ayrıca tartışılır, hiçbir zaman da idealize edildiği gibi oluşmuyor ama bağdaştırma, uzlaştırma, uygun hale getirme çabası esnasında da kentsel mekân bir kere daha yeniden şekilleniyor. Dolayısıyla iki farklı şey bir yerde aynı potada erimek zorunda da kalıyor.

UT: Tabii ki öyle, sadece ben ideallerin çelişmesinden söz ediyorum. Zihnimizde uzlaştıramadığımız şey hayatın olağan güzergâhlarında zaten gerçekleşiyor; o hibritlik ister istemez üretiliyor. Dünyanın her tarafında her durumda kaçınılmaz olarak onu ürettiğimizi biliyoruz. Sorun, çoğumuz o hibritliği meşrulaştıramıyoruz. Bitimsizce aynı tartışmayı yapıyoruz.

EBF: Bunun işlevi ne olabilir?

UT: Ne anlamda?

EBF: Sürekli böyle bir yakınma hali ve kayıp fikri üzerinden kültürün ve kimliğin ifade edilmesinin işlevini soruyorum.

UT: Tüm politikalar neredeyse bu sayede çalışıyorlar. Bütün düşünsel ve siyasal iktidarlar kendilerini bu çelişkiyi ortadan kaldırma iddiasıyla gerçekleştiriyorlar.

EBF: Kayıp fikri veya retorîği, söz konusu süreçler üzerinden örgütlenen siyasi mobilizasyon, kültür ve kimlik politikaları açısından hayati önem taşıyor.

UT: Toplumun önemli bir kesimini tükenmek bilmez bir seferberlik halinde bu sayede ayakta tutuyorsunuz. Bitip tükenmek bilmiyor Türkiye’deki bu seferberlik ve onun tanımladığı asabiyet. Hep bu çelişki giderilecek. Çaba bu. Yani kendi son derece olağan hibritliğine ikna olmadığı için hep aynı argümanlarla giderilmeye çalışılan seferberlikler ilan etmeye çalışan bir ülkede yaşıyoruz.

EBF: Hibritliğine ikna olmuş durumda, ikna oluşunu, kabullenişini ifade etmekte güçlük çekiyor, hibritliğinden memnuniyet duymuyor.

UT: Hayır. Bence kurumlaşmış bir riyakârlık hali bu. Gerçekte bu hibritlik gerçeğiyle herkes pekâlâ da güzel güzel yaşayıp gidiyor. Kurumlaşmış bir riyakârlık, çünkü asla böyle olmamalıyız, bu sorunu ortadan kaldırmalıyız diye konuşmaktan vazgeçilmiyor. Öte yandan ne bugünkü İstanbul’u ne de ülkeyi 16. yüzyıldakine döndüremeyeceğimizi en şavalak olanımız bile çok güzel biliyor. Amaçladıklarının hiçbirinin gerçek olmayacağını herkes biliyor. En saf insan bile İstanbul’un yeniden iki katlı evlerden oluşmayacağını biliyor.

EBF: Belki bilmiyor olabilir. Turgut Cansever’in bile bazı projelerinde neredeyse tüm şehrin yatay ilerlemesini önerdiğini düşünecek olursanız...

UT: Onun da bilmediğine emin değilim. Kendisi spekülasyonun ne olduğunu bilirdi, hatta yatırım denebilecek girişimlerde de bulundu.

EBF: Bilip bilmemek ayrı mevzu ama en azından böyle bir kent dokusunu arzu etmiş, bunun gerçekleştirilebilir bir şey olduğuna inanmış.

UT: Buradaki arzu ile gerçeklik arasındaki ilişkinin bu kadar kopuk olma hali Türkiye için ilginç. Zaten herkes arzu ediyor. Cansever bilmiyor muydu? Cansever’in kendisi doğrudan doğruya müteahhitlik yaparak kendine ev bile inşa etmiş birisi. Bodrum’daki Demir Evleri düpedüz spekülatif bir etkinlik. Elinizde bir arsanız var, arsanızı paylaştıra paylaştıra evler yapıyorsunuz. Şimdi bu spekülasyon değil de başka bir şey mi? Dünyanın her yerinde bunun adı spekülasyondur. Bir zamanlar Çiftehavuzlar’da gerçekleştirmiş olduğu bir site vardı, doğrudan doğruya kendisi tarafından yapıldı ve satıldı. Oturduğu ev bu sitedeydi. Doğrudan doğruya kendisinin deneysel diyebileceğim yitong elemanlarla yaptığı bir işti. Spekülatif bir girişimdi, bir tür yapsatıcılık işiydi. Bir taraftan bunu yapan biri diğer taraftan iki katlı evlerle bir

alternatif İstanbul planlayabiliyordu. Bu beni hiç şaşırtmıyor. Böyle olması ne Cansever'i değerden düşürür ne başka birini. Sorun şu ki bu çelişkiyi görmek gerekir, bu çelişkiyle birlikte yaşanabilir. Bunun bir çelişki olduğunu biliriz ama bu çelişkiyle birlikte yaşamaya devam ederiz. Ötekisi hayal ama bu hayatın gerçeği deriz ve devam ederiz. Bunu yapmamak, yapamamak sürekli olarak kendi kendine yalan söyleyerek ve söylediği yalana kendisi inanarak yaşama hali. O çelişkiyi görmekten kaçınmak, sanki çelişki yokmuş gibi konuşmak acıklı...

EBF: Bu çelişkiler bağlamında Adnan Menderes döneminin kent planlama konusundaki uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Adnan Menderes dönemi çok açık bir biçimde Avrupalı bir şehrimiz olacak diye yola çıkılmış bir dönemdi. O dönemin gazetelelerinde bile çok rahat görülebilecek bir şeydi bu. Niye bizdeki caddeler Avrupa'dakiler gibi değil? Niye oradakiler gibi doğrusal değil? Böyle argümanlarla savunuluyordu yapılan işler. Beni zerre kadar rahatsız etmiyorlar. Ne var ki Adnan Menderes döneminden konuşanlar bana "Tarihimize sahip çıkıldı, muhafazakâr bir iktidardı," türünden lafları söylemeye başlayınca ona katlanmam zor.

EBF: Evet, ben de o konuya gelmeyi istiyordum.

UT: Hep bizi biz kılan kaybettiklerimiz üzerine konuşuyoruz. Ama o yolları açmak için üstündeki binaları yıkıyoruz. O binaları yıkmadan o yollar kuşkusuz açılmıyor. Ama o zaman "Ben korumadan yanayım," diye konuşurken biraz daha tereddüt etmek gerekir. Buna *İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar* kitabındaki makalemde bir örnek vardı. Şöyle bir bölümü bulunuyordu: Behçet Ünsal'ın "İstanbul'un Adnan Menderes Dönemindeki Eski Eser Kaybı" adlı bir eleştirel makalesi vardı. Bu makaleyi yazmadan birkaç yıl önce aynı Behçet Ünsal Anıtları Koruma Kurulu'nda üyeyken Ankara'dan çeşitli yıkım talepleri geliyor, buradaki kurul onlara ilişkin sürekli karar veriyor, yıkılabilir ya da yıkılamaz diye. Behçet Ünsal her seferinde bu eserler yıkılabilir diye imza atan kişi, ama aynı insan 1960 darbesinin hemen ardından dönüyor ve eski eser kaybı diye makale yazıyor. Bu artık kültürün olağan hibritliğiyle açıklanabilir bir şey değil. Bu bir riyakârlık.

EBF: Belki bir pişmanlıkla da açıklanabilir. Kariyeriyle ilgili kaygılar veya üzerindeki baskı sonucunda hayır diyememiş de olabilir. Belli ki ardından da günah çıkarmak istemiş.

UT: O dönemde her durumda hayır diyebilen insanlar var.

EBF: Kimler mesela?

UT: Kemali Söylemezoğlu aynı kurulda her seferinde hayır oyu kullanıyor, Zeki Faik İzer her defasında hayır oyu kullanıyor, Celâl Esad Arseven o sırada o kurulda ve hayır oyu kullanıyor. Ancak Behçet Ünsal istisnasız hep evet oyu kullanıyor. Bu artık biraz daha eleştirel davranacağım, suratımı buruşturacağım bir durum. Bu kadar olmaz. Hepimiz tabii ki çelişiriz. Bu kadar ısrarla “Onlar yıkılsın,” dedikten üç gün sonra “Bakın neleri yıktılar, lanet olsun!” diye konuşulmaz. Yıkımlarını sağlayan şey orada alınan kararlar. O kararlar alındıktan sonra yıkılmayan örnekler de var. Demokrat Parti iktidarı ciddi ciddi o mekanizmaları adabıyla kullanıyor. Her seferinde Ankara’dan teklifler geliyor, reddedilebiliyor, teklif revize edilip yenileniyor. O kadar dediğim dedik çaldığım düdük biçiminde davranılmıyor. Yıkıma olumlu oy kullananlardan birini söyleyeyim: Tanpınar. Bu hiç şaşırtmıyor. Benzer Ayverdi örneği de var. Ayverdi’nin restorasyonları...

EBF: Topkapı Sarayı’nda buradan manzara görünmesi gerekiyordu diyerek açtığı kemerli sütunlu açıklıklar vardı değil mi? Veya buna benzer müdahaleler.

UT: Hazine binasının eski hamam tarafındaki biriminin üstünde kubbe yok, “Burada kubbe olması lazım, kubbe koydum,” diyor. “Buradaki kubbe ahşaptı ama böyle ahşap kubbe olmaz, ben betonarme yaptım.” Bunların hepsi aynı acıklı çelişki. “Korumadan yanayım ama ben korumasam da olur.”

EBF: Köşe kemerlerini de o açıyor değil mi?

UT: Evet galiba, sanıyorum o açıyor. O konuyla ilgili koca bir makale yazmıştım ama ayrıntısını unuttum.

EBF: Ben de emin değilim.

UT: Ama onlar 18. yüzyılda yapılmış kemerler. Sorun o ki, köşe locasında kemerler varmış ama ortasında selsebil yok. Selsebili başka bir yerden bulup oraya getiriyor. Burada daha iyi durur diye. Kendince özgün olması gerektiğine karar verdiği şeyler var. Ahşap kubbeyi betonarme kubbe yapmak gibi. Bunlardan hiç endişe duymamak, ama öte taraftan da sürekli kültürümüzü korumaktan bahsetmek normal olmamalıdır. Öyle bir kültürümüz var ki betonarme, kültürümüze ters düşmüyor, fakat neler neler hep kökü dışarıda çarpıklıklar olabiliyor. Nedense o kültürümüze çok uygun gelebiliyor. Nedir öyleyse bizim kültürümüze ait olan? Herhalde o formun, kubbenin yarım küre oluşunun kültürümüze ait olduğunu düşünüyor.

EBF: Topkapı Sarayı'nda birkaç idealize edilen köşk temelinde o formların standart olarak algılanması ve başka yapıların restorasyonunda kullanılması söz konusu oluyor. Soğanlı'daki Siyavuş Paşa Köşkü'nde küçük bir kule var. Bu kule burada fazla diyerek yıkıyorlar. Morfolojik olarak Topkapı Sarayı'nın herhangi bir yerine yerleştirilebilecek bir köşk haline getiriyorlar.

UT: Bu çok yaygın.

EBF: Evet, çok yaygın.

UT: Şöyle söyleyeyim, bu kendisini de tarih olarak tahayyül etme hali, kendisi tarihin ta kendisiymiş gibi düşünen ve öyle davranan özne.

EBF: Tarihe müdahale etmek için gelmiş.

UT: Tarih diyelim ki Ayverdi'nin ta kendisi. Bence yaptığı şey tamamen öyle. Yaptıkları o yapıldığı dönemde bile çok tartışmalı şeyler. Benim hep anlamakta zorluk çektiğim, sözgelimi, erken milliyetçiliklerde restorasyon güçlü bir damardır dünyanın her yerinde. Mesele Almanya'da... O damarın içinde şöyle şeyler de vardır: "Biz yalan söylememek adına bunu restore bile etmeyelim, bırakın harabe kalsın," diyenler olur sözgelimi. "Yaptığımız her restorasyonun restorasyon olduğunu vurgulayalım. Çünkü özgün durumunda yoktu, biz ekledik. Bilmediğimiz bir eki yapmak zorunda kaldık ama lütfen yalan söylemediğimiz belli olsun." Şimdi Türkiye'de erken milliyetçilikte ve geç milliyetçilik dönemlerinde restorasyonlarda bu asla gündeme gelmez. Bu iki farklı geçmiş kavrayışı, iki farklı historiyoğrafik yaklaşım. İki farklı kültür kavrayışı, iki farklı özgünlük kavrayışı. Bizde öyle bir sorun yok. Binayı tarihselliğine emin olduğunuz halde yıkar, betonarmeden yeni yaparsınız, kimse rahatsız olmaz. O dönemlerde de olmuyordu, bugün bile olmuyor. Bu durum bir şey söyler. Sadece restorasyon ve koruma meselesinden ibaret değil. Neden böyle olduğunu bilmek isterdim doğrusu. Nasıl böyle düşünülebildiğini, nasıl gerekçelendirildiğini veya neden asla gerekçelendirilmesine bile gerek duyulmadığını bilmek isterdim.

EBF: İradenin iktidarı.

UT: Ne anlamda? Nasıl?

EBF: Kendisi karar veriyor ve bunu hayata geçiriyor.

UT: Evet, iradenin iktidarı. O iradeyi kullanan kişi tarihsel iradeyi kullandığını zannediyor. Kendisini bizatihi tarihmiş zannediyor. Eski deyimle müşahhas tarih o. Dolayısıyla her kararı verebilir. Kendisini tarih olarak tahayyül etmeyenler o zaman o yapıyı nesneleştirerek bakı-

yorlar. “Bu 13. yüzyılda yapıldı. Bir sürü yerini bilmiyorum ki. Bu yapının geçirdiği bütün aşamaları bilmiyorum. Ben 13. yüzyılda yaşamadım. Ben de o yapının geçirdiği tarihsel aşamalardan biri içinde yaşayan ve yapan herhangi bir adamım,” diyerek düşünür. Türkiye’de muhafazakâr okumuşlar ve ideologlar ve siyasetçiler böyle davranamaz, tarihe öyle bakamaz. Kendisine bizatihi tarihteki yanlışları düzelten özne gibi bakar. Neredeyse tarihi tashih eden, tarihi yeniden biçimlendiren adam.

EBF: Tesviye eder.

UT: Tesviye eder. Tamir eder. Tarihi tamir ediyordur, binayı değil. Asıl sorun o. Ayverdi binanın onarımını yapmıyor. Tarihsel sürecin onarımını yapıyor. Ülkenin tarihini yeniden biçimlendirecek, yanlış yapıları tashih edecek. Bu Türkiye’de okumuşa özel bir pozisyon tanımı yapıyor. Ayverdi’yi düşünüyorum. Bütün hayatı neredeyse İstanbul’un ve Osmanlı’nın mutlak özgünlüğü üzerine inşa edilmiş söylemler üretti.

EBF: Antik Yunan, Roma ve Bizans’a ilgi duyanlardan nefret ediyor. Şerefsizler gibi laflar ediyor. Son derece asabi, ağzı bozuk bir adam.

UT: Saldırgan.

EBF: Son dönemde onu “İstanbul beyefendisi” terimiyle yeniden inşa etme çabası da var.

UT: Türkiye’de son yıllardaki bir muhafazakâr damar bu tür efsaneler yaratmaya bayılıyor.

EBF: Gülru Necipoğlu böyle söz ediyordu Ayverdi’den.

UT: İstanbul beyefendisi miydi hiçbir fikrim yok ama dili terbiyeli değildi. Onu söyleyebilirim. İstanbul beyefendisi kime benziyor onu da bilmiyorum. Ben öyle bir beyefendiyi bu kadar yıldır görmedim ama şüphesiz bu benim sorunum. Gülru görmüştür belki.

EBF: Naif, popüler mitolojilerden biri.

UT: İstanbul beyefendiliği konusunda benim bir fikrim yok. Bir konuşmasını hatırlıyorum. 1970’lerin sonlarında Bülent Özer bir cumartesi günü “Ben Ayverdi’nin konuşmasına davet edildim, dinlemeye gideceğim,” diyerek biz asistanlarını da yanına aldı götürdü ve Divan Oteli’nde bir Ayverdi dinledim o zaman. Son derece saldırgan, ajite bir adamdı. İstanbul beyefendisi! Gülru Necipoğlu’nu belki evine davet ettiyse kibar davranmıştır, ama konuşurken saldırgan bir adamdı. Dili zaten çok saldırgandı. Kitaplarının metinleri öyledir. Bunu görmezden gelmeyi anlamak bana mümkün gelmiyor. Sürekli bir saldırganlık haliyle konuştuğunu hatırlıyorum. Gerçek bir eziyetti. Mimarlık tarihi adına ne düşünüyordusam hepsinin tersini söyleme iktidarında bir adam

hatırlıyorum. Bu benim problemim de olabilir kuşkusuz bazılarına göre. Fakat o dil, nüanslara dikkat eden, anlamayı deneyen, hoşgörü gösterebilen hatta historiyyografik adaba uygun konuşan birinin dili değildi. Değişen dünyayla, genelde değişimle kavga halinde, Cumhuriyet'le kavga halinde, yeni yazıyla ve Osmanlıcadan kopuş olarak gördüğü dil değişimiyle kavga halinde... Ayrıca bu İstanbul beyefendisi için hazırlanmış yeni bir kitabın içinde oğluna tek bir satır ayrılmadığını da bu arada hatırlatayım. Aligül Ayverdi adında bir oğlu vardı, Teknik Üniversite'de doçentti ve çok erken öldü. Ayverdi'nin boşandığı ilk eşinden olan oğluydu. Ömrü boyunca onunla görüşmediğini biliyorum. Ve yeni yayınlanan Ayverdi ile ilgili o kitabın içinde bir tek satırla dahi adı geçmiyor. Aligül Ayverdi, babasının tersine, Japon mimarisi hayranı. Onun tam karşısı biriydi bildiğim kadarıyla.

EBF: Babalar-oğullar sendromu mu?

UT: Herhalde babalar-oğullar sendromu ama onun da ötesinde bir şey. Ayverdi ilk eşinden ayrıldıktan sonra onunla bağlantılı her şeyi unutmuş. Nasıl bir ayrılıksa o, hiçbir fikrim yok. Ben bir Ayverdi biyografisi yazıyor olsaydım buna yoğunlaştırdım itiraf edeyim ki. İlginç olan o. Çünkü Ayverdi'nin gündelik yaşamının ilginç bir şey olduğu kanısında değilim. "Aşçısı vardı." Kitap öyle yazıyor. "Eski İstanbul yemeklerini çok iyi yapardı, evine gelene eliyle ikram ederdi." Ancak o ilk eş buharlaştı mı, o evlilikten olan çocuk paralel evrene mi transfer oldu bilmiyoruz. Bunların hiç sözü bile edilmiyordu. Bu yine çok şeyler söyler Türkiye'deki bazı şeyler için. Örneğin, Türkiye'de bir efsanesi üretilmezse Türkler çiklet bile çiğneyemezler. Bir efsanesi olması gerekiyor. Ayverdi de böyle bir efsane. Oysa biraz akıllı başında olan herkesin ilk yapması gereken iş kendisini eksen alan bir efsane oluşmasını engellemek olmalıdır. Gerçekten entelektüel bir rol oynamak istiyorsa herkes önce bunu yapmalıdır. Bu efsaneleştirmeler o kişi veya konu üzerinde düşünmemek için icat edilmiş pratiklerdir. Ayverdi öyle bir örnek. Halbuki Ayverdi'yi gerçekten anlatmak çok ilginç olurdu. 1940'lardan itibaren bir tür kültürel muhalefet yapmış. Ben bunu anlatmak isterdim doğrusu. O dönemdeki bildik kültür politikalarına karşı çıkmış, bunu anlatmak anlamlı olabilirdi. Ama Ayverdi'yi İstanbul beyefendisi gibi anlatmayı anlayamam. Bir kültürel muhalifi anlamayı deneyebilirim. Ben fikirlerine katılırım, katılmam. Aynı fikirdeyimdir veya değilimdir, muhalefeti terbiyelice ya da değil, bunlar ayrı meseleler. Ama muhalefeti hangi asabiyetle yürütüyor, niye o asabiyetle yürütüyor, hem

konjonktürel/toplumsal bağlamda hem de bireysel yaşamı bağlamında. Bence bireysel yaşamında da o asabiyet devam ediyor. Bir insan boşandığı karısını ve çocuğunu böylesine siliyorsa, öyküsü anlatılmaya değer bir öyküdür. Ama Türkiye’de öyle öyküler anlatılmaz. Türkiye’deki biyografik öyküler ikona öpücükleri gibi olur.

EBF: Elini, yüzünü sürmek gibi bir şey.

UT: Aynı. Öpmeden ibadet tamamlanmaz.

Semavi Eyice:

Türkiye’de Bizans Sanat Tarihinin Alınlanması

EBF: Ayverdi’den Semavi Eyice’ye geçecek olursak, Eyice, Ayverdi’den “tarihi kaybolmaktan kurtaran adam” diye söz ediyor. Türkiye’deki muhafazakârlığın Bizans tarihine getirdiği yorum hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Türkiye’de milliyetçiliğin başlangıç noktası şöyle bir tahayyülüdür: Bugünkü Rumlar Bizanslılardır, bugünkü Osmanlılar da Türklerdir. Böyle bir özdeşleşme ilişkisiyle başlayan bir süreçte, tarihsel özneye güncel özneyi böylesine örtüştürerek düşünmeye başladığınız zaman mimarlık alanı bir kavga alanına dönüşür kaçınılmaz olarak. Türkiye’de de böyle olmuş. Dolayısıyla Bizans’a ait her şey gündelik milliyetçi kavganın bileşeni haline gelir. *Sina Akşin’e Armağan* kitabı içinde bir makale hatırlıyorum. Bir II. Meşrutiyet dönemi aydınının bir küçük kitabını ele alıyordu. O yazar İstanbul’un geleceğini tahayyül ediyor ve kenti Ayasofya dışında hiçbir Bizans yapısı kalmamış temiz bir kent olarak düşlüyor. Bir tek, nedense, Ayasofya’ya tahammül ediyor. Sadece burada böyle değil, emin olabiliriz ki Bulgaristan’da, Yunanistan’da, Sırbistan’da da milliyetçilik üç aşağı beş yukarı aynı güzergâhtan ilerliyor. Beni oradakiler hiç ilgilendirmiyor, buradakiler ilgilendiriyor. Bu geçmişle kurulmuş problemli bir ilişki mi? Problemli bir ilişki tabii ki. Osmanlı için 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Bizans diye bir problem olmadığını biliyoruz. Zaten Bizans diye bir kelime bile yok Osmanlı için.

EBF: Dünya tarihi için de görece yeni bir kavram. Historiyografik olarak icat ediliyor.

UT: Hiç kuşkusuz. Osmanlı kendisini bir anlamda Roma’nın mirasçısı bile sayabiliyor bir dönemde. Onun için böyle bir dert yok. Ama milliyetçilik çağı geldiği zaman, demin sözünü ettiğim özdeşlik ilişkisi gündeme geldiğinde, artık Bizans üzerine sükûnetle, asabiyetsiz bir konuşma şansı kalmıyor. Bizans araştırması yapma şansı kalıyor mu? O da

kalmıyor. Semavi Bey'in kendisi bizatihi böyle bir örnektir. Bütün eserlerini, yayınlarını bir araya getirsek, önemli bir bölümünün Osmanlı'ya ilişkin olduğunu, ancak daha küçük bir bölümünün Bizans hakkında olduğunu görürüz. Bizans uzmanı olduğunu söyleyen birinden söz ediyoruz. Kendi araştırma nesnelerini seviyor muydu diye sorsam, bence sevmiyordu. Bizans'la ilgili tek bir olumlu veya sevecen söz sarf edemediğini düşünecek olursak, Semavi Bey'in André Grabar'ın Bizans eserlerine yaklaştığı gibi yaklaştığı söylenebilir mi? Grabar'da düpedüz o sempatiyi görürüz. Grabar'dan, üstelik bir Musevi'den söz ediyoruz. Semavi Bey söz konusu olduğunda ise çok uzak bir mesafeden, neredeyse sadece betimleyici bir mantıkla, Bizans yapıtlarının sanat yapısı olma niteliklerini bir gün bile aklına getirmeyerek konuşan biriyle karşı karşıyayız. Bu Semavi Bey'in meselesi değil, Türkiye'nin uzun bir zaman boyunca Bizans'la çok asabi biçimde ilişkilene meselesinin bir parçası. Onun için Semavi Bey'e yönelik bir eleştiriden çekinirim. Osmanlı'nın Bizans'la ilişkisinden bahsedip de ağzının payını alan çok insan bilirim. Ernst Diez *Türk Sanatı* adlı kitabının içinde Osmanlı camilerinin arkitektonik açıdan Ayasofya ile bağlantısından söz ettiği için "Bu adamı geldiği yere geri gönderin!" diyen gazete makalelerinden bahsediyorum. Semavi Bey ne yapabiliirdi ki? Bana sorarsınız çok incelikli bir koreografi gerçekleştirmiş, Bizans kürsüsünü başlatmış; suya sabuna dokunmadan, Türkiye'deki tehlikeli hiçbir meseleye bulaşmadan yazmaya devam etmiş.

12 Eylül'den sonra YÖK kurulduğu zaman Bizans Sanat Tarihi Kürsüsü de ortadan kaldırılacak ve Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı denerek, tek bir paket yapılarak Bizans adından da kurtulmuş olunacaktı. Bütün önceki dönem boyunca Bizans üzerine yapılan araştırmaların azlığını düşünecek olursak, Bizans'ın merkezi olan bir kentte bu kadar az araştırma yapıldığını dikkate alacak olursak, Semavi Bey'in ne denli "low profile" çalıştığını anlarız. Bizans'ın merkezi olan bu kentte bir Bizans müzesi yok. Bizans'ın merkezi ne demek? Düzeltiyim: Bizans neredeyse İstanbul demek. Var mı bir Bizans sanatı müzesi burada? Selanik'te bir Bizans sanatı müzesi var, Dumbarton Oaks'ta var burada yok.

EBF: İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bazı bölümler var. Ayrıca bazı özel müzelerin koleksiyonlarında da Bizans eserleri sergileniyor.

UT: Ama arızı onlar da neredeyse.

EBF: Evet, öyle.

UT: Böyle bir şey olabilir mi? Burası bin yıl boyunca, 5. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Bizans. Bir Bizans müzesi yok. Bu rastlantıyla açıklanabilir bir şey mi? Ancak olmama halini özellikle amaçlıyorsanız olmaz. Birkaç yıl önce bile, hatırlıyorum, Bizans sanatı kongresi yapılacaktı Boğaziçi Üniversitesi'nde, önce ertelendi. Tepkilerden o kadar korkuldu ki. Türkiye Bizans'ı hâlâ güncel düşmanı olarak gören bir ülke. O yüzden Semavi Eyice'ye dönüp de yanlış davrandın demek hakkına sahip değilmişiz gibi geliyor.

EBF: Sanat tarihçiliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

UT: Semavi Bey bir sanat tarihçisi değil, tarihçi bence. Semavi Bey'in tüm metinleri zaten sanat tarihi problemleri üzerine değillerdir; deyim yerindeyse estetik meselelerle ilgilenmez, onları çözümümez. Genellikle tarihlendirir ve yapı tarihçesi yazar.

EBF: Ansiklopedi maddeleri gibi yazar.

UT: Ansiklopedi maddesi gibi yazar. Ele aldığı konuya ilişkin olabildiğince iyi bir bibliyografya taraması yapar. Gerçekten de bibliyografya bilgisi az buz değildir. Neredeyse ezbere dipnotla çalıştığını biliyorum. Alanının bibliyografik malzemesine o kadar egemendir. Ne var ki Alois Riegl de Geç Antikite üzerine bir kitap yazmış. Kitabı Eyice'nin yazdıklarına benzer mi? Riegl doğrudan sanat tarihi meseleleri üzerine konuşur, neden ve niçinleri sorgular. Yapı ve ürün tarihleme konusu Riegl için ne anlam ifade eder? Hemen hemen hiç. Semavi Bey'in yapıtı öyle değil. Ama başka türlü yazma şansı var mıydı? Yapabilir miydi? Bir kere öyle bir ortamda olsaydı yapabilirdi, ama burada yapamazdı. O nesilde Bizans ürünlerini sanat eseri olarak görmek bile risk taşıyordu. 1950 yılında birisi Ayasofya ile Süleymaniye arasında bir mimari ilişki kursa mahalle kahvesinde dayak bile yiyebilirdi. 1980 yılında *Konstantiniyye Haberleri* adlı bir popüler dergiyi yayınlayanlar o adı değiştirmek zorunda kaldılar. Böyle bir ülkeden bahsediyoruz. Türkiye'de Bizansçı bir uzman ne yapabilirdi? Yapabileceği tek şey vardı, ele aldığı konulara ilişkin malumatı bir araya getiren, titizlikle hazırlanmış, ciddiye alınabilir kompilasyonlar yapmak. Kompilasyon ifadesini olumsuzlamak anlamında söylemiyorum. O kompilasyonları yapıp ne birincil kaynaklardan ne binanın kendisinden haberdar olan çok insan bildiğim için Semavi Bey'i önemseyerek söylüyorum.

EBF: İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden bir hoca bir gün beni aradı. Semavi Eyice'nin kendisine Almanca bir metin ve dipnot okuyacak birine ihtiyacı varmış. Benim yardımcı olup olamayacağımı

sordu. Ben de olur dedim ve evine gittim. Gözleri görmüyordu ama o dipnotların, açıklamaların yerlerini ve içeriğini neredeyse ezbere biliyordu ve her bir notun peşine tek tek düşüp doğru hatırlayıp hatırlamadığını kontrol ediyordu.

UT: Semavi Eyice ciddiye alınması gereken biridir. Semavi Eyice yeteneklerini Türkiye koşullarında kullanamamış biri. Farklı bir yerde çok daha başka bir güzergâhta ilerleyebilirdi. Türkiye’de hele o dönemde Bizans’la yapabileceği ne vardı ki?

EBF: Bana hep Bizans’a karşı da bir sevgi-nefret ilişkisi geliştirmiş gibi gelir. Kuramsal olarak kendini geliştireceği bir ortam yoktu veya ideolojik ortam daha fazlasına izin vermiyordu meselesinin de ötesinde, ulusalcı güdülerle Bizans’a yöneldiğini düşünüyorum. Mesela, “Biz çalışmasaydık da elin yabancısı mı çalışsaydı,” gibi laflar ettiğini hatırlıyorum.

UT: Kendi çalışma nesnesini sevmemek dediğim şey bu.

EBF: Bir taraftan Bizans yapıtlarının yanlış ve kötü kullanımına karşı insanları uyarıyor, yıkılmasının önüne geçiyor, koruyor, kolluyor, diğer taraftan koruduğu nesneye karşı tuhaf bir tedirginlik duyuyor. Karmaşık bir durum.

UT: Bizans çalışmanın problemi o. Türkiye gibi bir ülkede o yıllarda Bizans çalışmak neredeyse tesadüfen önüne gelmiş bence. Çalışmak istediğini hiç zannetmiyorum.

EBF: Tesadüf kelimesini kullanmanız dikkatimi çekti. Mesela Atatürk ve Pietro Canonica ile ilgili bir çeşit çalışması var. Pietro Canonica’nın günlüğünün Türkiye’yle ilgili bir bölümü Roma’daki Türk büyükelçisinin inisiyatifiyle Türkçeye çevriliyor, ardından Semavi Eyice’ye bu çeviri iletiliyor ve bir önsöz yazması isteniyor. O da teklifi reddetmiyor, kısa bir önsöz yazıyor. Ardından bunu *Atatürk ve Pietro Canonica* diye bir kitap formatında basıyorlar. Tamamen tesadüfen ve bir rica üzerine bu kitap ortaya çıkıyor. Daha öncesinde Eyice’nin konuya duyduğu özel bir ilgi yok. Sanırım akademik hayatının başka alanlarında da bu tarz tesadüflerin önemli rolü oldu.

UT: Doğrulamadan kullanmak istemem ama yine de söyleyeyim. Sanat tarihi uzmanlaşması aşamasına geldiğinde bir de bakıyor ki, Oktay Aslanapa Türk sanatı çalışıyor, o daha önce başladığına göre orada ona ekmek kalmadığını görüyor ve bunun üzerine Bizans’ı seçiyor. Kariyerinin böyle rastlantısal bir boyutu da var.

EBF: “Burası boştu, buraya girdim,” gibi mi?

UT: Aynı yaşlarda, aynı üniversitede iki adam aynı işi yaparlarsa gelecek şansları kısıtlı olacağı için... Bu Türkiye’de üniversite ne demektir, bilimsel araştırma ne demektir, kariyer nedir gibi konular üzerine çok şey söylüyor. Bir memuriyet derecesi uğruna insan kendisine bambaşka bir bilimsel alan tanımlayabilir mi? Oluyor işte. Ama Türkiye’de üniversite kurulduğu gün “devlet dairelerinden bir tanesi daha” diye düşünülerek kurulmuş. Bir devlet dairesi mantığıyla üniversite kurarsanız, bunun bugüne kadar uzanan gölgeleri olur. Hâlâ burada rütbelerle, hiyerarşik yönetim mantığıyla, emirlerle, yasaklamalarla çalışan bir sistem var. Dünyanın neresinde böyle merkezi yönetimlerle, merkezi sınav sistemleriyle çalışan akademik bir sistem var? Doçent, profesör gibi unvanlar dünyanın akademik anlamda ciddiye alınabilir kurumlarında sadece bir kadro meselesidir. İnsanlar çoğu zaman adlarının önüne yazmazlar bile çoğu ülkede. Onun için, bir başlangıcı hangi mantıkla yapıyorsanız, o mantık sizin öngörmediğiniz kadar uzun bir hayat yaşar ve geleceği tanımlamayı sürdürür. Kurumların en fazla verimle üretmeyi başarabildiği şey, asli kurulma amaçları değil, bizzat kendi varlıklarıdır. Sürekli kendilerini yeniden üretirler. Sorun şu ki, sonunda kurduğunuz şey hâlâ üniversite olmamaya devam ediyor.

EBF: Bu durum geçmişte de eleştiriliyor muydu?

UT: Genelde Türkiye üniversitelerinin zaafı hep eleştirilmiştir. Ancak devlet dairesi mantığının dışına çıkamamaları o zamanlar aynı oranda eleştirilmiyordu. Kendi konumuz özeline dönersem, eskiden daha çok İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nün tarihçilik yaklaşımının eleştirildiğini söyleyebilirim. Oktay Aslanapa ekolü diyebileceğimiz ekol ne Güzel Sanatlar Akademisi’nde ne de İstanbul Teknik Üniversitesi’nde ciddiye alınıyordu. Şöyle eleştiriliyorlardı: Bir kere her şeyi Türklükle ilişkilendirmek bağlamındaki kaba milliyetçilik antipati topluyordu. Çünkü onlar 1970’lerde bile hâlâ Ayasofya’yla Osmanlı camileri arasında ilişki var mı derken kuşkuyla konuşan, bunu olabildiğince dile getirmemek suretiyle konuşmak isteyen bir ekol oluşturuyorlardı. Aslanapa ekolü böyle bir ekoldü. Şimdi bu Teknik Üniversite’de şaka gibi geliyordu ve çok sık gündeme getirildiğini ve dalga geçildiğini biliyorum. Aynı şekilde Akademi’de de ciddiye alındığını söyleyemem. En azından ben ve birkaç kişi bu bakış açısını anlamlı bulmuyorduk. Ama işin içinde o yıllarda meslek bağınazlığı denebilecek bir önyargı seti de egemen miydi? Bunun rolü de vardı muhtemelen. Biz mimarız, onlar sanat tarihçisi. Biliyorsunuz Türkiye’de böyle saçma meslek hi-

yerarşileri de vardır. Hani biz paşayız, onlar albay şeklinde konuşmaya benzeyen bir tavır. Bir doğruluk payı var mıydı? Kesinlikle hayır. Ben Aslanapa ekolünden farksız konuşan pek çok mimar kökenli mimarlık tarihçisi de sayabilirim. Abdullah Kuran daha mı farklıydı? Aslanapa'ya haksızlık olur bunu iddia etmek. Abdullah Kuran bildiğim kadarıyla Amerika'da doktorasını yapmıştı, ama Oktay Aslanapa da Almanya'da yapmıştı. Dolayısıyla da kimsenin kimseye söyleyecek lafı yoktu. Ama yine de bu mimar-sanat tarihçisi biçimindeki gülünç hiyerarşik kavrayış biçimi epeyi uzun süre devam etti.

EBF: Ve hâlâ da devam ediyor.

UT: Ama aşıldı artık büyük ölçüde. Eskiden gerçekten bir hiyerarşisi vardı sanki. Bugün bunu böyle bir mesleklerin değerlilik sıralaması çerçevesinde telaffuz etmek çok zor. Örneğin ben asla böyle bir şey söylemedim ve hâlâ da söylemem. Benim gibi birçokları da söylemez. Oysa eskiden, 1980'lerin başında bile konuşulurdu böyle bir dille.

EBF: Avrupa örneğinde mimarlık tarihinin kuramsal gelişiminde sanat tarihçilerinin kilit bir önemi var. Türkiye'de niçin böyle bir durum söz konusu olmadı?

UT: Bu durum Türkiye'de sanat tarihçilerinin kendi özgül defektleriyle ilgili bir şey gibi görünmüyor. Öte yandan, mimarlık tarihçiliğinin de burada büyük yol aldığını söyleyecek halimiz olduğuna hiç emin değilim. Avrupa'da zaten mimarlık tarihçiliği değil, sanat tarihçiliği olarak başlayan bir pratikten söz etmek mümkün. Orada gerçekten o kadar pırıltılı örnekleri olmuş ve kuramsal sanat tarihi o kadar önemli bir rol oynamış ki... Türkiye'de hiçbir zaman öyle bir dönem yaşanmadı. Burada Viyana Okulu gibi bir okul olmadı. Riegl'ler, Strzygowski'ler ardarda gelecek ve konuşacak. Burada öyle bir kuramsal sanat tarihi geleneği uzun bir süre boyunca yeşermedi ve hâlâ yeşerdi mi, buna hiç emin değilim. Ancak Türkiye'de her türlü kuramsal sosyal bilimler pratiğinin aynı zaattan mustarip olduğunu söyleyebilirim. Sanat tarihinin özel bir durumu mu var? Emin değilim. Olsa olsa şunu vurgularım: Türkiye'de sanat ve mimarlık tarihi disiplinleri çok uzun süre boyunca ve hatta önemlice bir grup için hâlâ milliyetçilikle birlikte varlık kazanmışlardır. Bunun neden olduğu bir asabiyetten ve içe kapanmadan söz edilebilir. O yüzden tartışmalar sanat ve mimarlığın ne olduğuna, tarihsel süreçte nasıl değiştiğine vs. odaklanmak yerine "Yurtdışında tarihler yazılırken bizim sanat ve mimarimizin hakkı yendi," endişesine odaklanmıştı. "O haksızlığı nasıl giderelim?" diye sormak en güçlü kuramsal zemini ta-

nımladı onyıllar boyunca. Ne var ki böyle bir mağduriyet söylemiyle konuşmaya başlamak akademik ve yazınsal kaliteyi baştan feda etmek demektir. Sanat ve mimarlık tarihi aracılığıyla öncelikle “biz”i tarif etmeye çalışınca, sanattan ve mimarlıktan konuşmak için imkân kalmaz.

EBF: Strzygowski’nin Fuat Köprülü’yle birlikte çıkardıkları bir yayın var. Sanat tarihi kuramı sanat tarihçileri kadar tarihçileri de ilgilendirmiş görünüyor. Türk sanatının kökenleriyle ilgili bir ortak çalışmaları var veya daha doğrusu Köprülü o metne bir yerinden dahil oluyor diyelim.

UT: Onlar çok büyük ölçüde Strzygowski çizgisine eklemlenmişler o dönemde.

EBF: Aynı çizgiye eklemlenen sanat tarihçileri kimler oldu veya oldu mu?

UT: Hayır. Bence pek olmadı. Kuşkusuz Aslanapa’nın kitapları da Strzygowski’nin özetiyle başlarlar. *Altai-Iran* kitabı. Onun dünya sanat tarihini açıklamak için icat ettiği göçebeler ve yerleşikler biçimindeki ikili formülasyon Türkiye’ye aktarıldı ve cılız bir biçimde devam etti gitti. Okul kitaplarında varlığını sürdürdü. Belki bugün bile öyle lise okul kitapları vardır. Resimleri bile Strzygowski’den alınmaydı. Hayvan figürlerine yer veren metal işçiliği örnekleri onun kitabından alınmadır. Onun ötesinde bu mesele üzerine akıl yürütüldüğünü sanmıyorum. Türkiye’de genelde sanat tarihçiliği de mimarlık tarihçiliği de kendisinin kuramsal bir pratik olduğunu düşünerek işe başlamadı. Akademik öğretim açısından başlangıçta bağlı olduğu Alman geleneğiyle hiçbir şekilde ya da hiçbir zaman örtüşmediğini düşünürüm. Hep kuramsal sanat tarihinin yanından dolandı. Bir tür kaçtı.

Bana öyle geliyor ki, Türkiye’de sanat ve mimarlık tarihçiliği bazı şeyler üzerinde konuşmaya başlarsa açığa istemediği şeyler çıkacağı korkusuyla düşünmeme yolunu seçti ki, bu Türkiye’de akademyanın çok sevdiği bir yaklaşımdır. Bir de bakarsınız ki dünyadaki en özgün gelenek sizinki değilmiş, en yüce ürünleri siz vermemişsiniz, en önemsemediğiniz toplumların tarihleriyle hiç olmamasını tercih edeceğiniz bağlar tesis etmişsiniz. “Aa, bizimkiler bunu bilmiyor muymuş?” Şimdi, bunların olacağı paranoyasıyla yaşıyorsanız, o yücelik, benzersizlik, olağanüstülük beklentilerinizin hırpalanabileceğini kestirebiliyorsanız, kuramsal sanat ve mimarlık tarihi yapmaktan itinayla kaçarsınız. Deskripsiyon yoluna gidersiniz, deskripsiyonu bile çocuksu yaparsınız. Çünkü iyi bir deskripsiyon bile çok şey söyler. Türkiye’de epeydir deskripsiyonu aşağılamak gibi bir pratik var, bunu çok iyi biliyorum. Fakat

Walter Benjamin'in dediği gibi, "bazen bir araya getirilen olgular biza-tihi kuram olur çıkarlar." Ama bunu da yapmadılar. Onun için çok uzun bir süre, son kuşaklara kadar Türkiye'de sanat ve mimarlık tarihçiliği kuramsal açıdan çok cılız kaldı. Türkiye'de benim yaşlılarımla başlayan bir kuramsal sanat tarihçiliğinden bahsetmek gerekir.

EBF: Baha Tanman gibi mi?

UT: Baha Tanman, Uşun Tükel, ODTÜ çevresinde Suna Güven'ler, Boğaziçi'nde Ahmet Ersoy vd. Bunlar dünyanın başka yerlerinde de kabul görebilecek sanat tarihi çalışmaları ortaya koydular. Hepsisi de en yaşlısı benim yaşımda olan insanlardan bahsediyorum. Önceki kuşaklarda bu durum olmadı, olamadı. O korku güçlü bir biçimde üzerlerine sinmişti. Bence hep çekindiler. Türkiye bunların yanından dolaşmak için harcadığı akrobatik emeği biraz düşünmeye harcasaydı, bu akroba-siyle ve koreografiyle bu kadar uğraşmasaydı, bence anlamlı bir şeyler ortaya çıkardı.

Doğan Kuban ve Eleştirel Düşünce

EBF: Doğan Kuban, kendisiyle yapılan bir söyleşide, akademik çalışmalarıyla ilgili çok ciddi eleştiriler almadığını ve bu eleştirisizliğin Türkiye'nin genel manzarasını yansıttığını düşünüyor. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

UT: Biraz daha genişleterek cevap vereyim. "Bizde eleştiri yok" ifadesi, eleştirinin yokluğuna işaret etmekten çok, eleştiriye bir anlamda hiçleştirme pratiğidir. Türkiye'de eleştiri yapılmıyor değil. Bu tavır, sürekli olarak "Eleştiri yapılmıyor," demek suretiyle aslında yapılan eleştirinin de önemsizleştirilmesi ve hiçe sayılması işlemi gibi gelir bana. Kuban'ın yaptığı da, kendisi ne kadar farkında bilmiyorum ama aynı şey. Ben doktoramda bile onun kimi görüşlerini eleştirmiştim. Marifet diye söylemiyorum. Sizin benim kimi metinlerimi tartışıp esaslı biçimde hırpaladığınız yazılarınız var. Şimdi ben "Bana hiç eleştiri gelmedi," dersem, bundan, örneğin sizin yazdıklarınızı eleştiri bile saymadığımı düşündüğümünden başka ne sonuç çıkarırsınız? Kuban aynen bunu yapıyor. Bu mimarlık dünyasında da çok yaygın bir söylemdir. "Bizde neden mimarlık eleştirisi yapılmıyor?" Bu mimarlık eleştirisi diye beklenen şeyin nasıl bir yücelik zemininde olması bekleniyorsa, yazılan hiçbir şey o yücelik katmanına gelemediği için bir türlü anlamlı olamıyor. Bu bir kere eleştiriye ve her türlü pratiği süblimasyona uğratmak suretiyle yok etme işleminden başka bir şey değil.

EBF: Cengizkan da Türkiye’de mimarlık eleştirisinin henüz psikanalitik olarak oral düzlemde bulunduğu, oral aşamanın henüz geçilmediği yönünde bir tespitte bulunuyor.

UT: Türkiye’de mimarlık dilinin oluşumunun veya mimarlığın yazıya dökülmesinin epeyi gecikmiş bir süreç çerçevesinde başladığını hepimiz biliyoruz. Evet, burada özgül biçimde mimarlıktan söz eden metinler bekliyorsak, 18. yüzyıldan önce böyle metin bulamıyoruz. Diyelim ki 16. yüzyıl metinleri mimarlık metinleri olmaktan çok başka söylemlere ait ürünlerdir. Diyelim ki bazıları bürokratik metinlerdir. Kimileri vakfiyeler gibi hukuki içeriklidirler ama konuları gereği mimarlığa da değinirler. Risalelerde olduğu gibi neredeyse tezkiretü’ş-şuarâlara ya da menakıbnamelere benzerler. Bu özgül, yani o belirli alana spesifik bir mimarlık metninin geç ortaya çıktığını gösterir. Alberti’ninki, Palladio’nunki gibi, 15. ve 16. yüzyıl İtalyan metinleri gibi metinlerin üretilmediği anlamına gelir. Burada bu ancak 18. yüzyıldan itibaren başlar. Ama bunu abartıp Türkiye’de hâlâ sözlü aşamada mimarlık dili var demeyi anlamlı bulmuyorum.

EBF: “Oral”ı sözel anlamında kullanmıyor, psikanalitik bağlamda oral dönemden söz ediyordu. Bir sonraki aşamaya gelinseydi ne olurdu sonuç diye sormak geliyor insanın içinden.

UT: Bunu bu biçimde konuşmaya başlarsak konu çok başka yerlere gider. Ama aynı konuya dönersek, Doğan Bey’in “Bana eleştiri yapılmadı,” lafını doğru bulmam. Bunu ben yaptım diye söylemiyorum. Sözelimi Günekut Akın’ın da ciddiye alınabilir bir eleştirel metin yayınladığını biliyorum. Mimarlık tarihinde pozitivizmi aşma meselesi üzerine önemsenebilir bir makalesinin olduğunu söyleyebilirim. Ben de doğrusu hiç azımsanmayacak biçimde Doğan Bey’e eleştirel yaklaşan denemelerde bulundum. Kaldı ki bunların bir marifet gibi düşünülmesini yadırgıyorum. Sanki Doğan Bey’in metnine özgül bir emek harcamak suretiyle eleştirel yaklaşmak durumundayız. Düşünen herkes, Türkiye’de mimarlık tarihi yazan herkes, açık ya da örtük biçimde kaçınılmaz olarak Doğan Bey’le hesaplaşır. Doğan Bey o kadar çok alanda yazmış, o kadar çok alanda at oynatmıştır ki, amacı hiçbir şekilde eleştirmek olmayanların da zaman zaman eleştirel yazdıklarını söyleyebilirim. Olsa olsa bazıları hedeflerinin Doğan Bey olduğunu söyleme açsözlülüğünü göstermemiş olabilirler. Biraz önce belirttiğim gibi, doktoramda ona açık muhalefet ederek üretilmiş bölümler var. Doğan Bey ayrıca o doktoranın jüri üyesiydi ve eleştirilerden çok rahatsız ol-



İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde
Doğan Kuban'ın emeklilik toplantısında konuşurken, 1994.

duğunu gayet iyi hatırlıyorum. Bunları bana eleştiri yapılmadı iddiasına cevap olsun diye söylüyorum. Sanki eleştiri yapmak özgül bir marifet ve biz onu beceremiyormuşuz gibi savlar üretiliyor. Bunun “Türkiye’de siyasal özgürlük talebi hiç yok,” demekten farkı yok. Birileri özgürlük talep ediyorlar. Yok demek bu talebi hiçleştirmek demek.

EBF: Bu analogi beni biraz şaşırttı sanırım. Soyut bir özgürlük talebiyle Doğan Kuban’ın adını yan yana getirerek, kişilere özgül pozisyonlarının çok ötesinde neredeyse metafizik ve yüce bir değer atfetmiş olmuyor musunuz?

UT: Söylemeye çalıştığım şey, belirli bir konuda veya alanda mutlak bir yokluk halinden konuşmanın her seferinde problemlidir. Böyle bir yaklaşım sizin kafanızdaki şeyi tek meşru beklenti olarak tanımlamanızdır. Belirli bir talep etme ve yapma yaklaşımını alana dayatma isteğidir bu beğenmezlik ve burnu büyüklük. Yani, “benim istediğim gibi eleştirmiyorsanız, sizinkine eleştiri bile denmez.” Veya “benim istediğim gibi özgürlük talep etmiyorsanız sizinki özgürlük talebi bile sayılmaz.”

EBF: Kendisiyle yapılan nehir söyleşide başarılarını anlatmaya doyamamış gibi bir hali var. En azından bu kitap temelinde eleştirelliğin pek olmadığı söylenebilir. Sorular da öyle, “Size daha fazla nasıl iltifat edebiliriz?”in cevabını aramak üzere tasarlanmış.

UT: Bu Türkiye’de yaygın bir söyleşi formatına işaret ediyor. Biri- siyle konuşulduğu zaman ona her seferinde, her cümlede, her soru- nuzda aslında onu ne kadar onayladığınızı, ne kadar yüce biri olduğunu bildiğinizi ifade etmeniz gerekir. Dolayısıyla o nehir söyleşilerde so- rular soru değil bildirimdir. Karşıdakinin yüceliğini bir kere daha par- latma işine hizmet ederler. Bu tek başına Doğan Bey’in suçu herhalde değil. Ama Doğan Bey’in yapısal olarak kendi yaptıklarından fazlasıyla memnun bir kişiliği var mı diyorsak, evet, var. Doğan Bey’i çok iyi tanıdığımı düşünüyorum. Doğan Bey kendinden çok memnundur. Öz- güven patlamaları yaşar. Ne kadar gerçek özgüvendir bunlar, ondan hiç emin değilim. Gözüktüğünden daha karmaşık bir kişiliktir. Ne kadar kendisinden kuşku duymaz, ondan da hiç emin değilim. Dışarıdan gö- rünen odur, ama ben derinde biraz daha farklı bir Doğan Bey olduğunu tahmin ediyorum. Bu kadar özgüven aslında bir tür korkuyu, kendinden duyduğu gizli bir memnuniyetsizliği saklamak gibi de gelir bana. Böy- le fazlasıyla psiko-analitik yorumlar yapmak istemiyorum, ancak bunu Doğan Bey için düşünmüşümdür. Gözüktüğü kadar dayanıklı değildir.

EBF: Adler’in bir ifadesi var, “İnsan olmak aşağılık kompleksi duy- mak demektir,” diyor. Dolayısıyla başarı ve memnuniyet öyküleri de çoğu zaman bir yerlerdeki hasarın giderilmesine dönük yeni bir pozis- yon alma çabasıdır.

UT: Bu sürekli bir hasar kontrolü ve sürekli olarak gedikleri doldur- ma. Bazı durumlarda o zırhın hırpalandığı zaman Doğan Bey’in çok farklı davranabildiğini biliyorum. Çok sağlam bir zırhı vardır. Kolay kolay tenine kadar ulaşamaz. Ama o zırhı bir yerinden deldiğiniz za- man başka bir Doğan Bey görmeye başlarsınız. Tavrı başkalaşır. Örne- ğin Doğan Bey’in çok ciddi bir hoşgörüsü vardır. Kolay kolay o kuşakta görülemeyecek bir hoşgörüdür bu. Ancak o zırhta delik açıldığında or- taya başka bir Doğan Bey çıkar. O zaman hoşgörülü olmaz, zarar ver- mek için eylemde bulunabilir, buluttan nem kapabilir. Eğer becerebil- seydim bir Doğan Kuban biyografisi yazmak isterdim. Yazılmaya değer ilginçlikte olduğuna inanıyorum. Adler’in genel olarak söylediğinden çok daha özgül sözler vardır Doğan Bey için yazılabilecek. Doğan Bey belki de Türkiye’de nüanslı biyografisi yazılması gereken ender birkaç

kişiden biridir. İltifat olarak da düşünülebilir bu söylediğim. Sade suya tirit insanların çok olduğu bir ülkede o epeyi karmaşıktır. Çok olumlu bir şeydir bu hali bence.

EBF: Sizin üslubunuz da hep böyle. Önce iltifat edip sırtını sıvazlayıp ardından karnına yumruk atıyorsunuz gibime geliyor.

UT: Bu da benim psiko-patolojik defektlerimden kaynaklanıyor herhalde.

EBF: Beklentileri boşa çıkarmak ve tersine çevirmek gibi bir huyunuz da var.

UT: Evet, var. Çünkü hiç kimse sadece mutlak iyiliği temsil etmiyor. Herkes olağan insan. Bir tarafında defektler, zaafılar, diğerinde ilginç özellikler var, aynı zamanda çok alelade özellikler de taşıyor. Ben de dahil böyle. Hiçbirimiz sandığımız kadar pırıltılı ve temiz ne yazık ki değiliz.

EBF: İyi ki de değiliz.

UT: Tahammül edilmez peygamberlerle dolu olurdu ortalık. Peygamberler bile öyle değil. Ahd-i Atik'teki peygamberler mutlak iyilik simgeleri gibi mi görünürler? İnsan Tevrat'taki Davut'u düşünüyor. Bir temizlik simgesi, ahlak abidesi mi? Değil. Biz belli ki Türkiye'de böylelerini görmek istiyoruz.

EBF: Ben kıyaslamalarınıza genel olarak baktığım zaman, bir taraftan mimarların azizleştirilmesini eleştirdiğinizi görüyorum. Diğer taraftan da aslında mimarlarla ilgili kıyaslamalar yaparken, analogiler kurarken de sürekli aziz ve peygamber figürlerine referans veriyorsunuz. Mesela star mimarlıkta Emre Arolat'tan söz ederken İsa'dan örnek verdiniz, Doğan Kuban örneğinde Davut'tan örnek veriyorsunuz. Niye mesela daha olağan insanlar veya daha düşük profilli kahramanlarla kıyaslamak yerine böyle bir dinsel kutsallığın imge dağarcığından hareket ediyorsunuz?

UT: Böyle yaptığımı hiç düşünmemiştim. Gerçekten bunu dışarıdan bakınca görmek mümkün. Böyle bir dinsel dille konuştuğumdan hiç emin değilim, ama yaptım görünüyorsa yapıyorumdur muhtemelen.

EBF: Mesela Yeşilçam'ın figüranlarından örnekler vermiyorsunuz, orada da iyiyi ve kötüyü temsil eden gedikli ve alelade figürler var... Orada da böyle idealize edilmiş iyiliği ve kötülüğü temsil eden karakterler, imgeler var. Verdiğiniz en düşük profilli örnek ya Elizabeth Taylor gibi bir Hollywood starı ya da Claudia Schiffer gibi kült bir model olmuştu.

UT: Kendisi kutsallık taşımayan birisini örnek vermek istemiyorum. Türkiye zaten sürekli olarak olağanları kutsallaştıran bir ülke. Sürekli güncel kutsallıklar üreten bir toplumda bana öyle geliyor ki kutsallık formatları, *pattern*leri aslında eski, neredeyse premodern dünyanın derinliklerindeki bazı kutsallaştırma *pattern*leriyle ortaklaşıyorlar. Dolaşısıyla bir mimarın kutsallaşması bana örneğin Davut'un kutsallaşmasından pek uzak gelmiyor. Olağan kişilikleri yücelten ben değilim; din alanına yaptığım göndermeler benim kutsallaştırma çabama değil, Türkiye'deki alışlagelmiş kutsallaştırma örüntülerine işaret ediyor.

EBF: Bir hagiografi geleneği var. Bir menakıbname geleneği var. Bunlar farklı dönemlerde bütün farklılık ve tikelliklerine rağmen çok ciddi benzerlikler ve süreklilikler gösteriyor.

UT: Türkiye'deki hagiografi geleneği bile değil. Gerçek Hristiyanlık bağlamında konuşuyorsak, hagiografilerde çoğunlukla ikili bir yapı kurulmuştur. Önce o azizin şaşkınlık verici bir olağanlığını görürüz. Diyelim ki adam bir zamanlar sarhoştur, hırsızdır, kopuktur, sonra aydınlanır, değişim geçirir ve aziz olur. Mecdelli Meryem gibi bir zamanlar fahişedir, sonra azize olur. Çoğu zaman bu dikotomik karşıtlığı ve radikal değişimi içerir hagiografik metinler. Ama Türkiye'deki övgü ve kutsallaştırma metinleri bu karşıtlığı genellikle içermezler. Mutlak bir temizlik iddiasındadırlar. Türkiye'deki kutsallık üretimlerini aziz yaşamlarına benzetmekten çok evliyaya benzetmek daha doğru olur.

EBF: Onun için menakıbname örneğini de verdim.

UT: Evet, menakıbnameye benzetmek daha doğru olur. Türkiye'deki temizlik mutlak bir temizliktir. Bu İslamiyet'le mi ilgili? Hiç emin değilim ama kuşkusuz İslamiyet'teki kutsallaştırma alışkanlıklarından çok uzak değil. Kesin olan, Hristiyanlıktaki gibi değil. Hele Katoliklikteki gibi olduğuna hiç emin değilim.

EBF: Şimdi Doğan Kuban'a geri dönelim. Sizin eleştirileriniz dönemsel olarak karşılıklı polemiklere de dönüşmüş durumda. İkkinizin arasında karşılıklı yazışmalar yapılmıştı. Onlardan bir tanesi *Yapı* dergisinde cereyan etmişti.

UT: Ben *Arredamento*'nun öngörünümlelerinden birinde Kuban'ın bir görüşüne de değinmiştim. Kuban, *Arredamento Mimarlık*'ın Nisan 2007 sayısındaki o öngörünüm yazıma alınmıştı ve bana *Yapı*'da cevap verdi. Başyazıda aslında Doğan Bey'den bir tek yerde bahsediyordum. Bir saldırı amacıyla filan bahsettiğim de yoktu. Şöyle bir şey hatırlıyo-

rum. Daha doğrusu şuradan okuyayım: “Osmanlı kentinde mahallelerin sınıf farklarını yansıtmadığı, eski Türk ya da Osmanlı evlerinin büyük zenginlik farkları içermediği gibi bir zamanlar çok inandırıcı bulunmuş savlar, mimarlık tarihçilerinin, bu özel durumda ise büyük oranda Doğan Kuban’ın icadıdır.” Yazı aslında Doğan Kuban’a ilişkin değil, sadece İstanbul’u idealize etmek, İstanbul’un kaybı ne kadar büyük, keşke eski İstanbul’u kaybetmeseydik diyen nostaljik anlatılara yönelik bir eleştiri. Yazıda Doğan Bey’in adı sadece bu kadarla geçiyor. Yalnızca bu tür mimarlık tarihi anlatılarını yaratan kişi olduğuna değiniliyor. Doğan Bey metni doğrudan okumamış, bunu şuradan anlıyorum ki bana verdiği cevapta makalemin başlığını bile yanlış zikrediyor. Makalemin adını “Bir Kent İlüzyonu Daha” olarak tanımlıyor. Oysa makalemin adı “Bir Kent Efsanesi Daha” biçiminde. Başka birileri metni okumuş, ona bir biçimde bunu mealen anlatmışlar. O da kendince bana, doğrusu hakaret de içeren bir dille cevap veriyordu.

EBF: Ne tür ifadeler kullanmıştı?

UT: Şimdi ayrıntılarını vermeyeyim. Onlar da *Yapı* dergilerinde mevcut. Epeyi kötü diyebileceğim ifadelerle beni eleştiriyor ama en tuhaf olanı, kendisini eleştirmedığım bir metnim için beni eleştiriyor. Ortada bir Doğan Kuban eleştirisi yok ama Doğan Kuban kendisine yapılan bir eleştiriye cevap verdiğini söylüyor.

EBF: Adı geçince doğal olarak üstüne alınıyor.

UT: İyi de adı bir tek yerde ve demin okuduğum metin parçasındaki kadar geçiyor.

EBF: Oradaki bütün eleştiriye onun omuzlarına yüklediğinizi düşünmüş olmalı.

UT: Ama sorun şu ki bütün hikâye eski İstanbul’u canlandırmaya kalkışan projelere dönük bir eleştiri. Vefa’da, çeşitli yerlerde yapılan rekonstrüksiyon türünden, eski İstanbul’u yeniden üreteceğiz diyen belediyenin girişimlerine ilişkin bir eleştiri. Doğan Bey onların içinde yer almıyor, onların fikir babası değil, hiçbir katkısı yok, onlar hakkında olumlu bir şey söylemiş değil, kendisi de onları eleştiriyor başka yazılarında.

EBF: Ama sizin yazdıklarınızdan kendisine fikir babalığı rolü verildiği sonucu çıkarılabilir. Bunu biraz önce okuduğunuz metinden yola çıkarak söylüyorum.

UT: Hayır, çıkarılamaz.

EBF: Doğan Kuban’ın icadıdır diyorsunuz ama.

UT: Çok dolambaçlı bir biçimde, idealize edilmiş bir İstanbul imgesinin üretilmesinde Doğan Bey’in de rolü vardır gibi bir sonuç çıkarılır mı? Metin Doğan Bey’i suçlamak üzerine değil, bunları Doğan Bey gerçekleştirdi üzerine değil, metin bunları ima bile etmiyor.

EBF: Metinde adı geçen başka bir kişi var mıydı somut olarak?

UT: Yoktu.

EBF: Tek isim olunca bütün eleştiriyi üstüne alınmış olmalı.

UT: Bu şekilde metin okumak biraz tuhaf olmaz mı?

EBF: Niye öyle yorumladığını anlamaya çalışıyorum.

UT: Bunu ancak Doğan Bey cevaplayabilir. Ben bir şey diyemeyeceğim. Neyse, Kuban’ın cevap yazısı 2007’de yayınlanmış, sonra bununla yetinmemiş, *Yapı*’nın 306. sayısında cevap vermiş, o yetmemiş, aynı yazıma 310. sayıda bir daha cevap vermiş. Sonunda ben de 311. *Yapı* sayısında ona cevap vermek zorunda kaldım. Doğan Kuban’a yaklaşık olarak şunu söylüyordum: “Ben size yönelik özgül bir düşmanlıkla hareket etmiyorum. Daha önce sizin hakkınızda olumlu hatta övücü birçok yazı da yazdım. Neden bu kadar alınıyorsunuz?” O kadar alınıyor, o kadar alınıyor ki cevaplarından birinin içinde ilginç etnik ayrımcı nitelikte bir hakaret bile var. Bir bölümü gayet iyi hatırlıyorum: “Merd-i kıpti şecaat arz ederken sirkatin söyler”, “Yiğit çingene yararlılığını belirtirken hırsızlığından söz eder,” şeklinde bir cümle. Bu düpedüz hakaret. Böyle bir şey için insanlar dava açabiliyorlar pekâlâ. Ben buna da cevap vermiştim, bence epeyi terbiyeli bir cevaptı.

EBF: Sadece terbiyeli değil, epeyi apolojetik de bir cevap yazmışsınız. Sizin hakkınızda olumlu şeyler de yazdım diyerek.

UT: “Size özel bir düşmanlığım yok,” demek istedim. Apolojetik değil. Ben bir şeyi eleştiriyorsam, nereyi eleştirdiğimi tanımlıyorum. Size olan mesafem genel bir düşmanlık alanıyla tanımlı değil. Apolojetik değil, Doğan Bey’in önemini küçümsemenin mümkün olmadığını söyleyen bir metin. Bütün Türkiye mimarlık tarihi neredeyse Doğan Bey öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılırsa yanlış bir şey yapılmış olmaz. Buna her zaman inanırım.

EBF: Eleştirinin kötü niyetli olmadığına dair bir açıklama yapma gereği duymanın kendisi de bir yönüyle apolojetik bir tavidir. Eleştiri eleştiridir. İlla kötü niyetli olmadığınızı belirtmek zorunda kalıyorsanız, ortamda böyle bir baskı da var demektir.

UT: Türkiye her seferinde “Vallahi ben iyi niyetle konuşuyorum,” demek zorunda kaldığınız ülkedir. Bu zaten birini konuşturmamak için

ideal bir başlangıç noktası da tanımlar. Söylenen her şeyde acıtırıcı olmasın diye özenle uğraşma hali geçerlidir burada. Oysa dikkate değer bir şey söyleniyorsa, söylenen her söz bir şekilde birilerinin canını acıtır. Her yeni bildirim daha önceden üretilmiş başka bazı bildirimlerle çelişir, onları inkâr eder. O zaman da o eski bildirimleri üreten ve onlara katılanlara dolaylı biçimde de olsa “yanılmışsınız” demek durumundadır. Belli ki bu ülkede böyle bir karşı çıkış rahatsız ediyor. Aslında istenen şey can acıtmamak değil, talep edilen şu: Çatlak ses çıkmasın, herkes aynı fikirde olsun. Kuban gibi bir zamanlar yeni sözler söyleyerek can acıtanlar bile canları yansın istemiyorlar. Dolayısıyla hepimiz önümüzü ilikleyip “Affedersiniz, eleştirel bir maruzatım var efendim,” diye işe başlamak zorunda kalıyoruz. Bu tavır bizatihi Türkiye’deki düşünsel tıkanıklıklardan birini tarif ediyor. Her seferinde “Bakın beni yanlış anlamayın, ben iyi bir insanım,” demek zorunda kalmaktır bu. “Bakın ben iyi bir insanım, Doğan Bey’i çok severim aslında,” demek zorunda kalmak. Çünkü birini eleştiriyorsanız, nefret ediyorsunuz ki eleştiriyorsunuz diye düşünülür.

EBF: Ondan emin değilim. Ben sizinle ilgili eleştiri metinleri yazarken bambaşka hislerle yazdım. Bilmiyorum, sizden nefret ettiğim ya da canınızı yakmaya çalıştığım hissine mi kapıldınız?

UT: Hayır, hiç öyle düşünmediğimi söylememe bile gerek yok, ama Türkiye’de çok yaygın bir şey bu.

EBF: Bu arada ben sizin yıllardır bir türlü çıkarılamayan armağan kitabınıza bir yazı yazmıştım. O metni bir arkadaşına okutmuştum. Dehşete kapıldı. “Aaa adeta düşmanca! Sen bu lafları söyledikten sonra bu adamın yüzüne nasıl bakacaksın?” anlamına gelecek laflar etti. Okurlar bile konuyu kişisel alıp aşırı duygusal tepki verebiliyorlar. “Adeta düşmanca” ifadesini hiç unutmuyorum. Yazdığım metin kendisine yöneltilmiş bir eleştiri değil. Onun başına gelen benim başıma gelse ne olur psikolojisi herhalde. Üstelik bu sizi hiç tanımayan da biri. Sizinle özdeşim kurup sizin adınıza kırıldı. Üstüne alındı. Tuhaf.

UT: Şöyle düşünelim. Doğan Bey’e şu benim metnimi haber veren insan ne düşünüyor olabilir? Belli ki Doğan Bey’in hakarete uğradığını düşünüyor benim yazım dolayısıyla. Doğan Bey’in okumadığını söylediğim yazımdan söz ediyorum. Birisi geliyor ona diyor ki: “Bakın size hakaret var Doğan Bey.” Birisi ihbar ediyor. Bir de böyle bir mekanizma çalışıyor Türkiye’de. Birisi ihbar ediyor.

EBF: Metninizi muhakkak okumuş olmalı diye düşünüyorum. Başkaları tarafından manipüle edilmiş olabilir belki aktarım esnasında ama hiç okumadığı bir metin üzerine cevap yazmaz herhalde.

UT: Başlığını bile yanlış yazıyor. Gerçekten etraftan teşvik gördüğünü düşünürüm. Çünkü Türkiye’de böyle bir eğilim var. “Bak senin hakkında ne yazmış.” Türkiye’de yaygın bir muhbir vatandaş olma eğilimi var.

EBF: Sizinle ilgili armağan kitabında yazdığım yazıdan sonra ben de beş altı kişiye kötü niyetli olmadığımı söylemek zorunda kaldım. O yazım çıkarsa size de ileride “Bak senin hakkında ne yazmış,” derler. Bakalım o zaman da şimdiki kadar rahat karşılayabilecek misiniz eleştiriyi. Belli olmaz, belki de ileride öfke ve kin duyarsınız.

UT: Türkiye’de ender istisnalar haricinde “Aaa adamın her yazdığını alt üst etmişsin,” diyeceklerine eminim. Bu çok olağan bir durum.

EBF: Yaygın bir durum. Bunda akademideki hiyerarşilerin de önemli bir katkısı var.

UT: Türkiye’de akademi ast-üst ilişkisinin temel belirleyici hatta varlık nedeni olduğu bir yer. Bülent Özer’in bana bir zamanlar dediği gibi: “Konuşmamak, küsmek hiyerarşik olur, olsa olsa ben sana küserim.” Dolayısıyla eleştiri de böyledir. Bir profesörü bir profesör eleştirmelidir.

Çok uzun süredir beni meşgul eden bir şey olduğu için söyleyeyim. Türkiye’de insanlar eleştiri karşısında neden bu kadar kırılğan ve dayanıksızdır? Hatta eleştirirken kendi eleştirilerinin altını oyarak konuşmaya başlarlar? Apolojetik olma bağlamında söyleyecek olursak, işe kendi eleştirisini eleştirmek suretiyle başlandığı savlanabilir. Kişi kendi eleştirisinin altını oyar. Şimdi bana öyle geliyor ki, burada açıklamaları ancak geçmişe bakarak, historiyoğrafik bir araştırma ile üretebiliriz. Bildirimlerin mutlaklığına inanan, susmak ve dinlemek merkezli bir düşünce geleneği içinde konumlanıyoruz. Çok fazla uzak ve dolambaçlı bir açıklama gibi olabilir ama skolastik felsefenin bile Avrupa’da bir tür hayırevet deme oyunu gibi olduğunu düşünecek olursak, Türkiye’nin böyle bir geleneği hiç tevarüs etmediğini dikkate almak zorundayız. Böyle bir düşünce geleneğinin içinde hiçbir dönemde bulunmadık. Böyle metinler yazmadık. Böyle metinlerle karşılaşmadık. Başka ülkelerde bu şekilde üretilmiş metinleri de böyle okumadık.

Batı felsefesi, birbiriyle kavga eden metinlerin ürettiği bir terbiyeli kavga süreci gibiyken, biz o sayısız kavganın ürünü olan metinlerin her birini salt kendisi olarak tahayyül etmek istiyoruz. Onların kavgaların

sonucunda ortaya çıkmış olduğunu görmek istemiyoruz. Bilimsel kuramları bile epistemik bir vakumda ortaya çıkmış gibi kavırıyoruz. Darwin evrim kuramını ortaya koyduğu zaman, başka kuramlarla ittiği için yeni bir evrim kuramı ortaya çıkıyor. Yoksa birisinin zihnine gökten “Acaba türler nasıl evrimleşiyor?” biçiminde bir soru düşmüyor. Yeni kuram, kendinden önce üretilmiş başka evrim kuramlarıyla ya da evrimci olmayan ebediyetçi, yaradılışçı soru ve açıklamalarla çeliştiğinin bilincinde olarak ortaya konuyor. Halbuki biz onu öyle görmek istemiyoruz, salt Darwin’in zihninden fıskıran bir şey olarak, tekilleştirerek görmek istiyoruz. Ait olduğu metinlerarasılık ortamında görmek istemiyoruz, içinde üretildiği kavgalar içinde görmek istemiyoruz. Çünkü onları neredeyse bütün bu kavgalar bittikten, durulduktan sonra, kendileri olarak okumaya başlıyoruz.

EBF: Türkiye’de okumanın kendisi toplumsallaşma ve toplumsal örüntüleri kurma, mevcut ilişkileri derinleştirme ve bir tür safları sıklaştırma biçimi. Metne, tarihe, geçmişe, kültüre veya mimarlık kuramına bu öncelikler çerçevesinde bakılıyor. Eleştirel okuma ve yaklaşım bazı durumlarda mevcut sistemin işleyişi için ciddi bir tehdit olarak algılanıyor. Böyle bir koşullanma söz konusu. Aksayan şeyleri görse bile “Her şey yolunda giderken tekneyi sallama,” diyen bir mantık bu.

UT: Bunun bir tür oyun olduğunu anlamak istememe hali. Birinin söylediği bir şeye “Bak, buna bu taraftan da bakılabilir,” gibi çok oyun-su bir hınzırlık çerçevesinde tepki vermek de Türkiye’de pek sık rastlanı- r bir şey değil.

EBF: Belki de Türkiye’de daha fazla aranan şey uyum.

UT: Daha fazla değil, aranan şey sadece uyum. Hiçbir durumda çat- lak ses çıkmayacak. Oyun olarak bile çıkmayacak. Oysa skolastik fel- sefe neredeyse bir tür oyundur. Aynı argümanı bir evet diyerek, bir de hayır diyerek savun. Bu tarz ne İslami metin gördüm, ne de Türkiye’de üretilmiş böyle bir metin var.

EBF: Bir taraftan da skolastik felsefede çelişkilerin nötralize edil- mesi ve bir çelişki olmadığının vurgulanması gibi nihai olarak dinsel bir tutarlılığa ulaşma eğilimi de var.

UT: Evet, sonraki aşamasında öyle.

EBF: Türkiye’de düşünce, üretildiği sosyal örüntü içerisinde anlam kazanıyor. Belli bir toplumsal dokuyla uyum içinde var olmadığı zaman yaşamaya devam edemiyor. Düşünceyi meşru kabul edilen ana akımın tarihsel ve kültürel kodları içinde geliştirmedığınız zaman yabancılaştı-

rı cı bir etkiye sahip oluyor. Kimse dinlemiyor, kimsenin kavram dünyasına çevrilmiyor da. Kendi başına anlaşılmaz bir dile dönüşüyor.

UT: Evet. Bu bütün düşüncelerin diyalog içinde barışçıl ya da barışçıl olmayan biçimde geliştirildiği gerçeğini de hiçbir biçimde görmeye yol açıyor. Sadece totolojik bir şekilde konuşmak imkânı kalıyor.

EBF: Marjinal ve hafif çatlak biri olarak alınılanıyorsunuz. En iyi niyetlisi “tolere edelim” diyor. O tolerans kavramının kendisi de oldukça aşağılayıcı ve dışlayıcı.

UT: Onun en kötü biçimi şu laftır: Ezber bozan bir şey.

EBF: Ezber bozan lafı kadar ezber yineleyen bir şey düşünemiyorum. Aidiyetleri bir araya getiren, derleyip toparlayan bir kavram.

UT: Tam da Türkiye’deki durum o. Gerçekten onun cevabını kolay vermek mümkün değil. Türkiye neden gerçekten eleştirel metin üretmek için hevesli olamıyor. Muhalefetle karşılaşmaktan niye bu kadar endişe ediyor? Niye bu kadar korkuyor?

EBF: Bireyler yalnızlıktan korkuyorlar, yalnızlıktan, dışlanmışlıktan, o örüntünün parçası olamamaktan; profesyonel kaygılar devreye giriyor, o ağların dışına düşme, atılma riski oluşuyor. Temel kaygı ötekinin saygısını ve sevgisini kaybetme korkusu. Norbert Elias’ın utanma kodu tanımı bu noktada bir dereceye kadar açıklayıcı oluyor. İçinde bulunduğunuz sosyal doku içinde ötekinin gözüyle kendinize bakıp yargıladığınızda ve hâlâ onunla/ötekiyle sürdürülmesi gereken bir ilişkinizin olduğunu düşündüğünüz zaman utanmaya başlıyorsunuz. Empati kurup onun gibi kendinize bakmadığınız ve kendinizi yargılamadığınız zaman utanma gelişmiyor.

UT: Bunu Türkiye’ye uyarlarsak?

EBF: Mahcubiyetten eleştiremiyoruz, utanıyoruz diyerek karikatürize edeyim durumu. Düşünceyi modifiye eden pek çok kontrol mekanizması ve disipliner pratikler var: Yatay, dikey, çapraz ve ayrıca kendi iç dünyamızın farklı katmanlardan köken alan disiplin ve kontrol mekanizmaları işliyor. Sürekli bir mahcubiyet duyma, dışlanma, yalnızlaşma kaygısı; bazı durumlarda profesyonel olarak yolunuzun kesilmesi, işinizi kaybetme korkusu. Maaşınızı alamamak, parasız kalmak ve bunun bedelini ödemek gibi son derece somut durumlar ve risklerle ilgisi var bu kaygının.

UT: İlk doktoram için, hani şu sonuçlanmadan bıraktığım meşhur doktoram için jüri üyelerinden birine, Orhan Şahinler’e gitmiştim. “Neden ben geri çevrildim?” gibi bir şey sordum. “Hocanıza gidin konu-

şun,” dedi. “Hocamla tabii konuşacağım ama siz de jüri üyesisiniz,” dedim. Bana bir tek cümle söyledi. “Ama burada bir yerde çok sevdiğim bir arkadaşımızı da eleştiriyorsunuz.” Erdem Aksoy’un Almanya’da yaptığı doktora tezine içinde küçük bir eleştirim vardı. Onun Türk evi otağdan kökenlenmiştir diye bir iddiası vardı, bunu eleştiren bir bölüm yazmıştım. Şahinler’in aklına gelen tek şey buydu: “Çok önemsedüğimiz bir arkadaşımızın tezini eleştirdiniz.”

EBF: Almancada *fremdschämen* diye bir kelime var. Karşınızdakinin yaptığı şeyden ötürü kendiniz adına değil, onun adına utanç duymak anlamına geliyor. Bu durum böyle bir şey.

UT: Tam da öyle. Sonra ironik olan şudur. Aynı kişi, Erdem Aksoy üniversiteden, KTÜ’den 12 Eylül döneminde atıldı. Mahkemelerde epeyi uğraştı, işsiz kaldı. İstanbul’da kapı kapı dolaşıp iş aradı ve hiçbir arkadaşı o dönemde o “arkadaşımız”ı işe almadı. Aynı insanın gerçekten o dönemde kapılardan geri çevrildiğini, birçoklarının kendisiyle görüşmemek için yolunu çevirdiğini biliyorum. Ve arkadaşı olmayan biri, o sırada Anadolu Üniversitesi’nde rektör olan Yılmaz Büyükerşen ona bir kadro verdi. İstanbul’da ne Teknik Üniversite’de ne Mimar Sinan’da Aksoy’a kadro verildi.

EBF: Başını belaya sokmuş bir arkadaş edinmeyi hiçbir arkadaş istemez Türkiye’de.

UT: Aynen öyle. Birkaç yıl sonra Aksoy’un bir kitabı yayımlandı ve onunla ilgili epeyi olumlu yargılarla dolu bir değerlendirme metni yazdım. *Mimarlık*’ta yayınlandı. Dolayısıyla doktoramda eleştirdiğim “arkadaş”ı eleştirmeyen bir küçük metincik sunduydum. Bu da şaka gibi bir durum.

EBF: Sadece görüşmemek değil, yanında bile görünmemek içindir muhtemelen.

UT: Fakat bunu Orhan Şahinler için söylemiyorum. Haksızlık olmasın. Orhan Şahinler böyle biri değildi. Ama bu ortamda aynı adam birisi tarafından birkaç yıl böyle nitelendirilip birkaç yıl sonra pekâlâ ortada bırakılabildi. Aynı toplumsal ortamda vuku buldu hepsi de. Başka biri onun adına utanıyor ama sonra kendi yaptığı eylemden ötürü utanmıyor. Onunla görünmemek için kaçmak utanmayı gerektirecek bir durumdu, ama pek çok kişi bundan utanç duymadı.

EBF: Aslında Türkiye’de düşüncenin meslek sosyolojisi anlamında nasıl araçsallaştırıldığını da gösteriyor. Düşünce tek başına otonom bir eylem değil. İşe yarar ve sayısız örüntüler içinde bir işlev kazanıyor. İn-

sanlar işler yolunda gittiği sürece herhangi bir konuya pek eleştirel yaklaşmak da istemezler. Genelde tıkanma anlarında, çözümsüzlük veya o mesleki kombinasyonların zemininin sarsılması durumunda daha eleştirel metinler ortaya çıkıyor.

UT: Daima öyledir. Benim dalga geçerek anlattığım bir saptamam vardı. “Artık profesör oldum, hiç kimse aleyhimde konuşmuyor,” diye dalga geçtiğimi hatırlıyorum. Gerçekten de bir adam genç bir doktora herkes aleyhine konuşabilir ama profesörse “Ne olur ne olmaz, şimdi başıma sarmayayım,” denir ve susulur.

EBF: Bu doktorasını yapan iki arkadaştan birinin, tezini biraz daha erken bitirip Yrd. Doç. Dr. olduğunda bile ortaya çıkabiliyor. İki sene önce birlikte okuyan insanların birbirlerine karşı tavırları aniden değişebiliyor. Mevcut hiyerarşiler ve kurumsal rasyonalite insanların hareketlerine çekidüzen vermesini, ağzının ayarını bilmesini gerektiriyor. Profesyonel başarı ve süreklilik son derece pragmatik strateji ve taktikleri takiple mümkün olabiliyor. Bunu yapmadığınız anda makro ya da mikro sistemin dışına atılıyorsunuz. Ama o düşünsel enerji, buna yaşam enerjisi de diyebiliriz, ağırlıklı olarak pragmatizme harcandığında eleştirelilik de bir yerde doğal olarak köreliyor.

UT: Bu gerçekten eski bürokratik geleneklerin sürdürülüşü meselesine benziyor. Osmanlı sisteminde kapı halkına katılmak diye bir pratik var. Yükselmek istiyorsanız, birisine, sizi geleceğe taşıyacak olan, yükseletecek olan, sizden daha güçlü pozisyonda olan birisine kapılanıyorsunuz. O kapılanmak deyimi, kapı halkına katılıyorsunuz anlamına geliyor. Onun yanına sığınyorsunuz, o sizi alıp oradan yukarıya doğru bir mevkiye taşıyor. Türkiye’deki akademik sistem de böyle çalışır. Birilerini alırsınız, beraberinizde taşırsınız. O birileri de sizin savunucunuz olurlar doğal olarak. Kalkıp sizi eleştirmezler, metninizi eleştirmezler. Ayrıca siz de onları yanınızda taşımak suretiyle gelecekte de sizinle birlikte hareket edecek küçük bir çetenin reisi haline gelirsiniz. Daha kötüsü, yasal bir çetedir bu. Türkiye’deki tipik akademik mekanizma böyle çalışır. Yasal çetelerden oluşur. Son yıllarda biraz aşındıysa da böyle.

EBF: O grubun içerisindeki iktidar mücadelesi de hiçbir zaman bitmez. Ev halkının entrikaları da çok karmaşık olur. O yüzden bölüm başkanı, bölümden biri doçent olduğunda, uygun bulduğu asistanlardan birini onun üstüne salar, ona karşı kışkırtır. Kontrol, denge siyaseti...

UT: Benim bu durumlarda kullandığım eğlenceli bir metaforum var: Hiçbir Memlûk sultanı yatağında ölmez. Yüksek telefatsız çalışan

bir sistemdir Memlûk sistemi. Bir memlûk, yani sizin yetiştirdiğiniz ve asker yaptığınız köleniz uyanıksa, entrikalar kurabiliyorsa, ittifaklar tesis edebiliyorsa, zamanla bir memlûk emiri haline gelir ve kendi parasıyla yeni köleler satın alır, yani onun da memlûkları olur. Onlar da memlûklar, asker köleler edinen emirler haline gelirler. O memlûk emirlerinden biriyse bu sistem içinde ayak oyunları, yetenekle, düzenbazlıkla veya zekâsıyla sivrilir ve yeni Memlûk sultanı olur. Ama sorun şu ki, bu sistem içinde bir sultanın yatakta ölmesi mümkün değil. Sistem böyle çalışıyor. Herkes birbirini kollayarak yanında taşıyıp götürür ve kolladığı, yükselttiği insanlar tarafından kollanır, ama başka emirlerin memlûk çeteleri tarafından yok edilip tarihe gömülür. Çoğunlukla kendi memlûkları tarafından da öldürülür. Bu Türkiye’deki akademik sisteme epeyi benzeyen bir durum. Mesele şu: Hiçbir memlûk bir diğerinden çok farklı olmaz, bireyselleşemez. Bu sistemin temel özelliği herkesi bitimsiz bir mediokriteye mahkûm etmesi...

EBF: Bitimsiz bir klonlama süreci diyelim.

UT: Evet, klonlanıyorlar. Aynı süreçlerle, aynı oyunlarla, aynı politik sistem kendini yeniden üretiyor. Neredeyse daha sultan olduğunuz gün neyle yok edileceğinizi bildiğiniz bir sistemin içinde çalışıyorsunuz. Bu düzende düşünsel ve politik bir süreklilik ortaya çıkmaz. Birinin başlattığını öteki sürdürmez, geliştirmez. Fakat tam tersine, politik oyun hep aynı biçimde oynanmaya devam eder gider. Politika üretmeyi olanaksız kılan bir politik mekanizmadır bu.

EBF: Çeşnicibaşı öyküleri.

UT: Aynen öyle. Bir gün zehirleniyorsunuz. Beş emir sizi akşam yemeğine çağırıp ortadan kaldırılabiliyor. Veya suikasta kurban gidiyorsunuz.

EBF: Türkiye’deki genel durumu tartıştık ama Doğan Kuban özelinde, Rönesans ve Osmanlı mimarisini karşılaştırmasına getirdiğiniz bazı eleştirileriniz oldu. Doğan Bey bu konudaki eleştirilerinize karşılık verdi mi?

UT: Hayır, onlara hiçbir karşılık vermedi. Genellikle Doğan Bey öylesi karşılıklar vermez.

EBF: Karşılığı negatif anlamda kullanmıyorum. Eleştiriyi duymak ve üzerinde tartışmak, belki birlikte düşünmek gibi.

UT: Hayır, asıl anlatmak istediğim, sizin söylediklerinizin Kuban’ın üstünden akıp gitmesidir. İki biçimde davranır. Ya sizin fikrinizin saçmalığını anlatmaya odaklanır ya da sizin söylediğinizi başka bir yerde

daha yıllar önce kendisinin zaten anlatmış ve yazmış olduğunu iddia eder. Bunun aksi oluyorsa, demin söylediğim bir şey vardı, işte o gerçekleşmiş demektir. Yani Doğan Bey’den onun zırhında bir delik açtığınız zaman tepki alırsınız. Eğer zırhında delik açmıyorsanız, “Haa haa!” der geçer. Hiçleştirir. Onun için bana cevap vermedi diyecek halim yok. Öyle bir huyu yoktur. Ama karşılıklı gelindiği zaman Doğan Bey tartışmaya açıktır. Sözlü olarak yapılıyorsa tartışma, Doğan Bey oturup sizinle saatlerce itişebilir. Bunu biraz önce sözünü ettiğim iki biçimde yapar. Ama oturup bir metin aracılığıyla birisiyle hesaplaşma, birisinin söylediğine cevap verme alışkanlığı yoktur. Benim başıma gelen olaydaki çok istisnai durum haricinde böyle bir şey yapmaz. Doğan Bey’in benden başka hiç kimseye yazılı cevap verdiğini görmedim. Bana ne kadar alındığını ise işte deminki açıklamamla ortaya koyabilirim. Anlaşılan, zırhında tesadüfen bir delik bulmuşum da ondan. Çok başarılı bir eleştiri yaptım da o yüzden canı yandı diyecek kadar saf değilim. Hiç amaçlamadığım bir isabet kaydetmiş olmalıyım.

Karşılaşıldığı zaman Doğan Bey’le konuşmak kolaydır. İtişe kakışa konuşulur. Sistematik bir konuşma yapılmaz. Çünkü Doğan Bey balık gibi kaçır elinizden. Bir argüman koyarsınız, o argümanı tartışmaz, başka bir argümanı ortaya atar, sürekli hedef saptırır size. Öyle bir yaklaşımı vardır.

EBF: Bu bir konsantrasyon problemiyle ilişkili olabilir mi?

UT: Hayır. Mutlaka galip gelmesi gerekir Doğan Bey’in. Tavrı odur. “Ben bunu hiç düşünmemiştim, belki böyle de bakılabilir,” dediği bir durumu hiç bilmiyorum. Tepkisi çoğunlukla şudur: “Ben bunu daha önce yazmıştım,” sen onu okudun mu?”

EBF: Sinan’la ilgili eleştirinizde de “Ben bunu yıllar önce zaten yazmıştım,” dediğini hatırlıyorum.

UT: Doğan Bey hep böyle konuşur. Sadece benimle değil, herkesle böyle konuşur. “Sen onu okudun mu?”

EBF: Ev ödevini yaptın mı, dersini çalıştın mı gibi bir şey mi bu?

UT: Yok öyle değil. “Ben bunları çoktan tartıştım. Bunlar hepinizden önce benim aklıma geldi ve sorunlarını çoktan çözdüm,” şeklinde konuşur. Onun için, “Bu tarafından da konuya bakmak hiç aklıma gelmediydi,” gibi bir şey demez. Örneğin ben bunu kolayca yaparım. “Hiç duymamıştım, hiç düşünmemiştim, çok daha ilginç bir açıklama,” derim. Hatta hoşuma gider böyle ilginç bir açıklama duymak.

EBF: Türkiye’de düşünmeyi rekabet, eleştiriye konu olmayı ise yenilgi gibi algılayan genel bir eğilim var.

UT: Evet, öyle. Çok genel bir durum.

EBF: Mevcut mimarlık tarihyazımı uygulamalarınıza baktığımızda, sınırları belli bir zaman dilimini seçip orada derinleşmek yerine çok daha geniş bir zaman dilimini seçiyorsunuz. Neden?

UT: Bir kere örnek verecek olursam, sadece Türkiye’ye odaklanmış bir akademik yaşamın çok sıkıcı olduğunu söyleyebilirim. Küçük bir alan. Sandığımız kadar çok ilginç malla dolu olduğunu iddia edecek halim yok. Hiçbir dönemin hiçbir yerde bu kadar ilginç bir tarafı yok. Onun için biraz açılmayı tercih ederim. İkincisi de benim canım kolay sıkılır.

EBF: Periyotlara sığamıyorum mu diyorsunuz?

UT: Hayır, sadece canım sıkılır diyorum. Gerçekten canım sıkılır. Neredeyse o konuya ilişkin bütün metinleri bir çırpıda okuyabileceksem o alanda sürekli debelenmekten kaçırım.

EBF: Debelenmek dediğiniz şey uzmanlaşma oluyor.

UT: Hayır. Bunun uzmanlık olduğuna hiç emin değilim. Türkiye’de sık sık öyle sanılır. Başka yerlerde böyle bir daraltılmış uzmanlık alanı söz konusu olmuyor. Örneğin, Tafuri’ye baktığınız zaman Rönesans’tan başlayarak Postmodernistlere, Eisenman’a kadar her dönem üzerinde konuşmuştur. Panofsky neredeyse Geç Antikite’den başlar, modern döneme kadar uzanır. Strzygowsky’nin Avrupa’dan ve Orta Asya’dan Pre-colombiyen Amerikan sanatına kadar üzerinde konuşmadığı alan yok neredeyse. Grabar tüm İslam dünyasında sanatı ve onun tüm dönemlerini anlatır. Giedion prehistoryadan moderne kadar uzanırdı. Gombrich tüm Avrupa sanatı üzerine yazardı. Bu sıraladıklarımın her birinin ilgilendikleri bölgelerdeki sanat ve mimarlık yapıtları sayısını eksen alsam, benim çok küçük bir alanda çalıştığım bile iddia edilebilir. Hele hele o alanları konu alan önceki historiyoğrafik metinleri toplasam, yani uzmanlık metinlerini bir araya getirsem, benim çalıştığım alan neredeyse küçücük kalır. O yüzden kendimi hiç geniş bir bölge üzerinde çalışan biri saymam. Türkiye’deki alan daraltma eğilimi bana öyle geliyor ki uzmanlaşmayı yolundan çıkaran bir yaklaşımın ürünü. Uzmanlaşmak gerçekte alanı daraltmak anlamına gelmiyor. Bu yapmak istediğiniz işe bağlı. Örneğin *Osmanlı Mekanının Peşinde* kitabım sınıraşımlarına ilişkin. İçerdiği konulara değinecek olursak, bunların her biri küçük bir alanı ele alan ama orada derinleşmeyi deneyen konular sözgelimi. Ba-

zıları son derece dar uzanımlı. Türkiye’ye mekanik saatin girişi gibi mimarlıkla ilişkisi bile ilk bakışta kuşkuyla konulardan oluşuyor. Uzmanlaşmanın bir kronolojik ve coğrafi alanı daraltmakla elde edilir olduğu kanaatinde değilim.

EBF: Sadece daraltmak değil, daraltıp derinleştirmek.

UT: Evet, ama tek tarih yaklaşımının da bu olmadığı apaçık. Kaldı ki derinleşme de konunun kapsama alanını küçültmekle değil, o alanda söylenen sözün ne kadar yetkin ve derin olduğuyla ilgili. Ayrıca değişim süreçleri üzerinde yoğunlaşmak, sizin deyiminizle, derinleşmek isteyen biri için kapsama alanını genişletmek dışında bir seçenek yok. O durumda ya geniş bir coğrafi ve kronolojik alanda değişimi kavramaya çalışırsınız ya da belirli bir tematik konu özelinde çalışırsınız. Ben her ikisini de yapmaya çalışırım. Bence sadece birini yapmak olanaksız. Erken gençliğimden başlayarak, kabaca modernite aralığı diyebileceğim bir yeri tartışmayı amaçladım. Dolayısıyla Osmanlı’yı da erken modern dünyanın bir parçası olarak düşündüm ve öyle baktım. Böyle bakınca da 15. yüzyıldan başlayan bir aralığı ele aldığım söylenebilir. Alanımı bugünden 15. yüzyıla kadar gerilere giden, bazen daha çok 16. yüzyıldan başlayan bir süreç olarak düşündüm. Hâlâ da öyle düşünüyorum. Çünkü daha dar bir aralığın kavranabilir olduğuna emin değilim. Meseleler küçük bir aralığa sığınıp daraltıldığı zaman bir perspektif görme imkânı vermiyor.

EBF: Parça bütün ilişkisi kurmak için ilk önce şüphesiz daha geniş bir tarihsel zeminden bakmak, daha genel bir dünya tarihi okumak gerekiyor.

UT: Hele Türkiye gibi gerçekten de hakkında az yazılmış bir histoyografik bölgede onun daha önemli olduğuna inanıyorum. Paradoksal olarak da Türkiye, bütün bu uzmanlık iddialarına karşın hep büyük anlatılar ortaya koyarak konuşulan bir ülkedir. Kimi sanat ve mimarlık tarihçileri çoğu zaman daracık bir aralık üzerinde konuşurlar belki ama aslında bütün çağları birkaç argümana indirgenmiş müthiş bir genelleme setinden hareket ederek konuşurlar. Onun için iddianın aksi gerçekleşir. Örneğin, Türkiye’de ortaçağ çalışıyor olmak demek ortaçağın özgül sorunlarını kavramak demek değildir, neredeyse bütünüyle Türk tarihi denen şeyi global anlatmanın parçasıdır.

EBF: Veya moderniteyi anlamanın aracı olarak da ele alınabilir.

UT: Tabii ki çoğu durumda bugünü anlamaya çalışmanın aracıdır. Böyle bakınca sadece ilgilendiğiniz alanın dar olması uzmanlığınızın

derin olması anlamına hiçbir biçimde gelmiyor. Tersine olur hatta. Büyük anlatının içinde kendimizi yerleştirdiğimiz küçük küçük parçalarda çalışırız.

EBF: Çalıştığınız alan genişlediği zaman, alanınızı tanımadığınız, derinleşemediğiniz türünden bir eleştiri alabiliyorsunuz. Siz de buna benzer eleştiriler aldınız.

UT: Tabii ki. Doğrusu bu benim hiçbir zaman, umurumda olmadı diyeceğim. Bunu ukalalıktan ötürü söylüyor değilim. Uzmanlığın gerçekten de böyle edinilmesi gerektiğine inandığım için söylüyorum. “Derdim değil, ben böyle yaparım,” anlamına gelmiyor bu. Türkiye’de sürekli olarak büyük anlatılarla mücadele etmeyerek bir yere varılamayacağı kanısındayım. Türkiye’de Sinan yazan Sinan yazmaz, söylediğini Türkiye’de yükseliş dönemi Osmanlı kültürünü tanımlayan bir genel anlatının içine yerleştirir. Kabaca, yükselişe odaklı bir anlatıda o yükselişi, o zirveyi tanımlayan bir figür olarak Sinan’ı kullanır. Böyle bir duruma teorik bir itirazınız varsa, sizden önceki historiyoğrafik kalıpların tanımladıklarıyla mücadele etmeden konuşamaz, kaçınılmaz olarak da menzilinizi uzatmak zorunda kalırsınız. Minik olgusal diyebileceğimiz küçük ceplerde bunu tartışmanın imkânı yok. Onun için her yazdığım da bir biçimde büyük anlatıyı tartışılır kılmaya yönelik bir çaba olur. Ne hakkında yazarsam yazayım... Daralttığım başlıkta yazdığım şey de sonunda büyük anlatıyı tahribe dönük bir şey olursa beni tatmin eder. Amacım odur. Bunu ne kadar beceririm o ayrı, ama derdim odur.

EBF: Tahrip etmekten keyif mi alıyorsunuz?

UT: Evet, ben bir kundakçıyım.

EBF: Kundakçı mı, piroman mı?

UT: Piroman, yangın meraklısı, ateş meraklısı, şuradaki bir kutu kibriti bile tutuşturup bundan zevk alabilir. Piromanyakların yakmak suretiyle bir sonuç üretmesi söz konusu olmaz. Yakmak için yakarlar ve ondan keyif alırlar. Hayır, ben piromanyak değilim, kundakçıyım. Yakmak için değil, yeni düşünme imkânlarına yer açmak için, önümüzü tıkayan engelleri ortadan kaldırmak için rasyonel hedefleri olan bir kundakçılık yaparım.

Gülru Necipoğlu: Osmanlı’da Bir Rönesans Muadilini Aramak

EBF: Gülru Necipoğlu’nun özellikle *Sinan Çağı* çalışmasıyla ilgili düşüncelerinizi alabilir miyim?

UT: Bir kere ilk olarak şöyle başlayayım. Kitabın adının *Sinan Çağı* olmasına rağmen aslında Sinan çağını yazmıyor olduğuna dikkat çekmek isterim. O bir Sinan monografisi. O bir öznenin olağan, dünyanın başka bir yerinde, özellikle Avrupa’da yazılan mimar monografilerinden bir tanesini daha yazıyor. Niye *Sinan Çağı* adını koyduğunu doğrusu anlamaktan acizim. Bir İngiliz oturup Wren biyografisi yazdığı zaman ona “Wren Çağı” demek suretiyle yazmıyor. Necipoğlu’nun besbelli ki bir kuşkusu var. Şu kuşkuyu gündeme getiriyormuş gibi: Sinan aslında Wren’in anlatılabildiği gibi anlatılamaz. Ancak sonra bütün emeğini bir biyografi yazmaya yönlendiriyor. Yani o kuşkuyu kitabın adında dile getirdikten sonra bir daha hiç gündeme getirmiyor. Kitap doğrudan doğruya Sinan’ın kişiliğiyle ilişkilendirmeye çalıştığı ya da Sinan adında bir öznenin yaptığı yapıların anlatımı haline gelmeye başlıyor. Dolayısıyla Michelangelo’nun monografik anlatımıyla Sinan anlatımı arasında çok önemli bir radikal fark olması gerektiğini bence düşünmüyor. Kitap bir kere böyle bir tercihe yaslanıyor. Doğrudan doğruya Sinan’ın yaşam hikâyesi. Dolayısıyla geçmişe ait ne okursa okusun, okuduğu özgün metni de böyle okuyor gibi geliyor bana. Sâî’nin metnini de bir tür Sinan biyografisi hatta bir Sinan otobiyografisi şeklinde okumak istiyor. Bir kere bunun mümkün olduğu kanısında değilim. Benvenuto Cellini hayat hikâyesini yazdığı zaman bir otobiyografi olduğuna eminiz. Bu daha doğru olduğu için bir otobiyografi değil. Birinci tekil şahıs olarak kendini anlatan biri var karşımızda. Burada ise birinci tekil şahıs olarak var olduğuna hiçbir noktasında emin olmadığım biri var. Cemal Kafadar’ın *Kim var imiş biz burada yoğ iken*’inin girişinde böyle bir bölüm vardı. Genellikle “ben” merkezli literatürü ele alırken, “ben” derken bile bir tane ben olmadığını biliriz diyordu orada. Birisi “ben” diye konuşmaya başladığında bile o ben’in içinde biraz biz vardır, biraz grup vardır, birbirinden farklı benler vardır. Ben diyen bir metin, demek ki burada birey ve bireysellik var deme imkânını bize vermez. Her tür otobiyografik anlatının temel meselelerinden biridir bu. Biraz önce bir araştırma görevlisiyle Osmanlı gezi literatürünü konuşuyorduk, aynı mesele orada da geçerliydi. Ahmet İhsan Bey (Tokgöz) buradan binmiş vapura, Avrupa’ya gitmiş; Ahmet Mithat Efendi gitmiş. Ama bu gidişleri anlatan öykülerde karşılaştığımız ben anlatıları ne kadar ben?

Bana hep öyle geliyor ki Necipoğlu’nun özgün kaynaklarla benim anlamakta zorlandığım bir ilişkisi var. Orada yazılan şeyleri düz anlamıyla anlamak istediğini düşünmek eğilimindeyim. Yani abartarak

söylersem, şöyle anlamak istiyor: 16. yüzyılda birisi Kanuni Sultan Süleyman'dan "Süleyman-ı zaman" diye söz ettiğinde, demek ki Hz. Süleyman ile Kanuni Sultan Süleyman arasında bir anlamsal ilişki tahayyül etmiş sonucunu çıkarmak gibi bir alışkanlığı var. Bunun bu kadar doğrudan olduğu kanaatinde değilim. Eski metinlerin de yeni metinlerin de bu kadar yalın bir şekilde yorumlanabileceği kanaatinde değilim. Öyle bir metinlere güvenme hali var Gülru Necipoğlu'nun. Dolayısıyla Sâî Mustafa Çelebi bir Sinan risalesi yazıyorsa Sinan hayatı yazıyordur diye düşünebilme rahatlığı diyelim. Sâî'nin Sinan'a ilişkin metinlerinin bana öyle gelir ki Sinan'a ilişkin olma halleri Kanuni'ye ilişkin olma hallerinden daha azdır. O metinler öyle metinler. O kadar güçlü bir biçimde siyasal göndermeleri olan metinler onlar. O metinleri okuyan çoğu kişi Sinan'ın hayat hikâyesi gibi okumak istiyor. Oturup bir sözcük sayımı yapmış olsalardı, o metinlerin içindeki göndermelerin çok çok önemli bir bölümünün siyasal göndermeler olduğunu görecektik. Süleymaniye Camisi'nden bahsedilirken, o yapıdan çok Kanuni'den bahsedilir. Kırkçeşme suyolları anlatılırken suyolları mı anlatılıyor, Kanuni'nin icraatları mı anlatılıyor, bunların arasında bir sınır yok orada. Vasari'nin ünlü metniyle (*Le vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti*) karşılaşmışız gibi okunamaz bunlar. Vasari anlattığı zaman biliyoruz ki o aradaki sınırı çizer. Bu tarafında müşteri, örneğin papa, diğer tarafta sanat yapıtı ve sanat yapıtını yapan vardır. En azından böyle bir sınır tahayyülü var ama Sâî'nin metni böyle bir sınır tahayyülüne yaslanmaz. Peçevî'nin tarihi de böyle bir sınır tahayyülüne yaslanmıyor. Yani o metinde siyaset *statecraft*'tan ayrılmaz; devlete ilişkin olan sultana ilişkin olandan ayrılmaz; mimarlığa ilişkin olan yönetim etkinliklerinden ayrılmaz vs. Bu durum o metinleri nasıl okumak gerektiğini de ortaya koyar. Onları böyle bir ayrımın farkına varmadan okumak sorunlu gibi geliyor bana. Dolayısıyla her seferinde orada bir yapıdan bahsedildiği zaman "Ortada doğrudan doğruya o yapıya ilişkin bir anlatı mı var?" diye sormadan edememeliyiz. Ya da daha açık söyleyeyim, o metinleri okumak başka bir biçimde düşünmeyi, başka okuma *pattern*leri üretmeyi gerektirir. Osmanlı 16. yüzyıl metinlerinin dilini anlamanın, onların sadece Farsça ve Arapça sözcüklerini Türkçeye ve İngilizceye çevirmek suretiyle olabileceğini zannetme hatasına bence sık düşülür. Bu çok yaygın bir hata türü. Onların hepsinin tıpkı divan şiirindeki manzumlar kadar karmaşık bir özgül dil kullanımına işaret ettiklerini görmek istemeyenler çoktur.

EBF: Semantik anlam kaymasını hesap etmemekten kaynaklanan bir dizi anakronizm üretimi mi?

UT: Bana öyle geliyor. Sonuçta kaçınılmaz olarak çok ciddi şekilde anakronik oluyor. Tarihçi şunu bence baştan kabul ederek işe başlar: Ben daima anakronik bir pozisyondayım, çünkü içinde yaşamadığım bir çağın metinlerini, o dilin kullanılmadığı, o kültürel pratiklere yabancılaştığım bir zamanda okuyorum. “Ben burada mutlaka yanlış yapıyorum,” deme hali olmalıdır tarihçide. Tarihçilerin önemli bir bölümü nedense bunu çok iyi bilirler ama asla uygulamamak için ellerinden ne geliyorsa yaparlar. Ya da sürekli olarak bu kuşkuyu beyan ederek yazmaya kalktığınızda tarih metni yazılamaz diye düşünerek tereddütü bırakır, belki de o yüzden yapmazlar. Bu kuşku hep içinde olmalıdır birilerinin.

EBF: Necipoğlu’nda böyle bir kuşkunun olduğunu düşünüyorum. Osmanlıca metne yaklaşan herkeste bunun olduğunu düşünüyorum. Bırakalım metnin, kelimenin yorumunu, daha belge okuma düzeyinde yaşanan tereddütler var. Mesela *Kim var imiş biz burada yoğ iken* adlı çalışmasında Kafadar, giriş bölümünde Osmanlıca metinlerin okunmasında kendisine yardımcı olan pek çok kişiye teşekkür ediyor. Demek istediğim şey, metni paleografik olarak çözümlemeden, anlamı kavramaya varıncaya kadar uzunca bir tereddüt alanı söz konusu.

UT: Şöyle şeyleri görünce doğrusu buna katılamayacağım. Yanlış hatırlamıyorsam *Tuhfetü’l-Mimarın*’da de şöyle kısacık bir bölüm var: “İnsanlar önce mağaralarda yaşadılar, sonra da kulübeler yapmaya başladılar,” gibi bir tek cümlenin içinde geçen bir ifade. Buradan kalkıp da “Osmanlılar Vitruvius’taki primordial kulübe meselesinden haberdardılar, herhalde arada bir ilişki olmalı,” denilemez. Bu bir tek cümle böyle bir yargıya varma imkânı vermemeli. Bir tarafta ilksel kulübeye ilişkin bir koca literatür var. Öncesi var, sonrası var. O yaklaşımla yazılmış metinler var. İkna oluyoruz ki bunların kafalarında ilksel kulübe diye bir şey varmış, 15. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl ve sonrasına kadar. Şimdi bunu Osmanlı için söylemek mümkün olabilir mi? Bir tane cümlede bu geçiyor. Bu kadarla yoruma giriştiğiniz zaman neredeyse yeryüzündeki bütün toplumlarda mağaradan gelişkin yapıya uzanan bir tahayyülün izini bulursunuz. “İnsanlar herhalde ilk önce Süleymaniye gibi yapılar yapmadılar, ondan önce herhalde daha ilkel yaşamış olmalılar,” deme imkânı muhtemelen her çağda vardı. Onu söylemeye çalışıyorum.

Gülru Necipoğlu kaynakların ya lafzi yorumuna bakıyor ya da tam tersine onlardan epeyi belirgin biçimde dolayımli anlamsal veriler üret-

meye çalışıyor. İkisinin de yolunun onun sandığı kadar açık olduğu kanısında değilim. Ne onlar mimarlık metinleriymiş gibi değerlendirme yapılabilir, ne de diyelim ki Panofskyvari ikonografik değerlendirmeler yapılabilir. Birincinin yolu tıkanık. Lafzi yorum yapılamaz, yani sözgelimi tek bir cümlemin içinde “İnsanoğlu önce mağarada yaşadı,” diye bir tek yerde geçen bir ifadeden yola çıkarak “Osmanlılar da Vitruvius’tan haberi vardı, bakın orada da mağara anlatısı var,” denilemez. Yine bir metnin içinde “Roma’ya bir Osmanlı geldi, kenti gördü,” diye bir ifade geçiyor. Tek bir cümleden yola çıkarak Rönesans ile Sinan mimarlığı arasında bir haberdar olma ilişkisi kurulamaz. Tarihsel öznenin, içinde konumlandığı fizikselliği nasıl algıladığı, neyi nasıl gördüğü veya görmediği, sonra da elde ettiği bilgiyi nasıl yeniden ürettiği, aktardığı meselesi kestirmeden düşünülemez. Örneğin, Roma’ya gittim, San Pietro’nun önünden geçtim; o kilisenin mimari bilgisini edindiğim söylenemez. Fiziksel çevre bilgisi de toplumsal ve tarihseldir. Bir 19. yüzyıl entelektüeli, gördüğünden başka bir mimari bilgi üretir, bir 16. yüzyıl Osmanlı okumuşu başka, bir 18. yüzyıl Alman eğitilmiş burjuva kadını başka, erkeği başka... Sonsuza dek bunu çeşitlendirebiliriz.

EBF: Bu arada son dönemlerde sizin Sinan’ın tarihyazımsal inşası- na getirdiğiniz eleştirilere cevap olarak Osmanlıca bilmediğiniz, dolayısıyla da o dönemi tahlil edemediğiniz imasında bulunuluyor.

UT: Kim söylüyor onu? Osmanlıca bilirim. Ne var ki bu bir marifet değil. Yeni yazıyla Türkçe okuma yazma da biliyorum, ama bu her yeni Türkçe metni yetkiyle okuyup anlarım anlamına gelmez. Osmanlıca bilmek de aynen böyle. Herkes benim duyduğum o kuşkuyu duymalıdır: Acaba anladım mı?

EBF: Osmanlıca bildiğinizi biliyorum. O dönemi yeterince tanı- mak, dönemin metinlerine ulaşamamaktan kaynaklanan bir yanlış oku- ma gerçekleştirdiğiniz düşünülüyor.

UT: Benim başkalarına yaptığım eleştiriye bana yapan birisi varsa, bu da şaka gibi olur. Bence bu iddia iyi bir başlangıç. Onu ayrıntılı tartışalım.

Rönesans’la ilişkilerden bahsedebilmek için gerçekten Rönesans dünyasının bir biçimde buraya eklemlendiği güzergâhları göstermek gerekir. Neden eklemleniyor, nasıl eklemleniyor, kimlerle hangi metin- ler geliyor, hangi pratikler geliyor? Şimdi bunların hiçbirini söylemeye- rek kalkıp işte “Rönesans ile Osmanlı arasında ilişki var,” denemez. Bu zorlama olur. Onun için temel problem metin kullanımına ilişkindir. Bu

alandaki yaygın bir ölçekte bir tür Osmanlıca fetişizmi üretildiğine işaret etmek istiyorum. Bir metni okuyanlar, sadece okuyabilmelerinden kaynaklanan bir nedenle o metinleri gerçekten anladıklarına inanmak istiyorlar. Metin böyle okunamaz. Nasıl ki divan şiiri sözcüklerin tercümeleriyle okunduğu zaman hiçbir anlam taşımazsa, Osmanlı düzyazısı da aynı şekilde okunamaz. Başka bir şey bu. Osmanlıca'yı okumak, Osmanlıca'yı sözlükteki anlamları yan yana getirmek suretiyle gramatik olarak değil, söylemlerini çözümleyerek okumak gerekir. Temel problem bence büyük ölçüde bundan kaynaklanıyor ve bu çok yaygın bir ölçüde Türkiye'de 16. yüzyıl için yapılmıyor. Metinler ait oldukları metinlerarasılık düzleminde okunur. Sadece o metni okumak suretiyle bir metin anlaşılamaz. Metinlerarasılık Osmanlıca literatürün şiiriyle de bağlantısını, edebi pratiklerle de bağlantısını, hiçbir biçimde mimari gibi gözükmeyen söylemlerle de ilişkisini dikkate almak suretiyle yapılabilir. Buna dikkat ederek çok az insan o metinleri okumak istiyor.

EBF: Necipoğlu, Amerika'da, Anglosakson akademik sistemi içinde formasyonunu kazanmış, orada çalışmış ve hâlâ da çalışmakta olan bir sanat tarihçisi. Bu noktada sanat ve mimarlık tarihyazımının ortak kuram ve kavram dünyasından yola çıkarak Osmanlıca metinlere yaklaşıyor. Doğal olarak uluslararası dünyanın akademik standart ve beklentilerine cevap vermeyi, uluslararası bir okuyucu kitlesiyle iletişim kurmayı da hedefliyor.

UT: Necipoğlu'nun akademik kalitesini eleştiriyor değilim. Ondan kuşku olmaması gibi, Necipoğlu'na icazet verecek iktidara sahip olduğumu da söyleyemem. Olsa olsa benim pozisyonumun ne olduğunu söyleyebilirim. Böyle bir durumda o metnin o parçasını kullanıyor olsam, ilk söyleyeceğim şey, "Bakın bu primordial kulübe anlatısını çağırıştırıyor ama Osmanlı'nın ne böyle bir anlatısına rastlarız, ne de bir daha karşımıza gelecek. Ne ondan öncesi var, ne de buraya bir tane olsun Vitruvius nüshası gelmiş olduğuna ilişkin kanıt var. Ne de birileri tarafından okunmuş olduğuna ilişkin ipucu var. O zaman niye var bu mağara imgesi burada?" sorusunu sorardım. Niye var? Bu gönderme Vitruvius'a ve oradan başlayan anlatılara mı, yoksa başka bir yere mi ait? Şunu niye söylemiyoruz? *Hay bin Yakzan* anlatısına sözgelimi niye ait değil? Orada da tek başına ıssız adaya düşmüş bir çocuk var ve o kendi kendine neredeyse mimarlığı da, ahlakı da, dini de neredeyse kendi iç dünyasından arar bulur çıkarır, sonunda Müslüman olur çıkar. Tek başına yaşayan bir adam. Şimdi bu anlatıya niye ait değil de sözgelimi

küçük cümle doğrudan doğruya İtalya'daki bir başka anlatıya ait? Bu soruyu sorması gerekirdi bence.

EBF: Peki bu retorik soruya siz ne cevap veriyorsunuz? Niye bu soruyu sormuyor sizce?

UT: Bence onlardan haberli bir Sinan veya 16. yüzyıl Osmanlısı olsun istiyor için için. Yani bir biçimde Rönesans'la bağlantılı bir Mimar Sinan görmek istiyor. Onun Avrupa bilgi iletim ağları üzerinde konumlanan bir özne olmasını istiyor. Bu Türkiye'deki özlemlerden biri. Doğan Bey'in yıllar önce yazdığı *Rönesansla Bir Mukayese* adlı kitabının da problemi bu. Modern Türk kimliklerinin inşasında böyle bir Batı'yla retrospektif buluşma arayışı güzergâhı var. "Bir zamanlar Rönesans'ta kesişme imkânını yakaladık, sonra kaybettik," biçiminde de dile getirilen bir anlatı. Ya da işte ne diyelim, Ülgener'in dile getirdiği "Neredeyse modernleşiyorduk ama ondan sonra ortaçağlaşma yaşandı, geriye gittik," dediği şey. Sürekli bu retrospektif arayışla bağlantılı bir özlem. Dolayısıyla Sinan'ı da bir biçimde Rönesans insanı olarak anlatma isteği böyle bir şey.

Şimdi, 16. yüzyıl dünyasını ve/veya Akdeniz'ini paylaşıyor olmak bir Rönesans insanı olarak anlatılmaya izin vermiyor. Rönesans'ın sadece birkaç tane anlatıdan ibaret olduğunu düşünmek gibi bir şey bu. Varsayalım ki Sinan Vitruvius'tan ya da bir başkasından haberdar olsaydı ne değişirdi? Bu bir Rönesans insanı yapmayacaktı onu. Diyelim ki buraya bir Vitruvius nüshası geldi, burada çevirdiler, okudular, çok beğendiler, çok akıllarına yattı ki bunların hiçbirini yapmadılar, onu başka metinlerde yeniden üretmedikleri müddetçe, bu İtalya ile bir buluşmayı mümkün kılmazdı. Bir kitapta bir Osmanlı'nın San Pietro'yu gördüğüne ilişkin kanıt var. Bu ne ifade eder? Bir Osmanlı'nın San Pietro'yu görmesi San Pietro'yla Osmanlı dünyası arasında bir ilişki tahayyül etmeye izin verir mi?

EBF: Ben daha önce söylediğiniz şeye takıldım. Burada bir parantez açayım: Ben uluslararası okur kitlesinden söz ederken, aynı zamanda uluslararası mimarlık tarihyazımının merkezinin geçtiği meridyenlerden söz ediyorum. Bunlardan biri İtalya'dan geçiyor. Dolayısıyla uluslararası okuyucu kitlesiyle iletişim kurabilmek için, herkesin daha önce tanıdığı ve kavram dünyasında var olan birtakım imgelerle iletişim kurmasından veya onlar aracılığıyla bir kültürel çeviri yapmasından söz ediyordum. Bu konuda yanlış anlaşılacak istemem. Diğer taraftan da şu var: Türkiye'de Batılılaşma ve Rönesans'a benzer bir Osmanlı mimar-

lık tarihi inşa etme sadece kişisel bir tercihe değil, kolektif bir duygusal yatırıma ve tutkuya da işaret ediyor. “Rönesans’ın olgunluk düzeyine ulaşamayınca geçmiş yeterince geçmiş olamıyor veya o anlamda tereddüt ve boşluk alanları ortaya çıkıyor,” türünde bir algı var. Böyle bir bilinçaltının sonucu olarak Sinan’la İtalya arasında ilişki kurmaya çalışılıyor. Veya İtalyan dünyasının mimarlık kavramları Osmanlı dünyasına çevrilmeye çalışılıyor deyip uzunca parantezi kapatayım.

UT: Buna itirazım olmaz. Pekâlâ, benim de katılacağım bir şey söylüyorsunuz. Şöyle açıklayayım o zaman. Metinler ancak metinlerarasılık bağlamında anlaşılır niteliktedirler. Dolayısıyla bir metni tek başına anlayacak halimiz yok. Çok doğal olarak Gülrü Necipoğlu da eklemlediği Avrupa-ABD akademik ortamındaki metinlerarasılık imkânlarını kullanıyor. Sanat tarihi metninin tanımladığı bir anlatılar dizisi var, o anlatılar dizisine eklemeleniyor. Bunun da olumsuz veya aşağılanabilir bir tarafı tabii ki yok. Anlatmaya çalıştığım, teknik denebilecek bir problem. Çok basit bir anlatımla, adında mimar var diye bütün mimarları aynı düşünmekten kaçınmalıyız. Ya da bir “ben” anlatısında “ben” gördüğümüzde onun aynı birinci tekil şahıs olduğunu düşünmekten kaçınmak gerekir. Mimar-müellif kavramının inşa edilmediği bir toplumsal ortamda yetişmiş ve çalışan Sinan’ı bireysellik, yaratıcılık gibi o zaman meçhul kavramlarla anlatmamak gerekir. Özgünlükten veya taklitten veya kopyadan söz eden bir tane metin bile görmediğimiz 16. yüzyıl Osmanlı düşünce dünyasında bir mimarın eserlerine özgünlük atfetmemeliyiz. Bunlar problemlili bana sorarsanız. Necipoğlu’nun böyle bir yaklaşımı olduğunu düşünüyorum. Sürekli olarak eski metinlerin içinde Avrupa’yla yarışır bir dehayı aramaya yönelik bir dedektiflik etkinliği yapıyor. Eski metinlere olağanlaşma fırsatı vermiyor bence. “Allahım, bu garip ve alışılmadık metin ne söylüyor acaba?” demiyor.

EBF: Algıda seçicilik sonucunda belirli kavramları takip ediyor ama bu metin ne söylüyor diye muhakkak soruyor. O kadar da değil.

UT: Hayır, önemli olan Sâî’nin Sinan’a ilişkin ne söylediği değil, Sâî’nin ne söylediği. O, Sinan’a ilişkin ne söylüyor diye anlamak istiyor. Diyelim ki vakfiyenin Sinan yapısına ilişkin ne söylediğini anlamaya çalışıyor. Hayır, vakfiye vakfiye olarak bir şey söylüyor. Bu çok sık yaptığımız bir yanlış türü. Ben de dahil bunu yapıyoruz. Yaparız ama en azından bundan kuşku duymamız gerekir. Evet, vakfiye kuşkusuz binalardan da bahsediyor. Şurasında darülhadis var, burasında yirmi beş tane hücre var diyor, ama temel amacı binayı tarif etmeye yönelik

olmayan, diyelim ki hukuki, dini bir metni biz alıyoruz mimarlık bağlamında okuyoruz. Okunabilir mi? Tabii ki okunur. Ama bunun bir tür özgöl çarpıtma olduğunu da bilmek suretiyle okumak zorundayız. Bunu bence çok sık gözden geçiriyoruz. Sürekli olarak bunlardan anlamsal çıkarımlar yapmak istiyoruz.

EBF: Anlamsal çıkarımda bulunmaya çalışmasının tarihyazımsal açıdan oluşturduğu mahzur nedir?

UT: Hiçbir mahzuru yok, ama her tür metinde Sinan görmeye çalışma halini problemlili buluyorum. Çünkü metinler Sinan üzerine değil. Sinan, döneminin belgelerinde bir görünür bir kaybolur. Görüldüğü zaman da hep bürokratik görev bağlamında görünür. İnsan Sinan'ı göremeyiz. Veya anlamsal analiz yaparken başvuru olan bir bürokratik metin, caminin şurasına şu sureyi yazın diyen bir metin, örneğin kubbeye Nur suresini yazın diyen bir belge Osmanlı'nın özgöl bir mekânsal ışık aradığına işaret eder mi? Daha önemlisi, sözgelimi, Sinan'ın mimari iktidarının ne kadar olduğunu sormak gerekir. Osmanlı'da mimarın sözgelimi Alberti'nin kullandığı gibi bir mimari iktidarı var mıydı? Bu soru sorulmalıydı bence. Acaba Sinan gerçekten bugünkü anlamda bir müellif miydi? Michelangelo anlamında bir müellif miydi? Michelangelo'nun çalıştığı gibi çalışıyor muydu? Michelangelo'nun eline madragayı ve taşçı keskisini alıp diyelim ki yapının bir saçaklık silmesi parçasını yontup “Bunu yineleyin,” diye taşçılara verdiğini biliyoruz. Eliyle doğrudan doğruya işe girişiyor. Ancak onu bir küçük perspektif eskiz olarak çiziyor da... Sinan'ın böyle bir şey yaptığından emin miyiz? Bunları yapması gerekmiyordu kuşkusuz. Ancak yapıp yapmaması Sinan'ı başka bir mimar, Michelangelo'yu başka bir mimar kılıyor. Michelangelo 15 tane silme profilini tek tek çizip deniyor, eskizler yapıyor. Sinan eskiz yapıyor muydu? Yapılması gereken, sürekli olarak pratiklerin, kimliklerin, meslek alışkanlıklarının, statülerin benzemez olduğunu fark etmek ve bu benzemezliği veri olarak almak bence. Benzeştirmeye çalışmak daha problemlili gibi geliyor. Tarihçi burada bir karar vermek zorunda. Benzeştirecek mi benzeştirmeyecek mi? Gülru benzeştirme yolunu seçmiş gibi görünüyor. Ben olsam benzeştirmedim. Onu anlatmaya çalışıyorum.

Benim Sinan'la ilgili yorumuma Gülru Necipoğlu'nun *Arkitera*'da küçük bir cevabının olduğunu hatırlıyorum. Orada kendisine sorulan bir sorudaki “Tanyeli der ki, Sinan'a muhayyel bir kişilik yarattık” ifadesinde onu doğrudan ilgilendiren hiçbir şey yoktu bence. Necipoğlu'nun

orada neden taraf olduğunu bilmediğim gibi, benim derdimin ne olduğunu anladığına da hiç emin değilim. Benim derdim, “Sinan diye biri yoktur,” demek değildi, zaten demedim de... “Sinan’a ilişkin özgün metin yoktur,” gibi bir şey de demedim. Söylediğim ve kastettiğim şuydu: Sinan’a ilişkin metinlerden yola çıkarak, Leonardo veya Michelangelo için yapılanlara benzer bir kişilik tanımı yapmak için veri toplayamazsınız. Başka metinler bunlar, başka sözler söylüyorlar diyordum. Necipoğlu ise tam tersine, “Çok metin var, ama Tanyeli onları okumadığı, okuyamadığı için böyle söylüyor,” diyor. Çok metin falan yok ayrıca. Çok metin olması demek elde Rönesans İtalya’sında sahip olduğumuz kadar geniş bir özgün metin birikimi bulunması demektir. Sadece kantitatif bir değerlendirme yapsak eldeki metin toplamının darlığını görürüz. Yoksa 16. yüzyıl Osmanlı dünyasında mimarlık tarihi yazmak için kullanılabilir metinler var, ama bir mimarın kişiliği, kimliği üzerine konuşabilmek için neredeyse hiç metin yoktur. Benim söylediğim buydu.

“Sinan’a ilişkin ne biliriz?” diyorsak, öncelikle bir yapı listesi var elimizde. Onun dışında çok kısa bir biyografik özete sahibiz. Ayrıca yapıların bazılarının yapımına ilişkin kısa anekdotları içeren o çok ünlü risaleler var. Bazı yapıların inşaat masraf defterleri var. Kaça mal olduklarını kestirebiliyoruz. Divan-ı Hümayun yazışma suret ve/veya özetlerini içeren mühimme defterleri var. Bunlar ve burada saymadığım diğerleri, örneğin Michelangelo hakkında bildiklerimize benzer bilgileri bize sağlamaz. Michelangelo hakkında o kadar çok şey biliriz ki... Gayet iyi hatırlıyorum, *Michelangelo’nun Serveti* diye bir kitap bile var. Michelangelo’nun ne kadar para kazandığı, ne yatırım yaptığı, nereye yaptığı, nasıl harcadığına ilişkin... Bu konulara kadar varan bir metin toplamı var elimizde. Bu başka bir kişilik restitüsyonu yapmayı sağlar historiyoğrafik anlamda. Sinan’a ilişkin metinler böyle bir restitüsyon yapmayı sağlamazlar ya da çok kısıtlı ölçüde sağlarlar. Başka bir toplumsal kişilik türü anlatırlar. O metinlerin önemli bir bölümü neredeyse bitimsizce padişah ve hanedan güzellemesi, övgüsü şeklinde cereyan etmektedir ve temel özelliklerinden biri, çok güçlü biçimde politik gündermeli oluşlarıdır. Yani her satırın içinden doğrudan doğruya yönetsel pratiklere sürekli biçimde referans veren bir dil fişkirir. Şimdi, bunu görmek gerekir. Bunu görmeyerek, kalkıp sürekli olarak onların “mimari okumalarını” yapmaya çalışmakla bir yere varılamayacağını söylemeye çalışıyorum.

EBF: *Sinan Çağı* çalışması karşılaştırmalı bir tarih okuması olarak da görülemez mi?

UT: Karşılaştırmalı tarih okuması bana çok problemlı gelir. Çünkü karşılaştırma, sayısız olgular arasında sizin gözünüze kestirdiğiniz, o sırada bilebildiğiniz iki şeyi karşılaştırma sarsaklığından başka hiçbir şeye gönderme yapmaz. Karşılaştırmının bağlamı hesaba katmayarak yapılabilir olduğu kanısında değilim. Hep problemlı olur.

EBF: Karşılaştırma kavramının kendisi zaten bir bağlam üzerinde şekilleniyor, bağlam olmadan karşılaştırma olmuyor.

UT: İyi ama o bağlam bugüne ait bir bağlam ve siz gözünüze kestirdiğiniz güncel bir kavramı geçmişe yansıtıyorsunuz. Sinan'ı müellif olarak kabul ediyorsunuz, bu bir bağlam tanımlıyor mu? Evet. Bugünün dünyasında mimar bir müelliftir; şimdi bunun üzerinden Sinan da bir müellifi deyip bir karşılaştırma yapamazsınız. Yani müelliflik kavramı ve bağlamı üzerinden bir karşılaştırma yapıyoruz. Oysa tam aksine müelliflik kavramını tartışma konusu yapmak ve kimlerin aynı tanımın kapsamına girdiğini sormak gerekir. Müelliflik kavramı buysa Sinan müellif değildi ama şuysa müellifi demek gerekir. Benim anladığım karşılaştırma böyle olursa anlamlı olur.

EBF: Karşılaştırmalı anlatıların temel riski derinleşmeden bir yüzeysellikle sonuçlanma ihtimali. Ama diğer taraftan da anlamayı sağlayan şey de metinlerarasılık örneğinde olduğu gibi kavramlar arasında bir karşılaştırma gerçekleştirmek. Bu ister istemez çalışmada içkin olmak durumunda. Bağlam ve karşılaştırma olmadan akademik bir çalışma ortaya çıkmıyor. Diğer taraftan karşılaştırmalı çalışmaları, sadece benzeştirme kavramıyla ifade edilemeyecek karmaşıklıkta bir süreç olarak görüyorum.

UT: Ben katılamayacağım. Niye? Şayet Necipoğlu dediğiniz gibi çalışsaydı, o zaman ona döner ve “Niye sürekli olarak İtalya’yla karşılaştırmak istiyorsunuz?” diye soramazdık. Sözgelimi, “Neden Osmanlı’nın kendisini çok daha yakın hissettiği, kendisine şiirde ve rafinmanda örnek aldığı İran’la bağlantılı bir Mimar Sinan var mı sorusunu hiç sormuyorsunuz da hep Rönesans’la eşzamanlılığı vurgulanmış bir Mimar Sinan’ı soruyorsunuz?” sorusu gelir o zaman gündeme.

EBF: Buna ne cevap veriyorsunuz?

UT: Karşılaştırma tarafsız bir etkinlik değildir ki. Öncelikle karşılaştırma kiminle ve neyle karşılaştırmak istediğiniz meselesine ikna edici

bir cevap vermektir. Sayısız karşılaştırılabilir gerçeklikten neden bazı-
larını seçeriz ve onlarla karşılaştırırız?

EBF: Peki İran’la neden karşılaştırmadığınızı düşünüyorsunuz?

UT: Bence Necipoğlu Rönesans’la karşılaştırma yapmanın ve Röne-
sans dünyası gibi bir dünya tahayyül etmenin Türkiye’deki en azından
yüz yıllık geçmişine ekleniyor. Böyle bir güzergâh var. Kendisini
sürekli olarak Avrupa’yla bir muhayyel yarış içinde tahayyül eden bir
ülkenin insanı olma özelliğinden sıyrılamıyor. Sürekli böyle bir yarış-
mız var. Bizim de büyük müzisyenlerimiz vardı, mimarlarımız, sanatçı-
larımız vardı vs...

EBF: Yarış değil de yetişme çabası diyelim. Çünkü aynı düzlemde
değiller.

UT: “Bakın orada o varsa bizde de var. Onların bilmem kimi varsa
bizim de İtrî’miz var.” Niye bunu söylemek zorundayız ki? Bunu karşı-
laştırarak nereye varabiliriz? Bu karşılaştırmanın varabileceği sonuç iki
uçlu bir sonuç. Ya “Allah cezasını versin, hiç benzemiyoruz,” demektir
ya da “Yahu bakın görüyorsunuz biz de tıpkı onlar gibiyiz, sadece fark-
lıyız.” Bu ikisi de aynı derecede tarihyazımı bağlamında saçma sonuçlar
üretmekten başka neye hizmet eder? Böyle bir soru sorulduktan sonra,
buna ilginç bir cevap verme şansı kalmıyor ki. Sorunun kendisi kendi
kendini cevaplıyor zaten. Onu söylemeye çalışıyorum. Ya yakınmayı
sağlar ya da iç ferahlatmayı. İki yol da aynı toplumsal psikolojideki hır-
palanmışlığa işaret eder. Şöyle olur: Biz onlar gibi miyiz? Hayır değiliz,
zaten o yüzden geri kaldık. Bu Türkiye’de sayısız kez verilmiş bir ce-
vap. Ya da tam tersine, biz de aynen onlar gibiyiz, sadece orada bilmem
ne kullanılırken burada bilmem ne kullanılıyordu. Biz de entelektüel
ürettik, onlar da entelektüel ürettiler. Bizde de ünlü müzikçiler var, on-
larda da var... Her ikisi de sadece acıklı cevaplar.

EBF: Türkiye bir periferi ülkesi ama bu gerçekle uyumlu olmayan
büyüklükte hayali bir benliği, *wishfull self* i var.

UT: Bu sözünüz durumu benim söylediğimden çok daha iyi biçimde
açıklıyor. Ancak sürekli buraya takılacaksak, bitimsizce bunun üzerine
konuşacaksak, tarihyazımı bağlamında anlamlı ne söyleyeceğiz?

EBF: Ne kadar İtalyanlaştırırsanız İtalyanlaştırın Harvard’da Ağa
Han Kürsüsü’nde İslam Mimarlığı alt başlığında bir çeşit egzotik mi-
marlık tarihi üretmek durumunda kalıyorsunuz. Egzotiğin açılımları da
malum.

UT: Marjinal.

EBF: Marjinal, periferik, asıl değil olsa olsa bir alt türev vs. Dolayısıyla ne 15.-16. yüzyıl Osmanlı mimarlık tarihi Avrupa mimarlık tarihi içinde değerlendiriliyor, ne de 20. yüzyıl Türkiye'sindeki modern mimarlık üretimi ana akım Avrupa mimarlık tarihinin olağan bir parçası olarak görülüyor. En azından özgün bir deneyim olarak algılanmıyor. Mesela mimarlıkta Alman modernizmi gibi Türk modernizmi başlıklı bir ders okutulmuyor. Eğer Türkseniz araya en fazla bir iki bölüm sıkıştırabiliyorsunuz.

UT: Ama bu zihniyetle, bu dille konuşulduğu sürece de olmayacak.

EBF: Bu şüphesiz Türkiye'nin dünya içindeki konumuyla ilgili bilinçaltında biriktirdiği komplekslerden de belli ölçüde besleniyor. Ve de mimarlık alanıyla sınırlı değil. Çok genel bir durum. Yurtdışına çıkan Türkler Fransız zannedildiğinde pek bir memnun oluyorlar, "Beni Fransız zannettiler," diye gururla anlatıyorlar ama Arap mısınız, İranlı mı hatta Hindistanlı mı diye sorulduğunda insanlar güceniyorlar, bu soruyu hatırlamak bile istemiyorlar. Kimse daha az gelişmiş olduğunu düşündüğü milletlere benzemek, benzetilmek istemiyor. Eğer bir benzeşim kurmak ve karşılaştırma yapmak istiyorsa, daha az gelişmiş toplumları seçmiyor. Benzer bir şey tarihyazımı için de söz konusu. Ulusal kimlik inşa sürecinde geliştirilen komplekslerle de şekilleniyor. Herkes daha saygın bir pozisyonda olmak istiyor, Sinan'ın Türk mimarlık tarihinde İtalya'ya benzetilmesi de bununla ilgili. Türkiye'de Alman, Fransız modernizmi dururken kim tutar da Bağdat modernizmine ilgi duyar da Ankara ile karşılaştırır? Bu sadece Türkiye'yle sınırlı da değil, herkes daha gelişmiş komşusuyla veya duygusal bağ kurduğu bir toplumla kıyaslanmayı istiyor. İtalyanlar Fransızlardan umutsuzca kuzin diye söz ederken Fransızların onları Afrikalı görmesi gibi bir durum veya İtalyanların Fransa'da Magripli sanıldıklarında yaşadıkları öfke ve hüsrana gibi bir şey.

UT: Sinan neye benzesin denildiğinde Michelangelo'ya benzesin, Bramante'ye benzesin deniyor. Ama tarihçi bu tuzaktan itinayla uzak durmaya çalışmamalı mı?

EBF: Çalışmalı da bilinçaltı böyle işliyor. Sadece kendinizle ilgili kavramları nasıl ürettiğiniz değil, yurtdışında nasıl alımlandığınız ve konumlandırıldığınızla da ilgili bir durum.

UT: Bunu kırmak için çalışmayacaksam niçin yazacağım? Zaten eldeki bir pozisyon için ne uğraşacağım. "Sinan İslam mimarisinin içinde duruyor," denirse zaten kimsenin bundan kuşkusu yok. Neden bu ar-

gümanı doğrulamak için uğraşacağım? “Evet, Sinan İslam mimarlığı kapsamında duruyor,” demek ne ifade eder? Ya da “Onu Akdeniz bağlamına yerleştirmek lazım, Braudel de dediydi ya,” diye konuşmaya başlamak historiyoğrafik bir açılım imkânı mı sağlar? Sürekli bu şekilde konuşacaksak, niye tarihçilik yapalım? Söylenmiş sözü yinelemek olsa olsa daha iyi belletmeyi sağlar, ama düşündürmeyi sağlamaz.

EBF: Bu da bir tercihtir nihayetinde.

UT: Zaten burada konuşan ben olduğuma göre, benim durduğum yerden bakıldığında onun yaklaşımının problemliliğini söylüyorum. Yoksa Necipoğlu’nun durduğu yerle belli ki bir problemlili ilişkisi yok. Harvard’da kürsüsü var. Verimli biçimde arı gibi çalışıyor. Dünyadaki tanınmışlığı da tabii ki benden fazla. Bu konuda diyecek neyim olabilir? Ama sorun şu ki ben –diğer pozisyonları bilmiyorum– sadece yazma ve araştırma güzergâhı bağlamında böyle bir pozisyonu istemezdim. Onu söylemeye çalışıyorum. Tarihçi bildik anlatılara çomak sokmuyorsa, bence bugünün dünyasında bir şey söyleme iktidarında olamaz. Tarihçinin bugün yapabileceği bir şey varsa bununla sınırlı. Artık tarihyazımı üzerine yazılmış sayısız kuramsal metinden sonra anladığım şey, bence yapılabilecek olanın yeni bir açıklama imkânı tanımlamak olduğu. Bugüne kadar yazılmış olandan farklı bir biçimde yazılabilme imkânına işaret etmek bana önemli geliyor. Bugüne kadar yazıldığı gibi yazılmaya biraz daha iyisini veya ayrıntılısını yapmak suretiyle katkıda bulunmak benim pek anlamadığım, bugünün dünyasında tarih için verimli olacağını da düşünmediğim bir yol. Çomak sokmak dediğim şey bu. “Bakın böyle mi acaba? Bir de buna bakın. Siz belki de bundan ötürü böyle bir açılımı fark etmemiş olabilirsiniz,” deme pratiğidir tarihçilik. Yani tarihçilik koskoca bir farazi ego inşa etme etkinliğidir. Dünyaya düzenini siz vermişsiniz, geçmişin öznelerini hizaya getirmişsiniz gibi hissetmenize yol açar.

EBF: Tarih ihtiraslarımızı taşıyamıyor.

UT: Daha doğrusu, bu ihtirasları taşıyın diye tarih yazıyoruz.

EBF: Evet. O yüzden de kuramsal açılım ve gelişme gerçekleşmiyor. Tarihçi toplumun bir ürünü ve kompleksleri de bireysel olarak tek başına ürettiği bir şey değil, bunları kültürel atmosferden devralıyor. “Niçin bizde yok?” sorusu en temel sorulardan biri. Hangi alana bakarsanız bakın, soru seti içinde muhakkak yer alıyor.

UT: Sebebi üzerine hiçbir uzlaşmazlığımız yok, bunu söylemeye bile gerek yok. Problem, bu durumda tarihçinin pozisyonu ne olmalıdır?

EBF: Tarih yazımsal kuram anlamında ne kadar sofistike olursa olsun, yurtdışına çıkan Türkiyeli bir tarihçi bir şekilde defansif ve kaygan bir zeminde ilerliyor. Ne kadar ben milliyetçi tarih yazımına karşıyım, dünya vatandaşıyım, şuyum buyum derse desin, iddialarını Batı Avrupalı bir akademisyene kıyasla daha fazla ispatlamak veya kendini ifade etmek zorunda kalıyor. Adını vermeyeyim, Türkiye’den önemli bir tarihçi/sosyolog “Ben kendimi dünya vatandaşı hissediyorum, İzlanda’da da çalışırım, bu benim için son derece olağan bir durum,” diyor ama bir Alman akademisyen böyle bir şey söyleme gereği duymuyor.

UT: O söylemez, çünkü o İzlanda’da da Zimbabve’de de aynı kolaylıkla çalışır. Şöyle bir genelleme yapayım: Türkler genellikle nereye gitseler Türkiye bağlamından kopamazlar. Amerikalılar, Avrupalılar ise ülkelerinin değil, daha çok üniversitenin ve disiplinin tanımladığı özgül zeminde çalışma şansına sahiptir. Bir Alman akademisyen İzlanda’da Reykjavik Üniversitesi’ne müracaat ederse, orada çalışır. Bu Türkiye’den bir tarihçi için her zaman gerçekçi bir cevap olur mu, bilmiyorum.

EBF: Tarihçi bunu söyleme gereği duyuyorsa bu bir şeye işaret ediyor. Bu anlamda Türkiye’de ulusalcı tarih, kimlik üzerine eleştirel bir tutumunuzun olduğunu iddia edebilirsiniz, gerçekten öyle de olabilirsiniz. Dünyada herkes kimliğin performatif, akışkan ve sürekli inşa edilmekte olan dinamik bir süreç olduğunu bilir. Fakat kimlik dediğiniz şey sadece siz istediğiniz için üzerinize yapışan, istediğiniz zaman da kolaylıkla çıkarma imkânınız olan bir şey de değil. Sizin dışınızda gelişen bir tarihsellik, toplumsal ve kültürel örüntü tarafından da kuşatılıyorsunuz. Kendinizi bir taraftan ötekinin sizi tanımlama biçimleri üzerinden de deneyimliyorsunuz, diğer taraftan size atfedilen niteliklerle hesaplaşıyorsunuz. Empoze edilen kimlik ve pozisyonlardan kimini beğeniyor, benimsiyor, kimini veya tamamını topyekûn reddediyorsunuz. Ama ne yaparsanız yapın, yurtdışına çıkar çıkmaz kendinizi birdenbire bir kimlik paketinin içinde, sizin başlatmadığınız tartışmaların ortasında, klişeleşmiş, yadırgatıcı, bazen de ufuk açıcı sorulara cevap verirken buluyorsunuz. İnsanların sizi bir çeşit egzotik varlık olarak algılama eğiliminde olduğunu çok net bir şekilde görüyorsunuz. Bu muhakkak çok dinamik ve interaktif bir süreç, buradan gidenlerin karşılaştığı duvarlar kadar gidenlerin beraberlerinde göturdükleri duvarlarla da, kültürel, duygusal bagajla, pragmatizm ve kolaycılıklarıyla da ilintili bir durum. Bütün tarafların bunda doğrudan veya dolaylı bir parça katkısı oluyor sanırım.

UT: Ama işte sürekli bir şekilde bunu yeniden üretiyoruz. Acıklı tarafı o. Bunu kırmak için yeterince çaba gösterdiğimiz kanısında değilim. Hep böyle mi olmaya devam edeceğiz?

EBF: Geçen konuşmamızda da geçmişti. *Becoming Istanbul*'un kufi kapağı sipariş edilirken “Şu konulara girmeyin,” diye önceden sipariş vermeleri vs. Bunu size bıraksalar başka bir şey ortaya çıkacak ama bırakmıyorlar. Farklı bir taleple karşılaşınca çalışma da ona göre şekilleniyor. Kabul etmezseniz işi kaybediyorsunuz. Sürekli istihdam edenin, işyerinin, işverenin, bağlamanın, çalışılan kurumun bir dizi talebiyle birlikte bütün bunlar şekilleniyor.

UT: Tabii ki. Rönesans İtalyası çalışıyorsanız, Amerika'da bilmem kaç üniversitenin kadrosuna atanabilirsiniz. Osmanlı çalışmak suretiyle sürekli bir kadroya aynı kolaylıkla atanılamayacağı besbelli.

EBF: Bir Türk olarak Rönesans çalışıyorsanız da genellikle tercih edilmezsiniz. Ayrıca bu alanda uzmanlaşmaya kalktığınızda da tereddütlerle karşılaşabilirsiniz. Üniversiteler burs verirken daha en başından “Sizin aklınız Rönesans'a, Batı tarihine çalışmaz, geldiğiniz yeri anlatın,” diyen bir tavır sergileyebiliyor. Bunu bilenler de ret almaktansa, kabul şanslarının yüksek olduğu bölümlere müracaat ediyorlar. Bu kısır döngü böylece sürüp gidiyor.

UT: Tabii ki o tarafı da var.

EBF: İtalyan soyisminiz varsa...

UT: Kimse tuhaf bulmaz. Ya da Alman olarak İtalya çalışsanız kimse yadırgamaz.

EBF: İtalyan fütürizmi üzerine çalışan bir Mahmut...

UT: Bu şaka bize bile tuhaf geldiğine göre... Biz bile dalga geçiyoruz bununla. “Adım Umberto ve İslam çalışıyorum,” dendiği zaman aynı şaka oluyor mu? Olmuyor. Ama insan tarihçi olarak bununla da didişmeye çalışmalı.

EBF: Yurtdışında bulunan, Harvard'da bulunan akademisyen de bu tuzaklarla, kimlik empoze eden ya da talep eden durumlarla sürekli karşılaşılıyor ve buna cevap üretmek zorunda kalıyor olmalı diye düşünüyorum.

UT: Ben o pozisyonun kolay bir şey olduğunu hiç düşünmüyorum. Çok zor bir pozisyon olduğuna eminim. Türkiye'de Osmanlı tarihçisi olmanın getirdiği avantajları düşünüyorum, hiç problemsiz yapılırsa o iş. Ama Harvard'da Osmanlı anlatıyorsa insanın bin türlü bariyerle karşılaştığına eminim. Karşılaşmadığı bariyerler kitaplık imkânları olabilir.

Onun ötesinde akademik bariyerler hiç kuşkusuz sürekli karşısına çıkıyordur. Ama onu hesaba katarak, herkesin özgül durumunu hesaba katarak konuşmuyoruz. Sonunda bir tarih metnini yorumlamaya çalıştığımız zaman, bu gibi kişisel meselelerin, akademik engellerin kenarından dolaşarak bir Gülru Necipoğlu metnini okumak bana mümkün gelmez.

EBF: Necipoğlu'nun *Sinan Çağı*'nın güçlü yönleri sizce nelerdir?

UT: Sayısız güçlü yönü var.

EBF: Onları da sayalım.

UT: Bir kere o verdiği emek! Böylesine bir çalışmanın ne kadar zor olduğunu bu işi biraz yapmış birisi olarak görmemek mümkün mü? Gerçekten inanılmaz bir bibliyografik çalışma, gerçek bir çalışkanlık, bunları tereddütsüz söyleyebilirim. Adabıyla yazılmış olması, akademik standartlara uygunluk bağlamındaki kalitesi. Amerika'da yayınlanan kitapların da hepsi akademik standartlara bu denli uygun değildir. O, gerçekten, klasik mimarlık tarihyazımı bağlamında şapka çıkarılacak bir iş. En küçük bir tereddüdüm yok. Yapılan işin kalitesi hakkında hiçbir olumsuz söz söyleyemem. Ama sorun benim için başka bir bağlamda beliriyor. Kaynak öyle okunmamalıdır. *Topkapı Sarayı* kitabını hatırlıyorum, en belirgin olan oydu bence. Daha doktora formatındayken okuduğumu hatırlıyorum. Onda ele aldığı konulardan birisindeki bir yanılgıya ilişkin bir makalemden bir değinme de vardı. Hazine Dairesi veya Fatih Köşkü meselesiyle ilgiliydi. Söz konusu avlu revağının Fatih çağından kalma olduğu, sütun başlıklarının Rönesans'la hatta Filarete ile ilişkili olduğu gibi bir Necipoğlu anlatısı hatırlıyorum.

"Filarete İstanbul'a gelmek istedi," diyen bir İtalyanca metin bulduktan sonra oradan hızlı bir şekilde "Filarete'nin etkisi olabilir," biçiminde bir sonuç çıkarmayı anlayamıyorum. Biraz dikkatlice bakmış olsaydı, İstanbul'da 18. yüzyılda birçok yapıda o sütun başlıklarının onlarca çeşitlemesiyle karşılaşıldığını görürdü. Ya da Tavernier'den bir alıntı. Tavernier'nin hiçbir şekilde Enderun meydanına girme imkânı olmadığını biliyoruz. Ama Tavernier birisinden duymuş ki revağın üzerinde tavan resimleri varmış. Böyle bir resmi hiçbir yerde görmedik. Tavernier'nin oradaki bir yapıya ilişkin ayrıntılı, güvenilir bilgi verdiği ne ilişkin hiçbir kanıt yok. Bunu bir veri olarak kullanmanın ne anlamı olabilir? Tavernier okumuş olduğunu anlayabiliyoruz. Ama orası halka açık bir yer değil, Tavernier'nin girme imkânı yok, oraya ilişkin duyduğu her şey dolaylı, dedikodu diyebileceğimiz şeyler. Şimdi hemen alıp bir yapının deskripsiyonunu yapabilmek için veri olarak kullanılması bana anlamlı gelmez.

EBF: Ama o ihtimalin atlanması da sorunlu olabilir.

UT: Ama o ihtimalin çürütülmesini de bekleriz. Filarete'nin İstanbul'a geldiğine ilişkin hiçbir kanıt yok. Ama Filarete'nin Milano'daki Ospedale Maggiore'si Fatih Külliyesi'ne benziyor demekten kaçınılmıyız. Şimdi orada dört tane kare avlu var, öte tarafta da buna benzer bir durum var şeklinde bir anlatıdan ve benzeştirme ilişkisinden kaçınılmalıdır. Böylesi bağlantılar üretmeye bu kadar hevesli olamayız.

EBF: Niçin hevesli olduğu sorulabilir, bu hevesin kendisi problematize edilebilir. Bunu çok iyi anlıyorum. Diğer taraftan, böyle bir metin varsa, bu metin de buharlaştırılmaz, bir ihtimal olarak orada durur. Belki güvenilir de bulunmayabilir ama bu belge gözardı edilemez.

UT: Ama sormak zorundayız. O tarihsel veriyle hesaplaşmak zorundayız. Filarete geldi mi gelmedi mi? Filarete'ye ilişkin bir kanıtımız var mı? Gelmiş olduğunu bile kesinlikle bilseydik, diyelim ki Filarete'nin böyle bir tasarımsal fikri burada kabul ettirmesi mümkün müydü? Dahası, bence ilginç bir araştırma güzergâhı, 15. yüzyıldaki ve hatta biraz sonrasındaki bir aralıkta İtalya'dan İstanbul'a fiktif ve reel olarak sanatçı gelmesi anekdotları her iki yer için nasıl yorumlanmalıdır. İtalya ve Osmanlı, dün ve bugün...

EBF: Gerçekten gelmiş olsa, geldiği de belgelerle ispat edilse, bu bizi niye sevindirir, mutlu eder? Bu mutluluk arayışımızın, özlemimizin kültürel, sosyo-psişik kökenleri nelerdir?

UT: Çok güzel! Bu gerçek olsaydı çok sevinecektik. Yapmış olsaydı daha da sevinecektik. Tarih yazmaktansa bu hınzır soruyu sormak bence daha bile önemli. “Niye bu kadar memnun oluyoruz?” sorusunu sormak. Bir İranlı gelse aynı derecede mutlu olacak mıydık ki o dönemde gelenler var. Arada dev bir bariyer yok. Çok daha kolay geçiliyor bu tarafa emin olabiliriz ki. Şiraz'da resimlendirilmiş kitaplar 16. yüzyılda İstanbul'a geliyorlar. 16. yüzyılda İtalya'da yazılmış kitaplar aynı kolaylıkla İstanbul'a geliyorlar mı? Birkaç tane gelen var ve onlar da sonraki iki yüzyılda epeyi kuşkulu biçimde, herhalde çalınarak Avrupa'ya geri dönecekler. Ancak biz “Gelmiş olsalar ne iyi olurdu,” diye için için yakınıyoruz.

EBF: Gelecekte bir gün İran süper-güç olursa, Türkiye İran'a ne kadar benzediğimizi anlatmak için birbirini ezen tarihçilerle dolacak.

UT: Tarihçiler birbirlerini ezme halini biraz unutup sakın sakın düşünerek yazabilirlerse, yazılanlar daha ufuk açıcı olacak.

EBF: Gülru Necipoğlu tabii ki bunların dışında bir yerde duruyor. Çok daha sükûnet içinde ve nitelikli bir iş yapıyor.

UT: Gülru Necipoğlu, üzerinde konuşmaya değer, önemli biri olduğu için bunları söylüyorum. Başka pek çok kişi için aynı lafları söyleme zahmetine girmezdim. Gülru Necipoğlu çok ciddiye alınabilecek önemli bir tarihçi. Doğrusu bir an bile kuşkuym olmadı. Zaten benim övgüme de ihtiyacı yok.

EBF: Konuşulan şeyler art arda gelince o aradaki parantezi açma ihtiyacı duydum. Konudan konuya geçince arada kaynamasın istedim. Bu arada Topkapı Sarayı'nda Hazine Dairesi'nin sütun başlıklarındaki Rönesans etkisini araştırmasıyla ilgili olarak Gülru Necipoğlu'na "İnsan, üzerine çalıştığı yapıların bulunduğu kentten uzakta mimarlık tarihi, sanat tarihi yapınca böyle oluyor," şeklinde bir eleştirinizin olduğunu hatırlıyorum.

UT: Bu başka bir boyutuna işaret ediyor. Bir kaynak, kalkıp da "Filarete Türkiye'ye gelmeyi denedi hatta geldi galiba," diyen İtalyanca kaynak buluyorsak, buradan hemen gidip zıp diye "Filarete İstanbul'a geldi, zaten bakın görüyorsunuz işte, bunlar ancak Filarete'nin elinden çıkmış olabilir," diye yorum yapılamaz. Onu söylemeye çalışıyorum.

EBF: Dünya ve Akdeniz tarihi kavramının gelişimine paralel olarak Osmanlı dünyasını Rönesans'la eklemleme eğilimi Avrupa tarih yazımında çok daha önceden ortaya çıkmıştı ve artık bununla ilgili zengin bir literatür de var. Bunu ilk yapanlardan biri bir Alman sanat tarihçisiydi: Marcell Restle. Özellikle Yedikule'yle Sforzinda, Fatih Külliyesi'yle Milano'daki Ospedale Maggiore arasında paralellik kuruyordu. Ayrıca Julian Raby gibi sanat tarihçileri de var. Çok daha öncesinde Babinger'in konuya dikkat çektiği bazı yazıları var.

UT: İnsan Ospedale Maggiore'nin içine girince, hiç zahmete gerek yok, görür zaten benzemediğini.

EBF: Planimetrik bir benzerlikten söz ediliyor.

UT: Bu kadar basit veya kaba benzerlikler kurarsak, yeryüzünde her mimarlık her mimarlığa benzer. Benzerliği birkaç elemana indirgiyorsak, neredeyse burada da dikdörtgen var orada da dikdörtgenler var, burada da kuleler var orada da var diye anlatıyorsak... Kaldı ki Filarete'nin buraya geldiğine dair hiçbir Osmanlı kaynağı da yok.

EBF: Osmanlı kaynağı yok ama İtalyan yapı teknolojisi farklı aktörler aracılığıyla bir şekilde Osmanlı'ya ulaşıyor. Babinger'in makaleleri

var, Kilidü'l-Bahir'in inşasında Floransalı ustaların çalıştığını belirtiyor. İtalya'yla temas son derece olağan bir durum.

UT: Orada güvenilir bir İtalyan dönem kaynağı var. Kaldı ki orada bina “ben İtalyanım” diye bağırıyor. O, o kadar Doğu Akdeniz’de üretilmiş olma ihtimali olmayan bir kale yapısı ki... Dünyadaki belki de en erken Rönesans tahkimat yapısı Kilidü'l-Bahir. Onunla ilgili bir makale yazmıştım.

EBF: Evet, o makalenizi İtalyancaya çevirmiştım. Roma'dayken Sapienza Üniversitesi'nde İtalyan bir profesör, “Türk-İtalyan ilişkileriyle ilgili çok güzel bir kitap çıkardık, orada mimarlıkla ilgili bir makale var, tavsiye ederim, okuyun,” dedi. “O metni Türkçeden İtalyancaya ben çevirdim,” deyince de “O zaman EUR’a gidin, gezin, şöyle bir havayı teneffüs edin, ilham alın. İyi gelir size,” dedi. Bunu derken gözünü kapatarak havayı teneffüs etti, aldığı havadan memnun kaldı herhalde, mutlu bir yüz ifadesiyle gözlerini açtı, gülümsedi. Tuhaf bir diyalogdu.

UT: O metinde sonra başka bir yapıyı daha oradaki anlatıma kattım. Yeni bir Türkçe baskısı oldu o metnin. Bir ek de yaptım ona: Selanik'teki Beyaz Kule. O da tipik bir İtalyan yapısı. Her şeyiyle. 1430-1440 arasında yapılmış olması gereken bir yapı.

EBF: Bildiğim kadarıyla Yunanlılar ilk başta onun İtalyan kalesi olduğunu söylüyorlar. Daha çok Türk tarihçiler Osmanlı kalesi olduğu üzerinde duruyorlar.

UT: Birkaç tane ciddi makale var. Şöyle söyleyeyim. İki tane üçlü bir Fransız grubu kuleyi tarihlendirme denemesi yapmış. Osmanlı kalesi olduğunu biliyorlar zaten. Öyle de tanınıyorlar. Machiel Kiel ise Osmanlı yapısı olarak tanımlamış ama 16. yüzyıl yapısı zannetmiş. Çünkü başka bir yerdeki kitabeyi onun sanmış. Yunanistan'da aldığım bir kitapta o da artık Osmanlı yapısı olarak anlatılıyor zaten.

EBF: Bir dönem o yapının İtalyan olduğunu düşünmek istemişler.

UT: Düşünmüşler çünkü o kadar İtalyan ki o yapı. Detaylar, duvar örgüleri yerel Osmanlı, 15. yüzyıl Osmanlısı, ama planimetri, üç boyutta biçimlenme, üst kattaki küçük çıkma araları, kemerli teras İtalya'da o aralıkta, geç ortaçağda sayısız yapıda karşılaşılan bir şey. Birkaç kişi buna dikkat çekti de zaten. İtalyanlığına değil, erken Osmanlı yapısı olduğuna. İtalyanlığı şöyle bir mesele: O dönemde, özellikle İtalya'dan başlayarak, kale yapımı radikal biçimde değişiyor. Çünkü ateşli silahlar beliriyor, ince çeperli burçların ayakta durması mümkün olmadığı için kalın çeperli, Rumeli Hisarı'ndakine benzer yapılar çıkıyor. Ancak

Selanik'teki buradakinden çok daha güçlü İtalyan izleri taşıyor. Bina- yı gördüm de. Gerçekten insanı şaşırtıyor. Belirgin bir biçimde İtalyan emeğiyle yapılmış olması lazım o yapının. Ne var ki, dediğim gibi, Top- kapı Hazine Dairesi'nin revağının bununla ilgisi yok. Geç 18. yüzyıla tarihlenebilecek kadar yeni...

Defalarca söylediğimi bir kez daha söyleyeyim. Doğan Kuban kadar çok eleştirdiğim kimse olmadı neredeyse. Onu Doğan Kuban olduğu için eleştiriyorum, onu önemsediyim için konuşurum, Gülru Necipoğlu'nu önemsediyim için konuşurum. Her önüne gelen eleştirilebilir çalışmayı eleştirmez ki insan. Sonsuz imkân veren bir pratik bu. Fakat bu sade- ce bazılarına yöneltildiğinde gerçekten anlamlı olur. Çünkü yaptıkları gerçekten anlamlıdır ve eleştirilirler. Gülru Necipoğlu hakkında tabii ki konuşurum. Konuşmamın nedeni, onun derin bir araştırma yeteneği olması ve de bütün bu akademik titizliğine rağmen kalkıp da "Sinan'ın kişiliği üzerine konuşmak söz konusu değildir," dediğim zaman "Ne münasebet! Sinan'la ilgili elimizde neler neler var," demesinden kay- naklanıyor. Bu gevşeklikte konuşmaması gerekirdi, bu tuzağa düşme- mesi gerekirdi. Tabii ki var. Ama Sinan hakkında bir kişilik analizi yap- mak için kullanabileceğimiz türden bir şeyler yok. Dolayısıyla "Lütfen Sinan'a başka bir gözle bakın," dediği zaman, bunu herkesten daha fazla Gülru Necipoğlu'nun anlaması gerekirdi. "Evet, gerçekten bu bel- geler başka belgeler," diyebilmeliydi.

EBF: Alınmış gibi bir izlenim veriyordu.

UT: Sanki Sinan diye biri yok denmiş gibi. O zamanki komik tartış- mayı hatırlıyorum. Sanki hakkında hiçbir bilgi yok elimizde demişim gibi cevap veriyor bana. Mesele Sinan hakkında elimizde bilgi olup olmaması sorunu değil. Bir kişilik analizi yazamayız Sinan hakkında. Yazmak zorunda mıyız? Hayır, hiç öyle bir zorunluluğumuz yok, ama bazıları yazabilirmişiz gibi davranıyor diyordum. Necipoğlu böyle ya- zıyor da demedim. Bu davranma biçimini terk etmemiz gerekir dedim. Sinan böyle düşünmüş olmalı, Sinan böyle yapmış olmalı, Sinan daha önce şunu görmüş olmalı gibi konuşma alışkanlığını artık unutmak ge- rekir diyordum. Şimdi Sinan için elde bireyselliğine ve kişiselliğine göndermeli olmayan farklı bir özgün belge toplamı olduğunu dikka- te alırsak, Sinan'ı içinde yaşadığı çağ bağlamında daha iyi kavramak mümkün olur.

EBF: Sinan'la ilgili yazdıklarınızı Osmanlıca bilmeden ve o dönemin metinlerini okumaksızın yazdığınız varsayılıyor. Bazılarında böyle bir

kanaat var. Diğer bir nokta, sizin ifade ettiğiniz şekliyle, “tarihyazımına çomak sokma”nız pek çok tarihçide ciddi bir tedirginliğe yol açıyor. Bundan özel bir zevk mi duyuyorsunuz, nasıl bir duygu durumudur bu?

UT: Bu duygu durumu değil, benim tarihçilik işini nasıl anladığıma bağlı bir tercih. Tarihçilik işi benim için gerçekten çomak sokma işidir. Tarihçi bugüne kadarki anlatılarla itişmeli bir ilişki kurmuyorsa, bence görevini yapmıyor demektir. Bu her söylenene karşı çıkılsın anlamına gelmiyor. Sonunda tarih metninin olağan bir metinden çok farklı bir şey olmadığını herkesin görmesi lazım diyorum. Hiçbir kutsallığının olmadığını fark etmemiz lazım. Türkiye’de tarih metinleri sürekli kutsallaşıyorlar. Tarih metninin anlattığı olayın kutsallığıyla tarih metninin kutsallığı örtüşmeye başlıyor. Dolayısıyla tarih metni Kanuni Sultan Süleyman’ı kutsallaştırdığı gibi kendini de kutsallaştırıyor. Böyle bir dokunulmazlaştırma süreci yaşanıyor. Çomak sokmak dediğim şey hem Kanuni Sultan Süleyman’ı hem de tarih metnini ait olduğu olağanlık düzlemine indirgeyebilir. Bunu yapmıyorsam hiçbir iş yapmıyorum demektir.

EBF: Bu yaptığınız eleştirel düşünce değil de bir provokasyon veya bir provokatörün ortalığı karıştırması olarak algılanıyor. Peki, böyle bir tepki görünce nasıl hissediyorsunuz kendinizi?

UT: Ne diyebilirim. Allah akıl fikir versin diyorum. Derdim birilerine provokasyon yapmak, birilerinin ak dediğine kara demek suretiyle tartışmak değil ki. Derdim başka bir şey. Her anlatının aslında anlatana ilişkin bir şeyler söylediği gerçeğini görmek zorundayız. Sinan’ı deha olarak takdim etmeye çalışıyorsak, “Sinan deha mıdır değil midir?” tartışmasından daha da önemli olanı, biz niye dehaya ihtiyaç duyuyoruz meselesini tartışmalıyız. Bunları tartışırım genellikle. Sinan’ın deha olup olmaması gibi bir tartışmanın hiçbir önemi yok. Sorun deha kavramını nasıl ve niye inşa ettiğimizdir, niye öyle inşa ettiğimizdir, neden bizim için hayati anlam taşıdığıdır.

EBF: Peki sizi bu soruları sormaya iten şey nedir? Niye böyle soruyorsunuz da başka bir şekilde sormuyorsunuz? Niye hep başkalarının sizden önce sorduğu soruları anlamsız veya geçersiz kılmaya çalışıyorsunuz?

UT: Güzel bir soru bu. Olsa olsa muzır bir kişiliğim olabilir. Ne diyeyim buna? Söyleyebileceğim, buna ancak bir psiko-patolojik araştırma ile cevap verilebilir şeklinde olacak. Buna ben nasıl cevap verebilirim? Herhalde böyle bir tarafım var. Niye ille de defektler yakalamaya çalışıyorum diye sorulabilir. Bu bana ilişkin bir defekt de olabilir hiç

kuşkusuz. Ama başka türlü tarih yazılabileceği kanısında değilim. Bir de Türkiye’de olmaktan kaynaklanan bir asabiyetim olabilir. Yani o kadar çok böyle kutsallaştırılmış nitelikte tarihsel figür, olgu ve alanla karşılaşmış biri olarak sonunda bu historiyoğrafik güzergâhtan ikrah etmiş de olabilirim. Sürekli kutsallık üreten bir yer burası ve her şey kutsallaşıyor. İngiltere’de kim “VIII. Henry böyle mi yaşıyordu, ona saygı gösterin,” gibi bir şey der? Onunla, Churchill’le, III. Richard’la, Shakespeare’le ilgili akademik yazında eskileri yıkıcı üretim yapılır. Popüler kültür mecralarında da sürekli dalga geçilir. *I am Henry VIII*, *I am* diye bir zamanların popüler bir şarkısını hatırlıyorum. Adam sonunda çıldırır, kahkahalar atar. Aynı şarkıyı “Ben Kanuni, Ben Kanuni” diyerek sonunda çıldırmış bir adamın sayıklaması olarak düşünebiliyor musunuz burada? Hep verdiğim örnek var: Atatürk’ün hayatını anlatan bir belgeselden çıkan çocuğa soruyorlar. “Nasıl buldun?” Tepki unutulmaz. “Atatürk sigara içiyormuş,” diyerek dehşete düşen çocuğun hayret etme halini hatırlıyorum. Bir tarihsel kişiliğin sigara içmesinin bile Türkiye’deki olağan doğru-yanlış bariyerlerine takılma hali bu. O çocuk aslında “Atatürk içiyormuş, oysa hem Atamız hem de sigarayla savaş kutsaldır,” demek zorunda. Sigarayla savaş bile kutsallaşıyor Türkiye’de. Olağan bir sigara içip içmeme halinden çıkıyor. Böyle düşünmeye alışık bir toplumda insan belki de kaçınılmaz olarak “Durun be kardeşim, bu da alelade bir durum, olağan bir kişilik,” demek zorunda kalıyor. Kimi mühendislerin ciddi ciddi Sinan için “Dört bilinmeyenli denklemleri çözüyordu,” şeklinde konuştuğu bir ülkede, insanın “Saçmalamayın Allahınızı severseniz, acaba okur-yazar mıydı?” diye sormasından doğal ne olabilir?

EBF: Gülru Necipoğlu’nun *Topkapı Sarayı* çalışmasını ilk okduğumda çok etkilendiğimi hatırlıyorum. Mimarlık ve sanat tarihini kültür ve toplumsal tarihle bir araya getiren, sarayı mekânsal pratikler üzerinden ele alan bir çalışmaydı.

UT: Bir kere şöyle söyleyeyim: Osmanlı mimarlığına o biçimde yaklaşma açısından düşünülecek olursa aşılmaz bir önemi olduğunu söyleyebilirim kitabın. Birkaç biçimde söyleyebilirim; bir tanesi, her zaman olduğu gibi bütün Gülru Necipoğlu metinlerinin temel özelliği olan kullandığı malzemeye egemen olma halini söyleyebilirim. Ama onun ötesinde, sarayı toplumsallıkla ilişkili olarak anlatma çabasının da aynı derecede önemli olduğunu söyleyebilirim. Ama eleştirilerim hep aynı türden olacaktır. Ona da yaptığım eleştiri, her seferinde aynı nok-

taya takılıyor, metinleri düz anlamlı okumak istiyor. Bence metinler düz anlamlı okunamazlar. Yoksa kitabın genelde temsil ettiği şeye söyleyecek bir sözüm yok.

EBF: *Topkapı Scroll* hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

UT: O çok farklı bir şey tabii ki.

EBF: Çok farklı bir şey şüphesiz ama bu çalışmaya değinmemizin önemli olduğunu düşünüyorum.

UT: Evet. Şöyle söyleyeyim, o bir 15. yüzyıl ürünü, muhtemelen Horasan-Orta Asya arakesitinde Timur döneminde yapılmış olağan bir mimar rulosu aslında. Onun gördüğü benzer rulolar Victoria and Albert Museum’a ve Özbekistan Bilimler Akademisi’ne ulaşanlardı. Öyle rulolar olağan mimarların, örneğin 19. yüzyıl İsfahan’ında, şurada burada olağan malvarlığı arasında bulunurlarmış ve onlardan bir tür *pattern book* olarak yararlanıyorlar. Oradaki bazı teknik sorunları bence es geçiyor. Mimarlık bağlamında o çağda onların bugünkü anlamda projeler olarak kullanılabildiklerini düşünme halini yer yer kitabın içinde görüyoruz ki ben bundan çok kuşkuluyum. Orada söyleyebileceğim, gerçekten öyle kullanılmış olamayacakları doğrultusunda. Elimizde bir grup çizimin olması, o çizimlerin bugünkü gibi kullanıldıkları anlamına gelmez. Çeşit çeşit biçimde kullanılabilir. Çizim var olabilir, ama hiç proje alanına götürülmemiş bile olabilir. Ya da bugünkü çizim gibi neredeyse sürekli şantiyede durur ve insanlar ondan ölçülerini alarak gerçek yapı üretimi yaparlar. Necipoğlu bugünkü gibi kullanıldığını düşünmek istiyor. Arkasında bir Arap akademisyen tarafından yazılmış bir bölüm var. Mesela doğrudan doğruya yine oradaki resimlerin üçboyutlu görselliğini yeniden canlandıran bir makale o. Onun da epeyi problemliliğini söyleyebilirim. Bunlar böyle göndermelerle kullanılmıyor. Bunlar “*pattern book*”lar. Dolayısıyla bunlar götürülüp müşteriye gösteriliyor. Şurasını buna benzer mi yapalım? Ama o projedeki çizimi uygulamıyor, onu yere uyarlıyorlar. Daha karmaşık bir çizim-üretim ilişkisi var. Bir benzerlik için makam müziğini verebilirim. Makamlar adeta birer *pattern*’dir; onlara dayanarak farklı şarkılar üretilir. Bu bugünküne benzeyen çizim-yapı ilişkisi değil. Onu bence dikkate almıyor o metinlerde. Yine de fazla konuşmayayım, kitap karşımda değil. Üzerine konuşabilmek için böyle şeyleri, doğrudan doğruya metne ve kitabın görsellerine de müracaat etmek gerekiyor.

Geçmişte böyle birçok çizim rulosu örneğinin var olduğunu biliyoruz. 19. yüzyıla hatta 20. yüzyıl başına kadar Irak’ta uygulanmış. Bir Al-

man akademisyen *Irak Evleri* diye bir kitap yazmış 1905 gibi bir tarihte, yanlış hatırlamıyorsam. O böyle şeyleri anlatıyor. “Rulolar halindedir, mimar bunları böyle kullanır,” diyor. Alana götürüp “Arkadaşlar, bunu uygulayacağız,” şeklinde kullanılmadığını söylemeye çalışıyor. Bunun üzerine daha fazla durulması anlamlı olabilirmiş ama Necipoğlu bunun üzerinde durmadı diye buna söyleyecek eleştirel lafım yok. Sadece bazı imkânlara işaret ediyorum.

Başka bir probleme daha dikkat çekmediğini düşünebilirim. Epeyi teknik bir mesele orada bence asıl önem taşıyor. Mimarlık pratiğinin içinde çizimin rolüne ilişkin bölümü en zayıfı diyeyim genel bir çerçeve olarak. O daha iyi olur. Ama onun ötesinde ne söylenebilir? Gayet iyi araştırılmış, yine o konuda bulunabilecek her türlü malzeme dünyanın her yerine gidip görülmüş. Kendisinin bizzat gördüğünü anlamak zor değil. Taşkent’te bulunan çizimi de görmüş, Avusturya ulusal kitaplığında çizimi de görmüş, hepsini incelemiş olduğunu biliyorum ve müthiş iyi bir inceleme olduğunu biliyorum. Ondan önce, Osmanlı çizimleri üzerine olan makalesinin de olağanüstü olduğunu biliyorum ki, o çok pırıltılı biçimde hatta kâğıtları tarihlemek suretiyle yapılmış bir tarihleme denemesiydi ve gerçekten...

EBF: Su damgalarına değiniyordu.

UT: İtalyan kâğıtlarının su damgalarına dayanarak onların 15. yüzyıl içine yerleşmesi gerektiğini öne sürüyordu ki gerçekten hiç kimsenin aklına gelmemiş bu. Onların da tarihlemeye izin verebileceğini görmek bir tarihçilik marifeti olarak hiç fena değil doğrusu. Benim aklıma gelseydi çok sevinirdim. Çok akıllıca bir şey o hiç tereddütsüz. Orada başka bir avantajı var. O da onların İtalyan kâğıdı olması. Onlar Hint kâğıdı da olabilirdi. Böyle bir durumda o kâğıtları tarihlemek hiç mümkün olmayacaktı, onlarda su damgası yok çünkü. İtalyan kâğıtlarında var.

EBF: Demek ki Necipoğlu’nun İtalya’ya ilgisi de boşa değil.

UT: Değil kuşkusuz. Ne var ki, onu gördükten sonra belki de insan her şeyin ilişkili olduğunu düşünmeye başlayabiliyor. Kâğıtlar geliyorsa kitap niye gelmesin diye düşünmek de doğrusu çok tuhaf değil herhalde.

EBF: Kitap niye gelmesin? O kadar mı aşılmaz duvarlar var? Ad-riyatik’te komşu iki coğrafya.

UT: Sorun şu ki elimizde bir tane bile yok. Bunun üzerine ciddi düşünmek gerekiyor gerçekten. Bence orada ilginç olanı, “Niye gelmesin?”den ziyade “Neden gelmemiş?” sorusudur. Nerede? Bir tane dahi kitap kalmaz mı? Buharlaşıyor mı bunlar? Böyle bir epistemik bari-

yeri inşa etmenin nasıl mümkün olduğunu sormak bana daha ilginç geliyor. İtalya'yla Türkiye arasındaki sınır Adriyatik'in Osmanlı kıyısından geçiyor. Örneğin Dubrovnik'e gitselerdi pekâlâ İtalyanca kitap alabilirlerdi. Dubrovnik'e Osmanlılar gidiyor, alışveriş yapıyorlar. Venedik'le de her zaman yoğun ilişkileri var. Osmanlılar da gidiyor, Venedikliler de buraya boyuna geliyorlar. Ama 16. yüzyılda bir tane kitap bu bariyeri aşip gelmiyor.

EBF: Böyle bir bariyer var mı? Bu bariyeri yoksa siz Doğu-Batı dikotomisinin getirdiği özcü bir ayırım ve yaklaşımın sonucunda mı kurguluyorsunuz? Niye kitabın gelmesini bu denli olasılık dışı algılıyorsunuz?

UT: Bilgi iletimi öyle bir şeydir ki izi silinmez. Örneğin, Japonya'nın dışa kapalı olduğu iki yüzyılı aşkın süre boyunca bile, orada "Rangaku" yani Batı bilgisi diye niteledikleri Avrupa kökenli bilgiye ve kitaplara erişimin olduğunu biliriz. Ulaşabildikleri tek Avrupa dili olan Hollandacadan çeviriler yaptıklarını, tercümanlar yetiştirdiklerini biliriz. Bu kitapların adlarını, çevirilerini, etkilerini vs. biliriz. Osmanlı için bilmiyorsak bu konu üzerinde özel bir dikkat göstermemiz gerekmez mi? Bu herhalde İslami olmayan konulardaki bilgilere yönelik bir kuşkuyu yansıtıyor. Neredeyse 19. yüzyıla kadar Avrupa dilleri bilgisi Osmanlı'da sadece bir avuç Ermeni ve Rum'un tekelinde kalacaktı. Onların da işlek bir çeviri güzergâhı tesis etmedikleri malum. Oysa tüm etnodinsel Osmanlı grupları sayısız gündelik pratiğin buraya ulaşabilmesine imkân veren bir ortamda yaşıyorlar. Yani Venedikliler nasıl temel kazığı çıkarıyorlarsa, buradaki inşaatçılar da öyle temel kazığı çıkarıyorlar. Venedik'te gemiler nasıl yapılıyorsa burada da öyle yapılıyor. Hatta ufak tefek telaffuz farklılıklarıyla adları bile aynı oluyor. Hiç kimse de belli ki bundan rahatsız olmuyor. Ancak sözgelimi bir tane balistik kitabı buraya gelmiyorsa, ama bütün top çeşitleri İtalya'dan kökenleniyor ve hepsinin İtalyan adları korunuyor ve bir tane balistik kitabı buraya gelmiyorsa insan şaşkına dönmelidir.

EBF: Gelmediğinden nasıl bu kadar emin olabiliyoruz? Belki de geldi ve dolaşıma girdi.

UT: Nerede bu kitaplar? Bir tane bile elde yok ve varlığını haber veren bir tane bile Osmanlı belgesi yok.

EBF: Kitaptan neredeyse mitolojik bir kayıp metin ya da eksik halka gibi söz ediyorsunuz. Kitaplar niye bu kadar ulaşılmayan bir şey olsun? Nesneler, mallar, tüccarlar, insanlar, fikirler, hizmetler sürekli dolaşımdayken kitap niye gelmesin? Gelmediğinden bu kadar emin olmanıza yol açan şey nedir?

UT: Anlatmaya çalıştığım şu: Bir kitabın buraya gelmesi ve o kitap-tan yararlanılarak balistik bilgisinin veya mimarlık bilgisinin veya gemi inşa bilgisinin vs. öğrenilmesi birbiriyle karmaşık biçimde bağlantılıdır. Bilgi edinme pratiği, elde bir kitap varsa otomatikman okuyan bir özne de vardır demeye imkân vermez. Burada bir kitap var, bundan balistik öğreniliyormuş, biz de öğrenelim biçiminde bir düşünme biçimi çok yeni ve hatta modern bir düşünme biçimi. Kitabın kullanımına ilişkin alışkanlıklar, kitabı burada ancak belirli bir saygınlık ve hatta kutsallık taşıyan bilgileri aktaran bir araç olarak düşünmeye yol açıyorsa, seküler bilgiler ve pratikler oraya kitap aracılığıyla taşınamazlar. İlginç olan, ki-tapla taşınamazlar ama bilen öznelere, uygulayıcılar, yapımcılar, imalat-çılar aracılığıyla pekâlâ da taşınabilirler. Geç 18. yüzyıla kadar buraya böyle taşınacaklar. Örneğin, Venediklilerden gemi yapımcılığı, Livor-nolu bir muhtediden para basma presi, başkalarından top çeşitleri, daha erken 15. yüzyılda bile “tabur cengi” denen savaş tekniği Osmanlı’ya aktarılacak. Hiçbiri de kitap okunarak aktarılmayacak. Böyle bir kitap kullanma biçimi Osmanlı’da uzun süre boyunca yok. Kitabı bilgi böyle bir bilgi türü değil. Kitap gündelik pratikleri var eden bir bilgiyi içermiyor. Gündelik pratiklerle kitaptaki bilgi sadece İslami ilmi-hallerdeki gibi ilişkili oluyor. Yani “Ahlaklı ve imanlı yaşamak için ne yapmalı-yım?” diye bir ilmihal kitabı okunabilir.

EBF: Farklı bilim dallarında kaleme alınmış eserler var ve o eserle-rin içinde de başka metinlere referans veriliyor.

UT: Şöyle bir kitap yok ama: “Top nedir? Nasıl top yapalım acaba? Topları yaptıktan sonra isabetli atışlar yapmak için hangi yöntemleri kullanmamız lazım, bunun hesapları nasıl yapılabilir?” Balistik kitabı bunu anlatıyor. Veya “Hangi parametrelerle düşünelim ki en uygun ca-miyi ya da evi ya da medreseyi inşa edelim?” Veya “Romalılar ya da Emeviler ya da İranlılar nasıl inşa etmişler? Onların inşa ettiklerini plan, kesit, görünüş olarak çizelim ve ona bakarak yeni bilgiler edinip bugün nasıl tasarlayalım?” Böyle kitaplar yazılmıyorsa, bunlara ihtiyaç duyul-muyorsa, böyle kitaplar da gelmiyor, okunmuyor, çevirilmüyordur. Ni-tekim bunların hiçbiri 16. yüzyılda olmuyor. Şimdi bu biçimde düşünül-müyorsa, kitabı bilgi ve dille gündelik pratikler arasında bir geçişkenlik halinin tesis edilmediği anlamına gelir. Böyle bilgilerle ve bilgilenme güzergâhlarıyla karşılaşmak için 18. yüzyıla geliyoruz. O zaman bir Osmanlı oturuyor topoğrafya kitabı yazıyor. Derdimiz ne? Topoğrafya öğrenelim. Avrupa coğrafyası öğrenelim. Kadastro planları çizelim.

Demek ki kitabı bilginin modern kullanımına ilişkin bariyerler var. İtalyanca kitaba ilişkin bir bariyer değil. Bu tür kitaplar hiçbir yerden gelmiyor. Böyle bir kitap İslam dünyasında da yok. Böylesi yollar ve amaçlarla kitap kullanmıyorlar. Jonathan Bloom'un buna ilişkin güzel bir metni vardı. Orada şöyle der: "Elde mevcut ve pratik geometri kitapları gibi görünen Ortaçağ kitapları aslında farklı bir nitelik taşırlar. Örneğin, Kâşî'nin kitabında bir mukarnas bademinin eğrisel iç yüzeyinin yüzölçümünü hesaplayabiliyor olmaları, bu kitabı ve içerdiği bilgiyi bir taşçının ya da çiniden mukarnas yapan adamın kullandığı anlamına gelmez. Bunlar pratik el kitapları değillerdi, pratiği öğretmezler ve yönlendirmezler. Bunlar o zaman İslami dünyada 'edep' diye nitelenen dönemin okumuşlarının kullandığı salt okunmalık kitaplardır. O 'edep' denilen janra ait olmalıdır. Bunları okuyanlar aslında ömürleri boyunca mukarnas inşa etmeyecek olanlardır. Ömürleri boyunca eline taşçı kalemini almayacak olanlardır," diyor Bloom. Bu başka bir ihtiyaca cevap veriyor diyor. Kitabın kullanımı dediğim şeyi anlatmaya çalışıyorum. Özetle, kitabın kullanımı kitap tarafından tanımlanmıyor, toplumsallık tarafından tanımlanıyor. Dolayısıyla bir kitabın var olması nasıl kullanıldığını kavramamızı sağlamaz. Buraya bir Vitruvius gelseydi mesela, onun aracılığıyla bir şey yapacaklar mıydı, bu kuşkulu bile değil. Yapmayacaklar, ondan pratikte yararlanmayacaklardı; kitabı öyle kullanmıyorlardı çünkü.

EBF: Bunun çok uzak yankıları hâlâ devam ediyor aslında. Marangozların kullandığı dil üzerine bir araştırma yapmak istemiştım. Mobilyada korent başlıklı bir dekoratif sütun tasarlıyor fakat ona korent başlık demiyor. Her türlü barok veya neoklasik süsleme repertuarını yeniden üretebiliyor, tanıyor fakat onların isimleri genellikle sanat tarihinin formal tanımlarının çok dışında. Ben özellikle şunu sordum: "Bu modeli telefonda bir ustaya sipariş verirken nasıl tarif ediyorsunuz?" Şimdi onu nasıl tarif ettiği kelimesi kelimesine aklımda değil ama ortak bir kelime hazinesi var ve taraflar birbirlerini anlıyorlar.

UT: Onun bir dili var, ustalar birbirini anlıyorlar. Bunun insan diliyle ilişkili olduğu gibi çizim diliyle de ilişkili olduğunu düşünelim. Çizimden bir korent veya mukarnaslı sütun başlığı yaptığını düşünmek yerine, mukarnaslı başlığa baka baka bir başka mukarnaslı başlık ürettiğini düşünmek zorundayız. Çocukluğumda bunu gördüğümü hatırlıyorum. Taşçılar restorasyon yapılırken eski başlığı yanına koyardı caminin av-

lusunda. Baka baka bir tane daha yapardı. Ama plan kesit görünüş olarak adamın önüne koymuş olsaydık hiçbir şekilde anlama şansı yoktu, yapamazdı. Şimdi, kitap kullanımı da böyle bir şey. Bir şeyin kitabının var olması, oradaki yöntemle dünyanın herhangi bir yerinde o pratiğin yapılabiliyor olması anlamına gelmiyor. Kitaptan teknik öğrenildiği anlamına gelmiyor. Temel mesele şu: Tekniklerden değil teknokültürel bir dünyadan söz ederiz. Tekniklerin dünyasından söz etmiyoruz. Burada bilgi kitapla diyelim ki 15. yüzyıl sonunda İtalya’da ilişkilendiği gibi ilişkilene miyorsa, o kitabın buraya gelmesinin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü kullanılmayacak demektir. Kullanılmıyor da zaten. Uzun süre boyunca kullanılmayacak, uzun süre boyunca burada inşaat işçileri proje kullanamayacak. Dolayısıyla o tür kitaplar da buraya gelmeyecek, gelseler de heba olup gidecektir.

Ben mimarlık öğrenimine 1970 girişliyim, bize anlatılan ilk şey buydu. “Burada, arkadaşlar, işçiler proje kullanamazlar, böyle bir şey yaparsanız projeyi onlara siz okuyacaksınız.” Onun için, bir proje çizilmesi o projenin her yerde aynı biçimde kullanılması anlamına gelmiyor. Bir proje çizeriz, onu işçiler hiç kullanmaz. Neden çiziyoruz o zaman? Belli ki başka sebeplerden ötürü çiziyoruz. Bunu işçiler kullansın diye çizmiyoruz. 1970 yılında olan böyle bir şeyin 1500 yılında nasıl olduğunu sormak gerekir diye düşünüyorum. Hep bunları ihmal ediyoruz gibi geliyor bana. “Bir geometri kitabımız varsa, demek ki geometri kitabı okuyarak geometri öğrenen birileri var,” diye düşünmek istiyoruz. Hayır. Geometri kitabının var olması, geometri kitabı okumak suretiyle geometri öğrenildiği, hele hele geometri öğrenildikten sonra mimarlık yapmaya girişildiği anlamına gelmiyor. Bir zamanlar pratikteki inşaat geometrisiyle Kâşî veya Cürcânî’nin kitabı geometrisi arasında aşılması zor duvarlar vardı.

EBF: Üzerinde durduğunuz nüansı anlıyorum ama diğer taraftan “bizde de var” yaklaşımının diğer ucunda da “bizde niye yok bunlar” veya bir yoklar listesi üzerinden Osmanlı tarihine, kültürel, mimari ve mekânsal pratiklere bakmanın kendisinin de eşit derecede problemli olduğunu düşünüyorum. Bir bilgiyi sürekli bir başka merkezi referans olarak inşa ederken, o özgül durumun kendi iç dinamiklerini, verilerini görece ihmal etme durumu da ortaya çıkabiliyor.

UT: Tabii ki. *Türkiye’nin Görsellik Tarihine Giriş* kitabında yaptığım şey buydu.

EBF: Evet. Sizi bu konuda eleştiren bir yazı yazmıştım.

UT: Gerçekten bu bir defektse onu hemen kabul ederim. Ancak bu yine bir tür hesaplaşmanın sonucunda ortaya çıkan bir şey diyeceğim. Ötekini görmek ve bilmek sayesinde “Yahu aynı meselelerden bahsetmiyoruz, bakın burada o yok,” demek zorunda kalma hali bu. Ben en azından kendimi böyle mazeretlendirebilirim. Çünkü herkes inanmak istiyor. Burada da proje var. Burada da kesit ve görünüş çizimi var. Şöyle metinler okuduğumu biliyorum da onun için anlatmak zorunda kalıyorum. “Koskocaman bir Süleymaniye yapılırken bir proje yapılmamış olabilir mi arkadaşlar?” diye konuşulan bir ülke burası sözgelimi. Ne demek proje? Ne söylemiş olabiliriz bununla? Hiçbir şey söylemiş olmayız. Koskoca bir Süleymaniye tabii ki bir proje yapılmış olmadan inşa edilebilir. Proje ne? Proje dediğimiz şey bir çizimler takımı haline ancak 18. yüzyılın sonunda gelmiş bir temsiliyet aracı. “Arkadaşlar, burada yok böyle bir şey, çünkü bu 18. yüzyıl sonunda ortaya çıktı,” demek zorunda kalıyor insan. Kendimi meşrulaştırmak için kullanabileceğim bir argüman gerekiyorsa o argüman bu.

EBF: Sorularımı suçlayıcı mı buluyorsunuz?

UT: Hayır, tam tersine, sorularınız kendi yazdıklarımı düşünme imkânı veriyor ve ödüm kopuyor. Suçlayıcılık meselesi değil. Ama kendime “Gerçekten ben böyle mi düşündüm?” diye sorarak rahatsız oluyorum. Sözgelimi görsellik teknolojisi kitabım için çok belirgin olan şey oydu. Sürekli olarak, “Bakın burada o yok, burada şu yok ama hep referans aldığınız o yerde var,” demek. Oranın da neresi olduğu besbelli. Sürekli böyle konuşma hali problemlili mi? Problemlili. Bu da ama aynı duruma işaret ediyor. Sürekli çarpıtılmış karşılaştırmalarla yüz yüze kalınan bir ülkede insan bunlara cevap vermek zorunda kalıyor. Acıklı olan o.

EBF: Koşullanma da böyle oluyor işte. Akademik birikiminizi de, kariyerinizi de, sürdürdüğünüz entelektüel tartışmaları da ülkedeki mevcut paradigmalar, literatür ve tarihyazımsal geleneklerle etkileşim halinde oluşturunuz.

UT: Bu yüzden emeğinizin önemli bir bölümü heba mı oluyor? Heba oluyor tabii. İnsanın akademik üretiminin önemli bir bölümü Türkiye’de bu nedenle de heba olur. Çünkü gelecekte çok anlamlı olmayacağını bildiğiniz bir sürü şeyi birileriyle itişerek ifade etmek zorunda kalırsınız. Böyle bir pozisyonda ben kendimi çok sık bulurum.

EBF: Ben bunu heba olarak görmüyorum. Heba olmak ifadesini hatta biraz karamsar buluyorum. Dönemin koşulları onu gerektirmiştir, o şekilde ifade edilmiştir.

UT: Diyelim ki Almanya’da olsaydım bunları bu şekilde yazmayacaktım sözgelimi.

EBF: Ama bu kaçınılmaz bir şey.

UT: İnsan bunu düşünerek “heba oluyor” şeklinde bakmak eğiliminde oluyor ki, bu biraz önce dediğimiz “biz ve onlar” şeklindeki ayrımı yeniden üretmek oluyor.

EBF: Ve burayı da entelektüel anlamda bir sürgün yeri olarak tanımlamakla sonuçlanıyor.

UT: Şöyle bir şekilde konuşmakla sonuçlanır: Türkiye’de olmasaydım ben neler olacak, neler başaracaktım, ama heyhat...

EBF: Benden ne Simmel’ler çıkacaktı...

UT: Aynen öyle. Bülent Özer böyle söylerdi. “Ben Almanya’da doğmuş olsaydım neler olurdu.” O kadar tehlikeli, hadi tehlikeli bölümünü geçtim ama çok saçma bir düşünme biçimi. Benden ne Simmel’ler çıkardı ama ah! Böyle düşünmediğimi söylememe gerek yok. Kaldı ki aksi de geçerli. Almanya’da olsaydım belki de oranın en kötü tarihçisi olurdu.

EBF: Kaçınılmaz olarak nereye giderseniz oraya benzeyerek, uyum sağlayarak veya sağlayamayarak fakat neticede etkileşim halinde bir şey oluyorsunuz.

UT: Herkes oranın bağlamında bir şey üretiyor. Herkesin ilgilenmek zorunda kaldığı şey başka bir ortam bağlamında biçimlenir. Simmel’in ilgilenmek zorunda kaldığı şey başka bir şey. Niye bir İngiliz 19. yüzyıl biterken metropol üzerine yazmamıştı? Bir Alman, Simmel yazıyor? Almanya’nın en büyük metropolü Berlin’in nüfusu taş çatlasın o sıralarda iki milyon. Öte tarafta Londra’da, yeryüzünün en büyük metropolünde oturan insanlar metropol üzerine hiçbir şey yazmıyorlar. Hap kadar Viyana’da Otto Wagner metropol üzerine kitap yazıyor. Ne ki Beşiktaş kadar merkezi olan bir kentten bahsediyoruz. Belli ki o bağlama oturuyor. Anlamak zor değil. Onu anlıyorum ama yine de Türkiye’de alışkanlıklar ahlak bozar mı deniyorsa bozar. Çünkü Simmel Almanya’da olduğunu unutabilme şansına sahipti. “Bakın ben Almanım,” diye her gün düşünmek zorunda değil. “Bakın siz İngilizler,” diye konuşmak zorunda değil. Fakat burada insanların hiç aklından çıkarmadıkları şey Türkiye’de yaşadıkları. Hep Türkiye’de yaşıyoruz, hep Türküz. Dünya için ve dünya bağlamında yazmaya daha çok alışmak gerekiyor.

EBF: Bazı metinlerinizde “Türk insanı” ifadesini siz de çok sık kullanıyorsunuz, hatta bunun üzerinden cömert genellemeler yapıyorsunuz. Homo sapiens sapiens economicus erectus turcus.

UT: Tabii, kaçınılmaz olarak yapıyorum. Biraz önce bir doktora öğrencisiyle konuşuyorduk. Birine bir şey sunmuş, ona şöyle bir şey denmiş: “Bunu Türk insanı bağlamında tartışmak lazım.” Bana böyle bir laf söylendiği zaman “Ne demek Türk insanı?” derim ama kendim kullandığımda sorun olmuyor.

EBF: Dilsel alışkanlıklar başka bir şey. Kuram o alışkanlığı dönüştürmeye her zaman yetmiyor.

UT: Acıklı olan da o zaten. Bir bağlamda yaşıyoruz. Zaten başka türlü de yazamazdık da. Asıl sorun o.

EBF: Yazmanın koşullarını oluşturan veriler de bunlar aynı zamanda. Yani bunun çok acıklı bir durum olduğu kanaatinde değilim.

UT: Bağlam olmadan metin olamazdı. Mutlak bir zihinsel temizlikle bir yerde yazma imkânının olmadığı besbelli.

EBF: Sosyal varlıklar olarak bir kültüre doğuyoruz ve belli bir referans sistemi içinde düşünüyor ve düşünceyi inşa ediyoruz, buna bağlı olarak da yazılarımız oluşuyor.

UT: Ama işte bazen çok eskimiş güzergâhlarla uğraşmak zorunda kalınıbiliyor Türkiye’de. Başka yerlerde artık böyle tartışılmadığını bildiğiniz durumlarda hevesle tartışırsınız ya da öğrenciye öyle anlatmak zorunda kalırsınız. Hâlâ öğrenci “Tarih tarafsız bir biçimde olguları anlatmaktır,” diyor. Şimdi artık pek çok yerde ilkokullarda bile böyle bir şey yok. Tarih tarafsız bir şeydir denmiyor. Bizde hâlâ üniversite öğrencisi ödevini yazarken tarih tarafsız biçimde gerçekleri anlatmaktır diye konuşabiliyor. Bu emeği heba etmektir. İlkokulda bile insanların bunu bilmesi lazım.

EBF: Sözü'nü ettiğiniz şey konuları itibarıyla bir çeşit *entelektüel taşra sıkıntısı* mı?

UT: Çok kötü biçimiyle bu böyle söylenebilir. Taşra sıkıntısının insanın artık en fazla içini kapatan biçimi bu. Ben asla bu ifadeyi kullanmam, ayrı mesele, ama sonunda evet.

EBF: Entelektüel tartışma başlıkları anlamında dünyaya yetişememek, eşlik edememek, dışında kalmak gibi bir manzara tanımlıyorsunuz.

UT: Dolaylı olarak evet. Böyle bir biçimde tanımlamıyorum. Anlatmaya çalıştığım şey şu: Türkiye’de de tarihin tarafsız bir anlatı olmadığını aklı başında her tarihçi söyler zaten ama hâlâ böyle ders kitapları olan bir ülkede yaşıyoruz. Yoksa Türkiye’de bir tek ben biliyorum demiyorum.

EBF: Çok yalnızım tanrım, beni kimse anlamıyor...

UT: Evet, öyle diyecek halim yok. Şuradan çıkayım herkese sorayım, akademisyenlere, araştırma görevlisine, tarih taraflıdır diye cevap verir.

EBF: Tarih olguları tarafsız anlatmaktır diyenler olduğu gibi, “Onlar hep bizim tarihimizi kötülüyorlar,” diye söze başlayan bir güzergâh da var.

UT: Öğrenci hâlâ böyle ödev sunabiliyor sözgelimi. İnsan buna kızıyor mu, kızıyor tabii ki. Ve bunu boyuna anlatmak zorunda kalmaya kızıyor mu? Kızıyor. Lisans dersinde insanın en fazla içini kapatan şey budur. Bunu niye üniversitede anlatıyoruz, bu zaten o kadar alelade bir şey ki, bunu herkes bilmeliydi duygusu. Lisans derslerinde başınıza gelen en kötü şey bence. Herkes oturup da Sinan üzerine teorik tartışma yapacak değil. Fakat tarihin ebedi ve ezeli gerçekleri aktarmadığını öğretmeni sekiz yaşındaki çocuğa anlatabilir ve o da anlar. Bu kadar basit bir şey. Onu söylemeye çalışıyorum. Onun için taşra sıkıntısından daha vahim. Taşra sıkıntısı değil, çaresizlik hali. En bildik şeyleri söylemenin bile burada bir marifete ve gerekliliğe dönüşme hali. Yoksa Bilgi Üniversitesi’nde “Tarih ebedi ve ezeli gerçektir,” diyen bir öğretim üyesi kuşkusuz yok. Ama öğrenci geldiği zaman hâlâ bu dilden konuşabiliyor. Dolayısıyla üniversitede bu bir daha anlatılmak zorunda kalınıyor. Boşuna vakit kaybı.

EBF: Milli eğitim politikalarının almış olduğu kararlarla, bu süreçten görece bağımsız düşünen tarihçilerin kuramsal yaklaşımları arasında çok ciddi bir mesafe oluşmuş durumda.

UT: Aynen öyle. O bir dünya anlatıyor, sonra ciddi bir üniversiteye geldiği zaman bir daha başka bir dünya anlatılmaya başlanıyor. Böyle bir paralel evrenlerde yaşama hali, günün anlam ve önemine uygun olarak.

EBF: Yaygın bir metafor olarak.

UT: Yaygın bir Türk metaforu olarak.

Zeynep Çelik: Kolonyalizmi Düşlerken

EBF: Zeynep Çelik’in çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Zeynep Çelik’in ilk çalışması bildiğim kadarıyla doktora tezinin kitaplaştırılması niteliğini taşıyordu. İstanbul üzerine olan kitabı. Bu çalışması üzerine çok fazla şey söylemek istemem, çünkü temelde o güne kadar anlatılanlardan radikal bir şekilde ayrışan bir şey söylemiyor orada. Büyük ölçüde bugüne kadar söylenmiş olanları daha akademik adaba uygun, kaynakları dipnotları tanımlanmış olarak yeniden söylüyordu. Ama bugüne kadar söylenenlerin içinde yanlış olduğu bilinen,

kolayca tahkik edilebilecekleri tahkik etmediğini söyleyebilirim. Bu, çalışmayı önemsiz göstermek için söylediğim bir şey değil. Sadece bir kopuşu temsil etmediğini anlatmaya çalışıyorum. Sözelimi Moltke'ye ait olduğu iddia edilen bir İstanbul planlama ilmühaberinden bahsedilir, 1839 tarihli yanlış hatırlamıyorsam. Bu İstanbul'da açılacak yolları ve rıhtımları tanımlayan modern İstanbul tahayyülünün ilk örneklerinden biri sayılabilir ve Osman Nuri Ergin tarafından "Moltke tarafından hazırlanmış olmalı," denerek tanımlanmıştır 1930'lu yıllarda. Zeynep Çelik ise buna katılır. Oysa bunun böyle olmadığını biliyoruz. Çok kolay tahkik edilebilecek bir şey olduğunu da biliyoruz. Birincisi, Moltke'nin anıları elimizde, İstanbul'da ne yaptığını epeyi ayrıntılı olarak zaten anlatıyor, nerelerin haritasını çıkardığını zaten söylüyor. Kaldı ki bu ilmühaber zaten yapısal özelliklerinde Osmanlı belgesi özelliği taşır. Bugün artık onun Abdülhalim adında bir Osmanlı başmimarına ait olduğunu zaten biliyoruz. Sözelimi Zeynep Çelik onu tahkik etmeden kullanır. Bunu bir yanlışlık olarak söylemekten çok, anlatmaya çalıştığım, genel olarak kendisinden önce yazılmışlara çok bağlı olmakla eleştirilebileceği. Diğer bir kitabı ise Dünya fuarlarına İslam ülkelerinin katılımı merkezli bir kitaptı. Ağırlıklı biçimde de Osmanlı katılımından söz eder. Çünkü zaten diğer İslam ülkelerinin bağımsız varlıklarının olmadığı bir dönemde, onların dünya fuarlarına katılımından söz etmek de zaten mümkün değildir. Bu kitabının o güne kadar değinilmemiş bir konuyu ele aldığı için önemli olduğunu söyleyebilirim. Daha önce İslam ülkelerinin dünya fuarlarına erken 19. yüzyıldaki katılımı üzerine bir çalışma yoktu. Üzerinde olumlu ya da olumsuz bir şey beyan edecek durumda değilim. Benim açımdan önemli bir karşı çıkışı da davet etmez, eleştiriyi de davet etmez.

Bir metnin üzerine konuşabilmek için ya kendisinden öncekilerden radikal bir kopuş olması lazım ya da ciddi yanlışlar barındırması. Bu iki tür eleştiriyi yapma şansına zaten sahip değilim. Ayrıntılarına girip değerlendirmekse bu konuşmanın konusu olmayacak bir mesele. Ama Fransız ve Osmanlı kolonyalizmlerini karşılaştıran en son kitabı, eleştirmek için doğrusu epeyi malzeme sunuyor. Çünkü birkaç açıdan üzerinde düşünmeye davet ettiğine inanıyorum. Şöyle: Bir kere Osmanlılar da bir grup Arap ülkesinde egemenlik kuruyorlar, mimarlık üretiminde bulunuyorlar, Fransızlar da Cezayir'de, Tunus'ta aynı türden etkinlikte bulunuyor biçiminde bir karşılaştırma bana problemli gelir.

Böyle bir karşılaştırmadan ne öğrenmeyi bekliyoruz? Bu karşılaştırma kendi başına ne söyler? Bu karşılaştırmının akla getirdiği ilk şey Osmanlı'nın da Fransızların da kolonyal bir güç olduğu biçiminde olabilir. Ama bu karşılaştırmayı yapmakta niye bu kadar hevesli olduğunu anlamakta zorlanıyorum. Bu karşılaştırma yeryüzünde her yer için yapılabilir. Bütün kolonyal güçler birbirleriyle bu anlamda karşılaştırılabilirler. Japonlar Tayvan'da, Fransızlar Hindi Çin'de nasıl davranıyorlardı? Anlamına ikna olmuş değilim. Bundan çıkacak iki sonuç var. İlki, benziyorlarmış görürsünüz, diğeri de benzemiyorlarmış görürsünüz. Her ikisi de bir analojiden daha fazla ne söyler diyeceğim. Niye sayısız kolonyalizmlerden bazılarının diğerlerinden farklı olduğunu ya da kimi açılardan benzer olduklarını söylemek isteriz? Ve daha da önemlisi, Osmanlı'nın kolonyalizminden söz etmek için elimizde imkân var mı? En azından Japonların Tayvan'da gerçekten kolonyal bir güç olarak kendilerini tahayyül ettiklerini, gerçekten kolonyal bir maceraya atıldıklarını bildiklerini, gerçekten kendilerini tıpkı Batı devletleri gibi kolonyal bir güç olarak inşa etmek üzere eylemde bulunduklarını biliriz. Osmanlı için bunu söylemek bu kadar kolay mı? Bırakalım karşılaştırmının yararını, bir kere, karşılaştırmak için elimizde malzeme var mı onu kanıtlamak zorundayız.

Osmanlı'nın böyle bir niteliğinin olmadığını sayısız parametreye göre söylemek mümkünmüş gibi gelir bana. Bir kere her şeyden önce, kolonyal bir iktidarın temel tanımı, bir anavatanın ve ondan radikal biçimde farklı tarif edilmiş bir koloninin mümkün olmasıdır. Anavatanıyla iktidar kurduğu alan arasındaki sınırı çizmemiş, bunları farklı antiteler olarak tarif etmemiş bir ülkede nasıl kolonyalizmden söz edebileceğimizi bilemiyorum. Tarif yoksa elimizde, neresiydi Osmanlı'nın kolonisi diye sormak zorunda kalırız. Kayseri mi, İşkodra mı, Halep mi, Manisa mı, Bağdat mı? Bu tarifi nasıl yapacağız? Bugünkü Türkiye'nin sınırlarını veri almak suretiyle, dışında kalanlar kolonisiydi deme şansına sahip miyiz? Yaptığı şey büyük ölçüde buymuş gibi görünür. "Bugünkü Türkiye ve geri kalanı da kolonisiydi." Bunu böyle söylemediğini biliyorum kitapta. Ama kaçınılmaz olarak tarif bu olur. Bunu Fransa için konuştuğumuz zaman, Fransa diye bir yer ve kolonileri diye bir yerler var.

EBF: O dönemde bir de Suriyelilerin kendilerini tanımlama biçimleri var. Suriyeliler kendilerini kolonize edilmiş bir topluluk olarak tanımlamıyor. Halep'te, Şam'da yaşayan insanlar kendilerini Osmanlı kolonilerinin bir parçası olarak görmüyorlar.

UT: Çoğunun öyle görmediğine eminim. Birinci Dünya Savaşı içinde bile kendilerini Osmanlı kolonisi gibi görmekten çok, Osmanlı devletinin içinde bağımsız olması gereken bir grup olarak gördüklerini düşünürüm. Düşünürüm değil, “Biz Osmanlı kolonisiyiz,” diyen ve bununla muhalefet ilişkisi tesis etmiş gruplar olduğuna hiç emin değilim. Balkanlar’da bile böyle olmadığını söyleyebilirim. Boşnakların, Bulgarların biz koloniyiz diye konuştuklarını –muhalef ve bağımsızlık yanlısı Bulgarlardan söz ediyorum– söylemek bana mümkün gibi gelmiyor.

EBF: Güçlü bir kapitalizmin olmadığı bir yerde kolonyal kimlikleri, aidiyetleri inşa etmek zor. Ayrıca Balkanlar’daki temel itirazlardan biri, Türk yönetici sınıfların, kendilerini yönetemeyecek kadar ilkel, geri kalmış ve az gelişmiş olarak algılanmasıyla ilintili. Yoksa gelişmiş bir kapitalist sistem içinde yer alan bir koloni oldukları için Osmanlı hükümetine karşı bir duruş değil. Her iktidara karşı duruş, direniş biçimi doğal olarak kendi spesifik bağlamının kültürel dinamiklerini, öykülerini ve duygusal yatırımlarını taşıyor.

UT: Çoğu durumda bunu söyleme şansları olmazdı. Çünkü Balkanlar’ın pek çok yerinde bağımsızlık talep edenler zaten Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerden daha gelişmiş olduklarına inanan gruplardı. Kaldı ki bazı yerlerde Türklerin oran olarak kendisini orasının otokton halkı olarak nitelendirenlerden daha kalabalık gruplar olduklarını da biliyoruz. Mesela Selanik’in çok iyi bilinen nüfus değerleri var. Birinci grup Museviler, ikinci grup Türkler, üçüncü grup Rumlar. Şimdi burada bir kolonyal tartışma zemini için hiçbir imkân yok. Balkanlar’ın önemli bölümünde, Bulgaristan’ın önemli bölümünde Türklerin çoğunlukta olduklarını biliyoruz. Ama Bulgarlar kendilerini egemenlik altına alınmış, hakkı yenmiş bir ülkenin otokton halkı olarak değerlendiriyorlar.

Ekonomik açıdansa Manastır’ın Konya’dan daha gelişmiş bir yer olduğunu, Prizren’in Manisa’dan daha varlıklı bir yer olduğunu, kapitalist dünyaya eklemelenme bağlamında Makedonya’da sayısız yerin Anadolu’da anavatan olarak tanımlanan bugünkü yerden çok daha gelişmiş merkezler olduğunu ayrıca biliyoruz. Burada hangi parametreyle kolonyal bir zeminden konuşacağız? Ekonomik açıdan, demin söylediğiniz gibi, konuşma imkânına sahip değiliz. Çünkü biliriz ki Hindistan ekonomik açıdan İngiltere’ye tabidir. Ama bugünkü Türkiye sınırları içindekilere tabi olduğuna inanan bir Bosna Hersek, Arnavutluk vs. tahayyül etmek ekonomik anlamda mümkün görünmez. Onlar çok iyi biliyorlardı ki

Selanik hiç tereddütsüz Mersin'den, Antalya'dan daha gelişmiş bir yer. Neredeyse bazı açılardan İstanbul'dan daha gelişmiş bir yer. Böyle bir durumda, kim metropolü oluşturuyor, kim marjinali tanımlıyor? Yani bir metropol ve sömürge ilişkisi tahayyül etmek için bir metropolünüzün olması gerekiyor. Metropolden kastımız kent manasında metropol değil, metropol diye nitelendirilebilecek egemen güç coğrafyası.

EBF: Balkan milliyetçiliklerinde bir Türkokrasi eleştirisi söz konusu fakat bu da kapitalist bir kolonyal sistem eleştirisinden ziyade siyasi, etno-dinsel, kültürel aidiyetler temelinde tanımlanmış bir kavram.

UT: Hatta Balkanlar'da sonraki dönemlerde bağımsızlıktan sonra yazılmış kitapların çok önemli bir bölümü o bölgenin gerçekten de Osmanlı'nın diğer köşelerinden daha gelişmiş olduğunu, daha kapitalist olduğunu sürekli anlatırlar. Özellikle sosyalist dönemde yazılmış tarihçilerin kitapları böyledir. "Burası daha kapitalistti, burada feodal üretim ilişkileri çoktan çözülmüştü, o yüzden bir sınıf savaşı da vererek bağımsız olmak durumunda kaldık zaten," biçiminde konuşan bir sosyalist tarihçi damarı da vardı o bölgede.

EBF: Yunanistan'da bağımsızlık ve ulus devlet kurma sürecinde neo-klasisizm, Aydınlanma ve Bizans kimlikleri temelinde şekillenen pek çok tartışma başlığı var.

UT: Çok daha gelişmiş bir Yunanlılık iddiasına yaslanıyor.

EBF: Onun sonucunda da Almanya'dan kral transfer ediyorlar. Türk, Müslüman, Doğulu bir hâkimiyet istemiyorlar.

UT: Bunun Hintlilerin durumuna benzer olduğu söylenemez, Cezayirlilerin, Kongoluların durumuna benzediği söylenemez. Burada böyle bir psiko-sosyal durumun da var olmadığı çok açık. Kolonize edilenin kendini ne olarak düşlediği öncelikle hesaba katılması gereken bir durum. Nasıl yapıp da Zeynep Çelik'in bunu bir kolonyal ikilem olarak tahayyül ettiğini anlamıyorum. Mimarlığa gelelim, Halep'te yapılan bir binayla, Konya'da yapılan bir binayı birbirinden farklı düşündüklerini söylemek mümkün mü? Çok iyi biliyoruz ki İngiliz yönetimi bu bağlamda da bir ikililik üretiyor. İngiltere'de ortaya çıkan mimarlığı hiç kuşkusuz kolonyal yönetimin Hindistan'da yaptığı mimarlıktan farklı düşünüyorlar. Aynı mimarlığı önermediklerini, aynı türde emek kullanmadıklarını biliyoruz. İngiliz Hindistan'ı örneğinde, önemli bir bölümünü mühendislerin yaptığı binalardan konuşuruz. Oraya ilişkin tipler başkadır. "Oraya ilişkin yapıları nasıl yapalım?" diyen dönem tartışmaları farklıdır.

EBF: Yerel mimariyle diyalog kurmaya, yeni bir sentez geliştirmeye çalışıyorlar.

UT: Hindistan’da nasıl bir mimarlık yapalım diye ciddi düşünmüşler. Bugüne varıncaya kadar kullanmaya devam ettiğimiz, emperyalist mimarlık bağlamında okumalara doyamadığımız böyle metinleri var. Şimdi Osmanlı’nın böyle metinleri mi var? Osmanlı egemenliği Arap ülkelerinde kendini nasıl temsil etsin diye bir sorunsal da yok ortada. Bunu binalara bakmak suretiyle söylemek mümkün değil. Binalar arasındaki farkı kolay kolay tespit edebileceğimizden de emin değilim.

EBF: Abdülhamid döneminde yapılan yapılar son derece sınırlı. Fransa’nın Cezayir’de inşa ettiği türden bir yoğunluk söz konusu değil. Birkaç kamu yapısı, istasyon ve meydan düzenlemesinden ibaret. Zaten bunlar ileri kapitalizme geçememiş bir ülkenin mevcut imkânlar çerçevesinde sürdürdüğü yapı faaliyetleri.

UT: Bunu sadece imkânlarla düşünürdüm. Kantitatif tartışmaya girmem, çünkü eldeki imkânlar ne kadarsa o kadar yapılır. Dolayısıyla azlığı çokluğu bana orada çok önemli gelmiyor. Ama başka şeyler önemli geliyor. Diyelim ki kolonyal bir politika kaçınılmaz olarak, en azından Fransa örneğinde, gerçek bir koloninin de orada inşa edilmesini gerektirir. Koloniye gidip yerleşen Fransız koloni halkının da orada var olmasını gerektirir. Fransızların Cezayir’e yerleştirilmesi gibi bir politikasının olduğunu biliyoruz. Fransa bunu yapar. Osmanlı için bunu söylemek mümkün mü? Osmanlı’nın böyle bir politikası mı var Arap ülkelerinde? Türk kolonileri mi üretmeye çalışıyorlar? Yatırımcı Türkler mi var? Yerleştirme politikaları bağlamında baktığımızda bunun tam tersini görürüz. Kafkas göçlerini hatırlayalım, Arap ülkelerine de yöneltmiştir ama Kayseri’ye de Çerkez yerleştiriyorlar, bugünkü Ürdün toprağına da yerleştiriyorlar. Bu bağlamda bakarsak, özel bir kolonyal ayrımcılık çabasını da görmeyiz.

Ayrıca eğitim politikaları bağlamında şu çok kolay söylenir. “Orada da Türkçe okutuyorlardı okullarda, burada da Türkçe okutuyorlardı.” Bundan bile doğrusu çok emin değilim. Böyle bir herkese Türkçe öğretme çabası gibi bir çabanın gündemde olduğunu söylemekten doğrusu çekinirim. İngilizlerin Hintlilere İngilizce öğretme meselesi, Macaulay’in söyleyişyle “rengi Hintli ama duyuşu, düşünme biçimi, rasyonalitesi Britanyalı” insanlar yapmak istiyoruz diyen meşhur argümanı, eğitim politikalarını biçimlendirme çabaları Osmanlı eğitim politikalarına uzaktan yakından benzemez. Aynı şeyin Cezayir’deki Fransız politikasına da benzediği kanısında değilim.

EBF: Osmanlı yüksek kültür tanımında, kültür hiyerarşisinde Arap-ça çok saygın bir yere sahip. Kendine Arapların gözüyle bakıp *Etrak bi idrak* diyerek kendi kendiyile dalga geçen bir nüfus da var.

UT: Arap kültürünü daha aşağı bir katman olarak görmek gibi kolonyalizm için yaşamsal olan bir şeyin Osmanlı'da olduğu söylenemez. Böyle bir hiyerarşi söz konusu değil. Osmanlı hiyerarşik değildi demek değil bu. Ya da son yıllardaki Osmanlıcıların sandığı gibi, Osmanlı Devleti özgürlükçü ve eşitlikçi bir yerdı demeye getirmek istemiyorum. Sadece Osmanlı'da hiyerarşiler böyle çalışmaz. Osmanlı hiyerarşileri ırksal çalışmazlar, bu anlamda ekonomik de çalışmazlar. Osmanlı yönetimsel hiyerarşisi çok farklı bir hiyerarşidir. İttihat ve Terakki'nin ilk yöneticisi olacak ve sonra arabasında suikasta uğrayacak Mahmut Şevket Paşa'nın Bağdatlı bir Arap olduğunu biliyoruz. Orada, Arap olmayı aşan bir Osmanlı bürokratik elitine mensup olma diyebileceğimiz bir hiyerarşi var ki temelleri ırksal değil. Bir ölçüde dinsel ama çok güçlü bir şekilde bürokratik bir hiyerarşi, ille de ad koymak istiyorsak. Onun bile bildiğimiz modern bürokrasiye işaret etmediği için kolay yapılabilir bir yorum olduğu kanaatinde değilim. Ama her neyse. Böylesine bir ırksal, ulusal hiyerarşi tahayyülünün olduğunu söyleyemem en son dönemde bile. Daha da önemlisi, bir vatan tahayyülünün bile yeni inşa edildiği bir yerden söz ediyoruz. Osmanlı vatan kavramının da çok yeni olduğunu, neredeyse 19. yüzyılın ortalarından başlayan bir tarihinin olduğunu biliyoruz. Bu mesele Zeynep Çelik'i de aşan bir mesele. Türkiye'de tarihçiliğin genellikle belalı yerlerinden biri. "Osmanlı'yı nasıl algılayacağız? Bugünkü Türklerden başka etnik gruplarla yüz yüze geldiğinde onlara nasıl davranıyordu? Onları ne olarak görüyordu?" meselesi.

EBF: Osmanlı'yı Türk olarak algılamayla da ilgili bir mesele bu. Kimliği icat edip daraltarak bir etnisite üzerinden tanımlama eğilimi.

UT: O Geç Osmanlı'dan başlayarak tarihsel değişimi açıklamak için icat edilmiş bir şey. O zaman işler kolaylaşıyor. Bir tarafta Türkler var, işte onlar Osmanlılar, diğerlerini de egemenlikleri altında tuttular. Bu kadar saf değilsek, bu kadar kolay bir açıklamayla tatmin olmuyorsak, böyle bir tarihsel açıklamanın hiçbir anlamının olmadığını görüveriyoruz. Osmanlı zaten eşittir Türk değil. Bu hepimizin bildiği bir mesele. Ondan önemlisi, Osmanlı'nın bir vatani yok. Onu görmek istemiyoruz. Osmanlı'nın bir vatani olduğu imajına yaslanıyor bu tartışmalar. Oysa "Osmanlı vatani" kavramı modern bir konstrüksiyon ve neredeyse doğmadan ölecek.

EBF: Tarihi anakronik okumak da böyle bir şey zaten. Osmanlı sonrasında bütün ulus inşa süreçlerinde benzer krizler ortaya çıkıyor. Mesela Ermeni kimliğini inşa ederken de öyle. Boğaz'daki camiler ve saraylar olmadan Ermeni mimarlık tarihi nasıl yazılabilecek, eğer yazılabaksa nasıl ifade edilecek meselesi.

UT: Ermenilerin vatani neresi? Kocaeli'de de bir zamanlar kayda değer bir Ermeni cemaati var.

EBF: Her yerde var, Balkan ülkelerinde de ciddi bir Ermeni nüfus söz konusu.

UT: Balkanlar'da birçok yerde var. Aynı şey Türkler için geçerli. Aynı şey epeyi geniş bir coğrafyada Rumlar için geçerli. Sivas'tan başlayarak, Balkanlar'ın en azından Makedonya'nın kuzeyine kadar uzanan bölgede Rumca konuşan gruplar var. Bazı durumlarda Rumca konuşmayan, Arnavutça konuşan ama kendisini Rum sayan gruplar var. Bu o kadar karmaşık bir mesele oluşturuyor ki. Bunu işte kolonyalizmin ikilik mantığıyla anlatmanın imkânı yok.

EBF: Dimitris Tziovas'ın Yunan kimliğinin farklı katmanlarıyla ilgili bir makalesi vardı. Bir 18. yüzyıl gravürünü inceliyordu. Atina'da Parthenon'un merkezine önce bir Bizans kilisesi inşa ediliyor, ardından kilise camiye dönüştürülüyor ve minare ekleniyor. Yunan tarihi böyle çok katmanlı bir şeydir derken, aynı zamanda Anadolu'da yapılmış Mimar Sinan ikonalarından örnekler veriyordu. Ortodoks ikona çizim tekniğiyle bir aziz olarak betimlenmiş kavuklu sakallı Sinan figürleri.

UT: Kim bu? Bunu kaydetmem lazım.

EBF: Birmingham'da Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies'de bir ara bölüm başkanı olmuştu. Gerçi makaleyi okuduğumdan bu yana çok zaman geçti, karıştırıyor da olabilirim yazarları. Neyse tekrar konumuza dönelim. Tarihyazımında Türkiye'yi Avrupa tarihinin bir parçası olarak tanımlarken, Arapça konuşulan kültür coğrafyasından ayırıştırma çabası da söz konusu. Türkiye'yi daha Batılı ve Fransa'nın simetriği olarak tahayyül etme arzusunun da bunda payı var belki de.

UT: Belki değil, düpedüz öyle. Osmanlı'yı bir kolonyal güç olarak tahayyül etmek sadece Türklerin kendilerini nasıl bir modern kimlikle tahayyül ettikleriyle ilgili değil.

EBF: Avrupa'ya benzemek, onun bir parçası olmak, Avrupa tarihi parametreleri içinde Osmanlı'yı kurgulamak daha cazip geliyor.

UT: Avrupa gücü olmak, kolonyal bir güç olmak daha hoş geliyor, ama işin garibi, Türkler tarafından değil İngiltere’de yayınlanmış bir kolonyalizm çağı kitabının içinde de Osmanlı’nın bir bölüm olarak var olduğunu biliyorum. Avrupa’da da bu hiç dile getirilmiyor dersem yanlış olur. Osmanlı’yı da kolonyal bir güç olarak anlatmayı deneyen anlatılar var. Sadece Türkler değil Avrupalılar da yapıyor.

EBF: 20. yüzyıl başında belki olabilir ama...

UT: Hayır, çok yeni bir kitaptan söz ediyorum. Popüler bir kitap. Türkçeye de çevrildi. Oğlak Yayınevi tarafından yayınlandı.* Kolonyalizm tarihi. Japonlar, Hollandalılar, İngilizler vs. bütün kolonyalist devletler arka arkaya dizildiğinde Osmanlı’nın da bunlardan biri olarak yer aldığını biliyorum.

EBF: Konu yine karmaşık bir “Kim bu Osmanlılar ve onların mirasçıları?” sorusuna gelip dayanıyor. Müslüman Balkan nüfusunun ürettiği çok katmanlı ulusalcı söylemlerin içinde, kendini “asıl Osmanlı” ya da “beyaz yönetici seçkin sınıf” olarak görme şeklinde bir alt akım da söz konusu. Mesela Arnavut milliyetçiliğinde böyle bir anlatı güzergâhı var. 30 küsur Osmanlı paşasının Arnavut olduğu vurgulanıyor. Dönemsel olarak ulusalcı ihtiyaçlar çerçevesinde, yeri geldiğinde ırk kavramını da devreye sokarak geçmişle kurulan ilişkinin de farklılaştığı, dönüştüğü kesin. Bu arada “Beyaz” kavramını özellikle Kavalalı Mehmet Ali’nin Mısır’ı yönetmesi bağlamında kullanıyorlar. Hem Osmanlı’yla ciddi bir özdeşim kuruluyor, hem de o bütün içinde kendilerine yönetici, seçkin beyaz olmak gibi bir nitelik atfediliyor. Balkan ülkelerinde, din temelinde Osmanlı’yla kurulan ilişki de değişiyor.

UT: Herkesin Osmanlı’yla ilişkisini bir biçimde tahayyül etmesi ve yeniden inşa etmesi gerekiyor. Osmanlı sonrası coğrafyada kimliğini ve vatanını Osmanlı artığı olarak kolay tahayyül edebilenler var, zor tahayyül edebilenler var. Belli ki Arnavutlar ve Boşnaklar kolay tahayyül edenler arasına giriyorlar. Çünkü onlar gerçekten kendilerini bir biçimde Osmanlı’ya eklemlenmenin yolunu buluyorlar.

EBF: Öyle eklemlenme falan değil, bazıları o sistemin merkezini, özünü oluşturan yönetici sınıf şeklinde kendilerini tanımlayabiliyorlar. Kavalalı Mehmet Ali vs.’yi art arda sıralıyorlar.

UT: Osmanlı’yı Türkleştirmek ne kadar sevilen bir güzergâhsa, Osmanlı’yı Boşnaklaştırmak, Arnavutlaştırmak diyebileceğimiz güzere-

* Robert Aldrich (haz.), *Emperyal Çağ*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2007.

gâhlar da öyle. Ama Türkleştirmek ne kadar problemliyse Arnavutlaştırmak da problemli. Biraz fazla safça üretilmiş kimlik politikaları gibi görünüyorlar. Sonunda herkesin kendine biçtiği roller var ve epeyi karmaşık roller bunlar. Grek kimliği onların içinde en eğlencelisi ve en karmaşığı olduğu için onun üzerinde durulması ilginç olur. Bunun nasıl öyle kolayca halledilemeyeceği görülür. Bir taraftan Osmanlı tarafından geri bırakılmış, gadre uğratılmış insanlar diyen bölümü var, ama aynı yeni Yunan kimliği içinde Fenerli aristokratların oynadığı önemli role ilişkin anlatılar da var. Daha geç 18. yüzyılda gelişen uluslararası tüccar Yunanlılar da var. Sayısız yerde Yunanca konuşmayan Ortodokslar da var. “Şimdi bunların hangisi nasıl Yunanlı?” dersek ideolojik açıklamalar çaresiz kalıyor.

EBF: Gaddar Osmanlı paşasıyla işbirliği yapan hain papaz figürü gibi sayısız imge ve ideolojik pozisyonlar, klişeler, kombinasyonlar var. Dinsel kimliği, ortodoksluğu reddeden daha seküler, aydınlanmacı ve antik Yunan’ı yücelten entelektüel gruplar da söz konusu.

UT: Bulgarlar için aynı şey. “Biz gelişmiş bir kapitalizm üretmiştik 19. yüzyılda. Bir Bulgar burjuvazisi vardı,” diye konuşmaya başlamak yeni Bulgar kimliğini yapmak için yaşamsal önemde. Bulgar Rönesans’ı diye Bulgar tarihçiliğinde bir terim bile var.

EBF: Aynı Bulgar Rönesans’ında inşa edilmiş konaklar Sedat Hakkı’nın kitaplarında da yer alıyor.

UT: Orada Bulgar Rönesans’ını temsil eden yapılar burada Sedat Hakkı Eldem’in kitaplarında Türk evi oluyorlar. Bunların hiçbirisi kolonyal alışkanlıklara referans verebilecek historiyoğrafik davranış örüntüleri tanımlamıyorlar. Zaten tarihteki en ciddi problemlerden bir tanesi, işte bu tür genel paketler yapıp sonra da o paketlerin içine birilerini yerleştirmeye çalışmak. Şunu çok iyi biliyoruz ki, Avrupa feodalitesi dediğimiz şeyin de bin tane çeşidi var. Bütün Avrupa’da feodalizm diye bir şey var, İngiltere’deki feodalizm Polonya’da da geçiyor diye inanmak istiyoruz. Yok böyle bir şey.

EBF: Feodalizm kavramı çok uzun zamandır bu anlamda eleştiriliyor. Epeyi aşınmış bir historiyoğrafik icat.

UT: Bu sınıflamaları yapmaya kalktığımız zaman bunun hiçbir yere uymadığını biliyoruz. Bugün aklı başında hangi tarihçi önce kalkar feodalite diye bir çerçeve çizer, sonra da bu bize uyuyor mu diye sorar? Başka biçimde anlamaya çalışıyoruz. Feodaliteden de konuşuyorsak, genel bir feodalite tarihine kimler girer, kimler girmez biçiminde konuşmak anlamlı değil. Kolonyalizm de böyle bir şey. Bir kolonyalizm var. Biz

giriyor muyuz girmiyor muyuz? Osmanlı'yı anlamak, Osmanlı'yı Suriye'deki mevcudiyetiyle anlamaya çalışmak gerekir. O bile yetmez. Haleb'tekinin başka bir şey, Şam'dakinin başka bir şey olduğunu bilmeliyiz.

EBF: Ama anlamanın en temel koşullarından biri de karşılaştırma ve kıyaslama. Dünya tarihi bağlamını ve başka yerlerde nelerin yaşandığını bilerek insanlar yaşadıkları özel tarihsel koşulları kavramaya çalışıyor.

UT: Herkes kendi kimliğini başkasının tahayyül edilmiş kimliği üzerinden düşünüyor da ondan tabii ki.

EBF: Kimliklerle ilgili böyle bir işleyiş biçimi var ama düşüncede kognitif olarak da bir kıyaslama süreci ister istemez devreye giriyor. Kıyaslamalar yaparak, bazı referans noktaları belirleyerek olguları anlamlandırabiliyor ve çözümlüyoruz. Ayrıca hayali bir öteki olmadan kurgusal benlik de inşa edilemiyor.

UT: Evet ama bunun problemlerini görmemiz gerekiyor tarih yazarken. Sonuçta öyle bir noktaya geliyor dayanıyor ki, ne kadar inceltirsek inceltelim elimizdeki teorik araç kaçınılmaz olarak evet mi hayır mı sorusuna indirgeniyor. Bu sorudan kurtulmak gerekiyor. Eski tartışmaları hatırlatıyor: Asya Tipi Üretim Tarzı. Türkiye tarihi ATÜT kapsamına girer mi sorusunun cevabı basitçe evet ya da hayırdır. Buna başka ne cevap verilebilir? Oysa taze bir imkân “Unutun şu ATÜT’ü,” demekle yaratılabilir.

EBF: Osmanlı'nın çöküş paradigmasıyla karakterize olan hak ettiği değeri bulamamış olduğu fikri ve buna bağlı bir aşağılık kompleksi Türkiye'de tarihçiler arasında yaygın bir duygu durumu. Geçmişle gurur duyma ihtiyacı, Avrupalı devletlerle tarih bağlamında eşit muamele görme arzusu söz konusu. Zeynep Çelik örneği şüphesiz ki hamaset içermiyor ama diğer taraftan da bakıyoruz ki bu Türkler hayli beyaz ve Avrupalı hatta kolonyalist. Belki milliyetçi bir övünme şeklinde değil ama son derece zarif bir manevrayla, biz de Avrupa nosyonuna sahibiz, Avrupa kulübüne dahiliz, böyle de bir tarihimiz var diyor.

UT: Kolonyalizmden başlayınca kaçınılmaz olarak yönetenler ve yönetilenler şeklinde bir dinamiği gündeme taşımış oluyoruz. Bu, dünya tarihi geneline taşındığında daha da çok şey söylüyor. Biz yönetenleriz demeyi sağlıyor. Bunu ne rafinmanla yaparsak yapalım buna yol açıyor.

EBF: Osmanlı hiçbir zaman kolonileştirilemedi söylemi de bir başka versiyonu bunun.

UT: O da çok farklı değil. Hatta aynı yelpazede bir sağa bir sola koşmak bu. Başka hiçbir şey değil bu. Osmanlı kolonize edilmedi demekle,

Osmanlı kolonyal bir güçtü demek arasındaki fark sandığımızdan çok daha az. Aynı anlatı formatı içerisinde kendini bir yere yerleştirmek zorunda hissetme hali. O kolonyalizm diye tarif edilmiş anlatıyı, mutlaka kendisinin de içinde olması gereken bir şey olarak düşleme hali.

Bütün Osmanlı tarihini sadece siyasal güç ilişkilerinin tarihi gibi yüzyıllarca anlattıktan sonra, bütün bir modern dönemde bunu yeniden çeşitli araçlarla parlattıktan sonra, başka bir şey düşünmek galiba mümkün değil. Osmanlı'yı sadece siyasal bir iktidar odağı gibi tahayyül etme halini de içeriyor bu aynı zamanda. Dolayısıyla "Suriye'de ne oldu?" diye bir soru sormanın bile ne kadar sorunlu olduğunu görememekle sonuçlanıyor. Bunun anlamı Osmanlı ile Suriye karşı karşıyaymış gibi tahayyül etmek. Tarihi sadece siyasal güç ilişkilerinin seyir defteri gibi ve o güç ilişkilerini de merkezi yönetimle eşanlamli olarak görme hali. Oysa Osmanlı Suriye'si, Osmanlı Attika'sı, Osmanlı Bosna'sı, Osmanlı Ankara'sı diye konuşsak ve Osmanlı'nın çoğulluğunu eksen alsak, daha fazla fikir ortaya koyabilirdik. Her konuyu merkez ve ona itaat edenlerden oluşan bir karşılıklılık içinde düşünmekten vazgeçmek gerekir. Ancak ne yazık ki yeri ve beşeri coğrafyayı yönetim pratiklerinin yansımaları şeklinde naif bir siyasallıkla kavramaktan kurtulmak kolay değil.

EBF: Söz konusu mimarlık tarihi de olsa dolaylı bir şekilde aynı tartışma sürdürülüyor demek istiyorsunuz.

UT: Sürekli aynı şeyi görüyoruz. Mimarlıkta da bunu görmek istiyoruz. Şunu görmek istemiyoruz: Bir gün geliyor ki Halep'te İstanbul evlerine benzer evler beliriyor. Bir gün geliyor ki, Kahire'de Özbekiye semtinin 19. yüzyıl sonu fotoğraflarına baktığımız zaman, Mısır'da İstanbul'daki gibi evler inşa edilmiş olduğunu görüyoruz. Bunlar siyasal iktidar ilişkileriyle, yöneten-yönetilen dinamiğiyle açıklanabilir şeyler mi? Bu besbelli ki modaların, zevklerin, mimarlığın hareketliliğinden kaynaklanıyor.

EBF: Kahire'de Verrucci Bey'in eserleri çok özel bir eklektisizmin ürünü. İtalyan Rönesans'ı ile İstanbul karışımından oluşan örnekler var.

UT: Besbelli ki İstanbul modaları buralarda yayılıyorlar. Siyasetle açıklanabilir bir şey değil. Kahire'ye İstanbul'un barok bezeme programları da geliyor, İstanbul sebilinin form özellikleri de taşıyor. Bunların hepsinin açıklaması Osmanlı'nın yönetim mekanizmaları değil. İktidarın kültürel yansıması değil. Bir ast-üst ilişkisi de değil. Daha karmaşık meseleler bunlar.

EBF: Zengin bir kültürel repertuar var, orada da eklektik bir tavır sergileniyor. Etkileşim kaynakları, güzergâhları son derece zengin ve her

defasında net bir şekilde takip etmek söz konusu olmuyor, sayısız melezlenme gerçekleşiyor. Mesela Verrucci Bey'in yapılarına baktığınız zaman, bir taraftan Kuzey İtalya kale burçlarını çağrıştırıyor, hem Palazzo Vecchio'yu akla getiriyor hem İstanbul konaklarını çağrıştırıyor.

UT: Bunlar daha geç örnekler. 19. yüzyılın başında böyle bir tavır var. Neredeyse Mısır'ın bağımsız gibi davrandığı dönemler var. Osmanlı'nın Mısır'da artık siyasi egemenliğinin olmadığı dönemlerden söz ediyoruz. Napolyon savaşıdan sonra oluyor bunların çoğu.

EBF: Kuzey Afrika'da pek çok yer bağımsız hareket ediyor. Osmanlı toprakları kabul edilen Tunus, Cezayir, İstanbul'dan bağımsız olarak Venedik'le anlaşmalar imzalıyorlar.

UT: Elçi bile kabul ediyorlar. Cezayir Beyi Fransa'dan borç alıyor. Fransa'nın Cezayir'i işgali bu gerekçeye dayandırılır. Fransız elçisi borcun ödenmesini ister, hakaret görünce buna cevap olarak Cezayir işgali başlar.

EBF: Günümüzde modern devletin teknik kontrol kapasitesi temelinde bir sınır tahayyül ediliyor. Osmanlı'da böyle bir sınır tahayyülü ve kontrol mekanizması yok, olması da mümkün değil zaten.

UT: Sınır modern bir terim. Balkanlar'da sınır neresi? Biliriz ki geç 18. yüzyıla dek bir "no man's land" var iki ülke arasında. Avusturyalılar ona "militärgrenze" diyor. İki tarafa da ait, iki tarafa da ait değil. Balkanlar'da sınır bu. Ortadoğu'ya geldiği zaman, hiçbir sınırdan söz etmek zaten mümkün değil.

EBF: Günümüzde bile bazı ülkelerde o sınırların varlığı tartışılır. Bir Suriyeli, Irak'la Suriye arasında yaşayan, sürekli giden gelen göçebe topluluklardan söz ediyordu. Bunlar sınır kavramına sahip değiller, yüzyıllardır çöllerde yaşıyorlar. Devletler kuruluyor, sınırlar çiziliyor, rejimler yükseliyor veya çöküyor. Onlar ise hem göçebe hayatın bazı özelliklerini muhafaza ediyorlar, hem de sürekli değişip dönüşerek, yaşadıkları çağ ve dünyayla iletişim halinde varlıklarını sürdürüyorlar. Fakat ulus devlet sınırı diye bir kavram onlar için pek bir anlam ifade etmiyor.

UT: Doğu Anadolu'yla Suriye arasında transhüman diyebileceğimiz, yüzyıllar boyunca süren bir trafik var. Türkmen gruplar yazın Doğu Anadolu dağlarına çıkıyorlar, kışın yüzyıllar boyunca Şam'a kadar iniyorlar. Bu gruplar için Suriye neresi? Terimlerin bugünkü gibi coğrafyada haritalanabilir bir yere işaret ettiğini zannetmek istiyoruz. Oysa geçmişte Suriye diye konuşmaya başladığımız zaman ağırlıklı

olarak kentlerden konuşuruz. Zaten Osmanlılar neredeyse Tanzimat'a kadar Suriye diye bir yerden de konuşmazlar.

EBF: Suriye ismi antikiteye referansla gelişen görece yeni bir icat.

UT: Antik Yunanlılar Suriye derken, bugün Irak'a komşu ve üzerinde bir sürü kavgalar verilen yerden mi söz ediyorlar? Neredeyse sadece Asî vadisi ve Lut gölünden oluşan o şerit üzerinde dizilmiş yerleşimlerden söz ederlerdi. Romalıların Suriye dedikleri zaman kastettikleri bugünkü Suriye toprağına uzaktan yakından benzemez; yine bir grup kenti anlatırlar. Palmyralılar Romalılar tarafından Suriyeli mi sayılıyorlardı? Emin değilim ama sanmıyorum. Bugünkü coğrafya tanımlarını geçmişte de geçerliymiş gibi düşünmek istiyoruz. Avrupa'da Suriye terimi kullanılmış ama Osmanlılar kullanmamış. Suriye 19. yüzyıl sonunda Osmanlı diline girmeye başlayacak.

EBF: Kavramların da tarihleri ve gelişim öyküleri var.

UT: Suriye denmiyor ama asıl mesele o sınır meselesi. Sınırın bugünkü gibi bir anlam taşımayışı, sınırın bugünkü gibi bir çizgi olmayışı. Sınırın aslında mevcut olmayışı meselesini önemsemeliyiz. Zeynep Çelik'e kitabı bağlamında şu soruyu sormak lazım: Antep'i Suriye'den mi sayıyor, yoksa Türkiye'den mi?

EBF: Yanlış hatırlamıyorsam Suraiya Faroqhi'nin bir ifadesiydi, Kayseri'den itibaren Anadolu yüzünü Halep'e çevirmiştir diyordu.

UT: Büyük ölçüde ekonomik açıdan Antep bir zamanlar Suriye'nin bir parçası olarak düşünülebilirdi. Halep'le bağlantılı çalışıyor. Bu işler o kadar karmaşık ki. Yer adlarının, içinden akan ırmağın bile Arapça bir adı var ama Antep Türkçe konuşuyor. Bunları öyle kolayca tarif etmek mümkün değil.

EBF: Cumhuriyet Dönemi'nde Türkçenin empoze edilmesine dair kültür politikalarını reel boyutlarının çok ötesinde abartarak farklı mikro-milliyetçi mitolojilerin malzemesi olarak yeniden değerlendirmek yaygın bir eğilim. Güneydoğu Anadolu'da Cumhuriyet'le birlikte değil, çok öncesinden gelen, yüzyıllar içinde şekillenmiş yerel Türkçe ağızlar var.

UT: Cumhuriyet'le başlayan bir süreç değil bu.

EBF: Şüphesiz değil fakat mikro-milliyetçiliklerin ulusalcı söylem *pattern*lerinde Cumhuriyet'in kuruluşu, Türkçenin empoze edildiği bir milat olarak tanımlanıyor. Cumhuriyet'le ve ulus-devletle özdeş algılanan bir Türkçe fikrinin kendisi de oldukça anakronik.

UT: Şöyle düşünmek istiyoruz, dil değişikliğine ilişkin her şey sanki Cumhuriyet ve ulus devletle birlikte olurmuş gibi düşünmek istiyoruz. Hep devlet, hep siyaset üzerinden tanımlamaya çabalamak... Yeryüzünde her olup biteni neredeyse siyasal gücün talebiyle iktidarın içinde vuku buluyormuş gibi tahayyül etme hali bu. Çok Türkiye'ye özgü bir şeyden söz ediyoruz. Karşı çıkanlar da öyle tarif etmeye başlıyorlar. Oysa etniste değişimleri, dil değişimleri, bunların hepsi bitimsizce vuku bulan süreçler. Türkçenin yayılması dediğimiz bir süreç var hiç tereddütsüz.

16. yüzyılda Osmanlı tahrir defterlerine ilk kayıtları yaptıkları zaman, bildiğim kadarıyla Erzurum kentinde Kürtçe konuşulur diye yazıyorlar. Erzurum'da 18. ve 19. yüzyılda kentin içi Türkçe konuşuyor. Sürekli değişiyor. Bitimsizce değişiyor.

EBF: Türkofon Ermeniler oluşuyor. Anadillerini bırakan gruplar var.

UT: Oluşuyor ne demek, o kadar güçlü bir grup oluşturacaklar ki erken bazı romanlar önce Ermenice harflerle yazılacak.

EBF: Vartan Paşa'nın Akabi Hikâyesi örneğinde olduğu gibi.

UT: Sadece o değil, ondan önce de *Robinson Crusoe* önce Ermenice harflerle Türkçeye çevrilip basılacak, o metinden Arap harflerine transfer edilecek. Böyle durumlar var.

EBF: Çok daha erken dönemlerden kalan metinler de var. Kuzey Karadeniz ve Doğu Avrupa coğrafyasında yaşayan Ermenilerin bir kısmı Kıpçak Türkçesi konuşup bu dili Ermenice harflerle yazıyorlar.

UT: Ermeni harfleriyle yazılmış Türkçe koca bir literatür var. Grek alfabesiyle yazılmış Türkçe, Karamanlıca benzer bir literatür de var. Bayağı yaygın üstelik. Ahmet İhsan Tokgöz, Servet-i Fünun naşiri, anılarında roman okuyabilmek için Ermenice harfleri öğrenmiş olduğunu anlatır. Belli ki Ermenicede, Arap alfabesiyle basılmışlardan daha fazla roman var o sırada. Kimsenin bundan rahatsızlık da duymadığını gösteriyor. 19. yüzyıl sonunda olağan bir durum. Ancak bugün herkes ulus devleti o kadar içselleştirmiş ki, muhalifi de yandaşı da bu dilden konuşmaktan kendini kurtaramıyor. "Bu ulus devlet adlı öcü nedeniyle her şey değişti," biçimindeki düşünce çocuksu.

EBF: Yanlış hatırlamıyorsam analogi Cemal Kafadar'a aitti. Sanki bir Osmanlı kazanı var, üzerine kapak örtülmüş ve o kazan beş yüz yıl boyunca da o uluslar çıksın diye kaynamış gibi düşünülüyor. Böyle tahayyül etmek istiyorlar ulusal tarih anlatıları.

UT: Evet. Herkes onun içinde zorla duruyordu. Zorla uzun süre bu kadar durulmadığını biliyoruz. Ya da öte yandan zorun bütün dünyada devletin olağan fonksiyonlarından biri olduğunu biliyoruz.

EBF: Hukuk temelinde güç tekeli elinde bulundurması...

UT: En azından Engels'ten beri biliyoruz. Ondan başlayarak gündemde olan bir mesele.

EBF: Weber de bu konu üzerinde epeyi durur.

UT: Ama Weber daha geç.

EBF: Evet, daha geç ve daha kapsamlı.

UT: Engels'in *Tarihte Zorun Rolü* diye bir kitabı vardır. Çok iyi bir kitap değildir ama devletin şiddet tekeli elinde bulundurduğunu söyleyen benim bildiğim ilk kitap.

EBF: İlk kitap değil.

UT: Her neyse. Dolayısıyla her şeyi devletin yoktan var ettiğine inanma hali problemli.

EBF: Kültür tarihinde devlet önemli ve güçlü bir aktör ama her şeyi kuşatması ve her şeye yön verebilmesi de mümkün değil.

UT: Dolayısıyla bütün bir kültürel ilişkiler tarihini ona endekslemek zor.

Sibel Bozdoğan ve Erken Cumhuriyet Romantizmi

EBF: Sibel Bozdoğan'ın çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

UT: Sibel Bozdoğan'ın opus magnumu diyebileceğimiz *Ulusun İnşası* adlı kitabından söz etmek anlamlı olur. Onun dışındaki çalışmaları yine aslında üç aşağı beş yukarı öteki kitabının devamı niteliğinde olabilecek veya onların yeniden üretimi niteliğinde olabilecek çalışmalardır. Daha yakın bir döneme doğru uzatılmış bir parçası olduklarını söyleyebilirim.

EBF: *Turkey: Modern Architectures in History*.

UT: Esra Akcan'la ortak yazılmış bir kitap. O da aynı mantığın uzanımı şeklinde düşünülebilir. Üzerinde konuşulması anlamlı olan kitabı, Washington Üniversitesi'nden çıkan, ulus inşasıyla Türkiye'de mimarlığı birlikte anlattığı çalışmasıdır. Kitabın temel meselesi, Türkiye'deki olup biten mimari değişimin tamamını merkezi ideolojilere ve politikalara eklemleyerek anlatma çabası. Bu bana epeyi problemli geliyor. Şu meseleye hiçbir itirazım yok: Gerçekten Türkiye'de merkezi yönetimin mimarlık da dahil olmak üzere kültür yaşamının tamamını kontrol altına almak istediği zamanlar ve dönemler oldu. Neredeyse onlardan birini daha şimdi yaşıyoruz. Erken Cumhuriyet için konuşmaya başlarsak, yine merkezi yönetimin mimari yönelimi değiştirmek için tavır değişiklikleri yaptığı, bunların ulus inşasıyla ilişkili olduğu meselesine itirazım yok.

Sorun şu: Türkiye’de olup bitenlerin o zaman aralığında, diyelim ki Geç Osmanlı’dan, İttihat ve Terakki’den başlayarak 1950 aralığına kadar hep bu bağlamda tanımlanabilir olduğuna inanmıyorum. Türkiye sahnesi o ideolojik angajmanın anlatabileceğinden çok daha karmaşık bence.

Sürekli olarak kültür politikalarını merkeze alarak anlatmak, bütün alana egemen olmuş bir yönetim tahayyül etmeyi kaçınılmaz kılıyor. Bu problemli bence. Türkiye’ye biraz dikkatlice bakacak olursak, bununla uyuşmayan sayısız şey olduğunu görebilirdik. Aynı zamanda o iddialarda tanımlanan mimarlık ürününün de gerçekleşmediğini görebilirdik. Şunu söylemeye çalışıyorum. Diyelim ki 1930’lardan bahsederken, Türkiye modernist oldu, modernist mimarlığa talep yöneltti. Dolayısıyla da Türkiye’de modernleşme süreci ve modernleşmeye verilen ideolojik anlamlar, Batılılaşmaya verilen ideolojik anlamlar o sırada Türkiye’de üretilen mimarlıkla örtüştü. Bunu dediğimiz zaman epeyi tehlikeli bir yolu açıyoruz. Tehlikesi şuradan kaynaklanıyor: Mimarlığın ast, politikanın ve ideolojik olanın üst olduğu bir yapılanma tahayyül ediyoruz. Şunu yapmış oluyoruz: Birileri kültür politikalarına karar veriyorlar, mimarlık da bu doğrultuda yönlenecek. Bu bir ast-üst ilişkisi tahayyülü bence ve böyle bir tarih kavrayışının problemli olduğunu söylemeye çalışıyorum.

EBF: Diğer taraftan olgusal olarak böyle bir hiyerarşik yapı ve rol dağılımı yok mu?

UT: Böyle bir hiyerarşik yapı tahayyülü var. Var ama gerçekleşen sonuç bunu her seferinde yalanlayarak gerçekleşiyor. Mimarlık “Emrin olur beyim, paşam,” diyerek üretilen bir şey değil. Hiçbir kültürel pratik böyle vuku bulmuyor. Bunu herkes istese ve amaçlasa bile böyle yapamıyorlar.

EBF: “Emrin olur paşam,” diyen bir mimarlık güzergâhı var ve bu güzergâhta üretilen bir dizi ikonik yapı da var.

UT: Bunun da tersi olduğuna inanmak istiyorum. Şunu söylemeye çalışıyorum: “Evet, ben aynen hükümetin ideolojik programına ve kültür politikalarına bağlı kalacağım ve tam da onu yapacağım,” diyenlerin bile sonuçta yaptıkları şeyin çelişik olduğunu, böyle bir şansın olmadığını anlatmaya çalışıyorum. Onu uygulayanlar bir ast-üst ilişkisi tahayyül etmiş olabilirler, 1920’lerde, 30’larda, 40’larda hatta bugün böyle bir tahayyülün var olduğunu rahatça söyleyebilirim ama bunun problemsizce mimarlığa dönüştüğüne inanmak bana güç geliyor. Amaçlayan da bunu başaramıyor, ona sadece pasif biçimde tabi olduğunu iddia

eden de bunu başaramıyor. Kaldı ki önemli bir grup insan da sadece yanından geçmek suretiyle o pratiği başka biçimlerde üretmeye devam ediyor. Yani hiçbir ideolojik angajmanı olmayan mimarlıklar da üretiyor sayısız insan. Bütün Türkiye blok halinde böyle bir güzergâhtan gidiyor demek bana anlamlı gelmiyor. 1910'lu, 1920'li yıllarda Türkiye'nin her yerinde sanki ulusalcı romantik bir mimarlık varmış gibi düşünmek istiyoruz, ama İstanbul'un içinde iki adım dolaşmak suretiyle bunun böyle olmadığını görme imkânımız var. *Konutu ve Modernleşmeyi Metropol-den Okumak* adlı kitabımın temel problemi buydu. Sokağa çıkalım bakalım, öyle mi oluyor? Hayır olmuyor, bambaşka mimarlıklar da var. O mimarlıklar, kimileri bilinçli, kimileri bilinçsiz, kimileri umurunda bile olmayarak başka mimarlıklar üreten olağan insanların çalışmaları. Kuşkusuz böyle bir beklentisi olan, böyle bir ideolojik iktidarın olduğuna inanan odaklar var. Her dönemde böyle bir iktidar odağı oluşturmayı talep eden, bunu ciddi ciddi savunan insanlar var.

EBF: Cumhuriyet tarihi mimarlık ikonografisinin oluşturulmasında sıklıkla kullanılan imgelerden biri, bir grup devlet adamının yanında saygıyla durup onlara projeyi açıklayan mimar figürü. Siyasi otoritenin yanında poz verme, o pozu veren mimara hem yaşadığı dönemde hem de daha sonrasında tarihyazımında farklı bir itibar ve iktidar sağlıyor.

UT: Evet ama biraz daha nüanslı bir görüntü çizmek istiyorsak bunun dışına da bakmamız gerekir.

EBF: Tabii ki.

UT: Dolayısıyla Türkiye'de böyle olmadı. Kültür politikalarını denetlemek isteyenler yoktu demek istemediğim açık.

EBF: Veya bu politikaları hayata geçirmek için birbirini ezen mimarlar olmadığı anlamına gelmiyor.

UT: Birbirini ezen ne kelime. Hayatını ona adanmış mimarlar olduğuna eminim. Hiç kuşkusuz. Ama en yumuşak başlı, en uyumlu, en iktidar karşısında söz dinler mimarın bile istediği kadar söz dinleyemediğini anlatmaya çalışıyorum. Bu o kadar kolay bir iş değil. Sadece kendi iktidarımızda olan bir şey de değil. Çatlak ses ille de çatlak ses çıkarmak istemekle vuku bulan bir şey değil. Çatlak ses toplumsal yaşamda kaçınılmaz olarak üretilen bir şey. Türkiye'deki problem belki bundan da kaynaklanıyor. İnsanların benim çoğu söylediğime kızabilme hali de bence bundan kaynaklanıyor. Çatlak sesi özellikle çatlak ses çıkarmak için yapılan bir şey diye düşünmek istiyorlar. Hayır, çatlak ses her an yapılagelen olağan konuşmanın adıdır. En uyumlu olmaya çalıştığımız

zaman bile zaman zaman çatlak ses çıkıyor. Olağan hale işaret eden uyum hali değil çatlak sestir. Biraz fazla vecizevari olacak ama modern dünyada aslolan çatlak sestir. Ötekisi neredeyse mümkün olmayan. Ötekisini üretmek o kadar kolay değil.

EBF: Ötekisi bir niyeti, başlangıcı ifade ediyor ve her niyet gibi sonuca ulaşırken epeyi bir dönüşüm geçirmek zorunda kalıyor.

UT: Aynen öyle. Tam ifadesi gerçekten de bu. Niyet etmek bir şeyi o biçimde gerçekleştirmeyi sağlamıyor. Ve de sağlamadığını her durumda görüyoruz. Sadece burada sağlamıyor değil, hiçbir yerde sağlamıyor. Mimarlık tarihini anlatırken bence bunu görmek zorundayız. Bu, Sibel'e ilişkin, onun yazdığı kitaba ilişkin bir problem değil bence. Bu Türkiye'de mimarlık tarihi yazmaya ilişkin genel bir meseleye işaret ediyor. Osmanlı mimarlık tarihi yazarken de sürekli olarak bir avuç İstanbul, Edirne ve Bursa üçgeninde üretilmiş yapıyla sınırlı kalıyorsa, anıtsal mimarlık bağlamında bu yine aynı saplantıya işaret ediyor. Osmanlı'nın Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da bugün üzerinde otuzdan fazla devletin konumlandığı bir alanda egemen olduğunu söylüyoruz. Fakat Osmanlı mimarlığı anlatmaya başladığımız zaman, neredeyse İstanbul, Bursa ve Edirne üçgeninden yani bir merkezden başlayarak kenarlara doğru saçılan bir mimarlık tahayyül ediyoruz. Bu da aynı şey. Böyle bir mimarlık mı vardı? Otuzdan fazla ülkeyi kaplayan bir coğrafyadan söz etmeye başladığımız zaman, bunu, sadece Kahire sokaklarında dolaşıydık başka bir mimarlıkla karşılaştığımızı görürdük. Osmanlı çağında yapılıyor ama İstanbul'da yapılandan ciddi ölçüde farklı yapılar var orada. Bu Şam'da da böyle, Trablusgarp'ta da böyle. Bu saçaklanmayı, çeşitlemeyi görmek yerine, türdeşliği ve tekilliği görmek isteme halimiz bence tarihçi için önemli bir defekt. Bunu böyle yazan tarihçiyi ve böyle yazılmış tarihleri problematize etmek benim önerdiğim şey. Çünkü böyle bir yazma biçimi, kendisi bizatihi tekillik talep etmeyi, ortamı disipline etmeyi, aykırı sesleri tasfiye etmeyi de amaçlamaktadır. Geçmişte tekilliğin ve farklı konuşma imkânlarını susturan bir disiplinin var olduğunu iddia eden her sav bence bugün de tekillik ve suskunluk isteme haline işaret eder. Bugünde ve geçmişte tekillik hiçbir yerde, hiçbir zaman vuku bulmadı.

EBF: Sibel Bozdoğan ne gibi bir tekillik talep ediyor olabilir sizce?

UT: Sibel Bozdoğan üzerine değil, genel bir mesele üzerine konuşuyordum. Bozdoğan Erken Cumhuriyet dönemine ve yönetimine sahip olmadıkları bir iktidarı atfediyor gibi geliyor bana. Dolayısıyla Bozdo-

ğan o yönetimin ideolojik programlarının koşullandırdığı bir mimarlık vuku buluyor diye düşünmek istiyor. Ben de diyorum ki: “Hayır, vuku bulmuyor. En azından o yönetimin kendi amaçladığı kadar vuku bulmuyor.” Bunun vuku bulduğunu söyleme hali, kaçınılmaz olarak, böyle bir dünyanın olağan olduğunu en azından kabul etmek demektir. Böyle bir vuku bulma halinin kendisinin tartışılacak bir tarafı olduğuna inanmamakla ilişkilidir. Bence ondan kuşku duyulmalıydı. Böyle bir iktidar mümkün müydü?

Nazi Almanyası kadar bütün mecraları denetlemeyi başarabilmiş, modern dünyadaki tüm iletişim ve denetleme mecralarına egemen olmuş ve hepsini güdüleme gücü olduğu söylenebilecek bir iktidar bile, Almanya’yı kültür politikaları bağlamında türdeşleştiremezken, Türkiye’de bir iktidarın, bu araçların hiçbirine sahip olmayan bir ülkede bunu yapabileceğini düşünmek bana olanaksız geliyor. Almanya’da mimarlık medyası var. Orada mimarlığı çeşitli araçlarla taşımak, yeniden üretmek için kullanılacak mecralar var. Yine de birbirinden farklı faşizmler çıkıyor ortaya. Rosenberg’in söylediğiyle Goebbels’in söylediği örtüşüyor mu? Ama ellerinde bütün yazılı, sözlü basına egemen olacak araçları var. Bunların hepsini tekilleştirmeye yönelik çabaları var hiç tereddütsüz. Onlar bile bu tekilliği sağlayamıyorlar. Fabrika yaparken Troost’un Führerbau’su gibi fabrika yapamıyorlar. Bunu Barbara Miller Lane gibi Nazi mimarlığını kuramsal altyapısı bağlamında tartışan biri daha 60’larda fark ediyor.

Biz bunun yanından dolaşıyoruz. Fark edemiyoruz değil, yanından dolaşmayı tercih ediyoruz. Kısa bir gözlemle, Türkiye’nin her yerinde bundan farklı mimarlıkların, başka mimari tavırların olduğunu, sadece İstanbul’da bile Ankara’dan farklı tavırların ortaya çıktığını görebiliriz. Bunu anlatmaya çalışıyorum. Aslolanın saçaklanma, çoğullaşma, müphemlik üretimi olduğunu görmek yerine, aslolanın her seferinde tekillik üretimi, her seferinde müphemliğin tasfiyesi olduğunu düşünmek istiyoruz.

EBF: Sibel Bozdoğan Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığında ulusu ve tekilliği inşa ederken bunu son derece iyimser ve idealize edici bir üslupla kaleme alıyor. Satır aralarında neredeyse bir bayram havası ve müsamere coşkusu denebilecek bir duygu durumu okunuyor. Nazi mimarlığı ve Kemalist mimarlık Bozdoğan’ın zihninde öyle sorunsuzca yan yana gelebilecek veya karşılaştırmalı ele alınabilecek konular değil. Zihinsel, duygusal ve ideolojik pozisyonu böyle bir karşılaştı-

maya izin vermez. Kemalizm, muasır medeniyet seviyesine ulaştıran, modernleşmeyi, özgürlüğü, farklı bir dünyayı inşa etmeyi ifade ederken, Nazi Almanyası'nın hem Türkiye'de hem bütün dünyada olumsuz açılımları ortada.

UT: Sizin söylediğiniz bir önceki sorunuza da cevap oldu. Sibel Bozdoğan hangi tekilliği özlüyor dediniz. Ben terbiyeli olmak uğruna söylemedim. Tabii ki Erken Cumhuriyet'i özlüyor. Erken Cumhuriyet'i olumlamak istiyor. Erken Cumhuriyet'e ilişkin ideolojik inancını feda etmek istemiyor. Bunu feda etmek istemediğiniz zaman varılabilecek sonuç bundan başka bir şey olmaz. Benim pozisyonum öyle değil.

EBF: Siz bir şeyleri feda ettiğinizi mi düşünüyorsunuz?

UT: Benim için bir feda edip etmeme sorununun olmadığını söylüyorum. Ama bu hiç tereddütsüz Sibel Bozdoğan için çok önemli bir mesele. Hiç kuşkusuz saygı duyuyorum. O ayrı. Yanlış bir izlenim doğmasın. O gerçekten Erken Cumhuriyet'i Türkiye'ye çağ atlatan bir dönem olarak görmek istiyor. Ben ise çağ atlamak gibi kavramların artık hayatımızdan çıkması gerektiğini söylüyorum. Erken Cumhuriyet'in kötü veya iyi bir şey olduğunu söylemek istemiyorum. Oraya da sakın sakın bakmak istiyorum. Ama Türkiye'de geçmişe sakın sakın bakma isteği paradoksal olarak en gürültülü bir karşı çıkış tınısı taşıyabiliyor.

EBF: Muasır medeniyet seviyesine ulaşmak.

UT: Bu laf bana çok tartışılabilir bir şey gibi geliyor. Muasır medeniyet seviyesine ulaşmak dendiği zaman benim tüylerim diken diken olur. Bu Sibel için aynı anlama gelmiyor. Bu şimdi Sibel'e yönelik bir eleştiri mi? Sibel'e değil ama böyle düşünmeye dönük bir eleştiri. Olumlamak isteyerek geçmişe bakmak, hangi geçmişe bakarsanız bakın unutulmalıdır. Benim için her türlü retrospektif olumlama sadece ve sadece hangi ideolojik gözlüğü kullandığınıza bağlı olarak biçimlenir. Dolayısıyla olabildiğince olumlamak ya da olumlamamak kavramını tarihyazımından çıkarmak zorundayız. Ancak dolayimli ima düzeyinde bile olan yaklaşımlarımızı tarihyazımının alanının dışına çıkarırsak, biraz ilginç bir manzara çizebilir hale geliriz. Diğer kolay. Zaten olumlu bir şey görmek istiyorsanız olumlu bir sonuç görürsünüz. Oysa hiçbir dönem ne olumlu ne de olumsuzdur. 16. yüzyıla da Erken Cumhuriyet'e de kimin gözünden baktığınıza göre görüntü değişir. Köylünün gözünden bakıyorsanız Erken Cumhuriyet'ten nasıl bir olumlu manzara çıkaracaksınız?

Dedem tek parti döneminin valisiydi. Kendisi de bilirdi ki Erken Cumhuriyet köylüye taşıyamayacağı kadar ağır yükler yükledi. Zorunlu okul ve yol yapma hizmetleri, Zonguldak bölgesinde olduğu gibi zorunlu kömür işçiliği nöbetleri vs., bunları ben daha çocukluğumda evde duymuştum ve bilirdim. Bunlar evimizde olağan konuşmaydı sözgeli-mi. Belki benim eleştirel münasebetsizliğim ailedeki yaygın münasebetsizlikten kaynaklanıyordur, genetikdir. Ben bunları çocukluğumda bile bilirdim. Türkiye’de okula gidip de bunu söyleseydim, diyelim ki bir ödev olarak yazsaydım 1960’lı yıllarda herhalde hoca çok şaşırırdı. Türkiye’de tarih yazarların bunu hiç görmeyişleri cidden bana komik geliyor. Kimin gözünden yazdığınız meselesi burada çok önemli.

EBF: Tarihten sürekli kimlik talep eden, güncel durumun onaylan-masını bekleyen veya geleceğe dönük ders çıkarmak isteyen bir zihinsel tutum var. Tarihyazımsal anlamda en eleştirel kişilikler bile “Biz nasıl böyle olduk?” diye cümleye başlayıp “Peki nasıl bir çözüm üretebi-liriz?” diye devam edebiliyor. Üstelik bunu da hiç beklemeyeceğiniz tarihçiler söyleyebiliyor. Bu da şunu gösteriyor: Eleştirel kuramlardan haberdar olmak ve savunmak başka bir şey fakat gündelik yaşam pratik-leri içinde ve akademik üretim sürecinde bu değerleri içselleştirebilmek ve uygulayabilmek bambaşka bir şey.

UT: Türkiye’de gerçekten de *literati*’nin, okumuşların kendilerine attettikleri yüzlerce yıllık bir tarihsel rol var. Herkes o rolle yetişiyor. O rolün dışına çıkıp sadece kuramsal bazı açılımları kitabından okumak suretiyle o rolü feda etmenin imkânı yok. İsteddiği kadar historiyo-grafik metodoloji metinleri başka bir şey söylesin, sonunda siz kaçınılmaz olarak kendi içinde konumlandığınız tarihsellikten konuşursunuz. Tarih kitabının tanımladığıyla konuşmayız. Kendi içinde varlık kazandığınız tarihsellikten konuşuyorsunuz. Bu o yüzden herkesin dilini dönüştürü-yor. “Dünyayı nasıl düzeltiriz? Niye biz bu hale geldik? Bir zamanlar ne kadar iyiydi!” türünden argümanları çok kolay dile getirebilmemizi sağ-lıyor. Türkiye’de okumuşa atfedilen rol böyle bir şey. Okumuş sadece bir saptama yapamaz. Türkiye’de *literati*’nin her saptaması kaçınılmaz olarak bir çözüm önerisiyle örtüşük olmak zorundadır. Böyle düşün-meye başlandığı anda, bu tarih yazmak için epeyi zayıf bir başlangıç noktası.

EBF: Tarihin kendisi de o çözüm üretimini sağlayacak bir kayıp metin gibi algılandığı için varoluşsal olarak o parametreler içinde inşa ediliyor. Bunun dışına çıkması bazı durumlarda çok zor olabiliyor.

UT: Ne yazık ki zor oluyor. Hepimiz için çok zor oluyor. Şimdi şundan gerçekten korkarım. Bunu Sibel'e bir eleştiri olarak söylediğimde, "Uğur sen bu koşullanmalardan bağımsız ve özerk misin, azade misin?" diye kendime sorduğum zaman, hayır demeye tereddüt ederim. Belki tek avantajım bunun böyle olmadığı bir ailede yetişmiş olmam. Ben Türkiye'deki ortalama bir okul tarihinin geçmişi olumlama diliyle söz söylenen veya Erken Cumhuriyet'ten muhafazakâr bir olumsuzlama diliyle konuşulan bir evde yetişmedim. Bizim ortamımızda evimizin gündelik eleştirel dili vardı. Belki de onun ürettiği muzırlığı kullanıyorum.

EBF: Sizinki gibi bir aile ortamında yetişmeyenler bu tavırlarından vazgeçemeyecekler mi? İlla böyle bir aile öyküsü veya mirası mı gerekiyor? Aile faktörünü biraz abartmıyor musunuz?

UT: Hayır. Sadece yetiştiğim ortamı anlatıyordum. Ancak aile ortamında historiyoğrafik bir koşullandırma yapmayan ve ideolojik eğitim vermeyen bir okumuş ailede yetişmenin büyük avantajları var. Kolaylaştırıcı oluyor. Geçenlerde, *Altüst* diye sol eğilimli ve ciddiye alınabilir bir dergi var, orada bir bölüm okudum. Önemli bazı entelektüellere "İlk defa Ermeni soykırımını ne zaman duydunuz?" diye bir soru sormuşlar. Entelektüellerin bir kısmı 1970'ler hatta 80 falan diyor. Sonra ben bu soruyu kendime sordum. "Ben bunu ilk defa ne zaman duydum?" Ben bunu ilkokulda duymuştum. Bizim evde Ermeni tehciri ayrıntılı biçimde bilinen, onaylanmayan hatta lanetlenen bir şey olarak tartışılan bir konuydu. Bir sosyalist dedem yoktu, bir sosyalist anneannem yoktu, bir Amerikan liberali babam, özgür düşünceli bir annem yoktu. Hepsisi de bürokratik kökenden gelen insanların ortamında yetiştim. Fakat tarihsel tartışma gayet yaygın bir biçimde bizim evde gündelik dilin bir parçasıydı. Hiç abartmadan söyleyeyim, Ermeni tehcirini muhtemelen ilkokul üçüncü sınıfta, 1960'ta falan duymuş olmalıyım. İlginç bir ailem vardı, bunu itiraf etmek zorundayım. Yanlış anlaşılmasın. Erken Cumhuriyet okumuşlarından söz ediyorum. Sadece ideolojik gerçekliğe mesafelenebilme yetenekleri vardı. Bence bugün en azından dedem, ninem kadar, babam kadar ideolojik angajmanlara mesafelenmeyi deneyebiliriz. Rahmetlileri rahmetle anayım.

EBF: Burada çözümü yine eski kuşaklarda bulma fikriyle karşılaşıyoruz. Dedenizi rol modeli olarak öneriyorsunuz. Türkiye'de muhafazakârlık böyle mi üretiliyor? Dedelerden dede beğenmek şeklinde. Siz dedenizi, birileri de II. Abdülhamid'i öneriyor.

UT: Söylemek istediğim o değil. Öyle bir şey kastetmediğimi herhalde biliyorsunuz. Dedemi de rol modeli olarak önermiyorum. Onların yapabildiği kadarını yapmamız gerekir en azından diyorum. Onlar bile bunu yapabilmişse 1950’li, 1960’lı yıllarda, bugün bunu yapamamayı anlayamıyorum. Onlar içinde yaşamışlardı. Problemleri doğrudan gözlemlemişlerdi. Bana tarih kitabından aktarım yapmıyorlardı. Gündelik yaşamdan aktarıyorlardı.

EBF: Erken Cumhuriyet tarihinde herkes bu farklılıkların farkında, zaten bu farklılıkların içine doğmuş, önemli bir kısmı ise ulusal sınırların dışında dünyaya gelmiş insanlardı. O dönemde yeni bir yönetici seçkin sınıfa ait olmaya dönük son derece pragmatik hatta bazen acımasız uygulamaların yanı sıra belli bir iyi niyet ve iyimserlik de söz konusu. Cumhuriyet aydınları farklı etno-dinsel kimliklerin ulus devlet inşa sürecinde, seküler bir ulus kimliği içinde eriyeceğine samimiyetle inanıyorlar; bunun toplumun ortak refahı, sekülerleşmesi, gelişmesi, vatandaşlık kavramının yeşermesi, yerleştirilmesi için hayati olduğunu düşünüyorlardı.

UT: Şunu gördüğüm için bunları çok rahat söyleyebiliyorum. Bir taraftan gerçekten Erken Cumhuriyet’e iman ettiklerini söyleyebilirim. Kendi ailemin, en azından babam ve anne tarafından kuşakların, babam hariç olmak üzere, baba tarafım bu konularla hiç ilgili değildi, o ayrı mesele, şu çelişkiyi yaşıyorlardı: Bir taraftan Cumhuriyet’in bütün getirilerine gerçek bir inançları vardı. Bir taraftan da onun asla gerçekleşmediğini, her seferinde olguların, toplumsal durumun bariyerlerinde başka hallerine dönüştüklerini bilirlerdi. Bu çelişkiyi görürlerdi. Tahmin ediyorum ki sadece onlar değildi. O kuşaktaki pek çok kişide bu vardı. Onlara bu kadar yüce, özgün bir bilinçlilik de atfetmek bana gerçekçi gelmiyor. Muhtemelen Erken Cumhuriyet bürokratlarının hepsinin fark ettiği bir şeydi bu. Hem uygulamak istiyorlardı hem de bunların uygulanamayacağını alanda sürekli gözlemliyorlardı. Bizimkiler de bu çelişkiyi görürlerdi ve çoğu benzerlerinden farkları, bundan kolay konuşurlardı. Ama sonraki kuşaklar, geçmişi olumlayanlar, kendi deneyimledikleri bir durumu tarihsel metnin üzerinden yeniden üretenler böyle olma şanslarını kaybettiler. Onlar orada gerçekten yaşamıyorlardı. Onlar tarih metnini gerçekliğin ta kendisi zannetme noktasına geldiler. Erken Cumhuriyet’tekiler bu çelişkileri görüyorlardı. Onun için, “Dedem, anneannem, babam, annem böyle bir pozisyondaydılar, hatta annemin dayısı gibi kişiler bunları biliyorlardı,” dediğim zaman onlara özgül bir bilinçlilik atfetmek istemiyorum. Çünkü yaşıyorlardı o çelişkiyi.

EBF: Şüphesiz her ulus ve etnik kimlik, hayali bir cemaatin inşa sürecine işaret ediyor. Türkiye’de ve dünyanın farklı kültür coğrafyalarında bazen güncel siyasette ve akademide ilginç bir şekilde makro-milliyetçilik bir patoloji, mikro-milliyetçilik ise olması ve desteklenmesi gereken bir olgu gibi ele alınabiliyor. Hatta bazı örneklerde, milliyetçi olmadığınızın göstergesi olarak, farklı bir mikro-milliyetçiliği desteklemeniz bile beklenebiliyor. Bir süre sonra bu tavır milliyetçiliklerin tarihsel, sosyo-kültürel, politik ve ekonomik gelişim koşullarının analizi yerine mikro-milliyetçiliklerin son derece özcü ifadelerle alımlanması-na, yorumlanmasına yol açabiliyor. Ulus bir inşa ama etnisite ebedi ve ezeli bir kategori, verili bir hakikatmış gibi konu tartışılabilir.

UT: Ulusları geçelim. Etnisite inşa edilmiş bir şey değil mi? Etnisite ne demek? Sanki cebimizde duran bir kavrammış gibi konuşmak isteği bu.

EBF: Son dönemde bu detay atlanabiliyor. Mikro-milliyetçiliğin milliyetçilik karşıtlığıyla karıştırıldığı bağlamlar ortaya çıkıyor.

UT: Türk ulusu inşa edilmiş dediğimizde, bir diğeri edilmemiş mi?

EBF: Evet yani Yunan ulusu bir inşa değil mi?

UT: Alman, İtalyan ulusu inşa edilmemiş mi?

EBF: Massimo d’Azeglio’nun meşhur sözü var, “İtalya’yı kurduk, şimdi sıra İtalyanları imal etmekte,” diye.

UT: Evet. Aynen öyle.

EBF: Dolayısıyla Erken Cumhuriyet’te bütün o kültürel ve etnik çoğulluk ama belli bir ideolojik ajanda, sosyal mühendislik projesi iç içe geçerek ilerliyor. Bozdoğan’ın geçmişi idealize etmesinde, bazen romantizme varan bir nostalji üretmesinde, söz konusu çoğulluğu doğrudan gözlemlemesi rol oynamış olabilir.

UT: Ne gibi? Doğrudan gözlem derken?

EBF: 1960’larda bazı konular konuşulmazdı diyorsunuz. Bozdoğan’ın kitabının çıktığı yıllarda, 1990-2000 aralığında Türkiye’de siyasal İslamcılık ve mikro-milliyetçilikler yükselişeydi. Çok yoğun bir laiklik tartışması sürdürülüyordu. Ve o çalışma bu gerilimlerin izlerini de bir yönüyle taşıyor. Türkiye’de o dönemde ciddi bir zihinsel kutuplaşma vardı ve hâlâ da var. Böyle bir yarılmanın olduğu yerde Erken Cumhuriyet Dönemi Sibel Bozdoğan’ın zihninde neredeyse sığınılan bir altınçağ olarak beliriyor. Çatışmaların minimize olduğu bir kaybedilmiş cennet romantizmi de denebilir buna.

UT: Sibel Bozdoğan tarih metinlerini okuyan kuşaktan. Annem baba ve çağdaşları bütün bunları yaşayan kuşaklardı. Dolayısıyla hem ideolojik olanın farkındalardı, hem de gündelik yaşamın içinde konumlanıyorlardı ve bu çelişkiler her dakika görebildikleri bir meseleydi. Üzerinden elli yıl geçtikten sonra sadece tarih metni geride kaldı ve tarih metninin tanımladığı Erken Cumhuriyet üzerinden konuşmaya başlıyoruz. Bu Türkiye’de eleştirel mesafeyi ortadan kaldırdı.

İkincisi, güncel durum, Türkiye’nin güncel durumundan duyduğumuz endişeler bir kere daha tarihe sığınmaya yol açtı. Ama sorun şu ki, Türkiye’nin güncel durumundan duyduğumuz endişeler de büyük ölçüde tarih metninin bize empoze ettiği endişeler. Bunları da sıklıkla unutuyoruz. Yani güncel duruma koyduğumuz teşhis aslında bir zamanlar yazmış olduğumuz ve yazmaya devam ettiğimiz tarihle bağlantılı bir şey. Şimdi bu sürekli kendini yeniden üreten bir kısır döngü aslında. Bu Türkiye’deki durumun şahane olduğu anlamına gelmiyor. Ama sorun şu: Türkiye’deki bugünkü durumun biraz daha derinlikli bir analizini yapmak istiyorsak, bunun imkânı “Bir zamanlar daha iyiydi,” biçiminde konuşmak değil. Dahası, tarih metninin üzerinden konuşmaktan çok, siyaset felsefesi üzerinden konuşarak bugünkü Türkiye’ye bence daha sağlıklı bir cevap verebiliriz. Demokrasi talebimiz nedir? Bugün ne? Geçmişte ne kadar demokratik olduk meselesi değil. Şu anda ne kadar ve nasıl demokrasi ve özgürlük istiyoruz meselesi. Bunu yapmaktan sürekli kaçınarak tarih metnine sığınmak isteyen bir ortamda yaşıyoruz gibi geliyor bana. Bütün politik pozisyonlar benzer güzergâhta üretiliyor. Yani Abdülhamid Araştırma Merkezi’ni kuran adamın zihninde ne olabilir? Tarih metnine kaçmak istiyor, gayet basit. Geçmiş tarih metninin anlattığı şeyle özdeş zannetme hali. Acıklı olan o. Bu mesafeyi kurmadıkça da Türkiye’de bu biçimde düşünme yolundan çıkmanın imkânı yok. Geçmiş başka bir şey, tarih başka bir şey ama bu bence kolay varılabilir bir nokta değil. Tarih metnini bu kadar sıcak bir şey olarak ürettiğimiz zaman başka da şansımız yok. Tarih metninin soğutulması lazım.

EBF: Bunu ısıtan şeyler de gündelik yaşam pratikleri içinde şekilleniyor.

UT: Türkiye’de bütün gündelik yaşam pratikleri onu ısıtmaya yarıyor. Çorabımızı nasıl giydiğimizden, ne yediğimize kadar. Bu ülkedeki gibi sürekli olarak Türk yemekleri, Türk mutfağı üzerine konu-

şan, bunu levhalarla, tabelalarla ilan eden başka bir ülke var mı? Çin'e gideceksiniz ve restoranın üzerinde Çin lokantası yazacak. Olacak şey mi? Almanya'da Alman, İngiltere'de İngiliz mutfağı diye kendisini ilan eden bir lokanta var mı? Ben böyle bir şey gördüğümü hatırlamıyorum.

EBF: İstanbul'un göbeğinde, surların dibinde Türk Mahallesi inşa ettiğini iddia edebiliyor insanlar. Bu Türk imgesinin egzotikleştirilip metalaştırılmasına, bağlamından çıkarılarak başka bir nesneye dönüştürülmesine de işaret ediyor. Ulus imgesi aynı zamanda kapitalist dönü içerisinde bir meta. O anlamda, bir yönüyle demistifiye olan da bir kavram.

UT: Ama bir taraftan demistifiye ediyor, diğer taraftan mistifiye ediyor.

EBF: Tabii ki. Sistem öyle işliyor.

UT: Remistifiye miktarı demistifiye etme miktarından daha fazla olan bir ortamda yaşıyoruz bence. Bir şeyin metalaşması onun sekülerizasyonunu da getirir diye umuyor insan ama hayır, onu sekülerize etmiyor, kutsallığını yeniden üretiyoruz. Sandığımızdan daha karmaşık bir sekülerizasyon sürecini yaşadığımıza işaret etmek istiyorum.

EBF: Remistifiye ettiği bağlamlar da oluyor muhakkak ama karikatürize ettiği durumlar da söz konusu.

UT: Hiç kuşkusuz.

EBF: Osmanlı esinimli tarihselci kamu binalarından, lunaparklarda kafalarına padişah kavuğu geçirip fotoğraf çektirenlere varıncaya kadar, tarihsel imge üretim sürecinde çok farklı mecralar söz konusu. Bunlardan bir kısmı devlet merkezli ve daha denetimli bir mekanizmayla üretilirken, bir kısmı da popüler kültürde TV dizilerinden satılan objelere, anahtarlıklara varıncaya kadar gündelik tüketim imgeleri olarak dolaşıma giriyorlar. Çok geniş bir yelpaze bu.

UT: Bazıları demistifiye oluyor, bazıları remistifiye oluyor değil. Aynı şeyler. Hem demistifiye hem remistifiye oluyorlar. Şöyle bir örnek vereyim, belki daha iyi anlatır bunu. Paşabahçe'nin cam tasarımlarını ben bazen özellikle gider incelerim. En pahalılarını sattıkları Kanyon Alışveriş Merkezi'nde bir yer var. Benim en sevdiğim eğlenceli mekânlardan biri. Camların üzerindeki açıklamalarda sürekli olarak "Kendi kimliğimize uygun cam nesneler üretiyoruz," diyen bir dil var. Onlara gidip bakıyorum. Hepsi insanın göbeğini tuta tuta güleceği nesneler. Sorun şu: Onları alan insanlar gerçekten kimliklerine uygun nes-

neler aldıklarını düşünerek evlerine getiriyorlar. Benim için demistifiye olan şey bir başkası için remistifiye oluyor veya bazı şeyler remistifiye, bazıları demistifiye olsa bunu anlayacağım. Durum daha karışık. Aldıkları cam nesnelerin çoğunun tasarımı geçmişte kutsal olan, hatta bazıları tekke simgeleri olarak nitelenebilecek şeylere ait. Bir buçuk yüzyıl önce olsa, bir evde bulunmaları saygısızlık olarak görülebilecek bu nesneleri bugün evinde süs diye kullananların kimlik tanımlarını merak ediyorum. Aynı nesneyi süs haline getirip demistifiye eden, büyüsünü bozan, sekülerleştirenler, öte taraftan da onu kendi öz kültürel varoluşlarını ifade eden bir şey olarak remistifiye ediyor, yeniden kutsallaştırıyorlar.

EBF: Kültürel ve ulusal imge üretimi, nesnenin ya da kişiliklerin kültleştirilme süreçleriyle de ilintili bir olgu. Bu durum bir yönüyle kült liderler, sanatçılar ve yazarlar için de söz konusu olabiliyor. Birilerini büyülerken, hayranlık uyandırırken diğerleri için gülünç oluyorlar. Aynı nesne, imge ya da figürün alımlayanın zihninde çok farklı açılımları oluyor.

UT: Hatta hep öyle olmaya başlıyor. Zaten belki kimliğin metalaştığı bir dünyada kaçınılmaz olan da bu. Kimlik metalaştığı zaman bir taraftan gerçekten komikleşebiliyor, ama aynı anda kutsallaşıyor da. Bir şeyin meta olması demek onun değerinden düşmesi demek değil. Bir zamanlar şöyle bir tahayyülüm vardı doğrusu: “Bir şeyin metalaşması onun kaçınılmaz olarak sekülerleşmesine giden yolu açar.” Öyle bir yol yok. Onu anlatmaya çalışıyorum. Bir taraftan bir şeyin parayla satın alınır oluşu ona paranın getirdiği kutsallığı bozma imkânını getiriyor, fakat aynı ekonomik değer onu aynı zamanda farklı bir biçimde kutsallaştırıyor.

EBF: Paranın kendisi kutsal. Paraya atfedilen dünyevilik ve maddiyat ise aşınmış bir mit.

UT: Çok doğru. Paranın kendisi bizatihi kutsal. Erken gençliğimden başlayarak böyle bir şeye inanmıştım. Metalaşan her şeyin kaçınılmaz olarak kutsallığından kopacağı biçimindeki efsaneye ben de inandım ama tam tersi. Para başka bir kutsallık. Sabit bir kutsallığa inanmak istiyoruz. Evet, parayı kimse tanrı yerine koymuyor, karşısına geçip ıstavroz çıkaran birine daha rastlamadım. Ama bu paranın kutsal olmadığı anlamına gelmiyor. Öteki kutsallıkların sahip olmadıkları farklı kutsallıklar üretiyor.

EBF: İnsanlar bütün hayatları boyunca onu kazanmak için çaba sarf ediyor. Çoğu örnekte, kazandığınız para ölçüsünde toplumdan ilgi, ka-

bul, onay ve saygı görüyorsunuz. İnsan yerine konuyor ya da diskalifiye ediliyorsunuz.

UT: Aynen öyle. Hayatın anlamını veren tek şey para.

EBF: Anlam katan şeylerden biri diyelim.

UT: Namusluca söylemek gerekirse pek çok insan için böyle ama. Veya hepimiz için bir miktar diyelim.

EBF: Genellemelerden hoşlanmıyorum ama kültür sistemleri büyük ölçüde paranın soyutlayıcı gücüne dayanarak şekilleniyor. Emegin ve metanın zaman ve mekân bağlamında transfer edilebilir, birbirine dönüştürülebilir olması, o noktadaki dengenin, bir yönüyle adaleti sağlamanın aracı olarak düşünülmesi ve bununla ilişkili sayısız spekülasyon ve tartışma başlığı para aracılığıyla gerçekleşiyor.

UT: Kutsallığı sanki sabit bir tarifi olan bir şeymiş gibi düşünmek istiyoruz. Her yerde kutsallık deyince aklımıza aynı şey gelirmiş sanıyoruz. Hayır öyle değil. Kutsallık da sürekli olarak yeni anlamlar, yeni biçimler kazanan, yeni örüntülerle üretilen bir şey. Kutsallık onun için bir gün gelir tasfiye olur hayatımızdan ya da bir zamanlar benim de çok kullandığım ifadeyle “modern dünya anlam yapılarını tahrip eder, anlam üretemez hale gelir” sanıyorsak yanlıyoruz. Hayır onu başka anlamlarla ve göstergelerle yeniden üretiyoruz. Zannediyoruz ki bir anlam var ve kaybolunca kutsallık kayboluyor. Bu kaybetme sanrısı aslında bir paranoyanın dışavurumu sadece: Eyvah, hayatımın anlamı kalmadı artık. 19.-20. yüzyıl dönümünün Almanya’sında anlam yitiminden duyulan endişe bu ve neredeyse Nazi dönemine kadar başlarına gelen pek çok şeyi gerekçelendirecek. Ama sonunda bu bunalım ortadan kalkıyor, çünkü başka kutsallıkların üretilebilir olduğunu –onlar illüzyon niteliğinde de olsa– insanlar anlamaya, kavramaya başlıyorlar ve sorun da kalmıyor.

Neyse çok uzaklaştık. Sibel Bozdoğan’dan, Erken Cumhuriyet’ten çok uzaklaştık.

EBF: Demek çok ilham verici bir esermiş. Konu buralara kadar geldi.

UT: Evet.

EBF: Sibel Bozdoğan’ın son dönemdeki yazıları hakkındaki görüşlerinizi biraz daha detaylandırabilir misiniz?

UT: Son döneme ilişkin yazdıklarında da ben pozisyonunu koruduğu kanısındayım. Sibel bir kere doğru mimarlıklar teşhis etmek istiyor, tırnak içinde doğru mimarlıklar istiyor, dolayısıyla da karşılaştığı du-

rumları da doğru mimarlıklar olmadığı inancıyla mesafelenerek anlatmayı tercih ediyor. Bu doğru mimarlık tarifi benim bir gün bile kabul edemediğim bir mesele.

EBF: Sibel Bozdoğan'ın "doğru mimarlık" gibi bir ifadeyi doğru-
dan kullandığını düşünmüyorum ama evet, satır aralarında böyle bir fikir okunuyor. Siz özellikle hangi bağlamlarda bu düşüncenin bir alt
metin olarak belirdiğini düşünüyorsunuz?

UT: Türkiye'de 1980'li yılların sonundan başlayan dönem için, post-
modern denebilecek dönem için bu kaygısının olduğunu söyleyebilirim.
Sibel'in metinlerinde bunu onaylamadığını, sevmediğini, beğenmediğini
okumak hiç zor değil. Sözcük olarak söyleyemem ama çıkan anlam
hep budur. Benim için böyle bir yaklaşımın problemliliğini söyle-
yeyim. Bu, toplumsallığın hiçbir noktası için kolay söyleyebileceğim
bir şey değil. Birileri bir şey yapıyorsa, ne yaptıklarıyla hiçbir ilgisi yok,
bu anlamayı gerektiren bir şeydir. Sözelimi Turgut Cansever'le ilgili
epeyi şey yazdım. Değerini kabul ederek ya da önemine işaret ederek
yazdım. Bir gün bile Turgut Cansever gibi düşünmediğimi beni tanıyan
herkes biliyordur. Bu yüzden yazabildim. Ne var ki Türkiye'de kimileri
bunu yanlış anladı. Cansever hakkında yazarken onunla aynı düşüncede
yazdığım zannedildi. Sonra başka açıdan onu tartışınca kimileri ihanet
ettiğimi düşündüler. Sibel'deki durumsa bunun tam aksi gibi görünüyor.
Sibel daha baştan pozisyonunu koyuyor. Neyi istemediğini gayet iyi bi-
liyor. Onun için anlamlı olmadığını daha en başından dilinden anlamaya
başlıyoruz. Ben yanlış anlaşılma pahasına Turgut Cansever'in önemi
üzerine konuşabilir, hem de Turgut Cansever'in sonraki evliyalastırıl-
ma sürecine karşı çıkabilirim ya da söylediklerindeki çelişkilere işaret
edebilirim. Benim böyle bir pozisyonel tutarlılığım yok. Sibel'in daima
pozisyonel bir tutarlılığı var.

EBF: Sizinki de tutarsızlık değil ki.

UT: Karşı taraftan bakan için tutarsızlık. Benim açımdan tabii ki
tutarsızlık değil. Herkesin konumlanması gereken durum bu olmalıdır
diyeceğim. Karşımızdaki insan mutlak iyi ya da kötü değil. Doğru ya da
yanlış değil. Ne yazık ki bunu çoğumuz aşamıyoruz. Asıl önemlisi, top-
lumsal ortamda belli ki böyle bir duruma insanlar pek katlanamıyorlar.
Turgut Cansever lehinde bir şey söylediğiniz zaman Turgut Canseverci
ilan edilme hali. Onu söylemeye çalışıyorum. Lehinde bir şey söylediniz
diye düşünülüyorsa, artık onu yücelten ideolojik bir angajmanınız

var sanılıyor. Turgut Cansever’e kendince birisi bir yorum getiriyor, o kadar denemiyor. Aynı Turgut Cansever için “Bu adam aynı zamanda Le Corbusier’ye de bakardı ve etkilendi,” dediğiniz zaman, bu kez sanki hakaret etmişsiniz gibi algılanıyor. Sibel böyle bir durumda kalmıyor. Sibel her seferinde Cansever’e karşı nerede durduğunu bilebildiğimiz biridir. Cansever’i sadece örnek diye söylüyorum.

Bence böyle bakılamaz, bakılmamalıdır. Böyle bakarsak kendi pozisyonumuzu sadece bir kere daha üretmekten başka bir şey yapmış olmayız. Bir metin yazıyorsam sadece kendi pozisyonumu bir kere daha kamuya duyurmak için yazıyor olmamalıyım. Ya da tarihçiliğe ilişkin bir şey söylüyorsam, her seferinde kendi pozisyonumu doğrulamaktan biraz daha fazla bir şey söylemeliyim bence.

EBF: Devlet merkezli tarihyazımına getirdiğiniz eleştiriyi biliyoruz. Şevki Balmumcu örneğinde belirttiğiniz üzere, devlete yaklaştıkça görünürlük kazanan, ondan uzaklaştıkça kaybolan bir mimar figürü var. Hem mimarlıkla ilgili hiyerarşiler kurup hem de bunu destekleyecek ortada farklı metinler, zengin kaynaklar ve de bunları analiz edecek antropolojik, sosyolojik veya daha genel interdisipliner bir yaklaşım olmayınca, belki de devlet-merkezli tarih anlatısının dışında çok az şey kalıyor mimarlık tarihçilerine. Malzeme ve yöntem çoğulluğu olmayınca ne, nasıl yorumlanacak? Hangi gecekondunun tarihi nasıl yazılacak, hangi yöntemlerle tartışılacak? Bunların hepsi birer sorunsal.

UT: Çok güzel. Bu Meltem Ahıska’nın radyoya ilişkin yazdığı kitabının temel argümanıdır. “Neden bir radyo arşivi yok? Radyo arşivinin yokluğu ne söyler?” diye anlattığı şey. Radyo arşivinin yokluğu bir savsaklığın ürünü gibi gözükmez Ahıska’ya. Der ki, olmaması sayesinde her seferinde aynı anlatıyı yeniden anlatabilme şansına sahip oluruz. Elimizde arşiv olsaydı görecektik ki bir sürü çelişkili durum var. O zaman fark edecektik, başka hikâyeler yazabilecektik. Arşiv yoksa o güne kadar anlatılmış öyküyü sürekli yeniden yazmaktan başka şansımız kalmıyor diyor. Mimarlık için de bu aynen geçerli bence. Zaten Ahıska’nın söylediği de radyoyla sınırlı bir şey değil. *Mimarlığın Aktörleri* kitabında yaşamını yazdığım biri vardı: Burhan Arif Ongun. Bir tür hiç o aslında. Önemli binası yok. Kayda değer kuramsal bir katkısı yok.

EBF: Burgazada’daki cami onundu, değil mi?

UT: Evet, bir o var.

EBF: Ayrıca köyle ilgili yazdığı bazı makaleler ve bir projesi de var.

UT: Evet, birkaç tane köyle ilgili ve birkaç tane şehircilikle ilgili, 1930’larda yazdığı makale var. Ondan sonra kaybolup giden bir adam. 1970’li yılların sonundan başlayarak küçük küçük, kendisiyle ilgili şizofrenik diyebileceğim metinler yazmaya başlıyor ve bir küçük literatür oluşturuyor. Ben de onlara dayanarak bir Burhan Arif Ongun biyografisi yazmıştım. O zaman Şevki Vanlı bana küçük bir not gönderdi. “Hepsini anladım, hepsini anladım da Burhan Arif Ongun’un ne işi var bu adamlar arasında?” diye sordu. Ben de bir şey söylemedim, belki küçücük bir cevap vermişimdir. Bir için mesleki serüvenini okuduğumuz zaman başka bir hikâye anlatma şansına sahip oluruz. Görürüz ki Le Corbusier’nin ve Mies van der Rohe’nin yanında çalışmış, hele Türkiye’de bu ikisinin birden yanında çalışmış başka bir mimar yok. Dünyada da yok, dünya çapında benzersiz bir durum. Ve onunki adım adım yok oluşa giden bir serüven. Sadece Burhan Arif Ongun’u görmek suretiyle Erken Cumhuriyet’in başka bir hikâyesini yazmak mümkün. O metnin iyi tarafı odur. Giderek nasıl kenara atıldığını, silindiğini, niye silindiğini anlatır. Bunu yapmak bence gerekir. Yani arşivin yokluğunu aşmak gerekir, arşivi kurmak gerekir. Sadece Türkiye’de bir mimarlık arşivi olsun anlamında bir şey söylemek istemiyorum. Bu tür mikro-tarihleri yazmak gerekir. Bu tür hikâyeleri ortaya çıkarmak gerekir. Bu tür insanlara ilişkin verileri topladığımız zaman başka bir öykü anlatma şansına sahip oluruz. Yoksa devlet arşivi de bir seçmeden başka bir şey değil.

EBF: Tabii ki.

UT: Bürokratik bir veriler bütününden başka bir şey değil. Oradan bir Burhan Arif hikâyesi çıkarmamın yolu yok. Ama Burhan Arif’in hikâyesini çıkarmıyorsak da diyelim ki 1930’ların hikâyesini anlatmıyoruz demektir, eksik anlatıyoruz demektir. Çünkü Burhan Arif’lerle de oluşuyor o dönem. Şevki Balmumcu’nun artık onaylanmış bir anlatıya dönüşen hikâyesinde Balmumcu devletin mağdur ettiği biri olarak anlatılmak zorunda kalıyor sözgelimi. “Bir bina yaptı, ne kadar önemliydi, bakın onu Erken Cumhuriyet’te yaptılar ama Atatürk öldükten sonra her şey değişti ve devlet onun binasını aldı, mahvetti, adam da bu yüzden çıldırdı.” Şimdi hikâyeyi böyle anlattığınız zaman bu yine devletin başrolde olduğu bir hikâyeyi anlatmak demek. “Devlet bir adamı onurlandırır, vezir de eder, rezil de eder,” demekten başka hiçbir anlamı yok.

EBF: Devlete yaklaşmazsanız, cebinizde proje, böyle ortalıklarda delirerek gezersiniz demek.

UT: Bunun dışında bir hikâye anlatmak gerek. Bunun dışında hikâyeler anlatmak mümkün.

EBF: Burhan Arif Ongun'dan söz ederken şizofrenik metinlerden söz ettiniz. Bu konuyu biraz açar mısınız?

UT: Ongun'un öyle metinleri var. 1970'lerin sonundan başlayarak yazıyor. Ancak yazdıklarının şizofrenikliği biyografisine değinmeden anlatılamaz. Belli bir dönemde bu adamcağız bir burs alıyor devletten, Sedad Hakkı Eldem'in de aldığı bir burs bu. Almanya'ya ve Fransa'ya bunu değerlendirmeye gidiyor. İlginç bir biçimde bu iki mimarla da [Le Corbusier ve Mies van der Rohe] çalışıyor. Bu arada galiba orada yolsuz para kullanımları yapıyor. Belli ki biraz sallapati bir adam. Dikkatsiz, eski deyimle izansız bir adamcağız aslında. Gerçekten de Seyfi Arkan'ın mektubundan öğreniyoruz ki, Berlin'de harcamalarını devlete bildirirken yolsuz bir şeyler yapmış. Sorumlu merci o zamana kadar denetimi sıkı tutmazken bunun hesaplarını gördükten sonra sıkı tutmaya karar veriyor. Bu yüzden Türkiye'ye döndüğünde onu Akademi'ye almıyorlar. Oysa o dönemde yurtdışına giden herkesi Akademi'ye hoca olarak alıyorlar. Herkesi alıyorlar ama Burhan Arif'i almıyorlar.

EBF: Ne tür harcama başlıkları belirtmiş?

UT: Bunların ayrıntılarını bilmiyoruz, sadece ikincil kaynaklardan öğreniyoruz. Ben birleştiriyorum birbirlerine. Çünkü Seyfi Arkan, mektuplarında "Burhan Arif izansız hareketler yaptı, o yüzden şimdi hepimizin parasının hesabını soruyorlar," diyor mesela. Anlıyoruz ki bir şeyler yapmış olmalı, öğrenci müfettişliğini kızdıran bir iş. "Senet-i müsbite istiyorlar artık," diyor. Bir harcama yaptığınız zaman fatura istemeye başlıyorlar, ondan önce istemiyorlarmış demek ki. Böyle özel bir durumdan söz ediyorum. Sonraki dönemde Türkiye'ye geliyor, devlet Bayındırlık Bakanlığı'nda görevlendiriyor. Orada onunla bununla kavga ediyor. Rusya'ya bir yere gönderiliyor. Le Corbusier'nin yanında çalışırken Nikolai Kolli adında bir Rus'un da orada çalıştığını biliyoruz ve arkadaş olmuşlar. Rusya'dan bir kongreye adına bir davet geliyor, "Burhan Arif gelsin," diye. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü çağırıyor Burhan Arif Ongun'u, "Sana nasıl Rusya'dan adına davet gelir?" diye. Dikkat edilsin: Bir mimar Rusya'ya kongreye gidecek ve bu baş-

bakanı ilgilendirecek bir meseleye dönüşüyor. Bu inanılır bir hikâye değil. Gönderiyorlar onu. Ongun'un uluslararası kongrede Wright'ın arkasında bir yerde oturur halde fotoğrafı var. Türkiye'ye döndükten sonra da, "Rusya'da bu işler böyle yürüyor, mimarları şöyle dikkate alıyorlar, örneğin ülkeye çalışmak için yabancı mimar çağırıyorlar," filan gibi bir metin kaleme alıyor. Bunun üzerine herhalde kara listeye alınıyor. O son yazısı.

EBF: Sene kaç?

UT: 1931-32 gibi bir dönemden başlayarak 1973'e kadar yanlış hatırlamıyorsam hiçbir metni yok.

EBF: Devlet kırk yılığına susturmuş.

UT: Herhalde öyle. Adamcağız ortadan silinmiş. O aralıkta ne yaptığı konusunda hiçbir fikrim yok. O noktadan sonra ne oluyorsa oluyor ve kendisiyle ilgili kitaplar yazmaya başlıyor. Kendi olanaklarıyla sefil baskılarla onları yayınlıyor. İstanbul'da Akademi'deki, Paris'teki hayatını anlatıyor, bilmem neredeki anılarını anlatıyor. Aklına ne geldiyse içtutarlıksız bir biçimde yazıyor, yazıyor. Adeta musluğu bozulmuş gibi sızdırıyor. Fakat o sayede yavaş yavaş bir hikâyeyi çıkarmaya yarayan bir malzeme oluşuyor. Bu tür şeyleri kazımak, ortaya çıkarmak lazım. Ötekisi Ahıska'nın işaret ettiği durum oluyor. Bu aşılabılır mi? Aşılır. Bunu aşmak için çalışan tarihçinin varlığı arşivi yapar, arşiv tarihçiyi yapmıyor. Arşivle tarihçinin ilişkisi dinamik bir ilişki. Arşiv varsa tarihçi olur, tarihçi varsa arşiv olur. Tarihçi talep ediyorsa arşiv olur, arşiv varsa tarihçi talep eder. Tek yönlü bir süreç tahayyülü tuhaf geliyor bana. Yani, Burhan Arif'in o acıklı metinleri sonunda metaforik anlamda bir arşiv malzemesi haline gelirler.

EBF: Bireylerin geçmişi nasıl algıladıkları, nasıl bir ilişki tahayyül ettikleri ve onun izlerini nasıl muhafaza etmek istedikleri de çok önemli. İtalya'da pek çok ailenin yüzlerce yıl geriye giden aile arşivleri bulunuyor. Bunu oluşturmak ve muhafaza etmek, bir tarihçi gelsin de araştırsın, ona yeni bir anlam versin, yeniden yorumlasın diye yapılmış bir şey değil.

UT: Ben de onu devam ettireyim o zaman. İtalya mimarlık tarihi kitapları içinde genellikle başında resim listesi verilir. Sözgelimi Gio Ponti aile arşivi, bilmem ne aile arşivi diye belirtilir. Pek çok mimari proje ve kişisel belge devlet arşivlerinde değil, ailenin elinde durmaya devam ediyorlar. Bunu yapanlar kendilerine başka bir gözle bakıyordur,

o insan başka bir Gio Ponti tahayyül ediyordur, pek çok Türk mimarın bir tane bile belgesini saklamayan aile efradı başka bir şey.

Burhan Arif'in kızını buldum. Hiçbir şey yoktu kızının elinde. Bana dört tane fotoğraf verebildi. Adamcağız sanki buharlaşmıştı. Bir kitabı bile yok muydu bu adamın? Okuduğu bir kitabı olur bir adamın ilaç için. Hiçbir şey yoktu. Bu şimdi özel bir duruma işaret ediyordu. Ve kızı çok seviyordu babasını. Türkiye'de sevginin anlamı da başka bir şey olsa gerek. Babasının manevi varlığını seviyordu herhalde.

EBF: Kendisine aktarılmış materyaller vardı da muhafaza mı etmemiş?

UT: Hayır. Anlamak mümkün değil ki. Ona bile cevap alamadım. Vardı da attı mı? Bilmiyorum. Onlara da doğru cevap vermiyor genellikle. Biri sorduğu zaman "Vardı ama vallahi ben evi temizledim," olmuyor bunun cevabı. Çok karmaşık bir şey. Türkiye'de çalışma yapmak bence çalışma nesnesinden sürekli olarak kaçmayı gerektirir. Yan yollara sapılır. Burhan Arif okurken insan, "Niye saklanmaz? Nasıl saklanmaz? Niye seviyor o zaman bu babayı? Neden önemsiyor?" soruları çıkar karşımıza. Kızıyla karşılaşmak çok ilginçti. Kızı derken benim yaşında bir kadından söz ediyorum.

EBF: Aile arşivlerinin olmadığı bir kültürel ortamda Bozdoğan'ın ulaşılabilir ilk imkâna, devlet arşivlerine ve dergilere müracaat ettiğini görüyoruz.

UT: Bence Ahıska'nın pozisyonunu doğruluyor. Ama bu aşılmaz bir engel değil. Devlet odaklı yazmayı sağlayan şey başka arşivlerin yokluğu değil. Bir fotoğraf makinası alıp İstanbul'da sokağa çıkıp gezmeniz başka mimarlıkların olduğunu ortaya koyar. Ya da "Bütün mimarlar Sedat Hakkı'dan, Emin Onat'tan mı oluşuyor, hiç mi meçhul bir adam yok?" diye sorarsanız, var. Hayat hikâyesi devlete eklemelenmeyen, bağımsız olan birileri var mı? Var.

EBF: Somut bir kitap projeniz ve de bununla ilgili üzerinizde zaman baskısı varsa, projenizi gerçekleştirmenin en pratik ve kestirme yolu, mevcut sistematik kaynaklara, arşivlere müracaat etmekten geçiyor. Sibel Bozdoğan örneğine dönecek olursak, devletin veya devletle kendini özdeş hisseden bir grup Erken Cumhuriyet aydın, bürokrat ve mimarının konuya bakış açısını yansıtan derli toplu bir başvuru kitabı üretti ve çalışması mimarlık tarihi klasikleri arasındaki yerini aldı.

UT: Ama onu başvuru kitabı haline getiren, arşivleri kullanması değil. Çok ağırlıklı biçimde *Arkitekti*'e vs.'ye başvuruyor. Oradaki prob-

lem yine arşiv değil. Arşivin yokluğu büyük avantaj orada. Başka manzaralar çizmek için fırsat da tanımlar o yokluk. Herkes Türkiye’de arşiv deyince “Başbakanlık Arşivi var ya,” diyor. Demin konuştuğumuz şey. Oradaysa Şevki Balmumcu’nun terekesi yok, bilmem kimin mektupları yok. Devlet arşivlerinde kişisel malzeme barındıran sayısız ülke var dünyada. Buradakinde yok. Çünkü bunları arayan da yok. Ararsanız, devlet-dışı güzergâhlara girerseniz var bunlar. Ahıska’nın dediği şey, varken bile bunların peşine düşmeme hali.

EBF: O bilgiyi talep eden özne olmayınca onun varlığı da pek fazla bir şey ifade etmiyor.

UT: Aynen öyle. Arşivin bilgisini üretmek için arşivin malzemesini üretmek gerekiyor. Önce arşivin malzemesi üretiliyor, oradan da yola çıkarak konuşmuyoruz ki. Bir arşiv talebiniz varsa arşivin malzemesini yaparsınız. Arşivin oluşturulması için bir çabanın olmadığını söylemeye çalışıyorum. O zaman başka hikâyeler yazarsınız. Başka hikâyeler yazmak istemiyorsanız oradan da gitmezsiniz. Önemlilerin hayat hikâyesini yazmak istiyorsanız, sizin derdiniz önemlilerse, önemliliği üzerinde toplumsal olarak uzlaşmışların peşinden koşarsınız. Burhan Arif’in peşinden koşmazsınız. Çünkü önemli birini yazmak istiyorsunuz. Bu önemliliği epeyi geniş bir metaforik çerçevede düşünebiliriz. Bu önemlilik fikrini zihnimizden silmemiz lazım ki başka hikâyeler yazabilelim. Burhan Arif niye önemsiz? Önemsiz mi? Burhan Arif’e ilişkin bilgi Erken Cumhuriyet hakkında Sedat Hakkı’ya ilişkin verilerden daha az bir şey mi söylüyor? Hatta Burhan Arif’e ilişkin bilgi yazıldığı zaman Erken Cumhuriyet hakkında da Sedat Hakkı üzerine de yeni ilginç hikâyeler ortaya çıkarılabilir.

Sibel Bozdoğan iç tutarlılıklı bir dönem tahayyül ediyor ve iç tutarlılıklı bir hikâye yazıyor. Sorun, iç tutarlılıklı herhangi bir dönem var mı yeryüzünde? Dolayısıyla iç tutarlılıklı bir hikâye yazılabilir mi? Bence yazılamaz. Sürekli çelişkiler üreten bir ortamda biz bir metinde düzeni üretiyoruz. Gerçekte düzen yok. Gerçek kaotik olarak vuku buluyor. Metin ona sahip olmadığı düzeni atfediyor. Bu gerçeğin farkına varırsak metni başka türlü yorumlarız.

EBF: Sadece tarihyazımı bağlamında değil, kognitif olarak birey zaten karşılaştığı nesneyi, olguyu sistematik bir düzene koymadan algılayamıyor, yeniden inşa edemiyor, üretmiyor.

UT: Her tarihçi dünyanın kaotik olduğunun, metnin o kaosa düzen getirdiği gerçeğinin, bu çelişkinin farkına varmalıdır bence. Çoğu zaman tarihçi şöyle bir inançla yazar: Dünya düzenlilik içinde vuku buluyor, o düzenliliği de tarihçi teşhis eder ve anlatır. Hayır, uzlaşmaz bir çelişki var ortada. Hikâyesini yazdığımız geçmişle ürettiğimiz tarih arasındaki uzlaşmaz epistemik ya da ontolojik çelişki.

EBF: Bu bir yerde sosyal bilimlerin ortaya çıkmasını sağlayan durum. Sistematik belirli *pattern*ler üzerinden bilgiyi inşa etmek üzere konumlanıyor. Veri ormanında kaybolmak yerine onu sürekli belli bir açıklama modeli çerçevesinde düzene koymak, çözümlemek, açıklamak temel amaçlardan sadece bazıları.

UT: Yazmak kaçınılmaz olarak bir düzen kurmaktır.

EBF: Algılamanın, alımlamanın kendisi de öyle.

UT: Aradaki bu ontolojik farkı görmezsek, tarihlerimiz bir tür övgü ya da sövgüye dönüşüyorlar. Bir düzen getirmeye başladığınız zaman anında kendi pozisyonunuzu tarif etmeye başlıyorsunuz; ona karşı düzen getirmek demek, sizin gözünüzün olgulara verdiği düzeni kurmak demek. Sizin gözünüz de ya olumluyarak kuruyor ya da olumsuzlayarak.

EBF: Anlamak da bir seçenek olabilir. Yargılamak ve yüceltmek değil.

UT: Benim yapmaya çalıştığım da o. Anlamak. Bu aynı zamanda az anlaşılır bir duruma işaret ediyor. Okuyan birisi burada cevap arıyor. “İşimiz sadece anlamaktan başka nedir ki?” dediğiniz zaman Türkiye’de bu tatmin etmiyor. Özellikle tarihsel metinde etmiyor. Birileri mahkûm edilsin ya da doğru veya yanlış yaptığı ifade edilsin istiyor. Neredeyse oradaki şahıslar önem ve kalite sıralamasına göre dizilsinler istiyor.

EBF: Ne kadar çoğulluğa işaret ediyor olursa olsun metnin kendisi de nesnelerin düzeni olarak ortaya çıkıyor. Bir kaostan söz etmek benzer bir şekilde kaotik bir metin üretmekle sonuçlanmıyor. Gayet düzgün, tutarlı, parça-bütün ilişkisi olan, kaos kavramının kendisini disipline eden bir düşünce çıkarıyor.

UT: Kaos düşüncesinin kendisi kaotik olmuyor tabii ki.

EBF: Nesnelerin düzeni en eleştirel düşüncenin içinde bile çok katı bir şekilde bulunuyor.

UT: Ama sorun şu. Bunun farkına varırsınız. Şu söylediğinizi söylersiniz. “Kaostan bahsediyorsun ama bu kaotik bir metin değil. İç tutarlılığı olan bir metin.” Bir de bunun farkına varmamak var.

EBF: Kognitif süreçler, farkında olmadığımız algılarımız, alımlamalarımız da benzer tutarlılıkları üretmek üzere çalışıyor. Algının kendisi bir düzen *pattern*'ine uyduğu zaman gerçekleşiyor. Nihai olarak dünyayı, o dünya her ne ise, olduğu gibi değil, olduğumuz gibi algılıyoruz. Veya onu var eden katmanlardan biri de bizim algımız oluyor. Herkes de kendi algısına mahkûm bir yerde.

UT: Dünya kaotiktir dediğimiz zaman aslında kaotik bir dille yazmayışımız gibi.

EBF: “Çok net ifade etmişsiniz bu kaosu” lafına gelip dayanıyoruz.

UT: Tabii ki. Dünya kaotiktir dediğimiz zaman bile o dünya kaotik olmaktan uzaklaşıyor. Dünyaya bir teşhis koyuyorsunuz. Dünya teşhis konabilir bir şey mi? Semptomları mı var? Ama teşhis koyuyoruz. Bir eğretilme yapıyoruz. Kaotik dediğimiz zaman neredeyse hastalık anlatır gibi anlatıyoruz. Zatürre demekten çok farklı mı? Sosyal bilimlere giderek kendi üzerine konuşma haline dönüştüren şey bu. Dünyayı anlatmak ve açıklamak beklentisinden uzaklaşıp sürekli olarak kendi üzerine konuşmaya başlamak hali.

EBF: Kendi alımlaması üzerinde duruyor, kendini sorun konusu ederek toplumsal olguları anlamaya çalışıyor.

UT: Geldiğimiz nokta bu. Bence sosyal bilimler ancak böyle konuşabilir, söz üretebilir hale geliyor. Sosyal bilimler dünyadaki gerçekleri açıklayacağı zaman çocuksulaşıyor. Tam tersine kendi üzerinde düşünmeye başladığı zaman okunmaya değer bir şey çıkıyor. Böyle tarih yazmak zor bir iş. Okumak da zor. İnsanlara “Bu ne biçim metin?” duygusu veriyor. “Böyle tarih mi olur, niye cevabı yok?” diyen bir okuma ve yorumlama biçimi. Bana bir yüksek lisans dersinde bir öğrencinin sorduğu gibi. Gerçi her sene birisi sorar. “Hocam hep saptama yapıyorsunuz, hiç cevap yok.” Cevap arıyorlar.

EBF: Geçen gün Bilgi'den bir master öğrencinizle konuştum serviste, “Okuduğumuz makalede yazar başka diyor, hoca başka diyor, bize söyleyecek laf kalmıyor ki biz de ne diyeceğiz bilmiyoruz,” diyordu.

UT: Tam şimdi konuşabilir olması gerektiğini fark etmiyor. Oysa bir metni okumak demek, o metnin içerdiği bilgiye, anlama, göndermelelere mecbur olmadığınızı fark etmek demektir. Çok ilginç. Her seferinde bunu anlatmak gerekir. “Ne cevabı bekliyorsunuz? Size doğrusu bu dediğimde gidip aynısını yapacak mısınız?” derim. “Tarihsel gerçeklik tam da şu desem bana inanacak mısınız?”



İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Teorisi Eleştirisi
Yüksek Lisans Programı öğrencileriyle Edirne gezisi, Nisan 2016.

EBF: Bilimsel makalede, hangi sorulara cevap arandığı, problematiğinin, hipotezin ne olduğu gibi temel yapısal öğelerden hareket ederek metni okumaya başladıkları gibi, mimarlığa da muhtemelen böyle bakıyorlar.

UT: Bütün çaba zaten cevabı bulmaya yönelik bir arayıştan ibaret. Çelişki şu ki, cevap değil, çabanın kendisi anlamlı.

EBF: Süreçle değil sonuçla daha fazla ilgileniyorlar.

UT: Bir cevabı olmayacaksa neden bunu konuşuyoruz tavrı. “Ne cevabı verilecek? Verdim cevabı, ne yapacaksınız? Birincisi, ikna mı olacaksınız? İkincisi, gidip dünyayı o doğrultuda revize mi edeceksiniz? ‘Öğrendik gerçeği, her şey aydınlandı’ mı diyeceksiniz?”

EBF: Epistemik bir cemaat oluşturacaklar. Doğrularımız, sorularımız, bizi biz yapan ortak cevaplarımız vesaire...

UT: Benim için bu bir tür sahtekârlık. Kendimi kurtuluş umudu vaat eden bir şeyh gibi hissetmemi sağlayacak bir durum.

EBF: Sahtekârlık bilinç ve kasıt gerektirir. İnsanlar ciddi ciddi cevap arıyorlar ve bulduklarını da düşünüyorlar.

UT: Cevap arayanlara sahtekâr demedim. “Bu şekilde davransaydım, ben kendimi sahtekâr hissederdim,” dedim. “Kurtuluş vaat ediyorum, arkama takılın,” diyen sahte bir aziz olarak görürdüm kendimi. Ama bu Türkiye’de çok yaygın. Pek çok kişinin, arkasına takılacak bir evliya, bir şeyh aradığı söylenebilir.

EBF: Peki, peşinize takılan müritlerinizin olduğunu düşünüyor musunuz? Veya kendinizi bazen şeyh ya da evliya gibi hissediyor musunuz?

UT: Asla! Böyle olmamak için elimden geleni yaptım bugüne kadar. Bence başarılı da oldum.

EBF: Elinizden geleni yapmış olmanız farklı bir evliya kategorisini geliştirmenize yol açmış olabilir mi?

UT: Umarım açmamıştır. Ancak olabilir tabii. O da başka bir aura yaratıyor diyeceğim. Ama gerçekten de böyle olmaması için uğraştığımı söyleyebilirim.

EBF: Bu şu anlama da gelebilir mi? Şeyh uçmaz mürit uçurur derler ama ben kendim uçarım, kendi auramı da kendim yaratırım. Bunun için de müride ihtiyacım yok.

UT: Şimdi buna evet dersem artık megalomanyaklığın son kertesine gelip dayandığım anlamına gelir. Bu çok fazla bir şey. Ben uçarım değil, ben yürürüm. Gerçekten yürürüm. Ama bunu yapmanın çok önemli bir şey olduğuna inanıyorum, o ayrı bir mesele. Yani bunu tevazuyla söylüyor değilim. Gerçekten yürüyebilmenin uçmaktan ve uçurulmaktan daha önemli bir şey olduğuna inanıyorum.

EBF: Ama çok emin adımlarla yürüyorsunuz.

UT: Aman tanrım! Öyle mi gerçekten?

EBF: Evet öyle. Mesela kullandığınız bir ifadeyi hatırlıyorum, “Hiç unutmadığım abidevi cümlelerimden biri,” diyordunuz.

UT: Sululuk yapmışımdır.

EBF: Bilinçaltında öyle bir inanç yatmasa bu tarz ifadeler kolay kolay gelmez insanın aklına. Her şakada bir gerçeklik payı vardır diye düşünüyorum. Bence zaman zaman cümlelerinizi gerçekten abidevi algılıyorsunuz.

UT: Özel bir dikkatle, vecize üretmemeye çalışırım. Vecize gibi ürettiğim her şey hafif sululuktur. Vecizeden itinayla kaçarım ama konuşur-

ken bile insan vecize üretebiliyor. Geçen gün bir öğretim üyesi arkadaşla Türkiye'deki inanma kolaylığıyla ilgili konuşuyoruz, bir yandan da yemek yiyoruz. Ben de "İnanmak isteyen hiçbir şey durduramaz," diye bir şey söyledim. Arkadaş "Yahu, bunu ben duvarıma yazayım," dedi. O da dalga geçiyor tabii ki ama vecize böyle bir şey.

DİZİN

15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimarî,
Tören ve İktidar; 349, 355

A

Abbasoğlu, Haluk; 163
Abduh, Muhammed; 223
Acar, Erhan; 163
Adler, Alfred; 318
Ağaryılmaz, İsmet; 38
Ahıska, Meltem; 183, 395, 398, 399, 400
Ahmet Mithat Efendi; 334
Ahmet Muhtar Paşa; 297, 298
Ahunbay, Metin; 54, 67, 71, 72, 111
Akabi Hikâyesi; 379
Akademi; 157, 198
Akademi *bkz.* Güzel Sanatlar Akademisi
(MSGSÜ)
Akarlı, Engin D.; 25
Akay, Ali; 164
Akcan, Esra; 380
Akın, Günkut; 38, 54, 111, 117, 316
Aksoy, Erdem; 327
Akurgal, Ekrem; 149
Alberti, Leon Battista; 295, 316, 341
Ali Şeriatî; 185
Alper, Berrin; 40
Alper, Mehmet; 40
Altai-İran; 271, 272, 314
Altüst; 387
Anadolu'da Konut ve Yerleşme; 163

Anadolu Üniversitesi; 27, 28, 29, 30, 31, 32,
35, 37, 39, 147, 327
Architectural Review; 218
Arda, Orhan; 197
Arel, Ayda; 164
Arkan, Seyfi; 147, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162,
163, 197, 198, 397
Arkitekt; 197, 399
Arkitera; 341
Arolat, Emre; 41, 199, 200, 204, 205, 214,
216, 218, 220, 227, 267, 319
Arredamento Mimarlık; 27, 36, 65, 133, 134,
135, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 157,
159, 160, 167, 320
Arseven, Celâl Esad; 236, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 277, 278, 282, 304
Art Deco; 142
Aslanapa, Oktay; 311, 312, 313, 314
Atatürk ve Pietro Canonica; 311
Athı, Mehmet; 17, 18
Avcıoğlu, Gökhan; 204, 205
Aydemir, Işık; 73
Aydın, Aysun; 173
Ayverdi, Aligül; 307
Ayverdi, Ekrem Hakkı; 276, 287, 288

B

Babinger, Franz; 351
Baburnâme; 68

Bakırküre, Yeşim; 173, 174
Balmumcu, Şevki; 395, 396, 400
Balzac, Honoré de; 285
Bardot, Brigitte; 201
Barkan, Ömer Lütfi; 66
Başgelen, Nezi; 146
Batur, Afife; 38, 54, 55, 72, 89, 111, 113
Batur, Enis; 133, 134
Batur, Selçuk; 49, 244
Baudelaire, Charles; 109
Bayar, Celal; 164
Baysal, Haluk; 198
Becoming Istanbul; 143, 176, 178, 181, 182, 348
Belge, Murat; 25
Benaroya, Sima; 191
Benim Adım Kırmızı; 178
Benjamin, Walter; 315
Bergson, Henri; 279
Berman, Marshall; 284
Bhabha, Homi K.; 141
Bilgin, İhsan; 36, 41, 44, 163
Binalar Konuşunca Mimarlık Susar; 257
Birkiye, Şefik; 214
Birsell, Melih; 198
Bloom, Jonathan; 360
Bonatz, Paul; 215, 216
Bouvard, Joseph Antoine; 300
Bramante, Donato; 345
Braudel, Fernand; 346
Bursa Evleri; 275
Büyükerşen, Yılmaz; 31, 32, 327

C

Canonica, Pietro; 311
Cansever, Nilüfer; 171
Cansever, Turgut; 143, 147, 158, 160, 161, 167, 169, 170, 171, 173, 188, 299, 302, 303, 394, 395

Cellini, Benvenuto; 334
Cengizkan, Ali; 147, 316
Cezar, Mustafa; 46, 47
Chomsky, Noam; 31
Cipolla, Carlo; 65

Ç

Çakırkaya, Mehmet Emin; 146
Çalık, Sadi; 90, 229
Çalışlar, Hasan; 204
Çelebi, Asaf Hâlet; 159
Çelik, Zeynep; 300, 365, 366, 369, 371, 375, 378
Çılı, Feridun; 55
Çiçekoğlu, Feride; 165
Çinici, Behruz; 196, 205

D

Damat İbrahim Paşa; 263
Darwin, Charles; 325
d'Azeglio, Massimo; 389
Demir, Ataman; 152
Demiriz, Yıldız; 51
Derviş, Pelin; 168, 175
Descartes, René; 280
Dickens, Charles; 285
Diez, Ernst; 309
Diken, Bülent; 18, 19
Dirlik, Arif; 184
Domenig, Günther; 129
Domus; 142
Dostoyevski, Fyodor; 284, 285
Duranay, Niyazi; 151
Durkheim, Emile; 278
Düzenli, Evrim; 26
Düzenli, Halil İbrahim; 13, 14, 16, 24, 26

E

- Eisenman, Peter; 214, 331
Eldem, Edhem; 12, 13, 172, 173, 174, 175, 188, 189
Eldem, Nezihi; 94
Eldem, Sedat Hakkı; 82, 85, 92, 93, 96, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 167, 171, 172, 173, 174, 175, 188, 197, 198, 227, 290, 295, 296, 374, 397
Elias, Norbert; 326
Emden, Cemal; 257
Engels, Friedrich; 380
Erdem, Hakan; 164
Eren, Cengiz; 102, 130
Erginoğlu, Kerem; 204
Ergin, Osman Nuri; 366
Erkmen, Alev; 43
Erkmen, Bülent; 43, 133, 143, 166, 173, 174, 178, 179
Ersin, Nejat *bkz.* Nurettin Ersin
Ersin, Nurettin; 121
Ersin, Sadun; 121
Ersoy, Ahmet; 315
Ertuğrul, Alidost; 24
Ertuğrul, Oğuz; 62
Eski Galata ve Binaları; 271
Eyice, Semavi; 288, 308, 310, 311
Eyüboğlu, Bedri Rahmi; 90

F

- Faroqhi, Suraiya; 378
Fatih'in Çocukluk Defteri; 287
Felek, Burhan; 93
Fikret, Tevfik; 297, 298
Filarete, mimar (Antonio di Pietro Averlino); 349, 350, 351
Foucault, Michel; 31, 236
Fuat, Beşir; 279

G

- Garrick, David; 195
Gazzali; 280
Gece Dersleri; 238
Giray, Muhteşem; 87
Glück, Heinrich; 271
Goebbels, Joseph; 384
Gombrich, Ernst; 331
Gorbon, Fatih; 101, 102, 104, 106
Gorbon, Rebii; 77
Gökçe, Gündüz; 102, 103, 105, 107
Göle, Nilüfer; 78, 80, 245
Görgülü, Zekai; 12
Grabar, André; 309, 331
Granit, Lale; 98, 101, 102, 104, 105, 130
Griffin, Roger; 217
Gül, Abdullah; 11, 15
Gülöksüz, Yiğit; 190
Gültekin, Yalçın; 101, 102
Güneş; 133
Gürkaş, Ezgi T.; 17
Gürkaş, Tayfun; 17, 38
Gürsoy, Akile; 164, 166
Güven, Suna; 315
Güzel Sanatlar Akademisi (MSGSÜ); 74, 75, 78, 79, 92, 96, 104, 114, 116, 119, 120, 121, 122, 128, 133, 144, 151, 172, 174, 229, 230, 235, 312

H

- Habitat; 163, 164, 165, 166, 186, 190
Hadid, Zaha; 211, 214
Hanak, Anton; 162
Handan, Mehmet Ali; 87
Hanioglu, Arsev Bektaş; 62
Harvey, David; 223
Hasol, Doğan; 128
Hayat; 230

Hay bin Yakzan; 338
Holzmeister, Clemens; 162, 213, 215
Hürriyet; 142

I

I am Henry VIII, I am; 355
Işık, Ayhan; 248
İtrî Efendi, Buhurizade Mustafa; 344

İ

İl, Arzu; 173
İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar; 303
İnan, Jale; 57
İnceoğlu, Necati; 73
İstanbul; 291
*İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşme-
yi Metropolden Okumak*; 143
*İstanbul'da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve
Teşhiri*; 143
İTÜ Mimarlık Fakültesi; 17, 54, 56, 57
İzer, Zeki Faik; 304
İzgi, Utarit; 84, 87

J

Joseph Andrews; 62

K

Kabaoğlu, Cengiz; 40, 164
Kafadar, Cemal; 334, 336, 379
Kanuni Sultan Süleyman; 335, 354
Karabey, Haydar; 49, 118
Karol, Esen; 257
Kâşî; 360, 361
Kavalalı Mehmet Ali Paşa; 373
Kazmaoğlu, Adnan; 144
Kazmaoğlu, Mine; 102, 104, 106, 130, 136,
139

Kemalettin Bey, Mimar; 148, 224
Kerr, Deborah; 200
Keskin, Ahmet; 56
Kılıçaslan, Didem *bkz.* Didem Kılıçkiran
Kılıçkiran, Didem; 141
Kiel, Machiel; 352
Kim var imiş biz burada yoğ iken; 334, 336
Koçu, Reşat Ekrem; 177
Kolay, İlknur; 56, 72, 109, 112
Kolli, Nikolai; 397
Konstantiniyye Haberleri; 310
Konuralp, Mehmet; 267
Koolhaas, Rem; 214
Korça, Perver; 62
Korkmaz, Tansel; 43, 44
Kortun, Vasıf; 177, 190, 191
Koşaner, Julie; 35
Koşaner, Yavuz; 27, 29, 30, 31, 35, 36, 39
Kozanoğlu, Abdullah Ziya; 298
Köksal, Aykut; 130
Köprülü, Fuat; 314
Kuban, Doğan; 38, 46, 51, 54, 55, 57, 94,
111, 112, 126, 130, 141, 161, 315, 317,
318, 319, 320, 321, 322, 323, 329, 353
Kuran, Abdullah; 130, 131, 313
Kütükçüoğlu, Mehmet; 204

L

Lane, Barbara Miller; 384
Le Corbusier; 159, 163, 169, 170, 200, 202,
206, 218, 219, 395, 396, 397
Leibniz, Gottfried; 286
Leigh, Vivien; 200
Lord Burlington; 228, 297

M

Macaulay, Thomas Babington; 370
Madra, Ömer; 133, 134, 135

Mahmut Şevket Paşa; 371
Mainstone, R.J.; 65
Mardin Artuklu Üniversitesi; 11, 13, 15, 17,
22, 23, 26
Mardin, Şerif; 278
Marx, Karl; 295, 296
Masumiyet Müzesi; 294
Menderes, Adnan; 303
Michelangelo; 196, 227, 334, 341, 342, 345
Michigan Üniversitesi bkz. University of
Michigan
Mimar; 197
Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000;
168
Mimarlık; 116, 243, 244, 264, 327
Moltke, Helmuth von; 366
Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cum-
huriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür;
380
Mühendisler ve İdeoloji; 78, 245

N

Necipoğlu, Gülru; 66, 69, 306, 333, 334,
335, 336, 338, 340, 341, 342, 343, 344,
346, 349, 351, 353, 355, 356, 357
Nesbit, Evelyn; 196
Neumann, Christoph K.; 231
Nouvel, Jean; 214

O

Omay, Serdar Bedii; 13, 15, 16, 19, 20
Onat, Emin; 197, 399
Onat, Muammer; 87, 88, 94, 96
Onay, Servet; 134, 157, 158
Ongun, Burhan Arif; 395, 396, 397, 398
Onur, Nevres; 109
Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşek-
külü. Rönesansla Bir Mukayese; 339

Osmanlı Mekanının Peşinde: Sınırışımı Me-
tinleri; 143
Osman, Rifat; 287, 288, 297, 298

Ö

Ödekan, Ayla; 48, 49, 54, 71, 72, 111, 113
Ögel, Semra; 37, 38, 49, 50, 54, 55, 70, 71,
72, 111, 113, 117
Öğün, Emine; 169
Öğün, Mehmet; 169
Önel, Hakkı; 37, 44, 73
Öner, Meriç; 176, 177
Özaslan, Nuray; 37
Özer, Bülent; 51, 52, 55, 98, 99, 100, 101,
103, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 114,
121, 125, 126, 128, 129, 130, 144, 145,
146, 306, 324, 363
Özer, Filiz; 48, 54, 70, 71, 72, 91, 111, 112,
113, 117
Özkan, Suha; 20, 23, 45, 157, 250
Öztürkmen, Arzu; 164
Özükan, Bülent; 133, 134
Özyurt, Erdal; 118, 130

P

Palladio, Andrea; 316
Pamuk, Orhan; 94, 177, 178, 179, 180, 181,
182, 291, 294
Pamuk, Şevket; 25
Panofsky, Erwin; 331
Parman, Ebru; 35
Parmenides; 107
Paspates, A.G.; 65
Piacentini, Marcello; 163
Piano, Renzo; 207
Pink Floyd; 240

Poelzig, Hans; 148
Ponti, Gio; 398, 399
Prens Charles; 223
Pugin, Augustus; 223

R

Raby, Julian; 351
Renda, Günsel; 51
Restle, Marcell; 351
Riegl, Alois; 310, 313
Rohe, Mies van der; 396, 397
Rosenberg, Alfred; 384
Rossi, Carlo; 284
Rüstem Paşa; 228

S

Saat ve Saatler bkz. Zaman Makineleri: Saat ve Toplum, 1300-1700
Sabah; 142
Sabancı, Sakıp; 210
Saf ve Düşünceli Romancı; 180
Said, Edward; 185
Sâî Mustafa Çelebi; 335
Saint-Simon, Henri de; 80
Sanat Tarihi Defterleri; 67
Sanver, Remzi; 45
Saraçlar, Gülsün *bkz.* Gülsün Tanyeli
Sayın, Nevzat; 41, 204, 205, 220
Sayın, Zeynep; 18, 19, 23, 24
Schiffer, Claudia; 202, 319
Schultze-Naumburg, Paul; 276
Serdaroğlu, Ümit; 37
Serim, Mehtap; 17
Sey, Yıldız; 55, 163, 164, 166
Seyyid Abdülhalim Efendi; 366
Seyyid Şerîf Cürcânî; 361
Sigfried, Giedion; 331
Silier, Orhan; 165, 166, 189, 190

Simmel, Georg; 292, 363
Sina Akşin'e Armağan; 308
Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür; 333, 334, 343, 349
Sinemoğlu, Nermin; 95
Sirman, Nükhet; 164, 166
Sitte, Camillo; 298
Smith, Adam; 223
Sokollu Mehmet Paşa; 228
Söylemezoğlu, Hamit Kemali; 304
Sözen, Metin; 46, 47, 54, 70, 72, 111, 113, 116, 126
Starck, Philippe; 294
Streep, Meryl; 201
Strzygowski, Josef; 271, 272, 313, 314
Süslü, Özden; 37, 38, 39

Ş

Şafak, Elif; 179, 180, 181
Şahabettin, Cenap; 299
Şahinler, Orhan; 47, 87, 94, 96, 101, 150, 151, 326, 327
Şaşıyan, Boğos; 274
Şensoy, Hamdi; 94
Şentürk, Levent; 21

T

Tabanlıoğlu, Murat; 204, 205
Tabbaa, Yasser; 64
Tafari, Manfredo; 331
Tahir, Kemal; 94
Tanju, Bülent; 17, 18, 22, 24, 26, 43, 172, 175
Tanman, M. Baha; 315
Tan, Pelin; 17, 18
Tanpınar, Ahmet Hamdi; 304
Tanyeli, Can; 28, 62
Tanyeli, Gülsün; 28, 57, 62

Tarih-i Cihan Güşa; 68
Tarihte Zorun Rolü; 380
Tarih ve Toplum; 245
Taut, Bruno; 215, 216
Taşdelen, Nezih *b.kz.* Nezih Başgelen
Tavernier, Jean-Baptiste; 349
Taylor, Elizabeth; 200, 201, 202, 211, 319
Tekeli, Doğan; 146, 159
Tekin, Latife; 238
Terragni, Giuseppe; 163, 217
Thaw, Harry Kendall; 196
The Wall; 240
Thorak, Josef; 162
Tokgöz, Ahmet İhsan; 334, 379
Tombul, Zehra; 17
Tomsu, Leman; 275
Toner, Süha; 73
Topkapı Sarayı Yıllığı; 69
Topkapı Scroll; 356
Troost, Paul Ludwig; 384
Tuhfetü'l-Mimarin; 336
Turkey: Modern Architectures in History; 380
Tursun, Süleyman; 18, 26
Tükel, Uşun; 315
Tümertekin, Han; 204, 205, 214
Türkiye'nin Görsellik Tarihine Giriş; 143, 361
Türkmen, Muhlis; 87, 96
Türk Sanatı (C.E. Arseven); 271
Türk Sanatı (E. Diez); 309
Tziovas, Dimitris; 372

U
Uçar, Ertuğ; 204
Uğur, Aydın; 25
Uğur Tanyeli'ye Armağan; 140
University of Michigan; 55, 58, 60, 62, 64, 69
Usul-i Mimari-i Osmani; 274

Ü

Üç Kuşak Cumhuriyet; 40, 163, 164, 166
Ülgen, Ali Saim; 131
Ünsal, Behçet; 303, 304
Ünver, A. Süheyl; 287, 288, 295

V

Vanlı, Şevki; 159, 396
Vartan Paşa; 379
Vasari, Giorgio; 335
Verrucci Bey, Ernesto; 376, 377
Vitruvius; 336, 337, 338, 339, 360

W

Wagner, Otto; 363
White, Stanford; 196, 203
Wren, Christopher; 297, 334
Wright, Frank Lloyd; 159, 163, 170, 200, 201, 202, 398

Y

Yapı; 51, 128, 129, 145, 146, 151, 320, 321, 322
Yavaşoğulları, Nejat; 117, 118
Yavuz, Aysıl; 130
Yavuz, Yıldırım; 130
Yeni Hayat; 178
Yeni Mimari; 278
Yıldız Teknik Üniversitesi; 8, 11, 14, 27, 37, 38, 40, 42, 72, 122, 173, 188
Yücel, Atilla; 168, 169
Yürekli, Ferhan; 146, 147

Z

Zaman Makineleri: Saat ve Toplum, 1300-1700; 65

Erhan Berat Fındıklı'nın mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Uğur Tanyeli ile yaptığı bu uzun soluklu söyleşi, Tanyeli'nin metinsel üretimi, akademik kariyeri ve özel yaşamı üzerinde yoğunlaşarak Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yakın tarihinden bazı kesitleri öznel bir perspektifle sunarken aynı zamanda mimarlık eğitimi, piyasası, tarihyazımı ve kuramına ilişkin anlatıları problematize etmeyi amaçlıyor. Fındıklı'nın Tanyeli'ne yönelttiği sorular ve itirazlarla yeni tartışma başlıkları oluşturulurken mimarlık sahnesinin bazı fragmanları yapısöküme uğrattılıyor.

"Burada Türkiye'nin 1970'lerden günümüze mimarlık/toplumsallık ilişkisinin yakın geçmişine ışık tutulması, mimarlık tarihinin mevcut kuramsal birikiminin farklı akademisyen, profesyonel ve amatörlerin mekânsal ve metinsel üretimleri, bireysel yaşamöyküleri aracılığıyla tartışılması, aynı zamanda geleceğe dönük yeni araştırma konularının teşvik edilmesi amaçlandı. Bu söyleşi, mimarlık tarihi, eleştirisi ve sosyolojisinde yeni düşünsel gerilim alanları yarattığı, farklı ve özgün sorunsalların üretilmesine dolaylı katkı sunduğu, eleştiri ve itiraz aldığı, hem birlikte düşünmeyi teşvik ettiği hem de yabancılaştırıcı bir etki yaratıp okuru yalnızlaştırdığı ölçüde amacına ulaşmış olacaktır."

Erhan Berat Fındıklı



ISBN 978-625-737-081-3



🐦 selyayincilik 📺 selyayin 📖 selyayincilik
www.selyayincilik.com